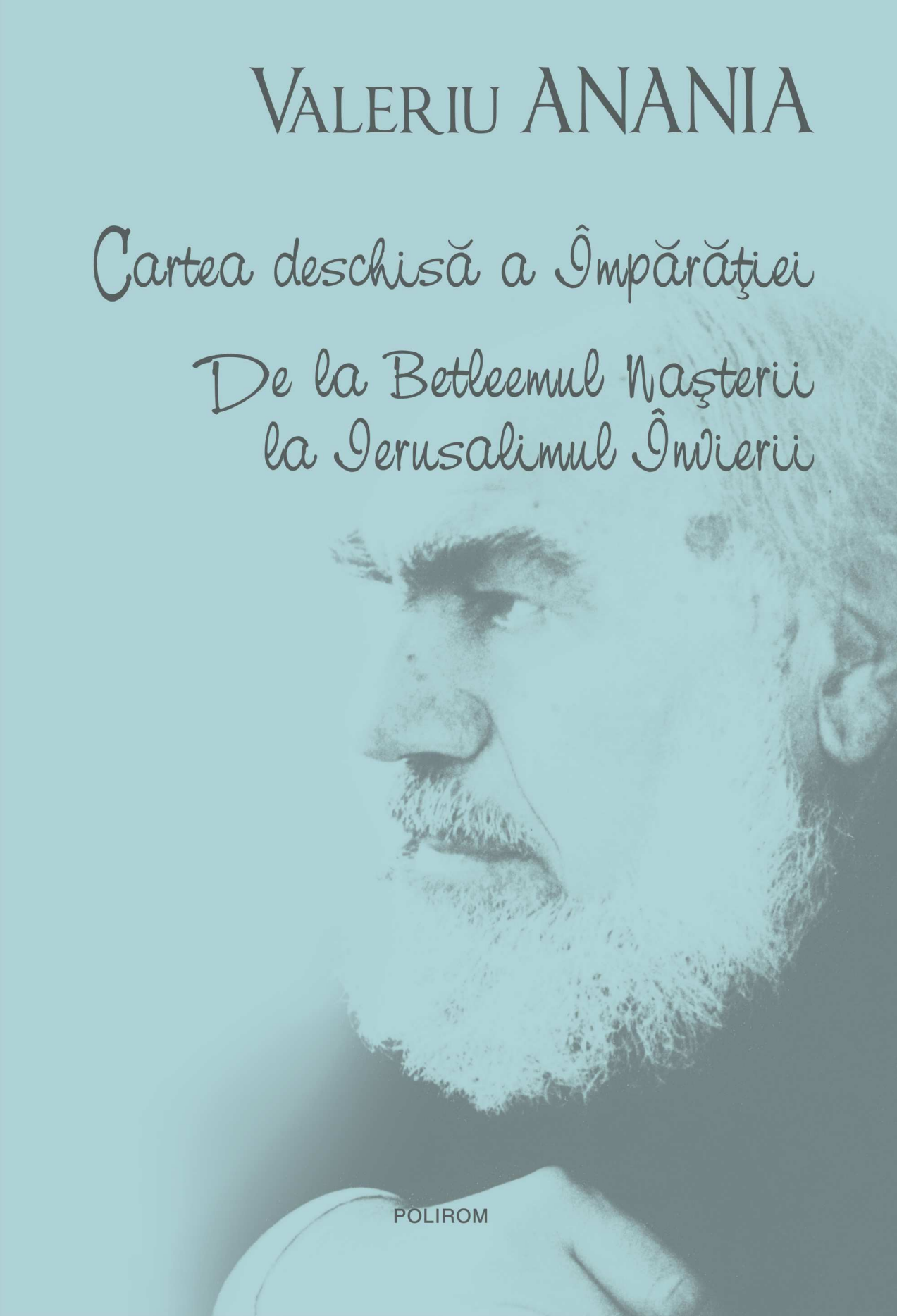

VALERIU ANANIA

Cartea deschisă a Împărăției

*De la Betleemul Nașterii
la Ierusalimul Învierii*

POLIROM

Valeriu Anania

Opere 8

Cartea deschisă a Împărăției

De la Betleemul Nașterii
la Ierusalimul Învierii

© 2011 by Editura POLIROM, pentru prezenta ediție

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României :

ANANIA, VALERIU

Cartea deschisă a Împărăției: o însoțire liturgică pentru preoți și mireni.

De la Betleemul Nașterii la Ierusalimul Învierii: scrisori pastorale / Valeriu Anania;

cronologie: Ștefan Iloaie; studiu introd.: Jan Nicolae, Vasile Gordon. – Iași : Polirom, 2011

ISBN 978-973-46-2177-4

I. Iloaie, Ștefan

II. Nicolae, Jan (pref.)

III. Gordon, Vasile (pref.)

22.07

Printed in ROMANIA

VALERIU ANANIA

Cartea deschisă a Împărăției

O însoțire liturgică pentru preoți și mireni

De la Betleemul Nașterii la Ierusalimul Învierii

Scrisori pastorale

Studii introductive de Jan Nicolae și Vasile Gordon

Cronologie de Ștefan Iloaie

POLIROM
2011

Cronologie

- 1921 La 18 martie, în localitatea Glăvile, județul Vâlcea, se naște Valeriu Anania, fiul lui Vasile și al Anei, născută Mărgăritărescu.
- 1927-1933 Urmează școala primară în comuna natală.
- 1933-1941 Este elev al Seminarului Central din București.
În clasa a doua de seminar are loc întâlnirea cu Anton Holban, profesor de limba română, în care va găsi sprijinul și îndrumarea necesare pentru formarea viitorului scriitor și om de cultură.
- 1935 Debutază, poetic, cu versurile „Pământ și cer”, în revista teologică *Ortodoxia*. Va colabora, în decursul vremii, la diferite reviste de teologie : *Biserica Ortodoxă Română*, *Studii Teologice*, *Mitropolia Olteniei* (Craiova), *Glasul Bisericii*, *Telegraful Român* (Sibiu), almanahul și revista *Credința* (Detroit), *Renașterea* (Cluj-Napoca), *Vestitorul Ortodoxiei*, *Deisis* (Regensburg), *Candela Moldovei* (Iași) ș.a.
- 1937 Debutază, publicistic, cu articolul „Camaradul Anton”, în revista *Vremea*. Mai târziu va colabora și la alte reviste de cultură : *Dacia rediviva*, *Convorbiri literare*, *Gazeta literară*, *Gândirea*, *Tribuna*, *Amfiteatru*, *Caiete critice*, *Ateneu*, *Albina*, *Luceafărul*, *Magazin istoric*, *Destin* (Madrid), *Revista de istorie și teorie literară*, *Vatra*, *Steaua*, *Scara* ș.a.
- 1938 La 26 noiembrie debutează în dramaturgie cu scenariul radiofonic în versuri *Jocul fulgilor*, în regia lui Atanasie Mitric. Aceeași piesă, adaptată pentru decor de Eugenia Brebenaru, e reprezentată pe scena Operei Române în februarie 1939. Piesă nepublicată.
- 1939 La 11 mai, cu concursul lui Nicolae Iorga, o trupă de amatori îi joacă piesa în versuri *La furcărie*, pe scena Teatrului Ligii Culturale, în regia autorului. Piesă nepublicată.
- 1940 În luna martie, Teatrul „Studio Național” din București îi reprezintă poemul dramatic *Dochia*, în regia lui Nicolae Kirilov. Piesă nepublicată.

- 1942 La 2 februarie intră în monahism la Mănăstirea Antim din București, primind numele Bartolomeu.
La 15 februarie este hirotonit ierodiacon ; în peregrinările prin țară, va fi ierodiacon la mănăstirile Polovragi și Baia de Arieș.
Îl cunoaște pe Tudor Arghezi, căruia îi va fi apropiat vreme de un sfert de secol.
- 1942-1943 Urmează cursuri de diferență și își ia bacalaureatul la liceele „Dimitrie Cantemir” și „Mihai Viteazul”.
- 1943 În luna iulie, la Sibiu, îl cunoaște pe Victor Papilian.
- 1941-1948 Urmează studii superioare de teologie la București, Cluj și Sibiu. Este absolvent al Academiei Teologice „Andreiane” din Sibiu.
- 1945-1946 Studii incomplete de medicină la Sibiu și Cluj și de muzică instrumentală la Cluj. Aici, frecventează și participă activ la cenaclul literar al lui Victor Papilian, reactivat – după întoarcerea din pribegie a Universității clujene – în casa protopopului ortodox Florea Mureșanu ; îl cunoaște pe dramaturgul Ion Luca, de care va fi foarte apropiat între anii 1951 și 1955, în perioada când Ion Luca locuia la Vatra Dornei.
- 1946 În Cluj, la o șezătoare literară, îl ascultă pe Gala Galaction – preotul Grigore Pișculescu –, pe care îl va reîntâlni ceva mai târziu la București. În iunie, ca student al Universității din Cluj și președinte al Centrului Studentesc „Petru Maior”, conduce greva studentescă antirevizionistă și anticomunistă. Urmează un lung șir de arestări.
Este expulzat din Cluj.
- 1947 În perioada iulie-decembrie este stareț al Mănăstirii Toplița.
Iarna, la Cluj, îl cunoaște pe Lucian Blaga.
- 1948 În toamnă, la Mănăstirea Bistrița vâlceană, îl cunoaște pe patriarhul Justinian, căruia îi va fi colaborator apropiat timp de peste 25 de ani.
- 1948-1949 Ocupă funcția de intendent al palatului patriarhal.
- 1949-1950 Este inspector patriarhal pentru învățământul bisericesc.
- 1950-1951 Este asistent al profesorului Teodor M. Popescu, la Catedra de Istorie Bisericească Universală din cadrul Institutului Teologic Universitar din București.
- 1951-1952 Este decan al Centrului de Îndrumare Misionară și Socială a Clerului, la Curtea de Argeș, unde predă cursuri de istorie bisericească și omiletică.
- 1952 Îl cunoaște pe Vasile Voiculescu.
- 1952-1958 Este director al bibliotecii patriarhale.
- 1956 La 14 august moare Victor Papilian.
- 1958 Este condamnat politic la 25 de ani de muncă silnică, pentru „uneltire contra ordinei sociale” ; închis la Securitate, Jilava, Pitești și Aiud ; eliberat după șase ani și două luni, în 1964, prin decret general de grațiere.
- 1962-1964 În detenție, la Aiud, sub prohibiția hârtiei și creionului, „scrie pe creier” și își fixează în memorie piesele de teatru *Steaua Zimbrului* și *Meșterul Manole*, precum și numeroase poezii, însumând peste zece mii de versuri.

Cronologie

- 1963 La 26 aprilie moare Vasile Voiculescu.
- 1964-1965 Este numit din nou director al bibliotecii patriarhale.
- 1965-1976 În cadrul Arhiepiscopiei Misionare Ortodoxe Române din America, funcționează ca secretar eparhial, consilier cultural, secretar general al Congresului bisericesc, director al Cancelariei eparhiale, director al Departamentului Publicațiilor, reprezentant al relațiilor inter-bisericești. Este membru în două comisii ale Conferinței Permanente a Episcopilor Ortodocși din America de Nord și de Sud : Comisia Ecumenică și Comisia de Studii și Proiecte. Susține conferințe la Detroit, Chicago, Windsor și Honolulu. Redactor al revistei și almanahului *Credința* și al casetei de literatură *Noi*.
- 1966 Debutează editorial cu poemul dramatic *Miorița* (Editura pentru Literatură, București) ; volumul apare cu o „Predoslovie” de Tudor Arghezi.
- 1967 La 14 iulie moare Tudor Arghezi.
La 29 octombrie primește harul preoției, fiind hirotonit de episcopul Victorin al Americii ; ceva mai târziu, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române îi acordă rangul de arhimandrit. Ulterior, este distins – pe linie bisericească – cu „Crucea patriarhală”, „Ordinul Sfântului Mormânt” al Patriarhiei Ierusalimului, „Ordinul Sfinților Apostoli Petru și Pavel” al Patriarhiei Antiohiei.
- 1967-1968 Teatrul „Barbu Delavrancea” din București îi pune în scenă poemul dramatic *Miorița*, regia și scenografia fiind semnate de Marietta Sadova, Mircea Marosin și Zoe Anghel-Stanca.
- 1968 Apare poemul dramatic în versuri *Meșterul Manole* (Editura pentru Literatură, București).
- 1969 În ianuarie, poemul dramatic *Miorița* este transmis de Televiziunea Română.
La 30 martie, la Teatrul „Al. Davila” din Pitești are loc premiera poemului dramatic *Meșterul Manole*, în regia Mariettei Sadova ; partitura muzicală e interpretată de Corul Madrigal. În turneu, piesa este jucată și pe scene dramatice din Polonia.
Poemul *Meșterul Manole* este jucat la Teatrul „Casandra”, de către promoția clasei Ion Olteanu a Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică din București.
Poemul dramatic *Du-te vreme, vino vreme !* apare la Editura Tineretului.
Este publicat volumul *Păhărelul cu nectar*, fantezie dramatică în versuri pentru copii (Editura Ion Creangă, București).
Este membru în delegația Bisericii Ortodoxe Române care vizitează Bisericile Vechi Orientale din Egipt, Etiopia și India.
- 1970 În aprilie, la Teatrul „Al. Davila” din Pitești este reprezentat poemul dramatic *Miorița*, în regia lui Constantin Dinischiotu.
- 1971 Volumul de versuri *Geneze* este publicat de Editura Cartea Românească.
- Apare poemul dramatic *Steaua Zimbrului* (Editura Eminescu, București).
- 1972 La 30 ianuarie, moare dramaturgul Ion Luca.

- Editura Cartea Românească îi publică volumul de teatru *Poeme cu măști*, ediție definitivă.
- 1973-1974 Teatrul Dramatic din Baia Mare îi pune în scenă poemul dramatic *Steaua Zimbrului*.
- 1975 În luna noiembrie, poemul dramatic *Steaua Zimbrului* este transmis de Televiziunea Română.
- 1976 Apare volumul *File de acatist* (versuri), colecția caietelor *Noi*, ediție bibliofilă, *hors commerce*, Detroit.
- Este publicat volumul *Istории агrippine* (versuri) (Cartea Românească, București).
- 1976-1982 Este director al Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române din București.
- 1977 La 26 martie moare patriarhul Justinian Marina.
- 1978 Devine membru al Uniunii Scriitorilor din România.
- 1979 La Editura Cartea Românească apare romanul *Străinii din Kipukua*.
- 1981 Apare ediția a doua a volumului de versuri *File de acatist* (Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București).
- 1982 La Editura Eminescu, în seria „Teatru comentat”, apare *Greul pământului*, o pentalogie a mitului românesc, în două volume, care primește Premiul de dramaturgie al Uniunii Scriitorilor din România.
- Se pensionează și se retrage la Mănăstirea Văratec.
- 1983 Apare volumul de memorii *Rotonda plopilor aprinși* (Cartea Românească, București).
- 1984 Este publicat volumul *Anamneze* (versuri) (Editura Eminescu, București).
- 1989 Radiodifuziunea Română îi înregistrează amplul poem *Imn Eminescului*, dar cenzura interzice difuzarea, care va avea loc la 16 ianuarie 1990.
- 1990 Apare volumul de istorie și exegeză iconografică *Cerurile Oltului. Scolile arhimandritului Bartolomeu la imaginile fotografice ale lui Dumitru F. Dumitru* (Editura Episcopiei Râmnicului și Argeșului), cu versiuni în limbile română, franceză și engleză.
- La Editura Cartea Românească apare volumul de nuvele și povestiri fantastice *Amintirile peregrinului apter*.
- La 24 decembrie, ajunul Crăciunului, începe munca de revizuire în limba română și de comentare a Bibliei, începând cu textul Noului Testament, acțiune extinsă ulterior asupra întregii Sfinte Scripturi, pe o perioadă de unsprezece ani.
- 1991 Este ales președinte de onoare al Fundației „Sf. Antim Ivireanul” din Râmnicu-Vâlcea.
- Refuză calitatea de „membru de onoare” al Academiei Române.
- Colaborează la Universitatea Radio cu patru prelegeri despre *Poezia religioasă română modernă*.
- 1992 Apare volumul *Pro memoria. Acțiunea catolicismului în România interbelică* (Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București).
- Imn Eminescului*, poem în stil bizantin, este publicat la Editura Cartea Românească.

- 1993 La 21 ianuarie, Colegiul Electoral Bisericesc îl alege pe arhimandritul Bartolomeu Anania pentru scaunul de Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului.
La 7 februarie, în Catedrala arhiepiscopală din Cluj-Napoca, este hirotonit și instalat arhiepiscop. Ca arhiepiscop al Clujului, va urmări și va lupta pentru dinamizarea activității pastorale a clerului și pentru diversificarea ei în funcție de cerințele actuale ale societății, pentru implicarea Bisericii în acțiunile de asistență socială organizate, pentru refacerea legăturilor dintre Biserică și cultură, pentru îndrumarea expresă a tineretului – de la amvon și prin diverse întâlniri –, pentru dezvoltarea relațiilor ecumenice practice prin păstrarea identității proprii.
Noul Testament. Versiune revizuită, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania apare la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
La aproape cinci decenii de la scriere, apare piesa de teatru *Hoțul de mărgăritare* (parabolă în patru acte) la Casa de Editură Dokia din Cluj-Napoca, jucată public pentru prima dată în 1992 pe scena teatrului din Turda. În anii următori, piesa se bucură de un succes deosebit pe scenele din întreaga țară.
I se acordă titlul de membru de onoare al Senatului Universității de Medicină și Farmacie „Iuliu Hațieganu” din Cluj-Napoca.
Este ales președinte de onoare al Fundației „N. Steinhardt”.
- 1995 Apare ediția a doua a *Noului Testament...*, la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
Volumul de eseuri teologice și culturale *Din spumele mării. Pagini despre religie și cultură* apare, sub îngrijirea și cu postfața lui Sandu Frunză, la Editura Dacia din Cluj-Napoca.
Este publicat volumul de articole și studii *Pledoarie pentru Biserica neamului* (Editura Omniscop, Craiova), ediție îngrijită și postfațată de Sandu Frunză.
Apare ediția a doua a volumului de memorialistică *Rotonda plopilor aprinși* (Editura Florile Dalbe, București).
La Salonul de carte de la Oradea, primește Premiul special pentru volumul *Din spumele mării*.
- 1996 Apare *Cartea lui Iov. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania* (Editura Anastasia, București).
Volumul de memorii *Clujul universitar al generației 1946 în memoriile lui Valeriu Anania* este publicat de Editura Arhiepiscopiei din Cluj-Napoca.
Apare ediția a treia a volumului în versuri *File de acatist* (Editura Arhiepiscopiei, Cluj-Napoca).
Primește titlul de „Cetățean de onoare” al municipiului Cluj-Napoca.
Este ales Senator de onoare și membru al Marelui Senat al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.
La Salonul Național de Carte din Cluj-Napoca, primește Premiul „Cartea anului” pentru volumul *Din spumele mării*.

- 1997 *Apare Pentateuhul sau Cele cinci cărți ale lui Moise. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania* (Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București).
- 1998 *Cartea Psalmilor sau Psaltirea profetului și regelui David. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania* (Editura Arhiecezanană, Cluj-Napoca).
Cântarea Cântărilor. Versiune revizuită, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania (Editura Anastasia, București).
 Apare volumul *Poeme alese* (Editura Dacia, Cluj-Napoca), cu o prefață de Liviu Petrescu.
 Ediția a doua a volumului *Cerurile Oltului* (Editura Pro, București).
 Editura Kálvin János a Bisericii Reformate din Ungaria publică, în ediție bilingvă româno-maghiară, *Noul Testament*, varianta redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania.
- 1999 *Cartea Profetului Isaia. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania* (Editura Anastasia, București).
Cartea Profetului Ieremia. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania (Editura Anastasia, București).
 Apare volumul de studii și conferințe *Atitudini* (Editura Arhiecezanană, Cluj-Napoca).
 Ediția a patra a poemului dramatic *Miorița* (Editura Dacia, Cluj-Napoca), cu o „Predoslovie” de Tudor Arghezi și „Postfață” de Liviu Petrescu.
 Primește Marele Premiu pentru poezie al Festivalului Internațional de Poezie „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca.
- 2000 Apare volumul *Poezia Vechiului Testament : Cartea lui Iov, Psaltirea, Proverbele lui Solomon, Ecclesiastul, Cântarea Cântărilor, Plângerile lui Ieremia. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania* (Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București).
Cartea Profetului Iezechiel. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania (Editura Anastasia, București).
Cartea Profetului Daniel și ale celor doisprezece profeți mici. Versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania (Editura Anastasia, București).
 Apare ediția a doua a volumului de nuvele și povestiri fantastice *Amintirile peregrinului apter* (Editura Paralela 45, Cluj-Napoca).
De dincolo de ape, pagini de jurnal și alte texte (Editura Dacia, Cluj-Napoca).
 Primește diploma și medalia Academiei de Artă, Cultură și Istorie din Brazilia.
 Președinția României îi înmânează Medalia jubiliară „Mihai Eminescu” și Ordinul Național pentru Merit în gradul de Mare Cruce.
- 2001 La 18 martie este sărbătorit la împlinirea a 80 de ani, moment marcat prin volumul omagial *Logos* – ediție îngrijită de arhid. Ștefan

Iloaie –, CD-ul *Arhiepiscopul* – realizator : Radu Preda – și un spectacol aniversar pe scena Teatrului Național din Cluj-Napoca.

Apare *Apocalipsa Sfântului Ioan. Traducere, introducere și note de Bartolomeu Valeriu Anania* (Editura Paralela 45, Cluj-Napoca), cu ilustrații de Albrecht Dürer.

Ediția a doua a piesei de teatru *Hoțul de mărgăritare* (Editura Renașterea, Cluj-Napoca).

La Editura Renașterea apar volumul *Bartolomeu Valeriu Anania. In honorem* și lucrarea *Introducere în citirea Sfintei Scripturi*.

Este publicată *Biblia sau Sfânta Scriptură, ediție jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, arhiepiscopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli*. Lucrarea, tipărită deja în mai multe tiraje, se bucură de un interes deosebit din partea specialiștilor, dar nu mai puțin din partea credincioșilor, pentru noutatea de ordin teologic și filologic pe care o aduce față de variantele românești precedente, pentru așezarea textului într-o limbă română actuală și mai ales pentru utilitatea celor peste 8.000 de note subsidiare menite să-i ofere cititorului căi de acces spre adevărul textului ; în spațiul Ortodoxiei românești, ediția jubiliară a Bibliei este prima versiune adnotată. Activitatea de revizuire depusă de arhiepiscopul Bartolomeu este evaluată de către specialiști în întâlnirile ocazionate de prezentarea lucrării către publicul din București – la Patriarhie și Academia Română –, Râmnicu-Vâlcea, Bistrița, Oradea, Cluj-Napoca ; la Craiova, în 2003.

Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca îi acordă titlul de „Doctor Honoris Causa”.

Primește titlul de „Cetățean de onoare” din partea consiliilor locale Bistrița, Râmnicu-Vâlcea, Glăvile (jud. Vâlcea) ș.a.

2002

Premiul pentru opera omnia al Uniunii Scriitorilor, filiala Cluj-Napoca. Este publicat volumul *Apa cea vie a Ortodoxiei* (Editura Renașterea, Cluj-Napoca), ce cuprinde cuvântări, articole și scrisorile pastorale din anii 1993-2001 emise ca arhiepiscop al Clujului ; ediție îngrijită de Nicoleta Pălimaru și Maria-Elena Ganciu.

Broșura *Icoana patriei vâlcene* este publicată de Editura Almarom din Râmnicu-Vâlcea.

Exegeza iconografică, parte a volumului *Cerurile Oltului*, este publicată în Germania, de Franz u. Sternberg Verlag, sub titlul *Bilder vom Reich Gottes. Ikonen und Fresken rumänischer Klöster*.

2003

I se acordă titlul de „Doctor Honoris Causa” al Universității din Oradea. Apare lucrarea *Atelier biblic. Caiete de lucru* (Editura Renașterea, Cluj-Napoca), reprezentând munca de analiză și comparare, la *Noul Testament*, a diferitelor variante de text, din care a rezultat versiunea publicată în ediția jubiliară a Bibliei.

Cele mai importante puncte de vedere referitoare la ultima ediție din Sfânta Scriptură sunt cuprinse în volumul *Primele mărturii despre*

Biblia jubiliară 2001, versiunea Arhiepiscopului Bartolomeu Valeriu Anania, ediție îngrijită de arhid. Ștefan Iloaie (Editura Renașterea, Cluj-Napoca).

Prin poetul Mircea Petean, Editura Limes din Cluj-Napoca inițiază proiectul de publicare a integralei literare Valeriu Anania ; apare primul volum din seria „Opera literară” : *Străinii din Kipukua*, cu o prefață de Aurel Sasu.

2004 Primește titlul de „Doctor Honoris Causa” al Universității din Craiova. Apare lucrarea *Canonul cel Mare* al Sfântului Andrei Criteanul, în diortosirea arhiepiscopului Bartolomeu.

Ediția jubiliară a *Sfintei Scripturi*, în format electronic, pe CD, apare cu sprijinul tehnic al Institutului pentru Tehnică de Calcul din București. La Editura Limes apare al doilea volum din seria „Opera literară” : *Amintirile peregrinului apter*, cu prefața scriitorului Mircea Muthu

2005 Primește titlul de cetățean de onoare din partea Consiliului local Dej. În biserica ștefaniană, primește titlul de „Cetățean de onoare” al localității Vad, județul Cluj.

Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române îi publică volumul consistent de exegeză – pasaj cu pasaj – a Liturghiei ortodoxe, sub titlul *Cartea deschisă a Împărăției. O însoțire liturgică pentru preoți și mireni*.

La Editura Limes apare al treilea volum din seria „Opera literară” : *Rotonda plopilor aprinși*, cu prefața lui Dan C. Mihăilescu.

La Editura Renașterea sunt reeditate volumele *Apa cea vie a Ortodoxiei* și *Pro memoria. Acțiunea catolicismului în România interbelică*.

2006 În urma hotărârii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din 4 noiembrie 2005 de înființare a unei Mitropolii la Cluj, inițiativă validată de Adunarea Națională Bisericească la 1 martie 2006, Bartolomeu Anania este instalat – la 25 martie, praznicul Bunei Vestiri –, de către Patriarhul Teotist al României, Mitropolit al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului. În lunile imediat următoare, Mitropolitul se implică concret în activitatea de dinamizare a vieții religioase din noua structură bisericească.

La Editura Renașterea apare volumul *Sfintele Evanghelii după Matei, Marcu, Luca și Ioan, versiune diortosită, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, sprijinit pe numeroase alte osteneli*.

La Editura Limes apare al patrulea volum din seria „Opera literară” : *Poeme*, prefațat de Petru Poantă.

2007 Primește titlul de „Cetățean de onoare” al comunei Iara, județul Cluj. Primește, din partea redacției săptămânalului *Clujeanul*, titlul și diploma „Clujeanul anului 2006”.

Editura Limes îi publică piesele de teatru, care constituie volumele 5, 6 și 7 ale seriei „Opera literară”.

Primește titlul de „Cetățean de onoare” al comunei Spermezeu.

2008 Pe scena Teatrului Național din Cluj-Napoca are loc Gala inaugurală a Fundației „Mitropolitul Bartolomeu”, instituție ce are drept scop conferirea de burse de studiu, în țară sau străinătate, tinerilor merituosi, cu rezultate deosebite la învățătură și posibilități materiale reduse.

Cronologie

- I se acordă titlul de „Doctor Honoris Causa” al Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- Volumul omagial *Rotonda unui suflet aprins pentru Dumnezeu și Neam* (Editura Reîntregirea, Alba Iulia) reunește comunicările și referatele științifice prezentate la simpozionul național „Universul spiritual românesc oglindit în opera Mitropolitului Bartolomeu Anania”. La Editura Limes apar volumele 8 și 9 din seria „Opera literară”, care cuprind publicistica și sunt prefăcute de Ovidiu Pecican.
- La Editura Polirom apare volumul *Memorii*.
- 2009 I se acordă titlul de „Doctor Honoris Causa” al Universității de Medicină și Farmacie „Gr.T. Popa” din Iași.
- La Editura Renașterea apare volumul *Cuvinte de învățătură*.
- La Editura Polirom apar volumele *Amințirile peregrinului apter* și *Rotonda plopilor aprinși. De dincolo de ape*.
- Primește Premiul special al Uniunii Scriitorilor din România pentru volumul *Memorii*.
- Editura Renașterea a Arhiepiscopiei Clujului publică *Biblia sau Sfânta Scriptură, versiune diortosită după Septuaginta, redactată, adnotată și tipărită de Bartolomeu Valeriu Anania, arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului; Mitropolit al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului*.
- Primește din partea Primăriei Cluj-Napoca titlul de „Senior al cetății”.
- 2010 La Editura Polirom apar romanul *Străinii din Kipukua* și volumele *Poeme, Teatru I: Meșterul Manole, Steaua Zimbrului, Hoțul de mărgăritare* și *Teatru II: Miorița, Du-te vreme, vino vreme!, Greul pământului, Păhărelul cu nectar*.
- La 22 noiembrie este ales membru de onoare al Academiei Române.
- 2011 La 31 ianuarie, Mitropolitul Bartolomeu Valeriu Anania se stinge din viață la Cluj-Napoca.

Ștefan Iloaie

Cartea deschisă a Împărăției

O însoțire liturgică pentru preoți și mireni

Celebrarea credinței sau „Dumnezeieștile noime ale Sfintei Liturghii”

Catehezele liturgice ale Mitropolitului Bartolomeu Anania

1. Preliminarii: necesitatea catehezei liturgice

Dintre liniile de forță ale personalității Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania (1911-2011), cea de propovăduitor al Evangheliei are toate șansele nu doar să-l descrie în profunzime, ci să-l facă roditor în continuare, mult dincolo de orizontul prezentului. Încă din timpul vieții, activitatea sa predicatorială a început să fie analizată, apreciată¹ și valorificată pedagogic în calitate de model omiletic². O atenție sporită merită din plin, alături de omiliile sale liturgice, de cuvântările ocazionale, de scrisorile pastorale, de alocuțiunile și de celebrele predici de la hramul mănăstirii Nicula, și catehezele sale liturgice rostite în catedrala din Cluj-Napoca și reluate ulterior, sub o formă revizuită, în volumul *Cartea deschisă a Împărăției. O însoțire liturgică pentru preoți și mireni*³. Lucrarea reprezintă un autentic ghid catehetic născut dintr-o urgență pastorală, clamată adesea în agora

-
1. Vasile Nemeș, „Aspecte din activitatea omiletică a Arhiepiscopului Bartolomeu Anania”, în Ștefan Iloaie, Radu Preda (ed.), *Logos. Arhiepiscopului Bartolomeu al Clujului la împlinirea vârstei de 80 de ani*, Renașterea, Cluj-Napoca, 2001, pp. 147-150; Vasile Gordon, „Mitropolitul Bartolomeu – schiță de portret omiletic”, *Tabor*, 1, V (aprilie 2011), pp. 55-64; Jan Nicolae, „«Păstor de veghe». Elemente de etică socială în predicile Mitropolitului Bartolomeu Anania”, în Dumitru Vanca (ed.), *Familie, filantropie, etică socială. Parteneriatul Stat-Biserică în asistența socială*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2011, vol. II, pp. 914-965.
 2. Vasile Gordon, *Introducere în Omiletică*, Editura Universității București, 2001, pp. 205-209. Textul acestui curs poate fi găsit în format electronic la adresa ebooks.unibuc.ro/Teologie/omiletica/index.htm, accesată la 1 martie 2011.
 3. Pentru referințele la această lucrare (citată *Cartea...*) am folosit ediția de față.

noastră teologică, dar numai parțial rezolvată: catehizarea liturgică a credincioșilor. Străduindu-se să împlinească acest deziderat, autorul a pregătit mai întâi un ciclu de patru cateheze, rostite în 1999 în catedrală, foarte bine primite de credincioși, reluate ulterior, la cererea acestora, sub o formă înnoită și sporită într-un ciclu mai amplu de douăsprezece cateheze, rostite în primele douăsprezece duminici ale anului 2004. Acest al doilea ciclu s-a bucurat nu doar de un auditoriu catedral, dar, prin intermediul între timp înființatului post de radio „Renașterea”, și de unul herțian. Reacțiile entuziaste la cele auzite s-au concretizat în îndemnul repetat de a publica și negru pe alb acest catehism liturgic, care însă nu reprezintă, pur și simplu, „o transcriere a catehezelor, ci o sinteză a lor, îmbogățită prin lecturi suplimentare și sugestii critice”, și care nici nu se dorește a fi „un manual sau un tratat de Teologie Liturgică”¹.

Genul abordat este numit de către autorul însuși „cateheze liturgice”, cu referire mai întâi la nucleul catehetic din 1999 și, ulterior, la cel din 2004. Atunci când prezintă ascultătorilor săi o microistorie a Liturghiilor din cadrul Tradiției răsăritene, autorul menționează că are în vedere în primul rând Liturgia Sfântului Ioan Gură de Aur, în forma sa obișnuită parohială, cu abordări sumare ale Liturghiei Sfântului Vasile cel Mare și fără vreo atenție acordată Liturghiei Sfântului Grigore Dialogul (a Darurilor mai-înainte-sfințite), despre care spune că „nu intră în planul acestor cateheze liturgice”².

Cartea deschisă a Împărăției își propune drept *scop* să ofere un comentariu liturgic punctual (textual), o încadrare a Liturghiei în orizontul aprofundat al Împărăției în diferitele ei ipostaze (liturgică, aurorală, plenară), o refacere conștientă și explicită a legăturii mirenilor (laicilor) cu „poporul sacerdotal” împreună slujitor al Liturghiei, o catehizare mistagogică generală, o recuperare liturgică integrală a Bibliei și o prezentare deslușită a teodramaticii și esteticii teologice a cultului într-un orizont istoric și eshatologic³. Calitatea exegezei se întemeiază, *ab initio*, pe un text liturgic diortosit, lămurit, îndreptat, actualizat, primenit, adică „adus la vârsta de acum a limbii române” de însuși autorul catehezelor, un demers având încuviințare sinodală și pus simbolic sub patronajul spiritual al Sfântului Dosoftei, Mitropolitul Moldovei, primul traducător al Liturghiei (1679) în limba română, declarat model statornic („îndreptar”) și „marea binecuvântare a lui Dumnezeu asupra Bisericii și culturii noastre”⁴.

Au existat mai multe *variante pentru titlul* acestei cărți: *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur* (2001); *Liturghia ca Împărăție a cerurilor*; *Misterul liturgic al Împărăției*, alegându-se, în cele din urmă, *Cartea deschisă a Împărăției* (2005), care combină în chip fericit imaginea culturală a unei *opera aperta* cu prevalența teologică a temei eshatologice a Împărăției, focarul hermeneutic al întregii exegeze. Expresia din titlu, „Cartea deschisă a Împărăției”, a căpătat rapid popularitate teologică, pătrunzând în rândul sintagmelor capabile să descrie lapidar și sugestiv ethosul liturgic ortodox. Astfel, în timp ce Mitropolitul Bartolomeu definește Dumneziasca Liturghie ca fiind „Cartea deschisă a Împărăției”, Sfântul Ioan de Kronstadt

1. *Cartea...*, p. 44.

2. *Cartea...*, p. 75.

3. *Cartea...*, p. 44.

4. *Ibidem*.

vedea în ea „Cerul pe pământ”, întregind astfel viziunea Părintelui Stăniloae, potrivit căreia Liturghia este „întărirea comună a credincioșilor în Împărăția Sfintei Treimi”, revenind în cele din urmă la același mitropolit de fericită memorie, care plasa celebrarea credinței în centrul existenței, anunțând „pregustarea vieții veșnice”¹.

Una dintre formele incipiente ale cărții de cateheze liturgice era pregătită în manuscris² încă din anul 2001, dar ea s-a copt încet, în urma demersului catehetic propriu-zis și a ecourilor primite în intervalul 2001-2005. În plus, să nu uităm, preocuparea pentru lămurirea datelor credinței se vede inclusiv în cele peste 8.000 de note infrapaginale din ediția jubiliară a *Sfintei Scripturi* în diortosirea Mitropolitului Bartolomeu, operă de anvergură care s-a bucurat recent de o reeditare pe măsură³. Revenind la catehezele liturgice, imediat după apariția *Cărții deschise a Împărăției*, Mitropolitul Bartolomeu a propus-o ca model pentru un program catehetic derulat în toate parohiile eparhiei sale, în perioada Postului Crăciunului din anul 2006, comunicatul oficial fiind el însuși un document important prin fixarea în scris a entuziasmului autorului și al beneficiarilor direcți ai muncii sale:

În sesiunea din toamnă a conferințelor preoțești organizate sub președenția Mitropolitului Bartolomeu s-a hotărât demararea unei campanii de catehizare a credincioșilor din întreaga Arhiepiscopie printr-un ciclu de predici, care au ca temă centrală explicarea Sfintei Liturghii. Calendarul acestor predici liturgice este construit pe parcursul celor 6 duminici ale postului Crăciunului, având ca teme principale: Sfânta Liturghie – introducere și importanță; cele trei Liturghii în Biserica Ortodoxă – timp de săvârșire; Proscomidia, Liturghia catehumenilor și Liturghia credincioșilor. Aceste cateheze liturgice au început în 19 noiembrie și se vor încheia în Ajunul Crăciunului, timp în care nu se vor ține predici tematice la evangheliile duminicale, ci doar temele propuse pentru explicarea Sfintei Liturghii. Predicile (catehezele, *n.n.*) liturgice din primul ciclu au fost ținute în catedrală de Înaltpreasfințitul Bartolomeu în anul 1996, reluate pe parcursul duminicilor din Postul Mare din anul 2004. Ele s-au materializat în volumul *Cartea deschisă a Împărăției. O însoțire liturgică pentru preoți și mireni* al Mitropolitului Bartolomeu, volum ce a avut un ecou deosebit în sufletele credincioșilor. Conlucrarea între preot și credincios în actul liturgic este o componentă esențială a vieții liturgice ortodoxe, motiv pentru care aceste predici își propun să-i conștientizeze pe credincioși de importanța participării lor la Sfânta Liturghie, ca împreună slujitori cu preotul, explicându-le, în același timp, și simbolismul cuvintelor și gesturilor din ritualul euharistic⁴.

1. Vasile Gavrilă, „Dumnezeiasca Liturghie – cea mai înaltă expresie a Graiului Liturgic”, *Text și discurs religios*, 2 (2010), p. 23.
2. Nemeș, *art.cit.*, p. 150: „În stadiul de manuscris se află o altă importantă lucrare omiletică a Înalt Prea Sfinției Sale, intitulată *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur*, care cuprinde explicarea Sfintei Liturghii într-un ciclu de patru cuvântări liturgice pe care le-a rostit în Catedrala arhiepiscopală”.
3. Bogdan Ivanov, Radu Preda (coord.), *Biblia cu ilustrații, Versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul și Mitropolitul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli*, vol. I-VIII, Litera, București, 2011.
4. *Renașterea*, 12 (2006), p. 10.

2. Vocația catehetică a Mitropolitului Bartolomeu: o mărturie

Unul dintre primii analiști ai vocației catehetico-mistagogice a lui Bartolomeu Anania a fost liturgistul clujean Ioan Bizău, care-l integra pe ilustrul său arhieru în pomelnicul cuprinzător al elitei episcopilor cateheți ai Bisericii Universale: Ignatie Teoforul, Irineu de Lyon, Ipolit al Romei, Ciprian al Cartaginei, Atanasie cel Mare, Chiril al Ierusalimului, Ambrozio de Milano, Ioan Gură de Aur, Niceta de Remesiana, Vasile cel Mare, Grigorie de Nyssa, Grigorie de Nazianz, Chiril al Alexandriei, Grigorie cel Mare, Sofronie al Ierusalimului, Andrei Cretanul, Grigorie Palama, Filotei Kokkinos al Constantinopolului, Petru Movilă al Kievului, Varlaam al Moldovei, Simion Ștefan și Sava Brancovici ai Transilvaniei, Ștefan și Neofit Cretanul ai Ungrovlahiei, Antim Ivireanul, Teofan Zăvorățul, Filaret al Moscovei, Andrei Șaguna ș.a., toți capabili să convertească cultura, să o „răstignească” roditor pe crucea Logosului înomenit:

După pilda marilor arhieriei ai epocii patristice, care au făcut din demnitatea arhieriei slujire liturgică și inițiere mistagogică, [arhiepiscopul Bartolomeu] periodic se oprește asupra universului harismatic al Liturghiei, al Tainelor și al ierurgiilor prin care Biserica ne împărtășește harul sfinților și îndumnezeitor al Sfântului Duh. Referindu-se la obligația esențială a episcopului de a cunoaște el însuși tainele credinței și ale vieții sacramentale și de a iniția comunitatea ce stă sub incidența jurisdicției sale spirituale în pătrunderea acestor taine, *Testamentum Domini* spune: „Deci păstorul (episcopul) să cunoască Tainele de orice fel [...]. Așadar, păstorul trebuie să facă (cu credincioșii) învățătura mistagogică (pentru ca) ei să știe ai cui părtași se fac prin Sfintele Taine și a cui pomenire o fac prin Euharistie”. Prin experiența sa mistagogică, Biserica se impune „ca o icoană care înfățișează un singur trup (o realitate unică și coerentă) a lucrării Mântuitorului în lume”, afirmă Sfântul Nicolae Cabasila¹. Ea se zidește, se desăvârșește și se revelează ca trup mistic al lui Hristos prin faptul că „este întruchipată în Sfintele Taine nu ca în simboluri, ci ca măduarele în inimă, ca ramurile în rădăcina plantei sau, precum spune Domnul, ca mlădițele în viță (cf. In 15,1-6). Căci nu este vorba doar de o comunitate de nume sau de o simplă asemănare între ele, ci chiar de o identitate de fapt. Căci Sfintele Taine sunt Trupul și Sângele lui Hristos, dar sunt totodată hrana și băutura cea adevărată a Bisericii lui Hristos”².

Actualizând teologia lui Cabasila prin exemplul concret oferit de Arhiepiscopul Bartolomeu al Clujului, liturgistul nostru notează, de data aceasta în calitatea lui de martor:

În virtutea paternității spirituale, care se reflectă plenar prin mijlocirea Arhieriei, episcopul are chemarea și competența duhovnicească de a iniția comunitățile eclesiale

-
1. Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, trad. rom. de Ene Braniște, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, p. 9.
 2. *Ibidem*, p. 89.

în universul misticii sacramentale al Liturghiei. De aici faptul că marile centre ale creștinătății apostolice și post-apostolice, care au avut o contribuție decisivă în istoria Bisericii, au fost centre ale inițierii în Tainele credinței, iar celebrele *cateheze mistagogice* prin care Biserica și-a pus în lucrare vocația sacramentală au fost, în marea lor majoritate, cateheze ale episcopilor mistagogi. Asumându-și acest principiu esențial al slujirii episcopale, Arhiepiscopul Bartolomeu se oprește adeseori, cu o dragoste specială, asupra universului sacramental și liturgic, făcând adică inițiere mistagogică, deslușind rațiunea sacramentală și mistică a formelor și actelor de cult. Având acces, ca om de cultură, la universul simbolului religios și fiind înzestrat cu simțul metaforei poetice profunde, inițiază mistagogic și cultural în virtutea unui principiu care îi este atât de drag: cultul și cultura sunt și trebuie să rămână în orice împrejurare dimensiuni convergente ale vieții religioase¹.

Încrederea credincioșilor în cuvântul rostit are o întemeiere tot de natură liturgică, decurgând din ecoul simțit al cuvântului lui Dumnezeu în cuvântul omului din fața lor, dar și dintr-o anumită prestanță sacerdotală a celui de la amvon și altar, adică dintr-un bun-simț liturgic, imposibil de căpătat și de menținut fără înțelegerea rosturilor teologice profunde ale celebrării credinței. Același liturgist-martor ne relatează:

Solemn, însă nu rigid sau crispat, destins, dar nu distrat ori plictisit, Arhiepiscopul Bartolomeu se impune în fața soborului și a credincioșilor prezenți la respectivul act de cult în ipostază sacerdotală, având o ținută liturgică exemplară și făcând din acea slujbă o experiență sacramentală autentică. Imprimă duhul și ritmul liturghisirii prin propria sa ținută liturgică, de un hieratism sacerdotal bine temperat, fără să aibă nevoie de anumite demonstrații pedagogice supărătoare sau umilitoare, la care fac apel arhieriei rutinați ori complexați, ce uită că sunt sacerdoți care au intrat în jugul lui Hristos și nicidecum înlocuitori ai Arhierelui arhierelor, basculând astfel dumnezeiasca Liturghie din orizontul frumuseții, rânduiei și bucuriei în Duhul Sfânt într-un orizont apăsător sau dezordonat, de cazarmă desuetă ori instituție de corecție. Se impune și este receptat ca protos al Liturghiei nu doar pentru că așa prevede rânduiala tipiconală a demnității arhieresti, ci pentru că își asumă Liturghia ca experiență sacerdotală plenară și ca sărbătoare a Bisericii, și deci a tuturor comunităților euharistice din cuprinsul Eparhiei sale. Gesturile liturgice, sonoritatea glasului, îngenuncherea și rezemarea frunții de dumnezeiescul Altar la vremea rostirii *Simbolului credinței*, la *Epicleză* și la cântarea rugăciunii *Tatăl nostru*, ritualul urcării în amvon pentru a împărtăși cuvântul Evangheliei, toate acestea reprezintă elemente de grație ale unei lecții sacerdotale pilduitoare pe care Arhiepiscopul Bartolomeu o propune soborului de liturghisitori și credincioșilor cuprinși în lucrarea sacramentală a Liturghiei cu acea naturalețe părintească ce trebuie să caracterizeze Arhieria în toate împrejurările, și mai ales atunci când oficiază Liturghia. Arhieria este sacerdoțiu, inițiere mistagogică, asceză și exemplu personal, iar nu perimetru de performanțe totalitare, incompatibile cu sacerdoțiul Arhierelui mântuirii noastre².

1. Ioan Bizău, „Arhierie și Liturghie în «lecția» Arhiepiscopului Bartolomeu Anania”, în Ștefan Iloaie, Radu Preda (ed.), *op.cit.*, pp. 297-298.
2. *Ibidem*, p. 299.

Meritele catehismului liturgic realizat de Mitropolitul Bartolomeu sunt cu atât mai mari cu cât problema catehezei liturgice, a comentariului liturgic¹ și a raportului dintre propovăduire și comentariul liturgic, amplu dezbătute în alte spații confesionale, nu a atins la noi decât în mod izolat, cu titlu de preocupare strict personală, cotele de atenție și concretizare practică². Ceea ce aduce nou Mitropolitul Bartolomeu este, incontestabil, faptul că pune o întreagă cultură în slujba catehezei, făcând-o astfel să grăiască teologic, dar și pe înțelesul cât mai multor contemporani.

3. Receptarea publică a *Cărții deschise a Împărăției*

Efortul catehetic al Mitropolitului Bartolomeu confirmă intuiția fundamentală a lui Homiakov potrivit căreia „cine nu înțelege Liturghia nu înțelege Biserica”. *Cartea deschisă a Împărăției* s-a bucurat de o serie de aprecieri³, recomandări, fiind

1. În legătură cu istoria genului comentariului liturgic, a se vedea R. Bornert, *Les commentaires byzantins de la divine Liturgie du VII au XV-e siècle*, Institut français d'Études byzantines, Paris, 1966. A se vedea de asemenea E. Mazza, *La mistagogia. Una teologia della liturgia in epoca patristica* (= Bibliotheca Ephemerides liturgicae. Subsidia 46), Roma, 1988. Tot aici, a se vedea și A.M. Triacca, A. Pistoia (ed.), *La prédication liturgique et les commentaires de la liturgie* (= Conférences Saint-Serge. XXXVIII-e Semaine d'Études Liturgiques), Paris, 25-28 juin 1991, Edizioni Liturgiche, Roma, 1992. A se vedea și Hans Joachim Schulz, *Die byzantinische Liturgie. Vom Werden ihrer Symbolgestalt*, Herder, Freiburg im Br., 1964. Desigur, utilă este și teza lui Michael Kunzler, *Die Liturgie der Kirche*, Pustet, Paderborn, 1995. A se vedea și Andre Wade, „Ce fel de Liturghie a săvârșit Sf. Ioan Gură de Aur?”, trad. rom. de Remus Onișor, *Credința Ortodoxă*, 1 (1996), pp. 33-52.
2. A se vedea, cu titlu de exemplu, câteva cărți și studii din bibliografia românească dedicate explicării Sfintei Liturghii sau unor cicluri de cateheze liturgice: Ene Braniște, *Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila*, teză de doctorat, București, 1943; *Idem*, „Însemnătatea Sfintei Liturghii pentru viața creștină. Material cultic și omiletic pentru explicarea Sfintei Liturghii”, *Glasul Bisericii*, 1-3 (1951), pp. 33-36; Petre Vintilescu, „Funcțiunea catehetică a Sfintei Liturghii”, *Studii Teologice*, 1-2 (1949), pp. 17-33; Vasile Coman, *Cuvântări liturgice*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, Oradea, 1973 (ed. a II-a, 1987); Tudor Demian, *Jertfa laudei. Predici liturgice*, Arad, 1945; Nicolae Dura, *Propovăduirea cuvântului și Sfintele Taine*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997; Nicolae Necula, *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, vol. I-III, 1996, 2001, 2006; Ciprian Streza, „Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur, Icoană a Împărăției și Prezență sacramentală”, *Revista Teologică*, 4 (2007), pp. 180-200; Constantin Necula, *Porțile cerului. Cateheze liturgice radiodifuzate*, Agnos, Sibiu, vol. I-II, 2008; Florin Botezan, *Sfânta Liturghie – cateheza desăvârșită. Studiu asupra caracterului catehetic al Liturghiilor ortodoxe*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2005. Acest ultim autor a întreținut aproape șapte ani și o rubrică pe temă, începând cu „Sfânta Liturghie – Taina Tainelor, Explicarea Sfintei Liturghii (I)”, *Credința străbună*, 159 (1999), p. 3, și terminând cu „Anafora Sfântului Vasile cel Mare (III), Explicarea Sfintei Liturghii (LIII)”, *Credința străbună*, 229 (2005), p. 2.
3. Mitropolitul Bartolomeu Anania era apreciat, în chiar anul dedicat Bibliei și Liturghiei în BOR, ca „diortositorul Bibliei jubiliare a Sfântului Sinod și tâlcuitorul

bogat recenzată¹, dedicându-i-se studii academice² și eseuri în mass-media laică și religioasă deopotrivă³. Această receptare avea să se declanșeze cu oarecare întârziere din cauza contextului bisericesc în care a apărut cartea, autorul ei fiind în egală măsură inițiatorul noii Mitropolii a Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului.

Un prim numitor comun al recenziilor și analizelor pe marginea *Cărții deschise a Împărăției* îl reprezintă constatarea nivelului precar al culturii teologice publice, fapt vizibil în maniera nu de puține ori superficială de participare la Sfânta Liturghie. Atent observator al vieții noastre bisericești și culturale, apropiat al Mitropolitului Bartolomeu, Teodor Baconsky constata:

E de datoria Bisericii să le explice propriilor credincioși (care, potrivit sondajelor, îi arată atâta încredere) ce gesturi își asumă preotul în spațiul eclezial, ce acoperire biblică sau patristică au cuvintele sale, în fine, ce reflex poartă actul liturgic asupra deschiderii creștinești către Dumnezeu și semenii. Așa ceva și-a propus să întreprindă Arhiepiscopul Clujului, și nu e de mirare că a izbutit, știut fiind că ierarhul nostru e îmbibat cu finețuri scripturale, eminent orator și neîntrecut mănuior al limbii române, pe care desigur că o stăpânește, pe seama uceniciei argheziene și la zenitul îndelungatei sale cariere literare.

Intrând în miezul teologic al cărții, același autor face câteva precizări esențiale despre miza acestei introduceri în celebrarea credinței:

IPS Bartolomeu reușește să împlinească deopotrivă comentariul aplicat și situarea Liturghiei în orizontul eshatologic al Împărăției cerești, altfel spus, abordarea actului de cult ca gramatică a preoției universale, la care sunt chemați toți ceibotezați în Hristos. Pentru fericitul cititor ce-și mai îngăduie luxul grădinaritului sufletesc, volumul nu e doar o sursă de cunoaștere, ci și o muzicală ocazie de a plonja în taina centrală a creștinismului. Tonul exegezei e omiletic (de altfel, o mare parte din cuprinsul cărții a fost la început rostit din amvon), iar tehnica expunerii mizează pe anecdota patericală, pe ecoul făcut predecesorilor și referirea spontană la împrejurările

Sfintei Liturghii” de către Arhiepiscopul Andrei Andreicuț. A se vedea volumul colectiv *Rotonda unui suflet aprins pentru Dumnezeu și neam*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2008, p. 5.

1. Dan Ciachir, „Tâlcuirea Liturghiei”, *Ziua* (14 iunie 2006); Jan Nicolae, „Mitropolitul Bartolomeu Anania începe revigorarea misiunii catehetice printr-o lucrare de excepție: *Cartea deschisă a Împărăției*”, *INTER*, 1-2 (2007), pp. 496-497; Ionuț Biliuță, „Cartea deschisă a Împărăției”, *Renășterea*, 2 (2006), p. 5; Constantin Costache, „Cartea deschisă a Împărăției”, *Ortodoxia*, 3-4 (2006), pp. 253-255; Dumitru Ichim, „Cartea deschisă a Împărăției”, *Renășterea*, 2 (2007), p. 9; Aurelia Bălan-Mihailovici, „Cartea deschisă a Împărăției”, *Renășterea*, 3 (2007), p. 9; Teodor Baconsky, „Cartea Împărăției”, *Dilema Veche*, 110 (2006), p. 12.
2. Ignatie (Ilie) Trif, „Un remediu pentru pacienții plictisului liturgic. Marginalii la volumul *Cartea deschisă a Împărăției*. O însoțire liturgică pentru preoți și mireni”, în *Rotonda unui suflet...*, pp. 181-203.
3. Ioan Gânscă, „Corabia Bisericii. Liturghia și Biserica”; „Antimise din ultimile decenii”, texte postate pe portalul de artă și spiritualitate ortodoxă www.ignus.ro, accesat la 20 iunie 2011.

cotidiene. Aș semnala, ca probă că prestigiul tradiției nu exclude originalitatea, și momentele în care autorul devine confesiv, antrenându-se în tensiunea unor dileme personale, expuse „la lumina lumânării”. Asemenea obiectului inefabil pe care îl aproximează prin lentila interpretării omenești, *Cartea deschisă a Împărăției* se depășește pe sine în văpaia rugăciunii¹.

Al doilea numitor comun al receptării îl vizează pe autorul însuși, teolog și cărturar în egală măsură, adică plasat ca nimeni altul în postura de a mijloci, prin diortosire și interpretare, textele biblice și, iată, liturgice publicului românesc actual, mănuiitor al unei limbi supuse între timp mai multor modificări la nivel semantic, nu toate de calitate sau necesare. Or, era nevoie de cineva familiarizat cu vârstele limbii și cu eternitatea liturgică pentru a le repune în dialog. Așa cum am observat la momentul recenzării, după împlinirea operei vieții sale prin publicarea ediției sinodale jubiliare a Bibliei, în anul 2005, Mitropolitul Bartolomeu a început o muncă de diortosire și înnoire a cărților liturgice folosite în cultul ortodox. Lucrarea de preînnoire a *Liturghierului* i-a oferit prilejul aprofundării misterului liturgic al Împărăției și al prezentării lui într-un mod pe deplin actualizat și într-o limbă română cu o savoare sărbătorească, în cadrul unui ciclu de cateheze mistagogice. Întreaga experiență de preot și cărturar creștin este pusă în valoare în această lucrare. După opera literară care-l recomandă între clasicii literaturii române moderne, Mitropolitul Bartolomeu s-a ostenit să ne lase moștenire o lămurire asupra Dumnezeieștii Liturghii, o explicație catehetică, elementară și profundă, în același timp, îmbinând cu rafinament și sobrietate miresma vechilor Cazanii ca un fel de alt Dosoftei sau Varlaam modern, cu un simț al nuanței și al proprietății cuvintelor remarcabil, un adevărat poliglot al graiurilor limbii române.

În interiorul cărții se află o gravură a lui Gheorghe Russu cu reprezentarea Împărăției cerurilor scrisă în pâine pe sfântul disc, o imagine a Bisericii ca popor al lui Dumnezeu adunat în jurul Mielului jertfit de la întemeierea lumii, Iisus Hristos, Mirele Bisericii, Mireasa Mielului. Punctul inițial și final al cercului de foc al Liturghiei și al prezentării ei catehetice este chiar locul de taină în care preotul înscrie, cu candoarea unui copil prins în jocul unei geometrii sacre, în pâinea prescurii și în lacrima sângerie a vinului de dar, istoria faptelor minunate ale lui Dumnezeu pentru mântuirea lumii. Capitolul dedicat acestui loc tainic, peșteră și mormânt, Betleem și Ierusalim liturgic, numit în mod clasic proscomidiar, îi oferă autorului prilejul extinderii orizontului Împărăției de la această firdă smerită, dintr-o latură nevăzută a altarului, la cupola Pantocratorului (Atotțiitorului). Mistagogia liturgică descrie elementar această nuntă mistică, sacramentală, între cer și pământ, dumnezeire și umanitate, în Hristos și în Biserică. Dinamica Împărăției Cerurilor este înfățișată în ipostazele ei succesive, liturgică, aurorală și plenară, într-o poetică mistagogică pe înțelesul tuturor. În astfel de pagini, autorul convoacă nume și experiențe diverse din varii domenii: estetic, muzical, stilistic, militar, medical, cultural, literar, juridic, etnologic, economic etc. Referințele, care apar în text cu firescul unei culturi temeinice, acumulate în timp, sunt puse în slujba lămuririi cât mai clar cu putință a cuvintelor, a gesturilor și

1. Baconsky, *art.cit.*, p. 12.

a tuturor celorlalte elemente ale miezului vieții Bisericii pe care-l reprezintă Sfânta Liturghie. Alături de nume biblice și patristice întâlnim atât teologi contemporani precum Dumitru Stăniloae, Sofronie Saharov, Rafail Noica, Nicolae Steinhardt, Ilie Cleopa, Alexander Schmemmann, Paul Evdokimov, Ion Bria, Karl Christian Felmy, Kallistos Ware, călugări și pustnici numiți și nenumiți, dar și literați de talia lui Charles Péguy sau Tudor Arghezi, filosofi precum Constantin Noica sau istorici ai religiei de renumele unui Mircea Eliade. Toată această cultură și înțelepciune iubitoare se desfășoară din belșug de-a lungul acestei cărți de excelentă factură catehetică cu un singur rost: acela al deschiderii Cărții Vieții pentru înscrierea în lăuntru ei a cât mai multor preoți și mireni, printr-un spor de înțelegere duhovnicească venită dintr-o cuminecare frecventă și responsabilă cu Trupul și cu Sângele Domnului, merindea pe care o îmbie Domnul pelerinilor pe drumul veșniciei. De altfel, acesta este și cel mai valoros element al catehezelor Mitropolitului Bartolomeu, înnobilarea reciprocă dintre cultură și cult, întâlnirea firească între logos-ul multiplu al feluritelor domenii și Logos-ul liturgic asigurând *Cărții deschise* caracterul pentru moment unic în bibliografia românească.

Al treilea numitor comun din procesul de receptare a catehezelor liturgice este speranța că prin această carte se trage la nivel sinodal un semnal de alarmă în fața pericolului, deloc diminuat între timp, al formalismului și clericalismului în Biserică. Altfel spus, nu doar catehizarea mirenilor este o necesitate, recunoscută ca atare, ci nu mai puțin retrezirea spirituală a slujitorilor altarului, a celor care, săvârșind minunea euharistică zi de zi, nu mai au florul și profunzimea pe care apropierea de cele sfinte ar trebui să le producă. Remediu pentru aceste patologii spirituale constă în reînvățarea din interior, prin însăși experiența liturgică, a responsabilității ce le revine celor care ar trebui să țină deschisă în fața lumii cartea Împărăției. Perihorezei dintre cler și popor trebuie să îi corespundă empatia dintre slujitori și Cel slujit, dintre preoți și Preotul din veac. Doar cu un astfel de cler luminat liturgic și teologic poate avea loc adevărata cateheză, cea care nu se mulțumește doar să „bată la cap” prin discursuri sau programe, ci să „miște inimile”. Mai departe, participarea activă a laicilor la viața Bisericii, o temă foarte dragă Mitropolitului Bartolomeu, nu este realizabilă fără un cler pătruns de misiunea sa, de legătura comunitară fundamentală cu cei care, prin *amin*-ul lor, desăvârșesc slujirea specifică a celor hirotoniți. Luându-l drept exemplu pe Sfântul Chiril al Ierusalimului, catehetul și catehumenul deopotrivă au în cele din urmă acces împreună la o taină care îi umple și îi depășește în același timp.

În fine, al patrulea numitor comun are în vedere apelul pe care catehezele Mitropolitului Bartolomeu îl lansează la înnoirea liturgică în spiritul Tradiției ortodoxe. Contrar opiniei unora, inclusiv teologi, Sfânta Liturghie nu este un corpus static, repetat întocmai la fiecare celebrare a credinței. Actualizarea mesajului pericopelor evanghelice este simetrică actualizării sensului liturgic propriu-zis, tentațiile deformării sensului cuvântului evanghelic vizând nu mai puțin și forma liturgică prin care acesta este transportat și propovăduit. Mesajul evanghelic și simbolismul liturgic sunt părți ale aceluiași limbaj. Iată de ce demersul Mitropolitului Bartolomeu, diortositor al Sfintei Scripturi și tălmăcitor al Sfintei Liturghii, este unul marcat de o coerență impecabilă. Așa cum un pasaj biblic limpede, frazat în consecință, eliberat de sintaxa grecească a textului original, improprie limbii române, sprijinit hermeneutic de prețioase note infrapaginale cuprinzând

informații legate de contextul istoric sau cultural în care respectivul text a fost scris, deschide o cu totul altă înțelegere, tot astfel, o Liturghie trăită nemijlocit, la limita intimă dintre emoție și înțelegere, nu mai este nici prea lungă și cu atât mai puțin „plictisitoare”.

4. Registrele erminiei liturgice a Mitropolitului Bartolomeu

Arhimandritul Sofronie (Saharov) aduce aminte de un adevăr care a preocupat exegeza creștină încă din primele sale veacuri:

Graiul omenesc este menit să exprime realitățile mai multor planuri: planul vieții de zi cu zi, al nevoilor firești; mai este, apropiat acestuia, dar totuși osebit – cel al simțămintelor și patimilor sufletești primitive; apoi cel al graiului demagogiei politice; al graiului științific, filosofic, poetic; și, în sfârșit, mai înalt decât toate – planul și graiul dumnezeieștii descoperiri, al rugăciunii, al cuvântării de Dumnezeu și al celorlalte legături între Dumnezeu și oameni – al Liturghiei¹.

Nu am greși dacă am citi *Cartea deschisă a Împărăției* în această cheie a accesului din treaptă în treaptă de la un limbaj la altul și de la o trăire la alta a Sfintei Liturghii. Concret, se pot identifica mai multe registre ale erminiei liturgice pe care o face Mitropolitul Bartolomeu:

a. *poetic-aforistic; hic et nunc*²: „Aici și acum, pe pământ, Împărăția se cucește; dincolo și atunci, se moștenește. Aici și acum, ea crește în timp; dincolo și atunci, va fi desăvârșită și veșnică. Acum și aici, ea este Biserica; dincolo și atunci, ea va fi, pur și simplu, Împărăția” (*Cartea...*, p. 50); „Văzduhul în care ei (îngerii, *n.n.*) se mișcă nu e altceva decât Bucurie” (p. 56); „Aici, la proscomidie, când preotul proclamă deasupra prescurii pomenirea Domnului Iisus Hristos, el a intrat efectiv în văzduhul sfințeniei lui Iisus Hristos” (p. 68); prescura și Maica Domnului: „În acest fel, fiecare om care aduce la altar o prescură pentru Jertfă, el o oferă simbolic, pe Maica Domnului, în numele neamului din care face parte” (p. 69); „Imaginați-vă suprafața rotundă a discului ca fiind, în mic, imaginea universului” (p. 70); „Preasfânta Născătoare de Dumnezeu plutește într-un văzduh numai al ei...” (p. 70); „Fiecare obiect al acoperirii trece prin văzduhul fin al tămâierii” (p. 72); Logosul și firida: „Asemenea Logosului întrupat, nemărginitul univers duhovnicesc se adună într-o firidă de statura unui om” (p. 73); „faptul că obiectul binecuvântării liturgice nu este Sfânta Treime, ci Împărăția Acesteia atestă plinătatea Împărăției veșnice în care dreptii nu sunt niște bieți naufragiați scăpați (mântuiți) de la înec, ci fericiții moștenitori ai Părintelui ceresc” (p. 81); „Rugăciunea pătrunde acum în spațiile hotărnicilor omenеști, în ordine descrescândă: țară, orașe, sate. [...] Din

1. Sofronie Saharov, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, trad. rom. de Ierom. Rafail Noica, Sofia, 2005, p. 345.

2. Primele trei registre sunt propuse de Trif, *art.cit.*

spațiile hotărnicite, rugăciunea zboară acum în cele stihiale” (p. 90); „Aceasta e slujba lor, de la început și-n veșnicie. Aceasta e Liturghia lor în nemărginirea univesului și-n eternitatea clipei” (p. 109); „dacă îngerii Îl laudă pe Dumnezeu în nemărginirea cerurilor, oamenii o fac pe rotundul pământului” (p. 112); „dacă păcatul este o cădere în jos, căința este o cădere în sus...” (p. 114); „E pentru prima oară când actul liturgic ne pune în față sfântul jertfelnic, altarul pe care preotul va aduce Sfânta Jertfă, al cărui nimb de slavă se vede încă de pe acum” (p. 117); „El ni se deschide în măsura în care și noi ne deschidem spre El, așa cum o floare nu primește roua dimineții dacă nu-și deschide corola spre cer” (p. 128); „Se observă și aici principiul comunitar al rugăciunii din Biserică, cel care adună timpul și înfrânge depărtările” (p. 131); „Dumnezeu (așa cum remarcă și monahul Nicolae Steinhardt) are de unde și se comportă ca un boier” (p. 134); „Rugăciunea nu este o teleconferință spațială, ci o întâlnire cu Dumnezeu” (p. 135); „Dar tocmai acesta a fost rostul întrupării și jertfei lui Hristos: să ne elibereze din robia constrângătoare a păcatului și să ne redea robiei zburdalnice a lui Dumnezeu” (p. 113); antropologia paulină: „Repet, duhul nostru nu este altceva decât sufletul, ci un fel de ozon al acestuia, prin care omul se poate pune în legătură cu Duhul lui Dumnezeu” (p. 142); „Omul e «pământ cuvântător»” (p. 142); „Nouă nu ne este dată acalmia certitudinii, dar ni s-a rezervat ceva mai mult, dinamica speranței” (p. 146); „Ei bine, dragii mei, când porțile Împărăției Cerurilor ți se deschid astfel, ca niște brațe părintești, mai poți oare să stai deoparte, fără să-i cânti lui Dumnezeu laude?” (p. 148); „Prin urmare, moartea nu e altceva decât văzduhul unei întâmpinări întru viață” (p. 159); „Orice mormânt de pe lume, fie el și faraonic, este un sălaș al morții, al întunericii, al descompunerii, al putrefacției, al miasmei, al sinistrei tăceri. Mormântul lui Hristos este exact contrariul: în loc de moarte, viață; în loc de urătenie, frumusețe; în loc de întuneric, lumină; toate, la superlativ” (p. 162); „Harul în sine are un duh bun, adică o suflare lină, caldă, luminoasă, o boare aurorală ce împânzește văzduhul înainte de a deveni rouă, pe care preotul o cere, prin rugăciune, să plutească aici, peste noi, slujitorii din altar, și peste aceste daruri ce sunt puse înainte, cărora noi le slujim, și peste tot poporul Tău, cel care, prin jertfă de laudă, este împreună-slujitor. Superbă imagine a Împărăției Cerurilor în Biserica lui Hristos!” (p. 164); gestul liturgic din vremea rostirii Crezului: „La începutul rostirii Crezului, preotul ridică procovățul cel mare de pe sfintele vase, iar în timpul primelor cinci articole îl flutură lin pe deasupra precum adierea unei aripi de înger care vestește suflarea Duhului Sfânt” (p. 173); isihiasm: „Isihia omului duhovnicesc este liniștea de a se ști neliniștit” (p. 175); „iată că Amândoi (Tatăl și Fiul, *n.n.*) se întâlnesc întru una și aceeași iubire pentru om. Poate fi ceva mai emoționant? Mai cutermurător? Mai luminat în încrângătura cuvintelor și mai luminător dintru adâncul tainei?...” (p. 184); dar concentrat: „În pâinea și vinul de pe masă sunt concentrate toate darurile lui Dumnezeu, începând cu sămânța, continuând cu lumina, pământul, apa, aerul și căldura și sfârșind cu fructul la treapta lui finală, lucrătoare, activă, ceea care întreține viața” (p. 188); „A-ți da seama precum se cuvine» înseamnă a înțelege în mod rațional taina pe care o ai în față și la care, de fapt, participi, ceea ce e peste puțința omenească, dar nu în afara puținței lui Dumnezeu” (p. 192); „îndrăznirea nu e îndrăzneală, obrăznicie, nerușinare, ci curajul omului umil și împovărat de a se apropia de

Dumnezeu” (p. 192); rugăciunea pentru odihna dreptilor acolo unde veghează (străjuiește, strălucește) lumina feței Domnului „înseamnă că lumina lui Dumnezeu, cea neînserată și pururea fiitoare, nu e o strălucire statică, ci un ochi proniator” (p. 194); „daruri de pârgă” (p. 195); „Crucea materială, «lemnul», a rămas, într-adevăr, pe Golgota, dar ea a devenit duhovnicească în clipa în care Iisus, îmbrățișând lumea cu crucea rănilor de pe mâini și picioare, Și-a iertat, murind, călăii” (p. 199); anghelologie: „Ei însumează etalonul de plinire a vocii lui Dumnezeu” (p. 204); „Pâinea euharistică se obține din pâinea materială, sub formă de prescură, extrasă sărbătorește din hrana noastră zilnică” (p. 205); *communio sanctorum*: „noi intrăm în comuniune și cu toți cei ce alcătuiesc «Împărăția din firidă», adică Maica Domnului, îngerii, sfinții, viii și morții, pentru care s-au scos miride la proscomidie și care sunt acum părtași la sfințenia de pe sfântul disc” (p. 215); „Iar dacă Biserica este Împărăția care a și venit întru noi, iată-ne pe noi, pe toți, cei care ne-am împărtășit dintr-o pâine și dintr-un potir, de pe-acum moșteni ai Împărăției Cerurilor” (p. 244); „Liturghia face un salt în viitor, și anume în eshaton, dincolo de vreme” (p. 218);

b. *teologic-liturgic*; îndemn către mireni: „Nu-mi rămâne decât să vă îndemn: Rămâneți sau reveniți în Liturghie, voi, mireni, cei înnobilați de Dumnezeu cu preoție imperială!” (p. 64); merindea veșniciei în traista pelerinului: „Această curgere a Împărăției nu e altceva decât o permanentă inserție a timpului în eternitate. Este exact ceea ce ne oferă Liturghia ortodoxă prin Binecuvântare, Euharistie și Cuminecare. În prima rugăciune de dinaintea împărtășirii, Sfântul Vasile cel Mare numește Cuminecătura (adică Trupul și Sângele Domnului) merindea pentru viața de veci. Merindea e hrana pe care o poartă cu sine călătorul. Or, ce preț mai are timpul când tu, călător prin el, porți în traistă însăși veșnicia?” (pp. 81-82); graiul Evangheliei: „Așezată pe sfânta masă și închisă între scoarțele ei împodobite, Evaghelia era tăcută. Acum, reasezată la locul ei, e gata să se dechidă – ceea ce va face foarte curând – și să grăiască” (p. 107); acord fin: „Arta liturgică cere, neapărat, acordarea ei cu timbrul îngeresc” (p. 124); ctitorii înveșniciți în ctitorie: „de vreme ce ctitorii și-au asumat, voluntar, obligația de a construi un astfel de așezământ, după ce s-au retras, beneficiarilor le revine obligația de a-i pomeni la sfintele slujbe pe toată durata ctitoriei. Este motivul pentru care ei, fericiți prin însăși jertfa pe care au făcut-o, devin pururea pomeniții în rugăciuni și în Cartea Vieții, ca unii care s-au retras doar din relația formal-administrativă, dar nu și din ființa ctitoriei lor” (p. 131); teologia Cinei mistice: transsubstanțierea Jertfei de Sine în jertfă nesângeroasă (p. 151); disciplină: „Nu se admite ca preotul să atingă capetele credincioșilor cu sfântul potir” (p. 154); vehicul ceresc: „Rugăciunea este marele vehicul care ne duce pomenirile în fața lui Dumnezeu, atât pe ale celor adormiți, cât și pe ale celor vii” (p. 156); demnitatea confesională: „Vrednic de luare-aminte e faptul că noi, ortodocșii, suntem singurii creștini care rostim Crezul – ca mărturisire de credință și angajare duhovnicească – așa cum ni l-au lăsat Sfinții Părinți, fără nici o știrbătură și fără nici un adaos. Prin aceasta suntem întru un gând nu doar noi între noi, ci și cu Sfinții Părinți ai celor două Sinoade Ecumenice și cu întreaga Biserică cea una și nedespărțită” (p. 172); lucrarea epicletică a preotului: „El posedă harul Sfântului Duh prin hirotonie, ceea ce înseamnă că nu

oricine poate să facă aici (epicleza, *n.n.*) ceea ce face el; simpla rostire a unor cuvinte nu poate avea nici un efect, deoarece rostirea nu mai este slujbă cuvântătoare, ci formulă magică a unui impostor” (p. 209); înțelegerea neînțeleasă: „A-ți da seama precum se cuvine” înseamnă a înțelege rațional taina pe care o ai în față – și la care, de fapt, participi –, ceea ce e peste putința omenească, dar nu în afara putinței lui Dumnezeu” (p. 192); eliminarea confuziilor: „E important însă să știți că, în nici un caz, anafura nu se poate substitui Sfintei Cuminecături (Sfintei Împătașanii), ea fiind doar pâine binecuvântată, nu prefăcută în trupul Domnului” (p. 194);

c. *biblic*; contemporaneitate duhovnicească: „În Liturghie, noi devenim contemporani reali ai evenimentelor biblice, de la Geneză până la a Doua Venire” (p. 108); rădăcinile biblice ale Sfintei Liturghii: „Așa se explică «surpriza» recentă a unui distins pastor protestant din Occident, care asistase de nenumărate ori la Liturghia noastră și în final «descoperise», cu uimire, că întreaga ei țesătură este întemeiată pe Biblie” (p. 123); „Doresc să rețineți faptul că citirea pericopelor evanghelice și apostolice [...] nu înseamnă o «pauză» sau o «paranteză» liturgică, că ea face parte din însuși miezul Sfintei Liturghii, așa cum era practică încă din primele veacuri ale Bisericii, când creștinii se adunau Duminică pentru Cina Euharistică” (p. 123); Hristos, Miel îngăduitor și Secure justițiară (p. 145); raportul Biblie-Liturghie pretutindeni prezent;

d. *filologic, lingvistic, semantic, etimologic*; purtarea față de cuvinte: „da, cuvintele au suflet, iar cu ele ar trebui să ne purtăm așa cum se poartă îngerii cu Maica Domnului”¹; Atotțiitorul (p. 55); binecuvântare-blagoslovenie (p. 75), termenul „cuvânt” și familia lui (p. 76), mântuire-izbăvire (p. 86); vremuri-vremuieli (p. 90); slavă-mărire: „purificarea lingvistică nu este mai puțin retrogradă decât cea lingvistică” (p. 98); moștenire-moștenitori-moșteni (p. 102); plinire-plinătate (p. 103); frumusețea-buna-cuviință (p. 103); „rugăciunea neadormită” (p. 111); comunitate-comuniune (pp. 117-118); a dormi-a răposa-repauzați (p. 137, p. 140); metalimbajul hristic (p. 138); greșală-păcat (pp. 139-140); familia de cuvinte: a pomeni, pomenire, pomelnic, pomană (p. 154); pogorământ (p. 166); vârtute-virtute (p. 170); întru (p. 172); părtășie (p. 177); „jertfelnic înțelegător” (Sf. Chiril al Alexandriei, Sf. Dosoftei) (p. 199); Carele (p. 202); pâinea noastră cea de toate zilele – cea spre ființă (p. 205); ispită-încercare (pp. 206-207); cuminecare-împărtășire (p. 214); dania-darul (p. 224); plinirea Legii-plinătatea Bisericii (pp. 224-225); lexiconul liturgic (pp. 227-230);

e. *teodramatic*; „De la bun început vreau să vă atrag atenția că structura literară a Liturghiei este aceea a unei piese de teatru. Toată slujba este un dialog între doi parteneri: preotul, pe de o parte, și credincioșii mireni, pe de alta, cu precizarea că ei, împreună, alcătuiesc un tot” (p. 59); „Dialogul liturgic e un

1. Temă reluată și în Valeriu Anania, Aurel Sasu, *Despre noi și despre alții*, Curtea Veche, București, 2009, p. 122.

parteneriat duhovnicesc, ceea ce înseamnă că preotul și mirenii sunt împreună-slujitori ai aceleiași Liturghii” (pp. 60-61); „s-ar părea că ceea ce vă spun eu e foarte frumos, dar mai degrabă imaginar, ideal, utopic, așa cum bănuiesc că gândiți. Realitatea actuală ne pune în față un popor care vine la slujbă, stă cuminte în biserică, tace cu evlavie și ascultă cu decență, admiră un cor sau îndură un cântăreț, rugându-se în taină cu vorbele pe care fiecare le știe de acasă. Când cineva e familiar cu cântările și le îngână odată cu corul, o face cu timiditate și cu sentimentul intrusului admonestabil. La urma urmei, dacă Liturghia e o piesă de teatru, ea este, neapărat, și spectacol. Este ceea ce ni se oferă și cu care ne-am obișnuit... Nu vă contrazic, aveți dreptate. Ceea ce se petrece în zilele noastre (și nu numai de ieri, de alaltăieri!) e nefiresc. În vechime nu a fost așa, ci tot poporul prezent în biserică dădea răspunsurile liturgice” (p. 63); „Dialogul liturgic nu e o simplă convenție între două părți, ci expresia comuniunii între două trepte de slujire” (p. 83); Evanghelia Împărăției: „Având în vedere structura dramatică a Liturghiei (despre care v-am vorbit la început), putem invoca și principiul progresiei artistice. O uvertură cuprinde principalele teme muzicale ale operei; ea se scrie la urmă, dar se cântă la început, în deschiderea operei propriu-zise” (p. 125);

f. simfonic, muzical, armonic; pledoaria pentru cântarea în comun: „Cântarea în comun era ceva obișnuit nu numai în vremea apostolilor, dar și în veacurile creștine, până târziu, când a început să se subțieze. Subțierea s-a produs pe măsură ce s-a dezvoltat psaltichia bizantină, cu inflexiunile și eflorescențele ei orientale, pe care nu le puteau executa credincioșii de rând, ci numai psalții și protopsalții înzestrați cu voci melodioase și anume școliți pentru acest gen de muzică. Au existat însă și alte motive, de care nu mă ocup acum. Și la noi, încetul cu încetul, ea a rămas doar pe seama cântăreților, deși în ultimul secol și jumătate a trecut printr-un proces de simplificare la măsura cerințelor prozodice ale limbii române, proces început de Macarie și Anton Pann, apoi continuat și desăvârșit, mai aproape de vremea noastră, de I. Popescu-Pasărea și Nicolae Lungu. Ei ne-au lăsat-o așa cum o avem astăzi, frumoasă, atrăgătoare, ușor de învățat și de memorat” (p. 63); reintroducerea cântării psaltice omofone la Sfânta Liturghie prin hotărâre sinodală: „Această cântare va fi, printre altele, și o sfântă mărturie a unității noastre spirituale” (p. 64); valoarea repetiției în Liturghie și artă cu efecte estetice uimitoare: *Bolero*-ul lui Ravel, cu repetarea de 18 ori a aceleiași fraze muzicale (p. 101); uimirea muzicală, doxologică a îngerilor ca martori ai facerii universului: „Dovada o avem tot în Sfânta Scriptură, anume în cuvintele pe care Dumnezeu Însuși i le adresează la un moment dat lui Iov: Unde erai tu la acea vreme, când stelele se nașteau și îngerii Mei toți Mă preamăreau în cor? (Iov 38,7). Ei bine, Iov nu exista, dar îngerii vedeau aurora universului, cum răsar lumile din bezna nimicului. Vedeau și tresărau. Vedeau și se mirau. Vedeau și se minunau. Vedeau și se bucurau. Surpriza, mirarea, minunarea, bucuria, iată treptele repezi care stârnesc lauda, așa cum la noi, într-o sală de concert, izbucnesc aplauzele și ovațiile când artistul ne încântă cu nemaiauzita lui performanță. Preamărirea Creatorului nu e altceva decât bucuria de a fi a creaturii” (p. 110); „Chiar Părintele Stăniloae (care nu avea înzestrare muzicală) admite că «psalmodierea dă aripi cuvântului». [...] Oricum, totul trebuie făcut la măsura bunului-simț,

evitându-se vedetismul pe care ni-l oferă uneori, jenant, câte un preot sau diacon atras de ispita coloraturii cantabile sau contaminat de mirajul cuantumului decibelic” (p. 124); „rugăciunea *Tatăl nostru*, pe care noi o cântăm atât de des în versiunea muzicală a lui Anton Pann...” (p. 139); contrapunct liturgic: „Vorbind de trădare, de chinuri, de suferințe, ea (rugăciunea preotului, *n.n.*) se desfășoară, aparent, ca fiind în contradicție cu cântarea de biruință pe care poporul din biserică o intonează triumfal, finalizând-o cu întreitul Osana. În realitate, cele două partituri simultane sunt o compoziție muzicală contrapunctică, în care tonalitatea minoră se armonizează, întregitor, cu cea majoră, alcătuiind o pagină duhovnicească de mare frumusețe și profunzime. Ne aflăm în plină antinomie liturgică” (pp. 184-185); simfonia liturgică: „Așa cum într-o simfonie trecerea de la o temă muzicală la alta se face printr-un interludiu care preia motive melodice din cea veche și anunță motivele celei ce urmează, tot astfel simfonia liturgică își are interludiile ei, cum este acesta de acum, care face legătura între epicleză și cuminecare. Începutul se referă la Darurile Sfințite, încheierea anunță Împărtășirea. Între ele se desfășoară o ectenie de cerere. Aceasta însă nu este o repetare a celei de după Intrarea Mare, ci «variații pe temă» în simfonia liturgică” (p. 197);

g. iconic; virtuțile iconice ale tipologiei biblice: corabia lui Noe, *typos* al Bisericii (pp. 50-51); relația dintre Liturghie și Biserică redată plastic prin descrierea icoanei din pridvorul mănăstirii Hurezi (începutul secolului al XVIII-lea): „În mănăstirea Hurezi, și anume în pridvorul bisericii-bolniță, poate fi văzută următoarea scenă, zugrăvită pe la începutul secolului al XVIII-lea: pe apa unui fluviu plutește o corabie cu vâsle. În spate, la cârmă, Iisus Hristos. În față, la proră, Sfinții Apostoli Petru și Pavel. Pe laturi, trăgând la lopeți, cuvioși părinți. Pe mal, capii ereticilor, cu niște cârlige lungi în mâini, străduindu-se s-o agațe și s-o abată din drum. În mijlocul corabiei, pe un podium, o masă. În jurul mesei, preoți și arhieriei în odăjdii. Pe masă, o cutie mică, în care poate fi ușor recunoscut un chivot în care se păstrează, de obicei, Sfânta Euharistie, adică trupul și Sângele Domnului. Așadar, în aceeași navă, Hristos istoric și Hristos euharistic. Corabia este Biserica, adică Împărăția cerurilor în devenire, iar în mijlocul ei se află Liturghia, adică Împărăția cerurilor, statică și dinamică, în același timp, oferind pregustarea celei finale, desăvârșite și veșnice” (pp. 50-51); corabia Bisericii între istorie și eshaton: „Ea (biserica, *n.n.*) este Împărăția lui Dumnezeu în mers, nava la a cărei timonă Se află Iisus Hristos, în timp ce pe pânza catargului frontal, în bolta altarului, plutește Maica Domnului, cu fața spre noi, călătorii, încurajându-ne prin cuvinte de taină: «Nu vă temeți!; corabia înfruntă furtunile istoriei, dar nu uitați că la cârmă Se află Fiul meu»” (p. 58); deosebirea dintre icoană și tabloul religios: „Tabloul religios se cere admirat, evaluat, ca orice obiect artistic; icoana se vrea contemplată, venerată, îmbrățișată, sărutată, asemenea unei ființe vii pe care o adori și o iubești” (p. 54); arhitectura și iconografia, arte cu funcție eshatologică; Hristos Pantokrator (p. 55); reprezentarea Liturghiei îngerești (pp. 55-56); sfințenia icoanelor, a Crucii, a bisericii, a prestolului, a antimisului: „spațiul concentrat al locașului liturgic și, ca atare, al Împărăției cerurilor” (p. 58); iconostasul, imaginea stilizată a arborelui lui Iesei (p. 56); Agnețul și prescura: „Agnețul va fi desprins din trupul prescurii, așa cum Mielul lui Dumnezeu S-a desprins din

trupul Maicii Sale, aceasta fiind, la rândul ei, desprinsă din trupul omenirii” (p. 68); virtuțile iconice și simbolice ale „firidei proscomidarului” ca peșteră a Betleemului liturgic, ale ofrandelor, pomelnicelor, lumânărilor, ale vaselor liturgice, în special ale discului ca imagine cosmică și eshatologică (p. 65); explicit, ale Evangheliarului (p. 106, p. 113) și, implicit, ale candelabrului (policandrului) pascal (pp. 106-107); Biserica universală, comuniune a Bisericilor locale, redată ca o pânză freatică ce leagă între ele fântânile (pp. 117-118); setea ontologică: cerbul la izvoarele apelor; Hristos, Vița euharistică (pp. 150-151); memoria divină drept carte a Vieții (p. 155); raportul iconic dintre oameni și heruvimi (p. 153); fântâna cu cruce de pomelnic (p. 157); pomelnicul ctitorilor (p. 158); icoana ortodoxă a Învierii în raport cu cea de tip occidental (p. 162); antimisul-mormânt: „Or, aici, în Liturghie, antimisul desfăcut pe sfânta masă este exact imaginea luminoasă, curată, sfințitoare a mormântului Domnului” (p. 162); procovățul cel mare (sfântul aer) – aripă de înger vestind Duhul (p. 173); caterisirea – imaginea morii care merge în gol (pp. 176-177); raportul cruce materială – cruce duhovnicească (p. 199); Sfântul Agneț și frângerea neînfrântă (p. 212); sfânta căldură și venirea Duhului (p. 213); sfântul disc și comuniunea universală (p. 215); cărbunele sau jăratecul euharistic (p. 217);

h. memorial-cultural; Șaguna și rolul mirenilor în forurile bisericești (p. 60), Tudor Arghezi (*Psalm din Litanii*, p. 120), Lucian Blaga (*Tipologia culturii*, p. 53), Constantin Noica (rolul de vector al lui „întru”, *Cuvânt împreună despre rostirea românească, Devenirea întru ființă*, p. 172), Brâncuși (*Coloana*, p. 101); sentimentul constant al unei experiențe noi în Liturghie (B. Anania), sentimentul unui „început perpetuu” în vremea plimbării zilnice prin același peisaj (Charles Péguy *via* Dumitru Stăniloae), îndemnul la depășirea impresiei de uniformitate și *déjà vu* prin pătrunderea fiecărui creștin în conținutul mistagogic al Liturghiei (Sf. Ioan de Kronstadt); efectele stilistice ale repetiției în artă (*Bolero*-ul lui Ravel și *Coloana infinită* a lui Brâncuși) (p. 101); „Izvorul lui Dumnezeu stă de-a pururi la îndemâna omului. Important este ca omului înstrăinat să-i fie sete, să-și amintească dureros de ceea ce a avut cândva și să exclame împreună cu un alt chinuit al absenței divine: *Doamne, izvorul meu și cântecele mele!...*” (p. 120); sfințenia semnului crucii de pe fruntea țăranului la începutul lucrului (p. 90); ofrandele tradiționale: coliva și colacii (p. 132); mitologic, teoria reprezentării: Meduza, Centaurul, Zmeul, Muma Pădurii (pp. 152-153); tradiția fântânii de pomenire: „Frumoasă e tradiția de a săpa o fântână pentru pomenirea morților, într-un loc mai singuratic, unde trecătorii își pot astâmpăra setea. Fântâna e străjuită de o cruce, pe piciorul căreia sunt scrise numele morților care pot fi pomeniți de cel ce mulțumește. Uneori se asociază două sau mai multe familii, fiecare sădindu-și crucea cu pomelnicul ei. O astfel de pomană e mai costisitoare, dar ancorată de-a dreptul în veșnicie” (p. 157); memoria liturgică și culturală: „Pomelnicul ctitorilor se păstrează cu sfințenie în firida proscomidarului, în văzul preotului. Există la noi numeroase mănăstiri ctitorite de domnitori, boieri sau vlădici, ale căror pomelnice sunt prețioase nu numai prin vechime și frumusețe artistică, dar și prin însemnări marginale de importanță istorică” (p. 158); moșteniri culturale, de la Psaltirea în versuri a lui Dosoftei (1643) la Biblia jubiliară a lui Bartolomeu Anania (2001): „Din vechile noastre

traduceri se mai păstrează și astăzi câte ceva frumos în limbajul biblic, în cel liturgic, dar și în cel literar” (pp. 164-165); valențele deosebite ale cuvântului „întru” în filosofia lui Constantin Noica (p. 172);

i. memorial, autoreferențial; pârga ca ofrandă ancestrală obișnuită în satul natal (pp. 66-67); evocarea Liturghiei pascale a sihaștrilor (Părintele Cleopa, p. 61); liturghiile săvârșite în tinerețe pe post de diacon-cântăreț și aducător de daruri împreună cu „seninul pustnic” din schitul Pătrunsa, din munții Olteniei (p. 61); dificultatea de a ierta: „Știi cât de greu este să ierți pe cineva care, în mod conștient, deliberat, calculat, perseverent, ți-a făcut mult rău. Să vă spun însă ce am auzit eu de la un mare duhovnic: «Persoana pe care nu ești în stare s-o ierți e ca o jivină pe care o porți, de bunăvoie, în cârcă. Iertarea e simplă: îți scuturi o singură dată, cu putere, grumazul și scapi de ea. De îndată te simți ușor și liber ca o pasăre». Așa trebuie să-ți fie sufletul când intri în biserică, la Liturghie” (p. 85); experiența liturgică personală: „Liturghia este o operă atât de complexă, de nuanțată și de frumoasă, încât cu greu poate cineva să-i descopere toate adâncurile. V-aș vorbi chiar de propria mea experiență, din perspectiva vârstei pe care o am. În cei 62 de ani de slujire monahală, ca diacon, preot și arhieru, am ascultat și oficiat Sfânta Liturghie de mai multe mii de ori – fără să fiu agramat –, și totuși abia acum, când pregătesc cu grijă cele ce am să vă spun, descopăr în ea înțelesuri și nuanțe pe care nici măcar nu le-am bănuț. Mai mult, le descopăr chiar în timp ce vă vorbesc, cu senzația că de fiecare dată trăiesc o experiență nouă” (p. 100); participarea personală la bucuria doxologică a îngerilor într-un episod de haiducie duhovnicească de tinerețe petrecut în preajma chiliei bătrânului Veniamin lângă schitul Pătrunsa (pp. 110-111); cuminecarea pascală a sihaștrilor: „Pustnicii se împărtășeau o dată pe an, în noaptea de Paști, când ieșeau din singurătatea peșterilor și se adunau undeva, într-o poiană, într-un loc numai de ei știut, unde preoții săvârșeau Sfânta Liturghie, după care se despărțeau pentru încă un an. Lucrul acesta îl știu de la Părintele Cleopa, duhovnicul care, în disputele de acest fel de pe la mijlocul secolului trecut, recomanda moderația” (p. 220);

j. spiritual; pasaje memorabile pentru un manual de spiritualitate sacerdotală; proscomidia: „Mai întâi, cred că această jumătate de oră este cea mai nobilă și mai frumoasă parte din întreaga slujire preoțească. Aici, în firidă, preotul este desprins de lumea exterioară și se află doar cu sine însuși, singur în fața lui Dumnezeu și a propriei sale conștiințe. Nici un ochi omenesc nu pătrunde să-i măsoare aparențele, să-l controleze sau să-l judece. Aici nu contează dacă el este înalt sau scund, gras sau slab, frumos sau urât, învățat sau simplu, cu sau fără talent oratoric, cu sau fără virtuți muzicale, cu sau fără veșminte strălucitoare, familiar sau distant, mândru sau modest, concentrat sau dezinvolt. Singura lui măsură este aceea a harului lucrător” (p. 73); un manual al duhovnicului: „Desigur, atât rugăciunea, cât și tâlcuirea ei păstrează, inevitabil, criterii și calapoade omenești. Dumnezeu are alte criterii și alte judecăți. Dar eu cred că aceste trei trepte în analizarea, circumstanțierea și iertarea păcatelor pot alcătui sinteza unui manual al duhovnicului” (p. 131); grija de suflet: „Iată de ce noi, ortodocșii, ne rugăm pentru cei repauzați și de ce noi, românii, avem și întreținem un puternic cult al

morților. Or, dacă e normal să cinstim trupul rămas fără suflet, îngrijindu-i mormântul, înzestrându-l cu cruce, curățindu-l de buruieni și împodobindu-l cu flori, cu atât mai firesc este să ne îngrijim de sufletul cel nemuritor, despre care niciodată nu știm precis în ce stare se află, cerând de la Dumnezeu ușurarea, lăsarea și iertarea păcatelor care-l tulbură și-l încolăcesc asemenea buruienilor perene” (p. 139); spiritualitate omiletică: „Cuvintele de învățătură adresate oamenilor, oricât ar fi ele de frumoase, iscusite și convingătoare, nu au nici un preț dacă cei ce le ascultă nu văd faptele cele bune ale cuvântătorilor, prin care să-l preamărească pe Tatăl din ceruri” (p. 143); psihologie duhovnicească, disciplina minții, purificarea inimii de gândurile dăunătoare (Avva Antonie): „Unul din resorturile păcătoase ale gândului este amintirea, mai ales când aceasta se consumă în zonele erosului revolut; ea întreține voluptatea virtuală și împiedică sau amână părerea de rău, adică pocăința. Gândul însă poate alimenta și aducerea aminte de răul pe care cineva ți l-a făcut cândva, ceea ce împiedică iertarea sau, mai mult, poate sugera o răzbunare târzie” (p. 144); spiritualitate sacramentală: „Așa cum vița este hrana mlădiței, tot astfel Hristos este – și trebuie să fie – hrana noastră. Vița își hrănește mlădița prin sevă. Or, nici rugăciunea și nici milostenia nu pot fi sevă hristică, deoarece, în ambele cazuri, inițiativa ne aparține nouă. Fluxul sevei este de la viță la mlădiță, nu invers. Ei bine, pentru a ne oferi nouă, oamenilor cu trup material, posibilitatea de a comunica direct și nemijlocit cu Iisus Cel înălțat la cer, El a instituit comuniunea euharistică, adică modalitatea prin care Hristos – ceresc, nevăzut, real – ni Se oferă prin singura cale de acces la materialitatea noastră, aceea a pâinii și a vinului, seva-hrană materială devenită sevă-hrană duhovnicească” (p. 151); program spiritual cotidian: „Zi desăvârșită este cea dusă până la capăt fără accidente spectaculoase, fără fracturi semnificative, în curgere vie și ordonată, asemenea unei ape care nu s-a sfârtecat printre stânci și nici nu s-a prăvălit prin cascade înainte de a ajunge în ocean. E ziua omului chibzuit, a celui ce și-a rânduit-o în așa fel încât diversitatea gândurilor și preocupărilor să se înscrie într-un program unitar, care însă nu devine monotonie” (p. 165); dimensiunea moral-duhovnicească a segmentului temporal: „Sfințenia zilei se obține doar într-un climat de pace lăuntrică” (p. 165); valoarea cuvântului „întru”: „rețineți, vă rog, importanța cuvântului *întru*, folosit de patru ori în rostirea Crezului. El provine de la latinescul *intra* = în interior, înrudit cu verbul *intro-intrare* = a intra. În vorbirea noastră curentă, *întru* este un arhaism care nu se mai folosește decât în combinația «într-un», «într-o», iar unii nepricepuți din ultimele decenii au atins performanța de a-l alunga din limbajul bisericesc, înlocuindu-l cu obișnuitul *în*. Or, *lăuntru* înseamnă «interior», *înălăuntru* înseamnă «în interior», iar *întru* face parte din structura lui *înălăuntru*, ca un înveliș protector. Pe acest cuvânt se întemeiază o întreagă teologie, dar mai ales viața duhovnicească” (p. 172); discernământ: „Așadar, dacă ajungi la înnoirea minții, adică la spiritul de discernământ, nu-ți mai trebuie nici un tratat de morală pentru a ști care este voia lui Dumnezeu” (p. 205); dificultățile concrete ale iertării: „Dificultatea nu este de a-l înțelege, ci de a-i respecta clauza. Biata noastră condiție pământească, fricțiunile sociale, resentimentele, orgoliul rănit, pofta de răzbunare – împinsă uneori până la vendetă – ne împiedică chiar o reprezentare mentală a iertării totale, până și a vrăjmașilor noștri” (pp. 205-206); rețetă duhovnicească pentru deprinderea iertării (p. 206);

k. moral; binecuvântarea ca opus al injuriei, blasfemiei, blestemului: „Din păcate, printre popoarele care cultivă înjurătura de cele sfinte se numără și al nostru, și nu puțini au fost moralisții care au atras atenția asupra acestui nărav, pe cât de urât, pe atât de degradant. Aici nu mai e vorba de credință sau necredință; ateul adevărat îl neagă pe Dumnezeu cu decență, prin ceea ce consideră el că e argumentație, dar nu prin vulgaritatea injuriei. A-L vorbi (sau a-L cuvânta) pe Dumnezeu de bine este a-i rosti numele cel puțin cu respect, dacă nu cu iubire, și a te referi la opera Lui în duhul adevărului și al bunei-cuviințe” (p. 80); „Buna-cuviință li se cere și celor ce sunt doar în trecere prin biserică, fie că spun o rugăciune, aprind o lumânare, lasă un pomelnic sau, pur și simplu, vor să vadă și să asculte, cum sunt turiștii” (p. 88); practica injuriei: chipul nefericit și degradant, vulgar, al înjurăturilor (pp. 93-94); „Prea ne-am obișnuit noi, creștinii, să-L gândim pe Dumnezeu ca pe o abstracție, ca pe un concept sau, în cel mai bun caz, ca pe o soluție a disperării, o șansă slavatoare” (p. 120); robia pasiunii nobile (p. 136); puterea molipsitoare a faptei: „Creștinismul e o religie prin excelență pragmatică. Întreaga lui teologie, bogată, luxuriantă și profundă, se focalizează asupra faptei. Enunțurile evanghelice sunt cât se poate de clare, fără echivoc. Pomul se cunoaște după roadă și omul după faptă” (p. 143); amartiologie: „Păcatele prin faptă sunt de două categorii: comisive și omisive. Printre cele comisive pot fi amintite, ca mai grele și foarte grele, jaful, tâlhăria, spolierea săracilor, desfrăul, sodomia, cruzimea, omuciderea, pruncuciderea. Ele impresionează prin relieful lor puternic, dar și prin aceea că se află și sub incidența codului penal” (p. 143); omisiunea binelui public: „În ordinea rațiunii dumnezeiești, omisiunea faptei bune este tot atât de gravă ca și comiterea unei fapte rele, dacă nu chiar mai gravă. [...] În asemenea cazuri, nu nepăsarea se pedepsește, ci nesimțirea” (pp. 143-144); judecata lui Dumnezeu-judecata oamenilor: „Nu e un capriciu, ci dreaptă cum-pănire. Orice magistrat judecă după probele care-i sunt accesibile, dar el nu are nici o cale de acces la universul lăuntric al inculpatului, pe când Dumnezeu are. Că dacă fiecare om în parte este singurul care-și cunoaște propriul său adânc, cu atât mai mult Dumnezeu Care l-a creat (1 Co 2,11-15). Tocmai de aceea poate Dumnezeu să judece drept, fiindcă El e în deplină cunoștință de cauză, cunoaște toate datele problemei, are dinainte întregul «dosar» al împlicinatului” (p. 145);

l. civic, public, patriotic, politic; drapelul sfințit ca analogie a icoanei: „În tradiția românească, drapelul național este sfințit de către Biserică. Sfințit este drapelul de luptă al fiecărei mari unități militare. Când comandantul unității îl primește astfel din partea Bisericii, el își pleacă genunchiul la pământ și-l sărută ca pe o icoană. Drapelul sfințit nu mai este un simplu simbol; el face parte integrantă din *ființa* unității: dacă este pierdut pe câmpul de luptă unitatea se *desființează*” (p. 54); celebrarea victoriilor sportive prin intonarea imnului și ridicarea drapelului, comuniune simbolică și emoțională cu comunitatea reprezentată prin aceste simboluri (p. 54); jurnalismul incult: „Cu toate acestea, o seamă de jurnaliști din zilele noastre, încă tributari limbajului oficial ateist, anunță moartea cuiva (chiar a unui personaj celebru) prin sintagma «a trecut în neființă», ceea ce e cu desăvârșire absurd, deoarece «a trece» înseamnă a părăsi un mediu și a pătrunde în altul, pe când «neființa» («neantul» sau «nimicul») e însăși negarea

noțiunii de mediu” (p. 137); Bisericile Ortodoxe ca Biserici naționale, cu puternice implicații în viața, cultura și tradițiile poporului; cultul eroilor: cei ce s-au jertfit pe altarul patriei: ostașii morți în războaie de apărare și tinerii din decembrie 1989, căzuți „pentru demnitatea noastră” (p. 159); mulțumirea pentru binefaceri știute și neștiute: „În spiritul rugăciunii de față, adevăratul creștin se închină când pleacă la drum, se închină cu mulțumire dacă a scăpat teafăr dintr-un accident, dar se închină recunoscător și când ajunge acasă fără să fi trecut printr-un accident. E necesar să ai încredere în mâna chirurgului care te operează, dar e bine să știi că acolo dă și Dumnezeu o mână de ajutor, fără ca tu să-l fi cerut și fără ca doctorul s-o știe. Toate aceste binefaceri se săvârșesc *întru noi*, adică în eul nostru integral, trupesc și sufletesc, ele fiind nu doar simple conjuncturi, ci și permanențe ființiale” (p. 182); demnitatea celor cu cetățenie pământească și cerească: „de asemenea, slujba cuvântătoare mai cuprinde clerul, lumea întreagă, Biserica, pe cei cu viață curată, precum și cărmuirea specifică fiecărui popor, a cărei stabilitate și pace trebuie să asigure nu numai liniștea, dar și demnitatea cetățenilor” (p. 194);

m. interconfesional, interortodox; arhitectura sacră: bazilica romană, domul gotic, biserica ortodoxă – arhetip Aghia Sofia, „simbol al sinergiei divino-umane, al «transcendentului care coboară» spre credința care urcă” (pp. 23-24); binecuvântarea în diversele tradiții (pp. 78-79); respect: „La rândul tău, și tu, creștin ortodox, îți vei păstra buna-cuviință când vei intra într-un locaș de rugăciune al unei alte religii sau confesiuni, păzind regulile casei: într-o sinagogă îți acoperi capul, într-o moschee îți scoți încălțăminte. Evlavia în biserică este certificatul tău de bună creștere” (p. 88); „majoritatea grecilor trec peste ea (ectenă cererilor, *n.n.*), sărind de la Evanghelie direct la Heruvic” (p. 129); eshatologie comparată: predestinația protestanților, purgatoriul catolicilor, cultul ortodocșilor, deriva spiritiștilor; opiniile teologilor ruși și greci legate de ectenia catehumenilor (pp. 146-147); universalitatea jertfelor rituale și, implicit, a Euharistiei (p. 188); unitatea de credință, dezbinarea prin erezii, încercările de refacere a unității prin mișcarea ecumenică contemporană, un optimism moderat legat de rezultatele acesteia, încrederea într-o refacere a unității prin lucrarea Duhului Sfânt (p. 201).

5. *Slujba cuvântătoare* între formalism și secularism

Posibilitatea înțelegerii și a tâlcuirii Liturghiei se bazează pe caracterul acesteia de *logiki latreia*, *rationalem cultum*, expresie paulină (cf. Romani 12,1) care semnifică o slujire cuvântătoare, o închinare logică, teologică, înțelegătoare, gânditoare, cugetătoare, trăitoare. Mitropolitul Bartolomeu plasează corect liturgicul între antinomic și logic, între negrăit și grăit. Comentariul liturgic trebuie să țină cont de ambele dimensiuni. Atunci când, pe urmele lui Schmemmann, ne prezintă raportul teologic dintre catafatic și apofatic în desfășurarea rugăciunilor liturgice, remarcă cu o fină concizie: „La rândul meu, subliniez faptul că Sfânta Liturghie este și un

tezaur de gândire subtilă”¹ iar mai departe, când explică semnificațiile expresiei *slujbă cuvântătoare*, are ocazia să-și argumenteze demersul catehetic general:

Cred că sintagma *slujbă cuvântătoare* (*logikè latreía*) reprezintă o cutezanță a limbajului liturgic. Ea poate avea și sensul de *slujbă rațională*. Aparent, ea este un nonsens și poate că de aceea o întâlnim uneori ca *slujbă duhovnicească* sau *jertfă cuvântătoare*. Antinomic, Euharistia este o Taină, deci inaccesibilă rațiunii, dar, pe de altă parte, inserția ei în țesătura Liturghiei se întemeiază pe încrengături raționale, de logică lăuntrică, duhovnicească, inaccesibilă profanilor (să nu uităm caracterul inițiativ al Liturghiei, în virtutea căruia catehumenii nu puteau participa la săvârșirea Tainei). Dacă nu ar exista aceste încrengături, nu am avea tratate liturgice încă din vremea Sfinților Părinți, iar eu nu aș fi avut curajul să abordez o temă menită mai mult să vă deruteze².

Comentariul său se înscrie într-un șir al încercărilor legitime de inițiere în dumnezeiasca mistagogie³, dar întemeierea lui primă o reprezintă dragostea pentru credincioși⁴, este una dintre formele de iubire creștină, de împărtășire cu ceilalți din noimele dumnezeiești:

V-o spun cu mâna pe inimă că nu am întreprins această analiză de dragul unei demonstrații teologice, ci de dragul vostru (și al nostru, al tuturor). Omul și Împărăția nu sunt niște abstracții logice, ci realități vii, decisive pentru viața noastră de aici și pentru cea de dincolo⁵.

Un al doilea impuls spre exegeză l-a reprezentat, pur și simplu, recăștigarea unei plinătăți liturgice pentru toți credincioșii, știut fiind faptul că există comori liturgice ascunse de obicei ochilor credincioșilor, precum pregătirea darurilor de pâine și vin (proskomidia) ori conținutul rugăciunilor rostite de preot în taină, în altar:

Mi-am propus să vă tâlcuiesc Sfânta Liturghie în plinătatea ei, atât în ceea ce vedeți și auziți, cât și în ceea ce nu vedeți și nu auziți⁶.

1. *Cartea...*, p. 100.

2. *Cartea...*, p. 191.

3. Despre dimensiunea mistagogică și eshatologică a Liturghiei la Părintele Sofronie Saharov, a se vedea Hierotheos Vlachos, *Cunosc un om în Hristos. Părintele Sofronie de la Essex*, trad. rom. de Șerban Tica, Sofia, București, 2011.

4. Dimensiunea ecleziologică și socială a preoției și a Liturghiei (Părintele Sofronie), în Hierotheos Vlachos, *op.cit.*, p. 274: „Preoția nu se dă unui om ca un merit, ca o recompensă a virtuților sale, ci ca un dar pentru întărirea Bisericii. Dacă se face cineva preot, se face pentru a putea săvârși Sfânta Liturghie și pentru a-i sfinți pe oameni. De asemenea, preoția are și un înțeles social, comunitar, de vreme ce preotul se va preocupa și de înnoirea bisericii, și de creștinii care suferă, care sunt bolnavi, de aceea trebuie să aibă și astfel de calități în afară de cele duhovnicești”.

5. *Cartea...*, p. 203.

6. *Cartea...*, p. 65.

Un alt motiv pentru demararea erminiei liturgice l-a constituit lupta împotriva rutinei și a formalismului atât în slujirea sacerdotală, cât și în participarea laică, mai întâi împotriva celui propriu¹ și abia apoi împotriva celui al altora:

Există o poetică și o estetică a cultului, iar arhiereul trebuie să aibă capacitatea de a imprima aceste dimensiuni atât slujbelor pe care le săvârșește, cât și soborului de preoți și diaconi al cărui protos este în orice împrejurare. De aici avertismentele Părintelui Arhiepiscop împotriva rutinei și formalismului, aceste maladii ucigătoare ale conștiinței sacerdotale, cărora le cedează nu doar liturghisitorii împovărați de mulțimea anilor, ci chiar și noii-hirotoniți. De atâtea ori l-am auzit spunând că, fără solemnitate, gravitate și seriozitate, formele de cult devin spectacole derizorii, care trădează spiritul Liturghiei și obturează vederea duhovnicească a credincioșilor. Și iarăși. De atâtea ori l-am auzit afirmând că doar când se întregesc reciproc cultul și cultura se realizează spiritualizarea umanului. Un liturghisitor pentru care cultura rămâne un orizont străin și care săvârșește slujbele mecanic, fără să-și asume înțelesul sintagmei *slujbă cuvântătoare* (adică rațională, logică, informată, cu sens), oricât de zelos tipicar ar fi și oricât de aprig ar apăra tradiția tipiconală, nu poate iniția mistagogic, nu poate deschide calea înțelegerii, pătrunderii în universul inefabil al simbolismului și al realismului liturgic, așa cum s-a afirmat acesta în mistica sacramentală și liturgică a Răsăritului creștin².

Criza liturgică, despre care nota și Schmemmann, are în primul rând implicații lăuntrice, adică în ograda Bisericii. Formalismul liturgic este tocmai expresia unui secularism paradoxal, ca urmare a pierderii din vedere a orizontului eshatologic și a unei dezumanizări incredibile în locul îndumnezeirii euharistice. Se uită frecvent în mediile noastre teologice, „specializate”, că Liturgia călăuzește către împlinirea eshatologică a omului și a preoției sale împărătești, așa cum cugeta un mare mistagog al secolului XX, pomenit deja, Părintele Sofronie Saharov:

Tot ce a făcut Dumnezeu odată rămâne veșnic. Așa se petrece și cu Sfânta Liturghie. Odată a săvârșit Hristos în camera cea de sus Cina cea de taină și aceasta va rămâne veșnic. În funcție de jertfa pe care o face și de harul în care intră în duhul Liturghiei, creștinul primește harul de la Dumnezeu, se curățește de patimi. Dumnezeuasca Liturghie, în săvârșirea ei, este cerere și rugăciune pentru toată lumea. Aceasta este așa-zisa preoție-slujire împărătească. Astfel, omul ajunge la sfârșitul veacurilor, nu așteaptă ziua Domnului, ci această zi a Domnului vine către el. Și aceasta se întâmplă în har, se face fără de început și fără de sfârșit³.

-
1. *Cartea...*, p. 43: „Descopeream însă, cu uimită bucurie, că eu însumi, rob și victimă a rutinei slujitoare, devenisem primul beneficiar al noilor mele lecturi și meditații pe marginea a ceea ce învățasem în Seminar și Facultate”.
 2. Bizău, *art.cit.*, p. 299.
 3. *Ibidem*, pp. 274-275.

6. Evaluare critică: mize catehetice și implicații liturgice

Desigur, se pot formula și o serie de observații critice legate de viziunea liturgică exprimată în comentariul propus de Mitropolitul Bartolomeu, dar ele țin mai degrabă de domeniul nuanței, chiar dacă au, totuși, o importanță practică. Aceste observații ar putea fi concentrate într-o anumită lipsă de consecvență în ceea ce privește viziunea euharistică¹ și liturgică conservatoare, Liturghia (Euharistia) fiind văzută ca una din cele șapte Taine ale Bisericii²; în cadrul împreunei-slujiri preot-credincioși ar trebui considerate esențiale toate momentele, de la aducerea darurilor de pâine și vin de către credincioși, până la împărtășirea acestora, care, din păcate, nu este văzută ca o încununare a acestei împreună-slujiri; rugăciunile preotului privesc întotdeauna poporul, iar jertfa este adusă întotdeauna de preot împreună cu poporul; lecturile biblice trebuie considerate explicit centru al Liturghiei Cuvântului și împărtășire cu Dumnezeu Cuvântul prin cuvânt; locul firesc și rostul prediciei (omiliei) după lecturile biblice trebuie surprinse mai clar; imnul Heruvic ar trebui înțeles ca pregătire pentru Liturghia euharistică și primirea lui Dumnezeu prin împărtășire; nu se poate vorbi despre o atenție distributivă a preotului slujitor care concomitent rostește ectenii și citește rugăciuni, lucru practic imposibil; momentul liturgic al sărutului păcii își are rostul său stabil și concret de reconciliere, iertare, împăcare pe care l-a avut dintotdeauna în toate riturile liturgice; traducerile trebuie să aibă un temei istoric și filologic, altfel adumbresc înțelegerea chiar dacă se vor explicita, exemplul cel mai elocvent, analizat și de Mitropolitul Bartolomeu, fiind „dar de pace, jertfă de laudă”; rostul și locul anaforalei trebuie identificate precis, anamneza, epicleza și binecuvântarea finală trebuind înțelese împreună, nu doar separat; aspectul personal și comunitar al împărtășirii ar trebui prezentat până la ultimele sale consecințe practice; aspectul Liturghiei euharistice de actualizare a Cinei celei de Taină ar merita să fie focalizat catehetic. Toate aceste laturi lăsate descoperite, fapt explicabil prin limitele autoimpuse de autor, dar și de cele care țin de formarea teologică și liturgică a generației din care provine, nu pot însă prin nimic adumbri permanenta abordare inspirată a Liturghiei ca manifestare a Împărăției (aurorale, liturgice și plene), de la firida proscomidarului până la cupola proslăvirii universale.

1. În *Cartea...*, p. 46, autorul spune pe drept cuvânt că Liturghia este de neconceput fără Taina Euharistiei, iar la pp. 219-220 că împărtășirea nu e poruncă, ci e la latitudinea creștinului; împărtășirea tuturor nu e văzută ca o împlinire a Liturghiei, ci autorul merge pe linia unui minimalism euharistic: măcar cineva.

2. *Cartea...*, p. 81.

7. În loc de concluzii: Dumnezeiasca Liturghie sau pârga, arvuna și pregustarea Împărăției Cerurilor

Chiar dacă intenția de bază a Mitropolitului Bartolomeu nu a fost să scrie o erminie liturgică de autoritate, academică, rodul muncii sale poate fi înțeles doar prin contextualizare. În primul rând, el trebuie încadrat în tradiția liturgică românească din cadrul căreia sunt pomeniți cu respect și fructificați catehetic liturgiștii Petre Vintilescu (1887-1974) și Ene Braniște (1913-1984), alături de dogmatistul Dumitru Stăniloae (1903-1993), al cărui comentariu liturgic¹ este pomenit și citat adeseori. Deși nu se menționează, informația liturgică rafinată și anumite detalii concrete vădese o lectură atentă a *Liturghierului explicat*² al lui Vintilescu. Din punct de vedere liturgic, cea mai intensă valorificare este cea a minunatei cărți *Euharistia, Taina Împărăției* a lui Alexander Schmemmann (1921-1983), mai ales în regăsirea consecventă a dimensiunii eshatologice a Liturghiei, temă devenită de altfel laitmotiv al *Jurnalului* său³. Tot din sfera teologiei ruse există o înrăurire deloc surprinzătoare, în direcția participării active, dar și a aspectului eshatologic, dinspre cugetările mistagogice ale Sfântului Ioan de Kronstadt (1829-1908). Cateheza despre frecvența cuminecării pomeneste chiar șirul teologilor exponenți ai așa-numitei ecleziologii euharistice sau comunionale, dar și promotori ai revigorării liturgice și euharistice: Nikolai Afanasiev (1893-1966), Alexander Schmemmann, John Meyendorff (1926-1992), Ioannis Zizioulas (1931), dar și Ioan de Kronstadt. Cateheza liturgică a celui din urmă a beneficiat de o documentare serioasă din partea teologului german Karl Christian Felmy, actualmente convertit la Ortodoxie, el însuși preocupat de importanța dimensiunii eshatologice în Liturghie și, în general, în cultul ortodox⁴. Pe de altă parte, comentariul liturgic al Mitropolitului Bartolomeu Anania folosește din plin, pe urmele lui Ene Braniște⁵, în primul rând *Explicarea Dumnezeieștii Liturghii* a Sfântului Nicolae Cabasila, probabil cel mai receptat comentariu liturgic în cadrul ortodoxiei românești în perioada modernă. Deși *Cartea deschisă a Împărăției* poate fi considerată un „florilegiu catehetic” care privilegiază tâlcuirea lui Cabasila, regăsim pasaje din toate marile comentarii liturgice clasice, precum Gherman al Constantinopolului (650/660-730), Simeon al Tesalonicului (1381/1387-1429), Teodor al Andidei (începutul secolului al XII-lea, 1054/1067). Precum un fir roșu, dimensiunea eshatologică

1. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia Ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986.
2. Petre Vintilescu, *Liturghierul explicat*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
3. Alexander Schmemmann, *Jurnal (1973-1983)*, trad. rom. de Felicia Furdui, Reîntregirea, Alba Iulia, 2004.
4. Karl Christian Felmy, *Importanța aspectului eshatologic al Sfintei Liturghii*, conferință, București, 20 octombrie 2008; *Idem*, *Memorie și speranță în Liturghia Sfântului Vasile cel Mare și în alte servicii liturgice*, conferință susținută în Amfiteatrul „Dumitru Stăniloae” al Facultății de Teologie din București, 4 mai 2010.
5. Ene Braniște, *Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila*, teză de doctorat, București, 1943.

rămâne în prim-plan grație modului în care elementul liturgic memorial, narativ, descriptiv, este tratat sub toate aspectele sale. Unul din paradoxurile acestei cărți de cateheze rămâne acela că, deși se bazează pe tâlcuirea liturgică a lui Cabasila prin care s-a impus interpretarea rememorativă a Liturghiei ca teodramatică rituală a episoadelor vieții lui Iisus având drept consecință chiar diminuarea dimensiunii eshatologice¹, cu urmări practice grave de genul pierderii realismului euharistic și a necesității cuminecării², Mitropolitul Bartolomeu reușește să valorizeze avantajele catehetice ale erminiei folosite și să regăsească consecvent elementele Împărăției în desfășurare, întemeindu-se pe experiența liturgică dobândită în mai bine de șase decenii de slujire și din cea mai bună literatură teologică actuală. Alături de ecourile venite dinspre lectura cărții lui Schmemmann, în mod sigur un rol deosebit l-a avut comentariul liturgic al Părintelui Stăniloae care asimilează foarte mult lecțiile³ *Mistagogiei* Sfântului Maxim Mărturisitorul în sensul recuperării dimensiunii eshatologice. Se simt anumite afinități, fie și indirecte, de abordare mistagogică a cultului cu teologul grec Vasilios Gondikakis, autorul faimosului *Eisidikon*⁴. Din punct de vedere strict teologic, Mitropolitul Bartolomeu asimilează și unește în chip minunat teologhisirea Părintelui Sofronie Saharov (1896-1993) despre unimea pluriipostatică a umanității, aplicată concret la obștea liturgică (centrul euharistic: parohia sau mănăstirea), cu cea a Părintelui Stăniloae despre libertatea eshatologică a iubirii kenotice interumane ca miez și conținut al Împărăției.

Chiar dacă, din „rațiuni practice”, se ferește de multe ori de detaliile liturgice prea tehnice și aflate în dezbaterea teologică actuală, precum modul rostirii rugăciunilor anaforale ori frecvența cuminecării, autorul dovedește prudență, moderație și echilibru în tratarea acestor teme delicate. Mizele autoimpuse și realitățile pastorale concrete au canalizat discursul spre un maximalism mai degrabă catehetic decât euharistic. Există, totuși, suficiente repere pentru o revigorare euharistică parohială programatică, în pofida unor rețineri. Problema cuminecării pare lăsată pe un teren al subiectivității personale, căutându-se o linie de mijloc între zelotism și laxism, între „frecvența necenzurată și absența pioasă” (p. 221). Timid,

1. Karl Christian Felmy, „Verdrängung der eschatologischen Dimension der byzantinischen göttlichen Liturgie und ihre Folgen”, în *Idem, Diskos. Glaube, Erfahrung und Kirche in der neuen orthodoxen Theologie. Gesammelte Aufsätze*, hrsg. von H. Ohme und J. Schneider, Erlangen, 2003, trad. rom. de Picu Ocoleanu, „Înlăturarea dimensiunii eshatologice a Dumnezeieștii Liturghii bizantine și urmările ei”, în *Idem* (ed.), *Teologie și spiritualitate în gândirea Sfântului Maxim Mărturisitorul*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2009, pp. 78-89.
2. Ioan Ică jr., *Sfântul Ioan din Kronstadt între Liturghie și revoluție*, studiu introductiv la Ioan din Kronstadt, *Liturghia – cerul pe pământ. Cugetări mistice despre Biserică și cultul ortodox*, trad. rom. de Boris Buzilă, Deisis, Sibiu, 2002, p. 36.
3. Jan Nicolae, „...spre liturghia slavei Tale». Criza mistagogiei în Biserică de la catehezele mistagogice la comentariul liturgic – *Mystagogia* Sfântului Maxim Mărturisitorul și lecțiile ei catehetice”, în *Libertate și responsabilitate. Inițiative și limite în dialogul religios*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2009, pp. 488-513.
4. Arhimandritul Vasilios, *Intrarea în Împărăție. Inițiere în taina liturgică a unității Ortodoxiei*, trad. rom. de Ioan Ică jr., Deisis, Sibiu, 1996.

pe fundal, apar și figurile implicate în disputele euharistice¹ din spațiul teologiei românești de la mijlocul secolului XX, în primul rând Părintele Ilie Cleopa.

Merită să fie pomenite în acest context două nume de preoți români care au cultivat toată viața, în plin comunism și chiar în închisoare, o evlavie liturgică specială², marcată de un maximalism euharistic, cu scopul practic vădit de a ajunge măcar la un numitor comun acceptabil. Este vorba de Părinții Ioan Iovan (1922-2008) și Miron Mihăilescu (1914-1998). Primul a fost ucenic și apropiat al Episcopului Nicolae Popovici al Oradiei, iar cel de-al doilea al Părintelui Stăniloae. Numele celui dintâi se cuvine amintit cu atât mai mult cu cât a fost legat de Bartolomeu Anania printr-o autentică prietenie duhovnicească³. De altfel, promotorii temei *participatio actiua* în spațiul teologic românesc și ai necesității catehizării mistagogice a poporului au fost doi teologi de marcă, catehetul Mihai Bulacu⁴ și liturgistul Ene Braniște⁵. Din punct de vedere catehetic și practic-liturgic, cele mai importante sugestii legate de acest subiect vin însă dinspre cel mai important și mai documentat studiu în limba română dedicat problemei cuminecării, publicat în 2006 de către teologul sibian Ioan Ică jr.⁶

Pentru acestea și pentru multe altele, *Cartea Împărăției* rămâne deschisă moștenitorilor catehezelor liturgice ale Mitropolitului Bartolomeu Anania.

Pr. Prof. Jan Nicolae

-
1. A se vedea Petre Vintilescu, „Sfânta Împărtășanie și spiritualitatea creștină: deasă ori rară împărtășanie?”, în *ST*, IV, 1953, nr. 5-6, pp. 382-406.
 2. A se vedea teza de licență din 1946 a lui Ioan (Silviu) Iovan, *Sfânta Împărtășanie, calea desăvârșirii creștine*, Reîntregirea, Alba Iulia, 1998; Gabriela Moldoveanu (ed.), *Iubind ca Dumnezeu. Liturghii după Liturghii cu Părintele Miron Mihăilescu*, Christiana, București, 2004. O atenție specială, în acest volum, merită poemul *În drum spre Altar*, pp. 263-270, un autentic *credo* liturgic.
 3. A se vedea „Predica IPS Bartolomeu Anania la înmormântarea Părintelui Ioan”, în Monahia Cristina, *Părintele Ioan Iovan*, f.e., Târgu Mureș, 2010, pp. 120-125: „Am rămas prieteni, iar acolo în închisoare eu mă străduiam să predic cuvântul lui Dumnezeu, în timp ce Ioan Iovan, Părintele, spovedea și, pe câți se putea, îi și împărtășea, dacă aducea vreo pasăre din zbor o boabă de strugure pentru ca preotul să poată să facă materia pentru Sfânta Împărtășanie”.
 4. M. Bulacu, *Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos, a lui Simeon, Arhiepiscopul Tesalonicalui. Studiu catehetic*, f.e., Oradea, 1929.
 5. Ene Braniște, *Participarea la Liturghie*, România creștină, București, 1999.
 6. Ioan Ică jr., *Împărtășirea continuă cu Sfintele Taine. Dosarul unei controverse – mărturiile Tradiției*, Deisis, Sibiu, 2006.

Introducere

„Înțelegi tu oare ce citești?”

„Cum aş putea-o, dacă nu mă va călăuzi cineva?”

FA 8,30-31

Nu rareori, de-a lungul anilor mei de slujire liturgică, mi-am zis că același răspuns ar putea fi dat și de credinciosul care asistă la slujbă cu destulă credință și evlavie, dacă i s-ar pune întrebarea: „Înțelegi tu oare ce ascuți?”.

Mănat de acest gând, acum șase ani le-am oferit ascultătorilor mei din catedrala arhiepiscopală un ciclu de patru cateheze liturgice, la capătul căruia am fost răsplătit cu mulțumiri din partea miilor de credincioși care, în mod evident, își luminaseră multe unghiuri obscure în înțelegerea participării lor la actul sacramental. Descopeream însă, cu uimită bucurie, că eu însumi, rob și victimă a rutinei slujitoare, devenisem primul beneficiar al noilor mele lecturi și meditații pe marginea a ceea ce învățasem în Seminar și Facultate.

Clujul e o cetate a cărții, cu nu mai puțin de cinci universități și câteva zeci de licee și colegii, ai căror studenți, elevi și profesori sunt tot mai numeroși în cercetarea bisericii. Noile generații au preluat de la cele anterioare zestrea înțelegerii liturgice, dar aceasta, fatalmente, se subțiasse cu timpul, așa încât am primit semnale că ar fi necesară o înnoire a vechilor mele cateheze. Așa se face că în primele douăsprezece Duminici ale anului trecut am rostit douăsprezece cuvinte de învățătură asupra Sfintei și Dumnezeieștii Liturghii. De data aceasta, transmise în direct și apoi retransmise de postul nostru de radio Renașterea, ele au putut fi ascultate de un număr mult mai mare de credincioși și chiar de preoți, care m-au

îndemnat să pun totul într-o carte. Astfel s-a născut lucrarea de față, care însă nu este o transcriere a catehezelor, ci o sinteză a lor, îmbogățită prin lecturi suplimentare și sugestii critice. Am păstrat însă oralitatea textului.

Desigur, după Simeon Tesaloniceanul, Cabasila, Vintilescu, Braniște, Schmemmann și Stăniloae e greu să mai spui ceva nou despre Sfânta Liturghie. Nici nu am avut această pretenție. Cartea aceasta nu e un manual sau un tratat de Teologie Liturgică și în nici un caz nu și-ar permite să se substituie lucrărilor de specialitate din circuitul didactic. Ea își propune câteva obiective:

- a) O tâlcuire „punctuală” a Sfintei Liturghii, nu pe teme mari, ci pe text, verset cu verset, asemenea comentariului biblic.
- b) Încadrarea Sfintei Liturghii în orizontul mai larg – și încă nu îndeajuns de explicitat – al Împărăției Cerurilor.
- c) Trezirea conștiinței mirenilor că ei fac parte din preoția împărătească și că prezența lor în actul liturgic este o împreună-slujire cu preotul din altar.
- d) Prin cunoaștere și slujire, Liturghia trebuie să devină un bun lăuntric al fiecărui participant, fie el preot sau laic.
- e) Legătura indisolubilă dintre Sfânta Scriptură și Sfânta Liturghie, prin lucrarea Duhului Sfânt; altfel, Scriptura devine și rămâne o simplă „Biblie de Studiu”.
- f) Prin sfințenia, dulceața și înălțimea ei, Liturghia poate deveni prag de descoperire a dreptei credințe, așa cum s-a întâmplat cu creștinarea rușilor în secolul al X-lea și cu convertirea Episcopului Kallistos Ware în zilele noastre¹.

Întrucât o bună tâlcuire presupune acuratețea cuvântului de bază, m-am străduit să aduc textele celor trei Liturghii ortodoxe la vârsta de acum a limbii române, atât prin diortosirea structurilor sintactice, cât și prin unele îndreptări de traducere, pentru acestea din urmă folosind cea mai nouă ediție oficială a Liturghierului grecesc². Toate acestea au obținut aprobarea Sfântului nostru Sinod în iunie 2004 și octombrie 2005.

Nu pot încheia însă fără să-mi mărturisesc admirația, recunoștința și evlavia față de Sfântul nostru Părinte Dosoftei, Mitropolitul Moldovei, primul traducător al Liturghiei în limba română, a cărui tălmăcire, veche de peste trei secole³, mi-a fost îndreptar de toată ziua și tot ceasul – și cel mai credibil – de-a lungul muncii mele de aproape doi ani. Canonizat de curând, el rămâne marea binecuvântare a lui Dumnezeu asupra Bisericii și culturii noastre.

Autorul

-
1. Kallistos Ware, *Împărăția lăuntrică*, Christiana, București, 1998, *Introducerea* lui Maxime Egger, pp. 5-17.
 2. *Ieratikon*, aprobat de Sfântul Sinod al Bisericii Greciei în 2002 și tipărit pentru a doua oară, la Atena, în 2004.
 3. Dosoftei, *Dumnezeiasca Liturghie, 1679*, ediție critică de N.A. Ursu, Iași, 1980.

Rugăciunea, rostire a Împărăției

Liturghia este un cuvânt grecesc care înseamnă *serviciu public* sau, altfel spus, *slujbă obștească*. E bine să vă amintesc că rugăciunea, potrivit împrejurării în care se face, este de două feluri: individuală (sau particulară) și publică (sau obștească). Mântuitorul Hristos le-a practicat și recomandat pe amândouă; și, chiar dacă uneori a pus un accent deosebit pe cea particulară, a făcut-o spre a critica obiceiul fariseilor care, în fățărnicia lor, își făceau rugăciunile în văzul tuturor, de ochii lumii, prin piețe publice și locuri aglomerate, spre a-și ascunde vidul lăuntric, adică faptul că acasă nu se rugau deloc. E motivul pentru care Domnul îndeamnă ca, spre deosebire de aceștia, adevăratul credincios să-și facă rugăciunile în intimitatea sufletului său, în fața lui Dumnezeu, singurul care-l vede și-l ascultă. El Însuși, Domnul, obișnuia să Se retragă în câte un loc singuratic și să Se roage în taină ori de câte ori simțea nevoia unei mai strânse comunicări cu Părintele Său.

Pe de altă parte, însă, El Se ruga împreună cu ucenicii Săi, așa cum a făcut-o și după Cina cea de Taină, când au cântat laolaltă din psalmii lui David. Să reținem și faptul că însăși Rugăciunea Domnească, „Tatăl nostru”, pe care El ne-a propus-o ca model, este construită la plural, ceea ce înseamnă că, și atunci când omul se roagă în particular, el o face nu numai pentru sine, ci și pentru cei dragi ai lui, pentru cei apropiați și, în ultimă instanță, pentru întreaga comunitate căreia îi aparține; el se roagă în taină cu sentimentul rugăciunii obștești.

Rugăciunea în comun s-a dezvoltat după pogorârea Duhului Sfânt, adică imediat după ce a luat ființă Biserica lui Hristos prin botezul primilor trei mii de oameni. Însuși cuvântul Biserică (în grecește *ekklesia*) înseamnă „adunare”, adică totalitatea celor ce au primit același botez, mărturisesc aceeași credință și practică același cult. Or, în centrul cultului creștin din

vremea Sfinților Apostoli era reiterarea Cinei celei de Taină, numită Frângerea Pâinii, adică Euharistia, urmată de împărtășirea tuturor. Această slujbă era sâmburele a ceea ce mai târziu se va numi Liturghie. Iată ce ni se spune în Faptele Apostolilor despre primii creștini care alcătuiau Biserica lui Hristos: „Și stăruiau în învățătura apostolilor și în părtășie” (adică folosirea în comun a bunurilor materiale), „în frângerea pâinii și în rugăciuni” (FA 2,42).

Rugăciunea era liantul fluid al comunicării și comuniunii creștine din epoca apostolică. Tot ea era și instrumentul prin care creștinii se ajutau reciproc. La vremea când Petru se afla în închisoare, Biserica „făcea neconținut rugăciune la Dumnezeu pentru el” (FA 12,5). La o altă vreme, după ce Petru și Ioan fuseseră eliberați din temniță, „obștea creștinilor se ruga pentru întărirea lor în propovăduirea Evangheliei” (FA 4,24). Mai mult, Apostolul Pavel vedea în rugăciune arma duhovnicească împotriva oricărui fel de rău sau necaz. În acest sens le scria el creștinilor din Roma: „Împreună cu mine să vă luptați în rugăciunile voastre către Dumnezeu pentru mine” (Rm 15,30), așa cum, de altfel, făcea și el pentru fiii săi duhovnicești: „Întotdeauna în rugăciunile mele mă rog pentru voi toți cu bucurie” (Flp 1,4). Rugăciunea nu era doar o intervenție circumstanțială, stârnită din când în când de anumite împrejurări, ci o îndeletnicire perpetuă a comunității și a fiecărui ins: „Fiți răbdători întru necaz, stăruitori în rugăciune” (Rm 12,12 și Col 4,2). Iar îndemnul aceluiași Pavel: „Rugați-vă neîncetat” (1 Tes 5,17) avea să devină temeiul mișcării isihaste de mai târziu, care a primenit viața duhovnicească a întregului Răsărit creștin.

E bine să rețineți încă de la început că Liturghia nu este singura slujbă obștească din cultul ortodox, dar că ea are un caracter cu totul special. Vă spun aceasta având în vedere că-n zilele noastre sunt creștini care preferă să frecventeze Maslul sau Acatistul, dar neglijează Liturghia.

Or, se poate spune că Liturghia se situează printre cele șapte Taine ale Bisericii, deoarece în centrul ei se află Euharistia, adică Taina prin care pâinea și vinul se prefac în Trupul și Sângele Domnului, o realitate cu care noi ne împărtășim și care este esența trăirii noastre creștine. Biserica lui Hristos e de neconceput fără Dumnezeiasca Liturghie, Dumnezeiasca Liturghie e de neconceput fără Taina Euharistiei, iar Taina Euharistiei e de neconceput fără finalitatea mântuirii noastre.

Liturghia e cartea deschisă a Împărăției lui Dumnezeu pe pământ. Ascultând cu luare-aminte cele ce urmează, veți putea face mai ușor legătura între alcătuirea Liturghiei și rolul ei mântuitor.

Împărăția în cele trei ipostaze

Împărăția lui Dumnezeu este o realitate despre care noi, după două milenii de teologie sistematică, știm mult mai puțin decât tâlharul de pe cruce. Când vorbim despre țelul final al vieții noastre, preferăm să-i spunem mântuire. Mântuirea însă, potrivit cu sensul cuvântului original grecesc (*soteria*), nu este altceva decât salvarea dintr-o primejdie, eliberarea dintr-o închisoare, siguranța de a nu te mai ști pândit de ceva rău. Iisus Hristos este Mântuitorul (*Soter*) nostru, Cel ce ne-a eliberat din robia păcatului și a morții. Icoana Sa ca Salvator este aceea a pogorării la iad, adâncul din care îi trage afară pe Adam, pe Eva și pe toți cei care așteptau, acolo, eliberarea. După acest moment, știm ce s-a mai petrecut cu Mântuitorul, dar nu știm nimic despre ceea ce s-a întâmplat cu cei mântuiți.

Desigur, eliberarea din captivitate este un moment crucial în viața omului. Nu poate fi însă indiferent modul său de viață de după aceea, dacă va continua să fie un răufăcător, în cazul unui criminal, sau un handicapat psihic, în cazul unui prizonier de război. Știm că Iisus i-a spus tâlharului pocăit: „Astăzi vei fi cu Mine în rai” (Lc 23,43), dar despre rai, ce anume este el în sine, nu cunoaștem decât ceea ce știa și Pavel, anume că acolo sunt realitățile pe care „ochiul nu le-a văzut și urechea nu le-a auzit și la inima omului nu s-au suit” (1 Co 2,9).

Iată de ce cred eu că Liturgia este cartea deschisă a Împărăției, singura în stare să ne ofere o imagine clară și concretă a spațiului duhovnicesc în care se vor sălășlui cei mântuiți.

Să urmărim, mai întâi, Împărăția în Sfânta Scriptură.

Împărăția lui Dumnezeu este pomenită de Profetul David în Psalmul 44, 6: „toiag de dreptate e toiagul împărăției Tale”, mențione pe care Sfântul Apostol Pavel, în Epistola sa către Evrei (Evr 1,8), o va raporta la Iisus Hristos (ca Fiul lui Dumnezeu, de o ființă cu Tatăl și, prin urmare, El

Însuși Dumnezeu). Ea este pomenită, de asemenea, și în Înțelepciunea lui Solomon 10,10: Înțelepciunea îi va arăta dreptului „împărăția lui Dumnezeu”. Împărăția va intra astfel în conștiința poporului evreu, care își va construi din ea un ideal și o speranță. Așa se face că, atunci când Sfântul Ioan Botezătorul, ultimul și cel mai mare profet al Vechiului Testament, le spunea mulțimilor venite să-l asculte la apa Iordanului: „Pocăiți-vă, că s-a apropiat *împărăția cerurilor!*” (Mt 3,2), oamenii aveau în memorie spusele profeților, înțelegeau că ceea ce anunța Ioan era totuna cu ceea ce știau din cărți și că această vestire era menită să le plinească speranța.

„Împărăția Cerurilor”, folosită în Noul Testament, este varianta denumirii „Împărăția lui Dumnezeu”, cu nuanța că, în spațiul spiritual, infinit, al acestei împărății, Dumnezeu stăpânește *împreună* cu supușii Săi, ca rezultat al îndumnezeirii acestora prin Iisus Hristos. Ea este vestită de Însuși Iisus, chiar la începutul propovăduirii Sale, prin cuvintele: „Plinitu-s-a vremea și *împărăția lui Dumnezeu* s-a apropiat” (Mc 1,15), ceea ce, în fapt, este reluarea prevestirii lui Ioan Botezătorul, cu trimitere transparentă la însăși persoana Domnului, prin Care s-a săvârșit „plinirea vremii”.

Împărăția Cerurilor mai este numită în Noul Testament și cu termenul simplu „Împărăția” (Mt 25,34; Lc 12,32). De asemenea, ea se mai numește și „Viața veșnică” (In 3,15), „Viața de veci” (Lc 18,18) sau, simplu, „Viața” (Mt 10,39; Lc 9,24).

În toată învățătura Sa, Domnul insistă asupra acestei împărății, cu intenția evidentă de a sădi în conștiința ascultătorilor credința că ea va fi spațiul mântuirii omului, stadiul final al desăvârșirii duhovnicești și țelul suprem al oricărei speranțe. Faptul este atât de important încât se află chiar în rugăciunea „Tatăl nostru”: „Vină împărăția Ta”. Ea este proiectată în veșnicia de după sfârșitul veacurilor, când „cei drepti vor străluci ca soarele în împărăția Tatălui lor” (Mt 13,43). Dumnezeu este, în același timp, Tatăl dreptilor care s-au mântuit prin Iisus Hristos, precum și al lui Hristos Însuși, Care le va spune ucenicilor Săi după împărțășirea la Cina cea de Taină: „De acum nu voi mai bea din acest rod al viței până în ziua aceea când îl voi bea cu voi, nou, în împărăția Tatălui Meu” (Mt 26,29). Tot la El Însuși Se referă și când procuratorul Pilat îl întreabă dacă El este împărat: „Împărăția Mea nu este din lumea aceasta” (In 18,36). Transcendența împărăției reiese și din scurta convorbire de pe cruce a lui Iisus cu tâlharul din dreapta Sa. Acesta exclamă: „Pomenește-mă, Doamne, când vei veni întru împărăția Ta!” (Lc 23,42-43). Iată și cuvintele Dreptului Judecător adresate celor buni la Marea Judecată: „Veniți, binecuvântații părintelui Meu, moșteniți împărăția cea pregătită vouă de la întemeierea lumii...” (Mt 25,34).

Toate acestea ne înfățișează o împărăție transcendentă, de dincolo de lumea aceasta și de dincolo de istorie, pe care noi, așa cum mărturisim în Simbolul Credinței, o așteptăm ca pe „viața veacului ce va să fie”. Spre

această înțelegere ne îndrumă și o seamă de parabole pe care Domnul Iisus i le-a dedicat, cu intenția de a corecta nerăbdarea unora dintre contemporanii Săi. Amintiți-vă de parabola talanților: stăpânul le cere slugilor sale socoteala *numai după ce se întoarce dintr-o lungă călătorie* (Mt 25,14-30). Același lucru se întâmplă în parabola lucrătorilor viei (Mt 20,1-16). Nu mai puțin grăitoare, în acest sens, este parabola celor zece fecioare (Mt 25,1-13), asociată cu avertismentul Domnului că El, Fiul Omului, la sfârșitul veacurilor va veni pe neașteptate, ca un fulger, și-l va surprinde pe fiecare în starea de atunci.

În același timp, Noul Testament ne pune în față și ipostaza unei Împărății imanente, al cărei spațiu se află aici, pe pământ, și la viața căreia participăm noi, cei vii. În acest sens, foarte semnificativă este parabola neghinei, pe care v-o amintesc pentru frumusețea ei (Mt 13,24-30). Argații unui proprietar de pământ constată că în țarina pe care stăpânul lor o semănase cu grâu a răsărit și neghină, o buruiană pe care un dușman (adică diavolul) o semănase pe furiș în ceasul lor de odihnă. În virtutea bunului-simț gospodăresc, ei cer îngăduința stăpânului de a plivi țarina, smulgând din rădăcină firele de neghină. Stăpânul însă nu le permite, din grija ca nu cumva, făcând aceasta, odată cu firele de neghină să fie smulse sau vătămate și cele de grâu curat. Ele trebuie lăsate să crească împreună până la seceriș; atunci totul va trece prin vânturătoare și se vor separa: neghina va fi arsă, iar grâul va deveni pâine.

Această parabolă induce ideea că oamenii buni, adică cei rânduiți să moștenească Împărăția Cerurilor, vor conviețui în istorie laolaltă cu cei păcătoși, ceea ce înseamnă că Împărăția începe să ființeze încă din lumea aceasta.

În spusele Mântuitorului mai există cel puțin două parabole care susțin aceeași idee: grăuntele de muștar este cel mai mic din toate semințele pământului, dar din el crește un pom suficient de mare spre a adăposti păsări ale cerului (Mt 13,31-32), iar într-o parabolă paralelă se vorbește despre aluatul care, mic fiind, dospește toată frământătura (Mt 13,33).

Așadar, ca imagine integrală, Împărăția Cerurilor este o realitate anti-nomică: în același timp, ea *este și va să fie*. Principiul antinomiei nu trebuie să ne surprindă: Dumnezeu este, *în același timp*, transcendent și immanent, accesibil și inaccesibil, comunicabil și incomunicabil; Iisus Hristos a fost, *în același timp*, Dumnezeu și om; Sfânta Maria a fost, *în același timp*, fecioară și mamă; Biserica este, *totodată*, în ceruri (triumfătoare) și pe pământ (luptătoare).

Acum e lesne de înțeles că Împărăția lui Dumnezeu, una și aceeași, pe pământ e în curs de constituire, iar în ceruri va fi constituită. Tocmai de aceea ni se vorbește și de o *cale* care duce la ea, aceasta fiind, în primă și ultimă instanță, Iisus Hristos. Atât grăuntele de muștar, cât și aluatul din frământătură poartă în ele ideea de devenire. Așadar, Împărăția lui Dumnezeu

se află în *devenire* prin cei ce se îndreaptă spre ea și în *plinire* prin cei ce au ajuns în ea. Împărăția în *devenire* e tot atât de reală ca și cea deja constituită.

Haideți să deschidem Evanghelia după Matei la pagina celor nouă fericiri. În șapte din ele, verbul care exprimă plinirea fericirii se află la viitor („Fericiți cei ce plâng, că aceia *se vor mângâia* ; fericiți cei curați cu inima, că aceia *vor vedea* pe Dumnezeu”); numai în fericirile întâia și a opta verbul e la prezent: „Fericiți cei săraci cu duhul” (adică sfinții sau cei în stare de sfințenie), „că a lor *este* împărăția cerurilor”; „Fericiți cei prigoniți pentru dreptate” (adică martirii), „că a lor *este* împărăția cerurilor”. În ambele cazuri, plinirea făgăduinței este însăși Împărăția. Aaug și răspunsul Domnului, pe care l-a dat celor ce-L întrebaseră când anume va veni ceea ce era de așteptat: „Iată, împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul vostru” (Lc 17,21). Cu alte cuvinte: *a și venit*.

Ea a venit odată cu Iisus Hristos și s-a constituit odată cu Pogorârea Duhului Sfânt, când a luat ființă Biserica lui Hristos ca expresie văzută a Împărăției lui Dumnezeu. Ea poate fi dobândită prin asaltul credinței și al faptelor bune. Aici și acum, pe pământ, împărăția se cucerește; dincolo și atunci, se moștenește. Aici și acum, ea crește în timp; dincolo și atunci, va fi desăvârșită și veșnică. Acum și aici, ea este Biserica; dincolo și atunci, ea va fi, pur și simplu, Împărăția.

În acest context, Liturgia se află în centrul Bisericii. Ea este partea cea mai nobilă a Împărăției Cerurilor, așa cum duhul omului este partea cea mai nobilă a sufletului său. Dacă mă întrebați care este relația dintre Liturghie și Biserică, vă răspund printr-un exemplu plastic de o mare frumusețe și adâncime, dar nu înainte de a vă da cheia înțelegerii. Se știe că simbolul cel mai adecvat și mai cuprinzător al Bisericii este corabia. Prefigurarea lui se află în corabia lui Noe, din vremea potopului, a cărei menire era aceea de a pluti pe deasupra apelor și de a-i mântui (adică de a-i salva) de la moarte pe cei ce se aflau înlăuntru. Neavând țință, nu avea nici cârmă. Corabia Bisericii are aceeași menire, de a-i mântui pe cei ce se află într-însa. Ea plutește pe oceanul istoriei și se îndreaptă spre sfârșitul acesteia, adică spre „limanul cel neînviforat”, unde Împărăția lui Dumnezeu se împlinește prin ultimii sosiți și intră în veșnicie. Având o țință, are și cârmă. Și acum, exemplul: în Mănăstirea Hurezi, și anume în pridvorul bisericii-bolniță, poate fi văzută următoarea scenă, zugrăvită pe la începutul secolului al XVIII-lea: pe apa unui fluviu plutește o corabie cu vâsle. În spate, la cârmă, Iisus Hristos. În față, la proră, Sfinții Apostoli Petru și Pavel. Pe laturi, trăgând la lopeți, cuvioși părinți. Pe mal, capii ereticilor, cu niște cârlige lungi în mâini, străduindu-se s-o agațe și s-o abată din drum. În mijlocul corabiei, pe un podium, o masă. În jurul mesei, preoți și arhierei în odăjdii. Pe masă, o cutie mică, în care poate fi ușor recunoscut un chivot în care se păstrează, de obicei, Sfânta Euharistie, adică Trupul

și Sângele Domnului. Așadar, în aceeași navă, Hristos istoric și Hristos euharistic. Corabia este Biserica, adică Împărăția Cerurilor în devenire, iar în mijlocul ei se află Liturghia, adică Împărăția Cerurilor, statică și dinamică în același timp, oferind pregustarea celei finale, desăvârșite și veșnice.

Cu toate acestea, între Împărăția de aici și cea din veșnicie mai există una, intermediară, pe care o numim Rai sau Paradis.

Din învățătura Bisericii cunoaștem adevărul despre două judecăți: judecata particulară, îndată după moartea fiecărui om, căreia îi sunt supuse sufletele despărțite de trup, și judecata universală (sau Judecata de Apoi), de la sfârșitul veacurilor, căreia îi vor fi supuse atât sufletele, cât și trupurile, reunite prin învierea obștească.

Între aceste două judecăți se petrece viața sufletelor celor repauzați, a fiecăruia după credința și faptele lui; sufletele celor buni sunt duse de îngeri în rai (numit, metaforic, și „sânul lui Avraam”), iar ale celor răi merg în iad (numit, metaforic, și „focul Gheenei”). Despre rai și iad vă voi vorbi mai pe larg atunci când vom ajunge la tâlcuirea Ecteniei pentru cei adormiți.

Acum, ca să revin la ideea principală, e de ajuns să vă spun că, deși sufletul a intrat în veșnicie, raiul în sine nu e veșnic, avându-și începutul în momentul istoric al învierii Domnului și sfârșitul în momentul istoric al învierii obștești.

Așadar, dinamica Împărăției Cerurilor cunoaște trei ipostaze, care ar putea fi numite

*liturgică,
aurorală,
plenară.*

Dar, repet, nu sunt trei împărății, ci una singură în trei ipostaze.

În dorința de a oferi înțelegerii voastre o cale de acces către corabia alegorică despre care v-am vorbit, aș încerca să vă înfățișez cele trei ipostaze ale Împărăției Cerurilor în felul următor:

1) Oamenii din *Împărăția liturgică* se află pe puntea navei, unde s-au imbarcat prin botez și unde rămân pe toată durata vieții lor. Angajați pe scara staturilor morale, unii mor în stare de sfințenie, alții rămân pe treptele inferioare, în timp ce alții se pot prăbuși în prăpastie chiar de pe penultima treaptă. În acest sens, vă recomand să contemplați, când veți avea prilejul, scara de pe peretele nordic al bisericii din Mănăstirea Sucevița.

2) Prin moartea trupească, fiecare om trece în *Împărăția aurorală*, care e de natură pur spirituală. Acolo se petrece judecata particulară a fiecăruia, prin care se face o primă selecție: sufletele celor dreپți se înalță de pe punte în rai, ca niște păsări odihnite în văzduhul luminos al pânzelor și catargelor, fiecare la măsura vredniciei sale (sau, cine știe?, poate că, prin vrerea lui Dumnezeu, sfinții și cei mai buni dintre cei dreپți își iau de aici

zborul către limanul cel neînvișor, unde vor începe să populeze viitoarea Împărăție plenară, în așteptarea rugătoare a celor de după ei), în timp ce păcătoșii se coboară în iad, în adâncurile calei, unde duc o existență mucedă, vâscoasă, larvară, fiecare la măsura ticăloșiei lui. Prin temporalitatea lor, însă, în amândouă se pot produce schimbări de statut moral, așa cum vom vedea când voi ajunge să vorbesc despre rugăciunile Bisericii pentru cei adormiți. Aceste rugăciuni le oferă aurora (zorii) Împărăției plene.

3) Ajunsă la capătul călătoriei, nava îi va preda lui Dumnezeu întreaga încărcătură, atât pe viii ce se vor afla atunci pe punte, cât și pe morții din susul și din josul acesteia, pentru ca sufletele unite – sau reunite – cu trupurile transfigurate prin înviere să se supună Judecății de Apoi, în urma căreia se va constitui, definitivă și veșnică, *Împărăția plenară*.

Nava Împărăției ca semn, simbol și sfințenie

Pentru ca să aveți o înțelegere cât mai limpede a ceea ce vreau să vă spun în continuare, e bine să vă amintesc că atât în viața socială a oamenilor, cât și în cea religioasă sunt folosite semne și simboluri.

Semnul este o convenție prin care ceva se deosebește de altceva. Acel ceva poate fi o ființă, un obiect sau o împrejurare. Portul unei persoane este semnul că ea este din Maramureș, din Banat sau din Dobrogea, din Scoția sau din Tirol. Uniforma unui militar este semnul că el aparține unei anumite arme: infanterie, aviație, marină, sau că el face parte din armata unei anumite țări (ceea ce e foarte important pe câmpul de luptă). Tot pe câmpul de luptă, un anumit sunet de trompetă este semn (sau semnal) de atac sau de retragere. Îi faci cuiva semn să vină sau să se ducă, să se ridice sau să se așeze, să vorbească sau să tacă. Configurația unei construcții religioase este semnul că ai în față o biserică, o sinagogă sau o moschee. Când e vorba de o biserică, stilul ei îți spune dacă e ortodoxă, catolică sau protestantă.

Simbolul este semnul în spatele căruia se ascunde o anumită realitate sau, mai bine zis, semnul prin care o anumită realitate îi devine transparentă inițiatului, adică celui ce se pricepe să o citească. Drapelul național al unui popor este un semn, dar și simbolul patriei, al vitejiei, al eroismului, al jertfei de sine. Așa cum spuneam, o biserică este un semn, dar și simbolul prezenței lăuntrice a lui Dumnezeu. Ea poate fi și simbolul unui anumit fel de religiozitate. (Într-o încercare de tipologie a culturii, Lucian Blaga făcea o comparație între bazilica romană, a cărei arhitectură simbolizează ideea de autoritate divină prin sacerdoțiu, domul gotic ca simbol al efortului uman de a străpunge cerul prin forțe proprii și biserica ortodoxă – având

ca arhetip *Aghia sofia* – ca simbol al sinergiei divino-umane, al „transcendentului care coboară” spre credința care urcă.) De asemenea, o icoană zugrăvită este simbolul persoanei sfinte pe care o înfățișează și care se face simțită prin chipul ei văzut.

Sfințenia simbolului este transfigurarea lui în energie sacrală, în niște efluvii spirituale prin care omul intră și se menține în comuniune cu realitatea din spatele simbolului. Pentru o primă exemplificare, să ne întoarcem la drapelul național. De obicei, el este asociat cu celălalt principal simbol al patriei, imnul național. Este de ajuns să privim ceremoniile de premiere la marile întreceri sportive internaționale spre a ne da seama că mișcarea simultană a celor două simboluri, adică intonarea imnului și ridicarea drapelului, transcende victoria propriu-zisă a învingătorului; emoția acestuia, deseori însoțită de lacrimi, este nu numai expresia biruinței personale, ci și a sentimentului că el se află în comuniune cu propria sa patrie și că aceasta, chiar de la distanțe enorme, se află în comuniune cu el. În tradiția românească, drapelul național este sfințit de către Biserică. Sfințit este și drapelul de luptă al fiecărei mari unități militare. Când comandantul unității îl primește astfel din partea Bisericii, el își pleacă genunchiul la pământ și-l sărută ca pe o icoană. Drapelul sfințit nu mai este un simplu simbol; el face parte integrantă din *ființa* unității: dacă este pierdut pe câmpul de luptă, unitatea se *desfînțează*.

Un alt exemplu este Sfânta Cruce. Aceasta este nu numai semnul distinctiv creștin și nu numai simbolul Jertfei mântuitoare, ci și, în același timp, putere dumnezeiască. Încărcătura ei sacrală este experiată de orice creștin autentic.

La rândul ei, icoana creștină a devenit, încă de la începuturile vieții bisericești, sfânta icoană, și așa se menține până în ziua de astăzi (așa cum, de altfel, se petrece și cu Sfânta Cruce). Esteticienii eclesiastici au încercat să definească deosebirea dintre icoană și tabloul religios. Dincolo de toate variantele teoretice, eu, personal, am un singur criteriu: în fața unei icoane, înainte de a-mi da seama dacă e frumoasă sau nu, dacă este sau nu și o operă de artă, simt nevoia să mă descopăr sau, mai mult, să îngenunchez. Tabloul religios se cere admirat, evaluat, ca orice obiect artistic; icoana se vrea contemplată, venerată, îmbrățișată, sărutată, asemenea unei ființe vii pe care o adori și o iubești. Dacă, prin vrerea și puterea lui Dumnezeu, ea este și vector al facerii de minuni, comuniunea dintre ea și tine capătă dimensiuni incomensurabile. Tu oferi, ea îți răspunde. De mână cu credința ta, icoana îți oferă accesul la o altă realitate decât aceea a unei simple reprezentări. În ultimă instanță, e calea ta de acces către Împărăția Cerurilor.

Și acum, ceva despre nava în care ne aflăm noi acum, adunați la rugăciune. Ea este biserica lui Dumnezeu ca locaș de închinare. E bine să vă reamintesc că în limba română (ca și în alte limbi moderne, de altfel) unul și același cuvânt este folosit pentru a exprima două ipostaze ale Împărăției

Cerurilor. Una este Biserica în ipostaza ei de instituție divino-umană, de Trup mistic al lui Iisus Hristos, care cuprinde totalitatea credincioșilor, vii și adormiți, botezați în numele Sfintei Treimi. A doua este biserica în ipostaza de locaș al rugăciunii și închinării obștești. (Grafic, pe prima o scriem cu majusculă, pe cea de a doua, cu minusculă.)

Biserica-locaș este reprezentarea văzută (materială, locală) a Bisericii universale. Dacă, așa cum vă spuneam, Biserica luptătoare (a celor vii) este corabia care, avându-L la cârmă pe Iisus Hristos, ne conduce prin istorie spre Împărăția ce „va să vină”, adică spre cea definitivă, desăvârșită și veșnică, biserica-locaș are forma văzută a unei corăbii sau, cu un alt termen, a unei nave maritime care plutește spre răsărit, adică spre *eshaton*, spre „limanul cel neînviforat” al devenirii noastre în Hristos. De altfel, spațiul ei central se numește *naos*, cuvânt grecesc care înseamnă „navă”. Extremitatea ei dinspre răsărit este rotunjită, asemenea prorei care despică apele, în timp ce extremitatea dinspre apus, în care se află intrarea, e dreaptă. Chiar și acolo unde construcția a fost ridicată în plan treflat, ea nu este altceva decât o cruce înscrisă în navă. (În paranteză vă spun că orientarea unei biserici cu absida altarului spre răsărit face parte din tradiția ortodoxă, cu semnificație teologică și mistică; numai în cazuri excepționale, impuse de relief sau de motive urbanistice – și numai cu aprobarea episcopului –, pot fi și derogări de la regulă.) Și dacă am vorbit despre sfințenia icoanei și a Crucii, cu atât mai mult se cuvine să vorbim despre aceea a locașului care le cuprinde pe amândouă și căruia noi, în mod obișnuit, îi spunem, „sfânta biserică”.

O biserică ortodoxă trebuie să fie, neapărat, pictată în interior. Atât arhitectura, cât și iconografia sunt menite să facă din ea imaginea văzută și esențială a Împărăției Cerurilor.

Credincioșii care participă la sfintele slujbe fac parte din Biserica luptătoare, a celor încă nedeșăvârșiți, dar care aspiră la sfințenie. Pentru aceasta însă ei au nevoie de modele, iar acestea se află în Biserica triumfătoare, reprezentată prin sfinții zugrăviți deasupra, de jur-împrejur, care îi veghează, îi îndeamnă și-i încurajează, asigurându-i că nu sunt singuri.

Nava e dominată de bolta turlei celei mari, pe care se află zugrăvit Iisus Hristos Pantocrator. *O Pantokrator* este un cuvânt grecesc care înseamnă „Atotputernicul”, tradus astfel în latină și în toate limbile moderne. Părintele Stăniloae este cel care a observat neasemuita frumusețe și cuprindere a traducerii românești, așa cum o avem de la bătrânii talmăcitori ai Bibliei: „Atotțiitorul”. Așadar, nu o putere statică, încremenită, concentrată în persoana lui Hristos, ci una dinamică, proniatoare, a Celui ce nu numai că o deține, dar o face să și lucreze asupra întregii creații.

Sub El, de jur-împrejurul turlei, e zugrăvită Liturghia îngerească, neconținută cântare de laudă și preamărire a celor fără de trupuri, a celor ce au fost de față la crearea lumii și sunt de față la fiecă treaptă a unei creații

în continuă desfășurare. Văzduhul în care ei se mișcă nu e altceva decât Bucurie.

Văzduhul îngeresc e legătura comunicantă între Pantocratorul de deasupra și cetele sfinților din registrul inferior. Chipurile acestora, precum și scenele importante din viața Mântuitorului acoperă pereții navei de jur-împrejur, dar și iconostasul (sau, cum i se mai spune, tâmpla, de la latinescul *templum*), care unește nava cu altarul. Vă miră poate faptul că am spus „unește”, întrucât, după toate aparențele, aveți în față un perete despărțitor. Ei bine, un mare învățat ortodox, care ne-a lăsat o carte despre teologia icoanei (l-am numit pe Paul Evdochimov), definește iconostasul drept „perete transparent”, în sensul că icoanele de pe el ne ajută să vedem ceea ce este dincolo, în spațiul de taină al navei, în „sfânta sfintelor” din templul precreștin, adică în altarul nostru, despre care vă voi vorbi la vremea cuvenită. Adaug însă observația mai nouă că iconostasul este imaginea stilizată a Arborelui lui Iesei, adică a visului prin care tatăl regelui David a văzut, în descoperire dumnezeiască, arborele genealogic al lui Iisus Hristos, inclusiv Sfânta Fecioară Maria, într-o superbă sinteză a celor două Testamente.

Iată deci, în recapitulare, imaginea completă a Împărăției Cerurilor, așa cum ne este înfățișată de biserica în care am venit să ne închinăm : Iisus Hristos laolaltă cu îngerii și sfinții, dar și cu noi, călătorii, îmbarcați pe nava ce ne poartă spre *eshaton*.

Și acum, sfințenia bisericii. Dacă icoanele sunt sfinte, cu atât mai mult locașul care le adăpostește. O icoană se sfințește prin stropire cu apă sfințită. Biserica-locaș își capătă sfințenia printr-un ritual mult mai larg, mai adânc și mai cuprinzător care, în esență, e înrudit cu Taina Botezului și cu aceea a Mirungerii care-i sunt administrate pruncului devenit creștin. Vom reține, deocamdată, că botezul și mirungerea pruncului pot fi făcute de preot, în timp ce sfințirea bisericii este oficiată numai de episcop. În ambele cazuri (și numai în ele) e folosit, ca materie, Sfântul și Marele Mir. Ce este Sfântul și Marele Mir? E ulei de măsline impregnat cu foarte multe ingrediente arome, după o rețetă savantă, și pregătit prin fierbere de către un arhiereu în cadrul unui ritual anume rânduit. Sfințirea lui se face în Joia Patimilor, de către toți arhieriei membri ai Sfântului Sinod, și este distribuit, prin centrele eparhiale, tuturor parohiilor din cuprinsul unei Biserici autocefale. Cât despre Mirungere, e bine să vă spun că, deși e o Taină la fel de importantă ca și celelalte șase ale Bisericii, ea trece aproape neobservată de majoritatea credincioșilor. Aceasta datorită faptului că ea este oficiată imediat după Taina Botezului și, practic, împreună cu aceasta, fiind copleșită de rânduiala mult mai bogată și mai spectaculoasă a celei dintâi. De altfel, ea este singura Taină care nu are o formulă de deschidere (*Bine-cuvântare*) și una de închidere (*Otpust*). Prin ea, însă, noul botezat obține părtășia Duhului Sfânt, fapt de importanță capitală pentru viața și mântuirea creștinului.

În esență (chiar dacă, într-un fel, mă repet), sfințirea unei biserici noi poate fi pusă în paralelă cu Botezul și Mirungerea omului nou-născut. Precedat de soborul preoților, episcopul o înconjoară de trei ori și-i pecetluiește pereții, în cele patru puncte cardinale, cu formula care însoțește semnul crucii: „Se sfințește această biserică prin stropirea cu apă sfințită și prin ungerea cu Sfântul și Marele Mir, în numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Duh”. Același lucru îl face și pe interiorul pereților. Această pecetluire se face în văzul tuturor.

Sfințirea bisericii cuprinde însă și un ritual de taină, care se petrece în absida altarului și la care participă doar episcopul cu preoții slujitori (și, numai prin excepție, unul sau doi epitropi sau, când e cazul, ctitorul). E vorba de pregătirea sfântului prestol (cărui i se mai spune și sfânta masă), pe care va fi adusă Marea Jertfă, adică prefacerea pâinii și a vinului în Trupul și Sângele Mântuitorului. Două sunt momentele principale. Primul: episcopul a adus cu sine, într-o cutiuță de metal, o părticică din moaștele unui sfânt. (E legătura cu primele veacuri ale Bisericii, când creștinii prizonieri săvârșeau Sfânta Liturghie, noaptea, pe mormântul unui martir, pentru ca, mai târziu, odată cu libertatea, să ridice deasupra mormântului o biserică în cinstea și numele sfântului.) Cutiuța este îngropată și pecetluită în piciorul sfântului prestol, dar nu înainte ca moaștele să fi fost acoperite cu Sfântul și Marele Mir. Al doilea moment: după ce fața sfântului prestol (de piatră sau de lemn geluit) este spălată cu apă caldă și cu săpun, după ce e ștersă bine cu prosoape curate, spălată din nou cu apă de trandafir și zvântată cu ștergere, în final este unsă peste tot cu un strat subțire din Sfântul și Marele Mir, și numai după aceea acoperită cu pânzăturile anume făcute și anume rânduite, deasupra cărora vor fi așezate obiectele necesare slujbei liturgice.

Dintre acestea, mă voi opri puțin asupra celui esențial, sfântul antimis, un patrulator de mătase, cu latura de aproximativ 40 de centimetri, pe care este desenată scena punerii în mormânt a Domnului, însoțită de simboluri și inscripții ale Sfintelor Patimi. Într-un buzunărel de lângă marginea superioară, bine închis prin cusătură, se află o infimă părticică din moaștele unui sfânt, încorporată într-un sâmbure de ceară sfințit, prin atingere, cu Sfântul și Marele Mir. Antimisul, împăturit, ocupă locul dinspre centru al sfântului prestol, exact în fața preotului slujitor. Vă voi vorbi, la timpul potrivit, despre momentul în care este despăturit și despre faptul, extrem de important, că pe el – și numai pe el – se săvârșește Jertfa cea fără de sânge, obiectivul central al Sfintei Liturghii.

Antimisele se schimbă odată cu episcopii. Îndată după instalare, noul episcop dispune imprimarea noii serii de antimise, așa cum un nou suveran își emite moneda. Antimisele sunt sfințite de către episcop, destinate nominal fiecărei biserici parohiale sau mănăstirești și semnate, unul câte unul, cu propria sa mână. Antimisul este documentul prin care episcopul autorizează

oficierea Sfintei Liturghii într-o anume biserică. Dacă, pentru un motiv sau altul, episcopul își retrage antimisul, în acea biserică nu se mai poate sluji Liturghia, chiar dacă biserica a fost sfințită. În schimb, dacă trebuința o cere, episcopul poate elibera antimisul chiar pentru o biserică încă nesfințită, în răstimpul, să zicem, dintre tencuirea pereților și zugrăvirea lor.

Mai mult, antimisul este un obiect mobil. La hramuri sau sfințiri de biserici, de pildă, când numărul credincioșilor e foarte mare, cu mult peste capacitatea locașului, Liturghia este oficiată afară, în aer liber, cu participarea unui mare sobor de preoți. În acest caz, antimisul este strămutat la locul slujirii, pentru ca după aceea să fie readus în sfântul altar. În vreme de război, preotul militar primește de la episcopul său un antimis pe care va oficia Sfânta Liturghie în orice parte a câmpului de luptă, oriunde o cer trebuințele ostașilor, inclusiv tranșeea sau zona liniei întâi. În astfel de circumstanțe, antimisul e spațiul concentrat al locașului liturgic și, ca atare, al Împărăției Cerurilor.

Am insistat asupra acestor lucruri din dorința de a vă face limpede că, în paralelă cu botezarea și mirungerea nou-născutului, o biserică sfințită capătă prețul unei ființe vii, omenești, pe care Tatăl a zidit-o, Fiul a întărit-o, iar Duhul Sfânt a înnoit-o. În acest fel, ea este nu numai un semn, nu numai un simbol, ci și sfințenia sălășluirii lui Dumnezeu printre noi, spațiul sacru în care numele Lui este chemat și preamărit. Ea este Împărăția lui Dumnezeu în mers, nava la a cărei timonă Se află Iisus Hristos, în timp ce pe pânza catargului frontal, în bolta altarului, plutește Maica Domnului, cu fața spre noi, călătorii, încurajându-ne prin cuvinte de taină: „Nu vă temeți! Corabia înfruntă furtunile istoriei, dar să nu uitați că la cârmă Se află Fiul meu”.

Slujirea imperială a preoților și mirenilor

De la bun început vreau să vă atrag atenția că structura literară a Liturghiei este aceea a unei piese de teatru. Toată slujba este un dialog între doi parteneri: preotul, pe de o parte, și credincioșii mireni, pe de alta, cu precizarea că ei, împreună, alcătuiesc un singur tot.

Destoinicia preotului de a oficia Sfânta Liturghie (ca și, de altfel, toate celelalte slujbe bisericești) i-a fost acordată de către episcop prin Taina Hirotoniei, actul sacramental prin care i-a fost transmis harul Sfântului Duh (adaug, în treacăt, că termenul „hirotonie” vine de la grecescul *heirotonéo*, care înseamnă a alege pe cineva prin punerea mâinilor asupra lui).

La rândul său, episcopului i-a fost transmis acest har prin hirotonirea sa de către cel puțin trei episcopi, care, la rândul lor, l-au primit în același chip de la înaintașii lor.

Această transmitere a harului de la o generație la alta poartă numele de *succesiune apostolică* și își are obârșia în mărturia expresă a Sfintei Scripturi. După învierea Sa din morți, Mântuitorul Hristos „li S-a arătat ucenicilor Săi, a suflat asupra lor și le-a zis: Luați Duh Sfânt, cărora le veți ierta păcatele, li se vor ierta; cărora le veți ține, ținute vor fi” (In 20,22-23). La rândul lor, apostolii i-au hirotonit pe cei mai vrednici dintre ucenicii lor în treptele de episcopi sau preoți, iar episcopii, mai departe, pe cei ce veneau după ei. Toate aceste adevăruri sunt consemnate în Noul Testament, și anume în Faptele Apostolilor și în două din Epistolele Sfântului Apostol Pavel (FA 14,23; 1 Tim 4,14; Tit 1,5). Succesiunea apostolică este o realitate certificată prin documente și se regăsește doar în trei dintre Bisericile creștine: în cea Ortodoxă, în cea Catolică și, mai nou, în cea Anglicană.

Cât despre iertarea păcatelor, aceasta este ținta finală a Sfintei Liturghii, prin împărtășirea preotului și a credincioșilor, potrivit spuselor Domnului la Cina cea de Taină: „Luați, mâncați, Acesta este Trupul Meu, Cel ce

pentru voi se frânge spre iertarea păcatelor”. Și: „Beți dintru Acesta toți, Acesta este Sângele Meu, al Legii celei noi, Cel ce pentru voi și pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor” (vezi Mt 26,26-28; Mc 14,22-24). După fiecare cuminecare, creștinul devine o ființă înnoită, primenită sufletește, curată (chiar dacă, omenește vorbind, va greși din nou după aceea). Împărtășirea pecetluiește iertarea dobândită în prealabil prin Taina Spovedaniei. Or, ca să ajungem aici, e nevoie ca mai întâi pâinea și vinul să treacă prin tainica prefacere euharistică, iar aceasta nu se poate petrece decât prin lucrarea harului Duhului Sfânt, invocată și săvârșită de către preotul cu succesiune apostolică.

Celălalt partener al dialogului liturgic este poporul lui Dumnezeu, fapt asupra căruia aș vrea să stărui, deoarece foarte puțini dintre credincioșii noștri au conștiința că sunt purtătorii acestui titlu de noblețe duhovnicească. De aici, sentimentul că prezența mirenilor la slujbă este oarecum facultativă, circumstanțială, mai mult afectivă decât mărturisitoare. La aceasta contribuie și o insuficientă înțelegere a raportului dintre preot și păstoriții săi. E foarte adevărat că preotul exercită integral cele trei funcțiuni fundamentale ale lui Iisus Hristos, cu care a fost investit la hirotonie: sfințitoare, învățătoarească și conducătoare. El este păstorul care conduce, din încredințare, o turmă. Foarte adesea însă se spune că el trebuie să poruncească, iar turma, pur și simplu, să asculte. O astfel de mentalitate e greșită și dăunătoare. Trebuie să se țină seama de faptul că e vorba, totuși, de o „turmă cuvântătoare”, așa cum i se spune în limbajul curent al Bisericii, adică o comunitate de ființe omenești, înzestrate de Dumnezeu cu rațiune, voință, libertate, conștiință de sine și spirit de discernământ. Nu trebuie uitat că, cel puțin în Biserica Ortodoxă Română (și cel puțin de la Șaguna încoace), mirenii au un rol foarte important în organizarea și funcționarea vieții bisericești, mai ales în forurile legislative și executive ale Bisericii. La o alegere de episcop, arhiepiscop, mitropolit sau patriarh, votul mirenilor, liber, conștient și responsabil, își are ponderea sa. Ne vom aminti, de asemenea, că la hirotonia unui preot, înainte de a-i înmâna acestuia însemnele, arhiereul îl înfățișează poporului din biserică și întreabă: „Vrednic este?”, la care i se răspunde: „Vrednic este!”. Alegerea făcută de episcop e însumată de poporul lui Dumnezeu. Natura relației păstor-turmă Îl are ca model pe Domnul Iisus în alegoria consemnată de Evanghelistul Ioan: „Eu sunt Păstorul cel bun, și Mi le cunosc pe ale Mele și ale Mele Mă cunosc pe Mine... și viața Mea Mi-o pun pentru oi” (In 10,14-15). E o relație de cunoaștere și iubire reciprocă, din care însă vom reține faptul esențial că nu turma se jertfește pentru păstor, ci păstorul pentru turmă.

Spuneam că dialogul liturgic se petrece între preotul slujitor, pe de o parte, și credincioșii mireni din biserică, pe de alta, dar că ei, laolaltă, alcătuiesc un singur tot. Dialogul liturgic e un parteneriat duhovnicesc, ceea ce înseamnă că preotul și mirenii sunt împreună-slujitori ai aceleiași

Liturghii. Ceea ce spun eu acum ar putea fi (și chiar este), pentru foarte mulți, o noutate mai mult decât surprinzătoare, dar voi continua să surprind prin afirmația că preotul, în nici un caz și niciodată, nu poate oficia Sfânta Liturghie de unul singur. El trebuie să aibă, neapărat, un partener de dialog, iar acesta, în absența sau prin ignorarea poporului, este cântărețul. Exemplul cel mai grăitor îl avem în viața sihaștrilor, așa cum mi-o povestea Părintele Cleopa. Însingurați prin pustietățile munților, fiecare în chilia sau peștera sa, dar alcătuind o confrerie tainică (mai ales în vremuri de prigoană), nici unul, chiar fiind preot și având cele de trebuință, nu liturghisea timp de un an, până în noaptea de Paști, când se adunau toți într-un anume loc, doar de ei știut, unde săvârșeau în sobor Sfânta Liturghie și se împărțeau pentru încă un an. În acest sens pot să depun și o mărturie personală. În tinerețe, diacon fiind, îl cunoscusem pe seninul pustnic din schitul Pătrunsa, în munții Olteniei, la care mă duceam din când în când pentru liniștire. Bătrânul, care trăia acolo de vreo patruzeci de ani, se bucura mai ales pentru aceea că aduceam cu mine prescură și vin și-i dădeam răspunsurile la strănă.

„Poporul lui Dumnezeu” este o expresie încetățenită în toată lumea creștină, dar în Ortodoxie are o semnificație cu totul specială. Vă voi surprinde din nou afirmând că fiecare creștin ortodox, bărbat sau femeie, face parte din preoția universală, pe care Sfântul Apostol Petru o numește „preoție împărătească”. Iată citatul din Prima sa Epistolă Sobornicească, adresată (vă rog să rețineți) nu preoților sau episcopilor, ci credincioșilor (ziși „de rând”) din toată lumea creștină de atunci și dintotdeauna: „Voi înșivă, ca niște pietre vii zidiți-vă-n casă duhovnicească, preoție sfântă, ca să aduceți jertfe duhovnicești, plăcute lui Dumnezeu prin Iisus Hristos. [...] Voi sunteți seminție aleasă, preoție împărătească, neam sfânt, popor agonisit de Dumnezeu ca să vestiți în lume bunătățile Celui ce v-a chemat din întuneric la lumina sa cea minunată, voi, cei ce odinioară nu erați popor, dar care acum sunteți poporul lui Dumnezeu” (1 Ptr 2,5-10). Foarte aproape de această idee este și Sfântul Evanghelist Ioan în Prima sa Epistolă Sobornicească, pe care le-o adresează (repet!) credincioșilor din Biserica lui Iisus Hristos: „Ungerea pe care-ați primit-o de la El rămâne întru voi. [...] Și, de vreme ce ungerea Lui vă învață despre toate, și învățătura aceasta [pe care v-o dau eu] este adevărată” (2 In 2,27). Iată acum și trei mărturii din Apocalipsa Sfântului Ioan: adresându-li-se creștinilor din cele șapte Biserici, el le spune: [Hristos] „ne-a făcut pe noi împărăție, preoți Dumnezeului și Tatălui Său” (Ap 1,6). Mielului înjunghiat i Se aduce o cântare în care se spune: „Cu sângele Tău I-ai răscumpărat lui Dumnezeu oameni din fiecă seminție și limbă și popor și neam; și i-ai făcut pe ei împărăție și preoți Dumnezeului nostru” (Ap 5,9-10). Iar în finalul Apocalipsei ni se spune: „Fericit și sfânt cel ce are parte de învierea cea dintâi! Peste aceștia moartea cea de-a doua nu are putere, ci ei vor fi preoți ai lui Dumnezeu și-ai lui Hristos și vor împărăți cu El de-a lungul miilor de ani” (Ap 20,6).

Și acum, în lumina acestor texte și a învățaturii Sfinților Părinți, o sumară încercare de tâlcuire.

Prin Botez, fiecare creștin a devenit un mădular al Bisericii, o parte dintr-un întreg, asemenea unei pietre pe care meșterul zidar a ales-o și a încorporat-o în construcție.

Prin Mirungere, adică prin părtășia Sfântului Duh, el devine factor activ, „piatră vie” (1 Ptr 2,4), deținător al unei preoții ce are nu numai menirea de a mărturisi în lume bunătatea lui Dumnezeu, dar și pe aceea de a-I aduce Acestuia „jertfe duhovnicești” (1 Ptr 2,5) prin Iisus Hristos. La vremea cuvenită vă voi vorbi mai pe larg despre jertfele aduse la altar de către credincioși, sub forma darurilor de pâine și vin, pe care preotul le primește din mâna lor.

Mirungerea este actul prin care cel botezat își capătă cu adevărat numele de creștin. Sfântul Simeon al Tesalonicului atrage atenția că, de fapt, cuvântul *creștin* înseamnă *uns*, de vreme ce el vine de la cuvântul *Hristos*, care se traduce, literalmente, *uns*. Prin Mirungere, creștinul devine asemenea îngerilor și, dacă se păstrează pe sine întru desăvârșită curăție și sfințenie, poate face chiar minuni prin lucrarea darurilor Sfântului Duh, a căror pecete o poartă. Iată deci până la ce treaptă poate urca demnitatea *mireanului*.

Acum însă vreau să fac o precizare importantă, menită să alunge orice posibilă confuzie. Prin Botez și Mirungere, viitorul preot a devenit purtător al preoției universale; prin Hirotonie, însă, și-a asumat și calitatea de purtător al preoției speciale, pe care nu o au cei nehirotoniți.

Mireanul are preoție sfântă, preotul are preoție sfințitoare. Cel dintâi a primit darul Sfântului Duh, cel de al doilea îl și transmite. Amândoi însă, laolaltă, sunt factori activi în viața Bisericii.

Din cele trei funcțiuni fundamentale ale lui Iisus Hristos, cea sfințitoare îi este specifică preotului, acesta deținând-o în exclusivitate. Mireanul însă poate participa la cea conducătoare, în sensul și limitele participării statutare la componența și activitatea forurilor legislative și executive ale Bisericii (așa cum am menționat mai sus), dar și la cea învățătoare, în condițiile unei anume pregătiri și calificări, cum este aceea a profesorilor și profesoarelor din învățământul religios sau aceea a autorilor de manuale, studii sau tratate teologice care se bucură de girul Bisericii.

Numărul acestora însă e relativ redus. Nu foarte mare este nici numărul celor ce aduc ofrande de pâine și vin la altar. Atunci, care e rolul activ al imensei majorități a mirenilor? Răspunsul e simplu: co-liturgisirea, adică părtășia lor la dialogul liturgic preot – popor. Jertfa de pâine și vin e importantă, dar nu esențială (la nevoie, preotul își aduce singur cele de trebuință). Esențială este conlucrarea mirenilor cu preotul în actul liturgic. Expresia acestui răspuns se află în chiar trupul Sfintei Liturghii. La un moment dat (vom ajunge și acolo), preotul rostește: „Să stăm bine, să stăm cu frică, să luăm aminte, sfânta jertfă în pace a o aduce”. E vorba de jertfa euharistică pe care preotul se pregătește să o aducă pe sfântul prestol. La care poporul,

în replică, răspunde : „Dar de pace, jertfă de laudă”. Cu alte cuvinte, ambele părți sunt gata să aducă jertfă, dar fiecare cu ceea ce îi este propriu : în virtutea puterii sfințitoare, preotul o aduce pe cea euharistică ; în virtutea preoției universale, credincioșii o aduc pe cea de pace și de laudă (la vremea cuvenită voi tâlcui pe larg ce este această jertfă). Iată deci cum însăși alcătuirea Sfintei Liturghii mărturisește despre unitatea liturgică preot – popor.

S-ar părea însă că ceea ce vă spun eu e foarte frumos, dar mai degrabă imaginar, ideal, utopic, așa cum bănuiesc că gândiți. Realitatea actuală ne pune în față un popor care vine la slujbă, stă cuminte în biserică, tace cu evlavie și ascultă cu decență, admiră un cor sau îndură un cântăreț, rugându-se în taină cu vorbele pe care fiecare le știe de acasă. Când cineva e familiar cu cântările și le îngână odată cu corul, o face cu timiditate și cu sentimentul intrusului admonestabil. La urma urmelor, dacă Liturghia e o piesă de teatru, ea este, neapărat, și spectacol. Este ceea ce ni se oferă și cu care ne-am obișnuit...

Nu vă contrazic, aveți dreptate. Ceea ce se petrece în zilele noastre (și nu numai de ieri, de alaltăieri!) e nefiresc. În vechime însă nu a fost așa, ci tot poporul prezent în biserică dădea răspunsurile liturgice. Tradiția își are rădăcini adânci, care merg până în vremile Vechiului Testament. După trecerea minunată prin Marea Roșie, Moise a compus un imn de laudă lui Dumnezeu și l-a cântat „împreună cu fiii lui Israel”, adică cu întregul popor (Iș 15,1-21). Înainte de a muri, același Moise a alcătuit un alt imn, despre care ni se spune : „Moise a scris această cântare în chiar ziua aceea și i-a pus pe fiii lui Israel s-o învețe” (Dt 32,1-44). Or, creștinii nu sunt altceva decât Noul Israel (Ga 6,16 ; 1 Ptr 2,9-10 ; Rm 9,25). Pe de altă parte, Sfintele Evanghelii ne dau mărturie asupra lui Iisus care obișnuia să cânte imnuri împreună cu ucenicii Săi (Mt 26,30). Cântarea în comun era ceva obișnuit nu numai în vremea apostolilor, dar și în veacurile creștine, până târziu, când a început să se subțieze. Subțierea s-a produs pe măsură ce s-a dezvoltat psaltichia bizantină, cu inflexiunile și eflorescențele ei orientale, pe care nu le puteau executa credincioșii de rând, ci numai psalții și protopsalții înzestrați cu voci melodioase și anume școliți pentru acest gen de muzică. Au existat însă și alte motive, de care nu mă ocup acum. Și la noi, încetul cu încetul, ea a rămas doar pe seama cântăreților, deși în ultimul secol și jumătate a trecut printr-un proces de simplificare la măsura cerințelor prozodice ale limbii române, proces început de Macarie și Anton Pann, apoi continuat și desăvârșit, mai aproape de vremea noastră, de I. Popescu-Pasărea și Nicolae Lungu. Ei ne-au lăsat-o așa cum o avem astăzi, frumoasă, atrăgătoare, ușor de învățat și de memorat. Nu puține sunt bisericile parohiale, atât la oraș cât și la țară, unde răspunsurile liturgice sunt date, la unison, de toți credincioșii (sau de majoritatea lor) și unde, datorită acestui fapt, viața liturgică a enoriașilor se dovedește mai vie, mai dinamică, mai plină de har. Din nefericire, în cele mai multe s-a instalat inerția („așa am apucat, așa facem!”) , iar strana deține un fel de

monopol al răspunsurilor liturgice (de altfel, legitim, de vreme ce cântărețul bisericesc își are rolul său bine definit în viața liturgică a Bisericii), în timp ce credincioșii – cei mai mulți –, atunci când nu absentează, stau la slujbă cu sentimentul vag că asistă la un fel de spectacol-cadru.

Vreau să atrag atenția asupra deosebirii dintre verbele „a asista” și „a participa”. Asişti la reprezentarea unei piese de teatru, dar tu nu ești actor; asişti la un concert, dar tu nu ești muzicant; asişti la o întrecere athletică, dar tu nu ești sportiv. Participi însă la o masă, tu fiind unul din meseni; participi la o excursie, tu fiind unul din călători; participi la viața familiei, tu fiind unul din membrii acesteia. Ei bine, la Liturghie nu se asistă, ci se participă. Dacă doar asişti, te-ai situat în afara ei, ești un simplu spectator, ca și cum ai vedea-o la televizor. Dacă însă ți-ai asumat și îți iei în serios calitatea de membru al Bisericii, dar și de partaș al preoției universale, prezența ta la Liturghie nu poate fi decât participare.

Iată de ce Sfântul Sinod a hotărât reintroducerea cântării omofone în toate bisericile care nu o au (bineînțeles, cu excepția catedralelor eparhiale și a bisericilor cu formații corale de veche tradiție și atestare canonică). Predarea și conducerea cântării omofone îi revin cântărețului, care își recapătă astfel și numele de dascăl, adică de învățător, sub îndrumarea preotului paroh. (Desigur, cântarea psaltică omofonă se referă doar la Sfânta Liturghie; celelalte slujbe se cântă, în continuare, după tradiția locală.) Această cântare va fi, printre altele, și o sfântă mărturie a unității noastre spirituale.

Și acum, în încheierea acestui capitol, revin la faptul că Sfânta Liturghie este săvârșită împreună de către preot și popor, cu mențiunea că participarea poporului lui Dumnezeu nu este auxiliară, ci egală cu aceea a preotului. Repet adevărul că poporul lui Dumnezeu alcătuiește preoția împărătească, sfântă, universală. De ce „împărătească”? Pentru că ei, preoții sfinți, adică cei ce Îi vor rămâne până la sfârșit credincioși Mielului înjunghiat, ei vor plini Împărăția Cerurilor, finală și definitivă, a cărei pârgă se află în Sfânta Liturghie... Sfântul Ioan Evanghelistul își încheie Apocalipsa prin descrierea amănunțită a Noului Ierusalim, adică a Împărăției Cerurilor, și menționează: „Dar templu n-am văzut în ea, pentru că Domnul Dumnezeu Atotțiitorul este templul ei” (Ap 21,22). Nefiind templu, nu mai sunt nici jertfe rituale. Nefiind jertfe rituale, nu mai sunt nici preoți care să le aducă. Așadar, rolul preoției slujitoare se încheie odată cu apariția cerului nou și a pământului nou. Nu se încheie însă rolul preoției împărătești, pentru că cei ce o vor alcătui, atât mirenii cât și cei hirotoniți, (repet citatul din Apocalipsă), „vor fi preoți ai lui Dumnezeu și-ai lui Hristos și vor împărăți cu El de-a lungul miilor de ani”. Cum vor împărăți? Aducându-I, neîncetat, *jertfă de laudă*, adică făcând atunci, în Împărăție, ceea ce fac acum, în Liturghie.

Nu-mi rămâne decât să vă îndemn: rămâneți sau reveniți în Sfânta Liturghie, voi, mirenii, cei înnobilați de Dumnezeu cu preoție imperială!

Împărăția din firidă

Mi-am propus să vă tâlcuiesc Sfânta Liturghie în plinătatea ei, atât în ceea ce vedeți și auziți, cât și în ceea ce nu vedeți și nu auziți.

Când v-am înfățișat locașul în care ne aflăm și ne închinăm, am omis intenționat să vă prezint un spațiu pe care nu-l vedeți niciodată.

În peretele de miazănoapte al absidei altarului se află o firidă, adică o încăpere mică, în care nu încap decât un singur om stând în picioare, cu o măsuță adăpostită într-o boltă și cu o lumină de ceară aprinsă la intrare. Se numește *proskomidiar* și în ea se săvârșește *proskomidia*. Cuvântul e grecesc, de la verbul *proskomízo*, care înseamnă a aduce ceva pe palme, a oferi ceva în dar, a aduce cuiva o ofrandă (așa cum îi vedem în icoană pe cei trei magi aducându-I Pruncului Iisus daruri de aur, smirnă și tămâie).

Firida simbolizează peștera în care S-a născut Mântuitorul și, în același timp, mormântul din care Acesta a înviat. Teologia acestui dublu simbol se află în iconografia ortodoxă, unde Nou-Născutul Iisus nu este niciodată înfățișat gol sau învelit în cămășuță, ci înfășat în scutece, acestea prefigurând giulgiurile în care va fi înfășat trupul Aceluiași Iisus, coborât de pe cruce și așezat în mormânt. Născut într-o peșteră și înviat dintr-o groapă, Fiul lui Dumnezeu S-a pogorât nu numai *pe* pământ, ci și *în* pământ, sfîntîndu-l atât în larguri, cât și în adâncuri.

Pe măsuță se află vasele liturgice, în număr de două: discul este o tupsie rotundă, cu diametrul de aproximativ 15 centimetri, cu sau fără picior, care va purta viitorul Trup al Domnului. Potirul este un pahar de metal, cu picior (pe care îl vedeți atunci când se împărtășesc credincioșii), cu lăuntrul aurit, care va purta viitorul Sânge al Domnului.

Alături se află câteva obiecte de serviciu liturgic: copia este un cuțitaș în două tăișuri, cu lama triunghiulară, în forma unui vârf de sulită; o linguriță de argint, cu cupa aurită, pentru cuminecarea mirenilor; o steluță,

adică două arcuri de metal încrucișate și prinse la mijloc, menite să alcătuiască o boltă ocrotitoare pentru ceea ce va fi pe disc; și trei procovețe, cu care vor fi acoperite sfintele vase.

Tot în firida proscomidiarului se află spălătorul, cu ștergarul alături. Aici își face preotul spălarea rituală a mâinilor, înainte de a începe proscomidia, rostind o rugăciune extrasă dintr-un psalm: „Spăla-voi întru nevinovăție mâinile mele și voi înconjura jertfelnicul Tău, Doamne, ca să aud glasul laudei Tale și să povestesc toate minunile Tale. Doamne, iubit-am frumusețea casei Tale și locul unde sălășluiește slava Ta. Să nu-mi nimicești sufletul împreună cu cei necredincioși, și nici viața mea cu vărsătorii de sânge, în ale căror mâini e fărădelege și-a căror dreaptă e plină de mită. Dar eu întru nerăutatea mea am umblat, mântuiește-mă, Doamne, și mă miluiește. Că piciorul meu a stat întru dreptate; în biserici Te voi binecuvânta, Doamne” (Ps 25,6-12).

În această firidă ajung darurile de pâine și vin pe care credincioșii I le aduc lui Dumnezeu pentru Sfânta Liturghie, precum și pomelnicele cu numele viilor și al morților.

Un astfel de dar are valoare de jertfă. Jertfa este actul prin care tu, renunțând la un bun al tău, i-l dăruiești cuiva drag. A-i dăruia ceva cuiva face parte din însăși natura omului cu bun-simț, care a izbutit să-și înfrângă egoismul și să simtă nevoia de a-și bucura aproapele. Gândiți-vă doar la bucuria festivă a sărbătorilor, fie religioase, fie de familie, când oamenii se întrec în a-și face daruri cât mai frumoase și mai bineprimite.

Darul poate fi și semnul admirației față de o persoană sau personalitate celebră prin dimensiunea ei culturală, socială sau politică. El poate fi și semnul unei pure afecțiuni.

În foarte multe cazuri, darul este expresia recunoștinței, gestul prin care cineva îi mulțumește cuiva pentru o binefacere primită. Amintiți-vă de emoționanta faptă a femeii păcătoase care, venind la Iisus, I-a uns capul și picioarele cu mir de mare preț, drept recunoștință pentru iertare (Lc 7,36-50). Dumnezeu însă este Ființa față de care omul dintotdeauna a simțit nevoia de a-și exprima recunoștința. În istoria Vechiului Testament, primele jertfe de mulțumire au fost aduse de către Abel și Cain, fiii lui Adam (desigur, fiecare în felul său) (Fc 4,1-8), dar purcese din conștiința că omul datorează totul, absolut totul, lui Dumnezeu. Legea Veche prevedea cu minuțiozitate jertfele sângeroase, de animale și păsări, ce trebuiau aduse la cortul mărturie și, mai apoi, la templul din Ierusalim, dar Legea cea Nouă, instituită prin unica jertfă sângeroasă a lui Iisus Hristos pe cruce, le-a înlocuit cu jertfele nesângeroase din darurile pământului.

Forma cea mai simplă a ofrandei recunoscătoare este pârga. Prin pârgă se înțeleg primele roade vegetale care dau semne că au început să se coacă și pe care oamenii de la țară le duc la biserică pentru binecuvântare și dăruire. În satul meu natal, ca și în foarte multe altele, se păstrează până

astăzi tradiția ofrandelor de pârgă, după calendarul agricol al regiunii: în luna mai, pârgă de cireșe; în iunie, de caise; la Sânpetru, de pere timpurii; la Sfântul Ilie, de porumb; la Sfânta Maria, de struguri. E o expresie delicată a mulțumirii, dar și a rugăciunii: între pârgă și recoltă se pot întâmpla multe, iar Dumnezeu e implorat să vegheze.

În firida proscomidiarului se aduc darurile de pâine și vin. De ce pâine și vin? Pentru că acestea sunt alimentele indispensabile vieții omului, cele care nu pot fi înlocuite cu nimic altceva. Pe de altă parte, așa cum tâlcuiește marele liturgist bizantin Nicolae Cabasila¹, ele sunt produsul specific al priceperii și îndemnării omului, însușiri care sunt tot un dar al lui Dumnezeu; animalele și păsările consumă grâul ca grâu, strugurele ca strugure, dar numai omul e în stare să obțină pâine și vin.

Pâinea ca ofrandă liturgică are de obicei forma unei cruci, în al cărei centru este înscrisă în relief o pecete pătrată cu inscripția IS HS NI KA (NIKA, de la verbul *nikáo* = a învinge), ceea ce, în traducerea prescurtărilor grecești, înseamnă IISUS HRISTOS BIRUIE. Numele original al acestei ofrande de pâine vine de la verbul grecesc *prosféro*, care înseamnă a aduce ceva cuiva pe palme. Verbul a dat substantivul *prosfóra*, care în românește a devenit *prescură*, adică proaducere sau, mai pe înțeles, un dar adus în mod solemn (într-adevăr, prescura se oferă la ușa de miazănoapte a altarului, însoțită de o lumânare aprinsă).

Pe toate acestea le are în față preotul la vremea când, îmbrăcat în toate veșmintele liturgice, începe rânduiala proscomidiei. Proscomidia face parte din Sfânta Liturghie, dar este segmentul ei de taină, pregătitor, așa cum taină este viața Mântuitorului Hristos până la vârsta de treizeci de ani, când a ieșit la propovăduire întru întâmpinarea crucii, morții și învierii. Ea povestește plastic istoria mântuirii noastre, în al cărei centru Se află Iisus Hristos. Plasticitatea proscomidiei constă într-o suită de simboluri extrase cu copia din prescură, menite ca, prin transfigurare, să devină realitate mistică. Spre deosebire de spațiul cultural, în care realitatea devine simbol și se oprește aici, spațiul liturgic cuprinde succesiunea: realitate-simbol-realitate. Vorbind la obiect, Iisus Hristos istoric devine aici simbol în pâine și vin, pentru ca simbolul în pâine și vin să devină Hristos euharistic. Faptul că pâinea și vinul vor deveni Trupul și Sângele lui Hristos fără să-și piardă însușirile naturale ține de misterul liturgic.

Firește, preotul își începe slujba în urma unei pregătiri speciale la care îl supun prescripțiile canonice, aceea de a fi curat la suflet și la trup. Eu aș crede că, dincolo și mai presus de toate acestea, în proscomidiar el trebuie să aibă candoarea copilului care construiește un univers din câteva piese geometrice.

1. Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, trad. rom. de pr. prof. dr. Ene Braniște, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.

Prima piesă este un cub. Preotul îl scoate din mijlocul prescurii cu ajutorul copiei-cuțitaș, iar acesta va purta numele de agneț (de la *agnus*, cuvânt latinesc care înseamnă „miel”), simbolul lui Iisus Hristos pe care Ioan Botezătorul Îl prezentase mulțimii prin cuvintele: „Iată Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii!” (In 1,29). În limbajul biblic, „a ridica păcatul” înseamnă a-l răscumpăra prin jertfa de Sine. Înainte de a-l scoate, preotul face cu copia semnul crucii de trei ori deasupra peceții de pe prescură, rostind: „Întru pomenirea Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos”. Este răspunsul la porunca Domnului către ucenicii Săi la Cina cea de Taină, îndată după ce le-a dat să mănânce și să bea din Trupul și Sângele Său: „Aceasta să faceți întru pomenirea Mea” (Lc 22,19). Preotul, în virtutea succesiunii sale apostolice, dobândită prin hirotonie, nu face altceva decât să reitereze ceea ce înșiși apostolii au făcut după primirea poruncii. Pomenirea înseamnă amintire. Amintirea este aceea care, opusă uitării, păstrează legătura între persoane, chiar la incomensurabile distanțe în timp și spațiu și chiar dincolo de ele, între lumea de aici și cea de dincolo, între vremelnicie și veșnicie. După ce tâlharul de pe cruce, cuprins de căință, Îi spune lui Iisus: „Pomenește-mă, Doamne, când vei veni întru împărăția Ta!”, Domnul îi răspunde: „Astăzi vei fi cu Mine în rai” (Lc 23,42-43; 1 Co 11,25). După acest model al căinței Îi cerem și noi lui Dumnezeu să ne pomenească, fie direct, fie prin rugăciunea unui prieten, fie prin mijlocirea preotului, căruia îi încredințăm un pomelnic cu numele viilor și al morților pentru care el trebuie să se roage. Într-o astfel de relație inter-personală, pomenirea nu mai este o simplă amintire, ci capătă consistența unei legături foarte apropiate, vecină cu materialitatea. Aici intervine și relația intimă, mistică, dintre persoană și numele ei, începând cu aceea a Persoanelor Sfintei Treimi. Locașul în care, prin rostire, locuiește numele lui Dumnezeu este chiar locașul lui Dumnezeu. Rostirea, după o anume rânduială, a numelui lui Iisus este însăși prezența lui Iisus; pe acest adevăr se întemeiază întreaga experiență isihastă a rugăciunii minții în inimă.

Când rostim: „În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”, invocăm prezența reală a lui Dumnezeu-Treimic. Aici, la proscomidie, când preotul proclamă deasupra prescurii pomenirea Domnului Iisus Hristos, el a intrat efectiv în văzduhul sfințeniei lui Iisus Hristos.

Agnețul va fi desprins din trupul prescurii, așa cum Mielul lui Dumnezeu S-a desprins din trupul Maicii Sale, aceasta fiind, la rândul ei, desprinsă din trupul omenirii¹. În legătură cu faptul nașterii Domnului, o cântare

1. Această splendidă interpretare îi aparține Sfântului Gherman, Patriarhul Constantinopolului, în *Tâlcuirea Sfintei Liturghii*, trad. rom. de Nicolae Petrescu, Anastasia, București, 2000, preluată de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae în *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.

bisericească spune că fiecare din făpturile zidite de Dumnezeu aduce câte ceva: *îngerii, cântarea; cerurile, steaua; magii, darurile; păstorii, minuirea; pământul, peștera; pustiul, ieslea; iar noi, pe Maica Fecioară*¹. În acest fel, fiecare om care aduce la altar o prescură pentru Jertfă, el o oferă, simbolic, pe Maica Domnului, în numele neamului din care face parte.

Dimensiunea agnețului e delimitată de cele patru laturi ale peceții, a câte 4 sau 5 centimetri. Preotul taie adânc pe linia fiecărei laturi, de fiecare dată rostind un citat din Profetul Isaia, cel care, cu opt secole înainte de nașterea Domnului, prevestise în amănunt patimile lui Iisus (din care pricină a fost supranumit Evanghelistul Vechiului Testament): „Ca o oaie la-njunghiere S-a adus [...] și ca un miel fără de glas împotriva celui ce-l tunde, așa El nu-Și deschide gura. [...] Întru smerenia Lui I s-a răpit dreptatea. [...] Neamul Său cine-l va spune?”.

Aici cred că e de trebuință un mic comentariu exegetic. Aparent, în textul lui Isaia se află o eroare, întrucât termenii „oaie” și „miel”, raportați drept comparație la una și aceeași persoană, sunt inversați. De obicei, mielul este obiectul înjunghierii, nu și al tunsorii, pe când oaia e obiectul amândurora. Tunderea oii e un act absolut normal în practica păstorească, dar a tunde un miel e o faptă irațională, un act de demență, care n-ar putea fi explicat decât prin sadismul omului de a-și batjocori victima înainte de a o ucide. Este exact ceea ce se va petrece cu Iisus. El nu Se va împotrivi nici judecății strâmbe, prin care „i se va răpi dreptatea”, nici umilințelor la care Îl vor supune batjocoritorii și cu atât mai puțin morții. Revenim la subiect.

Printr-o tăietură orizontală, agnețul e desprins din prescură, mișcare însoțită de cuvintele: „Că viața I se ia de pe pământ” (Is 53,7-8). Preotul ridică astfel cubul din mijlocul prescurii, îl așază, cu fața în jos, în mijlocul discului și taie cruciș miezul până la coajă, rostind: „Înjunghie-Se Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii, pentru viața și mântuirea lumii”. Apoi îl întoarce cu pecetea în sus și, luând copia, îi face o împunsătură în partea lui cea dreaptă, sub numele IS (IISUS), rostind: „Și unul din ostași cu sulița coasta i-a împuns-o”, după care, luând cu amândouă mâinile două vase alăturate, toarnă din ele în potir, deodată, vin și apă, însoțind mișcarea cu rostirea: „Și îndată a ieșit sânge și apă. Și cel ce a văzut a mărturisit, și adevărată este mărturia lui” (In 19,34-35). Apoi, făcând semnul binecuvântării peste potir: „Binecuvântată este amestecarea Sfintelor Tale, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin”.

Ați urmărit, desigur, cum preotul istorisește simbolic, treaptă cu treaptă, ceea ce este esențial în istoria mântuirii noastre: patimile și moartea Domnului ca jertfă de Sine, așa cum au fost prefigurate de profetul Isaia și consemnate de Evanghelistul Ioan, singurul dintre apostoli care a fost martor ocular al înfricoșătoarelor evenimente.

1. Facerea lui Anatolie, în Vecernia Nașterii Domnului, stihira a cincea de la „Doamne, strigat-am”.

Aici mă opresc puțin asupra potirului, amintindu-vă epilogul morții lui Iisus. Fiind vineri seara și, deci, începutul zilei obligatorii de odihnă a iudeilor, aceștia i-au cerut lui Pilat să grăbească moartea osândiților prin a le zdrobi fluierile picioarelor, ceea ce s-a și făcut asupra celor doi tâlhari. Ajungând la Iisus, ostașii au constatat că El murise, dar iudeii, ca să fie siguri că nu e vorba de o moarte aparentă și, deci, urmată de o pretinsă înviere, au cerut proba sângelui. Desigur, încă de pe atunci se știa că odată cu moartea începe procesul de separare a serului de plasma sangvină. Așa se face că din coasta lui Iisus, împunsă cu sulița, cele două componente au țâșnit ca sânge și apă. Acum, în istorisirea simbolică, preotul nu le separă, ci, dimpotrivă, amestecă în potir vinul și apa și le binecuvintează ca fiind una. Semnificația acestui moment este aceea că, în perspectiva liturgică a prefacerii vinului, Sângele mântuitor al lui Hristos nu este cel de după moarte, descompus, ci Acela care s-a vărsat pe cruce, viu și dătător de viață.

Imaginați-vă suprafața rotundă a discului ca fiind, în mic, imaginea universului. În centru Se află Iisus Hristos, „Cel pentru Care sunt toate și prin Care sunt toate” (Evr 2,10), anume pregătit pentru suferință și moarte, deoarece „El este jertfa de ispășire pentru păcatele noastre, dar nu numai pentru ale noastre, ci și pentru ale lumii întregi” (1 In 2,2), așa cum mărturisește Sfântul Evanghelist Ioan. Că este așa ne-o spune și Sfântul Apostol Pavel în Epistola sa către Romani: „Nerăbdătorul dor al făpturii cu nerăbdare așteaptă descoperirea fiilor lui Dumnezeu. Căci făptura a fost supusă deșertăciunii – nu de voia ei, ci din pricina aceluia care a supus-o [adică a omului] – cu nădejdea însă că și ea, făptura însăși, se va elibera din robia stricăciunii spre libertatea slavei fiilor lui Dumnezeu. Căci știm că pân-acum toată făptura suspină laolaltă și suferă-n durerile nașterii” (Rm 8,19-22) (adică nașterea din nou a lumii).

De-a dreapta lui Iisus Hristos, preotul o așază pe Maica Domnului, simbolizată printr-o piramidă de pâine scoasă dintr-o a doua prescură. Așezarea ei este precedată de o rugăciune: „Întru cinstea și pomenirea preabinecuvântatei, măritei noastre stăpâne, de Dumnezeu Născătoarei și pururea Fecioarei Maria, cu ale cărei rugăciuni primește, Doamne, jertfa aceasta în supracerescul Tău jertfelnic”, și însoțită de citarea unui verset din Psalmul 44: „Stăut-a împărăteasa de-a dreapta Ta, în haină țesută cu aur și-n ape lucioase învârstată” (Ps 44,9). Preasfânta Născătoare de Dumnezeu plutește într-un văzduh numai al ei, ca fiind mai presus decât toți sfinții, „mai cinstită decât heruvimii și mai mărită fără de asemănare decât serafimii”.

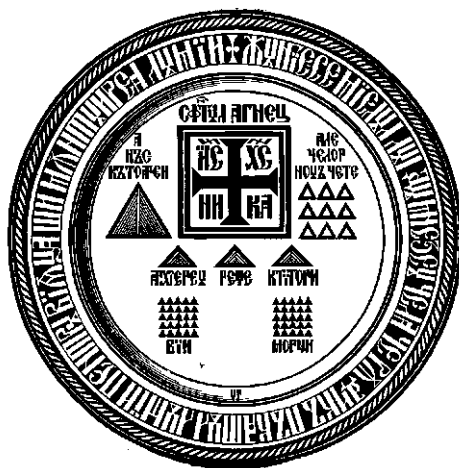
De partea cealaltă a lui Iisus, simetric cu Maica Domnului, se rânduieste un pătrat alcătuit din trei rânduri a câte trei triumphiuri desprinse dintr-o a treia prescură, simbolizând nouă ipostaze ale sfințeniei: sfinții îngeri; sfinții profeți ai Vechiului Testament, în frunte cu Ioan Botezătorul; sfinții apostoli; sfinții ierarhi și dascăli ai Bisericii; sfinții mucenici; sfinții cuvioși;

sfinții doctori fără-de-arginți; sfinții Ioachim și Ana, precum și sfântul sau sfinții prăznuiți în ziua respectivă; sfântul a cărui Liturghie se săvârșește atunci (Ioan Gură de Aur sau, respectiv, Vasile cel Mare).

Toate acestea ocupă jumătatea superioară a tipsiei.

În jumătatea inferioară, sub agneț, dintr-o a patra prescură se desprind trei piramide, mai mici decât aceea a Maicii Domnului, aliniate orizontal: una pentru arhiereul episcop al locului, ca și pentru preoții și diaconii împreună-slujitori (dacă sunt), o alta pentru popor și cârmuitorii lui și o alta pentru ctitorii locașului respectiv. E vrednic de amintit faptul că ei, ctitorii vii ai acelei biserici, de obicei mireni, sunt pomeniți în aceeași linie cu slujitorii ei.

Cel de al doilea rând (și ultimul) e păstrat pentru pomenirea viilor și a morților, cu numele pe care preotul le are în memorie sau care sunt scrise pe pomelnicele ce i se aduc la altar. În timp ce pomenește, el răsuțește vârful copiei în prescură și desprinde părțile mici, ca niște fărâmituri, *miridele*, care se alcătuiesc în două movilițe, una în dreapta, pentru vii, și una în stânga, pentru cei adormiți; pentru cei vii le desprinde tot din prescura a patra; pentru morți, dintr-o a cincea. Evident, movilițele pot deveni mai mari sau mai mici, după numărul numelor pomenite. La sfârșit, revenind la cea de a patra prescură (cea pentru vii), scoate o părticică și pentru sine, rostind această rugăciune: „Pomenește, Doamne, după mulțimea îndurărilor Tale, și a mea nevrednicie; iartă-mi toată greșala cea de voie și cea fără de voie, iar din pricina păcatelor mele să nu oprești harul Preasfântului Tău Duh de la darurile ce sunt puse înaintea”.

Împărăția Cerurilor scrisă în pâine pe sfântul disc
Gravură de Gheorghe Russu

Proskomidia se încheie cu acoperirea Cinstitelor Daruri, precedată de tămâiere. Preotul binecuvintează cădelnița fumegândă, rostind o rugăciune : „Tămâie Îți aducem Ție, Hristoase Dumnezeule, întru miros de bună mireasmă duhovnicească ; iar Tu, primind-o întru jertfelnicul Tău cel mai presus de ceruri, trimite-ne nouă harul Preasfântului Tău Duh”.

Tămâia este o jertfă în sine, de cele mai multe ori adusă de credincioșii mireni, dar și simbolul rugăciunii ce se înalță către Dumnezeu, curată, diafană, înduhovnicită, așa cum o vedea și Psalmistul : „Să se îndrepte rugăciunea mea ca tămâia înaintea Ta ; ridicarea mâinilor mele, jertfă de seară” (Ps 140,2). Fiecare obiect al acoperirii trece prin văzduhul fin al tămâierii.

Preotul ia steluța și o așază, protectoare, deasupra discului, rostind : „Și venind steaua, a stat deasupra, unde era Pruncul” (Mt 2,9). Evident, e o referință directă la episodul nașterii Domnului, în spațiul căruia se săvârșește Proskomidia. Sub steluța se află Sfântul Agneț, simbol și prezență a Trupului care va muri pe cruce, dar care va și învia din mormânt, întru slava Tatălui.

Punând primul acoperământ deasupra întregului disc, preotul rostește cuvintele profetice ale Psalmistului : „Domnul S-a împărățit, întru podoabă s-a îmbrăcat, îmbrăcatu-s-a Domnul întru putere și s-a încins, pentru că a întărit lumea, care nu se va clinti. De-atunci tronul Tău s-a pregătit, Tu din veșnicie ești. Ridicat-au râurile, Doamne, ridicat-au râurile glasurile lor ; râurile își vor ridica valurile la glas de ape multe ; minunate sunt talazele mării, minunat e Domnul întru cele înalte. Mărturiile Tale s-au adeverit foarte, casei Tale i se cuvine sfințenie, Doamne, întru lungime de zile” (Ps 92).

Cel de al doilea acoperământ este așezat deasupra potirului, gest însoțit de o adaptare hristică a unui verset din profetul Avacum : „Frumusețea Ta, Hristoase, acoperit-a cerurile, și de lauda Ta este plin pământul” (Av 3,3). Și, în timp ce așterne cel de al treilea acoperământ desupra celor două sfinte vase, adică discul și potirul, preotul rostește o rugăciune alcătuită, prin parafrizare, dintr-un text al profetului David (Ps 16) : „Acoperă-ne pe noi cu acoperământul aripilor Tale ; îndepărtează de la noi pe tot vrăjmașul și războinicul ; fă-ne, Doamne, să trăim în pace ; miluiește-ne pe noi și lumea Ta și mântuiește sufletele noastre, ca un bun și iubitor de oameni”.

În final, după ce a tămâiat Darurile astfel acoperite, preotul I se roagă lui Dumnezeu pentru proaducerea Cinstitelor Daruri : „Dumnezeule, Dumnezeul nostru, Cel ce pe Domnul nostru Iisus Hristos – Pâinea cea cerească, Hrana a toată lumea – L-ai trimis Mântuitor și Izbăvitor și Binefăcător – pe El, Cel ce ne binecuvintează și ne sfințește pe noi –, Tu Însuți binecuvintează această punere-înainte și primește-o în jertfelnicul Tău cel mai presus de ceruri. Pomeniște, ca un bun și iubitor de oameni, pe cei care au adus-o și pe cei pentru care a fost adusă, iar pe noi ne păzește neosândiți întru sfințita lucrare a Dumnezeieștilor Tale Taine. Că s-a sfințit

și s-a preamărit preacinstitul și de mare-cuviință numele Tău, al Tatălui și al Fiului și al sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin”.

Iată, v-am înfățișat partea ascunsă a Liturghiei, aceea care niciodată nu este văzută sau auzită, cea care se desfășoară în șoaptă și mister. Ea este oficiată, întotdeauna, de un singur preot. Chiar când la aceeași Liturghie se află mai mulți slujitori, fiecare (inclusiv episcopul, dacă este) își ia rând și își pomenește viii și morții.

Dacă în această expunere am abuzat de elementul descriptiv, am făcut-o din dorința ca, în final, să subliniez două lucruri.

Mai întâi, cred că această jumătate de oră este cea mai nobilă și mai frumoasă parte din întreaga slujire preotească. Aici, în firidă, preotul este desprins de lumea exterioară și se află doar cu sine însuși, singur în fața lui Dumnezeu și a propriei sale conștiințe. Nici un ochi omenesc nu pătrunde să-i măsoare aparențele, să-l controleze sau să-l judece. Aici nu contează dacă el este înalt sau scund, gras sau slab, frumos sau urât, învățat sau simplu, cu sau fără talent oratoric, cu sau fără virtuți muzicale, cu sau fără veșminte strălucitoare, familiar sau distant, mândru sau modest, concentrat sau dezinvolt. Singura lui măsură este aceea a harului lucrător.

În al doilea rând, am dorit să vă pun în fața ochilor minții o priveliște extraordinară, măreață, emoționantă, copleșitoare prin simplitatea și profunzimea ei. În fața tipsiei de metal pe care a proscomidit, preotul contemplă nici mai mult și nici mai puțin decât imaginea Împărăției Cerurilor, avându-L în centru pe Iisus Hristos. Nimic nu lipsește: deasupra, Biserica triumfătoare, prin Maica Domnului, îngeri și sfinți; dedesubt, Biserica luptătoare, prin viii care se roagă și morții care așteaptă. Asemenea Logosului întrupat, nemărginitul univers duhovnicesc se adună într-o firidă de statura unui om.

Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur

În primele veacuri creștine, candidații la primirea în Biserică (primire care se făcea prin Botez) erau mai întâi instruiți în învățătura elementară a Evangheliei. Învățătorii lor – de obicei preoți sau episcopi – se numeau „cateheți”, iar învățăceii erau cunoscuți sub numele de „catehumeni”. Până la primirea Botezului, ei făceau parte din categoria celor „chemați”, adică poftiți și așteptați să facă parte din Trupul mistic al lui Hristos, să devină creștini, în timp ce creștinii deja botezați erau numiți „credincioși” – iar uneori chiar „sfînți”. Datorită acestui fapt, Liturghia a fost structurată în două părți: prima parte, cuprinsă între binecuvântarea de începere a Liturghiei și Cântarea heruvimică, era *Liturghia catehumenilor*, iar partea a doua se numea *Liturghia credincioșilor*. La cea dintâi participau atât catehumenii, cât și credincioșii. Către sfârșitul acesteia, prin câteva ectenii intermediare, catehumenii erau invitați să părăsească locul, ușile se închideau cu grijă și rămâneau doar credincioșii, adică cei botezați, cei ce primiseră Tainele inițierii creștine, singurii îndreptățiți să rostească în întregime *Crezul*, să participe la misterul liturgic – care avea un caracter inițiativ – și să primească Sfânta Împărtășanie.

Mai târziu, când botezul copiilor s-a generalizat, denumirea de *Liturghie a catehumenilor* a rămas doar la dimensiunea ei istorică, iar ecteniile intermediare, nemaiaivând obiect, nu se mai rostesc.

Am socotit că e bine să fac această introducere spre a vă preveni asupra unei formule: „Ușile, ușile”, rămasă în textul celei de a doua părți, pe care am să v-o explic la vremea potrivită.

Așadar, în nici un caz nu poate fi vorba de două Liturghii, ci de una singură, învățătoare și sfîntitoare în același timp, deoarece toate elementele ei participă la împletirea armonioasă a acestor două dimensiuni.

Pe de altă parte, e bine să știți că dacă în tradiția răsăriteană avem o *Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur* și o *Liturghie a Sfântului Vasile cel Mare*, ele nu sunt două Liturghii, ci una singură, redactată în două versiuni foarte apropiate (deci cu foarte puține deosebiri, mai ales în rostirile de taină), redactate de cei doi Sfinți Părinți după una mai veche și mai simplă, numită *Liturghia Sfântului Iacob*.

Există însă o a doua, numită *Liturghia Darurilor mai-înainte-sfințite* sau a *Sfântului Grigorie Dialogul*, care, având o structură cu totul specială, este oficiată numai în anumite zile ale Postului Mare. Ea nu intră în planul acestor cateheze liturgice.

Liturghia care poartă numele *Sfântului Vasile cel Mare* se oficiază numai de zece ori pe an, iar asupra ei mă voi opri doar atunci când va fi nevoie.

Pentru o cât mai clară tâlcuire, vom urmări împreună, pas cu pas, *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur*, cea mai cunoscută de către toți credincioșii, ea fiind oficiată în imensa majoritate a zilelor unui an. În același scop, cu excepțiile de rigoare, voi prezenta *Liturghia* slujită doar de Preot și de Popor, fără arhieru, diacon sau sobor.

Totul începe printr-o binecuvântare solemnă, pe care preotul, în fața sfântului prestol, o rostește cu voce înaltă, în timp ce ridică Sfânta Evanghelie și face cu ea semnul crucii deasupra antimisului:

Binecuvântată este Împărăția Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor.

Primul cuvânt din această deschidere are un conținut foarte bogat și o foarte frecventă întrebuințare în limbajul bisericesc, fapt pentru care doresc să vă dau câteva explicații.

Termenul „binecuvântare” este traducerea românească a latinescului *benedictio*, care, la rândul său, îl echivalează pe grecescul *evloghía*, toate avându-și rădăcina într-un verb care înseamnă a vorbi de bine, a lăuda, a cinsti, a sărbători, a acorda unei ființe sau unei instituții o poziție cu totul specială, privilegiată. Adaug însă particularitatea că, în timp ce limbile europene moderne au preluat latinescul *bene-dictum* (care înseamnă „zicere de bine”) în literalitatea lui, limba română, după ce a circumscris slavonescul *blagoslovenie* în rezervația limbajului monastic, a introdus termenul „binecuvântare”, alcătuit, pe de o parte, din același adverb latinesc *bene* (în românește, „bine”), de care însă a legat substantivul, tot latinesc, *conventum* (devenit în românește „cuvânt”), care în original înseamnă convenție, înțelegere, pact, acord, tratat, alianță, ceea ce îi dă termenului o încărcătură mult mai bogată (așa cum avem expresiile „om de cuvânt”, „pe cuvântul meu”, „a-și da cuvântul”, „a se ține de cuvânt”, „a-și ține cuvântul” etc.). Aceasta înseamnă că a *binecuvânta* este nu numai a vorbi pe cineva de bine

sau a-i spune ceva de bine, ci și a face cu el o înțelegere nobilă, menită să onoreze ambele părți.

Dar românescul „cuvânt” are o încărcătură mult mai bogată, în sensul că el, *cuvântul*, este nu numai un mijloc de comunicare, ci și o putere în sine. El este mult mai apropiat semantic de grecescul *evloghía*, care înseamnă binecuvântare, cu derivatul *évlogos*, adică cel ce binecuvintează. *Év-logos* însă îl încorporează pe *lógos*, al cărui înțeles este acela de „cuvânt” ca mijloc de comunicare, dar și de rațiune divină și, mai ales, puterea lui Dumnezeu. Prin puterea cuvântului a creat Dumnezeu lumea, prin puterea cuvântului a făcut Iisus minuni, prin aceeași putere, rostită în numele lui Iisus Hristos, a vindecat Petru un olog (FA 3,1-11). Puterea în sine a cuvântului e recunoscută și consacrată chiar în viața publică a popoarelor, dincolo de perimetrul strict religios. Jurământul rostit în tribunal devine act juridic, cel depus în armată e sacrosanct; cunoaștem consecințele jurământului strâmb sau ce se întâmplă cu ostașul dezertor. Dar, mai presus de toate, *logos*-ul a fost identificat cu cea de a doua Persoană a Sfintei Treimi, Fiul lui Dumnezeu, Cel născut din Tatăl mai înainte de toți vecii, Cel prin Care și cu Care a creat Dumnezeu lumea, devenit în istorie Iisus Hristos. Ne-o spune frumos și răspicat Sfântul Evanghelist Ioan: „Întru-nceput era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Cuvântul Dumnezeu era. Acesta era dintru-nceput la Dumnezeu. Toate printr-Însul s-au făcut și fără El nimic nu s-a făcut din ceea ce s-a făcut” (In 1,1-3). Poate fi ceva mai cuprinzător decât cuvântul *binecuvântare*, în care este încorporat însuși numele lui Iisus Hristos, nume care, la rândul său, este el însuși putere?

Aminteam mai sus că, pe de o parte, Dumnezeu este singurul autor al binecuvântării și, pe de alta, că ea se adresează nu numai unor ființe, ci și unor instituții. Prima ființă care a primit binecuvântarea lui Dumnezeu a fost omul. În Cartea Facerii ni se spune că, după ce Dumnezeu i-a făcut pe Adam și Eva, „i-a binecuvântat, zicând: Creșteți și înmulțiți-vă și umpleți pământul și supuneți-l” (Fc 1,28). Pe de altă parte, primul așezământ pe care Dumnezeu l-a rânduit prin binecuvântare a fost Ziua de odihnă, adică a Șaptea, sau *Sabatul* Vechiului Testament, devenit *Duminica* celui Nou. După ce Dumnezeu a făcut lumea în cele șase zile ale creației, El „s-a odihnit de toate lucrurile sale pe care le făcuse. Și a binecuvântat Dumnezeu ziua a șaptea și a sfințit-o, pentru că în ea s-a odihnit El de toate lucrurile sale, cele pe care Dumnezeu le-a izvodit făcându-le” (Fc 2,2-3). Acest așezământ a fost instituționalizat de abia în vremea lui Moise, când israeliții au fost obligați să-l respecte cu strictețe în amintirea eliberării lor din robia egipteană, ca „zi de sfântă odihnă închinată Domnului” (Iș 16,23). În vremea Noului Testament, Iisus Hristos Și-a atestat dumnezeirea și prin aceea că S-a numit pe Sine „Domn al sâmbetei” (Mt 12,8; Mc 2,28; Lc 6,5), conferindu-i semnificația că orice facere de bine este, de fapt, o sărbătoare.

În lucrarea Sa de a revărsa harul dumnezeiesc peste făpturile chemate la mântuire, Domnul Hristos a binecuvântat copiii prin punerea mâinilor asupra-le (Mt 19,13-15; Mc 10,16), a binecuvântat cele cinci pâini cu care a săturat miile de oameni (Mt 14,19; Mc 6,41; Lc 9,16), iar la Cina cea de Taină a binecuvântat pâinea și vinul pe care le-a prefăcut în Trupul și Sângele Său (Mt 26,26-28).

Acestea sunt doar câteva exemple despre binecuvântarea pe care Dumnezeu le-o acordă oamenilor în mod direct. Există însă și binecuvântarea interumană, despre care vă voi spune câteva cuvinte.

Binecuvântarea este o rostire solemnă, însoțită de un gest, prin care o persoană invocă darurile lui Dumnezeu asupra altei persoane sau a unui grup. Gestul poate fi ridicarea mâinilor asupra cuiva, punerea unei mâini pe capul persoanei binecuvântate, însemnarea ei cu semnul crucii sau, atunci când e făcută de preot, semnul crucii cu degetele încrucișate; prin tradiție, arhiereul binecuvintează cu amândouă mâinile.

Una din cele mai vechi este binecuvântarea părinților asupra copiilor și o întâlnim în prima carte a Vechiului Testament. Bătrânul Isaac, slăbit și aproape orb, își simte sfârșitul aproape și-l cheamă pe Esau, întâiul său născut, să-i acorde binecuvântarea. Soția sa însă face în așa fel încât Iacob, cel de al doilea fiu al său, i se substituie primului și obține binecuvântarea. Când i se descoperă adevărul, e prea târziu, Isaac nu mai poate face nimic (Fc 27). Nu intrăm acum în amănuntele și semnificația acestei istorii, ci reținem doar faptul că binecuvântarea era definitivă, ireversibilă, nu putea fi redistribuită și nici împărțită. Cu alte cuvinte, binecuvântarea era un act foarte puternic, iar faptul acesta e confirmat de ceea ce astăzi am putea numi „cariera” lui Iacob. Adaug și amănuntul că la acea vreme israeliții încă nu aveau instituția preoțească și că Isaac avea simpla calitate de părinte.

Mult mai târziu, sub Moise, preoția a fost instituită prin Aaron și, odată cu ea, binecuvântarea sacerdotală. Iată ce ni se spune în Cartea Numerelor: „Domnul a grăit către Moise, zicând: Vorbește tu către Aaron și către fiii săi și spune-le: Iată cum îi veți binecuvânta pe fiii lui Israel; le veți zice așa:

Domnul să te binecuvinteze și să te păzească!

Domnul să-Și lumineze fața spre tine și să te miluiască!

Domnul să-Și ridice fața spre tine și să-ți dăruiască pace!”

Ați observat, desigur, cel puțin trei lucruri care se cer reținute. Deși e destinată tuturor fiilor lui Israel, adică întregului popor, binecuvântarea nu e colectivă, ci individuală. În ea e pomenit numele Domnului. Preotul este cel ce o rostește, dar Dumnezeu este Cel care operează. Acest ultim adevăr e evident în încheierea cuvântului lui Dumnezeu către Moise: „Așa vor

pune ei [preoții] numele Meu asupra fiilor lui Israel și Eu, Domnul, îi voi binecuvânta” (Nm 6,22-27).

Binecuvântările vor fi amplificate spre sfârșitul vieții lui Moise, când el le va formula în versiune definitivă și le va lăsa testamentar urmașilor săi.

Acum intervine și condiționarea: binecuvântarea devine efectivă numai dacă beneficiarul respectă cu strictețe prescripțiile legilor divine. Citez: „Dacă veți asculta cu luare-aminte glasul Domnului, Dumnezeului vostru, ca să păziți și să pliniți toate poruncile acestea pe care ți le poruncesc eu astăzi, atunci Domnul, Dumnezeul tău, te va înălța mai presus decât toate neamurile pământului. Dacă-ntru auz vei auzi glasul Domnului, Dumnezeului tău, asupra ta vor veni toate binecuvântările acestea și te vor afla”. Urmează o suită de binecuvântări, care se încheie cu ideea inițială, că ele se vor plini numai „dacă nu te vei abate nici la dreapta și nici la stânga de la nici unul din cuvintele pe care ți le poruncesc eu astăzi” (Dt 28,1-14).

Iată însă că, de data aceasta, intervine și reversul binecuvântării, blestemul. Blestemul nu e absența binecuvântării sau, simplu, retragerea ei, ci invocarea răului pedepsitor asupra celui vinovat de nesupunere, în sensul că el devine ținta unui lung șir de nenorociri, de la suferințele trupești până la pierderea libertății și extincția biologică. Ca și binecuvântarea, blestemul e condiționat. Citez din textul lui Moise: „Și va fi că dacă nu vei asculta de glasul Domnului, Dumnezeului tău, și nu vei păzi și nu vei plini toate poruncile Lui pe care ți le poruncesc eu astăzi, veni-vor peste tine toate blestemele acestea și te vor prinde” (Dt 28,15).

Binecuvântarea poate fi de ordin general, precum în cazurile pe care le-am citat, dar și de ordin particular, cum este cel menționat în Întâia Carte a Regilor. Când Saul intră ca străin în cetate și întreabă unde-l poate găsi pe preotul Samuel, i se răspunde: poate fi găsit acum, „înainte de a se duce pe deal să mănânce; că poporul nu va mânca până nu vine el; fiindcă el binecuvintează jertfa, și după aceea mănâncă oaspeții” (1 Rg 9,13).

În tradiția creștină, bucatele sunt binecuvântate de preot înainte de începerea mesei, fie că e vorba de a lui, fie că se află la o masă de obște; în tradițiile locale protestante, binecuvântarea e dată de capul familiei. În tradiția ortodoxă rusă, mama își binecuvintează copilul, închinându-l pe frunte cu semnul crucii, înainte ca acesta să plece într-o călătorie sau să treacă printr-o probă cu riscuri.

Într-o accepție mai largă, binecuvântarea înseamnă învoirea, acordul, permisiunea dată cuiva de a face ceva: sensul acesta e folosit mai ales în limbajul bisericesc. Când un călugăr dintr-o mănăstire pleacă undeva, cere și obține binecuvântarea starețului; la întoarcere solicită binecuvântarea de a merge la chilie. Cu binecuvântare se așază monahii la masă, cu binecuvântare se ridică. Un exemplu îl aveți chiar aici, la slujbele noastre din catedrală, unde îi vedeți pe diaconi plecându-și capetele de mai multe ori în fața arhiereului. Să nu credeți cumva că ar fi vorba de ifosele

mai-marelui sau de slugărnicia subalternilor. Chiar dacă fac o mică digresiune, intru puțin în codurile disciplinare ale armatei. Când un subordonat vine în fața superiorului, salută și spune: „Permiteți-mi să raportez”. După ce termină, cu același salut: „Permiteți-mi să mă retrag”. Nici pe departe nu poate fi vorba de aroganță sau servilism. În tradiția liturgică a Bisericii funcționează un ritual asemănător. Înainte de ectenia mare, diaconii se pleacă spre arhiereu, cu semnificația: „Binecuvântați (permiteți) să începem”. Când termină ectenia, împreună cu preotul care a rostit ectonul se pleacă din nou cu semnificația: „Binecuvântați (permiteți) să încheiem”. Permișiunea li se dă prin semnul binecuvântării. Ritualul se repetă în toate momentele liturgice de acest fel.

Pe lângă toate acestea, binecuvântarea exprimă o stare de fapt, cum ar fi sănătatea, prosperitatea, belșugul. Despre omul cu familie numeroasă se spune că i-a fost casa binecuvântată cu atâția copii, iar femeia însărcinată „se află în stare binecuvântată”.

Binecuvântarea are și chipul salutării, mai ales între monahi, în locul obișnuitelor binețe. Unul spune: „Binecuvintează!” (sau după o mai veche tradiție: „Bлагословѣте!”), iar celălalt răspunde: „Domnul să te binecuvinteze!” (sau, pe scurt: „Domnul!”).

O foarte frumoasă nuanță o are binecuvântarea în înțelesul ei de milostenie, ofrandă, donație generoasă, făcută din toată inima. Cu acest sens o avem în Epistola a Doua către Corinteni. Sfântul Pavel organizeze o colectă printre creștinii convertiți de el, menită să-i ajute pe cei din Ierusalim, bătuiți de foamete. Corintenii se angajaseră să contribuie și ei la această lucrare. Apostolul îi anunță că va trimite câțiva frați (citez) „să vină la voi înaintea mea și să pregătească din vreme darul vostru cel făgăduit, așa ca el să fie gata, ca un act de mărinimie, nu ca o faptă de zgârcenie” (2 Co 9,5). Expresia „darul vostru” e proprie traducerii, pentru claritatea sensului; în textul original, însă, ea este „binecuvântarea voastră”, tocmai pentru a sublinia dimensiunea generozității. Iată că binecuvântarea e nu numai rostire, ci și faptă. E bine să rețineți că binecuvântare e atât prescura pe care credinciosul o aduce la altar, ca dar de pâine, cât și orice faptă de milostenie față de omul nevoiaș, oriunde s-ar petrece ea.

Dacă binecuvântarea lui Dumnezeu asupra omului, fie de-a dreptul, fie prin mijlocitori, e lesne de înțeles, nu puțini sunt cei care nu pricep cum poate omul să-și binecuvinteze Creatorul. Eu însumi am primit întrebări sau nedumeriri de acest fel. Cei mai mulți argumentează prin episodul din Cartea Facerii în care se istorisește că Avraam (*el, patriarhul!*), întorcându-se victorios din luptă, a primit binecuvântarea enigmaticului Melchisedec, rege al Salemului și „preot al Dumnezeului-Celui-Preaînalt”, și, în semn de supunere, i-a dat acestuia zeciuială din prada de război (Fc 14,17-20). Or, după obișnuitul raționament (pe care, de altfel, îl folosește și Apostolul Pavel [Evr 7,7]), cel mai mic primește binecuvântare de la cel mai mare,

iar nu invers. În cazul acesta, obiectează scepticii, cum e posibil ca omul mic să-L binecuvinteze pe Marele Dumnezeu? Nu cumva este aceasta îngâmfare sau, de-a dreptul, obrăznicie?... Nedumerirea e pricinuită de insuficienta cunoaștere a termenului „binecuvântare”. Când aceasta vine de la Creator la creatură, ea este revărsare de binefaceri; când însă vine de la creatură la Creator, ea înseamnă laudă, preamărire, mulțumire, jubilația omului de a se recunoaște drept beneficiarul darurilor pe care numai Dumnezeu le poate da. O mărturie în acest sens o avem chiar în episodul din Cartea Facerii; iată rostirea întreagă a lui Melchisedec către Avraam: „Binecuvântat să fie Avraam de către Dumnezeul-Cel-Preaînalt, Ziditorul cerului și al pământului! Și binecuvântat să fie Dumnezeul-Cel-Preaînalt, Cel ce i-a dat pe vrăjmașii tăi în mâinile tale” (Mc 14,61). Înțelesul e cum nu se poate mai clar.

De altfel, din respectuoasă teamă de Dumnezeu, evreii evitau (evită și astăzi) să-I pronunțe numele. Când Iisus Se afla în judecata sinedriului sub învinuirea că Se dă drept Fiul lui Dumnezeu, arhiereul Îl întreabă: „Ești tu Hristosul, fiul Celui-Binecuvântat?”.

Psalmii lui David abundă în a-L binecuvânta pe Dumnezeu. Dau doar câteva exemple: Din Psalmul 15: „Binecuvânta-voi pe Domnul Cel ce m-a înțeleptit” (Ps 15,7). Din Psalmul 25: „În adunări Te voi binecuvânta, Doamne” (Ps 25,12). Din Psalmul 103 (pe care, de altfel, îl auziți la Vecernie): „Binecuvintează, suflete al meu, pe Domnul!” (Ps 103,1). Iată și un exemplu din Psalmul 144, în care cele două stihuri pe care le voi cita sunt construite pe principiul paralelismului sinonimic, în sensul că stihul al doilea repetă ideea primului, dar cu alte cuvinte; în el avem evidența că a-L binecuvânta și a-L lăuda pe Dumnezeu sunt una și aceeași lucrare: „În toate zilele Te voi binecuvânta/ și numele Tău îl voi lăuda în veac și în veacul veacului” (Ps 144,2).

În cea mai ușoară accepție, a-L binecuvânta pe Dumnezeu înseamnă a-I vorbi frumos sau a-L vorbi de bine. Acest fel de binecuvântare este opusul injuriei. Din păcate, printre popoarele care cultivă înjurătura de cele sfinte se numără și al nostru, și nu puțini au fost moralisții care au atras atenția asupra acestui nărav, pe cât de urât, pe atât de degradant. Aici nu mai e vorba de credință sau necredință; ateul adevărat îl neagă pe Dumnezeu cu decență, prin ceea ce consideră el că e argumentație, dar nu prin vulgaritatea injuriei. A-L vorbi (sau a-L cuvânta) pe Dumnezeu de bine este a-I rosti numele cel puțin cu respect, dacă nu cu iubire, și a te referi la opera Lui în duhul adevărului și al buneicuvântări. Greutatea cuvântării de Dumnezeu în binecuvântare e atât de puternică, încât cei doi termeni ai rostirii, mai ales în formula muzicală, pot funcționa separat în aceeași propoziție; se poate spune „binecuvântat ești, Doamne”, dar și „bine ești cuvântat, Doamne”.

Marea majoritate a slujbelor bisericești se deschid cu formula: „Binecuvântat este Dumnezeu nostru, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor”.

Din cele șapte Taine ale Bisericii, doar două, constituite ca atare, se deschid cu rostirea: „Binecuvântată este Împărăția Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh...”, anume Botezul și Nunta. Li se adaugă Euharistia. Întrucât însă aceasta este încorporată organic în structura Sfintei Liturghii (care, cum am văzut, se deschide cu această formulă), înseamnă că, de fapt, Liturghia este considerată ea însăși o Taină a Bisericii sau, în orice caz, așezată pe aceeași treaptă. Dacă Botezul instituie comuniunea unei persoane cu Hristos, dacă Nunta instituie comuniunea a două persoane care întemeiază o familie și se înscrie astfel în comuniunea mai largă a societății, Liturghia instituie comuniunea dintre membrii poporului lui Dumnezeu, pe de o parte, și comuniunea acestora cu aceea a Sfintei Treimi, pe de alta, realizând astfel plinirea Împărăției Cerurilor. De altfel, formula acestei deschideri este preluată din Sfânta Scriptură, și anume din Evanghelia după Marcu. La intrarea Sa triumfală în Ierusalim, Domnul este întâmpinat de bucuria poporului cu strigătul: „Osana! Binecuvântat este Cel ce vine întru numele Domnului! Binecuvântată este Împărăția care vine...” (Mc 11,9-10).

Faptul că obiectul binecuvântării liturgice nu este Sfânta Treime, ci Împărăția Acesteia atestă plinătatea Împărăției veșnice, în care dreptii nu sunt niște bieți naufragiați scăpați (mântuiți) de la înec, ci fericiți moștenitori ai Părintelui ceresc. Iată cuvintele cu care Dreptul Judecător li Se va adresa celor de-a dreapta Sa, adică celor ce s-au mântuit prin fapta bună ca lucrare a credinței și iubirii: „Veniți, binecuvântații Părintelui Meu, moșteniți Împărăția cea pregătită vouă de la întemeierea lumii” (Mt 25,34). Așadar, dreptii devin binecuvântații unei Împărății binecuvântate, în care ei domnesc împreună cu sfinții și cu Dumnezeu Treimic.

Binecuvântarea de deschidere se încheie cu o rostire comună și celorlalte forme de binecuvântare, precum și tuturor ecfonisurilor: „...acum și pururea și în vecii vecilor”. Formula cuprinde trei adverbe temporale: *acum*, adică timpul prezent, cel în care se rostește binecuvântarea și se desfășoară slujba; *pururea* (ca variantă pentru *pururi* sau *de-a pururi*), adică viitorul indefinit în spațiul istoric, mereu, în permanență, fără întrerupere, continuu; și *în vecii vecilor* (cu variantele *în veacul veacului*, *în veacul vecilor*), adică dincolo de istorie, în veșnicie, în *viața veacului ce va să fie*. Întreaga formulă, aparent stereotipă și banală, atestă adevărul continuității dintre Împărăția Cerurilor care deja a venit, se află întru noi și înaintează prin istorie și Cea care *va să vină*, adică cea care se va rotunji, desăvârșită, pentru veșnicie. Această curgere a Împărăției nu e altceva decât o permanență inserție a timpului în eternitate. Este exact ceea ce ne oferă Liturghia

ortodoxă prin Binecuvântare, Euharistie și Cuminecare. În prima rugăciune de dinaintea împărțirii, Sfântul Vasile cel Mare numește Cuminecătura (adică Trupul și Sângele Domnului) „merinde pentru viața de veci”. Merindea e hrana pe care o poartă cu sine călătorul. Or, ce preț mai are timpul când tu, călător prin el, porți în traistă însăși veșnicia?

Preotul și-a încheiat astfel prima rostire, iar poporul răspunde: *Amin*.

Acest cuvânt ebraic, adoptat și generalizat în cultul creștin, înseamnă, în traducere literală, „Așa să fie!”, și cu el se încheie, ca într-o concluzie, toate formulele de binecuvântare, rugăciunile și ecfonisele. În marea majoritate a cazurilor, poporul este cel care îl rostește. Așa îl întâlnim în Vechiul Testament, unde i se atribuie și o seamă de nuanțe. Când regele David a adus în Ierusalim chivotul Domnului, aflat până atunci în priebeie, la finele serbării le-a cerut preoților și cântăreților să-L slăvească pe Dumnezeu printr-un imn alcătuit de el, care se termina astfel: „Binecuvântat este Domnul, Dumnezeul lui Israel, din veac și până-n veac!”. Iar porunca regelui adaugă: „Și tot poporul va zice: Amin!”. Și cronicarul conchide: „Și așa L-au lăudat pe Domnul” (1 Par 16,36).

Într-un alt timp al istoriei evreiești, cărturarul Ezdra a adunat poporul în piața cetății spre a-i citi și tâlcui Scripturile. Înainte de începerea lecturilor (citez): „Ezdra L-a binecuvântat pe Domnul, Dumnezeul-Cel-Mare, iar întregul popor, ridicându-și mâinile, a zis: Amin!” (Ne 8,6).

Amin-ul însă putea să aibă și puterea unui jurământ care trebuia ținut. În aceeași perioadă istorică de care am vorbit mai sus, conducătorul Neemia a constatat că întreaga societate iudaică era bântuită de corupție prin camătă și, în fața întregului popor, a dat dispoziții drastice pentru stărpirea acestui flagel. Iată cum povestește el acest episod în cronica pe care ne-a lăsat-o: „Atunci, chemând preoții, i-am legat cu jurământ că vor face așa cum le-am spus. Iar eu mi-am scuturat îmbrăcămintea și am zis: Așa să-l scuture Dumnezeu, și de casă și de roada muncii lui, pe tot omul care nu se va ține de cuvântul acesta; așa să fie: scuturat și gol!... Și toată adunarea a zis: Amin! Și L-a lăudat pe Domnul; și poporul și-a ținut cuvântul” (Ne 5,12-13).

Domnul Iisus Hristos, în cuvântările Sale pe teme absolut noi, surprinzătoare și dificile pentru mentalitatea vremii, i-a conferit *Amin*-ului un înțeles cu totul special, acela de *adevăr* sau *adevărat*, menit să apese pe ideea că spusele Sale în nici un caz nu pot fi puse la îndoială. Vorbind mulțimilor despre dumnezeirea Sa și despre învierea morților, El exclamă de două ori la începutul fiecăreia din cele trei principale aserțiuni: „Amin, amin vă spun”, ceea ce se traduce: „Adevăr, adevăr vă spun” (In 5,19-25) (sau, în variantă: „Adevărat, adevărat este ceea ce vă spun”).

Mai mult, Iisus Hristos este nu doar Cel ce spune adevărul, dar El Însuși este Adevărul. Mărturia o avem în propria Sa definiție de Sine: „Eu sunt Calea, Adevărul și Viața” (In 14,6), dar și în Apocalipsă, unde El este

numit *Amin*-ul. Citez: „Așa grăiește *Amin*-ul, Martorul cel credincios și adevărat” (Ap 3,14). Așadar, El este *Da*-ul prin excelență, Adevărul și garanția absolută a adevărului.

Cu același puternic înțeles este folosit *Amin*-ul în aceeași Apocalipsă, anume în textul referitor la venirea Mielului Înjunghiat: „Iată, El vine cu norii, și fiecă ochi Îl va vedea, și cei ce L-au împuns; și din pricina Lui se vor tângui toate semințiile pământului. *Da! Amin!*” (Ap 1,7). E cât se poate de clar că rolul *Amin*-ului este acela de a-l întări pe *Da*. Tot așa îl folosește Sfântul Pavel în a Doua sa Epistolă către Corinteni. Apărându-se de cei care îl învinuiseră de ambiguitate, el afirmă că nici el și nici ucenicii săi nu s-au comportat duplicitar, adică pe formula *Da-și-Nu*, ci întemeiați doar pe *Da*, după modelul lui Dumnezeu, ale Căruia făgăduințe îl implică numai pe *Da*. Și conchide: „De aceea prin El este din parte-ne *Amin*-ul, spre slava lui Dumnezeu” (2 Co 1,20).

Tot de la Sfântul Apostol Pavel știm că în adunările creștinilor din vremea lui se obșnuia ca la sfârșitul unei cateheze, căreia îi urma o rugăciune de laudă lui Dumnezeu, poporul să zică „*Amin*” (1 Co 14,13-16).

Iată, prin urmare, splendoarea universului duhovnicesc al acestui cuvânt de numai două silabe, pe care poporul lui Dumnezeu îl rostește la începutul Sfintei Liturghii și de mai multe ori în desfășurarea ei. Prin acest „Așa să fie!” își exprimă credincioșii nu numai acordul cu rostirea preotului, dar și angajarea lor solemnă de participare la dialogul liturgic. Acesta mi se pare lucrul cel mai important, pe care vă rog să-l rețineți cu credință și bucurie.

Dialogul liturgic nu e o simplă convenție între două părți, ci expresia comuniunii între două trepte de slujire. Prin răspunsurile provocate de preot, credincioșii îl întâmpină și-l completează în una și aceeași slujire. Iată doar câteva exemple:

Preotul: Pace tuturor.

Poporul: Și duhului tău.

Preotul: Sus să avem inimile.

Poporul: Avem către Domnul.

Preotul: În pace să ieșim.

Poporul: Întru numele Domnului.

Totul se leagă, așa cum vom vedea mai departe. Sensurile replicilor se întrepătrund, prefigurând desăvârșita armonie a Împărăției Cerurilor, spre care ne îndreptăm având-o. În una și aceeași rostire, preotul se roagă pentru credincioși, dar și pentru el, în timp ce credincioșii se roagă pentru ei, dar și pentru preot, în așa fel încât la Dumnezeu ajunge o singură voce, care le cuprinde pe toate, așa cum Dumnezeu este Unul în Trei Persoane și cum cele Trei Persoane sunt una în Unul.

Ectenia mare

După Binecuvântarea de deschidere, care cuprinde în sine rugăciunea de laudă, urmează Ectenia mare. *Ectenia* este un cuvânt grecesc care, în limbajul liturgic, înseamnă rugăciune stăruitoare. Se numește astfel fiindcă este alcătuită dintr-o suită de rugăciuni felurite, acestea fiind, totodată, de cerere și de mărturisire.

Preotul (își încheie cererea): *Domnului să ne rugăm.*

Poporul (răspunde): *Doamne, miluiește.*

Vreau să atrag atenția asupra faptului că, pe toată durata dialogului liturgic, este folosit numai pluralul, ca semn al părtășiei slujitoare dintre preot și popor. Iată, și aici, preotul nu-i îndeamnă pe credincioșii din biserică: „Domnului să vă rugați”, ci îi invită să i se alăture: „Domnului să ne rugăm”, adică s-o facem împreună, eu din treapta altarului, voi din treapta naosului, dar ridicând spre ceruri un singur glas, așa cum se va spune mai departe: „Și ne dă nouă, cu o gură și o inimă a slăvi și a cânta [...] numele Tău...”. Cu alte cuvinte, deși noi suntem aici mai multe voci și mai multe inimi, prin rugăciunea obștească le adunăm într-o singură voce și o singură inimă, ca într-un buchet de flori cu mirosuri felurite, dar alcătuind o singură mireasmă.

Dacă, în ectenie, rugăciunea preotului pune accentul pe cerere, credincioșii îl completează prin faptul că, păstrând-o, îi adaugă rugăciunea de mărturisire. Prin „Doamne, miluiește” credincioșii se roagă ca, pe de-o parte, Dumnezeu să-i asculte și să le plinească cererea și, pe de altă parte, El s-o facă nu pentru că ei ar merita-o, că adică ar fi cu adevărat sau pe de-a-ntregul vrednici, ci în virtutea nemărginitei Sale iubiri față de oameni, iubire lucrătoare prin milă. În acest fel, mărturisindu-și nevrednicia,

credincioșii adoptă regula după care orice rugăciune trebuie făcută în stare de smerenie. Umilința este aceea care-i deschide rugăciunii calea spre cer.

Iată acum stihurile Ecteniei mari, rostite de preot, și încercarea de a le tâlcui pe scurt:

Preotul: În pace Domnului să ne rugăm.

Întreaga Liturghie se cere desfășurată într-o atmosferă de pace, atât exterioară, cât mai ales lăuntrică, într-un climat care se instaurează odată cu intrarea fiecărui credincios în biserică. În sfântul locaș se intră în liniște, se pășește încet, cu bună-cuviință, nu se vorbește (nici măcar în șoaptă), iar gura nu se deschide decât spre a-Lăuda pe Dumnezeu. Cu atât mai multă pace i se cere preotului. Între timp, acesta a făcut Proskomidia, a slujit Utrenia și se află acum în întregime disponibil pentru oficierea Sfintei Liturghii.

Dacă pacea interioară nu este o stare de fapt a unui creștin, ea se obține prin împăcare, iar împăcarea se obține, cel mai adesea, prin iertare. Împăcarea cu aproapele este o condiție esențială nu numai pentru primirea Sfintei Împărtășanii, dar și pentru participarea efectivă la Sfânta Liturghie. V-am spus încă de la început că ofranda de pâine, prescura, adică darul pentru Jertfă, este adusă de credincioși. Tot ei sunt cei ce aduc darul de laudă, prin participarea la răspunsurile liturgice. Ei bine, iată ce poruncește Domnul Iisus în această privință: „Dacă-ți vei aduce darul tău la altar și acolo îți vei aminti că fratele tău are ceva împotriva-ți, lasă darul acolo, înaintea altarului, mergi mai întâi și te împacă cu fratele tău și numai după aceea întoarce-te și adu-ți darul” (Mt 5,23-24). Cineva însă ar putea să întrebe: nu se spune că *eu* am ceva împotriva fratelui meu, ci *el* împotriva mea; în acest caz, de ce trebuie ca eu să merg la el, și nu el la mine?... Răspund că aici pot fi două situații. El poate avea ceva împotriva ta, pentru că tu ești cel ce l-ai supărat; în acest caz, tu ești obligat să-i ceri iertare; dacă el nu ți-o acordă, e păcatul lui. Dacă însă el este cel ce ți-a greșit fără să fi apucat să-ți ceară iertare, tu vei merge și i-o vei acorda din oficiu; dacă nu ți-o acceptă, e păcatul lui; pentru tine însă e foarte important să nu i-o ceri doar de formă, ci *din toată inima* (Mt 18,35).

Știi cât de greu este să ierți pe cineva care, în mod conștient, deliberat, calculat, perseverent, ți-a făcut mult rău. Să vă spun însă ce am auzit eu de la un mare duhovnic: „Persoana pe care nu ești în stare s-o ierți e ca o jivină pe care o porți, de bunăvoie, în cărcă. Iertarea e simplă: îți scuturi o singură dată, cu putere, grumazul și scapi de ea. De îndată te simți ușor și liber ca o pasăre”. Așa trebuie să-ți fie sufletul când intri în biserică, la Liturghie.

Pentru pacea de sus și pentru mântuirea sufletelor noastre...

Până aici a fost vorba de pacea pe care ți-o poți dobândi prin propriile tale mijloace. Aceasta însă, ca orice act omenesc, e fragilă. Ea nu poate fi durabilă dacă nu se întregește prin *pacea de sus*, care nu e altceva decât *pacea care vine de sus*, adică de la Dumnezeu. El este, prin excelență, *Dumnezeul păcii* (Rm 15,33; 16,20; Flp 4,9; 1 Tes 4,9; Evr 13,20), iar ea, pacea, este un dar al Său, atât prin El Însuși, cât și prin Fiul Său, Cel care ne-a binevestit-o prin predica Sa (Ef 2,17) și ne-a dăruit-o prin sfinții Săi ucenici și apostoli: „Pace vă las vouă, pacea Mea v-o dau” (In 14,27).

Doar în acest climat de pace se poate dobândi *mântuirea sufletelor noastre*, adică plinirea țelului suprem și ultim al vieții creștine. Cuvântul „mântuire” înseamnă salvare dintr-o primejdie, din robie sau din moarte, evitarea unei pedepse sau amnistierea ei.

Prin greșala capitală a lui Adam a intrat păcatul în lume. Consecința păcatului originar a fost moartea (Rm 5, 12-14), care și-a instaurat stăpânirea peste toți urmașii primului om, asemenea unei temnițe în care condamnării își așteaptă sfârșitul. Cu toate acestea, de îndată ce Dumnezeu i-a izgonit din Rai pe Adam și Eva, le-a făgăduit și un Mântuitor, Care va veni să elibereze omenirea (Fc 3,15) din robia morții. De-a lungul secolelor, profeții Vechiului Testament n-au încetat să întrețină această speranță prin prevestirea lui Mesia (Is 12,3; 45,17; 63,9; Ir 3,23; Os 1,7; Za 9,16). Acesta a venit prin întruparea Fiului lui Dumnezeu în persoana lui Iisus Hristos (In 1,1-16), Care ne-a eliberat prin jertfa Sa de pe cruce (In 3,16) și ne-a arvunit învierea prin propria Sa înviere (1 Co 15). Mântuirea prin Iisus Hristos este expresia iubirii lui Dumnezeu față de om (In 3,16). Trăim, credem și nădăjduim în mântuirea sufletelor noastre. Or, în ultimă instanță, așa cum v-am mai spus, mântuirea e mai mult decât salvare: e părtășia la Împărăția Cerurilor.

E bine însă să vă atrag atenția că, atât în limbajul biblic cât și în cel liturgic, pe lângă verbul *a mântui* există și *a izbăvi* (cu substantivele *mântuire* și, respectiv, *izbăvire*), ale căror înțelesuri sunt foarte apropiate, dar nu identice (deși, uneori, sunt folosite unul în locul celuilalt). *A izbăvi* înseamnă a scăpa pe cineva dintr-o primejdie (o boală sau un pericol de moarte), a elibera, a apăra, a ocroti, a salva (de la înec, dintr-un incendiu, din mâna răpitorilor). *Izbăvirea* este o mântuire circumstanțială, care se petrece într-o anume împrejurare, limitată în timp, cu posibilitatea repetării, pe când mântuirea este izbăvirea finală, definitivă, irepetabilă (de unde și expresia românească despre cineva care *și-a mântuit treaba*, adică a isprăvit-o, a dus-o până la capăt). Puterea de a mântui Îi aparține numai lui Dumnezeu (care ni l-a trimis pe *Mântuitorul*), pe când izbăvirea – ca și miluirea – poate veni nu numai de la El, ci și de la Maica Domnului sau de la oricare dintre sfinți.

Pentru pacea a toată lumea, pentru statornicia Sfințelor lui Dumnezeu Biserici și pentru unirea tuturor...

Dacă ne-am rugat pentru pacea noastră, a celor ce participăm la oficierea Sfintei Liturghii, e vremea să ne rugăm și pentru *pacea a toată lumea*, adică pentru aceea a întregii omeniri, atât de necesară în dureroasa ei absență. Nu e pentru nimeni un secret că pacea universală este încă foarte departe de a deveni o realitate. Puneți-vă în față globul terestru și veți vedea că există cel puțin două-trei zone de război, de conflict, de tensiuni, spaime și neliniști. Răsfoiți orice tratat de istorie universală și nu veți găsi nici o pagină nepătată de sânge și lacrimi. Crima lui Cain (Fc 4,3-16) a căpătat drept de cetățenie pe toate meridianele mapamondului. E cu atât mai necesar, prin urmare, să ne rugăm pentru instaurarea ei în lume.

Mai mult, văzduhul binecuvântat al păcii e prielnic și unei vieți creștine autentice. Într-o rugăciune liturgică de taină, preotul se roagă astfel pentru cărmuitorii și dregătorii țării, ca și pentru oștire: „Dă-le lor, Doamne, pașnică ocărnuire, pentru ca și noi, întru liniștea lor, viață pașnică și netulburată să trăim, în toată cucernicia și curăția”. Este motivul pentru care, îndată după ce Îi cerem Domnului pacea lumii, ne rugăm pentru „statornicia Sfințelor lui Dumnezeu Biserici”. Aici e locul să vă lămuresc de ce acum nu se vorbește, la singular, de Biserica cea „una, sfântă, sobornicească și apostolică”, cea care a fost întemeiată la Pogorârea Duhului Sfânt și pe care o mărturisim în Simbolul Credinței, ci la plural, de Bisericile lui Dumnezeu. E vorba de Bisericile locale, întemeiate de sfinții apostoli și de urmașii lor de-a lungul istoriei, așa cum le întâlnim în Epistolele Sfântului Pavel și în Apocalipsă. Vă rog însă să rețineți că Biserica Universală nu este suma aritmetică a celor locale, ea regăsindu-se integral în fiecare din acestea, după cum fiecare din acestea o cuprinde integral. Modelul este acela al Sfintei Treimi, care se regăsește în fiecare din cele trei Persoane, după cum fiecare din cele trei Persoane cuprinde în Sine întreaga dumnezeire, Cea de o singură ființă. Iată, și aici, că unul din atributele Bisericii Universale, sfințenia, îi aparține și fiecărei Biserici locale, toate fiind ale Unuia și Aceluiași Dumnezeu Treimic.

Cât despre *statornicie*, ea traduce starea de stabilitate, echilibru, trăinicie, durabilitate (și nu are nici o legătură cu bunăstarea, prin care se înțelege, de obicei, prosperitate materială). Fiecare Biserică locală, funcționând într-o anume zonă geografică, se confruntă nu numai cu seismele istoriei din acea zonă, dar și cu provocările ereziilor, schismelor sau mișcărilor sectare care se pot ivi pe teritoriul ei canonic. Toate acestea o pot afecta, într-un fel sau în altul, și de aceea ne rugăm pentru stabilitate, care se poate menține sau reface numai în climatul păcii. Și tot în acest climat se poate realiza sau menține *unirea tuturor*, adică a tuturor creștinilor, ca antidot al dezbinării. Unirea tuturor este mișcarea care duce la *unitatea de credință*, un bun pentru care ne vom ruga înainte de a rosti *Tatăl nostru*.

Pentru sfântă biserică aceasta și pentru cei ce cu credință, cu evlavie și cu frică de Dumnezeu intră într-însa...

În stihul precedent ne-am rugat pentru Bisericele lui Dumnezeu ca instituții locale divino-umane și, implicit, pentru Biserica Universală, al cărei Cap nevăzut este Iisus Hristos. Aici ne rugăm pentru *biserica-locăș-de-închinare*, aceea în care ne aflăm și pe care, de obicei, o frecventăm în calitate de enoriași. Ea se mai numește și *casa lui Dumnezeu*, aceea în care se preamărește numele Celui-Preaînalt. V-am arătat cum ea însăși, prin arhitectura și pictura ei, este o imagine a Împărăției Cerurilor. Această imagine e completată prin prezența celor ce încă de pe acum devin părtași ai Împărăției.

Spre a fi cineva cu adevărat părtaș al Împărăției din această sfântă biserică trebuie să fie înarmat, cel puțin, cu cele trei virtuți menționate în acest verset. Cea dintâi și cea mai importantă e *credința*. Nu voi încerca să vă ofer definiții dogmatice, dar cred că e bine să subliniez câteva aspecte de ordin practic. În mare, oamenii se împart între credincioși și necredincioși. La rândul lor, credincioșii se împart între binecredincioși și răucredincioși. Binecredincioși sunt creștinii care păstrează și practică învățătura Evangheliei fără nici o știrbire și fără nici un adaos, așa cum a fost ea lăsată și definită de către Sfinții Părinți prin cele Șapte Sinoade Ecumenice, al cărei rezumat se află în Simbolul Credinței (pe care noi îl numim, pe scurt, Crez). Răucredincioși sunt acei creștini care păstrează și practică doar parțial tezaurul credinței apostolice sau cei ce au adăugat învățături care nu se regăsesc în Biserica primului mileniu. Binecredincioșii se mai numesc și dreptcredincioși sau dreptmăritori, iar ei se află în Biserica Dreptmăritoare (adică Aceea care Îl preamărește pe Dumnezeu potrivit credinței celei drepte), definită ca Ortodoxie.

A doua virtute este *evlavia* sau *cucernicia*. Aceasta nu e altceva decât buna-cuviință cu care credinciosul s-a împodobit înainte de intra în biserică și pe care și-o păstrează pe toată durata șederii sale în sfântul locaș. Ea începe cu îmbrăcămintea, care trebuie să fie curată, decentă, îngrijită, sărbătorească, și se termină cu comportamentul cuviincios și demn, în armonie cu întreaga atmosferă a sfântului locaș. Buna-cuviință li se cere și celor ce sunt doar în trecere prin biserică, fie că spun o rugăciune, aprind o lumânare, lasă un pomelnic sau, pur și simplu, vor să vadă și să asculte, cum sunt turiștii. La rândul tău, și tu, creștin ortodox, îți vei păstra buna-cuviință când vei intra într-un locaș de rugăciune al unei alte religii sau confesiuni, păzind regulile casei: într-o sinagogă îți acoperi capul, într-o moschee îți scoți încălțăminte. Evlavia în biserică este certificatul tău de bună creștere.

Cât despre *frica de Dumnezeu*, atât de des citată în Biblie și în slujbele bisericești, ea în nici un caz nu trebuie înțeleasă ca spaimă, groază, teroare. Desigur, Dumnezeu este și Pedagogul care, uneori, cu strângere de inimă

îi pedepsește pe copiii răi, cu intenția de a-i îndrepta, dar mai presus de toate El e Părintele iubitor și iertător, a Căruia bunătate nu cunoaște margini. Iubirii lui Dumnezeu pentru noi se cade să-i răspundem cu iubirea noastră față de El; de altfel, aceasta e prima și cea mai mare poruncă lăsată nouă de Domnul Hristos (Mc 12,30). Or, iubirea nu înseamnă frică, ci comuniune. Frica de Dumnezeu trebuie văzută și simțită așa cum e teama copiilor buni de a nu-și supăra părinții.

Pentru Preasfințitul nostru (Episcopul, Arhiepiscopul, Mitropolitul sau Patriarhul), pentru cinstita preoție și cea întru Hristos diaconime și pentru tot clerul și poporul...

E firesc să ne rugăm pentru cei ce slujesc în cele trei trepte harice rânduite de sfinții apostoli: episcopi (FA 20,28; 1 Tim 4,14; Tit 1,5), preoți (FA 14,23; 1 Ptr 5,1) și diaconi (FA 6,6), ca și pentru cei din treptele inferioare, ipodiaconi și citeți (sau cântăreți). Toți, laolaltă, alcătuiesc clerul. Vreau însă să subliniez formula „pentru tot clerul și poporul”, ca exprimând ceea ce vă spuneam și mai înainte, unitatea dintre cler și popor (poporul lui Dumnezeu, cel cu preoție împărătească), toți fiind împreună-slujitori ai aceleiași Liturghii.

Pentru binecredinciosul popor român de pretutindeni, pentru cârmuitorii țării noastre, pentru mai-marii orașelor și ai satelor și pentru armata țării...

Ne rugăm nu numai pentru ortodocșii din patrie, ci și pentru cei stabiliți, temporar sau definitiv, prin alte părți ale lumii, cu care ne simțim laolaltă în același duh al credinței celei bune.

Despre *cârmuitori* – atât ai țării, cât și cei cu autoritate locală – e bine să reținem interpretarea corectă a textului din Epistola către Romani 13,1-7, în care Sfântul Apostol Pavel îi îndeamnă pe creștini să se supună înaltelor stăpâniri, cu motivația că ele sunt rânduite de Dumnezeu. Multe și felurite speculații s-au făcut pe această temă, mai ales atunci când creștinii se aflau sub regimuri de dictatură și tiranie, dar Biserica lor continuau, totuși, să se roage pentru conducători. Reproșurile se datorau confuziei dintre autoritatea instalată și particularitatea ei politică. Să nu uităm că, la vremea când Pavel le adresa creștinilor acest îndemn, ei se aflau sub autoritatea cezarului de la Roma, căruia el însuși avea să-i cadă victimă, ca prizonier de conștiință și, în cele din urmă, ca martir. Apostolul nu-și propune să pledeze în favoarea sau împotriva naturii politice a stăpânirii, ci să atragă atenția asupra rolului acesteia – oricare ar fi ea – de a instaura și menține ordinea publică: „Dacă faci rău, teme-te!”. Or, aceasta nu e altceva decât reflectarea în societatea umană a ordinii cosmice ca operă a lui Dumnezeu. Acesta e sensul real al rugăciunii noastre pentru cârmuitori.

Prin *armată* înțelegem nu doar oastea propriu-zisă, ci și toate structurile statale cu profil militar, menite să asigure apărarea patriei și ordinea publică. Dacă la începutul acestui verset ne-am rugat pentru *binecredinciosul popor român*, adică pentru cel ortodox, de data aceasta ne rugăm pentru *iubitorii de Hristos*, adică și pentru neortodocși, având în vedere componența confesională complexă a acestor structuri. Faptul că în ele se află preoți slujitori, capele sau biserici atestă prezența lui Hristos în inimile lor.

Menționez și faptul că formularea acestei cereri este stabilită de către Sfântul Sinod al fiecărei Biserici Ortodoxe, ținându-se seama de forma de guvernământ a țării respective, care poate suferi modificări de-a lungul istoriei.

Pentru sfânt locașul acesta, pentru țara aceasta, pentru toate orașele și satele și pentru cei ce cu credință viețuiesc într-însele...

Rugăciunea pătrunde acum în spațiile hotărnicilor omenеști, în ordine descrescândă: țară, orașe, sate. Observăm însă că noi ne-am mai rugat o dată pentru *sfântă biserica aceasta*, ceea ce ar însemna că acum ne repetăm. Da și nu. După alcătuirea lui de către Sfinții Părinți, textul acestei Liturghii a fost folosit mai întâi în obștile monahale, așa că versetul începea cu: *pentru sfântă mănăstirea aceasta*, spațiul sacru având prioritate asupra celorlalte. Înlocuirea cuvântului *mănăstire* cu *locaș* este o simplă adaptare la condiția bisericilor „de mir”. În mănăstiri însă este respectat originalul.

Pentru buna întocmire a văzduhului, pentru îmbelșugarea roadelor pământului și pentru vremuri pașnice...

Din spațiile hotărnicite, rugăciunea zboară acum în cele stihiale. Prin *buna întocmire a văzduhului* înțelegem condițiile atmosferice optime pentru agricultură și, în general, pentru hrana omului, adică pentru *îmbelșugarea roadelor pământului*. Vă rog să nu uitați că de-a lungul vremii, treptat-treptat, Dumnezeu i-a cedat omului controlul asupra naturii, cu o singură excepție, meteorologia, pe care Și-a păstrat-o pentru Sine. De aici, importanța acestei rugăciuni pentru viața întregii omeniri, ca și sfințenia semnului crucii de pe fruntea țăranului când începe să are; el știe că totul depinde numai de voia lui Dumnezeu, singurul care-i poate dărui și *vremuri pașnice*, adică lipsite de *vremuilele* potopului, grindinei sau înghețului timpuriu. Tot din roada pământului aducem la altar jertfa de pâine și vin.

Pentru cei ce călătoresc pe uscat, pe ape și în aer, pentru cei bolnavi, pentru cei ce se ostenesc, pentru cei robiți și pentru mântuirea lor...

Iată câteva categorii de oameni pe care, de obicei, nu-i cunoaștem, care trăiesc pe undeva departe de noi, dar cu care comunicăm prin mijlocirea

rugăciunii, în semn de solidaritate cu trebuințele, grijile și suferințele lor. Aceștia, datorită circumstanțelor în care se află, nu pot fi de față la Sfânta Liturghie; de aceea ne rugăm pentru ei și în locul lor.

[Aici, la cerere sau trebuință, se intercalează rugăciuni speciale, pe care preotul le are la îndemână în Liturghier.]

Pentru ca să ne izbăvim noi de tot necazul, mânia, primejdia și nevoia...

În limba română – mai ales în limbajul biblic și liturgic – pasivul este uneori exprimat prin reflexiv, ceea ce conferă propoziției o anume savoare. În cazul de față, noi știm că izbăvirea (ca și mântuirea) vine de la Dumnezeu, dar ea se face și prin participarea noastră în măsura în care o cerem prin rugăciune sinceră și încrezătoare.

Apără, mântuiește, miluiește și ne păzește pe noi, Dumnezeule, cu harul Tău.

Cuvânt-cheie, *harul* este, prin excelență, instrumentul mântuirii. Apărarea, miluirea și paza noastră (ca și izbăvirea) sunt tot lucrări ale harului, dar legate de o anume împrejurare și de un anume timp. Mântuirea – adică dobândirea Împărăției Cerurilor – este fructul lucrării plenare a harului. Ea nu poate fi obținută fără participarea integrală a acestuia.

Harul este energia necreată a lui Dumnezeu Treimic, nedespărțită de El, lucrând prin fiecare din cele Trei Persoane ale Sfintei Treimi și prin toate laolaltă. El este darul pe care Dumnezeu ni-l face nouă, oamenilor, ca expresie a nemărginitei Sale iubiri față de noi. El poate fi și răsplată pentru ceva, dar e mai degrabă favoare, bunăvoință, mărinimie, gratuitate. Vă dau ca exemplu o parabolă rostită de Mântuitorul Hristos (Mt 20,1-16): un om a mers de dimineață în piața brațelor de muncă și a angajat lucrători pentru via sa, înțelegându-se pentru plata unui dinar (acesta era pe atunci prețul unei zile de muncă). Pe alții i-a angajat mai către vremea prânzului, pe alții mai către amiază, după cum îi găsea. Spre seară a mai aflat câțiva pe care nu-i chemase nimeni și i-a trimis la lucru. La sfârșitul zilei le-a făcut tuturor plata, începând cu cei ce veniseră ultimii. Acestora le-a dat câte un dinar. Ceilalți, văzând, gândeau că ei vor primi mai mult. Dar tot câte un dinar le-a dat și lor. Ei însă s-au declarat nemulțumiți și au protestat, invocând principiul proporționalității, adică al raportului just dintre plată și volumul de muncă. Atunci stăpânul le-a zis: „Când v-am angajat, ați fost de acord cu plata unui dinar. Iată, v-am dat exact cum ne-a fost înțelegerea, adică ceea ce vi se cuvine. Dar dacă eu, din banii mei, vreau să le dau și acestora tot atât, ce-aveți voi cu mine? E treaba mea!”... În această parabolă nu este pomenit cuvântul „har”, dar de el e vorba. În schimb, e pomenită Împărăția Cerurilor, la care se referă explicit parabola.

Domnul a vrut să spună că noi, prin faptele noastre, o merităm foarte puțin, dar Stăpânul-Dumnezeu ne-o poate acorda prin grație (vezi Rm 3,24-26).

S-ar putea spune însă că Stăpânul viei nu le-a făcut lucrătorilor târzii decât un dar de bani și nimic mai mult. E momentul să vă atrag atenția că în limbajul biblic sunt folosite două cuvinte asemănătoare, dar nu identice : *dar* și *har*. De cele mai multe ori, darul e de natură materială, oferit de oameni, cum au fost darurile magilor sau darurile aduse la altar (cum sunt și prescurile noastre). Cu toate acestea, așa cum vă spuneam și altă dată și cum auzim în Rugăciunea Amvonului, de la sfârșitul Liturghiei, „darul desăvârșit de sus este, pogorând de la Tine, părintele luminilor”. Noi, oamenii, avem totul de la Dumnezeu. Lui Îi datorăm totul, și de aceea Îi și mulțumim. Harul însuși este darul lui Dumnezeu, și cel mai mare ; o spune Sfântul Apostol Pavel Efesenilor : „În har sunteți mântuiți prin credință ; iar aceasta nu-i de la voi : e darul lui Dumnezeu” (Ef 2,8).

Altfel, harul s-a manifestat și în vremea Vechiului Testament, în sensul restrâns de „bunăvoință”, „privilegiu” (Ps 44,2 ; 83,11 ; Pr 3,34 ; 8,17 ; 12,2). Dăruiri cu har au fost, de pildă, Noe (Fc 6,8), Moise (Iș 34,9), David (FA 7,46) și Fecioara Maria (Lc 1,28,30).

În dimensiunea lui totală ne-a venit prin Iisus Hristos Cel jertfit pe cruce, prin Care ni s-a conferit mântuirea (In 1,17 ; FA 15,11 ; Rm 1,5 ; Tit 3,6-7).

Dacă harul e un dar, la rândul său este izvorător de felurite daruri, pe care ni le acordă nouă, oamenilor (Rm 12,5-8). Darul cel mai de preț este Împărăția Cerurilor, el însuși fiind viața veșnică (Rm 6,23).

Dumnezeu le dăruiește har tuturor oamenilor, fără nici o discriminare (FA 15,11), dar nu toți îl acceptă, îl păstrează sau îl folosesc, dată fiind libertatea fiecăruia de a răspunde sau nu ofertei divine. Cei ce vor să beneficieze de harul dumnezeiesc îl pot dobândi prin credință, curăție, umilință și milostenie (Rm 4,16 ; 5,2 ; 5,21 ; Ef 4,29 ; 1 Ptr 5,5). Există însă oameni (și încă destui!) care posedă harul, dar „cad din el” prin îndepărtarea de Hristos, prin apostazie sau printr-o viață păcătoasă și lipsită de pocăință (Ga 5,4 ; Evr 6,4-6).

În sfârșit, adaug și faptul că harul e cantitativ și că, în funcție de receptivitatea omului, Dumnezeu i-l dă fiecăruia cu mai multă sau mai puțină îmbelșugare. Mai mult, în infinita Sa bunătate, El face ca harul să prisosească, compensator, acolo unde puterile omului se dovedesc insuficiente (Rm 5,17,20 ; 2 Co 4,15 ; 9,14 ; 1 Tîm 1,14).

Iată, am stăruit ceva mai mult asupra acestui verset liturgic, din dorința de a sublinia apăsător prezența și lucrarea harului în însăși rugăciunea noastră comună.

De altfel, cu *harul* ne vom întâlni de mai multe ori în desfășurarea Sfintei Liturghii, adică în drumul nostru prin și către Împărăția Cerurilor.

Preotul : Pe Preasfânta, curata, preabinecuvântata, mărita stăpâna noastră, de Dumnezeu Născătoarea și pururea Fecioara Maria, cu toți sfinții să o

pomenim, pe noi înșine și unii pe alții și toată viața noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm.

Acest verset are două părți, asupra cărora mă voi opri separat.

În prima e vorba de Maica Domnului, a cărei prezență în Sfânta Liturghie e tot atât de frecventă ca și aceea a harului. E de ajuns să menționez că ea este pomenită, împreună „cu toți sfinții”, la sfârșitul fiecărei ectenii, mare sau mică. În cuvântul meu asupra proscomidiei vă spuneam că, în configurația de pe sfântul disc a Împărăției Cerurilor, Maica Domnului are un văzduh numai al ei, ca una care este „mai cinstită decât heruvimii și mai mărită fără de asemănare decât serafimii”, așa cum sună imnul liturgic numit *Axion*. În acest sens, e de la sine înțeles că ea este și „mai presus decât toți sfinții”, după cum o mărturisim în Imnul Acatist. Toate acestea însă nu înseamnă nici pe departe că Maica Domnului ar fi cumva despărțită de îngeri sau de sfinți, așa cum nu este și nu poate fi despărțită de Fiul ei, Iisus Hristos. Noi știm că, înainte de a-Și da duhul pe cruce, Domnul i-a încredințat-o, spre îngrijire și ocrotire, celui mai iubit ucenic al Său, Sfântul Apostol Ioan, devenit Evanghelistul (In 19,26-27). De asemenea, tot din Sfânta Scriptură știm că după înălțarea Domnului la cer ea se afla întotdeauna la rugăciune împreună cu ucenicii Acestuia, deci cu sfinții apostoli (FA 1,13-14). Pe de altă parte, din Sfânta Tradiție a Bisericii cunoaștem că la cinstita ei înmormântare au fost de față toți sfinții apostoli, anume veniți de departe (cu excepția lui Toma, care a sosit mai târziu). Potrivit aceleiași Tradiții, Fiul ei nu a lăsat-o să putrezească în groapă, ci a luat-o la Sine, ceea ce denotă că El Însuși a așezat-o mai presus de sfinți, dar în același sobor. De aceea, în formula liturgică de mai sus, cea din prima parte, verbul *a pomeni* este la singular. Nu spunem: „Pe Preasfânta [...] și pe toți sfinții”, ci „Pe Preasfânta [...] cu toți sfinții să o pomenim”. Altfel spus, pe ea împreună cu toți sfinții având-o în minte, după modelul ei (care îi însumează pe sfinți) să ne dăm lui Hristos.

Cea de a doua parte, „pe noi înșine și unii pe alții și toată viața noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm”, solicită o explicație ceva mai largă. Întreaga propoziție se sprijină pe un singur verb, *a da*. Cuvântul original însă nu înseamnă, simplu, a da cuiva ceva sau pe cineva (de voie sau de nevoie), ci mai degrabă a oferi sau a arunca ceva sau pe cineva în brațele cuiva. În unele medii religioase de la noi este folosit verbul „a preda” sau „a se preda” lui Hristos, ceea ce nu mi se pare foarte potrivit. Cel puțin în limba română, verbul „a se preda” este legat de situații constrângătoare: „se predă” cineva care nu mai are încotro; o armată înfrântă „i se predă” celei victorioase, un fugar pus în urmărire „se predă” la secția de poliție și așa mai departe.

Un sens profund negativ al verbului *a da* se află în expresia „L-am dat satanei” sau „Dă-l satanei!”, din care s-a desprins o gamă largă de oferte făcute diavolului, sub chipul nefericit și degradant, vulgar, al înjurăturilor.

Ei bine, sensul verbului din acest verset liturgic este diametral opus celui din practica injuriei. Ținta ofertei nu este diavolul, ci, dimpotrivă, *Hristos Dumnezeu*, Căruia Îi oferim (îi aruncăm în brațe), mai întâi:

pe noi înșine, adică pe fiecare în parte și pe toți laolaltă, într-o pluralitate care nu exclude și nu anihilează insul, ci-l integrează în comuniunea Bisericii. Iată ce spune despre aceasta Sfântul Apostol Pavel: „Pâinea pe care noi o frângem, nu este oare împărtășirea cu Trupul lui Hristos? De vreme ce este o singură Pâine, noi, cei mulți, un singur trup suntem, fiindcă toți dintr-o singură Pâine ne împărtășim” (1 Co 10,16-17). Or, aceasta înseamnă că, pe de o parte, Hristos ne așteaptă cu brațele deschise („Veniți la Mine toți cei osteniți și împovărați” [Mt 11,28]) și, pe de alta, că noi, de bunăvoie și nesiliți de nimeni, în deplină stare de libertate interioară, suntem gata să-I plinim așteptarea. Chiar dacă suntem avertizați că brațele deschise ale lui Hristos reprezintă, de fapt, un jug, El ne asigură că tocmai întru aceasta vom afla odihnă sufletelor noastre: „Luați jugul Meu asupra voastră; că jugul Meu este bun și povara Mea este ușoară” (Mt 11,29-30). Sfinții Părinți ne previn că a ne dăruia în întregime lui Hristos nu este deloc o treabă simplă sau ușoară.

Dar nu numai *pe noi înșine* ne oferim lui Hristos, ci și

unii pe alții, ceea ce presupune o mișcare complexă, care nu se îmbie cu prea multă ușurință înțelegerii de obște. Așadar, nu e suficient ca eu pe mine însumi să mă dau lui Hristos, ci și pe cel de lângă mine, așa cum cel care-mi stă alături este îndemnat să mă ofere pe mine. E ca și cum eu aș avea drept de proprietate asupra celui alt, sau el asupra mea. Ei bine, oricât ar părea de absurd în ordinea minții omenești, faptul e adevărat, iar cheia lui este *iubirea*. Poruncă avem nu numai să-L iubim pe Dumnezeu și pe aproapele nostru (Lc 10,27), ci și pe noi întreolaltă: „Să vă iubiți unii pe alții! Așa cum v-am iubit Eu pe voi, așa și voi să vă iubiți unii pe alții. Întru aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii Mei, de veți avea iubire unii pentru alții” (In 13,34-35). Or, în ordinea minții duhovnicești, când Dumnezeu mă iubește pe mine, El mă însumează, iar eu devin proprietatea Lui, și viceversa. Tot așa se petrec lucrurile și cu aproapele meu. Dacă eu îl iubesc, el e mai mult decât obiectul distant al iubirii mele; prin iubire, eu mi l-am încorporat în propria mea ființă, el trăiește în mine laolaltă cu mine și devine proprietatea mea. Prin urmare, dacă eu mă dau pe mine însumi lui Hristos, odată cu mine i-l dau lui Hristos și pe el, așa cum, în văzduhul aceleiași iubiri, el mă aruncă în brațele aceluiași Hristos.

Pe această temă, Arhimandritul Sofronie, ucenic al Sfântului Siluan Athonitul și mentor duhovnicesc al Părintelui Rafail Noica, implică modelul Sfintei Treimi într-o viziune care merită reținută și subliniată, cu atât mai mult cu cât ea este înscrisă chiar în *Testamentul* său. Gândul pornește mai de departe, și anume de la crearea lumii și a omului. Oricare cititor atent al Bibliei observă că atunci când Dumnezeu a creat viețuitoarele premergătoare omului, El a folosit numai pluralul acestora: ființe vii, înotătoare,

păsări, târâtoare, animale, fiare sălbatice etc. Când însă a ajuns la încununarea creației, a zis: „Să facem om după chipul și asemănarea Noastră” (Fc 1,26). E limpede că El – Creatorul – pentru Sine și pentru acțiunea Sa a folosit un plural, dar nu pluralul majestății (pe care Dumnezeu nu-l folosește niciodată, preferând să-Și spună *Eu*), ci pe cel numeric, acesta fiind primul indiciu scripturistic asupra Sfintei Treimi. Mai departe, însă, nu a zis „să facem oameni”, ci „să facem om”. Așadar – își plantează ideea Sofronie – omul a fost creat după modelul Sfintei Treimi: așa cum Dumnezeu este o singură ființă (natură, esență, fire) în trei Ipostasuri (Persoane), tot astfel omul este o singură natură într-un imens număr de ipostasuri (persoane). Și după cum Persoanele Sfintei Treimi, deși sunt una, nu Se confundă între Ele (Sfânta Treime fiind „neîmpărțită, nedespărțită, neschimbată, neamestecată”, așa cum au definit-o Sfinții Părinți de la Calcedon), tot astfel oamenii, ca persoane, deși având aceeași natură, nu se confundă între ei, fiecare ins nefiind un exemplar dintr-o specie, ca la necuvântătoare, ci o ființă înzestrată cu suflet imaterial și nemuritor, adică o persoană bine definită, rațională, liberă, voluntară, unică și irepetabilă. Prin urmare, potrivit stareșului Sofronie (citez): „În această minunată unime, fiecare [om], într-un oarecare sens, înlăuntrul ipostasului său este centru a toate: toți și toate sunt pentru el. Iar el, la rândul lui, pe toate ale sale și pe sine întreg se dă tuturor și fiecăruia”¹. Desigur, abordând și tratând această temă, Sofronie se referă la obștea monahală pe care o păstora într-o mănăstire ortodoxă din Anglia. Dar ea poate fi aplicată cu egală îndreptățire și în obștea noastră liturgică, de vreme ce principiul fundamental este același: Persoanele Sfintei Treimi ființează întru comuniunea iubirii. La fel stau lucrurile și între oameni, ca ipostasuri ale omenirii. „Dragostea – precizează Sofronie – strămută viața celui ce iubește în persoana celui iubit: existența celor iubiți ai mei devine conținutul vieții mele.”²

La rândul său, Părintele Dumitru Stăniloae, abordând aceeași temă, pune un accent deosebit pe principiul libertății. „Unde e dăruire, acolo e libertate, pentru că acolo e Duhul lui Dumnezeu nesupus nici unei robii. Căci El este în același timp Duhul dragostei. [...] Între dragoste și libertate este o atât de strânsă legătură, că nu se poate înțelege una fără alta. La această libertate a dăruirii din dragoste ne-a chemat Hristos. [...] În această libertate a dragostei desăvârșite și a dăruirii totale lui Hristos și unii altora vom trăi în Împărăția Cerurilor”³. Consider că această abordare e foarte importantă în susținerea a ceea ce vă spuneam la început despre improprietatea verbului

1. Arhimandritul Sofronie, *Cuvântări duhovnicești*, vol. I, trad. rom. de Ierom. Rafail Noica, Reîntregirea, Alba Iulia, 2004, p. 370.

2. *Ibid.*, p. 371.

3. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia ortodoxă*, ed. a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004, p. 275.

„a se preda”, deoarece acesta implică oarecum un factor de constrângere, adică opusul libertății. În acest sens li se adresa Sfântul Apostol Pavel creștinilor galateni: „Țineți-vă tari în libertatea pentru care ne-a eliberat Hristos și nu vă prindeți iarăși în jugul robiei” (Ga 5,1), adică în sclavia ignoranței și a păcatului. „Domnul este Duhul” – spune același Apostol; „și unde este Duhul Domnului, acolo este libertate” (2 Co 3,17).

În continuare, stihul liturgic ne îndeamnă la încă o ofertă către Hristos:

și toată viața noastră.

Aceasta înseamnă, în primul rând, că lui Hristos nu trebuie să ne dăm doar din când în când, sporadic, întâmplător, ci de-a lungul întregii noastre vieți. În al doilea rând, Îi afierosim lui Hristos esența vieții noastre, tot ceea ce putem realiza mai bun în traiul nostru zilnic. Nimeni să nu se sperie de această perspectivă. Creștinul de rând nu-și asumă voturile voluntare, de excepție, ale celor ce vor să devină desăvârșiți, ci își impune o viață cumpănită, păzind rânduielile elementare ale Bisericii, așa cum face orice om care se respectă pe sine. Viața sa nu e lipsită de bucuriile și plăcerile îngăduite de Dumnezeu. Nici Domnul Hristos și nici Sfântul Apostol Pavel nu recomandă asceza, ci cumpătarea. „Nu ceea ce intră în gură îl spurcă pe om, ci ceea ce iese din gură” (Mt 15,11); cu alte cuvinte, zadarnic te abții să nu mănânci ceva de dulce în post, dacă nu te abții de la clevetiri, injurii, minciuni sau de la orice fel de vorbe care incită la faptă rea; asceza trupului este anulată de libertinajul sufletesc. „Toate-mi sunt îngăduite, dar nu toate folosesc. Toate-mi sunt îngăduite, dar nu toate zidesc.” (1 Co 10,23) Suveran este spiritul de discernământ al fiecăruia sau, cum îi spun Părinții duhovnicești, dreapta socotință.

De-a lungul vremii, între partea întâi și a doua ale acestui stih, adică după „Pe Preasfânta, curata [...] cu toți sfinții să o pomenim”, s-a intercalat o replică a poporului:

Preasfântă Născătoare de Dumnezeu, miluiește-ne pe noi.

Aceasta este expresia evlaviei credincioșilor, care nu vor să treacă peste amintirea Maicii Domnului fără să-i preacinstească numele și să-i ceară mijlocirea. Ea nu este rugată să ne „mântuiască”, de vreme ce numai Fiul ei o poate face, ci să ne *miluiască*, adică, la rândul ei, să-L roage pe El să facă milă cu noi, așa cum a făcut-o la nunta din Cana Galileii, când, la rugămintea Maicii Sale, Și-a schimbat planul asupra primei minuni și i-a scos pe sărmani din impasul care le amenința demnitatea (In 2,1-11).

În finalul ecteniei mari, prin care credincioșii sunt îndemnați să-I dea lui Hristos totul, aceștia răspund printr-o adresare directă Mântuitorului.

Poporul: Ție, Doamne.

Este nu doar un răspuns, ci și o completare și un angajament, de unde se vede, o dată mai mult, *participarea* celor de față la oficierea Sfintei Liturghii.

Orice ectenie se încheie cu un *ecfonis*. Acesta este un cuvânt grecesc care înseamnă rostire înaltă și clară. Ecfonisul are un caracter concluziv, fapt pentru care se deschide cu particula *Că*, referindu-se la tot ceea ce s-a spus în ectenie, iar conținutul său este preamărirea Sfintei Treimi ca Dumnezeu unic. Numai El este îndreptățit să primească închinarea (adică adorarea) credincioșilor, după cuvântul Psalmistului: „Nu nouă, Doamne, nu nouă, ci numelui Tău să-i dai mărire” (Ps 113,9). E un avertisment pentru acei oameni, clerici sau mireni, care pretind, așteaptă sau acceptă să li se aducă laude, osanale sau preamărire. În istorie au existat cârmuitori de rangul regilor, împăraților și dictatorilor care au pretins, direct sau indirect, să fie adorați ca niște zei. Cu un astfel de avertisment se încheie ectenia mare, cu întâiul ecfonis.

Preotul: Că Ție Ți se cuvine toată slava, cinstea și închinarea, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor.

Poporul: Amin.

Antifoanele și ecteniile mici

Antifon este un cuvânt grecesc care înseamnă replică pozitivă, răspuns în acord cu ceea ce s-a spus, un efect pe care eu l-aș asemăna cu ecoul. Cântat de popor, el preia și amplifică ceva din ceea ce s-a spus ori s-a sugerat mai înainte de către preot. În număr de trei, antifoanele se deschid prin repetarea formulei de laudă la adresa Sfintei Treimi:

Poporul: Mărire Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, și acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Acum cred că e momentul să atrag atenția asupra faptului că noi, în limba română, folosim două cuvinte cu același înțeles: *mărire*, coborâtor din limba latină, și *slavă*, cu obârșia în limba slavonă. Pe seama lor s-au făcut multe speculații, de care nu mă voi ocupa aici. E destul să spun că ele fac parte din marea familie a sinonimelor cu care limba slavonă a îmbogățit-o pe a noastră de-a lungul veacurilor vechi, alăturându-se cuvintelor latine fără să le alunge. Ele sunt folosite după gusturile, preferințele sau rațiunile fiecărui autor. Compozitorii de muzică psaltică, de exemplu, procedează diferit în una și aceeași operă, preferându-l pe *mărire* (cu accentul pe vocală închisă) pentru glasul opt, dar pe *slavă* (cu accentul pe vocală deschisă) pentru glasul cinci. Nu e cazul să ne lăsăm antrenați în tot felul de puritanisme. Purificarea lingvistică nu e mai puțin retrogradă decât cea etnică.

Antifonul întâi este alcătuit din începutul Psalmului 102:

Poporul: Binecuvântează, suflate al meu, pe Domnul, și toate cele dinlăuntrul meu, numele cel sfânt al Lui. Bine ești cuvântat, Doamne.

Despre ce înseamnă a-L binecuvânta pe Dumnezeu v-am vorbit pe larg când am tâlcuit începutul Sfintei Liturghii. De asemenea, în altă parte, despre identitatea dintre ființa lui Dumnezeu și numele Lui. Prin expresia „și toate cele dinlăuntrul meu” înțelegem că pe Domnul trebuie să-L binecuvinteze nu numai sufletul ca generalitate, ci și adâncurile cele mai intime ale ființei mele spirituale, străfundul inimii, ca participare totală la actul rugăciunii.

În mănăstirile mari, cu veche tradiție liturgică, se cântă întregul Psalm 102, alternativ, de către cele două strane.

Textul acestui antifon este anume extras din Vechiul Testament, ca prefigurare a bucuriei ce avea să vină prin Iisus Hristos (Care va fi definit și mărturisit în următorul). El se rostește prin gura lui David, unul din profeții care au prevestit venirea lui Mesia ca Mântuitor al lumii.

În timp ce poporul cântă antifonul întâi, preotul, în altar, se roagă în taină.

Acum e timpul să vă spun că, în veacurile primare ale Bisericii, rugăciunile care însoțesc antifoanele erau citite cu voce tare, înainte de cântare, în auzul întregului popor. Cu vremea ele au devenit „tainice”, dar nu pentru că ele ar constitui un „secret” al preotului, pe care nu trebuie să-l știe poporul, ci pentru anumite rațiuni practice, pe care nu e cazul să le abordez acum. Eu vi le fac cunoscute fără să „trădez” niscaiva ascunzișuri.

Doamne, Dumnezeul nostru, a Căruî stăpânire este neasemănată și slavă neajunsă, a Căruî milă este nemăsurată și iubire de oameni negrăită, Tu Însuși, Stăpâne, potrivit milostivirii Tale, caută spre noi și spre această sfântă biserică și fă bogate milele și îndurările Tale cu noi și cu cei ce se roagă împreună cu noi.

Rugăciunea pune mai întâi în paralelă infinitatea bunătății lui Dumnezeu și puținătatea meritelor noastre. De aceea nu spunem „potrivit vredniciei noastre”, ci *potrivit milostivirii Tale*. În al doilea rând, chiar când se roagă singur, preotul o face folosind un plural foarte larg, cerându-I lui Dumnezeu să-Și facă bogate milele și îndurările *cu noi*, dar și cu cei ce se roagă *împreună cu noi*. De altfel, chiar când slujește singur, preotul folosește pluralul, expresie a comuniunii permanente dintre el și credincioși.

Într-o carte de teologie liturgică, Preotul Alexandre Schmemmann notează prezența în această rugăciune a patru adjective cu conotație negativă, referitoare la stăpânirea și, respectiv, mila lui Dumnezeu: „neasemănată, neajunsă, nemăsurată, negrăită”¹. Sfinții Părinți ai Bisericii au stabilit

1. Alexandre Schmemmann, *Euharistia, Taina Împărăției*, trad. rom. de Boris Răduleanu, Anastasia, București, 1984, p. 63.

încă de timpuriu că Dumnezeu poate fi definit nu numai prin atributele Sale pozitive (viu, veșnic, omniprezent), în ceea ce se cheamă teologia *catafatică*, ci și prin reversul negativ al acestora (nemuritor, neînceput, necuprins), constituindu-se astfel teologia *apofatică*. La rândul meu, subliniez faptul că Sfânta Liturghie este și un tezaur de gândire subtilă.

Antifonului întâi îi urmează prima din cele două *ectenii mici*. Li se spune așa fiindcă sunt foarte scurte. Fiecare începe cu un îndemn introductiv.

Preotul: Iară și iară în pace Domnului să ne rugăm.

Urmează ultimele două stihuri din ectenia mare, încheiate cu ecfonisul:

Că a Ta este stăpânirea și a Ta este împărăția și puterea și slava, a Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Poporul: Amin.

Îndemnul introductiv *iară și iară* (în limbaj bisericesc) induce regimul repetitiv al unor rugăciuni, ceea ce, stilistic vorbind, contravine obișnuitelor norme de compoziție. Însăși Liturghia ca întreg se repetă, cu câteva excepții, de 360 de ori pe an. Unii se întreabă dacă nu cumva aceste multiple repetări sunt de natură să provoace mai degrabă banalizare și plictiseală decât prospețime și interes. La suprafață, așa pare să fie. În profunzime, însă, lucrurile stau altfel. Totul depinde de natura operei. Liturghia este o operă atât de complexă, de nuanțată și de frumoasă, încât cu greu poate cineva să-i descopere toate adâncurile. V-aș vorbi chiar de propria mea experiență, din perspectiva vârstei pe care o am acum. În cei 62 de ani de slujire monahală, ca diacon, preot și arhieru, am ascultat și oficiat Sfânta Liturghie de mai multe mii de ori – fără să fiu un agramat –, și totuși de abia acum, când pregătesc cu grijă cele ce am să vă spun, descopăr în ea înțelesuri și nuanțe pe care nici măcar nu le-am bănuț. Mai mult, le descopăr chiar în timp ce vă vorbesc, cu senzația că de fiecare dată trăiesc o experiență nouă. În comentariul său liturgic, Părintele Stăniloae îl citează pe poetul Charles Péguy, care mărturisea că în plimbarea sa zilnică, pe același traseu și în același peisaj, de fiecare dată avea impresia că experiază ceva nou, sentiment pe care el îl numea „un început perpetuu”¹. Pe aceeași temă, Sfântul Ioan din Kronstadt spune: „Nimeni să nu se lase amăgit de uniformitatea slujbei, adică a Liturghiei, de faptul că găsește în ea mereu aceleași lucruri, ci fiecare creștin ortodox să pătrundă cu auzul și cu inima în profunzimea

1. Stăniloae, *op.cit.*, p. 262.

2. Sfântul Ioan din Kronstadt, *Liturghia: cerul pe pământ*, trad. rom. de Boris Buzilă, Deisis, Sibiu, 1996.

conținutului Liturghiei, în înălțimea, adâncimea, lărgimea și durata dragostei arătate de Dumnezeu lumii”². În artă, repetarea este un procedeu stilistic pretențios, pe care nu oricine îl poate aborda. Aș cita exemplul compozitorului Ravel, care, în celebra sa operă *Bolero*, repetă aceeași frază muzicală de nu mai puțin de optsprezece ori, cu efectele estetice ale unei capodopere. Îl adaug pe Brâncuși, a cărui *Coloană infinită* repetă ritmic modulii identici pe o verticală cufundată în azur. În Liturghie, trăirea religioasă este aceea care ne oferă perpetua prospețime a Liturghiei ca întreg sau a fiecărui episod în parte. Totul este să te pregătești pentru ea ca pentru o sărbătoare.

Antifonul al doilea intră într-un alt registru de rugăciune, acela al mărturisirii.

Poporul: Unule-născut, Fiule și Cuvântule al lui Dumnezeu, Cel ce ești fără de moarte și ai primit, pentru mântuirea noastră, a Te întrupa din Sfânta Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioara Maria, Tu, Cel ce neschimbat Te-ai întrupat. Și răstignindu-Te, Hristoase Dumnezeule, cu moartea pe moarte ai călcat. Unul fiind din Sfânta Treime, împreună mărit cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, mântuiește-ne pe noi.

Să nu uităm că suntem în prima parte a Liturghiei, cea învățătoare. Textul acestei cântări este o adevărată mărturisire de credință asupra veșniciei, întrupării, jertfei și biruinței lui Hristos. *Primind* a Se întrupa din Sfânta Fecioară, El a acceptat voința Tatălui, cu care Și-a acordat propria Sa voință, aceea de a veni în lume de dragul nostru, *pentru mântuirea noastră*, totul fiind expresia nemărginitei iubiri a lui Dumnezeu față de noi, cei căzuți. Cântarea însă precizează că El S-a întrupat *neschimbat*, în sensul că, devenind om, Hristos a continuat să fie, în același timp și pe toată durata devenirii Sale, Dumnezeu. Ca om, *a primit* să moară pe cruce, iar ca Dumnezeu, a înviat, prin aceasta arătându-ne că moartea noastră prin păcat a fost zdrobită (*călcată* în picioare) de moartea Lui prin jertfă.

În timp ce în biserică se cântă acest antifon, din altar se înalță o rugăciune de taină:

Doamne, Dumnezeul nostru, mântuiește poporul Tău și binecuvintează moștenirea Ta. Plinătatea Bisericii Tale păzește-o; sfințește-i pe cei ce iubesc frumusețea casei Tale; Tu pe aceștia îi răsplătește preamărindu-i cu dumnezeiasca Ta putere; și nu ne părăsi pe noi, cei ce nădăjduim întru Tine.

Această cerere o veți auzi, rostită cu voce tare, în Rugăciunea amvonului, către sfârșitul Sfintei Liturghii.

Despre *poporul lui Dumnezeu* (adică despre voi) v-am vorbit la vremea cuvenită.

Acum, câteva bune cuvinte despre ceea ce trebuie să înțelegem prin *moștenire*. Așa cum se știe, un fiu este moștenitorul de drept al tatălui său, iar totalitatea bunurilor pe care le moștenește de la acesta alcătuiește moștenirea lui, el preluând firesc dreptul de proprietate. Tot așa stau lucrurile cu cel ce devine fiu prin înfiere, adică prin adopție legală.

Ca făcător al universului, Dumnezeu este și proprietarul lui, așa cum spune și Psalmistul: „Al Domnului e pământul și plinirea lui, lumea și toți cei ce locuiesc într-însa” (Ps 23,1). Ca Fiu al lui Dumnezeu, Iisus Hristos este și moștenitorul Său de drept și de fapt. Pe de altă parte, omul, fiind creația lui Dumnezeu, este fiul Lui și, prin aceasta, moștenitor. Prin căderea lui Adam însă el a devenit robul păcatului, pierzându-și moștenirea și trăind în lume ca fiu dezmoștenit. Aceasta, până la venirea Mântuitorului. Iisus Hristos a instituit Taina Botezului, adică nașterea din nou a omului, „din apă și din Duh” (In 3,5), prin care omul este eliberat din robia păcatului, redevine fiu al lui Dumnezeu și, prin aceasta, frate cu El (vezi Mt 28,10; In 20,17; Mt 12,48-50; Mc 3,33-35; Lc 8,21; Rm 8,29), dar și co-moștenitor. În această privință, iată ce le spune Sfântul Pavel creștinilor din Roma: „[Noi] suntem fii ai lui Dumnezeu. Iar dacă suntem fii, suntem și moștenitori – moștenitori ai lui Dumnezeu și împreună-moștenitori cu Hristos”. Apostolul însă adaugă o clauză: „dacă într-adevăr pătimim împreună cu El, pentru ca împreună cu El să ne slăvim” (Rm 8,16-17). Cu alte cuvinte, nu e suficient să te unești cu Hristos prin botez, ci trebuie să și rămâi cu El, prin trăire. Tot atât de limpede le scrie Pavel celor din Galatia: „Și pentru că sunteți fii, Dumnezeu L-a trimis în inimile noastre pe Duhul Fiului său [...]. În felul acesta, tu nu mai ești rob, ci fiu; iar dacă ești fiu, ești și moștenitor al lui Dumnezeu, prin Iisus Hristos” (Ga 4,6-7).

Dacă știm cine sunt moștenitorii, atunci care este moștenirea?

În primul rând, binecuvântarea lui Dumnezeu. Sfântul Apostol Petru îi îndeamnă pe creștini să nu răsplătească răul cu rău și nici ocara cu ocară, ci, dimpotrivă, să-i binecuvinteze pe cei ce le fac rău și îi ocărăsc. Și precizează: „Că spre aceasta ați fost chemați: să moșteniți binecuvântarea” (1 Ptr 3,9). Altfel spus, dacă noi îi binecuvântăm, iertându-i, pe dușmanii noștri, vom primi în schimb, ca moștenire perpetuă, binecuvântarea lui Dumnezeu.

Principală moștenire însă este viața veșnică. Aceasta era nobila preocupare a tânărului bogat care venise în fața lui Iisus: „Ce să fac ca să moștenesc viața veșnică?” (Mc 10,17). Răspunsul: renunțarea. Cel ce în această lume a renunțat la toate bunurile, de dragul lui Hristos, „însutit va primi și viața veșnică va moșteni” (Mt 19,29).

Noi știm însă că viața veșnică este un alt nume al Împărăției Cerurilor. Cuvintele pe care Dreptul Judecător le va adresa celor care în viața de aici s-au încununat cu fapta bună au devenit clasice: „Veniți, binecuvântații Părintelui Meu, moșteniți Împărăția cea pregătită vouă de la întemeierea lumii” (Mt 25,34).

Așadar, moștenitorii suntem noi, cei ce ne-am botezat în numele Sfintei Treimi și am rămas uniți cu Ea prin Sfintele Taine, iar moștenirea este însăși Împărăția Cerurilor, Biserica lui Hristos, Nava care, sub cârma Lui și având în centru Liturghia, străbate istoria îndreptându-se spre *eshaton*.

În acest fel, rugăciunea de mai sus poate fi formulată și astfel: Doamne, mântuiește-ne pe noi, cei ce suntem poporul Tău, și binecuvintează Împărăția în care ne-ai făcut moșneni.

Priviți acum puțin în urmă, la deschiderea acestei Sfinte Liturghii, și vedeți legătura dintre binecuvântarea *moștenirii* și binecuvântarea *Împărăției*.

Preotul se roagă, în continuare, ca Dumnezeu să păzească *plinătatea Bisericii Sale*. „Plinătatea” este termenul liturgic pentru deplinătate, întregime, integritate, plenitudine. Dacă mai înainte ne-am rugat pentru *sfintele lui Dumnezeu Biserici*, acestea fiind Bisericile locale, dispersate geografic dar alcătuind Biserica cea *una*, de data aceasta trebuie să constatăm, cu imensă tristețe, că rugăciunea pentru plinătatea Bisericii pare mai degrabă un tragic presentiment al Sfinților Părinți din secolul al IV-lea. Într-adevăr, prin marea schismă din 1054 și prin cele ce i-au urmat, plenitudinea Bisericii celei *una* a fost sfărâmată, dar nu pentru că Dumnezeu n-ar fi păzit-o, ci pentru că slăbiciunile creștinilor s-au dovedit mai puternice decât paza Lui. Nu ne rămâne decât ca, păstrând litera, să ne rugăm launtric: Doamne, noi ne străduim să refacem plinătatea Bisericii, dar ajută-ne și Tu prin Duhul Tău cel Sfânt!

Dacă, prin preot, ne-am rugat pentru Biserica lui Hristos ca obște universală a celor botezați întru El, trecem acum la obștea restrânsă a celor ce se roagă în biserica-locaș-de-închinare, numită și casa lui Dumnezeu, cum este aceasta în care ne aflăm noi. V-am vorbit despre ea ca imagine a Împărăției prin arhitectură, pictură, podoabă, muzică și ritual. Totul e menit să devină și să rămână frumusețe, după modelul creației divine: „Și a văzut Dumnezeu toate câte făcuse: și iată că erau foarte frumoase” (Fc 1,31). Frumusețea cuprinde în ea și armonia. Or, înfrumusețarea unei biserici, din toate punctele de vedere, este făcută de oameni care se pricep, se dedică și, mai presus de toate, care o iubesc, cei care, într-un fel sau altul, devin ctitori. Pentru aceștia ne-am rugat acum, cerându-I lui Dumnezeu ca, nici mai mult și nici mai puțin, să-i sfințească.

Rugăciunea asupra acestora merge însă mai departe și abordează o perspectivă care, în ce mă privește, mi-a dat mult de gândit. În traducерile curente ea este formulată: „Tu pe aceștia îi preamărește cu dumnezeiască puterea Ta”, dar, în limba originală, verbul (o raritate lexicală oferită de Sfântul Vasile cel Mare)¹ e foarte complex și are un sens mult mai larg

1. *antidoxázo*.

decât, simplu, „a preamări”. El se referă la *cei ce iubesc frumusețea casei Tale*, pentru care s-a cerut mai întâi sfințirea; dar nu ei au cerut-o, ci noi. Tot noi le cerem preamărirea, ca părtași în veșnicie ai slavei lui Dumnezeu, dar ei, în smerenia lor, nu o cer, ca unii ce nu se simt vrednici de ea. Tocmai asta vrea să spună verbul de care vă pomeneam, anume că noi Îi cerem lui Dumnezeu să-i învrednicească de preamărire chiar *împotriva voinței și așteptărilor lor*, dar Dumnezeu, drept răspuns, le răsplătește nu numai râvna pentru frumusețea casei Domnului, ci și smerenia lor. Așa trebuie înțeleasă formularea corectă a acestei cereri (precum, de altfel, a văzut-o și Dosoftei): „Tu pe aceștia îi răsplătește preamărindu-i cu dumnezeiasca Ta putere”.

Cât despre noi, cei ce ne rugăm nădăjduind în Domnul, Îi cerem doar atât: să nu ne părăsească. Și e de-ajuns.

Urmează cea de a doua ectenie mică, încheiată cu un ecfonis care exprimă tocmai ceea ce s-a mărturisit în antifon, adică bunătatea și iubirea Sfintei Treimi pentru noi, oamenii.

Preotul: Că bun și iubitor de oameni Dumnezeu ești și Ție slavă-Ți înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor.

Poporul: Amin.

Antifonul al treilea cuprinde, de obicei, *Fericirile*, pe care le cântă poporul. Dar tot acum se pot cânta troparul praznicului sau condacul *Apărătoare Doamnă*. În acest timp, preotul se roagă în taină:

Tu, Cel ce ne-ai dăruit nouă aceste rugăciuni obștești și împreună-glăsuite, Cel ce și la doi și la trei care se unesc întru numele Tău le-ai făgăduit să le plinești cererile, Însuși și acum plinește cererile cele de folos ale robilor Tăi, dându-ne nouă în veacul de acum cunoștința adevărului Tău, iar în cel ce va să fie, viață veșnică dăruindu-ne.

Vă spuneam la început că rugăciunea poate fi individuală sau poate fi obștească. În biserică, noi o practicăm pe cea de a doua. Temeiul ei se află în cuvintele Mântuitorului: „Vă mai spun că dacă doi dintre voi se vor învoi pe pământ asupra unui lucru pe care-l vor cere, li se va da lor de către Tatăl Meu Cel ce este în ceruri. Că unde sunt doi sau trei adunați întru numele Meu, acolo sunt și Eu în mijlocul lor” (Mt 18,19-20). Aici s-ar părea că noi cerem două lucruri, dar în fapt ele sunt unul singur, numai că în două împrejurări diferite. Pentru veacul *ce va să fie*, adică pentru cel de după moarte, Îi cerem lui Dumnezeu să ne dea *viață veșnică*. Pentru cel de aici, adică pe durata dăinuirii noastre pământești, Îi cerem *cunoștința adevărului*

Tău. Or, ce este acest adevăr? Ne-o spune tot Domnul, în rugăciunea Sa către Tatăl: „Preamărește pe Fiul Tău, ca și Fiul să Te preamărească pe Tine, așa cum i-ai dat stăpânire peste tot trupul, ca El să dea viață veșnică tuturor acelor pe care I i-ai dat. Iar *viața veșnică* aceasta este: *să Te cunoască* pe Tine, singurul Dumnezeu *adevărat*, și pe Iisus Hristos, pe Care L-ai trimis” (In 17,1-3). Dacă ai ajuns să-L cunoști pe Dumnezeu, nu se poate să nu-L iubești. Iubirea este aceea care-ți deschide poarta veșniciei. Așadar, în ambele cazuri noi cerem viață veșnică. Iar viața veșnică, așa cum am spus-o în repetate rânduri, nu este altceva decât Împărăția Cerurilor.

Intrarea mică

Intrarea mică este un moment solemn al Sfintei Liturghii. Este numită așa spre a o deosebi de *Intrarea mare*, de după Heruvic, când se intră în altar cu Cinstitele Daruri.

Credincioșii o numesc și *ieșirea cu sfânta Evanghelie*. V-am spus că Evanghelia stă așezată pe Sfânta Masă, deasupra antimisului. Ea cuprinde textul integral al învățăturii Domnului Hristos, așa cum a fost consemnată, sub asistența Duhului Sfânt, de cei patru evangheliști, Matei, Marcu, Luca și Ioan. În timpul utreniei, deci înainte de Liturghie, Evanghelia este scoasă din altar și așezată pe analog, în mijlocul Bisericii, la îndemâna credincioșilor, unde rămâne până la sfârșitul doxologiei. O știți, o cunoașteți, v-ați închinat în fața ei și ați sărutat-o cu evlavie. Evanghelia liturgică e una din nestematele Ortodoxiei, ea îngemănând nu numai profunzimea și frumusețea, dar și sfințenia, așa cum vom vedea mai departe. La alte confesiuni creștine, Evanghelia este încorporată în Biblie ca întreg, iar voluminoasa Carte stă așezată pe amvonul din biserică, înalt, de unde se citește și se predică. Noi, ortodocșii, nu numai că o citim și o tâlcuim, dar o și cinstim. Cartea este legată în scoarțe scumpe, făcute din piele sau din metale prețioase (argint și aur), cizelate cu mare meșteșug, având în spate icoana Răstignirii, iar în față pe aceea a Învierii, cele două evenimente în care se concentrază întregul proces al mântuirii noastre. Voi reveni asupra sfințeniei acestei Cărți.

În timp ce se cântă antifonul al treilea, preotul deschide ușile împărătești, face trei închinăciuni în fața sfintei mese, ia Sfânta Evanghelie de pe sfântul antimis, punând în locul ei Sfânta Cruce, și, ținând-o ridicată cu ambele mâini în dreptul frunții, înconjoară sfânta masă, iese din altar pe ușa de miazănoapte, precedat de o făclie aprinsă, și se oprește în mijlocul

bisericii, sub policandru, unde își pleacă fruntea și rostește încet următoarea rugăciune:

Stăpâne Doamne, Dumnezeu nostru, Cel ce ai așezat în ceruri cetele și oștile îngerilor și ale arhanghelilor spre slujba slavei Tale, fă ca împreună cu intrarea noastră să fie și intrarea sfinților Tăi îngeri, care slujesc împreună cu noi și împreună slăvesc bunătatea Ta. Că Ție Ți se cuvine toată slava, cinstea și închinarea, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor.

Preotul, rezemând ușor Evanghelia de umărul stâng, face semnul binecuvântării cu mâna dreaptă și rostește încet:

Binecuvântată este intrarea sfinților Tăi, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Apoi, cu Evanghelia ridicată, merge până în fața ușilor împărătești, unde o înalță solemn și rostește cu voce mare:

Înțelepciune; drepti.

Intră în altar și o rează pe sfântul antimis, în locul Sfintei Cruci.

Voi încerca să vă tâlcuiesc, pe rând, secvențele acestui moment.

E nevoie însă ca mai întâi să vă spun că Sfânta Evanghelie e mai mult decât simbolul (adică închipuirea) lui Hristos; ea este *Însuși Hristos*. În ea se cuprinde cuvântul lui Dumnezeu-Tatăl, rostit prin Fiul Său întrupat: „Eu nu de la Mine am grăit, ci Tatăl, Cel ce M-a trimis, El Mi-a poruncit ce să vă spun și ce să grăiesc. [...] Precum Mi-a spus Mie Tatăl, așa grăiesc” (In 12,49-50). E motivul pentru care Fiul lui Dumnezeu este numit și *Cuvântul (Logos-ul)*, prin Care – și împreună cu Care – a creat Dumnezeu lumea (In 1,1-3,14). V-am vorbit în altă zi despre identitatea dintre numele și persoana lui Iisus Hristos. Vă este mai ușor acum să înțelegeți de ce Evanghelia, care cuprinde Cuvântul, este *Însuși Cuvântul*, adică Hristos, în fața Căruia, cântând, se pleacă poporul: „Veniți să ne închinăm și să cădem la Hristos”.

Intrarea este precedată de ieșire. Momentul reiterează ieșirea Domnului din anonimat, la vârsta de treizeci de ani, și intrarea Lui în misiunea publică. Așezată pe sfânta masă și închisă între scoarțele ei împodobite, Evanghelia era tăcută. Acum, rează la locul ei, e gata să se deschidă – ceea ce va face foarte curând – și să grăiască.

Citându-l pe Paul Evdochimov, Părintele Stăniloae subliniază faptul că întâlnirea noastră de acum cu Iisus Hristos nu este simbolică, ci reală.

„Prin puterea misterului liturgic, timpul se deschide, iar noi suntem proiectați pe planul unde eternitatea se încrucișează cu timpul. În Liturghie, noi devenim contemporani reali ai evenimentelor biblice, de la Geneză până la a Doua Venire.”¹

În același timp, Sfânta Evanghelie este și icoana lui Iisus Hristos.

Făclia aprinsă care precedă Evanghelia îl simbolizează pe Sfântul Ioan Botezătorul, Înaintemergătorul Domnului. Dacă sunt mai multe, ele îi amintesc pe ceilalți profeți ai Vechiului Testament care au prevestit venirea lui Mesia.

Acum trec la scurta rostire a preotului înainte de a păși spre ușile împărătești: „Binecuvântată este intrarea sfinților Tăi”. Evident, vă puneți întrebarea: Care sfinți? Pluralul îl exclude pe preot. Nici dacă la slujbă ar fi doi sau mai mulți preoți sau diaconi, nici de ei nu poate fi vorba. *Sfinți* este un nume dat tuturor credincioșilor din epoca apostolică, adică acelor creștini care s-au purificat prin Botez, s-au sfințit prin Mirungere și s-au menținut în această stare îmbunătățită. În Faptele Apostolilor se vorbește despre *sfinții* din Ierusalim (FA 9,13; 26,10), despre *sfinții* din Lidia (FA 9,32), despre *sfinții* din Ioppe (FA 9,41), iar Sfântul Pavel îi numește pe creștini *frați sfinți* (Evr 3,1). Am dat doar câteva exemple din cele multe. Mai târziu, această denumire a fost restrânsă la elita Bisericii triumfătoare, adică la sfinții pe care îi avem în calendar, dar ea a persistat în veacurile Bisericii primare și a rămas în țesătura textului liturgic, așa cum o vom întâlni puțin mai departe: „Să luăm aminte, Sfintele [ce vi se vor da] vouă, sfinților”, adică credincioșilor participanți la slujbă.

Acum însă veți zice: Dacă e vorba de noi, nu noi suntem cei ce intră în sfântul altar, ci preotul (sau preoții). Atunci, de ce este binecuvântată „intrarea sfinților Tăi?”, adică a noastră, a celor ce rămânem pe loc? Aici e locul să vă spun că a fost o vreme când acest moment solemn, pe care noi îl numim *Intrarea mică*, era începutul Sfintei Liturghii. Credincioșii se adunau în fața reședinței episcopului, iar acesta, împreună cu ei, mergea în procesiune până la ușile bisericii unde urma să se facă slujba. Acolo episcopul (mai târziu, preotul) rostea formula: „Binecuvântată este intrarea sfinților Tăi”, adică a celor ce veniseră urmându-l. Ușile se deschideau, iar credincioșii pătrundeau înăuntru. Odată cu trecerea timpului, bisericile s-au înmulțit, Liturghia s-a amplificat, locul episcopului a fost luat de preot. *Intrarea* se face în altar, dar formula binecuvântării a rămas în forma ei inițială. Aceasta însă nu înseamnă că ea reprezintă doar un vestigiu din istoria liturgică. Odată intrat în viața publică, Hristos nu a rămas niciodată singur (cu excepția momentelor de rugăciune intimă), ci a fost întotdeauna împreună cu – și urmat de – ucenici, oameni din popor,

1. Stăniloae, *op.cit.* p. 299.

mulțimi numeroase. Toți aceștia, ascultându-I învățătura, crezând în El și mărturisindu-L, *intrau* în Împărăția Cerurilor, pe care El le-o oferea. Așa se petrec lucrurile și cu credincioșii noștri de astăzi, cei din *poporul lui Dumnezeu*: nu intră în altarul bisericii, cel făcut de mână omenească, ci *intră* într-o Sfântă a Sfințelor mult mai înaltă și mai cuprinzătoare, aceea a Împărăției Cerurilor, pe care o au dinainte prin Iisus Hristos în Evanghelia Sa.

Acum mă opresc asupra rugăciunii rostite de preot cu voce înceată, prin care Dumnezeu-Tatăl, Cel ce „a așezat în ceruri cetele și oștile îngerilor și ale arhanghelilor spre slujba slavei Sale”, este rugat să facă în așa fel încât „odată cu intrarea noastră să fie și intrarea sfinților Săi îngeri, care slujesc împreună cu noi și împreună slăvesc bunătatea Sa”.

V-am vorbit, ca un fel de noutate, despre împreună-slujirea liturgică a mirenilor cu preotul. Iată că astăzi aveți în față una din minunile ascunse ale Liturghiei, și anume împreună-slujirea îngerilor cu noi toți, laolaltă, arhieriei, preoți și mireni. E emoționant să descoperim că noi, cei care ne aflăm acum aici, în această biserică, și care, puțin mai târziu, vom mărturisi cântând că în mod tainic îi reprezentăm pe heruvimi, nu suntem doar noi, ci alături ne stau, întru aceeași slujire, îngerii lui Dumnezeu.

Nu vă voi ține acum o prelegere despre îngeri. Din Sfintele Scripturi știm că ei sunt ființe necorporale, create de Dumnezeu, toate deodată, înainte de facerea lumii, și că ei, în număr incomensurabil, alcătuiesc lumea spirituală a cerului. Alcătuiți în nouă cete ierarhice, cei mai aproape de Dumnezeu sunt heruvimii și serafimii, iar cei mai apropiați de oameni sunt arhanghelii și îngerii. Numele îngerului înseamnă „vestitor”, „sol”, purtător al unui mesaj divin. Dintre personajele Vechiului Testament, cei ce s-au învrednicit de asemenea mesaje sunt Agar, Lot, Avraam, Iacob, Moise, Iosua, Ilie, Zaharia, Tobie (vezi, respectiv, Fc 16,7-12; Fc 19; Fc 22,11-18; Fc 31,11; 32,1-2; Is 3,1-2; 4,24; 14,19; Ios 5; 3 Rg 19; Za 1; Tob 5). Din Noul Testament îl cunoaștem pe Arhanghelul Gavriil, cel care i-a binevestit Fecioarei Maria că va fi maica Fiului lui Dumnezeu (Lc 1,26-38), ca și pe cel ce i-a transmis Dreptului Iosif o seamă de limpeziri și porunci privitoare la Fiul Mariei (Mt 1,18-28; 2,13-19). Îngerii Îi slujeau lui Hristos după ispitire (Mt 4,11; Mc 1,13), un înger le-a vestit femeilor mironosițe învierea Domnului (Mt 28,5; Mc 16,5), îngerii Îl vor însoți pe Hristos la cea de a doua Sa venire (Mt 25,31) și tot ei îi vor despărți, după Judecată, pe cei buni de cei răi (Mt 13,49). Cartea lui Tobit, din Vechiul Testament, ni-l înfățișează pe îngerul păzitor al omului.

Rugăciunea de care ne ocupăm vorbește de îngeri ca despre slujitori ai slavei lui Dumnezeu, cei care Îl binecuvintează, Îl laudă și-L preamăresc pe Creator într-o neîntreruptă doxologie (Ps 102,20; 148,2). Aceasta e slujba lor, de la început și-n veșnicie. Aceasta e Liturghia lor în nemărginirea universului și-n eternitatea clipei.

Poate că unii se vor întreba: dacă îngerii au fost creați de Dumnezeu și dacă singura lor slujire este aceea de a-L lăuda, trebuie cumva să credem că Dumnezeu are nevoie de lăudători, asemenea suveranilor pământești, și că anume i-a făcut pentru aceasta?... E bine să știți că nu poate fi vorba de constrângere, deoarece îngerii sunt ființe libere; dovada e însuși faptul că unii din ei – cei ce au devenit diavoli – au avut puțința de a se răzvrăti împotriva Creatorului lor. În al doilea rând, vă rog să rețineți un fapt extrem de important, anume că îngerii au fost creați înaintea lumii materiale și că ei, prin urmare, au fost martorii celor șase zile ale facerii. Dovada o avem tot în Sfânta Scriptură, anume în cuvintele pe care Dumnezeu Însuși i le adresează, la un moment dat, lui Iov: „Unde erai tu la acea vreme, când stele se nașteau și îngerii Mei toți Mă preamăreau în cor?” (Iov 38,7). Ei bine, Iov nu exista, dar îngerii vedeau aurora universului, cum răsar lumile din bezna nimicului. Vedeau și tresăreau. Vedeau și se mirau. Vedeau și se minunau. Vedeau și se bucurau. Surpriza, mirarea, minunarea, bucuria, iată treptele repezi care stârnesc lauda, așa cum la noi, într-o sală de concert, izbucnesc aplauzele și ovațiile când artistul ne încântă cu nemaiauzita lui performanță. Preamărirea Creatorului nu e altceva decât bucuria de a fi a creaturii. În legătură cu aceasta, îmi iau îngăduința de a rupe un crâmpoi din zbuciumata mea tinerețe (ceea ce nu fac prea des), într-o mărturie mai credibilă, poate, decât cărțile pe care le-am citit. Urmărit de puterile poliției politice ale dictaturii comuniste, mă refugiasem în pustietatea unui schit din munții Vâlcii, găzduit cu bunăvoință de singurul lui călugăr, bătrânul Veniamin, în singura lui chilie. Era iarnă plină, înainte de Crăciun. Bătrânul plecase deval, în sat, pentru vreo săptămână, să spovedească. Rămăsesem singur. A fi fugăr e mai rău decât a fi prizonier. Fugarul trăiește într-o permanentă stare de veghe, de stres, de neliniște, din spaima de a nu fi descoperit și arestat. Pericolul, după legile de atunci, îl pândeau nu numai pe el, ci și pe gazda care, în loc să-l denunțe, îi oferea adăpost și hrană. Noaptea dormeam iepurește, ziua îmi ascuțeam vâzul și auzul, scrutând împrejurimile. Aveam experiență, nu aș fi fost la prima arestare. Într-o astfel de dimineață am ieșit din chilie, cu gălețica în mână, să iau apă de la izvorul din apropiere. După câțiva pași am rămas locului, încremenit, copleșit de frumusețe. De cu seară, totul fusese învăluit în neguri. Acum, după gerul nopții, răsărise soarele și toată întinderea munților era un paradis al albului pur, imaculat, inundat de o lumină care tresărea în miliarde de diamante, peste tot, din poieni, din stânci, din păduri, din jnepeni. Cuprins de extaz, am uitat că sunt fugăr, am uitat de mine însumi și de toate precauțiile mele și m-am pomenit strigând cu glas puternic: „Mare ești, Doamne, și minunate sunt lucrurile Tale, și nici un cuvânt nu este de ajuns spre lauda minunilor Tale!”. Este o zicere pe care o auziți la Bobotează, când preotul o intonează la sfințirea apei. O purtam cu mine, undeva, în straturile memoriei, dar de abia atunci, în fața dumnezeiescului

spectacol, când simțeam că sunt martorul și beneficiarul luminii Creatorului, a izbucnit ea în cântare înaltă, cu ecouri până departe. Eram diacon, mai târziu am devenit preot și apoi arhiereu, dar și astăzi cred că numai atunci, pe muntele Buila, lângă schitul Pătrunsa, eu, nevreznicul fugar urmărit de putere, am făcut parte, pentru câteva clipe, din corul îngerilor: îmi cântam bucuria de a fi.

Lauda îngerilor e neîncetată pentru că ei pururea văd fața lui Dumnezeu, pentru că ei trăiesc de-a pururi acel „început perpetuu” de care vorbea poetul francez, dar și pentru că Dumnezeu continuă să fie Creator într-o modalitate și o întindere pe care numai ei le pot vedea.

Am insistat asupra acestor lucruri în dorința de a sublinia importanța unui fapt extraordinar, pe care nici chiar noi, preoții slujitori, nu-l conștientizăm întotdeauna și pe deplin: faptul că îngerii *slujesc împreună cu noi și împreună slăvesc bunătatea* lui Dumnezeu. Aceasta nu înseamnă că îngerii oficiază împreună cu noi Sfânta Liturghie după tipicul nostru, în toate zicerile și mișcările ei, ci că participă la slujba noastră în dimensiunea ei doxologică, ori de câte ori Îi aducem laudă lui Dumnezeu prin binecuvântări și cântări dreptmăritoare, așa cum este și ecfonisul cu care se încheie această rugăciune.

Am zis „ori de câte ori”. Totuși, de câte ori? Neconținut, asemenea îngerilor. La hotarul dintre secolele al VIII-lea și al IX-lea, Sfântul Teodor Studitul, egumenul unei mănăstiri care număra aproape o mie de călugări, a împărțit obștea în trei grupe pe criteriul a trei perioade de câte opt ore din cele douăzeci și patru ale unei zile: prima grupă petrecea opt ore în biserică, laudându-L pe Dumnezeu; în acest timp, a doua grupă era la lucru și studiu, iar a treia își făcea odihna. Prin rotație, slujba doxologică se făcea fără întrerupere, douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru, fapt pentru care monahilor din mănăstirea Studion li se spunea „neadormiții” sau „pururea-vegheții”.

Vom spune însă că acesta este un fapt istoric revolut, inactual. Cu toate acestea, în mănăstirile mari din zilele noastre se practică „rugăciunea neadormită”: în pauzele dintre cele șapte laude ale zilei liturgice se citește Psaltirea de către persoane anume rânduite, prin rotație, fie în biserică sau paraclis, fie în chilie.

Continuitatea doxologică se petrece însă și la scară mondială. Știm că suprafața globului pământesc a fost împărțită, convențional, în douăzeci și patru de zone longitudinale, numite fuse orare, fiecare zonă fiind delimitată de două meridiane pentru durata de o oră. Fiecare țară își are ora locală în funcție de fusul orar respectiv. Ei bine, dacă ne gândim doar la slujba Învierii Domnului, care se face, de obicei, la miezul nopții, e mai lesne să ne imaginăm că aceasta de abia se termină pe un fus orar când începe pe următorul, și așa mai departe, pe durata unei mișcări complete de rotație a pământului în jurul axei sale, timp în care glasul clopotelor și al cântărilor

răsună neîncetat. La fel se petrece cu toate cele șapte laude. Dacă îngerii Îl laudă pe Dumnezeu în nemărginirea cerurilor, oamenii o fac pe rotundul pământului¹.

Cineva însă ar putea să observe, chiar în treacăt, că sunt fuse orare în spațiul cărora nu există oameni, ci doar ape sau ghețuri. Răspund prin cuvintele Psalmistului:

Lăudați-L pe Domnul din ceruri,
Lăudați-L pe El, întru cele înalte.
Lăudați-L pe El, toți îngerii Lui,
Lăudați-L pe El, toate puterile Lui.
Lăudați-L pe El, soarele și luna,
Lăudați-L pe El, stelele și lumina. [...]
Ele să laude numele Domnului,
Că El a zis și ele s-au ivit,
El a poruncit și ele s-au zidit. [...]
Lăudați-L pe Domnul, de pe pământ
voi, balauri și toate adâncurile,
focul, grindina, zăpada, gheața, [...]
munții și dealurile toate,
pomii roditori și toți cedrii,
fiarele și toate animalele,
târătoare și păsări zburătoare,
regii pământului și toate popoarele [...]
să laude numele Domnului,
că numai numele Lui s-a înălțat;
lauda Lui e deasupra cerului și a pământului. (din Ps 148)

„Înțelepciune; drepti!” rostește Preotul din fața ușilor împărătești, în timp ce înalță Sfânta Evanghelie.

După Nicolae Cabasila, *înțelepciunea* creștină din spațiul liturgic este capacitatea fiecărui participant de a-și limpezi gândurile și de a le concentra asupra a ceea ce se spune și se face. Această atenționare se face de mai multe ori în curgerea Sfintei Liturghii, deoarece, omenește vorbind, intervine uitarea², înstrăinarea. Pe nesimțite, gândurile sunt furate de alte zone ale intelectului, lăsând în urmă-le un vid duhovnicesc. Intervenția repetată a preotului are menirea unei chemări la restabilirea normalității. În absența acestei normalități, participantul liturgic devine un simplu spectator.

1. Gândul acesta mi-a venit cu mulți ani în urmă. Vezi Valeriu Anania, „Înviere pe rotund”, în volumul *Pledoarie pentru Biserica Neamului*, Omniscop, Craiova, 1995, p. 120.

2. Cabasila, *op.cit.*, p. 52.

Cât privește cuvântul *drepti*, el este o invitație la starea de veghe (care, de asemenea, poate fi pierdută prin înlocuirea ei cu o altă stare, de neatenție, lenevie sau somnolență). Ea se întreține și prin aceea că în bisericile ortodoxe Sfânta Liturghie se ascultă în picioare, nu șezând în bănci. Nicolae Cabasila face o asemănare cu slujitorii care se uită ținută la stăpânul lor spre a-i citi în privire poruncile pe care ei trebuie să le plinească¹. Asemănarea se află în unul din Psalmii lui David:

Așa cum ochii robilor se uită la mâinile stăpânilor lor, așa cum ochii slujnicei se uită la mâinile stăpânei sale, tot astfel și ochii noștri spre Domnul Dumnezeu nostru până ce Se va milostivi de noi (Ps 122,2).

Chiar și în cazurile bătrânilor sau suferinzilor care, prin excepție, șed în strane laterale sau pe scaune, aceștia se ridică în picioare ori de câte ori aud îndemnul preotului, întrucât în urma acestei invitații urmează un moment important.

Momentul care urmează acum, în continuarea celui precedent, este cântarea credincioșilor.

Poporul: Veniți să ne închinăm și să cădem la Hristos. Mântuiește-ne pe noi, Fiule al lui Dumnezeu, Cel ce ai înviat din morți, pe noi, cei ce-Ți cântăm: Aliluia.

V-am spus că Sfânta Evanghelie este mai mult decât un simbol; ea este prezența reală a lui Hristos, prin aceea că în ea se află însuși cuvântul Fiului lui Dumnezeu.

În același timp, Sfânta Evanghelie este și icoană. Icoana se legitimează prin întruparea Cuvântului (Logosului) lui Dumnezeu în persoana lui Iisus Hristos, care a devenit astfel „chipul nevăzutului Dumnezeu” (Col 1,15), și anume „chipul ființei Sale” (Evr. 1,3). Devenind chip, El poate fi și reprezentat vizual în icoana Sa. Aceasta însă nu este o simplă înfățișare grafică, ci o reprezentare iconică, în sensul că Prototipul pe care ea Îl reprezintă, adică Iisus Hristos, nu poate fi despărțit de reprezentarea Sa. Închinându-ne la icoană, noi nu o facem de două ori, adică nu ne închinăm separat la icoană și separat la Acela pe Care ea Îl reprezintă, ci ne închinăm o singură dată, la Unul și Același Iisus Hristos². Acum, de îndată ce preotul a înălțat Sfânta Evanghelie în văzul tuturor și a reșezat-o pe sfânta masă, tot poporul, cu un singur glas și cu unul și același îndemn, cântă: *Veniți să ne închinăm și să cădem la Hristos!*

1. *Ibidem*, p. 53.

2. O spune magistral Sfântul Teodor Suditul. A se vedea *Iisus Hristos, prototip al icoanei Sale*, studiu introductiv și traducere de Diac. Ioan I. Ică jr., Deisis, Sibiu, 1994.

Să ne închinăm, adică să-L adorăm ca pe Dumnezeu, făcându-ne semnul crucii în chipul Sfintei Treimi. *Să cădem*, adică să ne prosternăm în fața Celui ce ne-a ridicat din căderea în moarte. Dacă păcatul este o cădere în jos, căința este o cădere în sus, prin aceea că Iisus ne prinde de mână și ne ridică, așa cum a făcut-o cu Petru pe mare (Mt 14,22-33). E motivul pentru care continuăm cu o rugăciune mărturisitoare către *Fiul lui Dumnezeu, Cel ce a înviat din morți*, cerându-I să ne mântuiască pe noi, cei ce-I cântăm *Aliluia*.

Aliluia este un cuvânt ebraic care înseamnă „Lăudați-L pe Domnul”. Asociat cu sentimentul de bucurie, de exaltare duhovnicească, el este folosit nu numai în Psalmii lui David (Ps 104-106, 110-118, 134, 135, 145-150), ca semn de recunoștință pentru binefacerile primite de la Dumnezeu, dar și în Apocalipsa Sfântului Ioan: „După aceea am auzit ca un glas puternic de mulțime multă-n cer, zicând: Aliluia! Mântuirea și slava și puterea sunt ale Dumnezeului nostru” (Ap 19,1), ca expresie universală a bucuriei stârnite de biruința Mielului asupra Fiarei. Cântându-l și noi în biserică, ne rostim bucuria de a-L ști pe Hristos biruitor asupra morții, prin înviere.

Cântarea „Sfinte Dumnezeule”

Se mai numește și „Cântarea cea întreit-sfântă” și este una din cele mai cunoscute și mai populare din spațiul liturgic. O regăsim în Rugăciunile Începătoare, cu ea se încheie Doxologia Mare, se cântă la înconjurarea din Vinerea Patimilor și în multe alte împrejurări solemne.

Ea este precedată de un îndemn, un răspuns și un ecfonis:

Preotul: Domnului să ne rugăm.

Poporul: Doamne, miluiește.

Preotul: Că sfânt ești, Dumnezeul nostru, și Ție slavă-Ți înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor.

[Când slujba e oficiată de arhieru sau în sobor de preoți, cu diacon, între cuvintele *acum și pururea și și în vecii vecilor* se intercalează un dialog scurt, păstrat în tradiția liturgică din vremea când împăratul și împărăteasa Bizanțului își făceau acum intrarea în catedrală și se așezau în stranele lor:

Diaconul: Doamne, mântuiește pe cei binecredincioși.

Soborul repetă, cântând, o dată, apoi

Poporul, de două ori, după care

Diaconul: Și ne auzi pe noi!, încheiere pe care o repetă, de obicei, Soborul.]

Poporul: Amin. Și, de îndată, Cântarea cea întreit-sfântă.

Acum, înainte de a se începe cântarea (sau în timp ce aceasta se cântă), preotul rostește în taină următoarea rugăciune:

Dumnezeule Sfinte, Cel ce întru sfinți Te odihnești, Tu, Cel ce cu glas întreit-sfânt ești lăudat de serafimi și slăvit de heruvimi și de toată puterea

cerească închinat ; Tu, Cel ce pe toate le-ai adus dintru neființă întru ființă ; Cel ce pe om l-ai zidit după chipul și asemănarea Ta și cu tot harul Tău l-ai împodobit ; Tu, Cel ce dai înțelepciune și pricepere celui care cere și nu treci cu vederea pe cel care greșește, ci, dimpotrivă, pui pocăință spre mântuire ; Tu, Cel ce și în ceasul acesta ne-ai învrednicit pe noi, smeriții și nevrednicii robii Tăi, să stăm înaintea slavei sfântului Tău jertfelnic și să-Ți aducem datorita închinare și preamărire, Însuți Tu, Stăpâne, întreit-sfânta cântare primește-o și din gurile noastre, ale păcătoșilor, și cercetează-ne întru bunătatea Ta. Iartă-ne toată greșala cea de voie și cea fără de voie ; sufletele și trupurile ni le sfințește și dă-ne să-Ți slujim cu cuvioșie în toate zilele vieții noastre. Pentru rugăciunile Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și pentru ale tuturor sfinților care din veac Ți-au bineplăcut Ție.

E de observat că preotul I se adresează Atotțiitorului cu același apelativ cu care I se adresează tricântarea, dar cu termenii încrucișați: *Sfinte Dumnezeule – Dumnezeule Sfinte.*

Rugăciunea Îl invocă pe Dumnezeu în dubla Sa ipostază, de Creator și Proniator, El fiind nu doar Cel ce a făcut din nimic întreaga făptură, dar și Cel care îi poartă de grijă ca un adevărat Părinte.

Există însă aici o expresie care se cere tâlcuită, fie și pe scurt: Tu, Dumnezeule Sfinte, „Cel ce întru sfinți Te odihnești”. Odihna este o stare de repaus la capătul unui drum sau al unei activități de natură fizică sau spirituală, o stare de liniște, de mulțumire, de împăcare, de împlinire a lucrului bine făcut. În Sfânta Scriptură ni se spune că, la capătul celor șase zile ale creației, „în ziua a șaptea S-a odihnit Dumnezeu de toate lucrurile sale pe care le făcuse” (Fc 2,2), lucruri pe care el le-a găsit ca fiind bune și frumoase, inclusiv primii doi oameni, Adam și Eva. E de la sine înțeles că la odihna lui Dumnezeu participa întreaga Sa operă, în același văzduh al armoniei universale în care Creatorul și creatura se regăsesc și se bucură laolaltă. Odată însă cu intrarea păcatului în lume, odihna lui Dumnezeu le este rezervată doar celor ce sunt vrednici de ea. Israeliții, în lunga lor călătorie de patruzeci de ani prin pustie, s-au răzvrătit împotriva lui Dumnezeu, fapt pe care Acesta l-a sancționat printr-o drastică interdicție: „Întru odihna Mea nu vor intra!” (Ps 94,11). În acest caz, *odihna* este fericirea de a fi ajuns la capătul drumului, în țara făgăduinței. Într-adevăr, răzvrățiții au murit cu toții, risipiți prin pustie, în timp ce Iosua Navi și cei ce l-au urmat întru ascultare au ajuns în Canaan. Sfântul Apostol Pavel împinge *odihna* celor dreți la capătul istoriei, în Împărăția Cerurilor (vezi Evr 3,7-19; 4,1-13), unde sfinții se odihnesc întru Dumnezeu, dar și Dumnezeu Se odihnește întru ei, prin negrăita părtașie a fericirii veșnice. Pe aceste temeuri scripturistice ne rugăm și noi pentru morți: „Cu sfinții odihnește, Hristoase, sufletele adormiților robilor Tăi...”. Și: „Întru odihna Ta, Doamne, unde toți sfinții Tăi se odihnesc, odihnește și sufletele adormiților robilor Tăi”. Peste tot, comuniunea viilor cu morții și a tuturor cu Hristos.

Același sentiment suveran al comuniunii străbate, ca un fir roșu, și rugăciunile de taină ale preotului. Ele se rostesc, cu foarte puținele excepții pe care le vom vedea, la plural. Să revenim asupra celei de față, și anume asupra frazei: „Tu, Cel ce și în ceasul acesta ne-ai învrednicit pe noi, smeriții și nevrednicii robii Tăi, să stăm înaintea slavei sfântului Tău jertfelnic și să-Ți aducem datorita închinare și preamărire”. E pentru prima oară când actul liturgic ne pune în față *sfântul jertfelnic*, altarul pe care preotul va aduce Sfânta Jertfă, al cărui nimb de slavă se vede încă de pe acum.

S-a ridicat însă întrebarea: dacă preotul (și numai el) este cel ce jertfește în virtutea harului său special, de ce, totuși, folosește pluralul, ca și cum ar fi vorba și de credincioși? S-a emis ipoteza că granița dintre rugăciunea preotului pentru sine și pentru ceilalți, în care se include și pe sine, „e foarte fluidă”, ea trecând cu ușurință când de-o parte, când de cealaltă¹. Această interpretare își are subtilitatea ei, dar mai degrabă ne putem întoarce la tema *participării* tuturor celor implicați în actul liturgic, preot și popor laolaltă, despre care v-am vorbit pe larg mai la început. Este foarte adevărat că numai preotul jertfește, dar nu e mai puțin adevărat că oamenii din popor, credincioșii, ei sunt cei ce au adus elementele jertfei, pâinea și vinul. *Robii* lui Dumnezeu sunt, deopotrivă, și preotul, și mirenii. Pe de altă parte, în această rugăciune nu e vorba de *jertfă* (ar fi și prematur), ci doar de jertfelnicul în fața căruia toți cei prezenți în actul liturgic, preot și mireni, Îi aduc lui Dumnezeu *datorita închinare și preamărire*, adică exact ceea ce mai târziu se va numi *jertfă de laudă*. Aceasta ar fi explicația de natură liturgică.

Există însă și una de ordin istoric. La începuturile creștinismului, când credincioșii erau relativ puțini, Liturghia (Euharistia) era oficiată de episcop, asistat de un preot și de câțiva diaconi (aceștia din urmă colectau și ofrandele din popor și le aduceau la altar). Așadar, era vorba de un sobor, iar episcopul se ruga nu doar în numele lui, ci și al celorlalți slujitori, ceea ce însemna folosirea pluralului. Cu vremea, când creștinii s-au înmulțit și s-au constituit în parohii, episcopul l-a delegat pe preotul paroh să officieze Liturghia, fie singur, fie asistat de unul sau mai mulți diaconi. Semnul văzut al acestei delegații era (și este) antimisul semnat de episcop, despre care v-am vorbit într-un capitol introductiv. Chiar și mai târziu, până în vremea noastră, când preotul oficiază singur, pluralul a rămas și în rugăciunile lui de taină.

În sfârșit, nu pot trece peste explicația de natură eclesiologică, poate cea mai importantă, deoarece aici ne întâlnim cu dimensiunea mistică, duhovnicească, a actului liturgic. Pentru aceasta e necesar să ne aducem aminte că Biserica lui Hristos este, într-adevăr, o *comunitate* universală, dar ea

1. Stăniloae, *op.cit.*, p. 311.

este alcătuită din Biserici locale, legate între ele prin *comuniune*, adică prin prezența și lucrarea aceluiași Duh Sfânt, asemenea fântânilor legate între ele prin pânza freatică, adică prin *apa vie* care le alimentează după principiul vaselor comunicante. În virtutea acestei comuniuni, fiecare Biserică locală este, în același timp, parte și întreg, în sensul că fiecare poartă într-însa întregul, așa cum fiecare celulă a unui organism viu, deși diferențiată după poziția și lucrarea ei, cuprinde în sine organismul întreg. Același principiu funcționează și în comunitatea parohială, care este nu numai o diviziune administrativă, dar și, mai cu seamă, un spațiu liturgic. În Liturghie, preotul și credincioșii se roagă împreună cu toți preoții și credincioșii Bisericii universale, legați între ei prin cimentul unuia și aceluiași Duh Sfânt, Cel care S-a pogorât peste apostoli *atunci*, la Cincizecime, și lucrează *acum*, în fiecare Liturghie, prefăcând Darurile. Iată deci că Duhul Sfânt face nu numai un arc peste timp, dar și un arc peste spațiu. Prin sfântul antimis, care se află acum împăturit sub Sfânta Evanghelie și care în curând va fi desfăcut pentru aducerea Jerfei, sfânta masă este nu numai prestolul comunității locale, ci „devine prestolul unic al Bisericii lui Dumnezeu, locul aducerii, prezenței și venirii lui *Hristos întreg* (în care noi toți suntem Trupul Lui, în care toate părțile, toate împărțirile sunt biruite de întreg) și se dă darul și harul vieții celei noi, iar, înainte de toate, al *vieții integrale*. Tocmai această integralitate se păstrează și se împlinește prin legătura indisolubilă dintre Episcop, Euharistie și Biserică”¹. Aici rezidă și rațiunea faptului că sfânta masă are un singur picior.

În sfârșit, Dumnezeu este rugat să primească *și din gurile noastre, ale păcătoșilor* (ceea ce înseamnă, așa cum vom vedea imediat, nu doar din vocile îngerilor), întreit-sfânta cântare:

Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluiește-ne pe noi.

În legătură cu ceea ce vă spuneam, de curând, despre prezența îngerilor în actul liturgic, e bine să precizez acum că *Sfinte Dumnezeule* este, de fapt, o cântare îngerească, al cărei nucleu îl cunoaștem dintr-un text al lui Isaia. Într-o vedenie, Domnul i S-a arătat profetului șezând pe un tron înalt, înconjurat de serafimi (îngeri de rang foarte înalt în ierarhia cerească), care cântau fără încetare, privindu-se unul pe altul: „Sfânt, Sfânt, Sfânt este Domnul Atotțiitorul” (Is 6,3). Iată că ne împrăștiăm sentimentul și certitudinea că noi Îl laudăm pe Dumnezeu nu numai în prezența îngerilor, dar și laolaltă cu ei, aici, pe pământ, prin Liturghia care transfigurează spațiul eclesial și ne strămută în Împărăția Cerurilor, după admirabila observație a lui Nicolae Cabasila: „Prin venirea lui Hristos, îngerii și

1. Schmemmann, *op.cit.*, p. 104.

oamenii s-au unit într-o singură Biserică și o singură ceată”¹, aducându-și în sprijin un text din Sfântul Apostol Pavel: „Toate, cele din ceruri și cele de pe pământ, să fie iarăși adunate întru Hristos” (Ef 1,10).

Ecoul și continuitatea vedeniei lui Isaia o aflăm în Apocalipsa Sfântului Ioan, și anume în cele patru Ființe întraripate dimprejurul Tronului Ceresc, care cântă neîncetat:

Sfânt, sfânt, sfânt,
Domnul Dumnezeu, Atotțiitorul (Ap 4,8).

Dar nu numai împreună cu îngerii cântăm, ci și împreună cu David. Dacă în Isaia și în Apocalipsă se află doar nucleul cântării, adică întreita sfințenie a lui Dumnezeu (ceea ce înseamnă sfințenia desăvârșită, treimică), psalmistul ne-o oferă în întregul ei, alăturându-i și atributele de trebuință: „Însetat-a sufletul meu de Dumnezeu cel tare, cel viu” (Ps 41,2). Termenul *tare* era folosit în filosofia greacă spre a defini puternicia unei divinități. David îl folosește în același sens, foarte apropiat de *Atotputernicul* lui Isaia (pe care limba română îl echivalează, splendid, cu *Atotțiitorul*). Cât despre *viu*, el se înrudește de aproape cu *veșnic-viu*, *nemuritor*, *fără de moarte*.

Părintele Stăniloae crede că *Sfinte Dumnezeule* s-ar putea referi la Tatăl ca „izvor al Dumnezeirii”, *Sfinte tare*, la Fiul, „Cel care prin cuvântul Lui a întărit cerurile și ne-a adus la viață nouă”, iar *Sfinte fără de moarte*, la Duhul Sfânt, căci „Duhul e cel ce ne comunică viața din Hristos”².

La rândul meu, ținând seama de faptul că Isaia este cel ce ne descoperă veșnica preamărire a lui Dumnezeu prin invocarea întreitei Sale sfințenii, aş aşeza această cântare în contextul Psalmului 41 al lui David, adică de cele două versuri care îl deschid pe cel deja citat:

În ce chip tânjește cerbul după izvoarele apelor,
așa tânjește sufletul meu după Tine, Dumnezeule.

Și, în continuare:

Însetat-a sufletul meu după Dumnezeu cel tare, cel viu.

Imaginea e superbă. Se știe că cerbul, animal de munte, se adapă doar din apă curgătoare, curată, limpede, răcoroasă, cât mai aproape de izvor, dacă nu chiar din izvorul însuși. Când nu o are la îndemână (fie că e bolnav, fie că e rănit, rătăcit sau captiv), setea îl face să tânjească după ea, adică s-o poftască peste măsură, să se topească de dorul ei, cu senzația că doar

1. Cabasila, *op.cit.*, pp. 50-51.

2. Stăniloae, *op.cit.*, p. 308.

gustul acestei ape îl poate scăpa de moarte. Acesta este sentimentul omului în absența lui Dumnezeu, prin excelență „izvorul vieții” (Ps 35,9), așa cum Îl numește același inspirat David. *Izvor al vieții* însă este și Iisus, ca Fiul lui Dumnezeu și Dumnezeu Însuși. Să ne amintim de convorbirea Sa cu femeia samarineancă, lângă fântâna lui Iacob, căreia i-a descoperit un adevăr extraordinar: „Tot cel ce va bea din apa aceasta [din fântână], iarăși va înseta; dar cel ce va bea din apa pe care Eu i-o voi da, nu va mai înseta în veac, că apa pe care i-o voi da Eu se va face într-însul izvor de apă sălțătoare spre viață veșnică” (In 4,13-14).

Am văzut că Viața Veșnică este un alt nume al Împărăției Cerurilor. Așadar, nu numai că Iisus este izvor de apă vie, dar chiar și beneficiarul Izvorului, adică omul care s-a adăpat dintr-Însul, devine el însuși izvor care, la rândul său, va potoli setea altora. Izvorul lui Dumnezeu stă de-a pururi la îndemâna omului. Important este ca omului înstrăinat să-i fie sete, să-și amintească dureros de ceea ce a avut cândva și să exclame împreună cu un alt chinuit al absenței divine:

Doamne, izvorul meu și cântecele mele!...¹

Prea ne-am obișnuit noi, creștinii, să-L gândim pe Dumnezeu ca pe o abstracție, ca pe un concept, ca pe o ofertă negociabilă, ca pe o opțiune ideatică sau, în cel mai bun caz, ca pe o soluție a disperării, o șansă salvatoare. Psalmistul ni-L propune pe Dumnezeu ca trebuință: necesitatea stringentă a omului copleșit de lingoarea însetării spirituale, o sete nebună pe care nu o poate potoli decât prezența efectivă, aproape senzorială, a lui Dumnezeu *Cel sfânt, Cel tare, Cel fără de moarte, Cel ce ne miluiește* prin aceea că, răspunzând rugăciunii noastre, a celor ce tânjim după El, ne deschide nesecatele izvoare ale Împărăției Sale.

1. Tudor Arghezi, „Psalm”, în volumul *Litanii*, Editura pentru Literatură, București, 1967, p. 119.

Evanghelia Împărăției

După ce și-a încheiat rugăciunea de taină (despre care am vorbit mai sus), preotul rostește și el tricântarea cu voce joasă și însoțită de închinăciuni către sfânta masă. Apoi se întoarce cu fața către proscomidiar și, cu fruntea plecată, rostește salutarea cu care Domnul a fost întâmpinat la intrarea Sa triumfală în Ierusalim:

Binecuvântat este Cel ce vine întru numele Domnului.

După care, întorcându-se prin fața sfintei mese, se îndreaptă spre scaunul-cel-de-sus, adică jețul de lângă peretele de răsărit al altarului, pe care stă arhiereul atunci când e de față și care simbolizează tronul Celui Veșnic, rostind:

Binecuvântat ești pe scaunul slavei împărăției Tale, Tu, Cel ce șezi pe heruvimi, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor.

Preotul se oprește și stă lângă colțul dinspre răsărit-miazăzi al sfintei mese, unde așteaptă sfârșitul cântării *Sfinte Dumnezeule*.

Urmează un alt moment important al Liturghiei, anume citirile din *Apostol* și *Evanghelie*. Fiecare are o introducere și o încheiere.

Preotul: Să luăm aminte! Pace tuturor!

Citețul: Și duhului tău.

Și îndată, din mijlocul bisericii, intonează prochimenu cu care se deschide pericopa din *Apostol*.

Preotul: Înțelepciune!

Citețul rostește titlul pericopei.

Preotul: *Să luăm aminte.*

În timp ce Cântărețul (*Citețul*) intonează pericopa, *Preotul* cădește după rânduială, după care revine în altar și citește în taină Rugăciunea de dinainte de Evanghelie:

Stăpâne, Iubitorule de oameni, fă să strălucească în inimile noastre lumina cea curată a cunoașterii dumnezeirii Tale și deschide ochii gândului nostru spre înțelegerea evanghelicelor Tale propovăduiri. Pune în noi și frica de fericitele Tale porunci, pentru ca, toate poftele trupului călcând, viețuire duhovnicească să petrecem, cugetând și făcând toate cele ce sunt spre bună-plăcerea Ta. Că Tu ești luminarea sufletelor și a trupurilor noastre, Hristoase Dumnezeule, și Ție slavă înălțăm, și totodată Părintelui Tău Celui fără de început și Preasfântului și bunului și de viață făcătorului Tău Duh, acum și pururea și în vecii vecii vecilor. Amin.

După ce Cântărețul intonează sfârșitul pericopei,

Preotul: *Pace ție, cititorule.*

Citețul: *Și duhului tău. Și cântă: Aliluia.*

Preotul (în ușile împărătești, cu fața spre Popor): *Cu înțelepciune, drepti, să ascultăm Sfânta Evanghelie!* (Binecuvântând): *Pace tuturor!*

Poporul: *Și duhului tău.*

Preotul (după ce a luat Evanghelia de pe sfânta masă și a deschis-o pe analogul din fața ușilor împărătești): *Din Sfânta Evanghelie de la (N) citire.*

Poporul: *Slavă Ție, Doamne, slavă Ție.*

Preotul: *Să luăm aminte.*

Și intonează pericopa evanghelică din ziua respectivă. La sfârșit,

Poporul: *Slavă Ție, Doamne, slavă Ție.*

Preotul închide Evanghelia, binecuvintează cu ea *Poporul* în semnul crucii, după care o rează pe sfânta masă, dar nu pe locul ei de dinainte (cel de deasupra sfântului antimis), ci în spatele acestuia, culcată, cu cotorul spre apus.

Înainte de a încerca o tâlcuire de profunzime a acestui moment, vreau să vă atrag atenția asupra rostirii introductive a preotului: „Cu înțelepciune, drepti, să ascultăm Sfânta Evanghelie”. Este un îndemn la atenție

și luciditate, dar și la respect, bună-cuviință, evlavie: pericopa evanghelică se ascultă stând în picioare, cu palmele încrucișate în față, cu privirea ațintită la preot, cu auzul deschis la fiecare cuvânt. Există la noi și obiceiul de a se îngenunchea în timpul citirii Evangheliei. Desigur, excesul de evlavie nu poate fi osândit; cei ce vor să o facă o pot face. Dar poziția corectă este cea dreaptă, chiar pentru credincioșii mai firavi sau vârstnici care de obicei șed așezați în strane. Cei care, totuși, vor să stea în genunchi vor avea grijă să nu-și stingherească vecinii, și cu atât mai puțin să le inculce vreun sentiment de inferioritate. Niciodată, stând în biserică, nu trebuie să neglijăm principiul colegialității și comuniunii.

Cu aceasta, să trecem la tâlcuire.

În lumea creștină neortodoxă stăruie o falsă percepție asupra raportului dintre Sfânta Ortodoxie și Sfânta Scriptură. În general, se crede că ortodocșii s-au ancorat în ritual și tradiție, lăsând Biblia pe seama protestanților și, mai nou, a sectelor; ei, ortodocșii, pretind că Biblia este principalul izvor al credinței, alături de Sfânta Tradiție, dar în realitate o ignoră sau, în cel mai bun caz, cercetarea ei e festivă și, atunci când nu e obiect de studiu didactic, devine lectură de lux.

Așa se explică „surpriza” recentă a unui distins pastor protestant din Occident, care asistase de numeroase ori la Liturghia noastră și în final „descoperise”, cu uimire, că întreaga ei țesătură este întemeiată pe Biblie. Ceva mai târziu avea să știe că, exceptând Apocalipsa, Noul Testament este în întregime citit la Sfânta Liturghie în cursul unui an, că pasaje întregi din Vechiul Testament sunt cuprinse în „paremiile” celorlalte slujbe și că cei 150 de Psalmi sunt citați de cincizeci și două de ori pe an în ciclurile săptămânale numite „catisme”.

Până acum v-am semnalat rădăcinile biblice ale Sfintei Liturghii, și o voi face în continuare.

Doresc să rețineți faptul că citirea pericopelor evanghelice și apostolice, la care ne-am oprit acum, nu înseamnă o „pauză” sau o „paranteză” liturgică, ci ea face parte din însuși miezul Sfintei Liturghii, așa cum era practică încă din primele veacuri ale Bisericii, când creștinii se adunau Duminica pentru Cina Euharistică. Prefacerea Darurilor și împărtășirea credincioșilor erau precedate de lecturi biblice. Iată ce mărturisește unul din cele mai vechi manuscrise: „În ziua denumită a soarelui, noi avem adunarea la un loc a tuturor celor care trăiesc în orașe și sate și, atât cât permite timpul, se citește ceea ce au spus apostolii sau din scrierile proorocilor. Când termină cititorul, proistosul ia cuvântul și ne dă povățuiri și îndemnuri, ca să fie imitate lucrurile frumoase. După aceea ne ridicăm și înălțăm rugăciuni. După ce terminăm rugăciunile... se aduce pâine și vin și apă...”¹.

1. *Apud Schmemmann, op.cit.*, p. 71.

Desigur, citirile biblice au și un rost instructiv, de cunoaștere a cuvântului dumnezeiesc. Interpretând simbolismul liturgic, Nicolae Cabasila observă că, până în acest moment, Sfânta Evanghelie a stat închisă, așa cum Iisus Hristos a tăcut în prima parte a vieții Sale, singura mărturie asupra dumnezeirii Lui venind de la Tatăl în momentul botezului (Mt 3,17). Acum, prin mâinile și vocea preotului, Evanghelia se deschide și grăiește, așa cum Însuși Hristos le-a grăit mulțimilor și cum i-a învățat pe sfinții apostoli, poruncindu-le să-I ducă învățătura la toate neamurile (Mt 28,19-20).

Ar fi greșit însă să credem că rostul acestor lecturi se reduce doar la dimensiunea lor învățătoare. Ele au și un rol purificator, de pregătire a sufletelor pentru obiectivul principal al Liturghiei, Euharistia, adică prefacerea Cinstitelor Daruri în Trupul și Sângele Domnului, și pentru finalitatea ei, cuminecarea și sfințirea credincioșilor. Să ne întoarcem puțin la rugăciunea pe care preotul o citește în taină înainte de citirea Evangheliei: ea cere mai întâi luminarea minții noastre pentru o corectă cunoaștere a dumnezeieștilor învățături și imediat după aceea solicită ajutor pentru purificare duhovnicească prin teama de a nu ignora sau disprețui sfintele porunci.

Acestor două dimensiuni li se adaugă o a treia, cea doxologică, adică de laudă dreptmăritoare. În vecinătatea lecturilor biblice, credincioșii nu-I cer nimic lui Dumnezeu. Ultima cerere a fost aceea cu care se încheie cântarea *Sfinte Dumnezeule*: „Miluiește-ne pe noi”. Acum, îndată după *Apostol* se cântă „Aliluia”, iar înainte și după citirea *Evangheliei* se intonează: „Slavă Ție, Doamne, Slavă Ție!”.

Dimensiunea doxologică explică și faptul că, prin tradiție, atât pericopa din *Apostol*, cât și aceea din *Evanghelie*, deși fiecare se anunță a fi „citire”, se cântă. Asupra acestei teme au existat păreri împărțite de-a lungul timpului. Monahii rigoriști susțineau că, pe de o parte, textul biblic poate fi perceput mai direct prin citire și, pe de alta, faptul de a-l cânta poate fi un prilej de mândrie pentru cel care cântă. De cealaltă parte, practicienii se pronunță în favoarea psalmodierii, ca una ce-i conferă textului biblic o anume sacralitate liturgică. Chiar Părintele Stăniloae (care nu avea înzestrare muzicală) admite că „psalmodierea dă aripi cuvântului”¹. Eu cred că adevărul e, ca de obicei, la mijloc și că a citi sau a cânta pericopa evanghelică poate să rămână la latitudinea fiecărui preot, în funcție de talentul său muzical, dar și de natura textului. Oricum, totul trebuie făcut la măsura bunului-simț, evitându-se vedetismul pe care ni-l oferă uneori, jenant, câte un preot sau diacon atras de ispita coloraturii cantabile sau contaminat de mirajul cuantumului decibelic. Arta liturgică cere, neapărat, acordarea ei cu timbrul îngeresc.

S-a mai pus și întrebarea: de ce se citește mai întâi *Apostolul* și apoi *Evanghelia*, de vreme ce aceasta din urmă are prioritate nu numai cronologică, ci și de conținut?

1. Stăniloae, *op.cit.*, p. 314.

Se răspunde, în general, prin invocarea principiului progresiei. Explicația lui Cabasila poate fi completată prin observația că Domnul Hristos nu i S-a arătat lumii dintr-odată, năprasnic, ci progresiv, înaintând de la simplu la compus, de la elementar la complex. În viață: de la smerita naștere, la glorioasa înălțare; în învățătură: de la predica de pe munte, la marea cuvântare de despărțire; în minuni: de la prefacerea apei în vin, la învierea lui Lazăr; în iconomia mântuirii: de la moarte și înviere, la cea de a doua venire. În acest sens, textele apostolice ar fi doar învelișul Evangheliei, pe când Evanghelia este însuși miezul.

Având în vedere structura dramatică a Liturghiei (despre care v-am vorbit la început), putem invoca și principiul progresiei artistice. O uvertură cuprinde principalele teme muzicale ale operei; ea se scrie la urmă, dar se cântă la început, în deschiderea operei propriu-zise.

Amintesc și faptul că între Evanghelia lui Hristos și Împărăția Cerurilor există o legătură strânsă, intimă, indestructibilă; doi dintre Evangheliști mărturisesc că Iisus mergea din loc în loc „propovăduind Evanghelia împărăției” (lui Dumnezeu) (Mt 4,23; 9,35; Mc 1,14). Rostind Evanghelia și ascultând-o în biserică e ca și cum am avea sentimentul că încă de pe acum vedem „Împărăția lui Dumnezeu venind întru putere” (Mc 9,1).

Ectenia cererii stăruitoare

(îndată după citirea Evangheliei)

Preotul citește mai întâi, în taină, următoarea scurtă rugăciune:

Doamne, Dumnezeuul nostru, primește această rugăciune stăruitoare de la noi, robii Tăi, și ne miluiește după mulțimea milei Tale și trimite îndurările Tale peste noi și peste tot poporul Tău, care așteaptă de la Tine mare și bogată milă.

În prima parte, rugăciunea îi angajează, deopotrivă, pe slujitorii altarului și pe credincioșii din biserică. Obiectul cererii lor este ca Dumnezeu să le primească rugăciunea împreună-rostită prin îndemnurile și răspunsurile care alcătuiesc dialogul liturgic. Dar dialogul liturgic, la rândul său, intră în dialog cu *Atotțiitorul* cerului și al pământului, invocat în ectenie, deci nu cu un Dumnezeu abstract, rece, impersonal, atotputernic în Sine, dar indiferent față de viața și trebuințele propriei Sale creații, ci cu *Dumnezeul părinților noștri*, vizibil prin operă, personal prin participare și sensibil prin iubire. Obiectul cererii este acela ca Dumnezeu să primească această rugăciune. Or, a primi, a accepta, a fi de acord înseamnă a răspunde la o solicitare. Orice dialog presupune angajarea ambelor părți, iar Dumnezeu îi pretinde omului această angajare, tocmai pentru că ea exprimă comuniunea. „Cereți și vi se va da; căutați și veți afla; bateți și vi se va deschide; că oricine cere, primește; cel ce caută, află; și celui ce bate i se va deschide.” (Mt 7,7) Iată, Iisus ne oferă certitudinea răspunsului; important este ca noi să-l provocăm prin rugăciune.

În cea de a doua parte, slujitorii altarului se roagă atât pentru ei, cât și, în mod expres, pentru *tot poporul Tău*, adică pentru toți creștinii care, prin Botez și Mirungere, au devenit membri ai preoției universale și, prin

aceasta, poporul lui Dumnezeu. Despre acest popor v-am vorbit pe larg mai înainte. Acum și aici, acest popor așteaptă de la Dumnezeu *mare și bogată milă*. Mare ca întindere și bogată în cuprins, mila de sus nu este altceva decât expresia concretă a harului lui Dumnezeu, ca răspuns la propria noastră neputință. Cerând mila lui Dumnezeu, omul nu se „miloghește”, nu se umilește, nu se înjosește, nu renunță la propria sa demnitate, ci are cavalerismul de a se recunoaște drept ceea ce este. Dacă nu I-ar cere lui Dumnezeu milă, ar trebui să-I ceară dreptate. Cine însă ar avea neobrăzarea să afirme că el e drept, adică fără nici un păcat, în fața lui Dumnezeu? Neputând invoca dreptatea, omul cere mila prin care bunătatea lui Dumnezeu umple golul din agoniseala dreptății. Și să mai știți un lucru: cu cât golul este mai mare, cu atât mila este mai bogată, deoarece „unde s-a înmulțit păcatul, a prisosit harul” (Rm 5,20). Mila este aceea care restaurează dreptatea și, prin ea, îndreptățirea omului de a dobândi viața veșnică, adică Împărăția Cerurilor.

Și acum, ectenia:

Preotul: Să zicem toți, din tot sufletul și din tot cugetul nostru să zicem:

Poporul: Doamne, miluiește.

„Ectenie stăruitoare” pare a fi un pleonasm, deoarece, așa cum v-am spus, însuși cuvântul *ectenie* înseamnă perseverență, stăruință. Acest cuvânt însă mai înseamnă și altceva: tensiune, încordare, atenție concentrată. E un îndemn la mobilizarea lăuntrică a tuturor participanților la Liturghie, iar aceasta se vede și din folosirea verbului *să zicem* de două ori în aceeași propoziție.

Preotul: Doamne, Atotțiitorule, Dumnezeul părinților noștri, rugămu-ne Ție, auzi-ne și ne miluiește.

Poporul: Doamne, miluiește.

Expresia „Dumnezeul părinților noștri”, folosită foarte des în Vechiul Testament (Dt 26,7; Ezr 7,27), este echivalentul sintagmei „Dumnezeul lui Avraam (al lui Isaac și al lui Iacob)” (Fc 26,24; 28,13; 31,52; Iș 3,6, 15,16; 4,5; 3 Rg 18,36; 1 Par 29,18; 2 Par 30,6; Est 4,17; Ps 46,9), precum și al celei asemănătoare: „Dumnezeul părinților voștri” (Fc 43,23; Iș 3,13,15,16; Dt 1,11; 4,1; 12,1; Ios 1,11), spre a-L desemna, în mijlocul popoarelor păgâne, pe singurul Dumnezeu al singurului popor monoteist, Israel. În vremea sfinților apostoli era folosită de aceștia spre a le demonstra iudeilor refractari că Iisus Hristos este Fiul aceluiași Dumnezeu din Vechiul Testament, adică al Dumnezeului la care ei înșiși se închină (FA 3,13; 5,30; 22,14). Așadar, ideea centrală este aceea de continuitate. În limbajul biblic, cuvântul *părinți* era folosit și cu înțelesul de *strămoși*. În același sens este folosit în limbajul liturgic. „Dumnezeul părinților noștri” nu este divinitatea neutră, cenușie, incoloră pe care o invocă semenii comozi din zilele noastre atunci

când spun, într-o doară, că „tot un Dumnezeu e pentru toți”, ci *Domnul Atotstăpânitorul* sau *Atotțiitorul*, pe Care noi Îl mărturisim în Simbolul Credinței și Căruia I s-au închinat, întru aceeași ortodoxie, părinții și străbunii noștri, din neam în neam.

Preotul: Miluiește-ne pe noi, Dumnezeule, după mare mila Ta, rugămu-ne Ție, auzi-ne și ne miluiește.

Poporul: Doamne, miluiește; Doamne, miluiește; Doamne, miluiește.

Începând cu acest stih, răspunsul credincioșilor este un *Doamne, miluiește* întreit, tocmai pentru a sublinia caracterul tensiv al acestei ectenii.

Ați observat, desigur, că prima parte a stihului este preluată din Psalmul 50.

Cât privește sintagma *auzi-ne*, folosită și în stihul precedent, ea este frecvent întâlnită în Sfânta Scriptură, dar nu în ipoteza agramată că Dumnezeu ar fi surd și, ca atare, străin de trebuințele noastre, ci în sensul că între El și noi funcționează, neapărat, principiul comunicării și al comuniunii, că El ni Se deschide în măsura în care și noi ne deschidem spre El, așa cum o floare nu primește roua dimineții dacă nu-și deschide corola spre cer.

Vă voi da câteva exemple extrase din Psalmii lui David:

Când eu am strigat, Tu m-ai auzit (Ps 4,1).

Domnul mă va auzi când voi striga către Dânsul (Ps 4,3).

Ție mă voi ruga, Doamne! Dimineața vei auzi glasul meu! (Ps 5,2-3)

Auzit-a Domnul glasul plângerii mele;

Domnul mi-a auzit ruga (Ps 6,8).

Dorința sărmanilor ai auzit-o, Doamne (Ps 9,37).

Exemplele sunt foarte numeroase, ele pot continua, dar vreau să notez că Dumnezeu răspunde nu doar la strigarea omului, ci și la mușenia încrâncenată cu care creatura își caută Creatorul:

Pe Domnul L-am căutat și El m-a auzit Și din toate necazurile m-a izbăvit (Ps 33,4).

Creatura însă se poate afla nu în ipostaza dinamică a celui ce caută, ci în aceea, statică, a celui ce adastă:

L-am așteptat, pe Domnul L-am așteptat,

și El a luat aminte la mine

și mi-a auzit rugăciunea (Ps 39,1).

Există însă și cazuri în care deschiderea lui Dumnezeu spre om nu este efectul rugii acestuia, ci cauza ei:

Eu am strigat fiindcă Tu m-ai auzit, Doamne (Ps 16,6).

Când omul are sentimentul că Dumnezeu l-a părăsit (ceea ce se întâmplă cu foarte mulți dintre noi) și că nu mai e nimic de făcut, el va exclama împreună cu Psalmistul:

Dumnezeul meu, striga-voi ziua și nu vei auzi,
și noaptea chiar, și fără să-mi fiu nebun (Ps 21,2),

ceea ce înseamnă că stăruința în rugăciune, chiar când nu are răspuns, nu cade sub incidența absurdului. Absența sau întârzierea răspunsului poate avea rațiuni pe care numai Dumnezeu le cunoaște. Dar în covârșitoarea majoritate a cazurilor deschiderea lui Dumnezeu nu se lasă așteptată, mai ales atunci când omul se află în situații-limită, vecine cu disperarea:

*Dintru adâncuri am strigat către Tine, Doamne ;
Doamne, auzi glasul meu!* (Ps 129,1)

Așadar, cererea stăruitoare *auzi-ne și ne miluiește*, urmată de un întreit *Doamne, miluiește*, nu poate rămâne fără răspuns.

Preotul: Ne mai rugăm pentru Preasfințitul (Episcopul, Arhiepiscopul, Mitropolitul, Patriarhul... căruia i se rostește numele).

Unii au fost de părere că această ectenie nu ar fi altceva decât repetarea celei mari, de la începutul Liturghiei, fapt pentru care majoritatea grecilor trec peste ea, sărind de la Evanghelie direct la Heruvic.

Într-un fel, ea este o repetare, dar pe spirală ascendentă. Continuăm a ne ruga pentru cărmuitorii bisericești, ca și pentru cei ai treburilor obștești, cerându-I lui Dumnezeu să le dăruiască ceea ce poate fi mai de preț în existența unui om: sănătatea, în viața de aici, mântuirea, în cea veșnică:

Ne mai rugăm pentru binecredinciosul popor român de pretutindeni, pentru cărmuitorii țării noastre, pentru mai-marii orașelor și ai satelor și pentru armata țării, pentru sănătatea și mântuirea lor.

Pe de altă parte, ea își are propria ei originalitate prin aceea că rugăciunea se focalizează asupra anumitor segmente ale vieții sociale, și nu numai atât. Dumnezeu Își exercită pronia (purtarea de grijă) nu doar asupra omenirii ca întreg, ci și asupra fiecărui om în parte, ca persoană unică și irepetabilă. Rugăciunea noastră urmează același traseu.

Ne mai rugăm pentru frații noștri, preoți, ieromonahi, ierodiaconi, diaconi, monahi și monahii și pentru toți frații noștri cei întru Hristos.

Ieromonah sau ierodiacon se numește preotul sau, respectiv, diaconul care aparține cinului monahal.

Totalitatea categoriilor ierarhice și slujitoare capătă denumirea de *frățime* (așa cum în ectenia mare s-a pomenit de „cinstita *preoțime*” și „cea întru Hristos *diaconime*”), cu același accent pus pe ideea de comunitate și comuniune.

Ne mai rugăm pentru mila, viața, pacea, sănătatea, mântuirea, cercetarea, ușurarea și iertarea păcatelor tuturor robilor lui Dumnezeu: binecredincioșii și dreptmăritorii creștini care locuiesc în orașul (satul) acesta și călătoresc prin el, precum și enoriașii, epitropii, ajutătorii și ostenitorii acestui sfânt locaș.

Destinatarii acestor cereri fac parte dintr-o arie mai largă, aceea a orașului sau satului în care locuiesc (fără să fie omiși călătorii sau rezidenții temporari) și dintr-una mai restrânsă, a parohiei din acea localitate. În limbajul bisericesc, membrii unei parohii se cheamă *enoriași*. *Epitropi* sunt acei enoriași (de obicei, membri ai consiliului parohial) cărora obștea le încredințează administrarea bunurilor materiale. *Ajutători* sunt voluntarii care prestează felurite servicii pentru buna întreținere a locașului și împrejurimilor lui. Cât despre *ostenitori*, aceștia sunt ajutătorii mai zeloși, mai devotați, gata oricând să răspundă la chemarea preotului pentru lucrări mai grele și mai costisitoare, cum ar fi construirea unui nou locaș de cult, repararea sau lărgirea celui vechi, prenoirea cimitirului, lucrări care solicită deseori și jertfa de sine.

Dacă pentru traiul pământesc al tuturor acestora s-au cerut bunuri prețioase ca *mila*, *viața* (în înțelesul de viață lungă), *pacea* și *sănătatea*, pentru cea viitoare s-a cerut esențialul: *mântuirea*. Aceasta însă înseamnă, neapărat, eliberarea din robia păcatului. Trei sunt treptele pe care această cerere le invocă în procesul de eliberare. În prima treaptă, Dumnezeu este rugat să *cerceteze* păcatele fiecăruia, să Se aplece cu luare-aminte asupra lor, să le discearnă, să le cântărească, așa cum face un judecător înainte de a pronunța o sentință. În cea de a doua treaptă ne rugăm ca Dumnezeu să *ușureze* păcatele, adică să le acorde circumstanțe atenuante în funcție de gravitatea lor și de împrejurările în care au fost comise. Este zona în care Dumnezeu Își exercită îngăduința. În sfârșit, a treia treaptă este *iertarea*: în nemărginita Lui bunătate, Dumnezeu trage cu buretele peste tot și peste toate și îl aduce pe om în starea nădăjduită de Psalmist:

Stropi-mă-vei cu isop și mă voi curăți,

spăla-mă-vei și mai alb decât zăpada mă voi albi (Ps 50,7).

Desigur, atât rugăciunea, cât și tâlcuirea ei păstrează, inevitabil, criterii și calapoade omenești. Dumnezeu are alte criterii și alte judecăți. Dar eu cred că aceste trei trepte în analizarea, circumstanțierea și iertarea păcatelor pot alcătui sinteza unui manual al duhovnicului.

Să nu uităm însă că și această cerere a preotului este întărită de întreitul *Doamne, miluiește* al poporului.

Ne mai rugăm pentru fericiții și pururea pomeniții ctitori ai sfântului locașului acestuia și pentru toți cei mai dinainte adormiți părinți și frați ai noștri, dreptmăritori creștini, care se odihnesc aici și pretutindeni.

Ctitor se numește întemeietorul unei biserici, al unei mănăstiri sau al oricărui alt așezământ bisericesc. El are inițiativa, dăruiește locul, schițează planul, urmărește etapele construcției, inclusiv pictura, înzestrează așezământul cu odorele de trebuință, patronează sfințirea, apoi se retrage, lăsându-și ctitoria pe seama comunității parohiale sau monahale. Așa s-au petrecut lucrurile cu cele mai vechi și mai durabile așezăminte de acest fel, ctitorite de domnitori, boieri, vlădici sau regi. În toate cazurile, inițiativa trebuie să aibă binecuvântarea episcopului local, care va oficia și sfințirea.

Rugăciunea folosește pluralul, *ctitorii*, adică ctitorul împreună cu membrii familiei sale sau mai mulți ctitori cu familiile lor.

Uneori ctitorii se situează la mari distanțe în timp. Există cazuri, și nu puține, în care un ctitor construiește pe temelia sau rămășițele unui așezământ mai vechi, al altui ctitor. Menționez doar celebra bazilică Sfânta Sofia, din Constantinopol, ridicată de împăratul Iustinian pe cenușa celei ctitorite de Sfântul Constantin cel Mare cu două secole înainte, închinată tot Sfintei Sofia și distrusă de un incendiu în anul 532.

De vreme ce ctitorii și-au asumat, voluntar, obligația de a construi un astfel de așezământ, după care s-au retras, beneficiarilor le revine obligația de a-i pomeni la sfintele slujbe pe toată durata ctitoriei. Este motivul pentru care ei, *fericiți* prin însăși jertfa pe care au făcut-o, devin și *pururea pomeniții* în rugăciuni și-n Cartea Vieții, ca unii care s-au retras doar din relația formal-administrativă, dar nu și din ființa ctitoriei lor.

Mai mult, ei fac parte din marea familie a comunității respective, fie parohială, fie monahală, motiv pentru care în pomenire li se adaugă „cei mai dinainte adormiți părinți și frați ai noștri, dreptmăritori creștini, care se odihnesc aici și pretutindeni”, adică cei ce își au mormântul în cimitirul parohial sau mănăstiresc din apropierea locașului sau în oricare altă parte a lumii unde li s-a hărăzit să-și doarmă somnul de veci. Se observă și aici principiul comunitar al rugăciunii din Biserică, cel care adună timpul și înfrânge depărtările.

[Aici pot fi intercalate rugăciuni speciale, fie din oficiu, la inițiativa preotului, când e vorba de o trebuință obștească, fie la cererea unor credincioși pentru anumite trebuințe de moment:

La vreme de neplouare și foamete.

La vreme de neconținere a ploilor.

Pentru cei ce călătoresc.

Pentru cei bolnavi.

Pentru vrăjmașii care ne urăsc și ne asupresc.

Pentru cei ce sunt în închisori.

La năvălirea vrăjmașilor.

La vreme de boli molipsitoare.

Mulțumire pentru toată facerea de bine a lui Dumnezeu. Pentru cei ce sunt asupriți de vrăjmași.

Pentru sporirea dragostei și dezrădăcinarea urii și a toată răutatea.

Pentru dobândirea celor de trebuință și de folos.

La vreme de orice nevoie și primejdie omenească.

Pomelnicele personale au trecut deja prin rugăciunile de la proscomidie. Acum întreaga obște e chemată să se roage împreună cu cel ce are nevoie de un asemenea sprijin.]

Ne mai rugăm pentru cei ce aduc daruri și fac bine în sfânta și întru-tot-cinstită biserica aceasta, pentru cei ce se ostenesc, pentru cei ce cântă și pentru poporul ce stă înaintea, așteptând de la Tine mare și bogată milă.

Cei ce aduc daruri sunt, pe de o parte, credincioșii care au depus la altar ofrande de pâine și vin, iar, pe de alta, cei ce prin tradiție aduc colive sau colaci pentru cinstirea unui sfânt patron sau pentru a sărbători un eveniment din viața lor; din aceste daruri se vor înfrupta mai ales săracii, la sfârșitul Liturghiei.

Și pentru că poporul din biserică așteaptă de la Dumnezeu mare și bogată milă și pentru că același popor răspunde cu întreitul *Doamne, miluiește*, ecfonisul care încheie concluziv ectenia nu poate fi decât în armonie cu ceea ce s-a rostit.

Preotul: Că milostiv și iubitor de oameni Dumnezeu ești și Ție slavă Îți înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor.

Ectenia pentru cei adormiți

Această ectenie se intercalează aici, de obicei, dacă după slujba liturgică urmează a se oficia un parastas sau dacă în ziua respectivă a intervenit decesul unei persoane a cărei trecere în veșnicie se cere însoțită de rugăciune.

Aproape toate religiile lumii cred în nemurirea sufletului și sunt preocupate de soarta acestuia după moarte. În creștinism, majoritatea protestanților au optat pentru predestinație, în sensul că fiecărui om i s-a hotărât de la început o anume soartă în veșnicie, de la care nu există abatere. Catolicismul profesează dogma purgatoriului, în sensul că între rai și iad există un spațiu intermediar în care sufletele păcătoșilor se purifică prin foc. Noi, ortodocșii, credem în puterea rugăciunilor pe care cei vii, în asociere cu sfinții, le fac pentru cei repauzați.

Rugăciunea pentru morți se întemeiază pe faptul că cei plecați în lumea de dincolo au fost oameni pământenii ca și noi, că nimeni din cei vii nu poate fi fără păcat și că noi, cei rămași, simțim nevoia și datoria de a ne păstra în comuniune cu ei. Omul trece în veșnicie cu încărcătura faptelor pe care le-a săvârșit în viața vremelnică, bune sau rele, fapte care îi conferă, acolo, în rai sau în iad, statutul de fericire sau nefericire într-un grad mai mare sau mai mic, după distanța pe care fiecare și-a pus-o, liber, între el și voia lui Dumnezeu.

Firește, noi ne rugăm, în primul rând și cu mai multă ardoare, pentru cei împovărați de păcate mari și grele, adică pentru cei din iad. Fără să știm prea multe despre viața de dincolo (în afară de credința că ea există), Biserica admite că păcătoșii din iadul tranzitoriu, de după Judecata particulară, vor intra tot ca păcătoși în iadul cel veșnic de după Judecata de Apoi. Tot ea însă admite că, prin rugăciunile celor vii, starea unora ar putea fi îmbunătățită până la iertarea totală și că aceștia, în final, ar putea intra în Împărăția lui Dumnezeu laolaltă cu cei drepecți. Pentru aceasta însă nu

e suficientă și nici eficientă doar rugăciunea noastră. Rugăciunea nu e o punte de comunicare directă între noi și cei repauzați (așa cum pretind spiritiștii!), ci ea se face în Dumnezeu și prin Dumnezeu. Cu alte cuvinte, noi Îl rugăm pe Dumnezeu pentru omul din iad, Dumnezeu îi transmite mesajul și-l întreabă dacă, în virtutea libertății pe care o are și acolo, îl acceptă sau nu. Dacă refuză deschiderea (așa cum o făcuse pe pământ), el singur se condamnă pe sine la non-comuniune, adică la singurătate perpetuă, ceea ce înseamnă o izolare nu numai de Dumnezeu, ci chiar de oamenii vecini cu el, pe care și-i simte aproape, dar pe care nu-i poate vedea, așa cum nici ei pe el. Acesta este „întunericul cel mai din afară”, de care pomeneste Evanghelia (Mt 8,12; 22,13). Dacă însă el I se deschide lui Dumnezeu (așa cum nu o făcuse pe pământ), atunci rugăciunea noastră ajunge la el și devine eficientă, în sensul că Dumnezeu îl iartă, îl scoate din iad și-l ridică în rai, de unde va avea poarta deschisă spre Împărăția plenară.

Noi ne rugăm pentru morți, dar niciodată nu putem ști cu certitudine unde anume se află fiecare. De aceea, în principiu ne rugăm atât pentru cei din iad, cât și pentru cei din rai, pornind de la premisa că și aceștia din urmă, ca unii care nu sunt lipsiți de păcate, au nevoie de ajutor.

Desigur, și într-un caz, și în altul, există nuanțe. Efectul rugăciunii poate fi trecerea unui păcătos al iadului dintr-o stare de suferință mai grea în una mai ușoară, după cum poate fi ridicarea unui cetățean al raiului dintr-o stare de fericire inferioară în una superioară. Dar, în toate cazurile, Dumnezeu este Cel ce hotărăște, iar noi avem destule temeieri să credem în generozitatea Lui. Să ne amintim de stăpânul care-și dorește casa plină de oaspeți, chiar adunați de pe drumuri (Lc 14,15-24), dar și de acela care angajase oameni la lucru: seara, la ceasul socotelilor, ostenitorului care fusese chemat mai târziu (și care deci lucrase mai puțin) îi dă plată egală cu a acelor care lucraseră ziua întreagă (Mt 20,1-16); aceasta pentru că Dumnezeu (așa cum remarcă și monahul Nicolae Steinhardt) are de unde și se comportă ca un boier.

Tot în virtutea principiului suveran al comuniunii, noi nu ne rugăm singuri, ci solicităm asocierea sfinților și, în principal, pe a Maicii Domnului. Sfinții sunt nu numai modele pentru noi, ca unii ce s-au realizat după modelul lui Iisus Hristos, dar sunt și prieteni ai lui Dumnezeu și, ca atare, mijlocitori pentru noi, cei de aici și cei de dincolo, cu care ei, tocmai prin sfințenia lor, se simt solidari. În acest sens, ei își asumă rolul de argați ai Stăpânului, care aleargă pe ulițe, pe la garduri și răspântii ca să-I aducă Acestuia cât mai mulți oameni la cină.

Cât despre Maica Domnului, niciodată nu voi înceta să amintesc momentul nunții din Cana Galileii, când I-a cerut Fiului ei să-i ajute pe nevoiașii a căror demnitate se afla în impas, iar Acesta a ascultat-o făcând întâia Sa minune, deși nu acelui moment o destinase (In 2,1-11). Concluzia e limpede:

o rugăciune a Maicii Domnului este în stare să schimbe chiar o hotărâre a lui Dumnezeu. În iconografia ortodoxă, scena Judecății de Apoi o înfățișează pe Maica Domnului de-a dreapta Fiului ei, în picioare, cu mâinile în stare de rugăciune; de partea cealaltă, tot rugându-se, Sfântul Ioan Botezătorul, „prietenu l Mirelui”. Dacă cei doi rugători vor fi de față atunci, la Înfricoșătoarea Judecată, în urma căreia nimic nu se mai poate schimba, cu atât mai mult în urma Judecății particulare, când pot avea loc schimbări, dar numai în sens pozitiv, adică de la mai-rău la mai-puțin rău și de la mai-puțin bine la mai-mult bine.

Ectenia de aici este desprinsă din slujba de înmormântare. O formă prescurtată a aceleiași slujbe este parastasul. Dar cea mai prețioasă și mai eficientă rugăciune este aceea pe care preotul o face în taină la slujba proscomidiei, când scoate din prescură miridele pentru morți și le așază sub Sfântul Agneț, rostind numele morților de pe pomelnicele ce i-au fost aduse, odată cu ofrandele, de către credincioși.

În momentul liturgic al sfințirii Darurilor, Sfântul Agneț se preface în Trupul real al lui Iisus Hristos. Miridele, reprezentând numele (și deci sufletele) morților, nu se prefac sub binecuvântare, dar participă la sfințenie prin imediata lor vecinătate cu Hristos euharistic. Această participare a fost pregătită în firida proscomidiarului și este anunțată de această ectenie specială, care sună astfel:

Preotul: Miluiește-ne pe noi, Dumnezeu, după mare mila Ta, auzi-ne și ne miluiește.

Poporul: Doamne, miluiește; Doamne, miluiește; Doamne, miluiește.

Dacă ne-am propus să ne rugăm pentru cei adormiți, e necesar și cuviincios să ne rugăm mai întâi pentru noi, pentru ca astfel rugăciunea noastră să-și deschidă cale nu numai spre Dumnezeu, Căruia Îi cerem mila, dar și, prin El, spre cei repauzați, care ne vor simți prezența în tăcuta lor singurătate. Doctorul nu intră în camera aseptică dacă mai întâi nu și-a asigurat propria lui asepsie. Rugăciunea nu e o teleconferință spațială, ci o întâlnire în Dumnezeu. La nuntă mergi în haină de nuntă, la întâlnire mergi în ținută decentă. De cel drag de dincolo poate să-ți fie dor, ceea ce e foarte frumos, dar dorul e un sentiment, pe când rugăciunea e putere. Pentru ca ea să fie putere, e necesar ca tu însuși să devii puternic, adică despovărat, iar aceasta se capătă prin mila lui Dumnezeu, Care-ți iartă păcatele. Cel repauzat își are păcatele lui, dar altele nu mai poate face, pe când tu poți cădea oricând, chiar în clipa în care te pregătești să te rogi. Cum te vei ruga pentru iertarea păcatelor lui dacă tu însuși nu ți-ai obținut iertarea? Iată de ce ectenia pentru cei adormiți începe cu o rugăciune pentru noi înșine. (De altfel, ați observat, ea este repetarea celui de al treilea stih din ectenia cererii stăruitoare.) De abia acum ne rugăm pentru cei de dincolo:

Ne mai rugăm pentru odihna sufletelor adormiților robilor lui Dumnezeu [N] și pentru ca să li se ierte lor toată greșala cea de voie și cea fără de voie.

În limbajul biblic, patristic, liturgic și bisericesc, orice creștin este rob al lui Dumnezeu, fie în timpul vieții, fie după moarte. Noi știm însă că acest cuvânt, profund pozitiv în spiritualitatea creștină, devine din ce în ce mai incomod în modul de gândire al omului modern, deprins cu termeni mai la îndemână, precum „liber”, „libertate”, „liber-arbitru”, „liber-cugetător” etc. De aceea aș vrea să mă opresc puțin asupra lui, cu gândul de a-l limpezi în conștiința dumneavoastră, a tuturor, și de a vă elibera de eventualele complexe.

Este adevărat că, strict etimologic, cuvântul *rob* este echivalent cu *sclav*, ceea ce înseamnă om lipsit de libertate, captiv, prizonier sau dependent de un stăpân pentru care muncește silit. Există și situații în care cineva este numit rob sau sclav al unui viciu, cum ar fi, în zilele noastre, totala dependență de droguri. Dar nu este mai puțin adevărat că rob sau sclav poate fi și un om al datoriei, un ins care își subordonează integral voința și acțiunile unei pasiuni nobile, onorabile, cum ar fi cercetarea științifică, muzica, literatura, artele, alpinismul sau speologia.

În vechile culturi și civilizații însă rob era un titlu de noblețe pe care-l purtau câțiva demnitari ai curții imperiale, devotați voluntar și fără rezerve suveranului lor. Acesta este sensul cu care îl întâlnim în cărțile Vechiului Testament. Toți marii patriarhi ai lui Israel erau numiți sau se numeau ei înșiși robi ai lui Dumnezeu: Avraam (Fc 18,3-5), Isaac (Fc 24,14), Iacob (Fc 32,10), Moise (Iș 4,10; Nm 11,11; Ap 15,3). În cărțile Noului Testament, Sfânta Fecioară Maria se numește pe ea însăși *roaba Domnului*, așa cum *robi ai lui Dumnezeu* se numesc pe ei înșiși sfinții apostoli Pavel (Rm 1,1), Iacob (Iac 1,1) și Evanghelistul Ioan (Ap 1,1), ca să nu dau decât câteva exemple. Și atunci, iubiții mei, cum am putea noi, robii de astăzi ai lui Dumnezeu, să fim stânjeniți de faptul că ne aflăm într-o asemenea glorioasă companie?

Rob al lui Dumnezeu este acela care și-L recunoaște pe Dumnezeu ca Stăpân, Creator al omului și iubitor de oameni. Lui I se supune, dar nu „orbește” (adică plutind în supunere ca într-o negură), ci cu luciditate. Or, luciditatea înseamnă discernământ, iar discernământul înseamnă libertate. Ca rob al lui Dumnezeu, omul nu se află *sub* Dumnezeu, ci *întru* Dumnezeu, adică în interiorul libertății Lui. A fi rob al lui Dumnezeu înseamnă a deveni cetățean al Împărăției Cerurilor. Așa stând lucrurile, cum poți să te consideri prizonier într-un lagăr fără ziduri, fără paznici, fără garduri și fără margini?

Desigur, trebuie să recunoaștem că omul, prin greșala lui Adam (care și-a înțeles și folosit prost libertatea), a devenit robul păcatului. Dar tocmai

acesta a fost rostul întrupării și jertfei lui Hristos: să ne elibereze din robia constrângătoare a păcatului și să ne redea robiei zburdalnice a lui Dumnezeu. Sfântul Apostol Pavel observă că sclavul (propriu-zis) care a fost chemat de Hristos devine un om liber, în pofida faptului că, social, continuă să rămână sclav, iar omul liber (propriu-zis) chemat de Hristos își păstrează libertatea tocmai prin faptul că a devenit rob al lui Hristos (vezi 1 Co 7,22). Iar Sfântul Apostol Petru avertizează asupra libertății adamice, rău înțelese și prost folosite, așa cum se întâmplă, din păcate, și în zilele noastre, când libertatea omului este invocată ca justificare a propriei sale depravări. Iată ce ne spune înțeleptul Apostol: „Trăiți ca oameni liberi, dar nu ca și cum ați avea libertatea drept acoperământ al răutății, ci ca robi ai lui Dumnezeu” (1 Ptr 2,16).

De data aceasta ne rugăm în mod special pentru robii lui Dumnezeu cei *adormiți*. Pentru noi, cei obișnuiți cu limbajul bisericesc, e lesne de înțeles că *adormiții* sunt cei morți, cei ce au trecut din viața aceasta în cea de dincolo; despre ei spunem că „au trecut în veșnicie”. Cu toate acestea, o seamă de jurnaliști din zilele noastre, încă tributari limbajului oficial ateist, anunță moartea cuiva (chiar a unui personaj celebru) prin sintagma „a trecut în neființă”, ceea ce e cu desăvârșire absurd, deoarece „a trece” înseamnă a părăsi un mediu și a pătrunde în altul, pe când „neființa” („neantul” sau „nimicul”) e însăși negarea noțiunii de mediu. Dar să lăsăm asta și să ne întoarcem la adormiții noștri. A trebuit multă vreme până când verbul „a muri” a fost echivalat cu „a adormi”. Potrivit Vechiului Testament, principalele personaje ale istoriei sfinte și-au sfârșit viața, pur și simplu, murind. Așa ni se spune despre Adam (Fc 5,5), despre Iosif (Iș 1,6), despre Aaron (Nm 33,38) și chiar despre Moise (Dt 34,5). Toți conducătorii Israelitelor din țara Canaanului au murit, inclusiv primul lor rege, Saul (1 Rg 31,5). Regele David (care a trăit cam cu o mie de ani înainte de Hristos) este primul despre care ni se spune că „a adormi” (3 Rg 2,10); același termen e folosit pentru moartea tuturor regilor de după el.

Trebuie să vă spun însă că în limbile originale ale Vechiului Testament verbul „a adormi” nu avea doar înțelesul de „a cădea în somn” (adică într-o stare din care te poți trezi), ci și pe acela de „a sta culcat”, a se așterne în poziție orizontală (pe pat, pe o scândură sau pe pământ), ceea ce îl făcea vecin cu imaginea mortului care stă culcat fără putința de a se mai ridica vreodată. Așa se explică de ce în vremea Noului Testament verbul „a adormi” rămăsese doar cu înțelesul comun al căderii în somn, așa cum îl avem și noi în afara limbajului bisericesc.

Domnul Iisus i-a conferit acestui cuvânt înțelesul care-l asociază cu învierea. Primul fapt s-a petrecut în casa lui Iair, a cărui fiică, de numai 12 ani, abia murise. Domnul caută să-i liniștească pe vecinii care umpluseră curtea: „Nu plângeți; n-a murit, ci doarme”. Ei însă Îl iau în râs, știind

bine că fata murise. Iisus îi poruncește copilei să se ridice, și astfel se petrece minunea învierii pe care o cunoaștem din Evangheliile după Marcu și Luca (Mc 5,22-43; Lc 8,41-56).

Al doilea fapt e și mai grăitor. (Înainte însă de a-l relata, fac o mică paranteză. Iisus obișnuia să folosească ceea ce am putea numi un „metalimbaj”, adică un cuvânt sub al cărui sens comun se ascundea un altul, știut și descoperit numai de El, dar care era mai mult decât o metaforă. Într-o bună zi intră în corabie și le spune ucenicilor: „Feriți-vă de aluatul fariseilor și al saducheilor”. Ei înțeleg că aceasta e o aluzie la faptul că uitaseră să ia pâine, ceea ce echivala cu o muștrare fină. În realitate, El îi îndemnase să se ferească de învățătura acelora ca de un aluat învechit, care nu mai fermentează și care deci nu mai dospește frământătura, ci mai degrabă o strică (Mt 6,5-12). În altă împrejurare, lângă fântâna lui Iacob, Iisus îi făgăduiește femeii samarince o apă prin folosirea căreia nimeni nu mai însetează niciodată; ea crede că e vorba de vreo licoare miraculoasă, obținută prin cine știe ce vrăji, dar mai târziu va pricepe că El îi oferise apa cea vie a Duhului Sfânt. Tot atunci, după plecarea femeii, ucenicii aduc merinde și-L îndeamnă să mănânce, dar El refuză: „Eu am de mâncat o mâncare pe care voi nu o știți”. Ei bănuiesc că între timp I-a adus cineva de mâncare, dar de îndată vor ști că hrana lui Iisus este plinirea voci Tatălui Său [In 4,7-34]).

Revenim la faptul grăitor. Iisus Se află undeva departe de Betania, în timp ce Lazăr, prietenul Său, zace bolnav acasă. El le spune ucenicilor: „Lazăr, prietenul nostru, a adormit, dar mă duc să-l trezesc”. Citez, în continuare, textul din Evanghelia după Ioan: „Atunci I-au zis ucenicii: Doamne, dacă a adormit, va scăpa. Iisus însă vorbise despre moartea lui [Lazăr], dar ei credeau că vorbește despre adormirea prin somn. Deci Iisus le-a spus atunci limpede: Lazăr a murit”. Ceea ce a urmat știm: învierea lui Lazăr.

Iată deci marea revelație: moartea fizică a omului nu înseamnă nimicirea lui, adică dispariția lui totală și ireversibilă, ci doar trecerea lui dintr-un mod de existență în alt mod de existență. Aceasta, datorită faptului că ființa umană are o structură dihotomică, alcătuită din trup și din suflet. Trupul, fiind materie, se descompune prin moartea fizică și devine pământ, în timp ce sufletul, despărțindu-se de trup, își are o viață de sine stătătoare, spirituală și veșnică. Știm din Sfintele Scripturi (și mai cu seamă de la Sfântul Apostol Pavel) că învierea cea de obște, de la sfârșitul veacurilor, nu va fi altceva decât învierea fiecărui trup omenesc, adunat din risipire, și reunirea lui cu sufletul de care fusese despărțit prin moarte. El însă nu va mai avea structura cea veche, ci va fi un „trup duhovnicesc” (1 Co 15,39-49), după modelul celui cu care a înviat Hristos.

După moartea omului, sufletul trece printr-o Judecată particulară a lui Dumnezeu, în urma căreia el intră într-o stare de fericire, pe care noi o

numim rai, sau într-o stare de nefericire, pe care o numim iad. Aceste stări durează până la Judecata universală, de după învierea morților, când vor avea loc hotărârile finale. Până atunci, totul e așteptare. În rai, sufletul se bucură de odihna cea întru Dumnezeu, despre care v-am mai vorbit. Cel din iad, ca unul ce s-a ținut și se ține departe de Dumnezeu, trăiește și el, dar își trăiește o stare de neodihnă perpetuă, așa cum este aceea a trupului chinuit de insomnii. Păstrându-și intactă memoria, el este în permanență vizitat de imaginea păcatelor și nelegiuirilor săvârșite în viață și rămase în afara oricărei pocăințe. Neliniștea lui e întreținută chiar de amintirea păcatelor mai mici, a celor mărunte, care nu-i dau pace, ca într-un somn bântuit de purici.

Iată de ce noi, ortodocșii, ne rugăm pentru cei repauzați și de ce noi, românii, avem și întreținem un puternic cult al morților. Or, dacă e normal să cinstim trupul rămas fără suflet, îngrijindu-i mormântul, înzestrându-l cu cruce, curățindu-l de buruieni și împodobindu-l cu flori, cu atât mai firesc este să ne îngrijim de sufletul cel nemuritor, despre care niciodată nu știm precis în ce stare se află, cerând de la Dumnezeu ușurarea, lăsarea și iertarea păcatelor care-l tulbură și-l încolăcesc asemenea buruienilor perene. Noi credem și mărturisim că, prin rugăciunile noastre, sufletul pentru care ne rugăm va ajunge la Judecata universală, cea De Apoi, într-o stare mai bună decât aceea cu care s-a despărțit de trup. Reunit cu acesta în ființa omului final, el nu va sta singur în fața Dreptului Judecător, ci însoțit de rugăciunile noastre, cărora li se vor adăuga, negreșit, acelea ale Maicii Domnului.

Așadar, ne rugăm pentru odihna sufletelor robilor lui Dumnezeu și „pentru ca să li se ierte lor toată greșala cea de voie și cea fără de voie”.

În ediția jubiliară a Bibliei s-a propus o exceptare a cuvântului *greșală* (cu pluralul *greșeli*) de la normele ortografice oficiale ale limbii române, printr-o diferențiere grafică și semantică ce ține de tradiția și specificul limbajului bisericesc, și anume: *greșală*, *greșale*. În treacăt fie spus, în limba română mai există cuvinte cu diferențieri semantice ale pluralului, cum sunt, de pildă, *vis*, *vise* (cele din somn) și *vis*, *visuri* (cele din imaginație), *timp*, *timpuri* (interval) și *timp*, *timi* (faze ale mișcării). *Greșelile* sunt simple erori sau abateri de la normă (cum ar fi greșelile de tipar), în timp ce *greșalele* se înscriu în domeniul moral, însemnând încălcarea datorii pe care oamenii le contractează nu numai față de Dumnezeu, ci și față de semenii lor, fie prin răul pe care-l fac, fie prin binele pe care nu-l fac. (Cu această grafie ni s-a păstrat cuvântul în rugăciunea *Tatăl nostru*, pe care noi o cântăm atât de des în versiunea muzicală a lui Anton Pann: „Și ne iartă nouă greșalele noastre”...)

Rugăciunea Domnească însă ne oferă și prilejul de a constata că în limbajul biblic nu se face întotdeauna o clară diferențiere semantică între

greșală și păcat. Astfel, Evanghelistul Matei formulează: „Și ne iartă nouă *greșalele* noastre...” (Mt 6,12), în timp ce Evanghelistul Luca preferă: „Și ne iartă nouă *păcatele* noastre...” (Lc 11,4).

Cu toate acestea, în accepția curentă a acestor două cuvinte, *greșala* este un accident trecător, efect al nepriceperii, neîndemânării sau neatenției, pe când *păcatul* este o încălcare clară a unei norme morale, cu urmări deseori grave, a cărei repetare poate deveni viciu.

Greșala poate fi făcută fără participarea voinței, adică fără premeditare sau calcul, în mod cu totul accidental, cu posibilitatea unei reparații imediate sau grabnice. Iertarea ei se poate obține cu ușurință.

Când însă ea e săvârșită cu participarea voinței, deci cu premeditare și întemeiată pe un anume calcul în vederea unui beneficiu sau a unei plăceri personale, de obicei în dauna altcuiva, ea este foarte aproape de dimensiunea păcatului și nu poate fi răscumpărată decât prin căință și iertare.

Ca Domnul Dumnezeu să așeze sufletele lor unde dreptii se odihnesc, mila lui Dumnezeu, Împărăția cerurilor și iertarea păcatelor lor de la Hristos, Împăratul Cel fără de moarte și Dumnezeul nostru, să cerem.

Poporul: Dă, Doamne.

Despre odihna sfinților întru bucuria Domnului lor și odihna lui Dumnezeu întru bucuria sfinților Săi v-am vorbit cu un alt prilej¹. Este ceea ce solicităm acum pentru repauzații noștri, atrăgându-vă atenția totodată că termenul *repauzat* (popular: *răposat*) înseamnă „odihnit”.

Nici un om nu poate pretinde că își merită iertarea, că adică o poate obține, în sensul juridic, printr-o anume îndreptățire personală. Ea poate fi dobândită doar prin mila lui Dumnezeu, care e expresia iubirii Sale față de oameni. Chiar și în cazul sfinților, puținul minus de merit este umplut de mila dumnezeiască. În una din rugăciunile noastre de dimineață ne adresăm Domnului Iisus și prin cuvintele: „[Tu,] Carele pe cei drepti îi iubești și pe cei păcătoși îi miluiești...”.

Iată însă că în această rugăciune cerem ca Dumnezeu să le dăruiască repauzațiilor noștri „Împărăția cerurilor și iertarea păcatelor”. Se pune întrebarea: de ce mai întâi *Împărăția cerurilor*, un loc în care presupunem desăvârșirea, și doar după aceea *iertarea păcatelor*, care, după socotința noastră comună, ar trebui să preceadă și să condiționeze intrarea în Împărăție? Pentru un răspuns potrivit e nevoie să ne întoarcem la ceea ce v-am spus despre cele trei ipostaze ale Împărăției: *liturgică, aurorală și plenară*. Or, ținând seama că această ectenie este extrasă din slujba înmormântării, se presupune că sufletul mortului se află în fața Judecății particulare, cu care se deschide ipostaza tranzitorie, aurorală, a Împărăției, sau după ea,

1. Vezi p. 116.

când pot avea loc schimbări. Așadar, e vorba de raiul pe care Adam l-a pierdut prin păcat și care se reface, pe o treaptă superioară, în acest segment al Împărăției Cerurilor. Ideea e foarte frecventă în slujba înmormântării. Iată doar câteva exemple: „Locuitor și lucrător al raiului m-ai rânduie dintru început, dar, călcând porunca Ta, m-ai izgonit. Pentru aceasta, Mântuitorule, sufletul robului Tău îl odihnește”. Altul: „Ceata sfinților a aflat izvorul vieții și ușa raiului”. Altul: „Moștenirea cea dorită dăruiește-mi, făcându-mă pe mine iarăși cetățean Raiului”. Altul: „Odihnește, Dumnezeule, pe robul Tău și-l așază în Rai, unde-s cetele sfinților, Doamne”. Exemplele pot continua, dar ați reținut, desigur, de ce noi cerem mai întâi *Împărăția Cerurilor* în segmentul ei tranzitiv, raiul, și după aceea *iertarea păcatelor*, care poate fi dobândită, tot prin rugăciune și milă, la Judecata de Apoi, prin sentința ultimă, definitivă și irevocabilă.

Rugăciunile I se adresează lui „Hristos, Împăratul cel fără de moarte și Dumnezeuul nostru”, Căruia Tatăl I-a încredințat puterea de a judeca oamenii în virtutea calității Lui de Fiul Omului (In 5,27-30).

Preotul: Domnului să ne rugăm.

Poporul: Doamne, miluiește.

*Preotul (rostește cu voce tare următoarea rugăciune, urmată de ecfonis):
Dumnezeul duhurilor și a tot trupul, Carele ai zdrobit moartea și pe diavolul l-ai surpat și ai dăruit viață lumii Tale, Însuși, Doamne, odihnește și sufletele adormiților robilor Tăi [N] în loc luminat, în loc cu verdeață, în loc de odihnă, de unde a fugit toată durerea, întristarea și suspinul. Și pentru tot ce au greșit ei cu cuvântul, cu fapta sau cu gândul, Tu, ca un Dumnezeu bun și iubitor de oameni, iartă-i! Că nu este om care să fie viu și să nu greșască; numai Tu singur ești fără de păcat; dreptatea Ta este dreptate în veac și cuvântul Tău este adevărul.*

Că Tu ești învierea și viața și odihna adormiților robilor Tăi [N], Hristoase, Dumnezeuul nostru, și Ție slavă Îți înălțăm, dimpreună și Părintelui Tău Celui fără de început și Preasfântului și bunului și de viață făcătorului Tău Duh, acum și pururea și în vecii vecilor.

Poporul: Amin.

Preotul: Întru fericită adormire, veșnică odihnă dă, Doamne, sufletelor adormiților robilor Tăi care acum s-au pomenit, și le fă lor veșnică pomenire.

Și cântă, o dată, în altar, *Veșnică pomenire*, după care *Poporul* din biserică repetă aceeași cântare de două ori.

Iisus Hristos este numit aici *Dumnezeul duhurilor și a tot trupul*, deoarece El, ca Logos, a participat la toată lucrarea prin care Dumnezeu-Tatăl a făcut lumea. Iată ce ne spune despre El Sfântul Apostol și Evanghelist Ioan: „Toate printr-Însul s-au făcut și fără El nimic nu s-a făcut din ceea ce s-a făcut” (In 1,3). Așadar, Logosul a participat și la facerea omului ca ființă integrală, alcătuită din trup și suflet.

Vă bănuiesc acum nedumerirea că în această rugăciune nu I se spune *Dumnezeul sufletelor*, ci al *duhurilor*. Explicația e dublă: una e de ordin filologic, în sensul că limbajul biblic folosește deseori cuvântul *duh* în loc de *suflet*, și invers. Să ne amintim de fiica lui Iair: ni se spune că, prin înviere, *duhul* ei s-a întors în trup (Lc 8,55). În limbajul popular, de asemenea, despre omul care de abia a murit se spune că *și-a dat duhul*.

A doua explicație o extragem din antropologia paulină. În gândirea Sfântului Pavel, sufletul e sediul sentimentelor. Dar sentimentele, așa cum știm toți, sunt nestatornice, ele putându-se schimba chiar de la o clipă la alta. Omul care trăiește doar la nivelul sentimentelor este un *om psihic*, pe care Apostolul nu pune mare preț. Sufletul însă are în alcătuirea lui o parte superioară, mai fină, mai nobilă și pe deplin statornică, numită *duh*. Repet, duhul nu este altceva decât sufletul, ci un fel de ozon al acestuia, prin care omul se poate pune în legătură cu Duhul lui Dumnezeu. Omul care nu se lasă condus de labilitatea sentimentelor, ci de statornicia duhului său, este un *om duhovnicesc* (1 Co 14,37; vezi și 1 Co 2,13-15). Acesta este înzestrat cu *daruri duhovnicești*, pe care le împărtășește și altora (Rm 1,11; 1 Co 1,7). Chiar și trupurile care vor învia în fața Judecării de Apoi vor fi *trupuri duhovnicești* (Co 15,39-50), transfigurate, asemenea trupului cu care a înviat Hristos, deci mult mai apropiate de dimensiunea duhovnicească a omului. Acum ne este mai ușor să înțelegem de ce Hristos este *Dumnezeul duhurilor și a tot trupul*.

El este Cel ce prin învierea Sa a zdrobit moartea și pe diavolul l-a surpat și a dăruit viață lumii pe care El a creat-o. Lui Îi cerem să așeze sufletele repauzaților noștri *în loc luminat*, luminat de Cel ce este *Lumina lumii* (În 8,12), dar și de dreptii din rai, care „*ca luminătorii strălucesc*”¹, *în loc cu verdeață*, aceasta fiind o metaforă a veșnicei tinereți, a vieții *veșnic neîmbătrânitoare*², în odihna care nu mai e bântuită de nici un fel de durere, întristare sau suspin.

Greșalele sau păcatele pot fi făcute în trei chipuri: prin cuvânt, prin faptă, prin gând sau prin toate trei.

Omul e „pământ cuvântător” (Iov 38,14). Graiul articulat i-a fost dat numai lui, pentru ca prin el să comunice cu semenii și, prin comunicare, să ajungă la comuniune. Din punct de vedere moral, vorbirea e un instrument neutru; sensul pozitiv sau negativ i-l dă omul, în virtutea libertății lui. Sfântul Apostol Iacob este cel ce observă și consemnează faptul acesta ca nimeni altul. După cum cârmaciul îndreaptă corabia în direcția pe care el o vrea, așa se petrece și cu limba omului: „Cu ea Îl binecuvântăm pe Domnul-și-Tatăl, cu ea îi blestemăm pe oamenii care sunt făcuți după

1. Din slujba înmormântării.

2. *Idem*.

asemănarea lui Dumnezeu. Din aceeași gură ies binecuvântarea și blestemul” (Iac 3,9-10). Gama păcatelor săvârșite prin cuvânt e foarte largă, de la gluma proastă și minciună până la blasfemie și tăgadă. Omul care nu i-a pus gurii sale o strajă veghetoare (Ps 140,3) și nu s-a străduit ca din inima lui să iasă întotdeauna „cuvânt bun” (Ps 44,1), acela se împovărează cu numeroase păcate. Iată ce ne spune, în această privință, Însuși Domnul Hristos: „Vă spun Eu vouă că pentru orice vorbă deșartă pe care o vor rosti, oamenii vor da socoteală în ziua Judecății. Căci din cuvintele tale te vei îndreptăți și din cuvintele tale vei fi osândit” (Mt 12,36-37).

Creștinismul e o religie prin excelență pragmatică. Întreaga lui teologie, bogată, luxuriantă și profundă, se focalizează asupra faptei. Enunțurile evanghelice sunt cât se poate de clare, fără echivoc. Pomul se cunoaște după roadă și omul după faptă: „Tot pomul care nu face roadă bună se taie și se aruncă în foc” (Lc 3,9). „Nu tot cel ce-Mi va zice Doamne, Doamne! va intra în Împărăția Cerurilor, ci acela care face voia Tatălui Meu.” (Mt 7,21) Cuvintele de învățătură adresate oamenilor, oricât ar fi ele de frumoase, iscusite și convingătoare, nu au nici un preț dacă cei ce le ascultă nu văd faptele cele bune ale cuvântătorilor, prin care să-L preamărească pe Tatăl Cel din ceruri (Mt 5,16). Aproximarea de Iisus și asumarea cuvintelor Lui trebuie să ducă, neapărat, la faptă; „tot cel ce vine la Mine și ascultă cuvintele Mele și le face” se aseamănă omului care și-a zidit casa pe temelie de piatră. În schimb, cel ce aude și nu face este asemenea omului care și-a zidit casa pe pământ fără temelie, sortită prăbușirii (Lc 7,47-49).

Păcatele prin faptă sunt de două categorii: comise și omise. Printre cele comise pot fi amintite, ca mai grele și foarte grele, jaful, tâlhăria, spolierea săracilor, desfrăul, sodomia, cruzimea, omuciderea, pruncuciderea. Ele impresionează prin relieful lor puternic, dar și prin aceea că se află și sub incidența codului penal.

În general, păcatele omise nu ne atrag atenția, ca unele ce par lipsite de importanță. În judecata comună, fapta contează, nu lipsa faptei. Și totuși, nu este așa. În ordinea rațiunii dumnezeiești, omisiunea faptei bune este tot atât de gravă ca și comiterea unei fapte rele, dacă nu chiar mai gravă. Haideti să deschidem Scriptura la pagina Judecății de Apoi. Putem bănuși că nu vor scăpa nepedepsiți tâlharii, sodomiții sau ucigașii care nu s-au pocăit. Dar, potrivit cu ceea ce ne este dat să citim, criteriul Judecății este relația faptică a omului cu semenii săi, cu aproapele său, cu orice suferind înlăuntrul căruia Se află Însuși Hristos. În osânda finală vor cădea toți cei nu l-au ajutat efectiv pe cel flămând, pe cel însetat, pe cel străin, pe cel gol, pe cel bolnav, pe cel întemnițat (Mt 25,31-46). Toate acestea sunt păcate omise. E grav să-i furi sârmanului pâinea de la gură, dar e mult mai grav să nu i-o dai pe a ta atunci când lui îi lipsește. Chipul unui astfel de om este bogatul zis nemilostiv din parabola cu acest nume, al cărui suflet s-a dus în chinurile iadului pentru simplul motiv că, de-a

lungul unei vieți, nici măcar nu-l luase în seamă pe săracul Lazăr de la poarta lui (Lc 16,19-31). În asemenea cazuri, nu nepăsarea se pedepsește, ci nesimțirea. Așadar, păcatul prin faptă nu este doar fapta rea, ci și absența faptei bune. Așa ajungem și la rațiunea pentru care noi, odată cu rugăciunile pentru morți, facem și pomeni în numele lor.

Păcatul prin gând este cel mai subtil și mai puțin controlabil, cel mai viclean și mai frecvent, și tocmai de aceea marii nevoitori duhovnicești îl au în prim-planul preocupărilor lor.

În cele mai multe cazuri, gândul este izvorul faptei. Din gândul rău se naște păcatul făcut „cu știință”, adică premeditat. Dacă în spatele gândului stă impulsul violent al unui sentiment diabolic, gândul este cel care îl întreține și-l organizează. Întâia crimă din istoria omenirii, aceea a lui Cain, și-a avut obârșia în sentimentul invidiei, dar gândul a fost acela care i-a urzit ucigașului planul de a-și atrage fratele la câmp, spre a-l ucide fără martori (Fc 4,3-8).

Unul din resorturile păcătoase ale gândului este amintirea, mai ales când aceasta se consumă în zonele erosului revolut; ea întreține voluptatea virtuală și împiedică sau amână părerea de rău, adică pocăința. Gândul însă poate alimenta și aducerea aminte de răul pe care cineva ți l-a făcut cândva, ceea ce împiedică iertarea sau, mai mult, poate sugera o răzbunare târzie.

Chiar când nu devine faptă rea, gândul rău tot păcat rămâne. Iată ce ne spune Domnul în această privință: „Oricine se uită la o femeie spre a o pofti s-a și desfrânat cu ea în inima lui” (Mt 5,28).

Iată de ce una din luptele acerbe ale „războiului nevăzut” de care ne vorbesc asceții este purificarea inimii de gândurile dăunătoare. Aceasta, potrivit lui Avva Antonie, se poate obține printr-o severă și susținută disciplină a minții.

Finalul rugăciunii pe care preotul o rostește pentru morți conține o aserțiune care, în context, pare a fi o contradicție. Pe de o parte, Îi cerem lui Hristos milă și iertare pentru cei păcătoși, dar îndată după aceea afirmăm că „dreptatea Ta este dreptate în veac și cuvântul Tău este adevărul”. Or, după socotințele noastre justițiare, dreptatea cumpănită și pronunțată de judecător poate acorda unui vinovat circumstanțele atenuante prevăzute de lege, dar exclude sentimentalismul, concesiile, mila, îndurarea, iertarea. Dacă rugăciunea solicită mila și iertarea, atunci e de prisos ca totodată să ceară dreptate și adevăr, întrucât dreptatea și adevărul stau tocmai împotriva vinovatului și, prin aceasta, anulează mila. Să încercăm o explicație apelând la rațiunea divină, revelată în Sfintele Scripturi.

Orice judecător judecă după o lege pe care nu el a făcut-o, în timp ce Dumnezeu judecă după o lege căreia El îi este autor și care se numește *har*, adică revărsarea iubirii Sale asupra noastră. De vreme ce din iubire l-a

făcut Dumnezeu pe om, și anume după chipul Său, înseamnă că legea Lui față de om este aceea a iubirii față de omul care-I păstrează chipul și urmărește asemănarea. „Voi milui pe cel de care-Mi este milă și Mă voi îndura de cel ce-Mi este de-ndurare” (Iș 33,19). Nu e un capriciu, ci dreaptă cumpănire. Orice magistrat judecă după probele care-i sunt accesibile, dar el nu are nici o cale de acces la universul lăuntric al inculpatului, pe când Dumnezeu are. Că dacă fiecare om în parte este singurul care-și cunoaște propriul său adânc, cu atât mai mult Dumnezeu Care l-a creat (Vezi 1 Co 2,11-15). Tocmai de aceea poate Dumnezeu să judece drept, fiindcă El e în deplină cunoștință de cauză, cunoaște toate datele problemei, are dinainte întregul „dosar” al împricinatului. În acest sens Îl definește Psalmistul: „Drept este Domnul, Dumnezeul meu, și nedreptate nu se află într-Însul” (Ps 91,15). Și tot în sensul acesta Se definește Hristos, vorbind despre Sine la persoana a treia: „Acela este adevărat, și nedreptate într-Însul nu se află” (In 7,18).

Când Ioan de la Iordan ezită să-L boteze pe Iisus, Acesta îl îndeamnă: „Se cuvine ca noi să-mplinem toată dreptatea” (Mt 3,15). Or, dreptatea nu e altceva decât a face voia lui Dumnezeu. Prin ascultarea de această voie S-a întrupat Hristos. Întreaga Lui viață de pe pământ, inclusiv patimile, răstignirea și moartea sunt acte ale dreptății. Ele însă, toate, sunt expresia iubirii (vezi In 3,16 și Rm 5,8). Aceluiași Ioan Botezătorul i-a plăcut să creadă că Iisus este, concomitent, Miel îngăduitor și Secure justițiară, dar Iisus Se definește pe Sine ca fiind doar Mielul (vezi Mt 11,2-5); Securea va veni și ea, dar foarte târziu, la Judecata de Apoi, după ce dreptatea iubirii își va fi epuizat mijloacele de a-i aduce pe toți oamenii la credința în Adevăr. „În Evanghelie”, spune marele Pavel, „dreptatea lui Dumnezeu se descoperă din credință spre credință” (Rm 1,16).

Ca să vă conving că dreptatea lui Dumnezeu are alte criterii decât cele omenești și că ea se întemeiază pe legea harului, mă întorc la parabola stăpânului care a mers dimineața în piață și a tocmii câțiva zilieri să-i lucreze în vie, cu plata de un dinar pe zi. Pe alții i-a adus după cum i-a găsit, la ore diferite, cu asigurarea că fiecare își va primi dreptul său, iar pe ultimii i-a avut doar către seară. Cu aceștia din urmă a început a face plata, dând fiecăruia câte un dinar. Ceilalți, văzând, au gândit că, după sfânta dreptate, lor le va da mai mult, ca unora care munciseră mai mult, ceea ce nu s-a întâmplat, plata fiind aceeași pentru toți. Cei mai supărați s-au arătat primii, care au și început a cârți împotriva stăpânului „nedrept”. Unuia din aceștia însă stăpânul i-a zis: „Prietene, nu-ți fac nedreptate. oare nu pentru un dinar te-ai învoit cu mine? Ia-ți ce este al tău și pleacă. Vreau eu ca acestuia din urmă să-i dau cât și ție; oare nu am dreptul să fac cu ale mele ce vreau eu?” (Mt 20,1-16). Aceasta este parabola, dar vreau să menționez că ea se referă în mod expres la Împărăția Cerurilor, cu precizarea că e vorba doar de primele două ipostaze ale acesteia: cea liturgică, de pe pământ, și cea aurorală, intermediară, din ceruri.

Așadar, în concluzie, noi Îi cerem lui Hristos milă și iertare pentru cei repauzați tocmai pentru faptul că mila și iertarea fac parte din dreptatea lui Hristos-Dumnezeu, întemeiată pe legea Harului și pe cuvântul Adevărului. Hotărârea însă Îi aparține doar Lui, ca Unuia ce cunoaște nu numai faptele de la suprafață, ci și adâncurile inimilor. Nouă nu ne este dată acalmia certitudinii, dar ni s-a rezervat ceva mult mai de preț, dinamica speranței.

În cele câteva fraze introductive la tâlcuirea primei părți a Sfintei Liturghii vă spuneam că în Biserica primară exista instituția catehumenilor (sau a celor chemați), adică a iudeilor sau păgânilor aspiranți la creștinism, pe care învățătorii (numiți cateheți) îi pregăteau vreme îndelungată pentru a primi Taina Sfântului Botez. Era la vremea când creștinismul avea un caracter inițiat, cucerit treaptă cu treaptă, totul petrecându-se după reguli foarte severe, care alcătuiau *disciplina arcana*, asemănătoare cu aceea a unei confrerii secrete (să nu uităm că, vreme de trei secole, creștinii s-au aflat sub crunta prigoană a împăraților romani și că-și țineau slujbele în catacombe). Catehumenii participau doar la prima parte a Liturghiei. După citirea Evangheliei și tâlcuirea ei printr-un cuvânt de învățătură, diaconii îi invitau pe cei chemați să părăsească biserica și controlau dacă nu cumva a rămas vreunul, după care se închideau ușile, iar slujba continua cu participarea doar a celor botezați, numiți credincioși.

Cu trecerea timpului și în regim de libertate, creștinii au început să-și boteze copiii încă de mici, așa încât religia lor, treptat-treptat, și-a pierdut caracterul inițiat, iar instituția catehumenilor (a celor chemați) s-a subțiat până la dispariție. Au rămas însă, în carte, ecteniile pentru ei. Nemaifiind de actualitate, ele nu se mai rostesc, preotul limitându-se să citească rugăciunile de taină. Chiar dacă s-ar rosti (așa cum încă se mai face în unele mănăstiri și în mediile conservatoare), nimeni nu ar pricepe sensul îndemnului: „Câți sunteți chemați, ieșiți!, cei chemați, ieșiți!, ca nimeni din cei chemați să nu rămână!”.

Cu toate acestea, există și unele voci care pledează pentru menținerea în viu grai a acestor ectenii, ele făcând parte nu numai din tradiția liturgică, dar și din ceea ce s-ar chema dimensiunea misionară a Bisericii. Într-adevăr, zic ei, catehumenii nu mai există, dar încă există oameni care nu au aderat la creștinism și care deci pot fi „chemați” către botez¹.

Din punctul meu de vedere, această interpretare mi se pare forțată și cred că nu întâmplător ea vine din partea unui preot rus, știindu-se că, în aria Ortodoxiei, Biserica Rusă este aceea care a desfășurat cea mai amplă activitate de convertire, mai cu seamă în Asia. De partea cealaltă, grecii nu numai că ocolesc aceste ectenii, dar ei sar de-a dreptul de la citirea Evangheliei la Cântarea heruvimică, socotind că ectenia întreită este o simplă repetare

1. Schmemmann, *op.cit.*, pp. 90-93.

a celei mari. Eu cred că adevărul e la mijloc. Pe de-o parte, ecteniile pentru cei chemați nu-și mai au rațiunea rostirii; pe de alta, nici nu pot fi ignorate pe de-a-ntregul. A le ocoli nu e un păcat, a le rosti nu e un exces. Acolo unde în tipicul bisericesc există alternative provenind din tradiții diferite, se aplică regula arbitrajului: „cum va voi cel mai mare”. Fie că se intercalează sau nu ecteniile pentru cei chemați sau ectenia pentru cei adormiți, Preotul rostește o ectenie mică, însoțită de două rugăciuni introductive, pregătitoare pentru marele moment al Intrării cu Cinstitele Daruri, pe care el le citește în taină:

Mulțumim Ție, Doamne, Dumnezeuul Puterilor, Cel ce ne-ai învrednicit pe noi a sta și acum înaintea sfântului Tău jertfelnic și a cădea la îndurările Tale pentru păcatele noastre și pentru cele din neștiință ale poporului. Primește, Dumnezeule, rugăciunea noastră; fă-ne să fim vrednici a-Ți aduce pentru tot poporul Tău rugăciuni și cereri, precum și jertfe nesângeroase; iar pe noi, cei ce cu puterea Sfântului Tău Duh am fost așezați de Tine într-a Ta slujire de acum, învrednicește-ne ca fără de osândă și fără alunecare, întru curata mărturie a cugetului nostru, în toată vremea și-n tot locul să Te chemăm, pentru ca Tu, auzindu-ne, milostiv să ne fii întru mulțimea bunătății Tale. Iarăși și de multe ori cădem la Tine și ne rugăm Ție, Bunule și Iubitorule de oameni, ca, privind spre rugăciunea noastră, să ne curățești sufletele și trupurile de toată necurăția cărnii și a duhului și să ne dai a sta nevinovați și neosândiți înaintea sfântului Tău jertfelnic. Iar celor ce se roagă împreună cu noi dăruiește-le, Dumnezeule, spor în viață, în credință și în duhovnicească înțelepciune. Dă-le lor ca întotdeauna cu frică și cu dragoste să-Ți slujească Ție, și întru nevinovăție și fără osândă să se împărtășească cu Sfintele Tale Taine și să se învrednicească de cereasca Ta Împărăție.

Și încheie ectenia cu ecfonisul:

Ca, sub stăpânirea Ta totdeauna fiind păziți, Ție slavă să înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor.
Poporul: Amin.

Dacă acestea sunt rugăciuni pregătitoare pentru Intrarea cu Cinstitele Daruri, e bine să vă pregătesc și eu prin a vă atrage atenția că această Intrare este însoțită de *Cântarea heruvimică* sau, pe scurt, *Heruvicul*, un imn pe care, desigur, îl cunoașteți, dar pe care vi-l amintesc spre a vă face să înțelegeți de ce, acum, preotul I se roagă Domnului în calitate de Acestuia de *Dumnezeul Puterilor*, ceea ce înseamnă Creator și Stăpân al lumii îngerești, deci și al Heruvimilor. Despre îngeri și despre participarea lor la săvârșirea Sfintei Liturghii v-am vorbit la Intrarea cu Sfânta Evanghelie.

Acum vreau să vă spun, pe foarte scurt, că îngerii alcătuiesc un univers spiritual din care nu lipsește ordinea și că aceasta, în virtutea armoniei divine, se întemeiază pe structuri ierarhice. Sfântul Dionisie Areopagitul este acela care ne-a dezvăluit cele nouă cete îngerești, grupate în câte trei triade în ordine descrescândă, și anume: Scaunele, Heruvimii, Serafimii; Domniile, Stăpâniile, Puterile; Începătoriile, Arhanghelii, Îngerii. Așadar, Puterile sunt situate pe treapta a șasea. Cu toate acestea, cuvântul *Puteri* este folosit în Sfânta Scriptură și cu înțelesul general de îngeri în totalitatea lor, echivalent cu universul îngerească. În unele locuri ni se vorbește de *Domnul Puterilor*, în altele de *Dumnezeul Puterilor*, ceea ce, desigur, este același lucru. Iată de ce prima rugăciune de acum se deschide cu o invocare a Domnului, *Dumnezeului Puterilor*, Căruia preotul, în numele său și al tagmei sale, mai întâi Îi mulțumește pentru privilegiul de a se afla și acum în fața sfântului Său jertfelnic. Or, acesta nu e altceva decât sfânta masă, pe care se află antimisul, deschis, în așteptarea pâinii și vinului care se vor preface în Trupul și Sângele lui Hristos.

Pentru aducerea acestei jertfe însă e nevoie de cât mai multă curăție a celui ce jertfește, precum și a celor ce slujesc împreună cu el. Ei bine, miezul acestor două rugăciuni pregătitoare este solicitarea îndurărilor lui Dumnezeu pentru păcatele noastre (adică ale preoților) și pentru [păcatele] cele din neștiință ale poporului. E bine să reținem nuanța că păcatele celor din popor sunt mai ușor de iertat, ele fiind, în mare măsură, rodul ignoranței, pe când acelea ale preotului sunt mult mai grave, ca unele ce au fost săvârșite de un om instruit, care nu se poate scuza că nu a știut ce este păcat și ce nu.

În sfârșit, subliniez confirmarea a ceea ce vă spuneam cândva, anume că frățiile voastre, cei ce participați la oficierea Sfintei Liturghii nu numai prin simpla prezență, ci și prin răspunsurile liturgice, sunteți împreună-slujitori cu preotul, fiecare pe treapta sa. Darul lui Dumnezeu este chemat nu doar asupra preoților, ci și asupra celor ce se roagă împreună cu noi, pentru ca aceștia „întotdeauna cu frică și cu dragoste să-Ți slujească Ție”. Această participare la împreună-slujire sporește darul dumnezeiesc, pentru ca ei „întru nevinovăție și fără osândă să se împărtășească cu Sfintele Tale Taine și să se învrednicească de cereasca Ta Împărăție”. Ei bine, dragii mei, când porțile Împărăției Cerurilor ți se deschid astfel, ca niște brațe părintești, mai poți oare să stai deoparte, fără să-I cânti lui Dumnezeu laude?

Intrarea mare

Este intrarea cu Cinstitele Daruri. (E greșit să se spună Sfintele Daruri, deoarece acum ele încă nu sunt sfințite.) Ea are caracterul unei procesiuni solemne prin care darurile de pâine și vin din firida proscomidiarului sunt strămutate pe sfânta masă, adică pe jertfelnic, unde, prin sfințire, se vor preface în Trupul și Sângele Mântuitorului Hristos.

Preotul rostește în taină următoarea rugăciune, pe care vă rog să o urmăriți cu atenție:

Nimeni din cei legați cu poftă și cu desfătări trupești nu este vrednic să vină, să se apropie sau să slujească Ție, Împărate al slavei; căci a sluji Ție este lucru mare și înfricoșător chiar pentru puterile cerești. Dar, totuși, din iubirea Ta de oameni cea negrăită și nemăsurată, fără mutare și fără schimbare Te-ai făcut om, și Arhiereu al nostru Te-ai făcut, și, ca un Stăpân-a-toate, ne-ai dat slujba sfântă a acestei jertfe liturgice și fără de sânge; că numai Tu, Doamne, Dumnezeuul nostru, stăpânești cele cerești și cele pământești, Tu, Cel ce Te porți pe scaunul heruvimilor, Domnul serafimilor și Împăratul lui Israel, Tu, Cel ce singur ești Sfânt și întru sfinți Te odihnești.

Așadar, pe Tine Te rog, Cel ce singur ești bun și binevoitor, caută spre mine, păcătosul și netrebnicul robul Tău, și curățește-mi sufletul și inima de cugete viclene; și cu puterea Sfântului Tău Duh învrednicește-mă pe mine, cel ce sunt îmbrăcat cu harul preoției, să stau înaintea acestei sfinte Tale mese și să jertfesc sfântul și preacuratul Tău Trup și scumpul Tău Sânge. Că la Tine vin, plecându-mi grumajii, și Ție mă rog: Să nu-Ți întorci fața de la mine, nici să mă lepezi dintre slujitorii Tăi, ci binevoiește ca darurile acestea să-Ți fie aduse de mine, păcătosul și nevrednicul robul Tău. Că Tu ești Cel ce aduci și Cel ce Te aduci, Cel ce primești și Cel ce Te

împarți, Hristoase, Dumnezeuul nostru, și Ție slavă înălțăm, și totodată Părintelui Tău Celui fără de început și Preasfântului și bunului și de viață făcătorului Tău Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Să încercăm a desprinde din această rugăciune câteva aspecte esențiale.

Dacă înainte de Intrarea mică a fost invocat Dumnezeu-Tatăl: „Stăpâne, Doamne, Dumnezeuul nostru...”, pregătind venirea în lume a Fiului ca Profet-Învățător, de data aceasta Preotul I se adresează Fiului în dubla Sa funcțiune, de Împărat și Arhiereu. Se admite că Intrarea mare este simbolul și reiterarea intrării triumfale a Domnului în Ierusalim, când a fost aclamat ca Împărat al lui Israel. Totodată însă, același drum Îl ducea pe Arhiereu către mântuitoarea jertfă de pe cruce. Hristos S-a jertfit ca Arhiereu și a înviat ca Împărat, biruitor asupra morții. Iată ce ne spune, în această privință, Sfântul Apostol Pavel: Dumnezeu-Tatăl a făcut ca puterea Sa „să lucreze în Hristos, sculându-L din morți și așezându-L de-a dreapta Sa întru cele cerești”, mai presus de îngeri și decât orice nume, „și pe toate i le-a supus sub picioare, și pe El L-a dat peste toate Cap Bisericii, care este trupul său, plinătatea celui ce pe toate întru toți le plinește” (Ef 1,20-23).

Prin înviere, Domnul S-a împărățit. Devenit Împărat, El Și-a luat în stăpânire Împărăția în întreita ei ipostază: liturgică, aurorală și plenară. De aceea preotul I se adresează lui Hristos *Împărate al slavei*.

Pentru a deveni nu doar Împărat, ci și Arhiereu, a trebuit ca Fiul lui Dumnezeu să Se întrupeze. El a devenit om, dar *fără mutare și fără schimbare*, adică fără să Se despartă de Tatăl și fără să-Și piardă ceva din dumnezeirea Sa.

Înainte de a Se înălța la cer, Domnul le-a spus ucenicilor Săi și, prin ei, nouă tuturor: „Iată, Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului” (Mt 28,20).

Prezența perpetuă a lui Hristos în lume se face prin rugăciune: „Unde sunt doi sau trei adunați întru numele Meu, acolo sunt și Eu în mijlocul lor” (Mt 18,20). De asemenea, ea se realizează și prin iubirea noastră față de aproapele aflat în suferință, exprimată prin actul nostru de milostenie față de el: „Întrucât ați făcut unuia dintr-acești foarte mici frați ai Mei, Mie mi-ați făcut” (Mt 25,40).

Acestea sunt, desigur, prezențe reale. Dar prezența absolut esențială și indispensabilă a lui Hristos nu este *între* noi, ci *întru* noi, concomitent cu prezența noastră *întru* El. Domnul a insistat asupra unității necesare și indisolubile dintre El și noi, invocând simbolul relației dintre trunchi și ramură: „Eu sunt vița; voi, mlădițele. Cel ce rămâne întru Mine și Eu întru El, acela aduce roadă multă, căci fără Mine nu puteți face nimic” (In 15,5). Așa cum vița este hrana mlădiței, tot astfel Hristos este – și trebuie să fie – hrana noastră. Vița își hrănește mlădița prin sevă. Or, nici rugăciunea și nici milostenia nu pot fi sevă hristică, deoarece, în ambele cazuri, inițiativa

ne aparține nouă. Fluxul sevei este de la viță la mlădiță, nu invers. Ei bine, pentru a ne oferi nouă, oamenilor cu trup material, posibilitatea de a comunica direct și nemijlocit cu Iisus Cel înălțat la cer, El a instituit comuniunea euharistică, adică modalitatea prin care Hristos – ceresc, nevăzut, real – ni Se oferă prin singura cale de acces la materialitatea noastră, aceea a pâinii și vinului, sevă-hrană materială devenită sevă-hrană duhovnicească.

După cum știți, Euharistia a fost instituită de Domnul la Cina cea de Taină. Zic instituită, și nu „făgăduită”, iar pentru aceasta voi face recurs la gramatica textului evanghelic. Înainte de a Se înălța la cer, Domnul nu le-a spus ucenicilor: „Iată, Eu cu voi am să fiu...”, ci: „cu voi *sunt*...”, folosind prezentul perpetuu. De asemenea, nu spusese: „Unde vor fi doi sau trei adunați întru numele Meu, acolo voi fi și Eu...”, ci: „Unde *sunt* doi sau trei [...] acolo *sunt* și Eu...”, folosind același prezent. Tot astfel la Cină, oferind pâinea: „Acesta *este* trupul Meu...” și oferind vinul: „Acesta *este* sângele Meu”. Mântuitoarea jertfă de Sine – sângeroasă și unică – pe care avea să o aducă pe cruce în calitatea Sa de Arhiereu este transsubstanțiată acum, la Cină, în jertfă nesângeroasă și perpetuă. Spre a-i asigura perpetuitatea până la sfârșitul veacului, El le-o împărtășește și le-o predă sfinților Săi apostoli prin poruncă: „Aceasta să faceți întru pomenirea Mea”, iar aceștia, la rândul lor, le-o împărtășesc și le-o predau urmașilor lor, episcopi și preoți, din generație în generație, prin Taina Hirotoniei (despre care v-am vorbit altă dată). Iată de ce, revenind la rugăciunea de taină a preotului, acesta I se adresează lui Hristos prin cuvintele: „...și Arhiereu al nostru Te-ai făcut și [...] ne-ai dat slujba sfântă a acestei jertfe liturgice și fără de sânge”. El își motivează astfel lucrarea prin aceea că, deși nevrednic ca orice muritor care nu poate să fie viu și să nu greșască, în calitatea sa de urmaș al apostolilor îndeplinește porunca pe care Domnul i-a dat-o prin ei.

Până aici, rugăciunea creionează cadrul cosmic al momentului liturgic. Ca de obicei, ea pune în gura preotului verbele la plural.

Partea a doua e prima pagină liturgică în care preotul se roagă la singular, în numele lui și pentru el. Aceasta pentru că, pe de o parte, aducerea Darurilor și sfințirea lor sunt acte strict personale și, pe de alta, vrednicia preotului nu vine de la el, ci de la Dumnezeu prin puterea Sfântului Său Duh. Preotul începe să se pregătească încă de pe acum, mult mai temeinic, pentru marele act euharistic, iar pregătirea nu este posibilă fără însumarea umilinței. Că este așa observăm din succesiunea a două fraze ale rugăciunii. Preotul Îi cere Marelui Preot (căci aceasta înseamnă „Arhiereu”), Îi cere bunăvoința de a-I aduce *el* aceste daruri, ceea ce e foarte corect: dar, imediat, parcă luându-și seama, face o precizare tot atât de reală și de corectă: „Că Tu ești Cel ce aduci și Cel ce Te aduci, Cel ce primești și Cel ce Te împarți, Hristoase Dumnezeu...”. Cu alte cuvinte, Jertfa liturgică este o împreună-lucrare a lui Hristos și a preotului pe care

El l-a îmbrăcat în harul preoției. (Aici fac o paranteză. Verbele *a îmbrăca* și *a se îmbrăca* au în Sfânta Scriptură un sens duhovnicesc cu totul special. Primul înseamnă a lua pe cineva în posesie, în stăpânire completă, în timp ce al doilea înseamnă a intra în posesia cuiva. Duhul Sfânt *i-a îmbrăcat* pe Amasai [Par 12,19] și pe Ghedeon [Jd 6,34], făcând din ei profeți și servi ai lui Dumnezeu. Sfântul Pavel le spune Romanilor: „...îmbrăcați-vă în Domnul Iisus Hristos” [Rm 13,14], iar Galatenilor: „Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați îmbrăcat” [Ga 3,27]. Așadar, liturghisitorul de aici, îmbrăcat în harul preoției, este stăpânit de Hristos, Care lucrează prin el și cu el.) Revenind la ideea principală, ați înțeles, desigur, că Hristos-Arhiereul este Cel ce Se aduce pe Sine jertfă, dar tot El este Cel ce primește jertfa, adică pe Sine, și o împarte, adică Se împarte pe Sine. Sensul duhovnicesc al verbului *a (se) împărți* este nu numai divizarea întregului în mai multe părți, dar și distribuirea părților către tot atâția destinatari, fiecare parte însă conținând întregul. Când, la Cina cea de Taină, Iisus le împarte ucenicilor pâinea spunându-le: „Luați, mâncați, acesta este Trupul Meu...”, cuvântul *acesta* se referă la Trupul Său ca întreg, deși fiecare ucenic ține în palmă doar o parte a pâinii. Prin urmare, ca reiterare a faptului istoric, Hristos aduce și Se aduce; ca plinire a faptului liturgic, primește și Se împarte. Totul, prin mâna preotului Său. Ca orice rugăciune, și aceasta se încheie doxologic, prin slăvirea lui Dumnezeu Treimic.

În acest timp, îndată după rostirea ecfonisului la ectenia mică, în biserică se începe unul din cele mai frumoase imnuri liturgice, *Cântarea heruvimică*, cunoscută la noi mai mult sub denumirea *Heruvicul*. El are două părți; prima se cântă înainte de Intrare, cea de a doua, imediat după. Iată textul integral:

Noi, cei ce, tainic, chipul heruvimilor suntem, și făcătoarei de viață Treimi întreit-sfântă cântare aducem, toată grija cea lumească acum să o lepădăm.

Ca pe Împăratul tuturor primind pe Cel ce, nevăzut, e-nconjurat de cetele îngerești: Aliluia, aliluia, aliluia.

Imnul acesta merită o tâlcuire aparte, atât pentru subtilitatea textului, cât și pentru importanța lui în viața liturgică a laicului.

Mă voi ocupa acum de prima parte, începând prin a observa că, înainte de toate, ne aflăm în fața unei probleme de traducere. Toți ne-am obișnuit cu formula arhaică: „[Noi] carii pre heruvimi cu taină închipuim”, rămasă așa, neschimbată, din secolul al XVII-lea. Dacă sub pana lui Dosoftei era o traducere corectă, potrivit cu vârsta de atunci a limbii române, ea se cere îndreptată astăzi, când verbul *a închipui* este echivalent cu *a imagina*, a-ți

face o reprezentare mentală a ceva chiar inexistent, cum ar fi, în mitologie, Meduza, Centaurul, Zmeul sau Muma Pădurii. Pentru cazul de față nu m-aș învinui de pedanterie dacă vă voi spune că verbul original, grecesc, al acestei sintagme este *eikonízo*, care înseamnă „a reprezenta”; este situația în care tu reprezinți undeva pe cineva care nu e de față și care te-a delegat pe tine – ori ți-a permis – s-o faci, sau, dacă vreți, situația în care o persoană de undeva te-a delegat pe tine – ori ți-a permis – să o reprezinți. Iată de ce, în limitele putinței de a traduce exact și complet un cuvânt dintr-o limbă atât de bogată și nuanțată precum greaca veche, am introdus o formulă ceva mai accesibilă nouă, celor de azi, până la o altă vârstă a limbii române.

Acum, tot în vederea limpezirii sensului, desfac textul cântării în cele trei versuri ale ei, cu mențiunea că, în original, primele două verbe predicative sunt în gerunziu:

*Noi, cei ce, tainic, chipul heruvimilor fiind
și făcătoarei de viață Treimi întreit-sfântă cântare aducându-I,
toată grija cea lumească acum să o lepădăm.*

Toate cele trei fraze au un singur subiect, *Noi*. Primele două definesc subiectul, în timp ce a treia îl angajează concluziv. Scopul imnului este acela ca noi să ne purificăm, o dată mai mult, în vederea Jertfei euharistice de care ne apropiem, purificare ce presupune o mai profundă spiritualizare, cel puțin acum, prin desprinderea de orice grijă legată de traiul nostru zilnic, lumesc, material.

Dar cine suntem noi? Pentru a încerca un răspuns cât mai limpede, vă amintesc de rugăciunea rostită în taină de preot la Intrarea mică: „Fă ca împreună cu intrarea noastră să fie și intrarea sfinților Tăi îngeri, care slujesc împreună cu noi și împreună slăvesc bunătatea Ta”. De data aceasta, la Intrarea cea mare, îngerii sunt numiți cu numele înaltului lor rang ceresc, acela al heruvimilor. Dar noi știm că heruvimii sunt aceia care neîncetat Îl laudă pe Dumnezeu prin cântarea *Sfânt, Sfânt, Sfânt*, fapt despre care v-am vorbit pe larg la vremea cuvenită. Aceasta este *întreit-sfânta cântare* de acum, pe care ei I-o aduc Treimii Celei făcătoare de viață. Noi, la rândul nostru, suntem cei care tainic le suntem chip. Cum, adică, *le suntem chip*? Ni-i imaginăm? Ne facem o închipuire despre felul cum arată? Nicidecum! Înțelesul exact al textului original grecesc este acela că noi, în mod tainic, îi reprezentăm pe nevăzuții heruvimi. Și cum anume îi reprezentăm? În nici un caz nu ne putem gândi că noi am fi chipurile văzute ale nevăzuților heruvimi. Noi nu avem nici sfințenia și nici necorporalitatea lor, dar, cel puțin în aceste momente, avem ceva în comun, și anume cântarea doxologică: noi facem acum pe pământ ceea ce fac ei veșnic în ceruri: Îl lăudăm pe Dumnezeu.

Cu acestea însă tot nu v-am explicat cine anume suntem noi. Ei bine, dacă în rugăciunea de la Intrarea mică, pe care v-am citat-o adineauri, prin *noi* se putea înțelege doar tagma preoților, de data aceasta pronumele *noi* îi cuprinde, fără putință de tăgadă, pe preoți și pe mireni laolaltă. *Heruvicul* este recitat de preot, tainic, în altar, și cântat de popor, cu voce, în biserică. Or, de vreme ce prin cântare doxologică (adică dreptmăritoare) mirenii devin, în mod tainic, reprezentanți ai heruvimilor, înseamnă, o dată mai mult, că prezența lor în Liturghie este o participare efectivă la dinamica Împărăției Cerurilor.

După ce preotul termină căderea, merge la proscomidiar, se închină cu evlavie, ridică acoperământul cel mare, și-l pune pe grumaz, ia potirul în mâna dreaptă și discul în stânga, acoperite, și iese astfel din sfântul altar, precedat de diacon (dacă este) sau de paracliser cu făclie aprinsă. De obicei, credincioșii din față, atât bărbați cât și femei, îngenuncheați, se ating ușor de veșmintele preotului, în amintirea femeii suferinde care s-a vindecat doar prin faptul că s-a atins de veșmântul Mântuitorului (Mt 9,20-22; Mc 5,25-34; Lc 8,43-48). Nu se admite însă ca preotul să atingă capetele credincioșilor cu sfântul potir.

Oprit în mijlocul bisericii, sub policandru, preotul începe pomenirile de la Intrarea mare.

Pomenirile sunt o suită de stihuri liturgice care se referă la mai multe categorii de persoane și care se încheie, fiecare, cu formula: „...să-i pome-nească Domnul Dumnezeu întru Împărăția Sa”. Faptul că în ele este implicată Împărăția Cerurilor le conferă o importanță aparte, și de aceea voi face asupra-le un popas tâlcuitor, cu atât mai mult cu cât avem de a face cu o familie de cuvinte foarte frecvente în limbajul nostru bisericesc: *a pomeni*, *pomenire*, *pomelnic*, *pomană*.

În limba română, verbul *a pomeni* are mai multe sensuri și nuanțe, dar noi vom reține doar conotația lui liturgică, aceea de a-și reaminti, a-și aduce aminte, a rememora, a lua aminte. De aici, reamintire, rememorare, aducere-aminte, luare-aminte. Nu e vorba însă de facultatea generală a omului de a avea memorie, cu multitudinea ei de compartimente, ci de mișcarea acesteia într-un anume moment și într-o anume direcție cu un anume sens. Dacă putem vorbi de memoria creaturii, cu atât mai mult de aceea a Creatorului, dar în limitele capacității noastre de a o percepe și exprima, limite care nu pot evita antropomorfismul.

Firește, memoria lui Dumnezeu e absolută și infinită, ca și El. Când însă în Biblie ni se spune că „Dumnezeu Și-a adus aminte de Noe” (Fc 8,1) (care încă se afla în corabie), aceasta nu înseamnă că-l uitase, ci că în acel moment a socotit că poporul trebuie să înceteze și apele să scadă.

Când Psalmistul exclamă interogativ: „Ce este omul, că-Ți amintești de el?” (Ps 8,4), sensul nu este acela că Dumnezeu Își uitase cumva de neamul omenesc, ci că oamenii, în pofida nimicniciei și nevredniciei lor, continuă

să rămână în memoria Creatorului lor. Când oamenii își amintesc că sunt nevojnici de acest privilegiu, Îl imploră pe Dumnezeu prin aceeași voce a lui David: „Adu-Ți aminte de îndurările Tale, Doamne, și de milele Tale, că din veac sunt” (Ps 24,6). Observăm aici că îndurările și milele lui Dumnezeu sunt *din veac*, adică dintotdeauna, și că ele se cer doar „reactivate” ca răspuns la rugăciunea omului. Vă rog să rețineți ceea ce vă spuneam și altă dată, anume că relația om-Dumnezeu este una de parteneriat.

Liturgic, *pomenirea* este rememorarea nominală a unei persoane sau a mai multora. Mai rar, ca în cazul de față (la Intrarea mare), ea cuprinde categorii de persoane. Între persoană (divină sau umană) și numele ei e o legătură ființială, fapt pe care l-am subliniat cândva, citând practica isihastă de invocare a numelui lui Iisus. Dumnezeu-Tatăl Se confirmă pe Sine, ca Ființă, prin numele Său. Când Moise Îl întreabă care-I este numele, Domnul răspunde: „*Eu sunt Cel ce este*. [...] Acesta-i numele Meu de-a pururi; aceasta-i pomenirea Mea din neam în neam” (Iș 3,14-15). Când Iisus Hristos afirmă că „unde sunt doi sau trei adunați *întru numele Meu*, acolo *sunt și Eu* în mijlocul lor (Mt 18,20), înseamnă că simpla invocare a numelui Său atrage prezența Lui reală, ființială, în ființa celor ce l-au invocat. De asemenea, să ne amintim de Sfântul Petru la vremea când, mergând spre templu alături de Ioan, îi răspunde unui cerșetor olog care-i cerea ceva de pomană: „*Aur și argint nu am; dar ce am, aceea îți dau: În numele lui Iisus Hristos Nazarineanul, ridică-te și umblă*” (FA 3,6). Și ologul s-a ridicat. Desigur, minunea nu a făcut-o Petru, ci, prin el, Iisus Hristos, Căruia apostolul Îi invocase numele și a Cărui putere era deci prezentă acolo. Îndată după ce Iisus, la Cina cea de Taină, instituie Euharistia, El le poruncește ucenicilor: „*Aceasta să faceți întru pomenirea Mea*” (Lc 22,19). Este exact ceea ce face preotul slujitor la începutul proscomidiei, însemnând crucea pe prima prescură: „*Întru pomenirea Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos*”. Este și ceea ce, împreună cu preotul, faceți și voi, toți cei ce participați la Sfânta Liturghie.

Importantă este nu doar pomenirea lui Dumnezeu întru oameni, ci și pomenirea oamenilor întru Dumnezeu. În absența acestei pomeniri, mântuirea e de neconceput. Viața veșnică, cea din Împărăția Cerurilor, este înscrierea numelui în memoria lui Dumnezeu, ceea ce, metaforic, se cheamă *Cartea Vieții* (Lc 10,20; Flp 4,3; Ap 3,5; 13,8; 17,8; 20,12-15; 21,27). Absența unui nume din Cartea Vieții este echivalentă cu moartea veșnică (cea „de a doua”) a celui ce l-a purtat pe pământ, cu aruncarea lui în „iezerul de foc” (Ap 20,15).

Spuneam că memoria lui Dumnezeu este infinită, pe când aceea a oamenilor e limitată. Se știe că noi, muritorii de rând, ținem minte numele părinților, pe al bunicilor și, eventual, pe al străbunicilor; dincolo de aceștia, uitare. E motivul pentru care, scriind numele cuiva pe un pomelnic, adăugăm: *cu tot neamul lui cel adormit* sau, simplu, *cu tot neamul*, prin aceasta

înțelegându-se toți ascendenții de dincolo de limita amintirii, numele lor fiind cunoscut, în mod sigur, de Dumnezeu. Într-o rugăciune din Liturgia Sfântului Vasile cel Mare, preotul Îi cere lui Dumnezeu să-i pomenească în ceruri pe cei pomeniți de el, nominal, la proscomidie, și adaugă: „Iar pe cei pe care nu i-am pomenit, din neștiință sau uitare, sau pentru mulțimea numelor, Tu Însuși îi pomenește, Dumnezeule, Cel ce știi vârsta și numirea fiecăruia, Cel ce pe fiecare îl știi din pântecul maicii lui”. În Vechiul Testament există un text care cuprinde, implicit, aceeași credință. Se știe că cele douăsprezece triburi ale poporului evreu îi cuprindeau pe descendenții celor doisprezece fii ai lui Israel și că fiecare trib purta numele strămoșului comun. Din porunca Domnului, Arhiereul Aaron purta la fiecare umăr câte o piatră scumpă pe care erau gravate numele a șase triburi. Porunca lui Dumnezeu sună astfel: „Aaron va purta pe amândoi umerii săi numele fiilor lui Israel înaintea Domnului, spre pomenirea lor” (Iș 28,12). Așadar, în numele strămoșului erau cuprinse toate numele (deci ființele) urmașilor săi; el era pomenit *cu tot neamul lui*.

Printre numeroasele jertfe ale Vechiului Testament se numărau și cele de pomenire (Lv 2,2,9,16; 5,12; 6,15; 24,7). Destinația lor e clară: „Prin jertfele voastre veți fi pomeniți în fața Dumnezeului vostru” (Nm 10,10). Pomenirea însă se obținea nu numai prin jertfele sângeroase, ci și prin acelea ale faptelor de dreptate: „Întru pomenire veșnică va fi dreptul!”, exclamă Psalmistul (Ps 111,6).

Relația faptă – pomenire se prelungește în Noul Testament. Prozelitului Corneliu Sutașul i se arată în vedenie un înger care-i dă vestea cea bună: „Rugăciunile și milosteniile tale s-au suit spre pomenire înaintea lui Dumnezeu” (FA 10,4).

Rugăciunea este marele vehicul care ne duce pomenirile în fața lui Dumnezeu, atât pe ale celor adormiți, cât și pe ale celor vii. Iată ce le spune Sfântul Apostol Pavel creștinilor din Efes: „Nu încetez să mulțumesc pentru voi, pomenindu-vă în rugăciunile mele” (Ef 1,16). Același Apostol, împreună cu Silvan și Timotei, le scrie celor din Tesalonic: „Întotdeauna Îi mulțumim lui Dumnezeu pentru voi toți, pomenindu-vă în rugăciunile noastre” (1 Tes 1,2).

Cât despre eficiența unei pomeniri, ca și despre echivalența nume-persoană, e de ajuns să ne întoarcem la tâlharul pocăit pe cruce, care-I adresează lui Iisus rugămintea: „Pomenește-mă, Doamne, când vei veni întru Împărăția Ta”. La care Iisus, de alături, îi răspunde: „Adevăr îți spun Eu ție: astăzi vei fi cu Mine în rai” (Lc 23,42-43). Noi nu cunoaștem numele tâlharului, dar Iisus îl știa. Numele intra în rai împreună cu purtătorul lui.

Și acum, câteva cuvinte despre *pomană*. Aceasta este o faptă de milostenie care însoțește, de obicei, pomenirea morților, fie la înmormântare, fie la parastas. În cele mai multe cazuri, pomana este un prânz îmbelșugat la

care sunt (sau ar trebui să fie) poftiți cu precădere săracii. Tradițiile locale sunt diferite, iar masa de pomană se face după vrerea și posibilitățile fiecărei familii. De obicei, o astfel de masă e foarte costisitoare și, pe de altă parte, oferă posibilitatea consumului excesiv de băuturi alcoolice. Ca atare, nu puține sunt parohiile care, sub îndemnul preotului, renunță la acest gen de „pomană” în favoarea unor pachetele împărțite la intrarea în curtea bisericii sau a cimitirului. Bine-venite sunt și pomenile cu articole de îmbrăcăminte destinate săracilor.

Pomană este și bănuțul sau felia de pâine pusă de trecător în palma cerșetorului. Se presupune că, odată cu gestul, este pomenit în gând și numele celui ce-l face.

Frumoasă e tradiția de a săpa o fântână pentru pomenirea morților, într-un loc mai singuratic, unde trecătorii își pot astâmpăra setea. Fântâna e străjuită de o cruce, pe piciorul căreia sunt scrise numele morților care pot fi pomeniți de cel ce mulțumește. Uneori se asociază două sau mai multe familii, fiecare sădindu-și crucea cu pomelnicul ei. O astfel de pomană e mai costisitoare, dar ancorată de-a dreptul în veșnicie.

Să revenim acum la rânduiala și semnificația Intrării celei mari. De sub policandru se aude rostirea primului stih al pomenirilor.

Preotul: Pe Preasfințitul nostru (Episcopul, Arhiepiscopul, Mitropolitul, patriarhul) [N] să-l pomenească Domnul Dumnezeu întru Împărăția Sa.

Poporul: Amin.

Ierarhul locului este singurul pomenit pe nume, nu numai pentru că el este cea mai înaltă autoritate bisericească în eparhie, nu numai pentru că el este cel ce a emis și semnat antimisul pe care va fi adusă Sfânta Jertfă, ci și pentru că el este, în același timp, simbolul și garantul succesiunii apostolice și al unității de credință.

Când slujește episcopul, acesta îl pomenește pe mitropolitul său, iar mitropolitul, pe patriarh.

Când slujește patriarhul, acesta îi pomenește, nominal, pe toți capii Bisericilor Ortodoxe, începând cu patriarhul ecumenic și sfârșind cu ultimul din ordinea dipticelor universale și locale. Umbrind diferențele de jurisdicție, administrație, limbă sau tradiție națională, această pomenire este expresia superbă a unității ortodoxe lăuntrice, aceea a harului care guvernează, lucrător, Biserica lui Hristos.

Preotul: Pe binecredinciosul popor român de pretutindeni, pe cârmuitorii țării noastre, pe mai-marii orașelor și ai satelor și pe cei ce slujesc în armata țării să-i pomenească Domnul Dumnezeu întru Împărăția Sa.

Poporul: Amin.

Stihul acesta este formulat de către Sfântul Sinod al fiecărei Biserici în parte, potrivit cu forma de guvernământ a țării respective. Ca și stihul omonim din ectenia mare, pomenirea autorităților civile și militare nu are conotație politică, ci se referă la ordinea socială în sine, pe care Dumnezeu a rânduit-o în principiu și pe care fiecăruia îi dăruiează încredințându-l instituțiilor statale și slujitorilor acestora. Într-o rugăciune de taină din Liturgia Sfântului Vasile cel Mare se spune lămurit: „Pomenește, Doamne, toată cârmuirea și pe frații noștri cei din dregătorii și toată oastea; pe cei buni păzește-i în bunătate, pe cei răi fă-i să devină buni”.

Preotul: Pe frații noștri preoți, ieromonahi, ierodiaconi, diaconi, monahi și monahii și pe tot clerul bisericesc să-i pomenească Domnul Dumnezeu întru Împărăția Sa.

Poporul: Amin.

Avem în rugăciune familia sacerdotală și monahală: preoții și diaconii de mir, preoții și diaconii călugări (care se numesc ieromonahi și, respectiv, ierodiaconi), călugării simpli, care nu au nici un fel de hirotonie, călugărițele, precum și slujitorii din clerul inferior, ipodiaconii și cântăreții.

Preotul: Pe fericii întru adormire Patriarhii Bisericii Ortodoxe Române [NN] să-i pomenească Domnul Dumnezeu întru Împărăția Sa.

Poporul: Amin.

Aici pot fi pomeniți, în continuare, și episcopii locali adormiți în Domnul, după cum va rândui Chiriarhul eparhiei respective.

Preotul: Pe fericii și pururea pomeniții ctitori ai acestui sfânt locaș și pe alți ctitori, miluitori și făcători de bine, să-i pomenească Domnul Dumnezeu întru Împărăția Sa.

Poporul: Amin.

Așa cum v-am mai spus, ctitor este întemeietorul unui așezământ bisericesc, singur sau în asociere cu membrii familiei sau ai comunității locale. El construiește locașul (biserică sau mănăstire) pe cheltuiala lui, îl supune sfințirii și-l predă comunității parohiale sau monahale, după care se retrage. La rândul ei, comunitatea își asumă sarcina de a-l pomeni, prin preot, la toate slujbele liturgice. Ctitori devin și cei ce contribuie hotărâtor la reparații capitale sau renovări ale vechiului locaș. Pomelnicul ctitorilor se păstrează cu sfințenie în firida proscomidiarului, în văzul preotului. Există la noi și numeroase mănăstiri ctitorite de domnitori, boieri sau vlădici, ale căror pomelnice sunt prețioase nu numai prin vechime și frumusețe artistică, dar și prin însemnări marginale de importanță istorică.

Preotul: Pe fericiții întru adormire eroii, ostașii și luptătorii români, din toate timpurile și din toate locurile, căzuți pe câmpurile de luptă, în lagăre și în închisori pentru apărarea patriei și a credinței strămoșești, pentru întregirea neamului, pentru libertatea și demnitatea noastră, să-i pomenască Domnul Dumnezeu întru Împărăția Sa.

Poporul: Amin.

Datorită circumstanțelor și evoluției istorice, marea majoritate a Bisericilor Ortodoxe s-au constituit ca Biserici naționale, cu puternice implicații în viața, cultura și tradițiile poporului. De aici, datoria morală a fiecărei Biserici de a participa, prin rugăciune, la cultul eroilor, adică la pomenirea tuturor celor ce, într-un fel sau altul, s-au jertfit pe ceea ce se cheamă altarul patriei. Această participare nu se rezumă doar la slujbele speciale care se fac, la noi, în Ziua Eroilor (praznicul Înălțării Domnului), ci se exercită în fiecare Sfântă Liturghie prin stihul de față. Pomenirea îi cuprinde pe ostașii căzuți în lupte, deoarece singurul război admis de Biserica Ortodoxă este cel de apărare. Cei căzuți *pentru libertatea și demnitatea noastră* sunt tinerii din Decembrie 1989.

Preotul: Pe cei adormiți din neamurile noastre, strămoși, moși, părinți, frați, surori, fii și fiice, soți și soții, și pe toți cei dintr-o rudenie cu noi, pe fiecare după numele său și așa cum fiecare îi poartă în cugetul său, să-i pomenească Domnul Dumnezeu întru Împărăția Sa.

Poporul: Amin.

E marea întâlnire, prin rugăciune, cu arborele genealogic al fiecăruia din noi, așa cum nici o cronică din lume, oricât de documentată și de savantă, n-ar putea-o face. Dacă formula lapidară de care v-am vorbit nu demult: *X cu tot neamul lui cel adormit* implica cel puțin un nume, de data aceasta, ascultând rostirea preotului, fiecare din noi își pomeneste mental rudele adormite, cu numele pe care și le amintește, care-i sunt mai apropiate și mai dragi, pe celelalte lăsându-le pe seama memoriei lui Dumnezeu, negreșelnică și trează la capătul rugăciunii noastre.

Trăim acum și sentimentul plinar al comuniunii cu înaintașii noștri trupești, pe care nu i-am întâlnit prin viață, dar pe care, paradoxal, îi întâlnim prin moarte. În cea de a Treia Carte a Regilor, din Vechiul Testament, se spune: „Și a adormit David laolaltă cu părinții săi” (3 Rg 2,10), prin părinți înțelegându-se toți ascendenții, până la strămoșul comun. Evident, cronicarul nu cultivă o literatură a absurdului, cum că David ar fi murit în același timp cu străbunii săi, ci vrea să spună că, prin moarte, el li s-a adăugat acestora, că a intrat în obștea lor și viețuiește laolaltă cu ei. Prin urmare, moartea nu e altceva decât văzduhul unei întâmpinări întru viață. Rugăciunea de acum prefigurează ceea ce se va plini atunci.

*Preotul: Pe cei ce au adus aceste Daruri și pe cei pentru care-au fost aduse, vii și adormiți, să-i pomenească Domnul Dumnezeu întru Împărăția Sa.
Poporul: Amin.*

Acestea sunt Darurile de pâine și vin pe care le-au adus credincioșii și pe care preotul le poartă acum, acoperite, spre sfântul jertfelnic. Atât cei ce le-au adus, cât și destinatarii au fost pomeniți de preot, nominal, atunci când a scos din prescuri miridele ce se află acum pe sfântul disc, ca parte din Împărăția Cerurilor.

*Preotul (făcând asupra credincioșilor semnul crucii cu Sfântul Potir): Și pe voi, pe toți, dreptmăritorilor creștini, să vă pomenească Domnul Dumnezeu întru Împărăția Sa, totdeauna acum și pururea și în vecii vecilor.
Poporul: Amin.*

Cuvântul românesc *dreptmăritor* îl traduce cu exactitate pe grecescul *orthodox*, creștinul care Îl preamărește pe Dumnezeu întru dreapta credință. Dacă oamenii se împart în credincioși și necredincioși, e bine să știți că, la rândul lor, creștinii se împart în *binecredincioși* și *răucredincioși*. Această diferențiere s-a făcut în vremea iconoclasmului, când împărații Bizanțului se declarau creștini adevărați, dar persecutau icoanele și pe cei ce le cinsteau. Creștinii îi numeau pe împărați *răucredincioși* pentru faptul că, deși credeau, credința lor era știrbă; cinstirea icoanelor făcea parte integrantă din învățătura și trăirea creștină. Acesta a fost și motivul pentru care, în anul 843, odată cu declinul iconoclasmului, Biserica a hotărât ca prima Duminică din Postul Mare să fie numită și sărbătorită sub numele de *Duminica Ortodoxiei*, adică *Duminica dreptmăritorilor creștini*, pomeniți acum, la Intrarea cu Cinstitele Daruri.

Repet, dacă am insistat asupra acestor pomeniri, am făcut-o pentru că ele se îndreaptă, toate, spre Împărăția Cerurilor, Împărăție pe care preotul o poartă, prefigurativ, pe propriile sale mâini, așa cum v-am spus când v-am vorbit despre ea ca aflându-se pe sfântul disc la proscomidie.

Acum e momentul să vă spun că în limbajul liturgic (ca și, de altfel, în cel biblic) Împărăția Cerurilor mai este numită și „viața de veci” sau „viața veșnică”. Nu e lipsit de importanță să menționez că în Liturgia Sfântului Ioan Gură de Aur expresia „Împărăția Cerurilor” sau „Împărăția lui Dumnezeu” este pomenită de 26 de ori, iar „viața de veci”, de 10 ori. Așadar, în 36 de locuri ni se atrage atenția că Liturgia este structurată pe dimensiunea duhovnicească a Împărăției Cerurilor, sălașul cel veșnic al mântuirii noastre.

De îndată ce el termină pomenirile și reintră în altar prin ușile împărătești, în biserică răsună partea a doua a Heruvicului, pe care o repet:

Poporul: Ca pe Împăratul tuturor primind pe Cel ce, nevăzut, e-nconjurat de cetele îngerești: Aliluia, aliluia, aliluia.

Vă reamintesc faptul că Intrarea mare simbolizează și reiterează Intrarea triumfală a lui Iisus în Ierusalim, aclamată frenetic de mulțimile entuziaste.

Triumfal e și imnul pe care-l cântăm acum, asemănător cu cel pe care poporul unei cetăți îl cântă la întoarcerea victorioasă a suveranului dintr-un război decisiv. Aici însă nu e vorba nici de cezarul Romei, nici de faraonul Egiptului sau de oricare alt suveran cu teritoriu definit, ci de *Împăratul tuturor*, Împăratul universal, al cerului și al pământului, cu stăpânire absolută asupra unui teritoriu infinit. Pe Dumnezeu însă nimeni nu L-a văzut vreodată. În schimb, așa cum afirmă Pavel, Iisus Hristos este „chipul nevăzutului Dumnezeu” (Col 1,15), după cuvântul pe care Domnul Însuși îl spusese ucenicilor Săi: „Cel ce M-a văzut pe Mine L-a văzut pe Tatăl” (In 4,9). Pe El Îl primim noi, acum, ca și cum L-am primi pe Cel ce în mod *nevăzut este înconjurat de cetele îngerești*, care-I cântă întreitul *Aliluia*. Iată-ne deci cântând din nou, dar nu *în fața îngerilor*, așa cum cânta David (Ps 137,1), ci *împreună* cu ei. Nu e oare emoționant?

Să trecem acum de la emoție la meditație. Trăim dimensiunea anti-nomică a acestui moment. Iisus, într-adevăr, intră triumfal în Ierusalim, dar acesta este și drumul Său către patimă și moarte. În timp ce noi intonăm imnul ramurilor de finic, al văzduhului cetățenesc, cutremurat de bucurie și speranță, preotul în altar, acoperind sfintele vase cu procovățul cel mare, rostește cuvinte care exprimă exact contrariul:

Iosif cel cu bun chip, de pe lemn luând preacuratul Tău trup, cu giulgiu curat înfășurându-l și cu miresme, în mormânt nou, îngropându-l, l-a pus.

Amintiți-vă că antimisul, desfăcut pe sfânta masă, simbolizează mormântul Domnului, deschis, gata să primească trupul pogorât de pe cruce (în limbajul inmografic, cuvântul „lemn”, în acest context, înseamnă „cruce”). Mai departe:

În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul ca un Dumnezeu, în Rai cu tâlharul și pe scaun împreună cu Tatăl și cu Duhul ai fost, Hristoase, pe toate umplându-le, Tu, Cel ce ești necuprins.

Această rugăciune s-a rostit mai întâi la sfârșitul proscomidiei, după ce preotul a acoperit Cinstitele Daruri în vederea procesiunii lor spre Intrarea mică. Ea este reluată acum, după acoperirea Cinstitelor Daruri la sfârșitul procesiunii lor din Intrarea mare. Pentru marea ei frumusețe și adâncime, mă opresc asupra-i cu doar câteva cuvinte.

În virtutea naturii Sale dumnezeiești, Hristos Se află în patru ipostaze care se petrec simultan: în timp ce trupul I se află în mormânt, El Se pogoară la iad, îi sfărâmă porțile, intră în el ca un biruitor și îi trage afară pe toți cei care-L așteptau acolo, de la Adam până la Ioan Botezătorul. (De fapt, aceasta este adevărata icoană a Învierii, cea din tradiția ortodoxă, iar nu cea de tip occidental care Îl înfățișează puțin ridicat deasupra mormântului, cu steagul fluturând pe deasupra străjerilor aiuriți.) Hristos nu a înviat de dragul propriei Sale învieri, ci de dragul celor ce aveau nevoie de ea, ceea ce îl va face pe Părintele Stăniloae să confirme, lapidar și inspirat, învățătura răsăriteană potrivit căreia învierea a început în iad¹. În același timp însă, Hristos Se află și în rai, așa cum îi făgăduise pe cruce tâlharului pocăit. Și tot în același timp Se află împreună cu celelalte două Persoane ale Sfintei Treimi, Tatăl și Duhul, de Care, în fapt, nu Se despărțise niciodată, de vreme ce întruparea Lui s-a făcut *fără mutare și fără schimbare*, așa cum vă spuneam mai sus.

Mai departe:

Ca un purtător de viață și cu adevărat mai înfrumusețat decât raiul și mai luminat decât orice câmară împărătească s-a arătat, Hristoase, mormântul Tău, izvorul învierii noastre.

Orice mormânt de pe lume, fie el și faraonic, este un sălaș al morții, al întunericii, al descompunerii, al putrefacției, al miasmei, al sinistrei tăceri. Mormântul lui Hristos este exact contrariul: în loc de moarte, viață; în loc de urâțenie, frumusețe; în loc de întuneric, lumină; toate, la superlativ. Mai mult, el este nu doar viață în sine, ci izvor al vieții noastre, după făgăduința Celui ce Se află în el: „Eu sunt Lumina lumii; cel ce-Mi urmează Mie nu va umbla întru întuneric, ci va avea lumina Vieții” (In 8,12). Or, aici, în Liturghie, antimisul desfăcut pe sfânta masă este exact imaginea luminoasă, curată și sfințitoare a mormântului Domnului. Înainte de a acoperi sfintele vase cu procovățul cel mare, preotul l-a trecut prin mireasma fumului de tămâie, învăluind cădelnița ca într-o îmbrățișare.

Iată-ne deci apropiindu-ne de profunzimea misterului liturgic al Împărăției Cerurilor: în timp ce Domnul Iisus merge spre patimă, moarte și mormânt, noi Îl primim în Noul Ierusalim ca și cum L-am primi pe Însuși Dumnezeu-Tatăl, Cel ce în mod nevăzut e înconjurat de cetele îngerești pe care noi le reprezentăm în participarea imnică, aducându-I laudă prin întreitul *Aliluia*. O astfel de sinteză nu poate fi percepută și trăită decât duhovnicește. Urmează

1. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, ed. a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, p. 114.

Ectenia de cerere

Preotul: Să plinim rugăciunea noastră Domnului.

Poporul: Doamne, miluiește.

Verbul *a plini* are aici un dublu sens: pe de o parte, a umple, a întregi, a completa rugăciunea, pe de alta, a o preface în faptă. Cu alte cuvinte, rugăciunea pe care o facem din mers trebuie dusă până la capăt, dar, în acealși timp, ea nu trebuie să rămână o simplă rostire formală, ci se cere trăită launtric prin participarea conștiinței și trezvia duhului.

Preotul: Pentru Cinstitele Daruri ce sunt puse înainte, Domnului să ne rugăm.

Poporul: Doamne, miluiește.

Am precizat altă dată că, în aceste momente ale Liturghiei, e incorect să vorbim de *Sfintele Daruri*, de vreme ce ele încă nu sunt sfințite. Acum vreau doar să subliniez că sintagma *Cinstitele Daruri* e corectă, dar că termenul original, tradus prin *Cinstitele*, înseamnă mult mai mult: *prețioasele, neprețuitele*, adică ceea ce nu poate fi omenește evaluat. Aceasta datorită faptului că, deși nu sunt altceva decât pâine și vin, ele urmează să se prefacă în Trupul și Sângele Domnului, ceea ce, într-adevăr, depășește orice posibilitate omenească de evaluare.

Odată aduse, ele sunt *puse înainte* pe jertfelnicul de pe sfânta masă, unde va avea loc prefacerea prin sfințire.

În continuare, *Preotul* rostește trei stihuri din ectenia mare, repetându-le, în care timp, prin atenție distributivă, citește în taină *Rugăciunea punerii înainte*:

Doamne, Dumnezeuule, Atotțiitorule, Cel ce numai Tu ești singurul Sfânt, Cel ce primești jertfă de laudă de la cei ce pe Tine Te cheamă cu toată inima,

primește și rugăciunea noastră, a păcătoșilor, și du-o la sfântul Tău jertfelnic ; fă-ne să fim vrednici a-Ți aduce daruri și jertfe duhovnicești pentru păcatele noastre și pentru cele din neștiință ale poporului. Și ne învrednicește să aflăm har înaintea Ta, pentru ca jertfa noastră să fie bineprimită, iar duhul cel bun al harului Tău să se sălășluiască peste noi, peste aceste Daruri ce sunt puse înainte și peste tot poporul Tău.

Rugăciunea, rostită în numele preotului și al întregii tagme preotești, Îi este adresată lui Dumnezeu-Tatăl, pentru că Lui Îi sunt puse înainte Cinstitele Daruri care Îi vor fi aduse ca jertfă nesângeroasă. Aceasta este, de fapt, o rostire introductivă, deoarece, așa cum vom vedea, tot lui Dumnezeu-Tatăl Îi va fi adresată rugăciunea de sfințire a Darurilor.

Prin jertfa duhovnicească se va dobândi iertarea păcatelor, atât ale preotului, cât și ale poporului. Pentru aceasta însă e nevoie ca ea să se înalțe până la jertfelnicul cel mai presus de ceruri al lui Dumnezeu. Acest drum trebuie parcurs mai întâi de rugăciune; ea este aceea care înlătură piedicile și netezește cărarea. Dar nici ea, rugăciunea, nu răzbește până la capăt dacă nu e ajutată de acea lucrare a bunăvoinței lui Dumnezeu care se numește har.

Harul în sine are un *duh bun*, adică o suflare lină, caldă, luminoasă, o boare aurorală ce împânzește văzduhul înainte de a deveni rouă, pe care preotul o cere, prin rugăciune, să plutească și aici, *peste noi*, slujitorii din altar, *peste aceste Daruri ce sunt puse înainte*, cărora noi le slujim, și *peste tot poporul Tău*, cel care, *prin jertfă de laudă*, este împreună-slujitor. Superbă imagine a Împărăției Cerurilor în Biserica lui Hristos!

În continuare, ectenia.

Preotul: Ziua toată desăvârșită, sfântă, pașnică și fără păcat, de la Domnul să cerem.

Poporul: Dă, Doamne.

Ectenia de cerere propriu-zisă e construită pe dimensiunea temporală a vieții omului, și anume în trei segmente:

ziua de astăzi, ca unitate de timp determinată și repetabilă (în primele patru versete);

perioada dintre ziua de astăzi și ultima zi a vieții, din ce în ce mai scurtă (în versetul al cincilea);

momentul sfârșitului (în versetul al șaselea).

Potrivit textului original, expresia *ziua toată* are dublu înțeles: pe de o parte, ziua de astăzi în sine, în cele douăzeci și patru de ore ale ei; pe de alta, fiecare zi care îi urmează. Așadar, întregul care exprimă și partea. Sintagma *tot omul* înseamnă *fiecare om*. Din vechile noastre traduceri se mai păstrează și astăzi câte ceva frumos în limbajul biblic, în cel liturgic, dar și în

cel literar. Iată doar două stihuri ale Psalmului 115 din *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei – 1673 – prelungite în Biblia jubiliară din 2001:

*Că eu, buiguit de minte,
Ziș de tot omul că minte.*

*Zis-am eu întru uimirea mea:
„Tot omul este mincinos”.*

Zi desăvârșită este cea dusă până la capăt fără accidente spectaculoase, fără fracturi semnificative, în curgere vie și ordonată, asemenea unei ape care nu s-a sfârtecat printre stânci și nici nu s-a prăvălit prin cascade înainte de a ajunge în ocean. E ziua omului chibzuit, a celui ce și-a rânduit-o în așa fel încât diversitatea gândurilor și preocupărilor să se înscrie într-un program unitar, care însă nu devine monotonie.

Zi sfântă, pașnică și fără păcat exprimă dimensiunea moral-duhovnicească a segmentului temporal. Sfințenia zilei se obține doar într-un climat de pace lăuntrică, unde păcatul nu are sorți de izbândă.

Preotul: Înger de pace, credincios îndreptător, păzitor al sufletelor și-al trupurilor noastre, de la Domnul să cerem.

Poporul: Dă, Doamne.

Iată că îngerii se află împreună cu noi nu doar în Liturghie, dar și în viața noastră de fiecare zi. De ce oare Îi cerem Domnului să ne dăruiască *înger de pace*, de vreme ce îngerul pare a fi prin definiție pașnic (bineînțeles, în afară de îngerii răi, numiți diavoli)? E bine să știți că acești slujbași ai lui Dumnezeu, buni prin natura lor, primesc uneori și sarcina de a-i pedepsi pe oamenii răi, fie cu intenția pedagogică de a-i îndrepta, fie cu aceea de a-i apăra pe cei drepți. Iată cum se roagă Psalmistul, într-un ceas de adâncă amărăciune:

Judecă-i, Doamne, pe cei ce-mi fac mie nedreptate,
războiește-Te împotriva celor ce se războiesc cu mine. [...]
să fie ei ca praful în fața vântului
și îngerul Domnului să-i necăjească;
fie-le calea întuneric și alunecare
și îngerul Domnului să-i fugărească (Ps 34,1,5-6).

Îngerul de pace e opusul acestuia și, mai mult decât atât, el ne este în același timp ghid și paznic. Sintagma *credincios îndreptător* nu exprimă două adjective despărțite prin virgulă. Îngerul e un *îndreptător*: călăuză, îndrumător pe cale, cel ce ne duce întotdeauna pe drumul cel drept, dar el își face lucarea ca un ghid *credincios*, adică leal, devotat, priceput, negreșelnic.

Adjectivul *credincios* este corespondentul substantivului *credincioșie*, adică fidelitate. Îngerul ne călăuzește, dar ne este și păzitor, așa cum i-a fost oarecând lui Tobie.

Preotul: Milă și iertare pentru păcatele și greșalele noastre, de la Domnul să cerem.

Poporul: Dă, Doamne.

Vă spuneam altă dată că iertarea se obține mai ușor pentru greșale, ca unele ce sunt abateri accidentale, decât pentru păcate, care sunt încălcări premeditate și grave ale legilor morale. Cererea de față are în ea o nuanță de smerenie și bun-simț. Noi cerem *milă de păcate*, așa cum ne-am obișnuit în limbajul liturgic, dar cuvântul original folosit aici este *îngăduință*, ceea ce înseamnă concesie, pogorământ, indulgență¹. Aceasta este rațiunea pentru care ne rugăm ca Dumnezeu să ne dea *îngăduință* pentru *păcate* și *iertare* pentru *greșale*. Dacă, prin îngăduință, păcatul este tratat ca greșală, iertarea completă devine mult mai ușoară.

Principiul pogorământului față de condiția umană este practicat de ierarhia Bisericii Ortodoxe în cazuri excepționale, prin derogare de la litera canoanelor, cum este, de pildă, a doua și chiar a treia căsătorie, sau slujba cu ritual redus acordată unui sinucigaș. Firește, Dumnezeu are puterea de a ierta direct păcatele (și încă pe cele mai grele), dar smerenia cu care Îi cerem doar *milă (îngăduință)* nu-I poate fi decât bineplăcută.

Preotul: Cele bune și de folos sufletelor noastre și pace lumii, de la Domnul să cerem.

Poporul: Dă, Doamne.

Cu fiecă iertare a păcatelor, ogorul sufletului trece printr-o nouă primăvară: buruienile i-au fost smulse, mărăcinii i s-au ars, plugul și grapa i-au redat prospețimea. Acesta însă e doar începutul. Ar fi trist să ne mulțumim doar cu atât. Buruienile se cer înlocuite cu plante nobile, în locul mărăcinilor trebuie să crească pomi aducători de roadă, totul trebuie transformat în verdeață și mireasmă. Este ceea ce Îi cerem acum lui Dumnezeu, de vreme ce noi, ca oameni, nu suntem în stare să facem decât o parte din lucrare, aceea care stă în datoria și priceperea noastră. Noi putem face munca, dar soarele și ploaia nu vin de la noi. Vorba Sfântului Pavel: „Eu am sădit, Apollo a udat, dar Dumnezeu a făcut să crească” (1 Co 3,6).

Preotul: Cealaltă vreme a vieții noastre în pace și întru pocăință a o săvârși, de la Domnul să cerem.

Poporul: Dă, Doamne.

1. *sygnóme*, așa cum este folosit în 1 Co 7,6.

Cealaltă este traducerea exactă și elegantă a cuvântului original care înseamnă *rest, rămășiță*; altfel spus, ceea ce ne-a mai rămas fiecăruia din viața trăită până acum, a cărei durată numai Dumnezeu o știe. Important este să o *săvârșim*, să ducem până la capăt ca pe o permanentă pregătire pentru ceea ce, inevitabil, ne așteaptă.

Preotul: Sfârșit creștinesc vieții noastre, fără durere, fără mustrări de cuget, în pace, și răspuns bun la înfricoșătoarea Judecată a lui Hristos, să cerem.

Poporul: Dă, Doamne.

Dacă intrăm în viață ca păgâni, încărcăți cu păcatul strămoșesc, din ea trebuie să ieșim creștinește, ca unii care ne-am unit cu Hristos prin Botez și ne-am păstrat întru Hristos prin toate celelalte Taine. Sfârșitul vieții este cel mai important moment al ei, mai important chiar decât nașterea, întrucât el este absolut hotărâtor pentru starea în care sufletul se desparte de trup și trece în viața de dincolo. Clipa sfârșitului este ultima șansă a omului care nu s-a îngrijit de sufletul lui, fie din ignoranță, fie din delăsare. Să ne amintim, încă o dată, de tâlharul mântuit pe cruce. De aceea pocăința și iertarea, urmate de cuminecare, sunt esențiale pentru mântuire. Acest moment însă nu trebuie să fie efectul unui calcul, ci al unei treziri la realitate. Cu alte cuvinte, nu e indicat ca omul să-și spună că-și poate trăi viața fără grijă, în toate păcatele care-l solicită, sub rezerva pocăinței de ultimă oră. E de dorit ca momentul sfârșitului să-i ofere creștinului posibilitatea de a se scutura de ultimele rămășițe ale păcatului sau, în unele cazuri, de a-și mărturisi pe patul de moarte un păcat foarte greu, pe care l-a tănuțit de-a lungul unei vieți întregi. Iată de ce subliniez importanța capitală a spovedaniei și cuminecării la vremea sfârșitului.

Ne mai rugăm ca sfârșitul vieții noastre să fie *fără durere*. Desigur, e vorba de durerea fizică. Se știe că o suferință trupească prelungită, asociată deseori cu bătrânețea și sărăcia, poate fi un factor de demobilizare lăuntrică a omului, menită să-l îndepărteze de Dumnezeu, cu perspectiva de a muri așa cum s-a și născut, păgân. În cele mai multe cazuri, demobilizarea interioară se petrece din neputința omului de a-și explica rațiunea pentru care el trebuie să îndure atâta suferință. Tema e veche, universală, o aflăm în *Cartea lui Iov* și în alte numeroase scrieri sacre și profane. De aceea Îl rugăm pe Dumnezeu să ne scutească de încrâncenarea unui sfârșit bântuit de durere, ca să putem muri liniștiți.

Sfârșitul ni-l dorim de la Dumnezeu nu numai fără durere fizică, dar și *fără mustrări* sufletești. Ca problemă de traducere, textul grecesc original¹

1. *an-epaishyntos* = ceva de care să nu-ți fie rușine, care nu te-ar face să roșești (vezi 2 Tim 2,15).

se referă la un sfârșit în care să nu existe nimic din ceea ce te-ar face să roșești, să te rușinezi. Tălmăcirile mai vechi au tradus literal, sfârșit *nerușinat*, altele, mai noi, apelează la echivalentul *neînfruntat*. Sensul exact este acela că, prin ajutorul lui Dumnezeu, sfârșitul omului trebuie să fie *ireproșabil*, că în clipa aceea nu există nici un păcat rămas nemărturisit și neiertat, care să te dojenească sau pentru care propriul tău cuget ar putea să te mustre.

Dacă te-ai lepădat de păcat, muștrarea piere odată cu el și mori liniștit, *în pace*.

Totul e făcut să te pregătească pentru situația de a da *răspuns bun la înfricoșătoarea judecată a lui Hristos*. Limbajul bisericesc folosește cuvântul *înfricoșătoare* pentru Judecata de Apoi, universală și definitivă, dar nimic nu ne împiedică să-l asociem și Judecății particulare, personale, care are loc imediat după moarte și care determină starea în care va fi sufletul în intervalul dintre cele două judecăți. Despre această stare v-am vorbit și nu voi reveni. E necesar însă să ne reamintim că ea poate fi puternic influențată în bine prin rugăciunile noastre pentru cei adormiți.

Din altar se rostesc, în continuare, ultimele două stihuri din ectenia mare, pe care vi le-am tâlcuit la vremea lor:

Preotul: Pe Preasfânta, Curata...

Poporul: Preasfântă Născătoare...

Preotul: Pe noi înșine...

Poporul: Ție, Doamne.

Preotul încheie cu ecfonisul:

Cu îndurările Unuia-Născut Fiului Tău, cu Care ești binecuvântat împreună cu Preasfântul și bunul și de viață făcătorul Tău Duh, acum și pururea și în vecii vecilor.

Poporul: Amin.

Aici e cât se poate de evident că Persoana căreia ne-am rugat este Dumnezeu-Tatăl, dar că El ne răspunde și ținând seama de *îndurările Fiului Său*, adică ale Celui ce a purtat trup omenesc, identic cu al nostru, precum și de participarea Sfântului Duh, Toți împreună alcătuind Sfânta Treime, Căreia Îi înălțăm cântare doxologică.

Simbolul Credinței (Crezul)

Preotul (binecuvântând poporul cu mâna dreaptă): Pace tuturor!

Poporul: Și duhului tău.

Preotul: Să ne iubim unii pe alții, ca într-un gând să mărturisim.

Poporul: Pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfântul Duh, Treimea cea de o ființă și nedespărțită.

Aceasta e o introducere la unul din momentele cele mai importante ale Sfintei Liturghii, rostirea Crezului. Or, mărturisirea credinței este o mișcare a intelectului și, în același timp, o expresie a angajării fiecăruia în parte și a tuturor laolaltă, după îndemnul Sfântului Apostol Petru: „Fiți toți într-un gând” (1 Ptr 3,8). Acest gând unic însă nu înseamnă doar părtășia la o singură credință, ci și purificarea lăuntrică a celor ce se pregătesc să și-l rostească. La rândul ei, purificarea se obține prin raportarea la Modelul Suprem. Iată ce ne spune, în această privință, același Apostol Petru: „De vreme ce Hristos a pătimit în trup, înarmați-vă și voi cu același gând: cel ce a suferit în trup a isprăvit cu păcatul” (1 Ptr 4,1). Cu alte cuvinte, dacă noi ne facem părtași la patimile lui Hristos – Care a suferit pentru iertarea păcatelor noastre –, în aceeași măsură devenim părtași la propria noastră curățire lăuntrică prin renunțarea la păcat. Că intelectul și sensibilitatea pot și trebuie să lucreze împreună ne-o spune și Sfântul Apostol Pavel, care folosește chiar o expresie demnă de a fi reținută: *duhul minții*. Iată textul: „Să vă dezbrăcați de omul cel vechi al fostului vostru fel de viață, [...] să vă înnoiți în duhul minții voastre și să vă îmbrăcați în omul cel nou, cel zidit de Dumnezeu în dreptatea și sfințenia adevărului” (Ef 4,22-24). O astfel de *înnoire în duhul minții* ni se cere acum, înainte de rostirea Crezului, rostire care nu e altceva decât angajarea noastră conștientă în *sfințenia adevărului* de credință.

Pe de altă parte, văzduhul spiritual în care ne purificăm nu poate fi decât iubirea, porunca cea nouă pe care ne-a dat-o Domnul Iisus (In 15,12-17) și pe care Sfântul Apostol Petru ne-o recomandă în Prima sa Epistolă Sobornicească: „Fiți cumpăniți la minte și privegheați în rugăciuni, înaintea de toate avându-vă-ntr-o iubire arzătoare, fiindcă ea, iubirea, acoperă mulțime de păcate” (1 Ptr 4,7).

Așadar, trei sunt treptele pregătitoare ale momentului liturgic mărturisitor: pace, iubire, gând.

Dialogul ilustrează, o dată mai mult, împreună-slujirea poporului cu preotul. Îndemnul din altar și răspunsul din biserică se întregesc reciproc. Preotul anunță mărturisirea, poporul enunță conținutul acesteia, care nu e altceva decât Sfânta Treime *cea de o ființă și nedespărțită*.

În timp ce poporul cântă acest răspuns, preotul se închină în altar de trei ori și rostește de fiecare dată, în taină, începutul Psalmului 17:

Iubi-Te-voi, Doamne, vârtutea mea, Domnul este întărirea mea și scăparea mea și izbăvitorul meu.

Cuvântul *vârtute* pare un arhaism pe care unii îl consideră depășit și care s-ar cere deci înlocuit cu *virtute*. Aș observa însă că, în accepția curentă a vorbirii, termenul *virtute* denotă o însușire morală, în timp ce *vârtute* înseamnă forță fizică, vigoare, cu derivatele *vârtos*, *vârtoșenie*, *vârtoșie*. Acesta este sensul cuvântului original¹. În schimb, *întărirea* denotă ocrotirea tonifiantă pe care firmamentul (cerul înstelat) i-o inspiră și i-o oferă omului.

Prin tradiție, acolo unde se poate, *Iubi-Te-voi, Doamne* poate fi cântat de un diacon sau de solistul unui cor.

[Pacea, împăcarea, iubirea de care vorbeam mai sus au și o expresie liturgică, în altar, atunci când slujba este oficiată de doi sau mai mulți preoți, prin ceea ce se cheamă sărutarea frățească. Ei se îmbrățișează, doi câte doi, sărutându-și umerii și rostind alternativ:

Hristos în mijlocul nostru.

Este și va fi.

Totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor.]

Preotul: Ușile, ușile, cu înțelepciune să luăm aminte!

Această strigare nu ar avea nici un înțeles dacă nu v-aș aminti că în primele veacuri creștine Liturgia avea un caracter inițiativ, secret, o „taină” în sensul literal al cuvântului. La prima ei jumătate, cea învățătoare,

1. În *Vulgata*, Ieronim nu traduce prin *virtus*, ci prin *fortitudo*.

participau atât „credincioșii”, adică cei botezați, cât și candidații la botez, care se numeau „catehumeni” sau „cei chemați”. Aceștia din urmă părăseau în liniște biserica de îndată ce auzeau invitația preotului sau a diaconului: „Cei chemați, ieșiți! [...] Ca nimeni din cei chemați (să nu rămână!)”. Ieșirea lor era controlată de străjerii care închideau ușile după ce se asigurau că înăuntru nu au mai rămas decât credincioșii, adică cei îndreptățiți să participe și la jumătatea sfințitoare a Liturghiei, când primeau și Sfânta Împărtășanie. Catehumenii învățau Crezul ca pe o lecție, așa cum le era predată, metodic, de către cateheți, dar rostirea lui solemnă o făceau pentru prima oară atunci când primeau Botezul. Înainte de momentul rostirii liturgice a mărturisirii de credință, preotul (sau diaconul) cerea să se mai verifice o dată dacă ușile bisericii erau închise. Această practică aparține istoriei, dar avertismentul *Ușile, ușile* a rămas, el fiind legat, în aceeași frază, cu îndemnul la înțelepciunea și atenția cu care ne pregătim pentru Simbolul Credinței, cum se mai numește Crezul.

Cu toate acestea, Nicolae Cabasila acordă acestui cuvânt un sens de actualitate simbolică: ușile sunt gurile și, respectiv, urechile noastre, îndemnate să rostească și, în același timp, să recepteze rostirea¹, totul făcându-se cu profundă înțelepciune și maximă atenție. De altfel, echivalentul ușii-urechi se află și într-un verset al Ecclesiastului (Ecc 12,4). E important să menționez faptul că rostirea Crezului se face, în același timp, de către preot, în șoaptă, și de către popor, cu voce tare, o dovadă în plus că ei sunt împreună-slujitori ai uneia și aceleiași Liturghii. Așadar,

Preotul și Poporul:

Cred întru unul Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Făcătorul cerului și al pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute.

Și întru unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul-Născut, Carele din Tatăl S-a născut mai înainte de toți vecii: Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, iar nu făcut, Cel de o ființă cu Tatăl, prin Carele toate s-au făcut;

Cel ce pentru noi, oamenii, și pentru a noastră mântuire S-a pogorât din ceruri și S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria și S-a făcut om;

și S-a răstignit pentru noi în zilele lui Ponțiu Pilat și a pătimit și S-a îngropat;

și a înviat a treia zi, după Scripturi;

și S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui;

și iarăși va să vină, cu slavă, să judece viii și morții, a Cărui Împărăție nu va avea sfârșit.

Și întru Duhul Sfânt, Domnul de viață Făcătorul, Carele de la Tatăl purcede, Cel ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și slăvit, Carele a grăit prin prooroci.

1. Cabasila, *op.cit.*, p. 60.

*Întru una, sfântă, sobornicească și apostolică Biserică;
mărturisesc un Botez spre iertarea păcatelor;
aștept învierea morților
și viața veacului ce va să fie. Amin.*

E bine să știți că, din cele douăsprezece articole ale Crezului, primele opt au fost formulate de către Sfinții Părinți din Sinodul I Ecumenic, ținut la Niceea în anul 325, iar ultimele patru sunt opera celor ce au participat la Sinodul II Ecumenic, care a avut loc la Constantinopol în anul 381. E rațiunea pentru care el se mai numește și Simbolul niceo-constantinopolitan. Primele opt articole definesc credința în Dumnezeu-Tatăl și Dumnezeu-Fiul – care o include și pe Fecioara Maria –, iar ultimele patru formulează credința în Dumnezeu-Sfântul Duh, în Biserică, în Botez, în învierea obștească și în viața veșnică de după Judecată.

Crezul este cea mai concentrată expresie a credinței noastre religioase și nu e de mirare că formularea lui este rezultatul unor meditații, consultări și dezbateri care au durat, iată, aproape șase decenii, pe măsură ce Sfinții Părinți ai Bisericii Universale au trebuit să răspundă numeroaselor provocări ale ereziilor.

Vrednic de luare-aminte e și faptul că noi, ortodocșii, suntem singurii creștini care rostim Crezul – ca mărturisire de credință și angajare duhovnicească – așa cum ni l-au lăsat Sfinții Părinți, fără nici o știrbitură și fără nici un adaos. Prin aceasta suntem *întru un gând* nu doar noi între noi, ci și cu Sfinții Părinți ai celor două Sinoade Ecumenice și cu întreaga Biserică cea una și nedespărțită.

Rețineți, vă rog, importanța cuvântului *întru*, folosit de patru ori în rostirea Crezului. El provine din latinescul *intra* = „în interior”, înrudit cu verbul *intro-intrare* = „a intra”. În vorbirea noastră curentă, *întru* este un arhaism care nu se mai folosește decât în combinația „într-un”, „într-o”, iar unii nepricepuți din ultimele decenii au atins performanța de a-l alunga chiar din limbajul bisericesc, înlocuindu-l cu obișnuitul *în*. Or, *lăuntru* înseamnă „interior”, *înlăuntru* înseamnă „în interior”, iar *întru* face parte din structura lui *înlăuntru*, ca un înveliș protector. Pe acest cuvânt se întemeiază o întreagă teologie, dar mai ales viața duhovnicească¹. *Omul lăuntric* este cel care își manifestă credința nu doar prin mărturisire, ci și prin trăire, după modelul sfinților și al marilor nevoitori, adică al oamenilor duhovnicești. Credința în sine e un produs al intelectului, eventual susținut de experiență. Necredința inițială a lui Toma, manifestată la nivelul îndoielii, pune în cumpănă mărturisirea celorlalți zece apostoli, cum că-L văzuseră pe Iisus înviat, ceea ce l-a făcut să ceară proba tactilă, singura care, în

1. Constantin Noica i-a găsit puternice valențe în limbajul filosofic. Vezi *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Eminescu, București, 1987, pp. 27-34.

socotința comună, nu înșală. Iisus i-a oferit-o, dar cu atâta deschidere și siguranță de Sine, încât Toma s-a descumpănit și a renunțat. Chiar dacă ar fi pipăit urmele evidente ale rănilor, el tot nu ar fi ieșit din dilema insolubilă a raționamentului: dacă trupul lui Iisus e real, cum de a pătruns prin pereți? Iar dacă e aparent, cum de se lasă pipăit?... Până aici, Iisus îi era exterior. De îndată însă ce fostul necredincios I-a căzut la picioare exclamând: „Domnul meu și Dumnezeuul meu!” (In 20,28), Iisus i-a devenit un bun lăuntric, al sensibilității sale interioare: act de credință prin însușirea obiectului credinței. Întorcându-ne la Crez, dacă eu voi spune, simplu: „Cred în Duhul Sfânt”, e ca și cum aș spune „Cred în electricitate”, adică îi simt efectele fără să-i cunosc esența. Dar dacă spun: „Cred întru Duhul Sfânt”, aceasta înseamnă că mi L-am încorporat în ființa mea lăuntrică, așa cum eu m-am încorporat în ființa Lui. Credința e punctul în care subiectul și obiectul ei se întâlnesc întru iubire. Iată de ce Simbolul Credinței se cere rostit nu doar cu buzele și cu mintea, ci și, neapărat, cu inima; altfel, rostirea noastră comună devine „aramă sunătoare și chimval zăngănitor” (1 Co 13,1).

Nu voi trece cu vederea că Simbolul Credinței atestă și viitoarea existență a *Împărăției* Cerurilor, plenară, definitivă și veșnică, despre care v-am vorbit pe larg la vremea cuvenită. Tot la ea se referă și expresia *viața veacului ce va să fie*, un alt nume al aceleiași Împărății.

La începutul rostirii Crezului, preotul ridică procovățul cel mare de pe sfintele vase, iar în timpul primelor cinci articole îl flutură lin pe deasupra, precum adierea unei aripi de înger care vestește suflarea Duhului Sfânt. Apoi îl sărută și îl așază alături. Din acest moment, discul și potirul rămân descoperite, gata pentru Jertfă. Este și ceea ce rostește, acum, la

Aducerea Sfintei Jertfe

Preotul: Să stăm bine!, să stăm cu frică, să luăm aminte, Sfânta Jertfă în pace a o aduce.

Poporul: Dar de pace, jertfă de laudă.

Ideea centrală a acestui schimb de replici este aceea de *jertfă*. Preotul anunță că ne aflăm pe o altă treaptăuitoare a Liturghiei, foarte aproape de punctul ei cel mai înalt, Jertfa Euharistică. Zic „foarte aproape”, dar nu în imediata apropiere, deoarece cuvântul original grecesc¹ nu conotează Jertfa propriu-zisă, ci gestul de a înălța ofranda pe palme, în semn de proaducere.

Să stăm bine! este un îndemn cu ton imperativ, ca acela al Arhanghelului Mihail către îngerii cutremurați de revolta lui Satan. În sensul comun al dimensiunii morale, *a sta bine* înseamnă a te menține în rânduiala lui Dumnezeu, a te păstra într-o stare de bună-cuviință și respect față de ceea ce se petrece în jurul tău, ceea ce e foarte propriu pentru acest moment liturgic.

Un al doilea sens este impus de conținutul cuvântului *bine*, care denotă acordul dintre fapta săvârșită și intenția din care ea a izvorât. Așa îl întâlnim în Cartea Facerii, în care ni se spune că, după fiecare etapă a creației, Dumnezeu Și-a contemplat opera și „a văzut că este bine” (Fc 1,8,10,12,18,25).

Expresia are însă și o dimensiune duhovnicească: Când cei trei apostoli L-au văzut pe Iisus schimbându-Se la față avându-i de-o parte și de alta

1. *anaforá* = înălțare; așa îl traduce Schmemmann (*op.cit.*, p. 163), dar Părintele Stăniloae crede (desigur, prin pogorământ) că poate fi tradus și prin „jertfă” (*Spiritualitate și comuniune*, p. 417).

pe profeții Moise și Ilie, Petru a exclamat: „Doamne, bine ne este *să fim* [să stăm, să rămânem] aici” (Mt 17,4)¹. Și de îndată i-a umbrit un nor luminos, care nu era altceva decât semnul vizibil al părții lor la transfigurarea lui Iisus. Acesta va fi punctul de referință al experienței isihaste de mai târziu: îndumnezeirea omului prin participare la lumina necreată.

Cât despre noțiunile de *frică* și *pace*, ele nu par a fi făcute să stea împreună: unde e frică nu e pace și unde e pace nu e frică. Așa ar fi după socotința lumească, nu însă și după cea duhovnicească. Este ceea ce se întâmplă cu *isihia*, liniștea omului îmbunătățit. Dacă ea se rezumă la aceea a fariseului din templu, adică la suficiența de sine, nu e decât aparentă și de scurtă durată; în schimb, neliniștea vameșului e menită să-i aducă, acasă, o liniște mântuitoare. Isihia omului duhovnicesc e liniștea de a se ști neliniștit. Aici, frica nu e altceva decât conștientizarea faptului că ne apropiem de punctul culminant al Liturghiei, momentul în care, la invocarea preotului, Duhul Sfânt Se va pogori peste Cinstitele Daruri și le va preface în Sfintele Daruri. Minunea în sine, neînțeleasă ca orice minune, este, într-adevăr, înfricoșătoare, dar tocmai de aceea izvorăște pace – și, mai mult, bucurie –, ca aceea care i-a cuprins pe apostoli după schimbarea la față a Domnului.

Răspunsul poporului completează îndemnul preotului, în același timp delimitând sfera competențelor. În virtutea preoției sale sfințitoare, slujitorul Domnului va aduce Jertfa nesângeroasă din prescură și vin. De ceastăaltă parte, mirenii, în virtutea preoției lor universale, declară că vor aduce ceea ce le este propriu: „Dar de pace, jertfă de laudă”. Aceasta este cea mai nouă traducere românească a unui text de mare densitate, care poate fi abordat din mai multe unghiuri. Cuvântul *dar* este echivalentul originalului *milă*, care, la rândul ei, e tot jertfă. Preotul a îndemnat la *pace*, credincioșii o oferă. Tot ei oferă și *jertfă de laudă*, după cuvântul Sfântului Apostol Petru, pe care l-am mai citat cândva, adresat – luați aminte! – nu preoților, ci mirenilor: „Apropiați-vă de El, Piatra cea vie, într-adevăr neluată-n seamă de oameni, dar aleasă de Dumnezeu și prețioasă; și voi înșivă, ca niște pietre vii zidiți-vă-n casă duhovnicească, preoție sfântă, ca să aduceți jertfe duhovnicești, plăcute lui Dumnezeu prin Iisus Hristos” (1 Ptr 2,4-5). Ei bine, aceste jertfe duhovnicești sunt tocmai cântările pe care credincioșii le înalță în biserică, după îndemnul Psalmistului: „Jertfește-I lui Dumnezeu jertfă de laudă” (Ps 49,14), dar și după acela al Apostolului Pavel: „Prin El [prin Iisus Hristos] să-I aducem pururea lui Dumnezeu jertfă de laudă, adică roada buzelor care-I mărturisesc numele” (Evr 13,15). Cu alte cuvinte, cântarea noastră e o laudă mărturisitoare, în care este angajat nu numai intelectul care înțelege, ci și sensibilitatea care vibrează. Într-o rugăciune către Sfânta Treime, cererea sună astfel: „Luminează-mi ochii gândului și

1. Această splendidă interpretare îi aparține lui Schmemmann, *op.cit.*, p. 168.

deschide-mi gura [...] ca să să-Ți cânt întru mărturisirea inimii”. A-I cânta lui Dumnezeu întru mărturisirea inimii, iată jertfa de laudă ca rod al darului de pace! Și acum, momentul următor:

Preotul (din ușile împărătești, binecuvântând cu crucea): Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu-Tatăl și părtășia Sfântului Duh să fie cu voi, cu toți!

Aceasta este binecuvântarea pe care Sfântul Apostol Pavel le-a adresat-o creștinilor din Corint (2 Co 13,13) și, de departe, cea mai bogată în conținut și mai rotundă în expresie din câte folosim în slujbele noastre bisericești. Ea Îl rostește pe Dumnezeu-Treimic în cele trei Ipostasuri sau Persoane, Tatăl, Fiul și Duhul.

Ea însă începe cu Fiul, pentru că prin El, prin Iisus Hristos, ni S-a descoperit nouă Tatăl în plenitudinea Lui, așa cum Însuși Fiul a afirmat-o: „Cel ce M-a văzut pe Mine L-a văzut pe Tatăl” (In 14,9). *Harul* este grația, bunătatea, lucrarea sau energia pe care Dumnezeu o revarsă peste noi, atât ca Treime, cât și prin fiecare Persoană în parte, deci și prin Fiul întrupat, așa cum limpede ne-o spune Sfântul Evanghelist Ioan: „Legea prin Moise s-a dat, dar harul și adevărul prin Iisus Hristos au venit” (In 1,17). Dacă însă vor fi unii care să se întrebe: de vreme ce harul ne-a venit deja prin Iisus Hristos, ce rost are să-l mai avem în rugăciune? Răspunsul ni-l dă Nicolae Cabasila (având în minte, desigur, tot gramatica): „Binecuvântarea nu spune: să vină peste voi!, ci: *să fie* cu voi, adică să rămână cu voi, să nu se îndepărteze de voi harul care vi s-a dat”².

(Desigur, aici poate surveni și o altă întrebare: dacă cerem ca harul să fie – adică să rămână – cu noi, aceasta înseamnă și posibilitatea reversului, adică să nu mai rămână sau să se îndepărteze? Da, există și această posibilitate. Odată dăruit, harul lui Dumnezeu nu se stinge și nu e retras, dar poate deveni o existență latentă, nelucrătoare, asemenea unui foc mornit, prin nepăsarea sau lenea celui ce-l posedă. Somnolența harului poate interveni nu doar la mireni, ci chiar și la cei cărora li s-a dat pentru slujirea sfințitoare, așa cum reiese dintr-un text al Sfântului Pavel. Apostolul, care îl hirotonise în treapta de episcop pe ucenicul său Timotei [1 Tîm 4,14], îi spune la un moment dat: „Te îndemn să reînsuflețești harul lui Dumnezeu care este în tine prin punerea mâinilor mele!” [2 Tîm 1,6]. A-l „reînsufleți” înseamnă a-l trezi din amorțirea în care căzuse prin lenevirea sau prin oarece păcat al posesorului. Când însă păcatul unui preot sau episcop e foarte grav și afectează slujirea, harul devine nelucrător prin pedeapsa caterisirii. Aș face o comparație cu roata morii de apă, ale cărei cupe sunt mișcate de șuvoiul ce se prăvălește din scoc, adică din jgheabul prin care

1. *Carte de rugăciuni*, Editura Arhiepiscopiei, Cluj-Napoca, 1998, p. 17.

2. Cabasila, *op.cit.*, p. 62.

vine apa captată și dirijată de sus. Dacă morarul, pentru o pricină oarecare, mișcă stăvilarul din scoc, apa curge prin deschizătura de alături, dar nu mai ajunge la roată și, prin aceasta, moara nu mai e în stare să macine. Prin caterisire, harul primit de preot la hirotonie continuă să existe, dar nu mai lucrează; dacă, ipotetic, fostul preot ar continua să facă slujbe, acestea rămân doar gesturi și cuvinte goale de conținut, deoarece harul lui Dumnezeu nu mai lucrează prin ele; botezul nu e botez, ci o parodie, și așa mai departe. Din toate acestea e important să rețineți principiul despre care v-am mai vorbit în repetate rânduri, acela al sinergiei, adică al conlucrării dintre puterea lui Dumnezeu și voința omului. Fără această împreună-lucrare, mântuirea nu e posibilă.)

Cea mai înaltă expresie a *dragostei lui Dumnezeu-Tatăl* pentru noi, oamenii, este însăși întruparea Fiului Său în Persoana lui Iisus Hristos, după mărturia aceluiași Evanghelist: „Într-atât a iubit Dumnezeu lumea, încât pe Fiul Său Cel Unul-Născut L-a dat, pentru ca tot cel crede într-Însul să nu piară, ci să aibă viață veșnică” (In 3,16). Așadar, din iubire a făcut Dumnezeu lumea, din iubire i-a făgăduit omului căzut un Mântuitor, din iubire a admis ca propriul Său Fiu să ia asupra-Și păcatele omenirii, să pătimească și să moară. Ce ne cere în schimb? Să credem în Fiul Său. Dragostea Tatălui se revarsă asupra noastră dacă – și atâta vreme cât – noi credem în Iisus Hristos. Și ce ne dă în schimb? Tot iubire, adică certitudinea că nu vom pieri în chinurile iadului veșnic, ci vom moșteni *viața veșnică*. Or, *viața veșnică* este un alt nume al Împărăției Cerurilor.

Cât despre *părtășia Sfântului Duh*, aceasta este liantul dintre *harul Domnului nostru Iisus Hristos* și *dragostea lui Dumnezeu-Tatăl*. Ea a fost tradusă până acum cu *împărtășire*, dar eu prefer să mă alătur Părintelui Stăniloae care, într-un comentariu liturgic, o consemnează drept *părtășie*¹. Cuvântul original grecesc² înseamnă comuniune, calitatea de a avea ceva în comun cu cineva, de a participa la viața unei comunități. Așadar, în măsura în care noi ne facem părtași ai Duhului Sfânt prin credință, și El Se face părtașul nostru prin roadele Sale, enumerate de Sfântul Pavel în Epistola către Galateni: „iubire, bucurie, pace, îndelungă-răbdare, bunătate, facere de bine, credincioșie, blândețe, înfrânare, curăție!” (Ga 5,22-23). Dacă – așa cum vom vedea mai departe – noi Îl rugăm pe Domnul Iisus să ne facă părtași la Cina Sa Euharistică, tot astfel Îl rugăm pe Duhul Sfânt să ne facă părtași la Cina darurilor Sale prin care ne oferă, deopotrivă, harul Fiului și iubirea Tatălui. Cu aceasta, am intrat în familia lui Dumnezeu; iar familia lui Dumnezeu nu este altceva decât Împărăția Sa.

Binecuvântarea preotului primește imediat un răspuns:

Poporul: Și cu duhul tău.

1. Stăniloae, *op.cit.*, p. 423.

2. *koinonía* (citește *chinonia*).

Acest răspuns este, și el, o expresie a părtășiei dintre preot și credincioși.

Preotul (ridicând crucea cu amândouă mâinile): *Sus să avem inimile!*
Poporul (completează): *Avem, către Domnul.*

Pornind de la gramatică, vom observa că nu se spune să ne avem inimile sus, *la* Domnul, ci *către* Domnul. Nu e vorba de o așezare, ci de o mișcare, și anume de o mișcare suitoare, curgătoare, vie, ca aceea a unui planor purtat de un curent ascendent spre albastrul diafan al azurului. Pe măsură ce ne apropiem, pe orizontală, de timpul euharistic, în aceeași măsură suntem îndemnați să ne apropiem, pe verticală, de spațiul euharistic, deoarece – așa cum vom vedea în curând – Jertfa euharistică se petrece pe pământ, dar se consumă în ceruri.

Preotul (plecându-se spre icoana Mântuitorului): *Să-I mulțumim Domnului!*

Poporul: *Cu vrednicie și cu dreptate este a ne închina Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, Treimea cea de o ființă și nedespărțită.*

Și aici, îndemnul preotului este preluat, amplificat și motivat de răspunsul credincioșilor. Cea mai potrivită modalitate de a-I mulțumi lui Dumnezeu este aceea a închinării, ceea ce presupune mărturisirea, lauda și preamărirea Sfintei Treimi, a Căreia este Împărăția cea binecuvântată la începutul Liturghiei. Înțelesul exact al expresiei *Cu vrednicie și cu dreptate*¹ poate fi formulat și astfel: *cuvenit și drept lucru*² este a ne închina... *Cuvenit*, în sensul că Dumnezeu îl merită; *drept*, în sensul că noi I-l datorăm; îl merită prin aceea că de la El ne vin toate darurile, I-l datorăm prin aceea că suntem beneficiarii lor. Iată, și aici, intercomuniunea și conlucrarea dintre Dumnezeu și om.

În timp ce poporul cântă acest răspuns,

Preotul se roagă în taină:

1. În original: *Áxion kai díkaion...*

2. Stăniloae, *op.cit.*, p. 428.

Anamneza

Cu vrednicie și cu dreptate este a-Ți cânta Ție, pe Tine a Te binecuvânta, pe Tine a Te lăuda, Ție a-Ți mulțumi, Ție a ne închina în tot locul stăpânirii Tale. Că Tu ești Dumnezeu Cel necuprins cu graiul și necuprins cu gândul, nevăzut, neajuns cu mintea, pururea fiind și același fiind, Tu și Fiul Tău cel Unul-Născut și Duhul Tău cel Sfânt. Tu ești Cel ce din neființă ne-ai adus întru ființă; și de câte ori noi am căzut, Tu de-atâtea ori ne-ai ridicat și nu Te-ai îndepărtat, pe toate făcându-le până ce ne-ai suit la cer și ne-ai dăruit Împărăția Ta ce va să fie.

Pentru toate acestea Îți mulțumim, Ție și Fiului Tău celui Unul-Născut și Duhului Tău celui Sfânt, pentru toate pe care le știm și pe care nu le știm, pentru binefacerile Tale cele arătate și cele nearătate ce s-au făcut întru noi.

Ție Îți mulțumim și pentru Liturghia aceasta, pe care ai binevoit a o primi din mâinile noastre, cu toate că înaintea Ta stau mii de arhangheli și zeci de mii de îngeri, heruvimii cei cu ochi mulți¹ și serafimii cei cu câte șase aripi², care în înalturi se rotesc zburând...

Dacă preotul i-a îndemnat pe credincioși să-I mulțumească Domnului și dacă ei au răspuns prin a se închina, concomitent înalță el însuși o bogată rugăciune de mulțumire, ultima de acest fel înainte de săvârșirea Euharistiei. E bine să vă amintesc că grecescul *euharistía* înseamnă mulțumire.

Cu această rugăciune se deschide partea slujbei pe care liturgiștii o numesc *anamneză*, adică „aducere aminte” sau „chemarea în memorie a unor fapte petrecute cândva”, parte care se va încheia înainte de rostirea: *ale Tale dintru ale Tale...*, așa cum vom vedea mai departe. Rememorarea

1. Așa cum Sfântul Vasile cel Mare a interpretat, aluziv, un text din Ap 4,6-8.

2. Așa cum i-a văzut Isaia, 6,2.

se deschide cu invocarea cadrului general al mântuirii, facerea omului, căderea repetată a acestuia și tot atât de repetata bunătate a lui Dumnezeu, pentru ca să ajungă la momentele specifice ale Jertfei, premergătoare prefacerii pâinii și vinului în Trupul și Sângele Domnului. Cu toate acestea, anamneza nu este o simplă aducere aminte, o simplă rememorare a unor fapte pe care le cunoaștem prin intelect. Ea este, în același timp, o inserție progresivă a timpului prezent în *illo tempore*, în timpul de atunci, când s-au petrecut faptele amintite, în așa fel încât noi, prin credință și trăire, devenim contemporani cu ele, așa cum ele devin contemporane cu noi. Ne naștem cu cei ce s-au născut, cădem și ne ridicăm cu cei ce au căzut și s-au ridicat și tot împreună cu ei ne suim la cer, moștenind Împărăția ce va să fie. Această contemporaneitate a prezentului liturgic cu trecutul istoric ne va fi mai limpede când vom ajunge la momentul epiclezei, adică al sfințirii Darurilor.

Acum, reluând motivația mulțumirii prin aceea că Dumnezeu o merită, în timp ce oamenii I-o datorează, rugăciunea se definește pe sine ca fiind cântare, binecuvântare, laudă, mulțumire și închinare, pretutindeni unde se află stăpânirea lui Dumnezeu, adică în cer prin îngeri și pe pământ prin oameni.

Rugăciunea aceasta, ca și cele imediat următoare, I se adresează lui Dumnezeu-Tatăl. Când am comentat rugăciunea din vremea antifonului întâi, v-am vorbit despre apofatismul lui Dumnezeu, adică despre definirea Lui prin reversul însușirilor pozitive. Iată că aici El este definit prin câteva negații: *necuprins cu graiul și necuprins cu gândul, nevăzut, neajuns cu mintea*, adică cu intelectul. Spre deosebire de creaturile Sale, care suferă schimbări pe măsura trecerii lor prin timp, Dumnezeu viază de-a pururi fără ca El să devină subiect al devenirii, totodată nedespărțit de Fiul Său și de Duhul Sfânt.

Rugăciunea abordează apoi lucrarea lui Dumnezeu asupra oamenilor, prin aceea că mai întâi l-a creat pe om aducându-l din neființă la ființă. Prezența verbului *a aduce* pare improprie în contextul opoziției dintre neant și existență, dar vom ține seama de contextul divin. Înainte de a deveni ființă, omul exista în gândul, intenția și planul lui Dumnezeu. Când l-a creat, Dumnezeu nu a făcut altceva decât *să-l treacă* din gând, adică din starea de virtualitate, în starea de realitate, așa cum omenirea va exista virtual în Adam și Eva spre a deveni o existență concretă pe mapamond în timp și pe-ntotdeauna în veșnicie. De altfel, o traducere foarte literală a textului original ar suna astfel: „Tu ne-ai trecut din a nu fi întru a fi”, ceea ce denotă mișcare, nu substanță.

Voi renunța însă la alte speculații lingvistice pe seama Creatorului spre a mă opri, cât de cât, la relația lui Dumnezeu cu omul în calitate de Proniator. Știm că primii doi oameni au căzut din grația divină prin păcatul

neascultării, dar știm și faptul că, îndată după căderea păcătoșilor, Dumnezeu le-a și făgăduit un Mântuitor (Fc 3,15), arătând prin aceasta că El le rămâne, totuși, Părinte. Devenit omenire, omul a continuat să păcătuiască și să cadă prin fiecare ins în parte, dar tot pe fiecare ins în parte l-a ridicat Părintele, reșezându-l în starea cea dintâi, ceea ce înseamnă lucrarea unei infinite bunătăți.

Mai mult, Dumnezeu a făcut tot ceea ce era necesar pentru redresarea singurei Sale creaturi raționale, inclusiv întruparea propriului Său Fiu, mergând până acolo încât... – și aici vă rog să fiți foarte atenți, fiindcă ni se spune un lucru extraordinar – ...încât *ne-ai supt la cer și ne-ai dăruit Împărăția Ta ce va să fie*. Nu e vorba de o făgăduință proiectată în viitor, ci de un fapt viitor care încă de pe acum se constituie în certitudine. Dar nu o certitudine logică, ci una faptică. Când v-am vorbit, mai la început, despre Împărăția Cerurilor, vă spuneam că în Sfânta Scriptură ne este prezentată ca una ce va să vină, dar și ca una care a și venit. Cu toate acestea, nu e vorba de două împărății, ci de una singură, dar care se desfășoară în trei ipostaze: liturgică, aurorală și plenară. Ei bine, cea care a și venit și în care trăim și noi acum este Biserica, al cărei *cap nevăzut* este Iisus Hristos Cel de-a dreapta Tatălui și al cărei *centru văzut* este Iisus Hristos Euharistic, Cel ce ni Se îmbie ca Pâine cerească din miezul Sfintei Liturghii. Când Sfântul Ioan Botezătorul spunea: „Pocăiți-vă, că s-a apropiat Împărăția Cerurilor” (Mt 3,2), el Îl vestea pe Iisus Hristos; când Însuși Iisus Hristos rostea aceleași cuvinte: „Pocăiți-vă, că s-a apropiat Împărăția cerurilor” (Mt 4,17), El vestea Cincizecimea, când Biserica Sa a fost întemeiată prin pogorârea Duhului Sfânt, trimis de El peste apostoli. Înainte de aceasta însă, la Cina cea de Taină, El a avut grijă să instituie Euharistia, aceasta fiind centru și esență a Bisericii Sale. E cât se poate de evident că prin Liturghie noi trăim Împărăția care a venit, în așteptarea celei ce va veni.

De abia acum, după această amplă motivație introductivă, se rostește mulțumirea propriu-zisă, către Dumnezeu-Tatăl – dar, încă o dată, fără să-L separe de Fiul și de Duhul – mai întâi în cuprindere generală: „pentru toate acestea”, adică cele pomenite mai sus și cele ce vor urma, și apoi în cuprindere specială: „pentru toate pe care le știm și pe care nu le știm, pentru binefacerile Tale cele arătate și cele nearătate ce s-au făcut întru noi”.

Binefacerile pe care noi le cunoaștem sunt, de obicei, răspunsurile lui Dumnezeu la rugăciunile pe care fiecare din noi I le înalță într-o anume situație, când Îi cere un anume ajutor; ele sunt percepute ca atare, iar memoria le înregistrează. Pe lângă ele însă mai sunt o mulțime de binefaceri pe care Dumnezeu ni le oferă fără ca noi să le fi cerut; și nu le-am cerut pentru că nu am avut nevoie de ele. Îi mulțumim Domnului pentru

că ne-a scăpat dintr-o primejdie, dar uităm să-I mulțumim pentru faptul că El ne ocrotește atunci când nu simțim primejdia. În spiritul rugăciunii de față, adevăratul creștin se închină când pleacă la drum, se închină cu mulțumire dacă a scăpat teafăr dintr-un accident, dar se închină recunoscător și când ajunge acasă fără să fi trecut printr-un accident. E necesar să ai încredere în mâna chirurgului care te operează, dar e bine să știi că acolo dă și Dumnezeu o mână de ajutor, fără ca tu să-l fi cerut și fără ca doctorul s-o știe. Toate aceste binefaceri se săvârșesc *întru noi*¹, adică în eul nostru integral, trupesc și sufletesc, ele fiind nu doar simple conjuncturi, ci și permanente ființiale.

În final, rugăciunea își atinge treapta cea mai înaltă. Preotul – vorbind, ca de obicei, la plural – mulțumește lui Dumnezeu și „pentru Liturgia aceasta, pe care ai binevoit a o primi din mâinile noastre”. Așadar, Liturgia face parte din categoria binefacerilor lui Dumnezeu, fiind și cea mai prețioasă. Ea este un act de grație, de bunăvoință, deoarece noi, ca oameni, nu-l merităm – sau, cel puțin, nu-l merităm pe deplin. Să ne amintim de începutul rugăciunii pe care preotul I-o adresează – tot lui Dumnezeu-Tatăl – înainte de intrarea cu Cinstitele Daruri: „Nimeni din cei legați cu pofte și cu desfătări trupești nu este vrednic să vină, să se apropie sau să slujească Ție”. Dacă, totuși, el o face, este doar prin bunătatea lui Dumnezeu, ca o concesiie divină față de puținătatea vredniciei omului. Același sentiment primează și acum. Concesiia e transparentă în expresia *cu toate că* (deși). Prin urmare, Dumnezeu binevoiește să primească această slujbă de mulțumire și laudă din mâna preoților, cu toate că înaintea Lui, în ceruri, face de-a pururi același lucru mulțimea îngerilor de pe toate treptele lor ierarhice², „care în înalturi se rotesc zburând”...

Ceea ce urmează este continuarea frazei șoptite în taină, care se rostește acum cu voce tare. Bineînțeles, e vorba tot de puterile îngerești care „se rotesc zburând”...

Preotul: ...cântarea de biruință cântând, strigând, glas înălțând și grăind:

Poporul: Sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Sabaot. Plin e cerul și pământul de mărirea Ta. Osana întru cei de sus! Binecuvântat este Cel ce vine întru numele Domnului! Osana întru cei de sus!

Evident, preotul preia cântarea de la îngeri, iar credincioșii o preiau de la preot, realizându-se astfel o amplă comuniune doxologică a cerului cu

1. *eis emās*.

2. Pentru limpezimea sensului și cursivitatea frazelor, traducerea românească a textului referitor la puterile îngerești este o adaptare a originalului grecesc, mult prea încifrat pentru o tălmăcire literală.

pământul. Această comuniune o vom înțelege și mai bine cunoscând rugăciunea de taină din timpul cântării, pe care o rostește

Preotul: Cu aceste fericite Puteri, Iubitorule de oameni, Stăpâne, și noi strigăm și grăim: Sfânt ești și Preasfânt, Tu și Fiul Tău cel Unul-Născut și Duhul Tău cel Sfânt. Sfânt ești și Preasfânt și slava Ta este plină de măreție. Că Tu ai iubit lumea Ta atât de mult, încât pe Fiul Tău cel Unul-Născut L-ai dat pentru ca tot cel ce crede într-Însul să nu piară, ci să aibă viață veșnică. Acesta venind și tot ceea ce fusese rânduit pentru noi plinind, în noaptea în care a fost vândut – și când mai degrabă El pe Sine Însuși S-a dat pentru viața lumii –, luând pâinea cu sfințele și preacuratele și neprihănitele Sale mâini, mulțumind și binecuvântând, sfințind și frângând, a dat sfinților Săi ucenici și apostoli, zicând:

Fericitele Puteri sunt cetele cerești, cărora li se adaugă cetele pământești.

În acest timp, preotul I se adresează lui Dumnezeu-Tatăl, Cel ce este Sfânt, dar Care devine Preasfânt prin aceea că nu e perceput singur, ci împreună cu Fiul și cu Duhul. El este Preasfânt și prin nemărginita Sa iubire pentru *lumea Sa*, prin aceasta înțelegându-se întregul univers¹, dar mai ales tot omul care crede în Fiul Său, de vreme ce întreaga făptură, solidară cu omul prin păcatul original, rămâne solidară cu el și în mântuire, când „se va elibera din robia stricăciunii spre libertatea slavei fiilor lui Dumnezeu” (Rm 8,21).

Or, mântuirea se face prin credință, virtute esențială prin care se plinesc toate celelalte și care, în final, îi conferă omului statutul de moștenitor al *vieții veșnice*, ferindu-l de perspectiva *pieirii*. Vă atrag însă atenția asupra faptului că, aici, verbul *a pieri*², tradus astfel în limba română, nu înseamnă a nimici, a neantiza, a se topi în neființă, ci a înceta un mod de existență spre a începe un altul. Omul nemântuit își încetează existența activă și intră într-o existență larvară, echivalentă cu *moartea cea de a doua*, condamnarea definitivă de care vorbește Apocalipsa (Ap 20,14). Acesta este sensul locuțiunii: „tot cel ce crede într-Însul să nu piară, ci să aibă viață veșnică”, locuțiune care, de altfel, este un citat dintr-o spusă a Mântuitorului Însuși (In 3,15).

În ceea ce privește iubirea lui Dumnezeu față de *lumea Sa*, ea se manifestă plenar prin aceea că, de dragul ei, Tatăl *L-a dat* pe Fiul Său spre suferință și moarte. Cum, adică, *L-a dat*? E cazul să vă spun că printre numeroasele și bogatele înțelesuri ale verbului original *a da*³ este și acela de a oferi, a dărui, a preda pe cineva spre suferință, a abandona ceva sau

1. *kósmos*.

2. *apolégo* (citește *apoligo*).

3. *dídomi*.

pe cineva în mâinile cuiva. Toate aceste sensuri sunt cuprinse aici. Fiul întrupat a fost un dar al Tatălui, o ofrandă (în vecinătatea jertfei, deci a suferinței) făcută neamului omenesc, o victimă lăsată pe seama călăilor (ceea ce Îl va face pe Iisus-omul să exclame pe cruce cuvintele Psalmistului: „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, de ce M-ai părăsit?” [Mt 27,46; Ps 21,1]). Tabloul pare înfiorător: Același Tată care le spusese oamenilor: „Acesta este Fiul Meu Cel iubit” (Mt 3,17; 17,5; Mc 1,11; 9,7; Lc 3,22; 9,35; 2 Ptr 1,17) face din El prada urii omenești, adică a propriei Sale creaturi. Atunci, veți zice, unde e iubirea Tatălui, în mărturisire sau în faptă?

Răspunsul îl avem în continuarea aceleiași rugăciuni: După ce Fiul *a venit* (S-a întrupat) și după ce *a plinit* (a înfăptuit) tot ceea ce fusese rânduit pentru mântuirea noastră, adică nașterea, botezul, evanghelizarea, minunile, făgăduirea Duhului Sfânt, „în noaptea în care a fost vândut – și când mai degrabă El pe Sine Însuși S-a dat pentru viața lumii”... Această expresie e structurată pe două planuri: *în noaptea în care a fost vândut* exprimă planul istoric, fiind vorba de trădarea lui Iuda. A doua parte exprimă planul soteriologic, mântuitor: *când mai degrabă El pe Sine Însuși S-a dat pentru viața lumii*. Acest *mai degrabă* (sau, în posibilă variantă de traducere: *mai bine zis*) denotă prioritatea planului mântuitor asupra celui istoric; acesta din urmă (trădarea lui Iuda) Îl arată pe Iisus victimă, dar episodul istoric a fost efectul făgăduinței pe care Dumnezeu a făcut-o omenirii, prin Adam și Eva, de a-i trimite un Mântuitor (Fc 3,15).

Ar fi greșit însă să înțelegem că, din iubire pentru om, Dumnezeu-Tatăl a făcut din Fiul Său o victimă a istoriei. Nicidecum! Tot din iubire pentru om, Însuși Fiul S-a oferit pe Sine drept victimă a istoriei. A spus-o chiar El, cu gura Sa, la Cina cea de Taină, vestindu-Și apropiatele patimi și *înălțarea* pe cruce: „Aceasta e porunca Mea: Să vă iubiți unii pe alții așa cum v-am iubit Eu pe voi. Mai mare iubire decât aceasta nimeni nu are: să-și pună cineva viața pentru prietenii săi” (In 15,12-13). Puțin mai târziu, în aceeași noapte, rugându-Se în grădina Ghetsimani și având în față spectrul înfricoșător al chinurilor ce se apropiau, Iisus-omul șovăie o clipă: „Părintele Meu, de este cu putință, treacă pe-alături de Mine paharul acesta!...”, dar de îndată își revine și adaugă: „Dar nu cum voiesc Eu, ci cum voiești Tu” (Mt 26,39). Prin această revenire, Iisus Își pune propria Sa voință în acord cu aceea a Tatălui Său. Dar deasupra acestui acord stă iubirea comună a Tatălui și a Fiului pentru lumea pe care împreună o făcuseră (In 1,1-2). Ca unul care *L-a dat* pe Fiul Său, Tatăl e absent din pătimirea Acestuia, dar prin faptul că și Fiul *S-a dat* pe Sine, iată că Amândoi se întâlnesc într-o una și aceeași iubire pentru om. Poate fi ceva mai emoționant, mai cutremurător, mai luminat în încrengătura cuvintelor și mai luminător dintru adâncul tainei?...

Acum, când cunoașteți conținutul și sensul rugăciunii preotului, vă rog să mai rețineți ceva. Vorbind de trădare, de chinuri, de suferințe, ea se

desfășoară, aparent, ca fiind în contradicție cu *cântarea de biruință* pe care poporul din biserică o intonează triumfal, finalizând-o cu întreitul *Osana*. În realitate, cele două partituri simultane sunt o compoziție muzicală contrapunctică, în care tonalitatea minoră se armonizează, întregitor, cu cea majoră, alcătuind o pagină duhovnicească de mare frumusețe și profunzime. Ne aflăm în plină antinomie liturgică. Amintind de „noaptea în care a fost vândut – și când mai degrabă El pe Sine Însuși S-a dat pentru viața lumii”, preotul continuă: „luând pâine cu sfințele și preacuratele și neprihănitele Sale mâini, mulțumind și binecuvântând, sfințind și frângând, a dat sfinților Săi ucenici și apostoli, zicând...”.

Aici mai fac un popas, rugându-vă să rețineți treptele momentului: *mulțumire, binecuvântare, sfințire, frângere*.

Vă spuneam și altă dată că mulțumirea, împreună cu lauda, este începutul oricărui fel de rugăciune. Și aici, în ordinea rațiunii omenești, lucrurile par de-a-ndoaselea: s-ar cuveni să mulțumim, ca de obicei, după ce am dobândit ceea ce am cerut, nu înainte. Temeiul rațiunii dumnezeiești se află în câteva extraordinare cuvinte ale Mântuitorului: „Pe toate câte le cereți rugându-vă, să credeți că le-ați și primit, și le veți avea” (Mc 11,24). Când viitorul a devenit prezent, speranța devine certitudine. Modelul suprem rămâne Același Mântuitor. *Înainte* de a săvârși înmulțirea pâinilor spre a satura câteva mii de oameni, Iisus Își ridică ochii la cer și-I mulțumește Tatălui (Mt 15,35; Lc 9,16; In 6,11). *Înainte* de a-i porunci lui Lazăr să iasă viu din mormânt, Iisus Își ridică ochii în sus și spune: „Părinte, mulțumescu-Ți că M-ai ascultat” (In 11,41). Evident, ca Fiul al lui Dumnezeu și El Însuși Dumnezeu, Iisus avea puterea de a face minuni. El însă le face împreună cu Tatăl, mai întâi pentru că, deși întrupat, nu e despărțit de El și în al doilea rând pentru aceea că, dacă împreună au creat lumea, tot împreună operează minuni asupra ei.

În cele mai multe cazuri însă Iisus Își afirmă răspicat puterea de a face minuni. În fața paralizicului din Capernaum, El li Se adresează adversarilor de față: „Dar ca să știți că putere are Fiul Omului pe pământ să ierte păcatele – i-a zis slăbănogului: Ridică-te, ia-ți patul și mergi la casa ta!” (Mt 9,6; Mc 2,10).

Evangelhiștii dau mărturii clare: „...și toată mulțimea căuta să se atingă de El, că putere ieșea dintr-Însul și pe toți îi vindeca” (Lc 6,19).

Mai mult, Iisus le dă și ucenicilor Săi puterea de a face minuni (Mt 10,1; Mc 3,5; Lc 10,19).

Evangelhistul Luca notează că puterii lui Iisus de a face minuni i se asocia și aceea a Tatălui: „...și puterea Domnului era cu El în aceea că El tămăduia” (Lc 5,17).

Iisus Însuși mărturisește că Tatăl „putere I-a dat Fiului să facă judecată” (In 5,26), dar trebuie să reținem că această putere nu Și-a exercitat-o în timpul misiunii Sale pe pământ, ci I-a fost rezervată pentru sfârșitul

veacurilor. După învierea Sa din morți, și anume în pragul înălțării Sale la cer, El le va spune ucenicilor Săi: „Datu-Mi-s-a toată puterea în cer și pe pământ” (Mt 28,18).

Puterea Sa de pe pământ a fost aceea a Păstorului celui Bun, care e gata să Se jertfească de dragul oilor Sale. „De aceea Mă iubește Tatăl” – grăiește chiar El –, „că viața Mi-o pun, pentru ca iarăși s-o iau. Nimeni n-o ia de la Mine, ci Eu Însuși o pun. Putere am ca s-o pun și putere am ca iarăși s-o iau”. Și adaugă, concluziv: „Această poruncă am primit-o de la Tatăl Meu” (In 10,17-18).

Tatăl nu I-a transferat Fiului puterea de a săvârși minuni, ci conlucrează, simultan, cu El. O spune Însuși Iisus: „Tatăl Meu până acum lucrează, și Eu lucrez. [...] Fiul nu poate să facă nimic de la sine dacă nu-L va vedea pe Tatăl făcând; căci pe cele ce le face El, pe acelea și Fiul asemenea le face” (In 5,17,19).

V-am dat toate aceste exemple pentru ca să înțelegeți de ce, *înainte* de a face o minune, Iisus Îi mulțumește Părintelui Său; Îi mulțumește nu numai pentru minunea care, prin credință și iubire, devine faptă înainte de înfăptuire, dar și pentru aceea că Tatăl e pururea cu El în aceeași lucrare.

Aceasta este și rațiunea pentru care noi trebuie să-I mulțumim lui Dumnezeu înainte de a-I cere ceva. Îi mulțumim pentru ceea ce El ne-a dat fără ca noi să-I cerem (viață, sănătate, pace, îndestulare, lumină, răsărituri și apusuri de soare), dar și pentru ceea ce vom dobândi prin credință rugătoare. Mulțumirea e doxologică, așa cum doxologia e mulțumitoare. De aceea ne începem rugăciunile cu exclamația: „Slavă Ție, Dumnezeul nostru, Slavă Ție!”, ea cuprinzând în sine și sentimentul plenar al mulțumirii.

După *mulțumire*, a doua treaptă a momentului din Cina cea de Taină, evocat în rugăciunea preotului, este *binecuvântarea*, iar a treia este *sfințirea* pâinii. De obicei, ele merg împreună, binecuvântarea fiind gestul, iar sfințirea fiind lucrarea.

Așadar, după ce preotul termină rugăciunea de taină prin cuvintele: „...a dat sfinților Săi ucenici și apostoli, zicând”, arată cu dreapta spre Sfântul Agneț și continuă cu voce tare:

Luați, mâncați, Acesta este Trupul Meu, Cel ce pentru voi se frânge spre iertarea păcatelor.

Poporul: Amin!

Preotul (în taină): Asemenea și paharul, după cină, zicând (cu voce tare, arătând cu dreapta spre sfântul potir):

Beți dintru Acesta toți, Acesta este Sângele Meu, al Legii celei Noi, Cel ce pentru voi și pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor.

Poporul: Amin!

Ați observat, desigur, că prin rostirea preotului se rostesc chiar cuvintele Mântuitorului la Cina cea de Taină, când Și-a împărtășească, pentru prima oară, cu Trupul și Sângele Său, prin transfigurarea pâinii și a vinului ca efect al *mulțumirii, binecuvântării, sfințirii și frângerii*.

Atunci, prin aceste cuvinte și prin aceste gesturi, a fost instituită Taina Euharistiei. E important să rețineți că aceste *cuvinte de instituire* se leagă organic cu *epicleza* care va urma, ele fiind complementare.

Dar tot atunci, îndată după rostire, Domnul le-a poruncit ucenicilor Săi: „Aceasta să faceți întru pomenirea Mea” (Lc 22,19). El însă nu le-ar fi poruncit să facă acest lucru dacă nu le-ar fi dat și puterea de a-l face¹. La rândul lor, prin Taina Hirotoniei, apostolii au transmis această poruncă – dar și această putere – urmașilor lor, episcopi și preoți, care le exercită în slujba Sfintei Liturghii. Așa se face că „Euharistia prin ea însăși este încununarea și împlinirea Liturghiei, după cum Liturgia este încununarea și împlinirea întregii credințe, a întregii vieți și trăiri a Bisericii”².

Aceasta este porunca ce se află în rugăciunea care urmează și pe care

Preotul, după ce se pleacă până la pământ, o rostește în taină, încheind astfel anamneza:

Aducându-ne aminte, așadar, de această poruncă mântuitoare și de toate cele ce s-au făcut pentru noi: de cruce, de groapă, de învierea cea de a treia zi, de înălțarea la ceruri, de șederea cea de-a dreapta, de cea de a doua, și slăvită, venire,

și în continuarea căreia, ridicând discul și potirul cu mâinile încrucișate, rostește cu voce înaltă:

pe ale Tale dintru ale Tale Ție Ți le-aducem, de toate și pentru toate.

Și de îndată, cu mișcare dulce, depune discul și potirul la locul lor de pe sfânta masă.

Și aici, ca și la rostirea „cântarea de biruință...”, ceea ce spune preotul cu voce tare este prelungirea frazei pe care a început-o în șoaptă, de unde se vede, o dată mai mult, desăvârșita unitate a textului liturgic. Odată cu respirația frazei s-a făcut și trecerea de la anamneză la aducere, ceea ce denotă că secțiunile din manuale și tratate sunt pur convenționale.

Secțiunea numită *aducerea* este cea mai scurtă, ea cuprinzând doar cuvintele și gesturile pe care vi le-am arătat acum. Unii teologi o numesc *anafora*, cuvânt grecesc care – așa cum v-am mai spus – înseamnă, literal, „înălțare”, adică ofranda care, ridicată pe palme sau pe brațe, Îi este adusă

1. Cabasila, *op.cit.*, p. 64.

2. Schmemmann, *op.cit.*, p. 165.

lui Dumnezeu. Ea se justifică prin aceea că acest moment liturgic a fost anunțat prin cuvintele: „Să stăm bine!, să stăm cu frică, să luăm aminte, Sfânta Jertfă în pace a o aduce”. Vă spuneam atunci că sintagma *Sfânta Jertfă* este o traducere elastică, acceptată și de Părintele Stăniloae, deoarece ofranda devine jertfă prin sfințire; înainte de aceasta, însă, ea este doar ofrandă, adică materia jertfei. Cuvântul *aducere* este foarte potrivit aici; el este legat de verbul „a aduce”¹, folosit și în fraza „Să stăm bine”...

În ce anume constă ofranda? Ce anume Îi aducem noi lui Dumnezeu spre jertfă?: „Pe ale Tale dintru ale Tale” (în textul original, complementul direct al frazei este articulat²). În pâinea și vinul de pe masă sunt concentrate toate darurile lui Dumnezeu, începând cu sămânța, continuând cu lumina, pământul, apa, aerul și căldura și sfârșind cu fructul la treapta lui finală, lucrătoare, activă, cea care întreține viața.

E bine să vă amintesc că jertfa e o practică străveche a omului din toate locurile, timpurile și religiile. Sentimentul religios a acceptat realitatea că nu omul a făcut pământul, că nu el l-a înzestrat cu puterea de a rodi, că nu el determină fenomenele meteorologice care controlează întregul ciclu agrar și că, în consecință, Dumnezeu este Acela care i-a pus la dispoziție mijloacele prin care poate trăi și, la nevoie, supraviețui. Jertfa din roadele pământului nu este altceva decât gestul de recunoștință al omului față de Dumnezeu Care i le-a dat, mulțumirea care, liturgic, se cheamă *euharistie*.

Așadar, Îi aducem lui Dumnezeu pe ale Sale dintru ale Sale, „de toate și pentru toate”³. Expresia *de toate* (iar nu *din toate*) întărește ceea ce spuneam mai sus în legătură cu totalitatea darurilor pe care ni le-a oferit Dumnezeu și pe care noi, după modelul Său, I le oferim întocmai, fără a ne permite să păstrăm ceva pentru noi (dacă am face-o, ar însemna că ne arogăm pretenția de a fi fost și creatorii lor). Cât despre expresia *pentru toate*, Părintele Stăniloae opinează că aceste daruri, odată sfințite, vor fi date spre sfințirea și folosul tuturor⁴, ceea ce e corect. Particula din textul original însă, foarte bogată în conținut, poate fi interpretată și mai larg, în sensul ei cel mai frecvent, anume cel cauzal: noi Îi oferim lui Dumnezeu aceste daruri pentru că există *toate* rațiunile de a o face, că nu există nici un motiv care i-ar sta împotrivă.

Acum am ajuns în punctul înalt al Sfintei Liturghii, anume

1. *prósfero*.

2. *Tà sà tòn sòn soi prosféromen...*

3. *...katà pánta kai dià pánta*.

4. Stăniloae, *op.cit.*, p. 461.

*Epicleza*¹

Ea se petrece în taina sfântului altar, în timp ce în biserică, înge-nuncheat, se roagă, cântând lin,

Poporul : Pe Tine Te lăudăm, pe Tine Te binecuvântăm, Ție Îți mulțumim, Doamne, și ne rugăm Ție, Dumnezeului nostru.

Preotul se închină adânc, până la pământ, și rostește de trei ori, în șoaptă :

Dumnezeule, curățește-mă pe mine, păcătosul, și mă miluiește !

Apoi, cu mâinile ridicate, rostește de trei ori această rugăciune (troparul Ceasului al treilea):

Doamne, Cel ce pe Preasfântul Tău Duh în ceasul al treilea L-ai trimis Apostolilor Tăi, pe Acela, Bunule, nu-L lua de la noi, ci ni-L înnoiește nouă, cei ce ne rugăm Ție.

După fiecare rostire se închină și zice în șoaptă două stihuri din Psalmul 50:

Inimă curată zidește întru mine, Dumnezeule, și duh drept înnoiește întru cele dinlăuntru ale mele. Nu mă lepăda de la fața Ta și Duhul Tău Cel Sfânt nu-L lua de la mine,

precum și formula doxologică:

Slavă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, și acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

1. De la grecescul *epiklesis* = invocare.

Și continuă, tot în taină:

Ție-Ți mai aducem această slujbă cuvântătoare și fără de sânge și Te chemăm, Te rugăm și cu umilință la Tine cădem: Trimite Duhul Tău cel Sfânt peste noi și peste aceste Daruri ce sunt puse înaintea;

făcând semnul binecuvântării peste Sfântul Agneț:

și fă, adică, pâinea aceasta Cinstitul Trup al Hristosului Tău,

făcând semnul binecuvântării peste sfântul potir:

iar ceea este în potirul acesta, Cinstitul Sânge al Hristosului Tău,

făcând semnul binecuvântării peste amândouă vasele:

prefăcându-le cu Duhul Tău cel Sfânt.

Și, îngenuncheat, continuă să se roage:

Ca să fie celor ce se vor împărtăși spre trezvia sufletului, spre iertarea păcatelor, spre părtășia Sfântului Tău Duh, spre plinirea Împărăției Cerurilor, spre îndrăznirea cea către Tine, iar nu spre judecată sau spre osândă. Îți mai aducem această slujbă cuvântătoare pentru cei adormiți întru credință: strămoși, părinți, patriarhi, profeți, apostoli, propovăduitori, evangheliști, mucenici, mărturisitori, pustnici, și pentru tot sufletul cel drept care s-a săvârșit întru credință.

Prima grijă a preotului este aceea de a se mai ruga o dată pentru propria sa purificare sufletească înainte de a purcede la sfințirea Darurilor. El posedă harul Duhului Sfânt prin hirotonie, ceea ce înseamnă că nu oricine poate să facă aici ceea ce face el; simpla rostire a unor cuvinte nu poate avea nici un efect, deoarece rostirea nu mai este o *slujbă* cuvântătoare, ci formula magică a unui impostor. În același timp însă el știe că harul este cantitativ, că poate fi sporit până la îmbelșugare printr-o intensă viață duhovnicească sau împușinat până la inactivare în caz că posesorul comite păcate foarte grele. De aceea, el nu se mulțumește doar să se recunoască pe sine drept păcătos și să-L roage pe Dumnezeu de iertare (așa cum a făcut-o de mai multe ori până acum), dar rostește o rugăciune specială prin care Îi cere Domnului Iisus Hristos, Cel ce „pe toate le face noi” (Ap 21,5), să-l înnoiască și pe el înnoindu-i-L pe Duhul Sfânt în ceasul acesta, așa cum L-a înnoit sfinților săi apostoli, la Cincizecime (FA 2,1-4), în continuarea momentului când li-L insuflase după învierea Sa din morți (In 20,22).

Și aici, preotul se roagă folosind pluralul, deoarece el o face nu numai în numele său, ci și în acela al tuturor colegilor săi din cler, al credincioșilor ce se roagă împreună cu el cântând: „Pe Tine Te laudăm” și chiar în numele întregii Biserici al cărei slujitor este.

Epicleza este, într-adevăr, o rugăciune specială, solemnă, sfințitoare, dar ea nu trebuie privită drept singulară, intercalată, izolată de cele precedente, ci, dimpotrivă, o continuare a acestora. De aceea, în traducerea corectă a particulei originale¹, vechea formulare: „Încă aducem Ție această slujbă cuvântătoare”² devine: „Îți mai aducem [pe lângă celelalte] această slujbă cuvântătoare”.

Cred că sintagma *slujbă cuvântătoare*³ reprezintă o cutezanță a limbajului liturgic. Ea poate avea și sensul de *slujbă rațională*. Aparent, ea este un nonsens, și poate că de aceea o întâlnim uneori ca „slujbă duhovnicească” sau „jertfă cuvântătoare”. Antinomic, Euharistia este o Taină, deci inaccesibilă rațiunii, dar, pe de alta, inserția ei în țesătura Liturghiei se întemeiază pe încrengături raționale, de logică lăuntrică, duhovnicească, inaccesibilă profanilor (să nu uităm caracterul inițiativ al Liturghiei, în virtutea căruia catehumenii nu puteau participa la săvârșirea Tainei). Dacă nu ar exista aceste încrengături, nu am avea tratate liturgice încă din vremea Sfinților Părinți, iar eu n-aș fi avut curajul să abordez o temă menită mai mult să vă deruteze.

La săvârșirea epiclezei participă toate cele trei Persoane ale Sfintei Treimi. După Sfântul Grigorie Taumaturgul, orice lucrare sfințitoare pornește de la Tatăl, trece prin Fiul și se realizează de către Duhul Sfânt⁴.

Am văzut că rugăciunea de înnoire a Duhului I se adresează Fiului, dar nu vom uita că Duhul Sfânt *purcede de la Tatăl*.

Rugăciunea epiclezei propriu-zise Îi este adresată Tatălui. Lui I se cere să trimită Duhul Său cel Sfânt *peste noi și peste aceste Daruri ce sunt puse înaintea*, dar tot El este rugat să *prefacă* pâinea și vinul în *Cinstitul Trup și Sânge al Hristosului Său*, prefacerea săvârșindu-se cu *Duhul Său cel Sfânt* și în prezența implicită a Fiului înviat, Cel ce i L-a înnoit pe Sfântul Duh preotului slujitor și Cel care, în jertfa euharistică, *aduce și Se aduce*, așa cum am văzut în rugăciunea de dinaintea Heruvicului, precum și în anamneză.

Prin epicleză, darurile (jertfele) de pâine și vin aduse de credincioși la proskomidie se preschimbă acum în Trupul cel înjunghiat al lui Hristos și în Sângele țâșnit din coasta Sa, dar nu anamnetic (prin amintire sau

1. *Éti*.

2. Din care s-ar deduce că mâine s-ar putea să n-o mai aducem!

3. *logikè latreía* = slujbă rațională.

4. *Apud* Pr. Prof. Dr. Ioan Bria, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 146.

comemorare) și nici simbolic (prin reprezentare), ci în mod real, ele devenind *adevăratul Trup* și *adevăratul sânge*, cu toate că-și păstrează înfățișarea naturală și gustul de pâine și vin. Aceasta este o minune și, ca orice minune, nu suferă disecții și explicații; ea se asimilează prin credință. O spune chiar Sfântul Vasile cel Mare, în cea de-a șasea rugăciune din canonul premergător cuminecării: „Știu, Doamne, că mă împărtășesc cu nevrednicie, [...] neputându-mi da seama precum se cuvine de Trupul și sângele Tău”. „A-ți da seama precum se cuvine” înseamnă a înțelege rațional taina pe care o ai în față – și la care, de fapt, participi –, ceea ce e peste putința omenească, dar nu în afara putinței lui Dumnezeu.

Epicleza nu se încheie aici. Sfințirea Darurilor nu este un scop în sine, ci mijlocul prin care sfințenia lor devine sfințenia credincioșilor prin împărtășire. La aceștia se referă continuarea rugăciunii epicletice. Sfânta Împărtășanie să le fie:

spre trezvia sufletului. *Trezvie*¹ este un vechi cuvânt al limbajului bisericesc (la Dosoftei: *trezvire*), care nu și-a găsit echivalent în româna modernă; el nu semnifică acțiunea de a se trezi, ci starea de a fi și a te menține treaz, starea de sobrietate, de veghe, de vigilență, de prudență (a sufletului pururea veghetor asupra-și);

spre iertarea păcatelor, ceea ce înseamnă că, odată împărtășit cu Sfintele Taine, creștinul devine curat;

*spre părtășia*² (comuniunea) *cu Sfântul Tău Duh*;

spre plinirea Împărăției Cerurilor, expresie în care *plinirea*³ înseamnă plinătatea, deplinătatea, întregirea Împărăției finale, de după sfârșitul veacurilor, pe care am numit-o *Împărăția plenară*; cu fiecare creștin cuminecat, ea își mai adaugă un om; dar, cu aceeași finalitate, expresia poate însemna și cererea ca Împărăția Cerurilor să devină de pe acum o realitate în ființa celor ce participă la actul euharistic, ea intrând astfel în ipostaza Împărăției Liturgice;

spre îndrăznirea cea către Tine, sintagmă în care *îndrăznirea* nu e îndrăzneală, obrăznicie, nerușinare, ci curajul omului umil și împovărat de a se apropia de Dumnezeu („Îndrăznește, fiule, iertate fie păcatele tale!”, a fost îndemnul lui Iisus către slăbănogul din Capernaum [Mt 9,2]); și rugăciunea adaugă:

iar nu spre judecată sau spre osândă, referire la avertismentul Sfântului Pavel: „Cel ce mănâncă și bea cu nevrednicie [Trupul și Sângele Domnului], osândă își mănâncă și bea” (1 Co 11,29), reflectat în conștiința smerită a fiecărui creștin matur că niciodată nu va fi pe deplin vrednic de dumnezeiasca împărtășire.

1. De la verbul grecesc *nêfo* = a fi sobru, veghetor, înțelept.

2. *koinonía*, despre care am mai vorbit.

3. *pléroma*.

Până aici, rugăciunea i-a îmbrățișat pe cei vii. De acum :

Îți mai aducem această slujbă cuvântătoare pentru cei adormiți întru credință ; și urmează enumerarea a nouă categorii de repauzați, îndeobște cunoscute fiecăruia din noi, enumerare care se încheie cu formula concludivă, întregitoare :

și pentru tot sufletul cel drept care s-a săvârșit întru credință.

Aici trebuie să vă atrag atenția că aceasta nu e o rugăciune pentru iertarea păcatelor celor adormiți. Ea se referă numai la cei dreپți, începând cu sfinții și terminând cu necunoscuta obște a celor mântuiți, „moștenitori ai raiului”. Ea nu e propriu-zis o rugăciune (de cerere), ci o mulțumire (euharistie) *pentru* existența elitei duhovnicești a Bisericii din ceruri.

În fruntea acestei elite se află Maica Domnului, pe care, în continuarea celor rostite în taină, o proclamă cu voce tare

Preotul : Mai ales pentru Preasfânta, Curata, prea-binecuvântata, mărita stăpâna noastră, de Dumnezeu Născătoarea și pururea Fecioara Maria.

Și aici, rostirea cu voce tare a preotului este continuarea a ceea ce a rostit în șoaptă : ...*și pentru tot sufletul cel drept care s-a săvârșit întru credință... și mai ales pentru Preasfânta...*

Poporul, preluând îndemnul preotului, cântă Axionul :

Cuvine-se cu adevărat să te fericim, Născătoare de Dumnezeu, cea pururea fericită și preanevinovată și Maica Dumnezeului nostru.

Ceea ce ești mai cinstită decât heruvimii și mai mărită, fără de asemănare, decât serafimii, care fără stricăciune pe Dumnezeu-Cuvântul L-ai născut, pe tine, cea cu adevărat Născătoare de Dumnezeu, te mărim.

În acest timp se roagă, din nou în taină,

Preotul : Pentru Sfântul Ioan – Proorocul, Înaintemergătorul și Botezătorul – pentru Sfinții, slăviții și întru-tot-lăudații Apostoli, pentru Sfântul [din calendarul zilei], a cărui pomenire o săvârșim, și pentru toți sfinții Tăi, cu ale căror rugăciuni cercetează-ne pe noi, Dumnezeule. Și-i pomenește pe toți cei adormiți întru nădejdea învierii și a vieții de veci și odihnește-i, Dumnezeul nostru, acolo unde veghează lumina feței Tale.

Ne mai rugăm : Pomenește, Doamne, pe toți episcopii ortodocși care drept învață cuvântul adevărului Tău, toată preoțimea, cea întru Hristos diaconime și tot cinul preoțesc și călugăresc. De asemenea, Îți aducem această slujbă cuvântătoare pentru toată lumea, pentru sfânta sobornicească și apostolică Biserică ; pentru cei ce trăiesc în curăție și în viață cinstită ; pentru binecredinciosul popor român de pretutindeni ; pentru cârmuatorii

*țării noastre, pentru mai-marii orașelor și ai satelor și pentru iubitoarea de Hristos oaste: Dă-le lor, Doamne, pașnică ocârmuire, pentru ca și noi, întru liniștea lor, viață pașnică și netulburată să trăim, în toată cucernicia și demnitatea*¹.

Mulțumire I se aduce lui Dumnezeu, în continuare, pentru existența și lucrarea sfinților din ceata imediat următoare Maicii Domnului, precum și pentru acelea ale tuturor sfinților. Se adaugă încă o rugăciune pentru pomenirea celor adormiți *întru nădejdea învierii și a vieții de veci*, adică pentru aceeași categorie numită mai sus *tot sufletul cel drept care s-a săvârșit întru credință*, și pentru odihna lor *acolo unde veghează*² *lumina feței Tale*, ceea ce înseamnă că lumina lui Dumnezeu, cea *neînserată* și *pururea fitoare*, nu e o strălucire statică, ci un ochi proniator.

De asemenea, *slujba cuvântătoare* mai cuprinde clerul, lumea întreagă, Biserica, pe cei cu viață curată, precum și cârmuirea specifică fiecărui popor, a cărei stabilitate și pace trebuie să asigure nu numai liniștea, dar și demnitatea cetățenilor.

Pe finalul cântării Axionului, preotul primește de la paracliser vasul cu bucățile de pâine extrase, prin tăiere, din prescurile aduse la proscomidie și îl atinge ușor de sfântul disc și de sfântul potir, rostind încet:

Binecuvântată este anafura sfinților Tăi, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor.

Este anafura pe care o vor primi credincioșii din biserică: cei ce s-au împărtășit, imediat după cuminecare; ce nu s-au împărtășit, dar nu au mâncat nimic în dimineața aceea, la – sau către – sfârșitul slujbei; și cei ce au mâncat o pot primi, dar într-o batistă curată, cu îngăduința de a o consuma, pe nemâncate, acasă. E important însă să știți că, în nici un caz, anafura nu se poate substitui Sfintei Cuminecături (Sfintei Împărtășanii), ea fiind doar pâine binecuvântată, nu prefăcută în Trupul Domnului.

Odată încheiat Axionul, cu voce înaltă,

Preotul: Întâi pomenește, Doamne, pe Preasfințitul nostru (Episcopul, Arhiepiscopul, Mitropolitul Patriarhul) [N], pe care-l dăruiește sfintelor Tale Biserici în pace, întreg, în cinste, sănătos, îndelungat în zile, drept învățând cuvântul adevărului Tău.

1. *semnótes* = gravitate, seriozitate, măreție.

2. *episkopeî*. Dosoftei traduce: „acolo unde străjuiește lumina feții Tale”, ceea ce e foarte corect.

Poporul: Pe toți și pe toate.

Înțelesul complet al acestui răspuns îl putem avea dintr-o rostire cuprinsă în originalul grecesc, pe care diaconul o intonează între aceea a preotului și aceea a poporului: [Mai pomeniște, Doamne] *pe toți cei pe care fiecare îi poartă în cugetul său, pe toți și pe toate*. Cu alte cuvinte, dacă arhiereul locului este pomenit nominal, împreună cu el pot fi pomeniți în gând, tot nominal, și aceia pe care-i avem mai apropiați din neamurile sau apropiații noștri, așa cum am făcut și în timpul pomenirilor de la Intrarea cu Cinstitele Daruri.

În acest timp, în taină, se roagă

Preotul: Adu-Ți aminte, Doamne, de orașul [satul, țara sau mânăstirea] în care viețuim, de toate orașele și satele și de cei ce cu credință viețuiesc într-însele. Adu-Ți aminte, Doamne, de cei ce călătoresc pe ape, pe uscat și prin aer, de cei bolnavi, de cei ce sunt în suferință, de cei robiți și de mântuirea lor. Adu-Ți aminte, Doamne, de cei ce aduc daruri de pârgă în sfintele Tale biserici și își aduc aminte de cei săraci; și trimite peste noi toți milele Tale.

Și încheie cu ecfonisul:

Și ne dă nouă, cu o gură și o inimă a slăvi și a cânta preacinstitul și de mare cuviință numele Tău, al Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor.

Poporul: Amin.

Preotul (din fața ușilor împărătești, binecuvintează poporul cu mâna dreaptă): Și să fie milele marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos cu voi cu toți.

Poporul: Și cu duhul Tău.

Aici se încheie epicleza. Ea nu este doar formula propriu-zisă a prefacerii, ci întreaga procesiune de rugăciuni și imnuri care o precedă și-i urmează.

Prefacerea euharistică nu o operează preotul, ci, așa cum am văzut, Sfânta Treime, dar nici nu se săvârșește fără rugăciunea preotului. Mai mult, preotul o face împreună cu credincioșii care, în același timp cu el, cântă: „Ție Îți mulțumim, Doamne, și ne rugăm Ție”. Prin aceasta se realizează un fapt extraordinar: comuniunea dintre preot și credincioșii săi, dar și comuniunea lor, laolaltă cu întreaga Biserică și, prin Ea, cu Sfânta Treime, o comuniune prin care avem imaginea completă a Împărăției liturgice.

Înainte de a trece la capitolul următor, nu mă pot opri să nu vă citez îndemnul plin de însuflețire al Sfântului Ioan din Kronstadt: „În aceste

momente, mai mult ca oricând, sufletele noastre să ne fie asemenea unor făclii aprinse, asemenea unor cădelnițe ce răspândesc bună-mireasmă, asemenea tămâii ce se înalță sus, deoarece în aceste minute se săvârșește înfricoșătoarea Taină a prefacerii, prin Duhul lui Dumnezeu, a pâinii și vinului în Preacuratul Trup și Sânge ale lui Hristos, iar pe sfânta masă Se arată Dumnezeu în trup”¹.

1. Sfântul Ioan din Kronstadt, *op.cit.*, p. 151.

Rugăciunea Domnească

Așa cum într-o simfonie trecerea de la o temă muzicală la alta se face printr-un interludiu care preia motive melodice din cea veche și anunță motivele celei ce urmează, tot astfel simfonia liturgică își are interludiile ei, cum este acesta de acum, care face legătura între epicleză și cuminecare. Începutul se referă la Darurile Sfințite, încheierea anunță Împărtășirea. Între ele se desfășoară o ectenie de cerere. Aceasta însă nu este o repetare a celei de după Intrarea Mare, ci „variații pe temă” în simfonia liturgică. Așa vom înțelege mai bine adâncimea primelor ei trei stihuri, pe care voi încerca să vi le tâlcuiesc, dar după ce mai întâi vă voi face cunoscută rugăciunea de taină pe care o rostește acum

Preotul: Ție, Iubitorule de oameni, Îți încredințăm toată viața și nădejdea noastră și cerem și ne rugăm și cu umilință Îți cădem înaintea: Învrednicește-ne ca în cuget curat să ne împărtășim cu cereștile și înfricoșătoarele Tale Taine de pe această sfântă și duhovnicească masă, spre iertarea păcatelor, spre lăsarea greșalelor, spre părtășia cu Sfântul Duh, spre moștenirea Împărăției Cerurilor, spre îndrăznirea cea către Tine, iar nu spre judecată sau spre osândă.

Dacă, la începutul Liturghiei, preotul ne-a îndemnat – iar noi am acceptat – ca *toată viața noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm*, dacă spre mijlocul ei ne-am îndemnat noi înșine ca *toată grija cea lumească acum să o lepădăm*, în momentul acesta facem un pas mai departe prin aceea că *viața și nădejdea noastră I le încredințăm lui Hristos*. În primele două cazuri, mișcarea spirituală este doar a noastră *spre Hristos*. Acum ea se menține, dar Îl implică și pe Hristos ca mișcându-Se *spre noi*. Îi încredințezi cuiva un bun de preț numai dacă, pe de o parte, el se arată dispus să ți-l

primească și dacă, pe de alta, ai totală încredere că el ți-l va păstra. Or, bunul nostru cel mai de preț este viața (însoțită de nădejdea prin care ea își menține privirea tot înainte). Încredințându-I-o lui Hristos, avem și certitudinea că El o va primi, în virtutea calității Sale de *Iubitor de oameni*. Cel ce ne-a făcut, Acela ne și iubește. Amintiți-vă de parabola talanților: stăpânul îi încredințează slugii cinci talanți, dar în final îi pretinde suma împreună cu dobânda. Credeți cumva că numai sluga plătește? Nicidecum. Ea plătește, dar Domnul răsplătește: „Peste puține ai fost credincioasă, peste multe te voi pune; intră întru bucuria Domnului tău” (Mt 25,21). Credeți oare că puțin lucru este să devii părtaș al bucuriei lui Hristos? El a primit o dobândă finită, măsurată la cântar, dar dăruiește una infinită, fără măsură în veșnicie.

Dintre bunurile pe care le cerem, prin rugăciune, ca efect al împărtășirii cu Dumnezeuiștile Taine, vreau să subliniez una: *moștenirea Împărăției Cerurilor*. Și o fac doar pentru a vă atrage încă o dată atenția că Litughia este, prin excelență, Cartea deschisă a Împărăției.

Acum putem trece la ectenia pe care începe s-o rostească

Preotul: Pe toți sfinții pomenindu-i, iară și iară în pace Domnului să ne rugăm.

Poporul: Doamne, miluiește.

Preotul: Pentru Cinstitele Daruri ce s-au adus și s-au sfințit, Domnului să ne rugăm.

Poporul: Doamne, miluiește.

Cum, adică, ne mai putem ruga pentru Darurile deja sfințite?... Nu pentru ele, ci pentru lucrarea lor, așa cum se arată în stihul următor:

Preotul: Ca Iubitorul de oameni, Dumnezeuul nostru, Cel ce Le-a primit în Sfântul, Supracerescul¹ și Înțelegătorul² Său Jertfelnic întru miros de bună mireasmă duhovnicească, să ne trimită nouă dumnezeiescul har și darul Sfântului Duh, să ne rugăm.

Poporul: Doamne, miluiește.

Așadar, rugăciunea Îi este adresată lui Dumnezeu-Tatăl, în fața Căruia stă Jertfelnicul: *sfânt, supraceresc* (mai presus de ceruri) și *înțelegător*.

1. *Supracerescul*: termen folosit de Dosoftei în secolul al XVII-lea! (Îl traduce pe *hyperouránios*).

2. *Înțelegătorul* este termenul românesc care se apropie oarecum de o corectă traducere a lui *noeros*, care înseamnă „intelligent”, „dotat cu inteligență”, adjectiv derivat din *noos*, *nous* = „facultatea de a gândi”, „gândire”, „inteligență” (de unde: *înțelegere*). La vremea lui, Dosoftei îl traduce: *înțelegărețul*, termen, după toate probabilitățile, inexistent în limba română de atunci și inventat de el.

Jertfelnicul (altarul) presupune o jertfă. Aceasta, știm bine, sunt Darurile cele sfințite, Hristos Euharistic. Așa cum, din iubire pentru noi, Tatăl Și-a trimis Fiul să Se întrupeze prin lucrarea Duhului Sfânt și să devină pe cruce jertfă sângeroasă spre iertarea păcatelor noastre, pentru ca după înviere să Se înalțe la Tatăl Său, Același Hristos, întrupat aici în pâine și vin prin lucrarea Sfântului Duh, Se înalță la Tatăl Său ca jertfă nesângeroasă, în aceeași lucrare de iertare a fiecăruia dintre noi care-I devine părtaș. Avem aici în față două ipostaze ale timpului (acesta fiind, în întregime, creația lui Dumnezeu): timpul cel vechi, cosmic, în care trăim noi, și timpul cel nou, al Duhului Sfânt, cel din ceruri și mai presus de ele (am spus cândva că raiul și iadul sunt temporale și temporare). Ei bine, potrivit teologului Alexandre Schmemmann, fost profesor de Teologie Liturgică la Seminarul „Sfântul Vladimir” din New York, „Liturgia se săvârșește pe pământ, ceea ce înseamnă aici, în timpul și spațiul lumii acesteia. Dar dacă se slujește pe pământ, ea se săvârșește, totuși, în cer, în timpul cel nou al creației celei noi, în timpul Duhului Sfânt”¹.

Acolo sunt primite de către Tatăl Darurile *ce s-au adus și s-au sfințit* aici, adică Jertfa cea nesângeroasă, Hristos Euharistic.

Tatăl însă le-a primit pe un *Jertfelnic*, iar acesta, potrivit textului liturgic, este *sfânt, supracereșc și înțelegător*. Dacă avem în vedere noțiunea clasică de jertfelnic, adică masa pe care se aduce materia de jertfă și pe care se petrece jertfirea, primul adjectiv, *sfânt*, ar fi relativ lesne de înțeles (în bisericile noastre, *sfântul altar* este numit, prin extindere de sens, spațiul în care se află *sfânta masă, sfântul prestol* sau *sfântul jertfelnic*). Dificultatea e provocată de cuvântul *înțelegător*, termen care stă în relație nu cu un obiect, ci cu o ființă rațională, inteligentă, care gândește, cugetă, înțelege și cunoaște; prin urmare, e vorba de o persoană. Dar cum poate o persoană să fie jertfelnic, adică altar de jertfă? Aici cred că ne vine în ajutor Sfântul Chiril de Alexandria. Citat și comentat de Părintele Stăniloae, el afirmă că „acest «jertfelnic înțelegător» nu e altul decât Hristos”². În tainica rugăciune de dinaintea Intrării celei Mari am văzut că Hristos este *Cel ce aduce și Cel ce Se aduce*, adică El este, în același timp, Jertfitor și Jertfă. Totodată, însă, El este și Jertfelnic, întrucât jertfelnicul de pe Golgota, crucea pe care a fost răstignit și pe care a murit, s-a sfințit prin sângele Său.

În completare, aș adăuga că, duhovnicește, Sfânta Cruce nu mai poate fi despărțită de El. Cea materială, „lemnul”, a rămas, într-adevăr, pe Golgota, dar ea a devenit duhovnicească în clipa în care Iisus, îmbrățișând lumea cu crucea rănilor de pe mâini și picioare, Și-a iertat, murind, călăii. Așa se proiectează ea din rănilor care-I sunt vizibile și după înviere. Cu ea S-a înălțat la cer.

1. Schmemmann, *op.cit.*, p. 222.

2. Stăniloae, *op.cit.*, p. 520.

Acum putem înțelege și de ce Jertfelnicul este *supraceresc*, sălășluind adică în timpul și spațiul Duhului Sfânt, de care vorbeam adineauri. De aceea și *buna ei mireasmă*, echivalentă acolo cu aceea a fumului de tămâie care aici învăluie Jertfa, este *duhovnicească*.

Jertfa însă nu e prețioasă prin ea însăși, ci are o finalitate, un scop, o țintă la care vrea să ajungă. Ținta primă, ultimă și supremă pe care Tatăl a urmărit-o este „lumea, pe care într-atât a iubit-o, încât pe Fiul Său cel Unul-Născut L-a dat pentru ca tot cel ce crede într-Însul să nu piară, ci să aibă viață veșnică”, așa cum v-am arătat că sună rugăciunea de taină de la anamneză. Sfântul Ioan Evanghelistul, în prima sa Epistolă sobornicească, o spune clar: „Dacă a păcătuit cineva, noi avem Mijlocitor către Tatăl, pe Iisus Hristos, Cel Drept. El este jertfa de ispășire pentru păcatele noastre, dar nu numai pentru ale noastre, ci și pentru ale lumii întregi” (In 2,1-2). De aceea Îl rugăm acum pe Tatăl, Cel ce L-a primit *mai presus de ceruri* pe Hristos Jertfitor-Jertfă-Jertfelnic, să ne trimită nouă, celor ce am săvârșit aici slujba duhovnicească a jertfei liturgice, *dumnezeiescul har și darul Duhului Sfânt*, bunuri supreme, despre care v-am vorbit altă dată. În continuare,

Preotul: Pentru ca să ne izbăvim noi de tot necazul, mânia, primejdia și nevoia, Domnului să ne rugăm.

Poporul: Doamne, miluiește.

Strict gramatical (am mai spus-o), verbul acestui stih ar trebui să fie la pasiv: *să fim izbăviți*, prin presupunerea că nu noi, ci Dumnezeu este Cel Care ne izbăvește. Cu toate acestea, e necesar să ne amintim că izbăvirea (ca și mântuirea) este, într-adevăr, opera lui Dumnezeu, dar numai împreună cu propria noastră voință și cooperare, prin ceea ce vă spuneam că se numește *sinergia* divino-umană. Tocmai de aceea reflexivul *să ne izbăvim* este cuprins într-o rugăciune către Dumnezeu; în afara ei, nu ar avea nici un sens.

Preotul: Apără, mântuiește, miluiește și ne păzește pe noi, Dumnezeule, cu harul Tău.

Poporul: Doamne, miluiește.

Preotul: Ziua toată desăvârșită, sfântă, pașnică și fără păcat, de la Domnul să cerem.

Poporul: Dă, Doamne.

Preotul: Înger de pace, credincios îndreptător, păzitor al sufletelor și-al trupurilor noastre, de la Domnul să cerem.

Poporul: Dă, Doamne.

Preotul: Milă și iertare pentru păcatele și greșalele noastre, de la Domnul să cerem.

Poporul: Dă, Doamne.

Preotul: Cele bune și de folos sufletelor noastre și pace lumii, de la Domnul să cerem.

Poporul: Dă, Doamne.

Preotul: Cealaltă vreme a vieții noastre în pace și întru pocăință a o săvârși, de la Domnul să cerem.

Poporul: Dă, Doamne.

Preotul: Sfârșit creștinesc vieții noastre, fără durere, fără muștrări de cuget, în pace, și răspuns bun la înfricoșătoarea Judecată a lui Hristos, de la Domnul să cerem.

Poporul: Dă, Doamne.

Preotul: Unitatea de credință¹ și părtășia Sfântului Duh cerând, pe noi înșine și unii pe alții și toată viața noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm.

Poporul: Ție, Doamne.

În curând, apropiindu-ne de Sfintele Taine pentru cuminecare, vom rosti o rugăciune care începe așa: „Cred, Doamne, și mărturisesc...”. Iată că acum, pregătindu-ne pentru acel moment, Îi cerem lui Dumnezeu să ne dăruiască și unitatea de credință. Noi știm că *Simbolul Credinței* (Crezul) a fost alcătuit de către Sfinții Părinți ai primelor două Sinoade Ecumenice ca reacție a Bisericii la ereziile care tulburau viața credincioșilor. Abateri grave de la dreapta credință, ereziile sunt lucrarea diavolului prin creștinii care, conștient sau inconștient, îi slujesc. Prin ele, Biserica lui Hristos, cea una, sfântă, sobornicească și apostolică, se menține dezbinată și fărâmițată până în ziua de astăzi. Mișcarea ecumenistă și-a propus refacerea unității bisericești, dar încercările ei sunt firave, iar rezultatele pot fi văzute, cel mult, la nivelul dialogului. Unitatea Bisericii nu e posibilă fără refacerea unității de credință, aceea care a existat pe durata primului mileniu (pe care noi, ortodocșii, o păstrăm intactă), refacere de care însă suntem încă foarte departe. Eforturile, desigur, vor continua, dar părerea mea (și nu numai a mea) este că unitatea Bisericii prin refacerea unității de credință se va produce cândva, într-un viitor pe care numai Dumnezeu îl știe, dar că ea va fi mai puțin izbânda oamenilor, cât opera Duhului Sfânt. Vom continua să ne rugăm pentru ea, așa cum facem și acum, dar e bine să reținem faptul că unitatea de credință și părtășia Duhului Sfânt merg împreună; iar Duhul Sfânt este *Duhul adevărului*.

Preotul (cu voce mai înaltă, efonisul): *Și ne învrednicește pe noi, Stăpâne, cu îndrăznire, fără de osândă, să cutezăm a Te chema pe Tine, Dumnezeu-Tatăl cel ceresc, și să zicem:*

1. *Tên enóteta písteos.*

Adevărata rugăciune nu e posibilă fără starea de umilință a celui ce se roagă. Aduceți-vă aminte de fariseul și vameșul din parabolă (Lc 18,9-14). Dumnezeu este, într-adevăr, Tatăl nostru, al tuturor, dar ar fi o mare nerușinare din partea noastră să-L numim astfel atâta vreme cât noi nu ne purtăm ca fii ai Săi, ci mai degrabă ca niște străini. Dacă însă avem conștiința înstrăinării noastre de El și dorim să ni-L apropiem ca pe un Părinte, e necesar să ne însumăm umilința Fiului Risipitor: „Tată, [...] nu mai sunt vrednic să mă numesc fiul tău” (Lc 15,19,21). Dacă fiul, totuși, îl numește pe părintele său „tată”, o face tocmai pentru că se simte nevrednic de a-i fi odrasla. Iată rațiunea pentru care noi Îl rugăm pe Dumnezeu ca, prin bunătatea Sa, să ne facă vrednici de a-I ne adresa ca unui Părinte. Întru duhul acestei umilințe ne asumăm cutezanța de a rosti *Rugăciunea Domnească*, numită astfel pentru că o avem de la Însuși Domnul Hristos. Așadar,

Poporul (cântă sau recită, după caz, împreună cu preotul din altar): Tatăl nostru Carele ești în ceruri, sfințească-se numele Tău; vină Împărăția Ta; facă-se voia Ta precum în cer așa și pe pământ; pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi; și ne iartă nouă greșalele noastre precum și noi iertăm greșităilor noștri; și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de Cel-Rău.

Particula *Carele* nu este cunoscutul pronume relativ *Care*, ci, în limbajul bisericesc, echivalentul lui *cel care* sau *cel ce*, adică un determinativ cu valoare de apozitie. Dacă expresia ar suna: Tatăl nostru *Care* ești în ceruri, aceasta ar însemna că-I spunem astfel spre a-L deosebi de un tată care nu este în ceruri. Spunând însă: *Carele ești în ceruri*, înseamnă că „a fi în ceruri” face parte din identitatea Sa (așa cum, de pildă, determinativul *cel Mare* face parte din identitatea Sfântului Ștefan).

Numele lui Dumnezeu e sfânt prin definiție. V-am vorbit cândva despre ce înseamnă a-L binecuvânta pe Dumnezeu. Aici e ceva asemănător. *A sfinți numele lui Dumnezeu* este a-I rosti întotdeauna numele cu sentimentul că și noi participăm, prin iubire, la sfințenia Lui, că numele Său se sfințește înlăuntrul nostru. Altfel, poate fi răceală „științifică”, deferență, respect și nimic mai mult.

Vină Împărăția Ta. Iată o expresie care, dincolo de extrema ei importanță, poate stârni nedumeriri prin aceea că pare a contrazice simțul nostru comun. Potrivit acestuia, Împărăția e ținta, iar noi suntem călătorii care ne îndreptăm spre ea, adică, în ultimă instanță, spre Dumnezeu. Sensul acesta se sprijină pe numeroase texte din Noul Testament, mai ales în epistolele Sfântului Apostol Pavel. Iată unul din ele: „Voi v-ați apropiat de muntele Sionului și de cetatea Dumnezeului-Celui-Viu, de Ierusalimul ceresc” (Evr 12,22; dar și 4,16; 7,19; 10,22; 11,6). Or, Ierusalimul ceresc

este un alt nume al Împărăției Cerurilor. Pe de altă parte, există texte care atestă tocmai contrariul, anume că Împărăția este aceea care se apropie de noi, că noi adică am fi ținta, iar ea este cea care se mișcă. Pe lângă cunoscutul avertisment rostit atât de Sfântul Ioan Botezătorul, cât și de Însuși Iisus: „Pocăiți-vă, că s-a apropiat Împărăția Cerurilor” (Mt 3,2; 4,17), același Pavel le spunea creștinilor din Roma în legătură cu Ziua Domnului, premergătoare Împărăției: „Noaptea-i pe sfârșite, apropiatu-s-a Ziua” (Rm 13,12). Același lucru li-l spune Evreilor: „Cu atât mai mult să ne îndemnăm [la iubire și fapte bune] cu cât vedeți că Ziua aceea se apropie” (Evr 10,25). Dar nici Sfântul Apostol Petru nu e departe: „Sfârșitul a toate s-a apropiat; fiți așadar cumpăniți la minte și privegheați în rugăciuni” (1 Ptr 4,7).

S-ar pune deci întrebarea: cine pentru cine a fost creat? Împărăția pentru om sau omul pentru Împărăție? Cine către cine se îndreaptă? În ce ne privește, cunoaștem cuvintele Dreptului Judecător adresate celor ce vor fi de-a dreapta Sa: „Veniți, binecuvântații Părintelui Meu, moșteniți Împărăția cea pregătită vouă de la întemeierea lumii” (Mt 25,34). Pe de altă parte, mai știm că Dumnezeu l-a creat pe primul om și că îndată după aceea „a sădit un rai [...] și l-a pus acolo pe omul pe care-l zidise” (Fc 2,8). În primul caz, s-ar părea că Împărăția îl precedă pe om; în cel de al doilea, că omul precedă Împărăția.

V-o spun cu mâna pe inimă că nu am întreprins această analiză de dragul unei demonstrații teologice, ci de dragul vostru (și al nostru, al tuturor). Omul și Împărăția nu sunt niște abstracții logice, ci realități vii, decisive pentru viața noastră de aici și pentru cea de dincolo. Cele două alternative sunt, de fapt, două ipostaze ale aceluiași adevăr. Să-L luăm ca exemplu pe Domnul Hristos. Pe de-o parte, El ne este gazdă: „Veniți la Mine toți cei osteniți și împovărați, și Eu vă voi odihni” (Mt 11,28). Pe de alta, El ne este oaspete: „Iată, Eu stau la ușă și bat; de-Mi va auzi cineva glasul și-Mi va deschide ușa, voi intra la el și voi cina cu el și el cu Mine” (Ap 3,20). Sinteza acestor două ipostaze ne-o propune Sfântul Apostol Iacob: „Apropiați-vă de Dumnezeu, și se va apropia și El de voi” (Iac 4,8). V-am vorbit despre starea de smerenie în care Fiul risipitor s-a hotărât să se întoarcă acasă. Ei bine, tatăl său l-a văzut de departe apropiindu-se „și i s-a făcut milă și, alergând, i-a căzut pe grumaz și l-a sărutat” (Lc 15,20). Dacă l-a zărit de departe și l-a întâmpinat, înseamnă că-l aștepta; dar și fiul, în clipa în care a hotărât întoarcerea, a prezumat că tatăl său îl va primi. Așa e și cu Împărăția: ea vine către noi, dar vine în măsura în care și noi pășim spre ea, cu nădejde și smerenie. Rugăciunea: *vină împărăția Ta* implică, neapărat, și mărturisirea disponibilității noastre, a fiecăruia, de a-i ieși în întâmpinare.

Trecem acum la rugăciunea: *facă-se voia Ta precum în cer așa și pe pământ*.

Desigur, e vorba aici de *cerul* spiritual (exprimat, de cele mai multe ori, prin pluralul *ceruri*). Cerul spiritual este populat de îngeri, ființe necorporale, create de Dumnezeu mai înainte de a fi făcut lumea materială. V-am vorbit despre ei. Acum vreau doar să menționez că îngerii se caracterizează printr-o totală și superbă supunere față de Creatorul lor, pe Care neîncetat Îl laudă și pe Care Îl slujesc în misiunile speciale primite de la El. Ei însumează etalonul de plinire a voii lui Dumnezeu.

Avem însă un exemplu mult mai la îndemână, pe care-l cunoaștem din Sfintele Scripturi: Însuși Fiul lui Dumnezeu, cea de a doua Persoană a Sfintei Treimi, *Carele din Tatăl S-a născut mai înainte de toți vecii și întrupat, din voia Părintelui Său, în persoana lui Iisus Hristos, pentru noi, oamenii, și pentru a noastră mântuire.*

Întrebat de către ucenicii Săi, lângă fântâna lui Iacob, dacă a mâncat ceva în ziua aceea, Iisus le răspunde: „Mâncarea Mea este să fac voia Celui ce M-a trimis și să-I împlinesc lucrarea” (In 4,34). Iar în altă împrejurare: „Nu caut voia Mea, ci voia Celui ce M-a trimis” (In 5,30). Desigur, nici pe departe nu poate fi vorba de constrângere, ci de iubire consensuală. Iisus-omul Își pune de acord propria-I voință cu aceea a Tatălui chiar și în momentul extrem când, în noaptea din grădina Ghetsimani, are în față spectrul paharului crâncen al chinurilor pe cruce: „Părintele Meu, de este cu putință, treacă pe-alături de Mine paharul acesta!...”. Pentru ca, imediat, să-și revină și să exclame: „Dar nu cum voiesc Eu, ci cum voiești Tu” (Mt 26,39).

Voia lui Dumnezeu însă se cere realizată pe pământ după etalonul ceresc. Or, noi, oamenii, pământenii, nu suntem nici îngeri, nici Iisusi. După căderea și alungarea din rai a protopărinților noștri, „Dumnezeu a văzut că răutatea oamenilor s-a mărit pe pământ și că toată închipuirea din gândul inimii lor era fără-nctare numai spre rău”, așa cum ni se spune în Cartea Facerii (6,5). Se pare că de atunci nu s-a schimbat nimic, dar Dumnezeu Își ține făgăduința de a nu mai nimici omenirea prin potop. Într-adevăr, nu a mai trimis potop, dar L-a trimis pe Fiul Său ca să ne învețe ce e de făcut. Simplu: „Nu tot cel ce-Mi va zice: Doamne, Doamne! va intra în Împărăția Cerurilor, ci acela care face voia Tatălui Meu Celui din ceruri” (Mt 7,21). Voia Tatălui însă, așa cum am văzut, este și voia Fiului. Iată ce ne spune Acesta: „Poruncă nouă vă dau: Să vă iubiți unii pe alții. Așa cum v-am iubit Eu pe voi, așa și voi să vă iubiți unii pe alții” (In 13,34). Dar porunca nu este doar pentru apostoli, ci pentru fiecare din noi: „Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta [...], iar pe aproapele tău, ca pe tine însuși” (Lc 10,27). Porunca însă, în această formulă, e mult prea generală. Omul vrea să știe în ce anume constă iubirea de aproapele. Ne-o spune tot Iisus, într-o formulă pe cât de cuprinzătoare, pe atât de simplă, încât e la îndemâna oricui: „Pe toate câte vreți să vi le facă vouă oamenii, întocmai faceți-le și voi lor; că aceasta este legea și profeții” (Mt 7,12; Lc 6,31). Iar Pavel conchide: „Iubirea e plinirea legii” (Rm 13,10).

Și tot Pavel ne vine în ajutor, nouă, celor ce trăim după rânduielile acestui veac (prin „veac” înțelegându-se lumea contingentă, cea de sub timp), îndemnându-ne: „Și nu vă potriviți acestui veac, ci schimbați-vă prin înnoirea minții, ca să deosebiți care este voia lui Dumnezeu: ce este bun și bineplăcut și desăvârșit” (Rm 12,2). Așadar, dacă ajungi la *înnoirea minții*, adică la spiritul de discernământ, nu-ți mai trebuie nici un tratat de morală pentru a ști care este voia lui Dumnezeu.

Mai cerem: *Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi*. E singura cerere din Rugăciunea Domnească în care Îi solicităm lui Dumnezeu ceva material. Așa interpretează și Sfântul Ioan Gură de Aur¹.

Cu toate acestea, există încă păreri că o traducere corectă ar trebui să formuleze: *pâinea noastră cea spre ființă*, așa cum ne-a parvenit din timpuri mai vechi și mai răzlețe (cum este, de pildă, cântarea *Tatăl nostru* de Anton Pann, pe care o cunoașteți). Există și unele trimiteri la păreri patristice, cum că *pâinea* ar avea un sens spiritual, chiar euharistic. Dacă ar fi așa, nu poate fi evitată consecința împărtășirii zilnice, o temă pe care o voi aborda la vremea ei. ProvoCAT de o controversă recentă, am cercetat bine și cu de-amănuntul această problemă și am ajuns la concluzia că termenul original grecesc² nu suferă o altă traducere decât „zilnic”, „cotidian”, „de toate zilele” (adică de fiecare zi). Prin această rugăciune Îi cerem lui Dumnezeu să ne dea pâinea (adică hrana materială) pentru o zi, atât cât ne trebuie astăzi, ceea ce se leagă de îndemnul Mântuitorului: „Nu vă îngrijorați spunând: Ce vom mânca? sau: Ce vom bea? sau: Cu ce ne vom îmbrăca? – deoarece pe toate acestea păgânii le caută; că știe Tatăl vostru cel ceresc că aveți nevoie de toate acestea. Ci căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui, și toate acestea vi se vor adăuga” (Mt 6,31-33). Prin urmare, cerând și dobândind necesarul, evităm stresul goanei după acumulări și îmbuibare. Notez și faptul că Pâinea euharistică se obține din pâinea materială, sub formă de prescură, extrasă sărbătorește din hrana noastră zilnică.

Și ne iartă nouă greșalele noastre precum și noi iertăm greșiților noștri.

Textul acesta e atât de limpede, încât nu cred că are nevoie de comentarii. Dificultatea nu este aceea de a-l înțelege, ci de a-i respecta clauza. Biata

1. *Scrieri*, partea a treia, „Omiliile la Matei”, trad. rom. de Pr. D. Fecioru, colecția PSB, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, pp. 252-253.

2. *epiousios* = cotidian. Varianta *spre ființă*, interpretată euharistic, a fost influențată, probabil, de traducerea lui Ieronim: *panem nostrum super-substantialem*. E adevărat că în componența lui *epiousios* intră termenul *ousia* = ființă, o capcană care îl va fi făcut pe Ieronim să adopte această traducere. Adevărul este că *epiousios* nu vine de la verbul *ousio* = a da ființă, a crea, ci de la *épeimi* = a supraviețui, ceea ce conduce la sensul că pâinea zilnică este aceea care ne menține în ființă.

noastră condiție pământească, fricțiunile sociale, resentimentele, orgoliul rănit, pofta de răzbunare – împinsă uneori până la vendetă – ne împiedică chiar o reprezentare mentală a iertării totale, până și a vrăjmașilor noștri. Cu toate acestea, porunca și avertismentul Domnului sunt ferme: „De veți ierta oamenilor greșalele lor, ierta-va și vouă Tatăl vostru Cel ceresc; dar de nu veți ierta oamenilor greșalele lor, nici Tatăl vostru nu va ierta greșalele voastre” (Mt 6,14).

Că e foarte greu – nespun de greu – să-ți ierți dușmanul o știu și din propria mea experiență, în pofida faptului că sunt credincios din copilărie, că mă numesc teolog și că de o viață Îi slujesc Domnului. Într-un moment greu al vieții mele m-am dus la duhovnicul meu și i-am spus: „De o bună bucată de vreme mă surprind că nu pot ierta pe cineva care mi-a făcut foarte mult rău, calomniindu-mă, întinzându-mi tot felul de curse și pândindu-mă pe la toate colțurile. Ce să fac?...” „Simplu, mi-a răspuns duhovnicul. Dușmanul pe care nu-l poți ierta e ca o jivină pe care o duci în spate. Cel pedepsit nu e el, dușmanul, ci tu, care ai devenit robul propriilor tale resentimente. Leacul durează o fracțiune de secundă: scutură-ți jivina din cârcă, și de îndată te vei simți ușurat și liber...” Am făcut așa, și vă recomand această rețetă duhovnicească.

...și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de Cel-Rău.

Aceasta este o cerere care, într-adevăr, are nevoie de o explicație mai largă, deoarece nu puțini sunt cei ce se întreabă, nedumeriți: cum e posibil ca Dumnezeu să ne ducă la păcat?...

Nedumerirea vine de acolo că, în mentalitatea și vorbirea curentă, cuvântul *ispită* este înțeles ca *păcat*. În realitate, sensul prim (și principal) al cuvântului original, din textul grecesc¹, înseamnă „încercare”, „test”, „probă”, „examen”, „experiență”, o cumpănă din care poți ieși biruitor sau înfrânt. În acest sens e folosit în vorbirea curentă, mai ales în mediile eclesiastice. Când cineva spune: „Am trecut printr-o mare ispită”, înseamnă că a trecut printr-o grea încercare (de ordin financiar, moral, politic sau social) sau printr-o boală amenințătoare, din care a scăpat cu bine.

Încercare poate fi și un moment crucial sau o perioadă dificilă. Ambele sensuri le găsim în preafrumoasa carte *Înțelepciunea lui Iisus, fiul lui Sirah*, din Vechiul Testament: „Dacă vrei să-ți faci un prieten, pune-l mai întâi la-ncercare și nu te grăbi să i te destăinuie; căci îți e prieten atât cât îi este lui bine, dar la vreme de-ncercare nu-ți va rămâne alături” (Sir 6,7). În cel de-al doilea sens îl folosește Iisus în parabola semănătorului: unii „cred până la o vreme, iar la vreme de încercare se leapădă” (Lc 8,13). Sfântul Apostol Petru, în contextul calomniilor pe care păgânii le proferau

1. *peirasmós*, derivate din verbul *peirázo*.

la adresa creștinilor cu scopul de a-i discredita și, mai mult, de a-i provoca la reacții nesăbuite, le scrie celor din urmă: „Iubiților, nu vă mirați de focul aprins între voi ca să vă-ncerce, [...] ci, de vreme ce sunteți părtași la suferințele lui Hristos, bucurați-vă!” (1 Ptr 4,12).

Încercarea poate veni de la diavol, căruia Dumnezeu i-a acordat libertatea (totuși, limitată) de a-l supune pe om unor probe de tărie în credință sau comportament. Pe lângă celebrul exemplu al lui Iov, îl avem și pe acela al apostolilor, pe care Iisus, adresându-i-Se lui Petru, îi avertizează înainte de patima Sa: „Simone, Simone, iată că satana v-a cerut să vă cearnă ca pe grâu; dar Eu M-am rugat pentru tine ca să nu-ți piară credința; iar tu, oarecând revenindu-ți, întărește-i pe frații tăi” (Lc 22,31-32). Ce a urmat cunoaștem.

De altfel, nu putem trece cu vederea că Însuși Iisus, ca om (accentuez: ca om), înainte de a fi ieșit la propovăduire a fost ispitit în pustie de însuși diavolul, care L-a supus unor probe de rezistență materială și spirituală (Mt 4,1-11).

De asemenea, știm că viața Mântuitorului nu a fost scutită de strâmtorări și amenințări, pe care El însuși le numește încercări. După incidentul cu cei doi fii ai lui Zevedei, înainte de patimă, le spune ucenicilor: „Eu, în mijlocul vostru, sunt asemenea celui ce slujește; iar voi sunteți cei ce-ați rămas cu Mine în încercările Mele” (Lc 22,27-28).

În numeroase cazuri, încercările I-au venit din partea fariseilor și cărturarilor, care căutau să-L pună în încurcătură prin întrebări meșteșugite, dilematice, menite să-L discrediteze în ochii poporului. În limbajul nou-testamentar, încercările de acest fel sunt numite, de-a dreptul, ispitiri: „Și au venit la El fariseii, ispitindu-L și zicând...”. Și urmează întrebarea, fie că e vorba de semnele vremii (Mt 16,1), de căsătorie (Mt 19,3), de banul dajdiei (Mc 12,13-17; Lc 20,20-26) sau de aproapele (Lc 10,25-37). Nu e mai puțin adevărat însă că Iisus, în replică, folosește aceeași metodă, spre a le demonstra adversarilor că mai degrabă ei pot cădea în curse de acest fel. La un moment dat, vin la El arhieriei și bătrânii poporului și-L întreabă (citez textul din Luca): „Cu ce putere faci tu acestea? [e vorba de minuni] și cine este cel ce ți-a dat această putere? La care El răspunde: Vă voi întreba și eu pe voi un cuvânt. Spuneți-mi: Botezul lui Ioan, din cer era, sau de la oameni? Iar ei socoteau în sinea lor, zicând: Dacă noi vom zice: Din cer!, el ne va spune: Atunci, de ce nu i-ați dat crezare?; iar de vom zice: De la oameni!, tot poporul ne va ucide cu pietre, fiindcă este încredințat că Ioan e profet. Și au răspuns că nu știu de unde era. Și Iisus le-a zis: Nici Eu nu vă spun cu ce putere fac acestea!...”. Ei bine, celor ce se întreabă dacă Iisus a surăs vreodată sau dacă avea simțul umorului, le punem în față această scenă noutestamentară. Iisus însă le răspundea adversarilor cunoscându-le gândul și intențiile, ca unul ce era capabil să le cerceteze universul lăuntric.

Această capacitate, desigur, o are și Dumnezeu-Tatăl. Iată ce spune prin gura Profetului Ieremia: „Eu, Domnul, Eu sunt cel care-ncearcă inimile și scrutează răunchii” (Ir 17,10), fapt atestat și de Apostolul Pavel în îndemnul său către creștinii din Tesalonic: „Să-I plăcem lui Dumnezeu Care ne încearcă inimile” (1 Tes 2,4).

Revenim acum la cuvântul *ispită*. Dacă sensul său principal este acela de încercare, de abia în al doilea rând (și ultimul) el înseamnă tentație spre rău, proprie naturii omului de după cădere. Autorul ei, direct sau indirect, este întotdeauna diavolul, și niciodată nu vine de la Dumnezeu. Ne-o spune lămurit Sfântul Apostol Iacob: „Nimeni, când este ispitit, să nu zică: De la Dumnezeu sunt ispitit!, pentru că Dumnezeu e la adăpost de ispita răului și El în Sine nu ispitește pe nimeni; ci fiecare este ispitit de propria sa poftă atunci când e tras și momit de ea. Apoi pofta, zămislind, naște păcat; iar păcatul, odată săvârșit, naște moarte” (Iac 1,13-15).

Diavolul, într-adevăr, are îngăduința lui Dumnezeu de a-l ispiți pe om – sau de a-l încerca –, dar libertatea lui e limitată, chiar dacă la extremă. În cazul lui Iov, Dumnezeu îi spune diavolului: „Iată, ți-l dau pe mână; numai de viața lui să nu te-atingi” (Iov 2,6). Atâta vreme cât omul trăiește, restaurarea normalității e posibilă oricând (ceea ce, de altfel, s-a și petrecut cu Iov). Mai mult, odată cu îngăduința de a fi ispitit, Dumnezeu îi oferă omului și modalitățile de a-și depăși impasul. Iată ce le spune Pavel creștinilor din Corint: „Ispită nu v-a cuprins decât la măsura omenească. Dar Dumnezeu nu va îngădui să fiți ispitiți mai mult decât vă stă-n putere, ci odată cu ispita vă va aduce și calea de a ieși din ea” (1 Co 10,13). Un exemplu concret îl avem în istoria poporului evreu din vremea Vechiului Testament. Cetatea Betulia era încercuită de o uriașă armată asiriană, iar locuitorii ei, rămași și fără apă, nu mai aveau nici o nădejde de scăpare. Din mijlocul lor s-a ridicat însă Iudita, care i-a încurajat spunându-le: „Să-i mulțumim Domnului, Dumnezeului nostru, pentru aceea că ne încearcă, așa cum a făcut-o cu părinții noștri” (Idt 8,25). Dumnezeu, într-adevăr, îi pusese la grea încercare, dar tot El le-a rânduit-o pe Iudita, eroina care avea să intre în istorie prin curajul și iscusința cu care și-a salvat poporul.

Nici o clipă însă nu trebuie să uităm că ispita – atât ca încercare, cât și ca tentație – nu e o fatalitate, un imperativ existențial din care libertatea omului trebuie exclusă. Dimpotrivă, ea poate fi evitată sau depășită nu doar prin ajutorul lui Dumnezeu, dar și prin voința omului de a beneficia de asistența divină; dacă o refuză, nici Dumnezeu nu poate face nimic. Mai mult, insul poate fi ajutat și de semenii săi. Iată ce le spune același Pavel creștinilor din Galatia: „Fraților, chiar dacă va cădea un om în vreo greșală, voi, cei duhovnicești, îndreptați-l pe acesta cu duhul blândeții, veghind asupra ta însuși, ca să nu cazi și tu în ispită” (Ga 6,1). Așadar, înclinația omului spre rău este atât de generală, iar tentația spre păcat e atât de puternică, încât până și omul duhovnicesc este amenințat cu căderea. Iată

de ce Rugăciunea Domnească, folosind pluralul, e pusă la îndemâna noastră a tuturor, deopotrivă drepti și păcătoși, fiindcă toți avem nevoie de ajutorul lui Dumnezeu, fie să ne menținem într-o dreptate, fie să ne îndreptăm.

Aici însă trebuie să fac, neapărat, o precizare. E vorba de vechea expresie „și nu ne duce pe noi în ispită”, traducere menită să descumpănească până și mințile cele mai luminate, unele chiar evitând s-o abordeze. Într-adevăr, e greu de admis că Dumnezeu este acela care ne *duce* în ispită. Ar însemna că El stă în spatele omului și, practic, îl împinge spre tentația de a face răul. Verbul original e ambivalent, el însemnând, în funcție de context, „a duce” și „a aduce”¹. Așadar, cererea „și nu ne duce pe noi în ispită” înseamnă „și nu ne aduce în situația de a fi tentați să facem răul” sau „nu ne lăsa să ne apropiem de încercarea grea”. Noi știm că tentația vine de la diavolul, că el e înșelător (i se spune chiar „ispititorul” [Mt 4,3]) și că noi, slabi fiind, putem lesne cădea, și tocmai de aceea Îl rugăm pe Dumnezeu să nu ne lase singuri, ca să-I mulțumim după ce „ne-a izbăvit sufletul din moarte și picioarele din alunecare”, cum spune Psalmistul (Ps 55,13). Sfântul Ioan Gură de Aur e de părere că textul acesta e menit să ne alunge trufia de a crede că noi înșine putem provoca ispitele, gândind că le-am birui prin propriile noastre puteri².

Din toate acestea vă rog să rețineți un fapt esențial, pe care să-l aveți în minte ori de câte ori roștiți această cerere: în nici un caz ea nu poate avea sensul de *nu ne duce pe noi în* (sau *la*) *păcat*, ci *nu ne duce pe noi în încercare*.

Mai mult, Îi cerem să *ne izbăvească de Cel-Rău* (nume care se scrie majusculat spre a se vedea că nu e vorba de rău ca principiu, ci de Cel-Rău ca persoană, adică diavolul). Dumnezeu este Cel care ne poate opri din înclinarea noastră spre ispită sau ne poate face s-o ocolim, dar, repet, pentru aceasta e nevoie și de colaborarea fiecăruia dintre noi, ca persoană liberă. Și, iarăși repet, colaborarea nu se reazimă doar pe credință, ci și pe roadele credinței și iubirii.

Ca să închei încercarea de tâlcuire a Rugăciunii Domnești, vă ofer un citat din Apocalipsă, o făgăduință pe care Mielul i-o adresează Bisericii din Filadelfia: „Pentru că tu ai păzit cuvântul răbdării Mele, și Eu te voi păzi pe tine de ceasul încercării, cel ce peste toată lumea va să vină ca să-i încerce pe cei ce locuiesc pământul” (Ap 3,10).

După rostirea – sau intonarea – Rugăciunii Domnești,

Preotul, cu voce tare, ecfonisul: Că a Ta este Împărăția și puterea și slava, a Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor.

-
1. *eisféro* = a aduce, a duce ; altul decât *prosféro* = a aduce (un dar, o ofrandă, o jertfă, o *slujbă cuvântătoare*), așa cum l-am întâlnit mai înainte.
 2. *Omilii la Matei*, colecția PSB, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 255.

Poporul: Amin.

Preotul (binecuvântând din ușile împărătești): Pace tuturor!

Poporul: Și duhului tău.

Preotul (din altar): Capetele noastre Domnului să le plecăm.

Poporul: Ție, Doamne (cu capetele plecate, se cântă mai lung, în care timp)

Preotul se roagă în taină: Ție Îți mulțumim, nevăzutule Împărat, Cel ce pe toate le-ai făcut cu puterea Ta cea nemăsurată și, cu mulțimea milei Tale, din neființă la ființă pe toate le-ai adus. Însuți, Stăpâne, caută din cer spre cei ce Ție și-au plecat capetele; că nu trupului și sângelui și le-au plecat, ci Ție, înfricoșătorului Dumnezeu. Tu, așadar, Stăpâne, pe cele ce ne sunt puse înaintea noastră tuturor, spre bine le rânduieste după osebita trebuință a fiecăruia: cu cei ce călătoresc pe ape sau în aer împreună călătorește, cu drumeții mergi împreună, pe cei bolnavi îi tămăduiește, Tu, Cel ce ești doctorul sufletelor și al trupurilor noastre.

Apoi, cu voce tare, ecfonisul: Cu harul și cu îndurările și cu iubirea de oameni ale Unuia-Născut Fiului Tău, cu Carele ești binecuvântat, dimpreună cu Preasfântul și bunul și de viață făcătorul Tău Duh, acum și pururea și în vecii vecilor.

Continuăm să ne adresăm Tatălui Ceresc, în fața Căruia ne plecăm capetele, recunoscându-L ca Stăpân nu numai al nostru, ci a tot ceea ce există, de vreme ce totul este creația Sa. El este înfricoșător nu pentru că ne-ar îngrozi sau teroriza în vreun fel, ci pentru că noi, bieți oameni pământenii, contemplându-L cu mintea, ne simțim copleșiți de măreția Lui.

În același timp, având în față Sfintele Taine, preotul se roagă ca, prin Ele, Domnul Dumnezeu să fie împreună și cu cei ce nu au putut fi de față la săvârșirea Lor, călătorii și bolnavii.

Poporul: Amin.

Pe acest *Amin* prelungit, continuă să se roage în taină

Preotul: Ia aminte, Doamne Iisuse Hristoase, Dumnezeul nostru, din sfântul Tău locaș și de pe scaunul slavei Împărăției Tale și vino să ne sfințești, Tu, Cel care șezi împreună cu Tatăl sus, și aici, în chip nevăzut ești împreună cu noi. Și ne învrednicește ca prin mâna Ta cea puternică să ni se dea nouă Preacuratul Tău Trup și Scumpul Tău Sânge și, prin noi, la tot poporul.

De data aceasta, rugăciunea preotului (ca de obicei, la plural) Îi este adresată Domnului Iisus Hristos, Cel ce acum, după sfințirea Darurilor, Se află aici, în sfântul Său locaș, adică pe sfânta masă din altarul bisericii noastre, și în același timp Se află sus, mai presus de ceruri, pe tronul de

slavă al Împărăției Sale. De acolo este chemat să vină, pentru ca El Însuși, cu propria Sa mână, să-i dea preotului propriul Său Trup și propriul Său Sânge, și apoi, prin mâna preotului, să Se dea întregului popor.

Preotul, în fața sfintei mese, se închină de trei ori, de fiecare dată rostind în taină: *Dumnezeule, curățește-mă pe mine, păcătosul, și mă miluiește.*

Luând apoi Sfântul Trup cu amândouă mâinile, Îl înalță în semnul crucii deasupra sfântului disc, zicând cu glas mare:

Să luăm aminte: Sfintele, vouă, sfinților.

Momentul e solemn și solicită o scurtă explicație. În formula atât de lapidară: „Sfintele, vouă, sfinților” trebuie să citim: „Sfintele, ce se vi vor da vouă, sfinților”. Evident, *Sfintele* sunt Sfintele Taine. Cât despre *sfinți*, ei sunt destinatarii Sfintelor, credincioșii care se vor împărtăși cu Ele. Așa cum știm, sfinți erau numiți creștinii din epoca apostolică. Iată cum li se adresează Sfântul Pavel Corintenilor: „Bisericii lui Dumnezeu care este în Corint, celor sfințiți întru Iisus Hristos, chemați să fie sfinți împreună cu toți cei ce cheamă numele Domnului nostru Iisus Hristos în tot locul, și al lor, și al nostru” (1 Co 1,2). Creștinii însă erau numiți sfinți și mai târziu, și așa au rămas în limbajul liturgic, fiindcă aici e vorba de sfințire prin împărtășirea lor cu Sfintele Taine. Desigur, trebuie să menținem distanța dintre sfinții Bisericii triumfătoare, cei care, așa cum am văzut, sunt pomeniți împreună cu Maica Domnului, și sfinții care trăiesc în Biserică. Pe aceștia din urmă, Nicolae Cabasila îi definește astfel: „Prin «sfinți» înțelegem aici nu numai pe cei desăvârșiți în virtute, ci și pe toți câți se străduiesc spre desăvârșire, chiar dacă n-au ajuns încă la ea; nimic nu-i împiedică pe aceștia să se sfințească și ei prin împărtășirea cu sfintele Taine și să devină sfinți, așa cum Biserica întreagă se numește sfântă”¹. Tot Cabasila precizează că ei, creștinii militanți, își dobândesc sfințenia de la Iisus Hristos, cu al Cărui Trup și Sânge se împărtășesc, și tot prin El și-o păstrează, dar numai atâta vreme cât rămân în comuniune cu El, adică nu apostaziază sau nu săvârșesc păcate de moarte.

Poporul (în replică, răspunde): *Unul e sfânt, Unul e Domn: Iisus Hristos, întru slava lui Dumnezeu Tatăl. Amin.*

Aceasta este una din cele mai frumoase expresii ale smereniei creștine. La apelativul preotului: *vouă, sfinților*, cei din biserică, ca și cum ar protesta față de o evaluare exagerată, mărturisesc că nu ei sunt sfinți, ci doar *Unul e sfânt*, Cel care e și *unic Domn, Iisus Hristos*, recunoscând, implicit, că El e și singurul care poate da sfințenia. Or, smerenia e virtutea fundamentală

1. Cabasila, *op.cit.*, p. 85.

a creștinului (opusă trufiei prin care au căzut protopărinții), și tocmai ea este aceea care confirmă apelativul preotului.

În minutele care urmează se cântă chinonicul, sau, după caz, una sau mai multe pricesne, sau, tot după caz, se citește cazania. În acest timp,

Preotul, având deja în mâini Sfântul Trup, Îl frânge în cele patru părți tăiate în miez la proscomidie și le așază pe disc în chipul crucii: pe verticală, IS HS, pe orizontală, NI KA, rostind încet:

Se sfărâamnă¹ și Se împarte² Mielul lui Dumnezeu, Cel ce Se sfărâamnă și nu Se desparte³, Cel ce pururea Se dă de mâncare⁴ și niciodată nu Se sfârșește, ci pe cei ce se împărtășesc îi sfințește.

Iată încă un text liturgic de mare densitate și frumusețe. Așa cum Hristosul istoric nu a pățimit, murit și înviat pentru Sine, ci de dragul nostru, tot noi suntem beneficiarii Hristosului euharistic, potrivit poruncii: „Luați, mâncați..., Beți dintru Acesta toți”. Pentru ca noi, cei mulți, să ne putem împărtăși cu El, e nevoie ca mai întâi, acum, El să Se sfărâme, adică să Se fărâmițeze în atâtea părți câte sunt necesare pentru cei ce se vor apropia de El. Dar (atenție!) *Se sfărâamnă și Se împarte* (adică Se distribuie) Cel ce, în fapt, Se sfărâamnă fără să Se despartă, adică fără să Se fragmenteze, fără să Se risipească, fără să Se descompună în părți separate. Așa cum într-o celulă vie rezidă întregul organism, așa cum în fiecare Biserică locală rezidă întreaga Biserică universală, tot astfel și aici: în fiecă fărâmă de pâine euharistică rezidă Hristos întreg, *Unul Domn Iisus Hristos*, pentru ca El să devină „Hristos, totul într-o toți” (Col 3,11).

De asemenea, înțelegem că El *pururea Se dă de mâncare și niciodată nu Se sfârșește*, că în fiecare prefacere euharistică este Același Hristos (iar nu de fiecare dată un altul). Așa cum prin jertfa sângeroasă de pe cruce El S-a adus pe Sine o dată pentru totdeauna, tot astfel jertfa nesângeroasă, euharistică, din fiecare Liturghie nu este o repetare a celor precedente sau a celei anterioare, ci un unicat.

Preotul ia apoi partea de deasupra a Sfântului Trup, pe care este imprimată inscripția IS, și o pune în sfântul potir, rostind cuvintele:

Plinirea Sfântului Duh⁵.

1. *melízo* = a dezmembra, a tăia în bucăți, a sfărâma (a despărți în fărâme).
2. *diamerízo* = a împărți (în sensul de a distribui) într-o parte și alta.
3. *diairéo* = a separa, a diviza.
4. De la vechiul *esthío* = a mânca (altul decât mai noul *fágomai*). Formularea *Se dă de mâncare* evită nefirescul reflexiv *Se mănâncă* (pe Sine?) sau pasivul, tot atât de nefiresc, *este mâncat*.
5. *Pléroma Pnématos Agíou*.

V-am spus și altă dată că, în limbajul biblic și liturgic, verbul *a plini* înseamnă traducerea în faptă a unei intenții, a unui gând sau a unui cuvânt, precum și ajungerea la capătul unui termen în timp. Câteva exemple: Iisus vindeca bolnavi ca *să se plinească* ceea ce s-a spus prin profetul Isaia (Mt 8,17). Dumnezeu L-a trimis pe Fiul Său când a venit *plinirea vremii* (Ga 4,4).

În cazul de față, Cinstitele Daruri au devenit sfinte prin lucrarea Duhului Sfânt, sub rostirile și binecuvântarea preotului. Separate până acum, Trupul și Sângele se împreună, odată cu punerea părții IS în sfântul potir. Prin aceasta, lucrarea Sfântului Duh *s-a plinit*, s-a rotunjit, s-a încununat.

Preotul ia apoi ibricelul cu apă încălzită și o binecuvintează:

Binecuvântată este căldura sfinților Tăi, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Apoi o toarnă cruciș în sfântul potir, zicând:

Căldura credinței, plină de Duhul Sfânt. Amin.

Observăm că, sub binecuvântare, căldura este numită *a sfinților Tăi*, iar sub turnare devine *a Duhului Sfânt*. *Sfinții* sunt credincioșii din biserică, așa cum li s-a spus mai înainte. *Căldura* este aceea a credinței lor, în virtutea căreia participă la oficierea Sfintei Liturghii. Când apa caldă e turnată în sfântul potir, *căldura credinței* lor devine *plină de Duhul Sfânt*.

Ea devine astfel mai întâi prin aceea că, în Sfânta Scriptură, apa este pomenită ca simbol al Duhului Sfânt. Iată ce le spune Iisus, la un moment dat, mulțimilor care-L ascultau: „Cel însetat să vină la Mine și să bea. Cel care crede în Mine [...] râuri de apă vie vor curge din inima lui”. Și Evanghelistul Ioan explică: „Iar aceasta a spus-o despre Duhul pe Care aveau să-L primească acei ce cred într-Însul. Că Duhul încă nu era dat, pentru că Iisus încă nu Se preamărise” (In 7,37-39).

În consecință, acest moment liturgic prefigurează pogorârea Duhului Sfânt, adică întemeierea Bisericii lui Hristos.

În al treilea rând, prin turnare în sfântul potir, această apă devine ea însăși Sânge al lui Hristos, așa cum a devenit apa turnată la proscomidie, ca simbol al apei (serului sangvin) care a curs din coasta Mântuitorului.

Împărtășirea

Iată că am ajuns la punctul cel mai înalt al acestei slujiri liturgice, la țelul ei final, la bucuria noastră de a ne uni cu Hristos prin Sfintele Lui Taine. Cuvântul *împărtășire* înseamnă părtășie, a fi părtaș cu cineva la ceva¹. În Transilvania se folosește și termenul *cuminecare*, de la latinescul *communicatio*, cu aceeași semnificație. Pentru varietatea stilului, eu le folosesc pe amândouă.

Așa cum v-am spus, Euharistia a fost instituită de către Însuși Domnul Iisus Hristos, la Cina cea de Taină. Cina este o masă comunitară, la care toți participanții se înfruptă din aceleași bucate. Cina Euharistică este aceea în care Însuși Iisus Hristos, Gazda, Se oferă pe Sine spre hrană duhovnicească. *El* este Cel care, în noaptea în care a fost vândut, *pe Sine Însuși S-a dat pentru viața lumii*, și tot *El* este Cel care, acum (ca și de-a pururi), *Se dă de mâncare* pentru ca să-i sfințească pe cei ce se împărtășesc. De aceea, atunci când se împărtășește, preotul nu spune: „Mă împărtășesc eu cu Sfântul Trup...”, ci: „Sfântul Trup *mi Se dă mie*, preotului [N]”.

Împărtășirea cu Sfintele Taine este un act personal, foarte personal, iar aceasta se vede din faptul că celui ce se împărtășește i se rostește numele. V-am vorbit altă dată despre legătura intimă dintre nume și persoana care îl poartă, atât de intimă încât el însuși devine ființă. Când se împărtășește preotul, el își rostește propriul nume, iar când îi împărtășește pe ceilalți, rostește numele fiecăruia în parte. Cuminecarea devine astfel o relație interpersonală între Hristos și cel căruia El i Se dă euharistic, *spre iertarea păcatelor și spre viața de veci*.

În același timp, însă, împărtășirea este și un act comunitar. În una din rugăciunile cuminecării se spune: „Cinei Tale celei de Taină, astăzi, Fiule al lui Dumnezeu, părtaș mă primește”.

1. *metálipsis* (de la *metalamváno*).

Prin împărtășirea cu Sfintele Taine, noi intrăm în părtășie cu Hristos, dar și, prin El, noi între noi, El fiind întreg în fiecare și fiecare fiind una cu unul și același Iisus Hristos, dar având și părtășia Sfântului Duh, Cel prin care s-a săvârșit prefacerea. Mai mult, noi intrăm în părtășie și cu toți cei ce alcătuiesc „Împărăția din firidă”, adică Maica Domnului, îngerii, sfinții, viii și morții, pentru care s-au scos miride la proscomidie și care sunt acum părtași la sfințenia de pe sfântul disc. Foarte grăitoare este, în această privință, rugăciunea de invocare (epicleza) din Liturghia Sfântului Vasile cel Mare, pe care v-o citez pentru adâncimea și frumusețea ei, dar și pentru că ea îi cuprinde, deopotrivă, pe clericii și pe mirenii adunați la aceeași Cină, care se împărtășesc din aceeași pâine și din același potir:

Iar pe noi, pe toți, care ne împărtășim din aceeași pâine și din același potir, să ne unești unul cu altul prin părtășia Aceluiași Sfânt Duh; și pe nici unul dintre noi să nu ne faci a ne împărtăși cu Sfântul Trup și Sânge al Hristosului Tău spre judecată sau spre osândă, ci să aflăm milă și har împreună cu toți sfinții, cei ce din veac Ți-au fost bine-plăcuți: cu strămoșii, părinții, patriarhii, proorocii, apostolii, propovăduitorii, evangheliștii, mucenicii, mărturisitorii, dascălii, și cu tot sufletul cel drept care s-a săvârșit întru credință.

Prima frază a acestei rugăciuni este inspirată de un text al Sfântului Pavel adresat Corintenilor: „Paharul binecuvântării pe care noi îl binecuvântăm, nu este oare împărtășirea cu Sângele lui Hristos? pâinea pe care noi o frângem, nu este oare împărtășirea cu Trupul lui Hristos? De vreme ce este o singură Pâine, noi, cei mulți, un singur trup suntem, fiindcă toți dintr-o singură pâine ne împărtășim” (1 Co 10,16-17).

În primă și ultimă instanță, credinciosul se află în comuniune cu întreaga Biserică, Ea fiind trupul lui Hristos, iar el, părtașul, fiind unul din mădulele Ei. Iar dacă Biserica este Împărăția care a și venit întru noi, iată-ne pe noi, pe toți, *cei ce ne-am împărtășit dintr-o pâine și dintr-un potir*, de pe-acum moșteni ai Împărăției Cerurilor.

Iată acum rânduiala împărtășirii:

Preotul este cel ce o face primul, în sfântul altar, rostind mai întâi introducerea:

Iată, mă apropii de Hristos, Împăratul cel fără de moarte și Dumnezeuul nostru.

Trupul Domnului pe sfântul disc, după sfărâmare
Gravură de Gheorghe Russu

Ia cu mâna stângă partea din Sfântul Trup însemnată cu inițialele HS și, ținând-o pe palmele încrucișate, cu dreapta deasupra, rostește :

Cinstitul și Preasfântul Trup al Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos mi se dă mie, preotului [N], spre iertarea păcatelor mele și spre viața de veci.

Și spune încet, pentru el, rugăciunile pe care le va rosti cu voce tare înainte de a-i împărtăși pe credincioși și pe care vi le voi spune de îndată. (Dacă se slujește în sobor, din aceeași parte se împărtășesc toți preoții și diaconii, după rânduiala pe care ei o cunosc.)

Apoi, ținând sfântul potir cu mâna dreaptă, în timp ce în stânga ține procovățul (sau o năframă de mătase, anume rânduită pentru aceasta), rostește :

De asemenea, mi se dă mie¹, preotului [N], cinstitul, Preasfântul și de viață făcătorul Sânge al Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, spre iertarea păcatelor mele și spre viața de veci.

Și așa se împărtășește din sfântul potir, după care șterge buza acestuia cu procovățul și îl reazăază pe sfânta masă, rostind :

Iată, S-a atins de buzele mele, și fărădelegile mele le va șterge și păcatele mele le va curăți.

1. *Éti metadídoutai moi.*

Acesta e un citat din Isaia, referitor la cărbunele aprins pe care un serafim l-a luat de pe jertfelnic și l-a pus pe buzele profetului, după care a rostit: „Iată, s-a atins de buzele tale și-ți va șterge fărădelegile, iar păcatele tale le va curăți” (Is 6,7). Simbolul s-a transferat în Liturghie, iar Sfântul Ioan Damaschin îl comentează astfel: „Cărbunele nu e lemn curat, ci lemn împreunat cu foc; în același chip, Pâinea euharistică nu e, pur și simplu, pâine, ci Pâine împreunată cu dumnezeire. Dar un trup unit cu dumnezeirea nu devine o singură natură, ci are o natură care-i aparține trupului și o alta care-i aparține dumnezeirii unite cu el, ceea ce înseamnă că într-o singură entitate sunt două firi”¹. Acest simbol e folosit și de Sfântul Ioan Gură de Aur în una din rugăciunile (a doua) premergătoare sfintei împărtășiri.

Preotul sfărâmă apoi, cu copia, cele două părți din Sfântul Trup însemnate cu NI și KA, destinate credincioșilor, și le pune în sfântul potir, rostind:

Învierea lui Hristos văzând, să ne închinăm Sfântului, Domnului Iisus Hristos, unuia Celui fără de păcat. Crucii Tale ne închinăm, Hristoase, și sfântă învierea Ta o lăudăm și o mărim; că Tu ești Dumnezeu nostru, în afară de Tine pe altul nu știm, numele Tău îl numim. Veniți, voi, toți credincioșii, să ne închinăm sfintei învieri a lui Hristos, că, iată, a venit prin cruce bucuria la toată lumea. Totdeauna binecuvântând pe Domnul, lăudăm învierea Lui, că răstignire răbdând pentru noi, cu moartea pe moarte a stricat.

Astfel, cu sfântul potir și cu lingurița anume pregătită, iese în fața sfintelor uși și îi cheamă pe credincioși cu voce tare.

*Preotul: Cu frică de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste, apropiați-vă!
Poporul: Bine este cuvântat Cel ce vine întru numele Domnului. Dumnezeu este Domnul și S-a arătat nouă.*

Preotul, în numele fiecărui credincios, rostește rugăciunile premergătoare împărtășirii, aceleași pe care le-a rostit pentru sine:

Cred, Doamne, și mărturisesc că Tu ești cu adevărat Hristos, Fiul lui Dumnezeu cel viu, Tu, Cel ce ai venit în lume să-i mântuiești pe cei păcătoși, dintre care cel dintâi sunt eu. Cred, de asemenea, că acesta este însuși Preacuratul Tău Trup și că acesta este însuși Scumpul Tău Sânge. Deci, mă rog Ție: Miluiește-mă și-mi iartă toate greșalele cele de voie și cele fără de voie, cele cu cuvântul, cele cu fapta, cele cu știință și cu neștiință. Și mă

1. *Apud Isaiah through the ages*, compiled by Johanna Manley, Menlo Parc, California, 1995, p. 97.

învrednicește ca fără de osândă să mă împărtășesc cu Preacuratele Tale Taine, spre iertarea păcatelor și spre viața de veci. Amin.

Cinei Tale celei de Taină, astăzi, Fiule al lui Dumnezeu, părtaș mă primește; că nu voi spune vrăjmașilor Tăi Taina Ta, nici sărutare Îți voi da, ca Iuda; ci ca tâlharul, mărturisindu-mă, strig Ție: Pomenește-mă, Doamne, întru Împărăția Ta.

Nu spre judecată sau spre osândă să-mi fie împărtășirea cu Sfintele Tale Taine, Doamne, ci spre tămăduirea sufletului și a trupului.

Și astfel îi împărtășește pe cei ce se apropie, rostind pentru fiecare:

Se împărtășește robul [sau roaba] lui Dumnezeu [N] cu Cinstitul și Sfântul Trup și Sânge al Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, spre iertarea păcatelor și spre viața de veci.

Poporul, în acest timp, cântă lin: Trupul lui Hristos primiți și din Izvorul cel fără de moarte gustați.

Preotul reîntră în altar. Acolo, pe sfântul disc, se află părțile depuse la proskomidie, care nu sunt destinate împărtășirii și care acum urmează să fie puse în sfântul potir. Când pune în potir părticica Născătoarei de Dumnezeu, el rostește în taină:

Luminează-te, luminează-te, noule Ierusalime, că slava Domnului peste tine a răsărit. Saltă acum și te bucură, Sioane, iar tu, Curată, Născătoare de Dumnezeu, veselește-te întru învierea Celui născut al tău.

Aceasta este o cântare din slujba Învierii. Iată deci că, după nașterea lui Hristos, după botezul și ieșirea Lui la propovăduire, după intrarea spre patimă, după jertfa Sa pe cruce și punerea în mormânt, momente pe care noi le-am parcurs liturgic pe durata acestei slujbe, totul se apoteozează în înviere, eveniment pe cât de important, pe atât de discret (știm că Iisus Cel înviat a avut martori, nu și fenomenul în sine, cel din intimitatea mormântului).

Și totuși, nu ne oprim aici. Liturgia face un salt în viitor, și anume în *eshaton*, dincolo de vreme, citând un cuvânt de o nepătrunsă adâncime, rostit de Iisus către ucenicii Săi după împărtășirea de la Cina cea de Taină: „Și vă spun Eu vouă că de acum nu voi mai bea din acest rod al viței până în ziua aceea când îl voi bea cu voi, nou, întru Împărăția Tatălui Meu” (Mt 26,29).

La cele nouă cete ale sfinților:

O, Paștile cele mari și preasfințite, Hristoase! O, Înțelepciunea și Cuvântul lui Dumnezeu și Puterea! Dă-ne nouă să ne împărtășim cu Tine, mai adevărat, în ziua cea neînserată a Împărăției Tale.

Cu buretele ținut în mână dreaptă, preotul strânge miridele pentru cei vii și pentru cei adormiți și le pune în sfântul potir, rostind:

Spală, Doamne, cu Cinstitul Tău Sânge, păcatele celor ce s-au pomenit aici, pentru rugăciunile sfinților Tăi.

Pentru împărtășire, fiecare credincios se apropie de sfântul potir în deplină liniște și cu evlavie, de obicei ținând în mână stângă o lumânare aprinsă.

Îndată după ce a primit Sfintele Taine, primește și mănâncă anafură (după loc și caz, gustă și puțin vin), pentru ca Sfânta Împărtășanie să fie complet consumată.

Însuși preotul, la sfârșitul Sfintei Liturghii, este obligat să consume tot ceea ce a mai rămas în sfântul potir, după care, spălându-l cu apă și vin, îl șterge cu o năframă curată.

Iubiții mei, îmi iau îngăduința de a aborda acum o problemă controversată care, cu toate că nu e nouă, se numără printre preocupările actuale ale multor duhovnici, teologi și chiar ierarhi: Cât de des trebuie – sau poate – să se împărtășească un creștin ortodox? E bine să precizez că nu e vorba de dispute, ci doar de opinii diferite. Oficial, Bisericele Ortodoxe locale recomandă credincioșilor să se împărtășească de cel puțin patru ori pe an (în cazuri speciale, o singură dată), în timp ce zeloșii pretind o împărtășire deasă, chiar zilnică – sau, în orice caz, la fiecare Sfântă Liturghie.

Nu e cazul și nici timpul să intru în amănunte. E de ajuns să menționez că, de-a lungul secolelor, frecvența împărtășirii a cunoscut creșteri și scăderi, după timp, loc și împrejurări, de la împărtășirea zilnică din vremea apostolilor, când ea era legată de masa zilnică pe care membrii unei comunități creștine o luau în comun, până în vremile din urmă, când a ajuns o raritate, ceea ce, desigur, a provocat reacția unor teologi ca Afanasiev, Schmemmann, Meyendorff sau Zizioulas, precum și revigorarea liturgică întreprinsă, în Rusia, de Sfântul Ioan din Kronstadt¹.

E bine însă de știut că împărtășirea nu e poruncă, ci trebuință; mai precis, e un dar divin care răspunde unei trebuințe umane. Sfintele Taine sunt hrana sufletului. Când preotul rostește, cu potirul în mână: „Apropiați-vă!”, rostirea nu e un ordin, ci o invitație. Aceasta însă vine de la Hristos. Creștinul căruia îi e foame și sete de El răspunde poftirii. Dar aceasta înseamnă că evaluarea trebuinței îi aparține, deci ea are un caracter subiectiv. Subiectivitatea poate înșela. E posibil ca setea să nu fie îndeajuns de puternică sau chiar să nu fie reală, în spatele ei ascunzându-se exhibiționismul, cabotinismul,

1. Cf. Karl Christian Felmy, *De la Cina cea de Taină la Dumnezeiasca Liturghie a Bisericii Ortodoxe*, trad. rom. de Pr. Prof. Ioan I. Ică, Deisis, Sibiu, 2004, pp. 81-83.

pofta de a fi văzut, apreciat, admirat, adică tocmai contrariul smereniei cu care trebuie să te apropii de potir. Îndemnul preotului e clar, dar, într-un fel, condiționat: apropierea trebuie făcută *cu frică de Dumnezeu*. Frica de Dumnezeu – am mai spus-o – nu e teroare divină, ci teama copilului bun de a nu-și supăra părinții. În caz de îndoială, trebuie consultat, neapărat, duhovnicul.

De altfel, după toată rânduiala, împărtășirea e precedată de spovedanie. Sunt însă unii care cred că dacă au obținut iertarea prin spovedanie nu mai au nevoie să se și împărtășească *spre iertarea păcatelor*. Asta poate fi o mare capcană. Spovedania este, într-adevăr, o Taină a Bisericii, prin care se poate obține iertarea păcatelor, dar această iertare este tocmai poarta deschisă către Cina euharistică. Iertarea nu e un scop în sine, ci mijlocul prin care poți ajunge la desăvârșire, adică la unirea cu Hristos. La spovedanie, pe Hristos Îl ai *de față*, dar prin împărtășire Îl ai *întru tine*. Duhovnicul este cel care îți deschide sau nu-ți deschide poarta către cuminecare. Pentru păcate grele, repetate, mărturisite, dar neînsoțite de frângerea inimii și de lacrimile pocăinței, canonul este oprirea de la împărtășirea cu Sfintele Taine, pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă, asemenea regimului alimentar prescris de medic.

Frecvența împărtășirii depinde și de ritmul oficierei Sfintei Liturghii. Deși, potrivit rânduielilor bisericești, ea poate fi săvârșită în toate zilele de peste an (cu excepția câtorva, numite zile aliturgice), ea se oficiază zilnic doar în catedralele chiriarhale și în mănăstirile mari, unde există suficienți preoți, pentru schimb. Cu toate acestea, nici în mănăstirile mari nu se practică împărtășirea zilnică sau foarte deasă a călugărilor sau a călugărițelor, aceasta depinzând în exclusivitate de decizia duhovnicului, care își asumă și cuvenita răspundere în fața lui Dumnezeu.

Pustnicii se împărtășeau o dată pe an, în noaptea de Paști, când ieșeau din singurătatea peșterilor și se adunau undeva, într-o poiană, într-un loc numai de ei știut, unde preoții săvârșeau Sfânta Liturghie, după care se despărțeau pentru încă un an. Lucrul acesta îl știu de la Părintele Cleopa, duhovnicul care, în disputele de acest fel de pe la mijlocul secolului trecut, recomanda moderația.

La scară largă, adică în parohii și în mănăstirile mici, Sfânta Liturghie se săvârșește în toate Duminicile și praznicele mari de peste an (uneori, pe alocuri, și sâmbăta, urmată de parastas). Frecvența liturgică mai depinde și de tradiția locală sau de disponibilitatea preotului.

Desigur, nu poate fi neglijat raportul dintre râvnă și vrednicie. Nu poate fi ignorat avertismentul Sfântului Apostol Pavel, provocat de ușurința cu care unii creștini (de atunci!) se îmbulzeau la împărtășire ca și cum s-ar fi așezat la masă cu mâinile murdare. Iată avertismentul: „Oricine va mânca pâinea sau va bea paharul Domnului cu nevrednicie, vinovat va fi față de Trupul și de sângele Domnului. Să se cerceteze dar omul pe sine,

și așa să mănânce din pâine și să bea din pahar. Căci cel ce mănâncă și bea cu nevrednicie, osândă își mănâncă și bea, nesocotind Trupul Domnului” (1 Co 11,27-29). Sentimentul nevredniciei personale străbate prin toate rugăciunile Dumnezeieștii Liturghii, ca și prin cele premergătoare cuminecării, citite acasă, nu doar de preot, ci și de credincioși. „Nimeni din cei legați cu pofte sau cu desfătări trupești nu este vrednic să vină, să se apropie sau să slujească Ție, Împărate al slavei.” Rostită de preot, ea îl angajează nu doar pe el, cel ce slujește, ci pe toți cei *ce vin* sau *se apropie*. Dacă cineva se știe pe sine eliberat de povara *desfătărilor trupești*, îi va fi foarte greu să pretindă că nu poartă în el măcar *pofta*, ceea ce, în anumite împrejurări, poate fi echivalent cu păcatul deja săvârșit (Mt 5,28). De aceea ne și rugăm, știind că doar mila lui Dumnezeu este aceea care ne face, oarecum, vrednici, dar nici nu putem supraestima această milă fără riscul de a comite un păcat cu mult mai greu, împotriva Duhului Sfânt.

Personal, nu cred că administrarea discreționară a Sfintelor Taine e un spectacol ziditor de suflet, care să excludă și perspectiva banalizării, dar în aceeași măsură deplâng vidul duhovnicesc din fața preotului care, cu potirul în mână, strigă: „Apropiați-vă!”, fără ca cineva să se miște. Între cele două extreme – frecvența necenzurată și absența pioasă – adevărul poate fi, ca de obicei, la mijloc.

Mai întâi, ar fi necesar un proces de educare a credincioșilor, în sensul că împărtășirea nu trebuie legată exclusiv de cele patru mari sărbători cu care se încheie cele patru posturi de peste an. Această practică are neajunsul că aproape toți își programează spovedania în imediata apropiere a sărbătorii, când preotul de abia poate face față solicitărilor, văzându-se în imposibilitatea de a acorda timpul necesar unei adevărate spovedanii.

Enoriașii mai trebuie să știe că spovedania nu constituie, neapărat, dezlegarea de a mânca imediat de dulce; oricine se poate împărtăși, de pildă, la 6 august și să-și continue postul până la 15 sau poate primi Sfintele Taine în Duminica Floriilor și să-și continue postul până la Paști.

Calea de mijloc ar cuprinde următoarele:

Zile potrivite pentru cuminecare pot fi toate praznicele împărătești de peste an, inclusiv ale Maicii Domnului (cărora li se adaugă, firește, acela al Sfinților Apostoli Petru și Pavel).

În funcție de mărimea parohiei, preotul poate rândui, prin bună înțelegere, grupe de enoriași care să se apropie de Sfintele Taine cu sentimentul și convingerea că împărtășirea este, într-adevăr, un moment festiv, atât prin ea însăși, cât și prin cadrul ei mai larg, al sărbătorii.

De asemenea, el poate avea chemări speciale pentru copii, a căror obligativitate de a posti e redusă la minimum, după cum rânduieste duhovnicul.

În mare, nu văd deloc înlăturată posibilitatea ca la fiecare chemare a preotului să existe cel puțin câteva răspunsuri, și chiar mai multe.

Participarea enoriașilor la cântarea omofonă, în calitate de membri ai poporului lui Dumnezeu, ai preoției împărătești, poate fi un factor extrem de important pentru antrenarea lor voluntară în ritmul liturgic al Euharistiei.

De dragul adevărului, dar și ca o emulație pentru întreaga comunitate parohială, ar fi potrivit ca următoarele două replici liturgice: *Am văzut lumina cea adevărată... și: Să se umple gurile noastre de lauda Ta, Doamne...* să fie cântate – sau, după caz, rostite – doar de cei ce au primit Sfânta Împărtășanie în ziua aceea.

O îndrumare a Sfântului Sinod, în sensul celor de mai sus, ar fi cât se poate de bine-venită.

Dacă la strană nu s-a citit o cazanie, acum e vremea să fie rostită predica. Apoi,

Preotul, din ușile împărătești, binecuvântând poporul cu sfântul potir: Mântuiește, Dumnezeule, poporul Tău, și binecuvintează moștenirea Ta.

Poporul: Am văzut lumina cea adevărată, am primit Duhul cel ceresc, am aflat credința cea adevărată, nedespărțitei Sfintei Treimi închinându-ne, că Aceasta ne-a mântuit pe noi.

E evident că preotul îi binecuvintează pe toți cei prezenți în biserică și că toți aceștia sunt *poporul lui Dumnezeu*.

De asemenea, textul acestei replici arată limpede că toți aceștia sunt beneficiarii proaspetei împărtășiri cu Sfintele Taine, prin care au văzut, au primit și au aflat mântuitoarele daruri ale Sfintei Treimi.

Preotul, reintrat în altar, tămâiază de trei ori sfântul potir, rostind încet:

Înalță-Te peste ceruri, Dumnezeule, și peste tot pământul slava Ta.

Apoi așază potirul peste disc, așa cum sunt, acoperite, și rostește tot încet:

Binecuvântat este Dumnezeul nostru...

după care, din sfintele uși, zice cu voce înaltă:

...totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor.

Poporul: Amin. Să se umple gurile noastre de lauda Ta, Doamne, ca să lăudăm slava Ta, că ne-ai învrednicit pe noi a ne împărtăși cu sfintele, nemuritoarele, preacinstitele și de viață făcătoare Tale Taine. Întărește-ne pe noi întru sfințenia Ta, toată ziua să ne învățăm dreptatea Ta. Aliluia, aliluia, aliluia.

În acest timp,

Preotul merge cu cele două sfinte vase în firida proscomidiarului și le așază de unde au plecat la Intrarea cea mare, după care rostește ectenia:

Drepți, primind dumnezeieștile, sfintele, preacuratele, cereștile, nemuri-toarele, înfricoșătoarele și de viață făcătoarele lui Hristos Taine, cu vrednicie să-I mulțumim Domnului.

Poporul : Doamne, miluiește.

Preotul : Apără, mântuiește, miluiește și ne păzește pe noi, Dumnezeule, cu harul Tău.

Poporul : Doamne, miluiește.

Preotul : Ziua toată desăvârșită, sfântă, în pace și fără de păcat cerând, pe noi înșine și unii pe alții și toată viața noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm.

Poporul : Ție, Doamne.

Preotul, după ce a împăturit antimisul, face cu Evanghelia semnul crucii peste el și o așază cum a fost la început, rostind ecfonisul :

Că Tu ești sfințirea noastră și Ție slavă Îți înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor.

Poporul : Amin.

Încheierea

Preotul, cu fața către popor: În pace să ieșim.

Poporul: Întru numele Domnului.

Preotul: Domnului să ne rugăm.

Poporul: Doamne, miluiește.

Preotul, din mijlocul bisericii, cu fața spre răsărit, citește cu glas înalt Rugăciunea Amvonului: Tu, Cel ce binecuvintezi pe cei ce Te binecuvintează, Doamne, și-i sfințești pe cei ce nădăjduiesc întru Tine, mântuiește poporul Tău și binecuvintează moștenirea Ta. Plinătatea Bisericii Tale o păzește; sfințește-i pe cei ce iubesc frumusețea casei Tale: Tu pe aceștia îi răsplătește preamărindu-i cu dumnezeiasca Ta putere, și nu ne părăsi pe noi, cei ce nădăjduim întru Tine. Pace lumii Tale dăruiește, Bisericii Tale, preoților, cârmuitorilor noștri, armatei și la tot poporul Tău. Că toată dania cea bună și tot darul desăvârșit de sus este, pogorând de la Tine, Părintele luminilor; și Ție slavă și mulțumire și închinare Îți înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor.

Poporul: Amin. Și cântă de trei ori: Fie numele Domnului binecuvântat de acum și până-n veac.

Preotul, în acest timp, reintrat în sfântul altar, se îndreaptă cu fața spre proscomidiar și, cu capul plecat, rostește în taină:

Plinirea legii și a proorocilor Tu Însuți fiind, Hristoase, Dumnezeuul nostru, umple de bucurie și veselie inimile noastre, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor.

În Rugăciunea Amvonului este intercalată și cea rostită în taină la vremea antifonului al doilea pentru cei ce iubesc frumusețea (materială și

duhovnicească) a casei lui Dumnezeu, adică a acestui locaș de închinare, cu extraordinara cerere ca Domnul să-i preamărească cu dumnezeiasca Sa putere, chiar dacă ei nu au dorit această preamărire, nu au așteptat-o, nu au pretins-o și nici n-ar fi dispuși s-o accepte dacă li s-ar propune. În categoria acestora nu intră doar ctitorii, sprijinatorii și ostenitorii, ci și toți cei ce au contribuit la frumusețea acestei slujbe prin *gurile lor pline de lauda lui Dumnezeu*.

Vreau să lămuresc încă un lucru. În ambele rugăciuni (a Amvonului și cea următoare, tainică), unul și același cuvânt original¹ este folosit în două din înțelesurile lui diferite. *Plinătatea Bisericii* (se poate spune și *deplinătatea*) se referă la întregul Ei, la numărul total de credincioși pe care Ea îi cuprinde și pentru care Îl rugăm pe Dumnezeu să-i păzească de apostazie. În cel de al doilea caz, *Plinirea legii și a proorocilor* înseamnă că Iisus Hristos este întruchiparea (realizarea concretă) a tot ceea ce legea lui Moise și profeții Vechiului Testament au spus prin cuvânt în binevestirile lor mesianice. Lui, Celui întrupat omenește din Sfânta Fecioară Maria și întrupat acum euharistic în Sfintele Taine, Lui Îi cerem să ne umple inimile de bucurie și veselie.

Dacă prima ectenie a început: „În pace, Domnului să ne rugăm”, acum, la sfârșit, *pacea* este cerută pentru *lumea* lui Dumnezeu, adică pentru întreaga omenire, și pentru *tot poporul Său*, acesta fiind, prin Iisus Hristos, elita spirituală a lumii.

Mai departe,

Preotul, din fața ușilor împărătești: Domnului să ne rugăm.

Poporul: Doamne, miluiește.

Preotul, făcând semnul binecuvântării: Binecuvântarea Domnului să fie peste voi toți, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor.

Poporul: Amin.

Preotul: Slavă Ție, Hristoase Dumnezeule, nădejdea noastră, slavă Ție.

Poporul: Slavă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, și acum și pururea și în vecii vecilor. Amin. Doamne, miluiește; Doamne, miluiește; Doamne, miluiește; Părinte, binecuvintează.

Preotul: Cel ce a înviat din morți, Hristos, adevăratul nostru Dumnezeu, pentru rugăciunile preacuratei Sale Maici, cu puterea cinstitei și de viață făcătoarei Cruci, cu ocrotirile cereștilor netrupești Puteri, pentru rugăciunile sfinților, slăviților și întru-tot-lăudaților Apostoli, cu ale Sfântului [Patronul bisericii], cu ale celui întru sfinți Părintelui nostru Ioan Gură de Aur, Arhiepiscopul Constantinopolului, a cărui Sfântă Liturghie am săvârșit-o astăzi, cu ale Sfântului [din calendar] căruia îi săvârșim astăzi pomenirea, cu ale sfinților și dreptilor dumnezeiești Părinți Ioachim și Ana, și pentru ale tuturor sfinților, să ne miluiască și să ne mântuiască pe noi ca un bun și de oameni iubitor.

1. *pléroma*.

Poporul: Amin.

Preotul: Pentru rugăciunile sfinților Părinților noștri, Doamne Iisuse Hristoase, Dumnezeuul nostru, miluiește-ne pe noi.

Poporul: Amin.

Finalul Sfintei Liturghii e scurt și se desfășoară sub semnul jubilației duhovnicești a unor pelerini care, însoțindu-L pe Iisus Hristos, au ajuns la capătul procesiunii.

Prin preot și prin prinoasele de pâine și vin ne-am întâlnit cu El în firida proscomidiei, unde am înțeles că și în viața Sa ascunsă, de până la botez, ca și mai târziu, El nu a făcut altceva decât să Se pregătească pentru jertfă.

I-am binecuvântat Împărăția, cu sentimentul că facem parte din ea.

Împreună cu îngerii I-am întâmpinat Intrarea în orizontul așteptării.

L-am slăvit, cu recunoștință, pentru lumina Cuvântului.

I-am cântat Intrarea triumfală în suferință și jertfă, în moarte și înviere.

L-am mărturisit ca pe Unul din Sfânta Treime, precum și Biserica, Botezul, Învierea cea de obște și viața viitoare a Împărăției Cerurilor.

Am rețrăit, în amintire, istoria mântuirii noastre. Am fost martori și participanți, prin mulțumire, la Taina Prefacerii.

Am rostit împreună Rugăciunea pe care de la El, Domnul, am învățat-o.

Ne-am împărtășit cu Trupul și Sângele Său, făcându-ne părtași ai vieții de veci.

Sfințenie, mulțumire, bucurie, veselie, iată darurile pe care le-am primit în casa lui Dumnezeu, iată starea de spirit cu care ne întoarcem la casele noastre, împreună cu certitudinea că suntem purtătorii launtrice ai Împărăției Cerurilor.

Lexicon liturgic – selectiv –

Acatist = imn închinat Maicii Domnului (Bunei-Vestiri), care se cântă la denia din vinerea a cincea a Postului Mare; capodoperă a imnografiei bizantine. Prin imitație și extensie, la plural, imnuri asemănătoare dedicate unor sfinți.

adormit = termen evanghelic-liturgic pentru omul mort.

Agneț (lat. *agnus*, miel) = cubul extras din prescură, care va deveni, prin sfințire, Trupul lui Hristos.

anafură = pâine binecuvântată care li se oferă credincioșilor la sfârșitul Sfintei Liturghii.

anamneză = partea din Liturghie în care sunt rememorate principalele momente din istoria mântuirii.

antifon = replică pozitivă; cântare liturgică alternativă, de obicei la cele două strane.

antimis = simbol al mormântului Domnului; semnat de episcopul locului, este actul prin care acesta autorizează oficierea Sfintei Liturghii într-o biserică.

Apostol = cartea de ritual care conține texte din faptele și scrierile sfinților apostoli.

arhiereu = mare preot; slujitor hirotonit, prin succesiune apostolică, în treapta superioară a ierarhiei harice.

Axion = imn închinat Maicii Domnului.

binecuvântare = rostire solemnă, însoțită de gest, prin care este invocat harul lui Dumnezeu asupra unei persoane sau a unui grup; vorbirea de bine la adresa lui Dumnezeu; salutare monahală; permisiune, învoire; stare fericită.

Biserică = instituția divino-umană care îi cuprinde pe toți cei botezați în numele Sfintei Treimi.

biserică = locaș creștin de închinare.

catehumen = în creștinismul primar, candidat la botez; învățăcel al unui catehet.

cădelniță = obiectul liturgic cu care se face cădirea.

cădire = înmiresmare cu fum de tămâie sau smirnă.

Cel-Rău = Diavolul, ca persoană.

cin = tagmă (*cinul* preoteșc).

copie = cuțitaș în forma unui vârful de sulică, cu două tăişuri, folosit la proskomidie.

ctitor = fondator – total sau parțial – al unei biserici sau mănăstiri.

cumineca (*a se*) = sinonimul lui „a se împărtăși”.

cuvântătoare (*slujbă*) = coerentă, încheată rațional, după criterii launtrice.

dar, daruri = ofrandă adusă lui Dumnezeu.

Daruri (*Cinstitele*) = ofrandele de pâine și vin înainte de sfințire.

diacon = slujitor hirotonit de arhiereu în treapta premergătoare preoției.

disc = tipsie rotundă, de metal, folosită în slujba proskomidiei.

drept (subst.) = om cu viață ireproșabilă, aproape de sfințenie.

Drepți! = la slujba religioasă, invitația de a sta în picioare, nu așezați.

ectenie = suită de rugăciuni stăruitoare, rostite cu voce tare.

enoriaș = membru al unei parohii (enorii).

epicleza = rugăciunea de invocare pentru sfințirea Darurilor.

epitrop = consilier parohial cu răspunderi economice.

eshaton = sfârșitul lumii.

Euharistie = Taina instituită de Iisus Hristos la Cina cea din Urmă și săvârșită de preot la fiecare Sfântă Liturghie.

Evanghelie = cartea de ritual care cuprinde textele celor patru Evanghelii.

evlavie = pietate, cucernicie.

Fericirile = textul celor Nouă Fericiri (Mt 5,3-12), care se rostește sau se cântă în Sfânta Liturghie.

har = grația divină sau darul lui Dumnezeu.

Heruvic = imnul liturgic care precedă Intrarea Mare.

hirotonie = actul sacramental prin care cineva devine diacon, preot sau arhiereu, ca efect al succesiunii apostolice.

iad = locuința de după moarte a celor păcătoși.

ierodiacon = diacon în tagma monahală.

ieromonah = preot în tagma monahală.

ipostas = personalitatea fiecăreia din Persoanele Sfintei Treimi.

ipostază = stare, situație în care se află cineva sau ceva într-o anumită perioadă; aspect, înfățișare, chip.

isihasm = mișcare duhovnicească de origine athonită, care cultivă Rugăciunea Minții (*a minții în inimă*, sau „Rugăciunea lui Iisus”).

ispită = încercare, examen, probă, tentație.

izbăvi (*a*) = a scăpa pe cineva dintr-o primejdie sau de sub amenințarea cuiva.

Împărăția Cerurilor = în trei ipostaze: liturgică, aurorală, plenară. Ultima: Împărăția de după eshaton, în care Dumnezeu va domni împreună cu aleșii Săi. Sinonime: Împărăția lui Dumnezeu, Împărăția, Viața veșnică, Viața veacului ce va să fie, Viața de veci, Viața.

împărtăși (*a se*) = a primi și consuma Trupul și Sângele Domnului sub forma pâinii și a vinului, devenite astfel prin sfințirea de către preot (vezi *epicleza*).

închinare = adorarea lui Dumnezeu.

închinăciune = gestul ritual care exprimă adorarea lui Dumnezeu (ex.: semnul sfintei cruci, simplu sau însoțit de metanie).

Cartea deschisă a Împărăției

ingeri = ființe necorporale, create de Dumnezeu înaintea lumii, care populează cerurile în număr incomensurabil.

înțelegător (Jertfelnic) = altarul rațional al jertfei hristice: Hristos Însuși.

Jertfa euharistică = prefacerea (transsubstanțierea) pâinii și vinului în Trupul și Sângele lui Hristos, moment de vârf al Sfintei Liturghii.

jertfă = dar, prin renunțare.

jertfelnic = altar, masă, vatră pe care era adusă jerfa sângeroasă (în Vechiul Testament); crucea pe care Hristos S-a adus pe Sine jertfă de bunăvoie; *sfânta masă* pentru Jertfa euharistică.

Judecata particulară = judecata la care este supus fiecare om îndată după moarte.

Judecata universală = judecata generală pe care o va face Iisus Hristos (Dreptul Judecător) la sfârșitul veacurilor, Judecata de Apoi.

laic = persoană care nu aparține clerului.

laicat = categoria laicilor.

linguriță = obiectul liturgic cu care sunt împărțiți laicii.

Maslu = una din cele șapte Taine ale Bisericii, destinată îndeosebi suferinzilor de orice fel.

mântuire = eliberare din robia păcatului și acceptarea în veșnica Împărăție a lui Dumnezeu.

milostenie = binefacere, iubirea de aproapele devenită act.

milostiv = făcător de bine, iertător, îndurător.

milostivi (a se) = a trece cu vederea răul, a fi dispus să ierte.

milui (a) = a dăruia ceva cuiva sub imboldul milei.

mirean = laic; care nu aparține clerului.

miridă = păticeică din prescură, scoasă de preot la proscomidie în numele unei persoane și care va deveni părtașă, prin învecinare, la sfințenia Darurilor.

omofonă (cântare) = răspunsuri liturgice sau imnuri pe o singură voce.

otpusť = formulă de încheiere a unei slujbe religioase.

Pantocrator = icoana lui Iisus Hristos Atotțiitorul, pe bolta turlei centrale a bisericii.

parabolă = istorioară cu tâlc, inspirată din viața obișnuită.

părtășie = participare, conlucrare, comuniune.

plinătate = deplinătate, plenitudine, desăvârșire.

plinire = virtualul devenit real; fructul unei făgăduințe; cuvântul devenit faptă (Iisus Hristos este *plinirea* profețiilor mesianice).

pomană = dar făcut cuiva în numele și spre amintirea unui mort.

pomeni (a) = a aminti; a rosti în rugăciune numele cuiva sau al unei tagme.

potir = pahar; vasul liturgic care conține Sângele euharistic al Domnului.

preot = slujitor hirotonit de arhiereu în treapta de mijloc a ierarhiei harice.

preoție sacramentală = calitatea de slujitor cleric al Bisericii, dobândită prin hirotonie.

preoție universală (împărătească) = calitatea de slujitor laic (mirean) al Bisericii, dobândită prin botez și mirungere.

prescură = pâine pecetluită cu însemnele hristice, adusă ca ofrandă la altar ca materie euharistică.

prestol = altar pentru jertfă, jertfelnic, sfânta masă.

procovăț = acoperământ pentru sfintele vase.

proskomidiar = firida din încăperea altarului în care se săvârșește proskomidia.
proskomidie = slujba de taină, premergătoare Liturghiei propriu-zise, prin care se pregătesc Cinstitele Daruri.

Puteri = nume generic pentru oștile îngerești.

rai = locuința de după moarte a celor buni sau sfinți.

rob (al lui Dumnezeu) = demnitar al Curții Dumnezeiești.

Rugăciunea Domnească = „Tatăl nostru”.

Simbolul Credinței (Crezul) = textul concentrat al învățăturii creștine, alcătuit de Sfinții Părinți ai primelor două Sinoade Ecumenice (325 și, respectiv, 381) și rostit în Liturghie de către preot și popor laolaltă.

slujbă = serviciu divin.

slujire = acțiunea de a fi în serviciul lui Dumnezeu și al aproapelui; diaconie.

steluță = obiect liturgic de metal, în forma a două arcuri încrucișate, pentru protejarea Cinstitelor Daruri.

sucesiune apostolică = lanțul neîntrerupt al harului preoțesc, moștenit de la sfinții apostoli și menținut prin curgerea succesivă a hirotoniilor.

Taine (Sfintele) = ofrandele de pâine și vin sfințite prin Taina Euharistiei.

tămâie = materie rășinoasă bine mirositoare, folosită în cult prin ardere.

trezvie = stare de veghe.

Utrenie = slujba de dimineață.

vase (sfintele) = discul, potirul; copia, lingurița, steluța.

Vecernie = slujba de seară.

veșminte = straiele sfințite pe care le poartă clericii în slujbele bisericești.

De la Betleemul Nașterii
la Ierusalimul Învierii

Scrisori pastorale

Mitropolitul Bartolomeu – un predicator harismatic

Preliminarii. De ce predicator „harismatic” și nu „mare”, „vestit” ori „celebru”? Întâi de toate, pentru că, în calitatea sa de slujitor consacrat al cuvântului evanghelic, a vorbit cu puterea harului Tainei Hirotoniei, pe care oratori mari și vestiți, ca Demostene, Cicero, Quintilian și mulți alții, nu l-au avut, cu toată omeneasca lor celebritate. În același timp, atunci când ne gândim la harisme, nu trebuie să avem în vedere numai darurile Sfântului Duh întâlnite în Biserica primară, despre care scrie Sf. Ap. Pavel corintenilor (cap. XII), ci și la cele din zilele noastre. Aceste daruri, izvorâte tot din lucrările Sfântului Duh, prezente în Tainele Bisericii, se pot cultiva printr-o râvnă personală deosebită. Prin Taina Hirotoniei, bunăoară, ierarhii și preoții (parțial și diaconii) exercită cele trei slujiri esențiale: învățătoarească, sfințitoare și conducătoare. Până la un punct, slujitorii nu se deosebesc vizibil. Toți săvârșesc sfintele slujbe, toți cântă, toți predică, toți se îngrijesc de cele pastoral-administrative. În practică, observăm însă că toți se remarcă, la un moment dat, prin anumite acte în care depășesc ceea ce este comun: unii au darul cântării frumoase și impresionante, alții slujesc cu o mare eleganță liturgică, alții sunt recunoscuți ca foarte buni duhovnici, alții ca excelenți administratori sau buni manageri – cum se spune mai nou. Alții se detașează însă prin darul predicării frumoase și convingătoare... Iată așadar că darurile Sfântului Duh, comune în esență, se pot transforma în *harisme personale*. Părintele Stăniloae se exprimă fără echivoc în acest sens: „Când un dar sau altul a sporit considerabil, el devine harismă. Aceasta înseamnă o pnevmatizare foarte accentuată a unui om, o covârșire accentuată a legilor naturii de către spiritul uman umplut de Sfântul Duh... Prin aceste harisme ei slujesc și mai mult celorlalți, dar și unității Bisericii. Prin ei se face transparentă în mod mai accentuat infinitatea vieții și luminii dumnezeiești. Din ei iradiază o putere care biruiește adeseori puterile naturii”¹.

1. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978, vol. II, p. 330.

În iconomia mântuirii, *Nașterea* și *Învierea Domnului* sunt noutăți absolute, care au rescris istoria și singurele care contrazic des invocatul adagiu din Eclesiast „nimic nou sub soare” (1,9). Mărturisite cu tărie de cei care cred, negate vehement de atei, aceste două realități dumnezeiești fac parte din șirul evenimentelor universale pe care nimeni nu le poate ignora, decât cu riscul de a rămâne în afara istoriei.

An de an, reiterarea lor liturgică este marcată și de citirea scrisorilor pastorale primite din partea chiriarhilor, o veche și frumoasă tradiție¹, în care geniul oratoric și scriitoricesc al Mitropolitului Bartolomeu a strălucit în chip aparte, timp de 18 ani. De altfel, toți cei care l-au ascultat predicând, în duminici și sărbători, știu că el niciodată n-a urcat nepregătit treptele amvonului. Rezultatul? O admirație unanimă, la superlativ, inclusiv din partea adversarilor, fie eterodocși, fie „casnici”. La scurtă vreme după trecerea la cele veșnice, revista *Tabor* i-a dedicat un număr special, în care personalitatea sa a fost prezentată din diferite unghiuri, potrivit cu talanții primiți de la Dumnezeu și pe care el i-a înmulțit cu râvnă, inteligență și talent. În acest context a fost evidențiată și dimensiunea predicatorială, într-un medalion special, din care vor fi reluate și aici câteva detalii, dar pe care îl recomandăm integral celor interesați să aibă o privire de ansamblu a slujirii sale omiletice². Dacă până acum i-au fost cunoscute, în general, mai ales preocupările pe tărâm literar, biblic, administrativ ș.a., a venit ceasul, credem, să fie valorificată și latura omiletică, în care a excelat cu prisosință. Însă, în afara unor referințe sporadice și conjuncturale, publicistica noastră încă nu i-a rezervat prea multe pagini în acest sens, dar cele care există merită a fi pomenite. Este vorba de un articol și un studiu, ambii autori având doctoratul în Omiletică: părintele Vasile Nemeș de la Cluj³ și părintele profesor Jan Nicolae de la Alba Iulia⁴. Numele IPS Sale este întâlnit, totodată, și în cursurile universitare de Omiletică, fiind prezentat

1. Trimiterea „Pastoralelor” își are originea în practica veche a Bisericii din Alexandria, însușită și validată la Sinodul I Ecumenic. Întrucât Alexandria era un centru în care știința astronomiei era în floare, Întâi-stătătorul acestei Biserici avea îndatorirea să se îngrijească de calcularea anuală a datei Sfințelor Paști, pe care o comunica, apoi, celorlalte comunități, prin scrisori ce cuprindeau, în mod curent, și alte îndrumări „pastorale”. Vezi, spre exemplu, *Introducerea* consistentă semnată de M. Pierre Évieux la Sf. Chiril al Alexandriei, „Lettres festales”, 1-6, în *Sources Chrésiennes*, vol. 372 (1991), pp. 11-118. Pentru cei interesați de amănunte cu privire la acest subiect precizăm că părintele profesor Jan Nicolae este autorul unui studiu detaliat pe tema pastoralelor pascale, în curs de publicare.
2. Vasile Gordon, „Mitropolitul Bartolomeu – schiță de portret omiletic”, în *Tabor*, nr. 1, anul V, aprilie 2011, Cluj-Napoca, pp. 55-64.
3. Vasile Nemeș, „Aspecte din activitatea omiletică a Arhiepiscopului Bartolomeu Anania”, în Ștefan Iloaie, Radu Preda, *Logos. Arhiepiscopului Bartolomeu al Clujului la împlinirea vârstei de 80 de ani*, Renașterea, Cluj-Napoca, 2001, pp. 147-150.
4. Jan Nicolae, *Păstor de veghe. Elemente de etică socială în predicile mitropolitului Bartolomeu Anania*, comunicare în cadrul Simpozionului internațional cu tema „Familie, filantropie și etică socială”, Alba Iulia, 6-8 mai 2011; vezi *Familie, filantropie, etică socială. Parteneriatul Stat-Biserică în asistența socială*, vol. II, volum editat de Dumitru A. Vanca, Reîntregirea, Alba Iulia, 2011, pp. 914-965.

ca propovăduitor model¹, împreună cu alți mari corifei ai amvonului românesc: Antim Ivireanul, Zaharia Boiu, Grigorie Comșa, Ilarion Felea, Nicolae Steinhardt, Antonie Plămădeală, Constantin Galeriu, Ilie Cleopa, Teofil Păraian ș.a.

Harisma oratorică a Mitropolitului Bartolomeu se vedește cu pregnanță în cele 36 de Pastorale, 18 pentru Crăciun și 18 pentru Paște, la care se adaugă trei cu un caracter special: una pentru Duminica Ortodoxiei din anul 2008, asumată de membrii Sfântului Sinod, și două dedicate aceleiași duminici, dar cu destinație locală, circumscrise granițelor Arhiepiscopiei Clujului, pentru anii 1997 și 1998².

Prin ce se remarcă ele în mod deosebit? Care este locul lor în ierarhia literaturii omiletice românești? Au primenit într-un fel sau altul această frumoasă tradiție misionară a comunicării și comuniunii dintre arhiereu și păstoriți? Sunt, iată, câteva întrebări la care cel mai bine răspunde Mitropolitul Bartolomeu însuși, prin minunatele scrisori pastorale din acest volum. Semnatarul studiului de față va sugera doar câteva dintre elementele răspunsurilor posibile. Cele mai multe însă le pot descoperi cititorii înșiși, care au șansa unei lecturi de excepție, nu doar captivantă sub aspect ideatic și stilistic, cât mai ales persuasivă și tonifiantă din punct de vedere pastoral-duhovnicesc. Pentru sistematizare, semnalarea noastră vizează câteva obiective concrete: *tematica*; *genul omiletic*; *formule de adresare*; *structura* („planul”); *strategii stilistice și persuasive*; *dimensiunea etică și socială*; *caracterul pedagogic și testamentar*.

Tematica pastoralelor. Un prim și foarte util indiciu îl constituie titlurile menționate atât la cuprins, cât și în interiorul paginilor. Ele au fost propuse de părintele Bogdan Ivanov, inspirat și sugestiv. Practic, formularea lor reproduce anumite expresii-cheie, extrase din însuși textul pastoralii respective. Frumusețea acestor titluri nu stă numai în forța vioiciunii stilistice ori a conciziei lexicale, ci mai ales în faptul că țintesc, concomitent, două obiective: focalizarea atenției asupra unei idei centrale a evenimentului (ori a unui anumit detaliu) și transmiterea unui mesaj anume ascultătorilor. În viziunea Mitropolitului Bartolomeu, ei, păstoriții, au întotdeauna prioritate în triada „predicator, predică, ascultători”. De dragul și în folosul lor a fixat temele acestea, și nu altele, încercând să răspundă credinciosului contemporan, care trăiește *hic et nunc*. Este evocator, credem, un singur exemplu: *Pastorala Învierii din 2007* („Învierea și Codul lui Da Vinci”), în care demontează convingător și limpede vicleanul scenariu al lui Dan Brown („un nenea din lume” – cum bine îi zice IPS Sa). Vedem aici vigilența bunului păstor care-și apără conștiincios turma de lupi. Așadar, teme actuale, culese de pe teren, nu confecționate la masa confortabilă de scris. Aici, Părintele Mitropolit se întâlnește cu sfatul părintelui profesor Sebastian Chilea, de care toți slujitorii

1. Vezi, de exemplu, Pr. Dr. Vasile Gordon, *Introducere în Omiletică*, Editura Universității București, 2001 (ebooks.unibuc.ro/Teologie/omiletica/index.htm), pp. 205-209. Între subiectele de examen la Omiletică ale studenților de la Pastorală, anul IV, se numără și descrierea, la alegere, a trei predicatori români contemporani. De câțiva ani buni, în topul celor preferați pentru această probă se numără și Mitropolitul Bartolomeu, în alternanță cu Nicolae Steinhardt, Antonie Plămădeală, Ilie Cleopa și Teofil Păraian.
2. Aceste două pasturale au fost legate de colectele bănești destinate amplelor lucrări de restaurare a catedralei din Cluj. Întreaga colectă obținută în acești doi ani a fost administrată la Cluj, cu aprobarea Sfântului Sinod.

amvonului ar trebui să țină seamă: „Predicatorul se găsește în situația aceasta: are un public pentru o temă, nu o temă pentru un public. Acest fapt îl obligă pe predicator să se adapteze publicului său până la totala contopire cu el”¹.

Genul omiletic în care se înscriu pastorelele este ramura festivă a parenezei². Cum precizează însă toate tratatele de Omiletică, cum se observă din practică și cum se confirmă, iată, în pastorelele de față, nici o predică nu se încadrează strict într-un anumit gen. În aceeași pastorală, bunăoară, se împletesc în mod fericit pasaje de „omilie” (exegeză biblică), de „predică tematică” (propriu-zis, toate pastorelele merg pe o anumită temă), de „panegiric” (accente encomiastice, pentru Maica Domnului, femeile mironosițe etc.) și, evident, pasaje „parenactice” din belșug (sfaturi, avertismente, încurajări). Principal, o predică trebuie să aibă însă o anumită linie a genului omiletic, altfel riscă să fie „de toată trebuința”. Deși se trece adesea „granița” între genuri, fiecare predică trebuie să revină mereu în matca ei firească, așa cum vedem că se petrec lucrurile, la tot pasul, în aceste pastorele. Genul prioritar („matca”) este pareneza, neîndoielnic, întrucât nu-și propune ca obiective nici exegeze sofisticate, nici dezvoltarea detaliată a temelor, nici tonuri encomiastice înflăcărâte, ci *îndemnuri, sfaturi, avertismente, încurajări*, de la inima unui părinte vigilent către fiii săi iubiți. Or, toate acestea sunt apanajul parenezei. Se știe foarte bine, de altfel, că Părintele Mitropolit a excelat în acest gen al exortațiilor ocazionale, de fiecare dată când i s-a oferit prilejul, nu doar în scrisorile pastorele. Exemplele pot fi nenumărate, pe parcursul celor 18 ani de arhierie, începând cu cele rostite la instalarea ca arhieru în 1993 și încheind cu cele dedicate grijii speciale pentru educația creștină a tinerilor, bunăoară, în 2010.

Modul (formulele) de adresare. Două formule apar în mod curent: „Iubiții mei fii duhovnicești” și „Iubiții mei”, ambele exprimând o puternică legătură de suflet între păstor și credincioși. Ele se regăsesc, apoi, în toate explicațiile și îndemnurile din cuprinsul pastorelelor, dezvăluind dragostea lui de a-și lumina păstoriții, dar și grija de a-i feri de tot felul de capcane în care ar putea să cadă. Mai mult: bucuriile și necazurile fiilor duhovnicești sunt resimțite puternic și în sufletul Părintelui Mitropolit, reacționând empatic *pentru și împreună* cu ei. Să ne amintim că „empatia” (gr. ἐν = în; πάτος = suferință) este capacitatea de a recunoaște și a împărtăși sentimentele experimentate de către o altă persoană, cum ar fi tristețea sau fericirea, fără să le fi trăit neapărat tu însuși. Etologii clasifică relaționările empatice în câteva categorii: *empatia de gândire, empatia de acțiune, empatia de afecte* ș.a.³

1. Pr. Prof. Dr. Sebastian Chilea, „Predica de succes”, în *Mitropolia Olteniei*, anul XVIII (1954), nr. 1-3, p. 38.
2. Termenul „pareneză” vine de la grecescul παραινέω = a îndemna, a sfătui, a avertiza, a încuraja. Amintim pe scurt că, în practica Bisericii Ortodoxe, sunt în uz patru genuri omiletice: *omilia, predica tematică, panegiricul* (cuvântări de laudă la adresa sfinților) și *pareneza* (cuvântarea ocazională). Detalii la Pr. Dr. V. Gordon, *Introducere în Omiletică...*, ed.cit., pp. 262-280.
3. Jacques Cosnier, *Introducere în psihologia emoțiilor și a sentimentelor. Afectele, emoțiile, sentimentele, pasiunile*, trad. rom. de Eliza Galan, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 94; detalii la Pr. Drd. Marius Ciobotă, *Discursul omiletic din perspectiva științelor comunicării*, teză de doctorat elaborată sub coordonarea Prof. Dr. Mihai Dinu și a Pr. Prof. Dr. Vasile Gordon (în cotutelă), ms. comp., 2011, pp. 191-193.

Nu este nevoie aici de multe comentarii suplimentare ca să realizăm că *empatia* a fost una din trăsăturile majore ale slujirii IPS Bartolomeu. A trăit empatic, în primul rând pentru că el, ierarhul cultivat, drept și inteligent, era un om bun, cu suflet cald, altruist și afabil, căruia îi erau cu totul străine răutatea, răzbunarea și invidia.

Structura (planul, „schema”) pastoralelor este variată și departe de a fi „clasică”. Dacă am judeca strict după „normele” manualelor de Omiletică, IPS Sa nu ar obține un punctaj prea mare... Dar tocmai acest nonconformism îi asigură un procent semnificativ din forța persuasiunii și din ceea ce toți predicatorii dorim să obținem la amvon: *captatio benevolentiae*. Aceasta nu înseamnă că pastoralele au fost redactate fără un anume plan. Dimpotrivă: în toate se observă o splendidă logică a construcției¹, asemenea gândirii vizionare a unui arhitect experimentat. Așadar, o construcție logică, solidă, armonioasă, dar și cu detalii „arhitecturale” de mare frumusețe. Se știe, la o icoană reușită, spre exemplu, valoarea nu constă prioritar în desen, mărime, culori, materialele utilizate (deși toate își au importanța lor), ci în *detalii*: *proporția dintre lumini și umbre, nuanțele culorilor, căldura privirii, expresivitatea mâinilor* etc. Detaliile și nuanțele trebuie urmărite cu atenție aparte și în pastoralele de față, pe care Mitropolitul Bartolomeu le-a construit de fiecare dată după un plan ad-hoc, cerut de tema respectivă. Uneori, introducerea are dimensiunea unei pagini, alteori lipsește efectiv, intrându-se *ex abrupto* în „tratare”. La fel se întâmplă adesea cu „încheierea”: câteodată ia forma unui rezumat conclusiv, alteori pastora sfârșește surprinzător de abrupt: „Și nu uitați de săraci!”.

Cât privește „tratarea”, corpul propriu-zis al pastoralelor, se remarcă atât o logică „gradată”, cât și una „în lanț”. *Logica gradată* ține de metoda inductivă, având menirea să prezinte faptele pornind de la lucrurile simple, pentru a fi înțelese apoi cele complexe (înalte): „Dacă trupul mortului era furat, atunci hoții l-ar fi luat cu giulgiuri cu tot... Dacă furii ar fi avut vreun motiv să ia numai trupul, ar fi trebuit să desfacă giulgiurile de pe el, lucru greu de crezut... Într-adevăr, nu numai mormântul era gol, nu numai giulgiurile erau goale; însăși rațiunea omenească se golise de conținut! Nu mai rămânea decât credința!”². *Logica în lanț* ne apare ca o invitație pentru ascultător de a reconstitui împreună cu propovăduitorul lanțul (șirul) firesc al înțelegerii evenimentului: „A-L naște Fecioara pe Hristos înseamnă a-I da ființă Celui ce este mai presus de ființă; a-L naște în trup omenesc pe Cel ce l-a făcut pe om; a-L aduce în timp pe Cel ce este deasupra timpului; a-L întrupa pe Creator în trupul propriei Sale creații. Aici se cuprinde întreaga taină a pogorării lui Dumnezeu pe pământ”³.

Pentru a înțelege economia tratării temelor trebuie să observăm, în continuare, câteva aspecte cu privire la *istorisirea faptelor, explicații, argumentare și mijloacele ilustrative*.

1. „Construcție” este un termen preferat de însuși Părintele Mitropolit: „Jumătate din ce vă vorbesc construiesc acasă printr-o meditație de unul singur, într-un plan, iar jumătate se construiește aici, în acest amvon, pentru că obișnuiesc să mă uit în ochii ascultătorilor și jumătate din ceea ce vorbesc crește din ochii lor...”, *Meditație la prima săptămână din Postul Mare*; apud Vasile Nemeș, *art.cit.*, p. 149.
2. Din Cuvântul Pastoral la Învierea Domnului, 1999.
3. Din Cuvântul Pastoral la Nașterea Domnului, 1993.

Istorisirea celor două mari evenimente beneficiază de harisma vizibilă de povestitor a IPS Sale. Faptele arhicunoscute, repovestite de Părintele Mitropolit, te țin cu sufletul la gură, de parcă le-ai auzi prima oară. „Prelucrând” datele oferite de evangheliști, autorul vădește un talent descriptiv admirabil, dezvoltându-ni-se adesea ca un mare sentimental, fără să cadă însă în capcana sentimentalismului lacrimogen, pe care îl cultivă, din păcate, unii predicatori temperamental, spre a fi pe placul celor ce merg la biserică pentru a plânge neapărat („Vai, ce frumos a predicat, toată lumea a plâns!” – auzim câteodată vizavi de astfel de manifestări). Simțăminte adânci și nu sentimentalisme ieftine provoacă, bunăoară, pasaje de genul celui următor: „Prin buzele acestui Prunc, care acum scâncesc sau surâd, s-a rostit cândva porunca: «Să fie lumină!» (Fc 1,3). Ochișorii aceștia care acum se uită, mirați, împrejur au văzut cândva lumina dintru început. Mănuțele acestea fragede, care acum se adună în scutech și fașă, au croit cândva universul și, printr-un singur gest, l-au adus la existență. El, Cuvântul, Cel Ce-n veșnicie strălucea în slava Tatălui ca-n propria Lui slavă, acum Se înfățișează ca o făptură plâpândă și slabă, umil în ieslea săracă și-n scutecul sărac...”¹.

Explicațiile oferite sunt mai ales de ordin biblic și lingvistic. În prima categorie se remarcă etimologiile și precizările semantice, iar în a doua definițiile. *Explicațiile biblice* sunt, se vede, o consecință fericită a preocupărilor legate de diortosirea Bibliei, atent mereu la nuanțe („fața Lui a strălucit ca soarele, iar veșmintele I s-au făcut albe ca lumina”²; sau: „Vă rog să rețineți nuanța: nu se spune: «erați în întuneric», ci «erați în întuneric»; nu se spune: «acum sunteți în lumină», ci «sunteți lumină»³), dar și la fidelitatea traducerilor („a slavoslovi» este un cuvânt greu de tradus în românește. Îi corespunde grecescul «a doxologi», dar nici acesta nu presupune o traducere ușoară. Verbul înseamnă: a-I aduce slavă lui Dumnezeu cântând...”⁴; sau: „Părintele Gala Galaction, cunoscutul profesor și scriitor, a emis o interpretare care, cred eu, trebuie reținută și cunoscută. El afirmă că verbul ebraic, tradus de obicei cu «a prigonii», poate fi tradus cu «a căuta», ceea ce mie mi se pare plauzibil, de vreme ce prigonirea cuiva nu este o simplă persecuție, ci presupune un vinovat absent, care trebuie mai întâi urmărit, identificat, cercetat și denunțat...”⁵).

La rândul lor, *definițiile* propuse de Mitropolitul Bartolomeu depășesc incommensurabil explicațiile seci ale dicționarilor. Sunt, deodată, concise, plastice, de mare frumusețe expresivă. Iată câteva exemple: *colindele* – „splendide odrasle ale geniului nostru popular”; *postul* – „mijlocul prin care sufletul leapădă de pe el zdrențele păcatelor și se primenește, încetul cu încetul, prin pocăință, mărturisire și faptă bună”; *așteptarea* – „o veghe sufletească în care se amestecă neliniștea, nerăbdarea, teama, speranța, dorul, uneori deznădejdea prelungă, alteori bucuria prematură...”.

Argumentarea este susținută prioritar prin texte biblice, însoțite frecvent de precizări dogmatice și sfaturi morale. Înseși „explicațiile”, despre care am vorbit mai sus, intră tot în arsenalul argumentării. Dorim să atragem atenția aici în mod

-
1. Din Cuvântul Pastoral la Nașterea Domnului, 1998.
 2. Din Cuvântul Pastoral la Învierea Domnului, 2003.
 3. *Ibidem*.
 4. Din Cuvântul Pastoral la Nașterea Domnului, 1993.
 5. Din Cuvântul Pastoral la Învierea Domnului, 2007.

special asupra argumentării *tipologice* și *referențiale*, de care face deseori uz autorul. Argumentarea „tipologică” valorifică prefigurările veterotestamentare împlinite în Noul Testament, după modelul oferit de bogata iconografie a spațiului răsăritean. Spre exemplu: Adam cel vechi – Adam cel Nou (Hristos); Mielul pascal – Mielul Hristos etc. Cu mare profunzime, în același sens, descrie „norul” care i-a călăuzit pe evrei în pustie, același care i-a acoperit („umbrit”) pe ucenici la Schimbarea la față pe Tabor, același nor haric care o va „umbri” pe Maica Domnului la Bunavestire, prin puterea Celui Preaînalt. Argumentarea „referențială” ține atât de obiectul, cât și de subiecții propovăduirii, ca „referințe” concrete în relația predicator – ascultători. „Obiectul” – tezaurul doctrinar, moral și liturgic al Bisericii; „subiecții” – fiii duhovnicești, preoți și creștini de rând.

Mijloacele ilustrative preferate de autor constau în fragmente liturgice extrase din slujbele de Crăciun și Paști, la care se adaugă o mulțime de strofe preluate din colindele tradiționale. Interesant este faptul că Mitropolitul Bartolomeu nu se lasă ispitit să utilizeze „istorioarele” și „pildele” de care sunt pline cărțile de predici și pe care, în general, credincioșii le gustă cu mult apetit. Preferă, în schimb, o linie mai sobră, proprie demnității acestui act pastoral, fără să renunțe însă la tonul cald, apropiat, părintesc. Se ferește, practic, doar de retorici ieftine, floricele și dulcegării. Nu ezită, în schimb, să evoce, atunci când tema o cere, exemple și pilde din istorie, literatură, filosofie, artă etc., pe care le înmagazinase de-a lungul anilor, în neostoita-i sete de cultură. De pildă, în Pastorală de Paști din anul 2000, întâlnim următoarea ilustrare: „Se știe că un ospăț poate fi și de altă natură decât cea materială: o carte bună, un concert de muzică, o expoziție de artă pot alcătui adevărate festinuri spirituale, uneori atât de cuceritoare, încât cei ce se înfruptă din ele nici nu mai simt nevoia hranei propriu-zise. Platon, marele filosof al Antichității grecești, a asemănat dialogul înțelepților cu un ospăț al minților luminate, ceea ce l-a făcut să-și intituleze una din cărțile sale *Banchetul*. Atunci, cum am gândi noi oare ospățul din Împărăția lui Dumnezeu altfel decât un ospăț duhovnicesc?”. O mențiune specială merită iscusința de a capacita ascultătorul/cititorul să „vadă” nenumăratele imagini și situații vechi de 2.000 de ani, dar „prezente” aievea parcă înaintea ochilor celor de azi. Suntem de acord, de aceea, cu observația că „cel mai bun orator este cel care poate transforma urechea în ochi” – așa cum spune, cu mare dreptate, un bun manual de persuasiune¹.

Strategii stilistice și persuasive. „Ce face diferența?” – o întrebare auzită frecvent de noi în cotidianul colorat al limbajului autohton. „Diferența” dintre X și Y, dintre o carte sau alta, dintre mărfurile „de firmă” și cele de „duzină” etc. Analizând cu atenție pastoralele din cartea de față, semnalăm cu toată convingerea că, într-o măsură covârșitoare, „diferența” valorică dintre ele și altele din aceeași categorie o face dovada stăpânirii excepționale a stilisticii. Dar nu prin imitația vreunui stil anume, ci prin originalitate. Foarte bun cunoscător al figurilor stilistice și retorice, pe care le recomandă, în general, tratatele de specialitate, IPS Sa ne apare însă cu un stil propriu, vrând parcă să confirme încă o dată zicala celebră a scriitorului și academicianului francez Buffon (1707-1888): *le style c'est l'homme même*. Pentru

1. Robert Gaas, John Seiter, *Manual de persuasiune*, trad. rom. de Carmen Pădurariu, Polirom, Iași, 2009, p. 172.

abilitățile stilistice ale predicatorului-scriitor Bartolomeu s-ar cuveni un studiu aparte. Pastoralele abundă de expresii pline de vioiciune, în care metafora, analogia, antiteza, sinecdoca, gradația, întrebările retorice etc. coabitează armonios cu neologismele și sentințele (proverbele), dar și cu arhaismele moștenite din „limba vechilor cazanii”, pe care știe admirabil să le valorifice. Deși decizia selectării „expresiilor frumoase” nu-i deloc ușoară, ne luăm curajul să evocăm totuși câteva, lăsându-i cititorului plăcerea personală de a descoperi, mai departe, altele asemenea: „mare-i bucuria lacrimii ce se tămăduiește-n Dumnezeu”¹; „roua cerului nu va străluci decât pe florile care și-au deschis cupa ca s-o primească”²; „întunericul primordial precedase lumina creației; lumina învierii este precedată acum de un doliu la scară cosmică”³; „Speranța Anului Nou să rodească în țara noastră și-n rotundul pământului întreg!”⁴; „Inima ei [a Maicii Domnului] devenise o splendidă vistierie a lucrurilor care nu se spun”⁵...

Dintre figurile de stil utilizate la tot pasul ies în evidență, în special, *metafora* („limpezimea dimineții”; „Maica Domnului – scară de argint”), *analogia* („trup firesc – trup duhovnicesc”), *gradația* („ne-am pregătit pentru Învierea Domnului pentru că o așteptăm; și o așteptăm pentru că și credem în ea”), *antiteza* („pe de-o parte, Ei, adică fariseii, saducheii, cărturarii și preoții, înțepeniți în ale lor; pe de alta, El, Cel Ce contrariază prin noutate. Ei, cei cu nume de rezonanță socială; El, un anonim. Ei, cu câte un arbore genealogic în spate: El, un nimeni. Ei, școliți în tradiția rabinică; El, un autodidact. Ei, de origine nobilă; El, despre care se spune că e fiul unui dulgher”), *metonimia* („lacrima celui de lângă tine”), *epitetul* („neostoita canonadă”). O atenție specială merită *întrebările retorice*, care-l angajează pe ascultător în plăcuta căutare a răspunsurilor, prin metoda euristică („De ce Iisus S-a arătat întâi mironosițelor?”, „De ce Învierea s-a petrecut în taină?” „Cui cântau îngerii? Și de ce?”).

Un procedeu stilistic original ni se pare a fi cel al întrebărilor „retorico-dilematice”, întrebări care pleacă de la dileme și îndoieli ori care produc dileme, scopul lor fiind, în final, acela de a risipi prin răspunsuri orice urmă de îndoială: „Dar Învierea Domnului? A avut ea martori? Întrebăm pentru că mai sunt unii care întreabă. Ei zic: Dacă a avut, care sunt? Dacă n-a avut, cum anume să credem?”⁶; sau „De ce nu i S-a arătat Domnul mai întâi lui Petru, cel atât de înflăcărat în credințele și necredințele lui? De ce nu l-a preferat pe Ioan, cel mai iubit dintre ucenici, singurul care-L însoțise pe drumul Crucii? Iar dacă preferințele trebuiau să se îndrepte către o femeie, de ce nu i-a acordat acest privilegiu propriei Sale Maici, indiferent unde s-ar fi găsit ea în acel moment? De ce, neapărat, în socotința dumnezeiască a trebuit să fie Maria Magdalena?”⁷.

Încă un fapt interesant. Adept declarat al „limbii vechilor cazanii”, Mitropolitul Bartolomeu nu se ferește, totuși, să utilizeze copios *neologismele*, atunci când ideea

1. Din Cuvântul Pastoral la Învierea Domnului, 1995.
2. Din Cuvântul Pastoral la Învierea Domnului, 2001.
3. Din Cuvântul Pastoral la Învierea Domnului, 2008.
4. Din Cuvântul Pastoral la Nașterea Domnului, 2000.
5. Din Cuvântul Pastoral la Nașterea Domnului, 2002.
6. Din Cuvântul Pastoral la Învierea Domnului, 1994.
7. Din Cuvântul Pastoral la Învierea Domnului, 2010.

sau fraza o cere. Bine știind că pastoralele se adresează, cu precădere, „poporului de rând”, celor „simpli”, IPS Sa procedează tocmai invers decât ne-am așteptat. Aproape că nu e pastorală în care să nu întâlnim neologisme și expresii ca: „El S-a ocultat pe Sine”; „*estroptății* spiritului”; „*incidența* absurdului”; „forma *tranzitivă*...”, forma *intranzitivă*”; „arhieriei refuzau cu *obstinație*”... Cum se împacă așadar vechile cazanii cu DOOM-ul zilelor noastre? Foarte bine, ar zice Părintele Mitropolit. Adăugând: „Luați seama că credincioșii de azi nu mai sunt atât de «simpli», sau «proști», pe cât îi cred unii, nu doar la orașe, ci și la sate. Mai toți au telefoane mobile, televiziune prin cablu, acces la internet. În privința limbii, e foarte clar, lumea nu merge înapoi, ci înainte”...

Toate aceste metode și procedee stilistice sporesc simțitor eficiența persuasiunii. Mitropolitul Bartolomeu a fost nu doar un maestru al persuasiunii, ci a știut să înfrunte și ceea ce oratorii moderni numesc *rezistența la persuasiune*. Predicatorii cu experiență știu că nu oricând și oriunde ascultătorii sunt dispuși să primească cele grăite lor, mai ales în mediul urban. Orice proces de persuasiune este întâmpinat, în mod instinctiv, de o atitudine „de rezistență” din partea celui persuadat. Astfel, conform studiilor de psihologie, în momentul în care ascultătorul (*interlocutorul*) realizează că urmează a fi persuadat, va adopta o atitudine defensivă, într-o măsură mai mare sau mai mică. Unii dintre ascultători manifestă conștient această opoziție, însă cei mai mulți se opun acțiunii de persuadare instinctiv. Cum poate fi învinsă această rezistență? Psihologi mai vechi și mai noi propun nenumărate soluții, care se referă cu precădere la discursurile publice, din afara spațiului eclezial¹, dar care nu trebuie ignorate nici de slujitorii amvonului. Între acestea: *tehnica etichetării* (utilizarea de complimente încurajatoare); *utilizarea umorului fin, de calitate*; *tehnici de limbaj* (prin buna stăpânire a figurilor stilistice și retorice); *crearea de imagini prin cuvinte* etc. Din punct de vedere omiletic însă rezistența la persuasiune poate fi eliminată mai ales de *atitudinea sinceră și deschisă a predicatorului, prin folosirea unor mărturii personale*. Aici are cuvântul predicatorul aflat la o vârstă venerabilă, așa cum a fost cazul Mitropolitului Bartolomeu. Cine a urmărit cu atenție predicile sale a observat că ele sunt presărate adesea cu mărturii și mărturisiri personale, selectate din experiența sa unică de slujire și viață. Odată cu acestea, IPS Sa a știut să apeleze cu iscusință și la ceea ce omileții numesc „elementele-surpriză” ale predicii, care alungă monotonia și dau un farmec aparte cuvântării. Bunăoară, după ce vorbește circa 10 minute despre așteptare și făgăduință, Părintele „rupe” expunerea astfel: „Acum e momentul, iubirii mei, să băgăm de seamă că toată această așteptare se întemeia pe *nădejde*. Știți că într-un fel așteaptă soldatul în tranșee începerea atacului și în alt fel așteaptă prizonierul eliberarea din lagăr...”².

Dimensiunea etică și socială a pastoralelor. Mitropolitul Bartolomeu a știut foarte bine că o predică nu are menirea doar de a lumina mințile și a mișca inimile, ci și de a *îndupleca voințele* spre fapte concrete. Aceste principii erau aplicate cu

1. Vezi, spre exemplu, Noah J. Goldstein, Steve J. Martin, Robert Cialdini, *50 de secrete ale artei persuasiunii*, trad. rom. de Mihaela Vinătoru, Polirom, Iași, 2009; sau Kevin Hogan, James Speakman, *Persuasiunea mascată. Tactici și trucuri psihologice pentru învingători*, trad. rom. de Anacona Mândrilă-Sonetto, Meteor Press, București, 2008.
2. Din Cuvântul Pastoral la Nașterea Domnului, 1994.

mult efect chiar și în retorica greco-romană și de aceea Omiletica creștină le-a preluat fără complexe. Oratorul ideal, în viziunea lui Cicero, bunăoară, este cel care îmbină inteligent cele trei mari obiective ale discursului, *a învăța, a delecta, a îndupleca*¹, pe care Fericitul Augustin le invocă și le susține, la rândul său, în cunoscutul tratat *De doctrina christiana*². Cu toate că fiecare dintre pastoralele din cartea de față poate fi considerată o perlă a literaturii omiletice, autorul nu și-a propus ca ținte prioritare nici satisfacerea minții, nici delectarea inimii, ci să-i convingă pe ascultători să împartă bucuriile acestor praznice cu cei aflați în lipsuri și suferințe. Nu *artă oratorică pentru artă*, ci artă (veritabilă, fără dubii!) în slujba celui de-aproapea fiecăruia. O privire generală asupra dimensiunii etice și sociale a predicii Mitropolitului Bartolomeu a conturat foarte bine părintele profesor Jan Nicolae, în studiul citat mai sus. Subscriem, totodată, caracterizării concise și exacte pe care i-o face în acest sens: „Descoperim în cuvintele acestui ierarh pe cel mai curajos apărător al valorilor morale ale familiei creștine, pe unul din mentorii filantropiei concrete și al eticii sau teologiei sociale în spațiul public românesc de după 1989”³. Abordările etice și sociale vizează aproape întreaga paletă de probleme care chinuie originala noastră democrație, dar cele mai frecvente referiri se leagă de pericolele și capcanele televizorului și ale internetului, precum și ale mass-mediei, în genere. Grijă cea mai mare este legată de cei săraci, după îndemnul din colindă: „Și nu uita: când ești voios, române, să fii bun!”. Toate pastoralele, fără excepție, au în cuprinsul lor îndemnuri concrete privindu-i pe cei nevoiași, deseori formulate în stilul său concis și convingător: „Creștinul care crede că are ceva mai mult decât celălalt, să-l ajute cu ce poate”⁴. O mostră de pledoarie socială expresă întâlnim în *Pastorală de Paști* din anul 2001, dedicată integral neuitării celor nevoiași. Privite în ansamblu, pastoralele nu reprezintă doar surse de mână întâi pentru formulările unui discurs etic persuasiv, ci se prezintă ca un *Compendiu de teologie socială*, un real sprijin pentru această ramură misionară a învățământului teologic, dar și pentru acțiunile prevăzute în recentul protocol dintre Biserică și Stat, concretizate în legea privind parteneriatul dintre stat și culte în domeniul serviciilor sociale⁵.

O apreciere aparte se cuvine Pastoralelor dedicate Duminicii Ortodoxiei, din anii 1997 și 1998⁶. În aceste două scrisori descoperim o splendidă împletire dintre explicațiile doctrinare și logice privind cinstirea sfintelor icoane și exprimarea grijii pentru continuarea lucrărilor la Catedrala din Cluj. Utilizează, bunăoară, „contrastul” cu reală măiestrie stilistică (*bine-credincioși* –

1. „Tria videri esse quae orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret...”, *De Optimo Genere Oratorum*, ed. H.M. Hubbell, 1949, Sect. 276, 6. Puțin mai înainte, Cicero menționează termenii ușor diferit: „ut probet, ut delectet, ut flectat. Probare necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoriae...”, *Ibidem*, 69, 4.
2. „Dixit enim quidam eloquens [Cicero, n.n.], et verum dixit, ita dicere debere eloquentem ut doceat, ut delectet, ut flectat. Deinde addidit, *docere necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoriae*”..., *De doctrina Christiana, Liber quartus*, 74.
3. Jan Nicolae, *art.cit.*, p. 914.
4. Din Cuvântul Pastoral la Învierea Domnului, 1997.
5. Vezi ultimele precizări în comunicatul Biroului de presă al Patriarhiei Române, nr. 3972/9 mai 2011, semnat de PF Patriarh Daniel.
6. Vezi *supra*, nota 2, p. 235.

rău-credincioși; icoană religioasă – tablou religios), amintind de valoarea inestimabilă a icoanei de la Nicula, zugrăvită de Popa Luca din Iclod (1683), dar și de frumoasa catedrală din Cluj, moștenire atât de prețioasă lăsată de Episcopul Nicolae Ivan, ca în final să se adreseze cu glasul său părintesc, atât de convingător: „Știu că este greu, dar datoria mă obligă să reînnoiesc apelul...”. Și rezultatele se cunosc acum: catedralei i-au fost redată toată splendoarea și strălucirea pe care le merită.

Caracterul pedagogic și testamentar al pastoraletor. Dacă în *Memorii* Valeriu (Bartolomeu) Anania îți dă sentimentul că lecturezi un compendiu original de pedagogie laică, scris cu o sinceritate omenească surprinzător de transparentă pe alocuri, citirea acestor pastorale ne îndreaptă gândul spre o altfel de pedagogie, anume una creștin-ortodoxă, în toată puterea cuvântului. E instructiv să ne amintim că în antichitate „pedagogul” era un angajat care ducea și aducea copilul/copiii stăpânului *la* și *de la* școală. De aici și etimologia: „pedagog” provine din substantivul *παῖς, παιδός* (*copil*) și verbul *ἄγω* (*a duce, a purta*). Mesajul, stilul și tonul pastoraletor de față ne dezvăluie însă nu un simplu „angajat” ori un bodyguard bine plătit al zilelor noastre, ci un părinte extrem de grijuliu, care „duce de mână” copiii sufletești spre Împărăția Cerurilor. Dar nu cu puterea sa exclusivă, de altfel redutabilă, ci cu a lui Dumnezeu. De aceea, se poate vorbi aici de un veritabil tratat de pedagogie divino-umană. *Divină*, întrucât toate îndemnulile, atenționările și încurajările pe care le citim se întemeiază pe cuvintele Pedagogului desăvârșit, Iisus Hristos, Cel născut în peștera Betleemului și înviat în grădina Ghetsimaniului; *umană*, pentru că sunt rostite cu experiența și trăirea unui om deosebit.

În același timp, fiecare pastorală poartă pecetea unor dorințe părintești testamentare. Ne amintim cu toții că Mitropolitul Bartolomeu spunea adesea, în ultimele două decenii ale vieții: „Fiecare an pe care-l trăiesc este un nou dar de la Dumnezeu!”. Așadar, oricare dintre pastorale ar fi putut să fie ultima... Cum se știe îndeobște, toate sfaturile părintești au, într-un fel sau altul, o anumită încărcătură testamentară, dar cele rostite înaintea pragului veșniciei au o rezonanță amplificată. De acum încolo, în pofida trecerii ireversibile a timpului, glasul părintesc al Mitropolitului Bartolomeu va răsună cu tot mai multă putere testamentară, în conștiințele noastre și ale neamului întreg: „Să vă întăriți în credință, să credeți fără șovăire în pururea-fecioria Maicii Domnului și în dumnezeirea Fiului său, să credeți și să-i faceți și pe alții să creadă, în această vreme când se fac din ce în ce mai simțite băntuiele lui Veliar!”¹; „Vă rog, părinților, ocrotiți-vă copiii! E vorba de viitorul nostru ca neam, popor și patrie...”²; „Noaptea Învierii nu cunoaște somn; ea e numai veghe, împlinire și așteptare, întru bucuria nemărginită a biruinței asupra morții. Fie ca această așteptare și bucurie să vă fie sporite de toate bunătățile lui Dumnezeu și să vă devină o necurmată înviere lăuntrică!”³.

Mitropolitului Bartolomeu – autorul, veșnică prețuire și recunoștință, iar celor ce vor citi aceste pastorale minunate, cât mai mult folos duhovnicesc întru străbătarea neabătută a cărării Împărăției!

Pr. Prof. Vasile Gordon

1. Din Cuvântul Pastoral la Nașterea Domnului, 2008.
2. Din Cuvântul Pastoral la Nașterea Domnului, 2010.
3. Din Cuvântul Pastoral la Învierea Domnului, 2010.

Nașterea Domnului – centrul universului și răscrucea istoriei

Crăciunul veșnicului astăzi¹

Iubiții mei fii sufletești,

Printre cântările Utreniei din 25 Decembrie se află și unul din cele mai frumoase texte ale imnografiei noastre răsăritene: *Condacul Nașterii*, întocmit de Sfântul Roman Melodul și cântat pentru întâia oară chiar de el în biserica Sfânta Sofia din Constantinopol. Imnul sună astfel:

Fecioara astăzi pe Cel mai presus de ființă naște,
și pământul peștera Celui neapropiat aduce;
îngerii cu păstorii slavoslovesc
și magii cu steaua călătoresc;
că pentru noi S-a născut Prunc tânăr
Dumnezeu Cel mai-nainte de veci.

Ați observat, desigur, cum marea lui frumusețe literară se alcătuieste pe o rară adâncime de cugetare teologică, una din cele mai rafinate de-a lungul secolelor creștine. Să ne oprim puțin asupra lui și să încercăm a-i desluși înțeleșurile.

A-L naște Fecioara pe Hristos înseamnă a-I da ființă Celui ce este mai presus de ființă; a-L naște-n trup omenesc pe Cel ce l-a făcut pe om; a-L

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 1993.

aduce-n timp pe Cel ce este deasupra timpului; a-L întrupa pe Creator în trupul propriei Sale creații. Aici se cuprinde întreaga taină a pogorării lui Dumnezeu pe pământ.

Iar pământul? Ce face pământul? Se poartă ca o ființă vie: Celui neapropiat Îi aduce peștera. „Cel neapropiat” nu este altcineva decât Dumnezeul veșnic și nesfârșit, Cel de Care nu te poți „apropia” pentru că El nu este într-un anumit loc, ci pretutindeni. Dumnezeu este Acela Care izvorăște „lumina cea neapropiată”, Strălucirea care copleșește orice altă lumină, Soarele duhovnicesc în ale cărui raze se scaldă, ca într-o baie de sfințenie, sufletele celor mântuiți. Pământul, da, pământul este cel ce-I aduce peștera. Aici cuvântul „a aduce” înseamnă, de fapt, „a produce”, a pune înainte, a oferi ceva cuiva. E ca și cum pământul ar ține pe palme peștera din Betleem și I-o îmbie lui Dumnezeu pentru ca Acesta să-Și afle adăpost spre a Se naște-n trup. Peștera nu e o construcție făcută de mână; ea face parte din plămada însăși a pământului. Prin faptul însă că-L adăpostește pe Dumnezeu, ea devine cer, așa cum preafrumos se spune în *Axionul Nașterii*: „cer fiind peștera”. Din acest moment, peștera încetează de a mai fi o simplă încăpere; pereții ei dispar și-n locul lor se deschide nesfârșitul ceresc, al Tatălui *Carele este în ceruri* și Care-Și trimite Fiul să Se nască pe pământ, anume într-o grotă deschisă spre inima pământului și pe care el, pământul, I-o oferă din inimă.

Știm din Sfânta Scriptură că-n preajma Betleemului se aflau niște păstori care-și păzeau, noaptea, turmele. Ei au fost primii cărora îngerul Domnului le-a vestit nașterea lui Hristos și primii care-au văzut și auzit mulțimile îngerilor cântând: „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoire!”. „A slavoslovi” este un cuvânt greu de tradus în românește. Îi corespunde grecescul „a doxologi”, dar nici acesta nu presupune o traducere ușoară. Verbul înseamnă: a-I aduce slavă lui Dumnezeu cântând; a-L glorifica pe Dumnezeu; a-I cânta lui Dumnezeu cântări de laudă. Este exact ceea ce făceau îngerii în momentul nașterii lui Iisus. Imnul nostru întregește imaginea biblică și ni-i înfățișează pe păstori îndreptându-se spre peștera Betleemului și cântându-I lui Dumnezeu laolaltă cu îngerii de deasupra. Așadar, alte hotare care se topesc: cerul se întrepătrunde cu pământul și pământul cu cerul, purtătorii de trup cântă împreună cu cei fără de trup, lumile care pân-atunci păreau străine se regăsesc în armonia lor dintru-nceput. „Îngerii cu păstori slavoslovesc...”

„...și magii cu steaua călătoresc.” Magii erau niște înțelepți ai Răsăritului care se îndeletniceau îndeosebi cu astrologia, adică cu cititul în stele; ei cercetau noaptea zodiile, în speranța că de la ele vor căpăta răspunsuri la marile lor întrebări despre viață și moarte, despre traiul omului și al omenirii. E sigur că astfel de răspunsuri nu puteau veni de la niște astre neînsuflețite, ci numai de la Dumnezeu, Cel ce le-a creat și care poate să facă din ele instrumente ale voii și planurilor Sale. Pe de altă parte însă, până la acei magi ajunseseră Scripturile proorocilor evrei, cele ce vesteau

venirea Unsului lui Dumnezeu, Cel ce avea să fie Mântuitorul tuturor oamenilor. Atunci, la un moment dat, Dumnezeu a făcut ca în cugetele acelor înțelepți să se întâlnească Scripturile cu astrele; în acest fel, din marea mulțime a stelelor cerului s-a ales una care să le lumineze Scripturile; ea le-a devenit astfel călăuză-n cale lungă, purtându-i până la Ierusalim și apoi până la locul unde, în sfârșit, aveau să-L afle pe Pruncul Iisus, Căruia I s-au închinat cu daruri. Iată, așadar, cum „magii cu steaua călătoresc”; ei, magii, cei ce se închinau stelelor, de la o stea au învățat să I se închine lui Hristos, Cel ce era mai mult decât o stea și decât toate stelele la un loc: El era „Soarele Dreptății”, Cel ce crease stelele și-n fața Căruia stelele pălesc. Drumul magilor călăuziți de stea devine astfel lungul drum al omenirii către Dumnezeu Cel adevărat, dar și părtășia întregului univers la descoperirea acestui drum. Dacă îngerii merg laolaltă cu păstorii prin cântec, steaua merge laolaltă cu magii prin lumină. „Câtă splendoare!”

Dar, iubiții mei, pentru ce toate acestea? Ne-o spune tot imnul: fiindcă „pentru noi S-a născut Prunc tânăr, Dumnezeu Cel mai-nainte de veci”. Da, „pentru noi și pentru a noastră mântuire”, cum se spune în Simbolul Credinței. Domnul S-a născut nu numai pentru păstori și nu numai pentru magi, nu numai pentru păgâni și nu numai pentru fiii lui Israel, nu numai pentru oamenii simpli și nu numai pentru cei învățați, ci „pentru noi toți”, pentru tot omul. Că dacă prin Adam, părintele omului, a venit moartea tuturor oamenilor, prin Iisus Hristos, Fiul Omului, a venit Viața întregii omeniri. Da, acesta a fost singurul motiv și singurul scop al pogorării lui Dumnezeu pe pământ; de dragul nostru a făcut-o, al tuturor oamenilor, chiar și atunci – dar mai ales atunci – când ei devin peste măsură de păcătoși. Mai mare iubire decât aceasta nici că se poate!

Iubiții mei, imnul acesta își propune în primul rând să readucă în amintirea noastră evenimentul istoric al nașterii Domnului, faptul că acum o mie nouă sute nouăzeci și trei de ani S-a născut Iisus în Betleemul Iudeii. Această naștere e un fapt real, atestat de Sfintele Evanghelii și de alte mărturii contemporane, iar comemorarea faptului e menită să-l reactualizeze în propriile noastre conștiințe. În același fel sărbătorim, de pildă, atâția ani de la nașterea unui mare scriitor, a unui mare muzician, a unui mare om de știință sau a unui mare erou.

Dar sărbătoarea noastră creștină e mai mult decât atât, adică mai mult decât o simplă comemorare, oricât ar fi ea de strălucită. În chiar prima propoziție a imnului pe care vi-l înfățișez există un cuvânt-cheie, care-i dă cântării și o altă măsură, mult mai adâncă. Ascultați: „Fecioara astăzi pe Cel mai presus de ființă naște”. Cheia spre adâncime este cuvântul „astăzi”. Fecioara, într-adevăr, L-a născut pe Hristos *atunci*, în zilele regelui Irod, dar Îl naște și *astăzi*, în vremea noastră, în chiar clipa când comemorăm evenimentul. Atunci s-a petrecut nașterea istorică, *astăzi* se petrece nașterea mistică, pogorârea tainică a lui Iisus în viața noastră duhovnicească. Aceasta

este una din tainele creștinismului: în plan istoric, comemorarea evenimentului religios ne face contemporani cu el; în plan duhovnicesc, transfigurarea mistică îl face contemporan cu noi. Oare nu credem noi că Domnul, Cel ce o singură dată S-a jertfit pe cruce, Se jertfește neconținut în actul mistic și real al fiecărei Liturghii? Or, El Se jertfește-n fiecare Liturghie pentru că de fiecare dată Se și naște-ntr-însa. Liturghia se începe în frida proscomidarului, unde este zugrăvită Nașterea Domnului, și se termină pe sfântul antimis, unde este zugrăvită punerea Sa în mormânt, ca prefirare a Învierii.

Că este așa ne-o dovedește un alt cuvânt al imnului, care se află în ultima frază. Ascultați din nou: „Că pentru noi S-a născut Prunc tânăr”. De ce „tânăr”? Nu este acesta un cuvânt de prisos? Ce poate fi mai „tânăr” decât un prunc de abia născut?... Ei bine, cuvântul acesta de la urmă, „tânăr”, îl întărește pe cel de la-nceput, „astăzi”. Orice prunc omenesc e menit să și-mbătrânească; odată-mbătrânit, el devine pruncul *de atunci*, de altădată. Nu însă și Pruncul cel dumnezeiesc: El rămâne veșnic tânăr, veșnic fraged, El e de-a pururi Pruncul *de acum*. Nașterea Domnului e mai mult decât un moment al păstorilor și al magilor; ea este și un moment al nostru, al celor de față și viitori, în toată sfințenia și strălucirea lui.

Sfântul Ioan Gură de Aur spune într-o rugăciune: „[Tu, Doamne Iisuse], precum ai binevoit a Te culca în peșteră și-n ieslea necuvântătoarelor, așa binevoiește a intra și în ieslea necuvântătorului meu suflet”. Rugăciunea e atât de limpede, încât nu mai are nevoie de tâlcuire.

Iată că Nașterea Domnului devine centrul universului și răscrucea istoriei. Dacă pentru ea cântă îngerii, dacă la ea aleargă păstorii, dacă spre ea se îndreaptă magii, dacă pământul cel nesimțitor îi îmbie peștera și steaua cea rece îi revarsă lumina, atunci noi, noi ce-i putem aduce? Ne-o spune Sfântul Ioan Gură de Aur: ieslea sufletului nostru; o iesle caldă, curată, binemiroitoare, duhovnicească, în care dumnezeiescul *Prunc tânăr* să Se nască *astăzi*. Dacă Iisus nu Se naște, tainic și real, în ființa fiecăruia dintre noi și dacă El nu devine, în aceeași ființă, Hristosul euharistic, atunci Crăciunul nostru nu e mai mult decât o simplă comemorare omenescă. Și ar fi păcat. Imnul Sfântului Roman Melodul ne dezvăluie taina prin care evenimentul istoric al nașterii Domnului se strămută în noi, în fiecare din noi: pământul I-a deschis peștera, noi să-I deschidem ieslea. Cu El în suflet, astfel întineriți prin tinerețea Lui și înnoiți prin noutatea Lui, ne îndreptăm și spre Anul acesta cel Nou pe care vi-l doresc, din toată inima, plin de sănătate, vrednicie, îndestulare casnică și belșug duhovnicesc. Amin!

*Pedagogia aşteptării optimiste*¹

Iubiții mei fii sufletești,

Sfântul Evanghelist Luca istorisește că, la patruzeci de zile după ce Sfânta Fecioară Îl născuse pe Domnul Iisus, L-a dus la templul din Ierusalim ca să plinească cele rânduite de Lege (Lc 2,22-39). Acolo dumnezeiescul Prunc a fost întâmpinat și ținut în brațe de bătrânul Simeon, care L-a mulțumit lui Dumnezeu că-L vedea cu ochii săi pe Cel ce aducea, în sfârșit, mântuirea tuturor popoarelor. Evanghelistul însă ne dă și un amănunt: Dreptul Simeon era și el „*așteptând* mângâierea lui Israel”. Cu alte cuvinte, el se număra printre cei ce *așteptau* nașterea lui Iisus, o naștere ce avea să aducă eliberarea poporului israelit și, prin el, a tuturor neamurilor, din robia păcatului. Înaintat în vârstă, Simeon era purtătorul unei făgăduințe din partea Duhului Sfânt, anume că „nu va vedea moartea până ce nu-L va vedea pe Hristosul Domnului”: omul îmbătrânise întru așteptare.

Așteptarea e o veghe sufletească în care se amestecă neliniștea, nerăbdarea, teama, speranța, dorul, uneori deznădejdea prelungă, alteori bucuria prematură. Dacă-i vorba de un eveniment, nu aștepti decât ceea ce știi, ceea ce bănuiești sau ceea ce s-a spus că trebuie să se întâmple. Așteptarea nu-i niciodată fără obiect; ea are întotdeauna înaintea-i fie o persoană, fie un fapt, fie pe amândouă. Dacă evenimentul se presupune fericit, atunci intervine și o enormă dilatare a timpului: celui ce așteaptă „i se pare mult” până să se bucure de fericire.

Noi, creștinii, știm că în lumea aceasta nimic nu e întâmplător, că totul face parte dintr-o anume rânduială a lui Dumnezeu. Cu atât mai mult nașterea propriului Său Fiu, a Domnului nostru Iisus Hristos. Dacă ea era

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 1994.

așteptată, înseamnă că fusese vestită; și dacă fusese vestită, înseamnă că mai înainte fusese făgăduită.

Făgăduită de cine? și când? și de ce? Ne-o spune Sfânta Scriptură, în capitolul 3 din Cartea Facerii: După ce Eva s-a lăsat amăgită de șarpe și după ce l-a făcut și pe bărbatul ei să devină neascultător față de Dumnezeu, amândoi oamenii, strămoșii noștri, au fost alungați din rai, ca pedeapsă pentru păcatul lor. Atunci Dumnezeu l-a blestemat pe șarpele-diavol, adăugând: „Dușmănie voi pune între tine și femeie, între seminția ta și seminția ei; Acela îți va ținti ție capul, iar tu îi vei ținti călcâiul” (Fc 3,15). Să ne oprim puțin asupra acestui text și să observăm mai întâi că blestemul nu cade asupra omului, ci asupra diavolului, de la care pornise ispitirea. În al doilea rând, o mare adversitate se instituie între femeia care se lăsase ispitită și șarpele care o ispitise; dar nu numai între ei ca persoane, ci și între urmașii lor; așadar, un război de lungă durată, în care diavolul va căuta să-și mențină și consolideze victoria, dar în care, pe de altă parte, omul va căuta să-și răzbune înfrângerea și să-l înfrângă pe Cel-Viclean. În al treilea rând, dacă lupta s-ar da numai între cele două seminții, adică între urmași, aceasta n-ar spune mare lucru; e ca și cum am vorbi de două armate fără comandanți (există și unele traduceri greșite ale Bibliei, care pot duce la această concluzie). Acum însă intervine importanța textului. Ascultați: „Acela îți va ținti ție capul, iar tu îi vei ținti călcâiul”. Ei bine, cuvântul „Acela” (sau „El”) e un pronume care nu se referă la seminție (la urmași, la descendență), ci la o persoană de sex masculin ce se va naște din această seminție, adică din urmașii Evei. Sfinții Părinți, încă din vechime, au văzut aici un text profetic: „Acela” nu poate fi decât Fiul lui Dumnezeu, Iisus Hristos, Cel ce Se va naște din „Eva cea nouă”, Sfânta Fecioară Maria. E motivul pentru care acest verset a fost numit „Protoevanghelia”, adică Evanghelia de dinainte de Evanghelie.

Vedeți acum, iubiții mei frați, părinteasca purtare de grijă a lui Dumnezeu față de copiii care-I greșiseră: în chiar clipa când i-a pedepsit, tot atunci le-a făgăduit iertarea. Blestemul asupra șarpelui este, în fapt, binecuvântare asupra omului. Prin păcat, omul se solidarizase cu Cel-Rău; Dumnezeu însă îi desparte printr-o dușmănie perpetuă (de altfel, aceasta este singura ură pe care El o permite: aceea împotriva diavolului). Și pentru ca omul să simtă că locul său nu este alături de Satana, Dumnezeu îi făgăduiește mântuirea prin „Acela” ce avea să Se nască în Betleemul Iudeii. Așadar, începutul întrupării Domnului este *făgăduința*.

La rândul ei, făgăduința avea să devină *vestire*. Prin Duhul Sfânt, ea va rămâne trează în conștiința proorocilor Vechiului Testament și, prin ei, în conștiința lumii. Cel dintâi care a anunțat venirea lui Mesia a fost însuși Moise, marele și puternicul profet al poporului ales: „Prooroc ca mine vă va ridica Domnul, Dumnezeul vostru, dintre frații voștri; pe Acela să-L ascultați” (Dt 18,15). Observați cum Moise prevestește chiar cuvintele

pe care Dumnezeu-Tatăl le va rosti atunci când Domnul se va schimba la față pe muntele Taborului: Pe Acesta să-L ascultați!” (Mt 17,5; Mc 9,7; Lc 9,35).

Aproape toți proorocii de după Moise, de-a lungul câtorva secole, L-au vestit pe Mesia cel făgăduit, fiecare aruncând asupra-I un anume snop de lumină: Isaia, că se va naște din Fecioară (Is 7,14); Miheea, că nașterea se va petrece în Betleem (Mi 5,2); Osea, că va pribegi în Egipt (Os 11,1); Ieremia, că-n urma Sa vor fi uciși pruncii din Betleem (Ir 31,15); Isaia, că va fi precedat de Ioan Botezătorul (Is 40,3); același Isaia, că va locui în Galileea (Is 9,1-2); Zaharia, că va fi vândut pe 30 de arginți (Za 11,12-13); și iarăși Isaia, supranumit și „evangelistul Vechiului Testament”, deși a trăit cu 800 de ani înainte de Hristos, a descris pe larg propovăduirea, patimile, moartea și Învierea Domnului, deseori cu amănunte menite să uimească; și nu mai puțin a făcut aceasta proorocul și regele David, în Cartea Psalmilor săi. Ei bine, toate aceste texte profetice, citite săptămânal în sinagogă, pătrundeau din ce în ce mai adânc în conștiința poporului, se perpetuau din generație în generație și întrețineau continuitatea idealului mesianic.

Așa se face că vestirea făgăduinței a devenit *așteptare*. Am amintit de Dreptul Simeon, cel ce era *așteptând* mângâierea lui Israel. Dar nu numai el. Pe lângă același templu viețuia și bătrâna proorociță Ana, care „Îi mulțumea lui Dumnezeu și le grăia despre El tuturor celor ce așteptau mântuire în Ierusalim” (Lc 2,38). Așadar, era vorba de un fenomen generalizat. Sfântul Evanghelist Luca e foarte limpede atunci când e vorba despre momentul în care a apărut Ioan Botezătorul: „Și cum tot poporul era în *așteptare* și toți se întrebau în inimile lor despre Ioan: Nu cumva el este Hristosul?” (Lc 3,15). Și cum să nu se întrebe, de vreme ce însuși Ioan avea să-și trimită ucenicii la Iisus cu întrebarea: „Tu ești Cel ce va să vină, sau pe altul să așteptăm?” (Lc 7,19). Sentimentul acesta dăinuia nu numai printre oamenii sărmani, ci și printre dregătorii de seamă ai societății iudaice. Unul din aceștia era și Iosif din Arimateea, cel ce după răstignirea Domnului s-a dus la Pilat să-i ceară trupul spre a fi înmormântat; despre el ni se spune că „aștepta împărăția lui Dumnezeu” (Lc 23,51). Peste tot, *așteptare*, *așteptare*.

Acum e momentul, iubiții mei, să băgăm de seamă că toată această *așteptare* se întemeia pe *nădejde*. Știți că într-un fel așteaptă soldatul în tranșee începerea atacului și în alt fel așteaptă prizonierul eliberarea din lagăr. Omenirea avea sentimentul prizonieratului, al lipsei de libertate, al încercuirii, amintirea dureroasă – chiar dacă uneori subconștientă – că și-a pierdut cândva fericirea de a fi liberă. În auzul poporului ales stăruiau cuvintele proorocului Isaia, pe care Evanghelistul Matei le leagă de venirea Fiului lui Dumnezeu: „În numele Lui [al acestui Fiu] vor nădăjdui neamurile” (Mt 12,21). Așa se face că, după răstignirea Domnului, apostolii Luca

și Cleopa merg pe calea spre Emaus și-și mărturisesc tristețea față de „străinul” ce li se alăturase, fără să știe că, de fapt, „străinul” nu era altcineva decât Cel răstignit și înviat: „Iar noi nădăjduiam că El este Cel ce avea să izbăvească pe Israel” (Lc 24,21). Acest „noi” se referă, desigur, nu numai la ei, cei doi apostoli drumeți, ci și la toți cei ce purtau într-înșii nădejdea în eliberarea de sub robia păcatului.

Așteptarea devenise nădejde datorită faptului că la obârșia ei se afla o făgăduință, dar nu orice fel de făgăduință, ci anume aceea a lui Dumnezeu. El, Dumnezeu, este singurul care poate cu adevărat făgădui, pentru că este și singurul care poate să-și țină promisiunea. Și de vreme ce numai El e-n stare să-și țină cuvântul, înseamnă că numai în El se poate nădăjdui fără teama de a spera în zadar.

Și acum, la capătul nădejzii se află *plinirea*, adică prefacerea acesteia în realitate. Când anume se plinește făgăduința? Atunci când hotărăște Cel ce a făgăduit. Ne-o spune limpede Sfântul Apostol Pavel în Epistola sa către Galateni: „Când a venit plinirea vremii, Dumnezeu L-a trimis pe Fiul Său, născut din femeie, născut sub Lege, ca pe cei de sub Lege să-i răscumpere, ca să dobândim înfierea” (Ga 4,4-5). „Plinirea vremii” înseamnă, de fapt, plinirea planului lui Dumnezeu.

Iubiții mei fii sufletești,

Am zis „planul lui Dumnezeu” pentru că, dacă în lumea aceasta nimic nu e întâmplător, cu atât mai puțin întâmplătoare a fost nașterea Domnului. Ea se înscrie în uriașul plan al Creatorului de a-și elibera creatura din robia în care căzuse prin propria voință. Acest plan, așa cum am văzut, cuprinde patru acte: *făgăduința*, *vestirea*, *așteptarea*, *plinirea*. Primul și ultimul act, adică făgăduința și plinirea, îi aparțin lui Dumnezeu. Cele două de la mijloc, adică vestirea și așteptarea, îi aparțin omului. Pe de-o parte, dacă Domnul a făgăduit, El este și Cel ce plinește; pe de alta, fiind beneficiar al făgăduinței, omul este cel ce o vestește de-a lungul generațiilor și-i așteaptă, nădăjduind plinirea. Aceasta-nseamnă că Dumnezeu i-a rezervat omului dreptul, libertatea și bucuria de a participa la propria sa mântuire; dar pentru că acesta se dovedise slab în a-și chivernisi de unul singur libertatea, participarea lui e asistată de Duhul Sfânt, Cel ce i-a inspirat pe prorocii-vestitori și a făcut ca așteptarea mulțimilor să devină nădejde. Vedeți acum lucrarea lui Dumnezeu în toată măreția ei? Și atunci, de ce să ne mirăm că nașterea lui Iisus a fost cântată de îngeri, cinstită de păstori, temută de regi, adorată de magi, cercetată de astre, trimisă de cer și găzduită de pământ într-o mântuitoare îmbrățișare cosmică? O biată iesle dintr-o peșteră devine sălașul întregului univers!

Cu toate acestea, iubii mei, dacă întruparea Domnului înseamnă o încheiere, ea este, în același timp, și un început. De acum istoria omenirii se împarte în două, anii se vor număra în cei de dinainte de Hristos și cei de după Hristos. Odată întrupat, Fiul lui Dumnezeu va trăi pe pământ timp de peste treizeci de ani, va propovădui, va face minuni, va pătimi, va fi răstignit și va învia din morți. Dar nu S-a întors la Tatăl Său înainte de a ne face nouă, oamenilor, încă două mari făgăduințe. Pe cea dintâi le-a făcut-o sfinților Săi ucenici și apostoli: aceea că le va trimite pe Duhul Sfânt ca să desăvârșească ceea ce El învățase și să ne sfințească prin Biserica Sa. Ieșiți dintr-o așteptare, apostolii intrau în alta: încrezători în ceea ce le spusese Domnul, ei n-au părăsit Ierusalimul până în cea de a cincizecea zi de după Înviere, când Duhul Sfânt S-a pogorât într-adevăr peste ei și i-a mânat la propovăduire.

Pe cealaltă o făcuse mai înainte, dar plinirea ei nu avea loc decât la sfârșitul veacurilor; e vorba de cea de a doua venire a Domnului. Odată cu ea se vor petrece învierea cea de obște, judecata de apoi și începutul definitiv al vieții veșnice. Și dacă așteptarea este, așa cum am spus, o stare de veghe a sufletului, iată-ne și pe noi veghind în perspectiva ultimei făgăduințe a lui Dumnezeu, așa cum o și mărturisim, fiecare, în Simbolul Credinței: „Aștept învierea morților și viața veacului ce va să fie”. Mărturisim și credem. Credem și mărturisim. Mărturisim întru credință și credem întru mărturisire. Nădăjduim întru așteptare și așteptăm întru nădejde. În Domnul Dumnezeu ne e nădejdea, căci „El a zis și s-a făcut” (Ps 148,5): a zis că Se va întrupa – și S-a întrupat; a zis că va învia din morți – și a înviat; a zis că-L va trimite pe Sfântul Duh – și L-a trimis; a zis că va să vină din nou – și, în mod sigur, va veni!

În această stare de veghe sufletească vă doresc din toată inima să petreceți Sfintele Sărbători în pace, sănătate, belșug de lumină și spor de bucurii duhovnicești. La mulți ani!

*Pogorârea lui Dumnezeu printre oameni*¹

Iubiții mei fii sufletești,

De data aceasta îmi propun să vă vorbesc despre pogorârea lui Dumnezeu printre noi, oamenii, așa cum ne este ea înfățișată în câteva din minunatele noastre colinde de Crăciun. Să nu vă mire că mă abat puțin de la îndătinata regulă a Scrisorii Pastorale care citează cu precădere versete din Sfânta Scriptură și că apelez la citate din folclor. E bine de știut că nu puține din aceste colinde au o vechime tot atât de mare ca și creștinismul nostru și că ele au fost alcătuite de oamenii care cunoșteau bine Sfintele Scripturi, fie că erau preoți, fie dascăli, fie cântăreți de strună, fie țărani știutori de carte sau atenți la citirile din biserică. Colindele nu sunt altceva decât rostirea populară a unor lecturi biblice care s-au întâlnit cu harurile poetice și muzicale ale unor făurari de frumusețe. Departe de a fi niște simple versete versificate, ele sunt opere profund originale, dar originalitatea lor are grijă să se țină cât mai aproape de izvorul care a inspirat-o, adică de credința cea adevărată, așa cum credința însăși se sprijină, la rândul ei, pe izvoarele biblice. Iată un exemplu: când au alcătuit Crezul, Sfinții Părinți de la Niceea au precizat că Domnul Iisus Hristos a înviat a treia zi, „după Scripturi”, adică potrivit Scripturilor, adică așa cum ne spun Scripturile, ca să nu mai încapă nici o îndoială. Nu altfel mărturisește începutul unui colind, care sună așa:

O, pricină minunată
Din-nceput de lumea toată,
Din-nceput și din vecie
Precum la Carte ne scrie.

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 1995.

„Cartea” nu este altceva decât Biblia, iar versul acesta ultim e o trimitere la Epistola Sfântului Apostol Pavel către Romani 16,25, unde se vorbește despre Întruparea Domnului ca fiind „taina cea ascunsă din timpuri veșnice”, sau la Epistola către Coloseni 1,26, unde este numită „taina cea din veci ascunsă”.

Într-un alt colind ni se spune că cei trei crai de la Răsărit s-au lăsat călăuziți de stea

Și-au mers, după cum citim,
Până la Ierusalim.

Așadar: după cum citim în Sfintele Scripturi, ca să nu se creadă cumva că această istorisire ar fi fost născocită de închipuirea poetului popular. Totul izvorât din credință și întemeiat pe credință.

Înainte însă de a porni cu colindătorii pe la casele unde poposește micuțul Iisus, aș vrea să vă aduc aminte că Dumnezeu, în marea Sa bunătate față de noi, cei ce prin păcatele noastre ne-am îndepărtat de El, i-a lăsat mântuirii noastre toate căile deschise. Drumul dintre El și om se poate face, deopotrivă, în ambele sensuri. Când Domnul stă în așteptarea noastră, a celor ce călătorim pe cărările sau valurile vieții, glasul Său ne cheamă: „Veniți la Mine toți cei osteniți și împovărați, și Eu vă voi odihni” (Mt 11,28). Iar dacă ne-am apropiat de pragul ușii Sale și ne-am poticnit în șovăială, tot El este Cel ce, dinlăuntru, ne încurajează: „Bateți și vi se va deschide!” (Mt 7,7; Lc 12,36). Când însă noi ne aflăm înlăuntru, în casele noastre, însingurați și înstrăinați de un Iisus care călătorește, ostenit, în căutarea noastră, vocea Lui răzbate pervazul și ne trezește auzul: „Iată, Eu stau la ușă și bat; de-Mi va auzi cineva glasul și va deschide ușa, voi intra la el și voi cina cu el și el cu Mine” (Ap 3,20). Iată deci cum omul devine gazda lui Iisus și se învrednicește de un ospăț în care Dumnezeu Își află pe ale Sale dintru ale Sale.

Cunoaștem din Simbolul Credinței că Fiul lui Dumnezeu „pentru noi, oamenii, și pentru a noastră mântuire S-a pogorât din cer și S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria...”. Iată cum același lucru este spus într-un colind românesc, dar nu prin rostirea directă a teologiei, ci cu mijloacele harului poetic:

Pe o scară de argint
Se pogoară Domnul Sfânt.
Se pogoară rareori,
Numai pe la Sărbători.

Ei bine, „scara de argint” pe care se pogoară Domnul nu este altceva și altcineva decât Fecioara Maria, prin care Fiul lui Dumnezeu se întrupează,

devenind om. Metafora (căci așa se numește această figură de stil) este preluată din Vechiul Testament, unde se vorbește de scara pe care patriarhul Iacob a văzut-o în vis, o scară rezemată cu un capăt în cer și cu altul în pământ și pe care se urcau și se pogorau îngerii lui Dumnezeu (Fc 28,12). Asemenea ei, Sfânta Fecioară este legătura directă dintre cer și pământ, așa cum au văzut-o Sfinții Părinți și cum ne este arătată și în Acatistul Bunei-Vestiri: „Bucură-te, scară cerească pe care S-a pogorât Dumnezeu” (Icos 2). Colindul ne mai spune că această pogorâre nu este un fapt obișnuit, care se petrece zilnic sau săptămânal, ci un fapt sărbătoresc al unui timp sărbătoresc.

În legătură cu aceasta însă voi aminti un alt colind, de o mare adâncime teologică și frumusețe literară, care începe așa:

Mare-i seara de-astă seară
Dar nu-i seară de-astă seară,
Ci e seara lui Crăciun,
Lui Crăciun celui bătrân,
Când S-a născut Fiul Sfânt,
Fiul Sfânt pe-acest pământ.

Cu alte cuvinte, noi sărbătorim Nașterea Domnului *acum*, în acest an, dat totodată ne întoarcem în timpul de *atunci*, în urmă cu aproape două mii de ani, când Nașterea S-a petrecut ca fapt istoric, și trăim acel moment ca și cum am fi contemporani cu el. Același lucru, iubirii mei, vi-l spuneam și acum doi ani, în Scrisoarea Pastorală de Crăciun, numai că atunci îl citam pe Sfântul Roman Melodul: „Fecioara *astăzi* pe Cel mai presus de ființă naște”. Iată cum imnograful bizantin și poetul popular anonim se întâlnesc pe una din culmile rostirilor noastre de credință.

Prin întrupare, Fiul lui Dumnezeu a devenit oaspetele pământului, dar colindele noastre Îl aduc în aria și-n văzduhul neamului românesc, acesta devenindu-i gazdă. Betleemul nu mai e acolo, departe, în Palestina, ci undeva pe aici, pe-aproape, dincolo de marginea satului:

La Vitleem colo jos
Cerul arde luminos:
Preacurata
Naște astăzi pe Hristos.

Deși cerul e năpădit de lumină, Pruncul Se naște în singurătate, în mijlocul naturii. Natura însă poate fi și vătămătoare, fapt pentru care omul își ocrotește trupul împotriva vremuielilor. De data aceasta însă natura își recunoaște Stăpânul, pe Cel ce a făcut-o dintru început, și se face blândă, devine ea însăși umană în fața Pruncului, așa cum se rostește cu mare gingășie un alt colind:

Ploaia caldă
Că mi-L scaldă;
Vântul bate,
Nu-L răzbate;
Neaua ninge,
Nu-L atinge.

Dar dacă firea poate ocroti Pruncul ferindu-L de ea însăși, ea nu e în stare să-I dea ceea ce întotdeauna e de trebuință unui nou-născut. Ca atare, ne spune colindul Vitleemului de jos, Maica Sfântă stă aplecată desupra Fiului și plânge-ncetișor. De ce plânge?

Pentru că

N-are scutec de-nfășat,
Nici hăinuțe de-mbrăcat
Pentru Pruncul de-mpărat.

E ușor de reținut contrastul dintre originea împărătească a Pruncului și sărăcia, întru umilință, a Maicii Sale. Plânsul acesteia, poate că dus de vânt, pătrunde-n sat și-i trezește femeile, care aleargă într-un suflet la locul cu pricina și-i vorbesc mamei singuratice într-un grai de duioasă solidaritate a omului cu Dumnezeu:

Nu mai plânge, maica mea,
Scutecele noi ți-om da,
Pruncul sfânt de-i înfășa.

Astfel se încheie întâia treaptă a pogorării Domnului pe pământ și-n spațiul românesc. De aici, Pruncul „mititel și-nfășățel” intră pe seama copiilor, a nevinovaților, care-l duc în sat. Glasurile lor răsună de departe:

Sculați, sculați, boieri mari,
Sculați voi, români plugari,
Că vă vin colindători
Noaptea pe la cântători.

Ei pornesc deci cam în revărsatul zorilor, atunci când încep să cânte cocoșii. Pentru ca țărani să nu creadă că e vorba de o oarecare zarvă tinerească, menită doar să-i trezească din somn fără nici un rost, colindătorii se simt datori să-i liniștească:

Și nu v-aduc nici un rău,
Ci v-aduc pe Dumnezeu.

Din această clipă, copiii nu mai sunt simpli copii, ci au devenit *teofori* sau *hristofori*, adică „ Purtători de Dumnezeu” sau „Purtători de Hristos”. Dacă Maica Domnului a fost scara de argint pe care S-a pogorât Domnul, colindătorii sunt alaiul împărătesc prin care Domnul intră în Ierusalimul satului. Sătenii însă nu mai sunt nici ei simpli țărani, ci devin „boieri”, dar nu în înțelesul de clasă socială, ci în acela de nobili sau, cum se spune în Ardeal, domni. Împăratul nu poate fi primit decât domnește. Dacă, mergând cu crucea, preotul Îl aduce în case pe Dumnezeu care sfințește, copiii Îl aduc pe Dumnezeu care înobilează. Ajuns la pragul satului, colindul se întâlnește cu citatul biblic: „Iată, Eu stau la ușă și bat; de-Mi va auzi cineva glasul și va deschide ușa, voi intra la el și voi cina cu el și el cu Mine”.

Înainte de a se deschide ușile, se deschid inimile. Satul întreg s-a trezit și freamătă:

Sus, boieri, nu mai dormiți,
Vremea e să vă treziți,
Casa să v-o măturați
Și masa s-o încărcăți.

E masa la care creștinul se pregătește să-L primească pe Domnul. Vecinii par a se îndemna unii pe alții, ca nu cumva vreunul, asemenea celor cinci fecioare nebune din Evanghelie, să rămână în afara praznicului:

Ia sculați și slugile
S-aprindă făcliile,
Să măture curțile,
Curțile și casele,
Că vă vin colindele.

Dacă cerul ardea luminos acolo, deasupra Vitleemului, pământul arde și el, tot atât de luminos, aici, în vatra satului. Arderea lui Dumnezeu s-a întâlnit cu arderea omului. Lumina a năpădit ogrăzile cu mult înainte de răsăritul soarelui, căci în ele a intrat Soarele Dreptății, Răsăritul Cel de Sus. Acum se întâmplă un lucru pe care începutul colindului nu l-ar fi bănuț: odată intrat în casa creștinului, adus de copiii colindători, Iisus îi lasă pe aceștia să meargă mai departe spre a-L duce și în casele altora. El rămânând și totodată plecând, același și nedespărțit, ca un Dumnezeu ce Se află. Și nu e numai atât. Odată rămas în casă, Pruncul Iisus crește tainic și devine Domnul Iisus, bărbatul desăvârșit, ca și cum viața Sa cea istorisită în Sfintele Evanghelii s-ar reface și s-ar repeta sub ochii casnicilor Săi. Masa, într-adevăr, a fost încărcată cu toate bunătățile, dar nu pentru cei ce au colindat, căci acelor li s-au dat în traistă colăcei și covrigi și mere

și nuci, ci pentru Domnul care S-a așezat la ea și, iată-L, se ospătează împreună cu Simon Leprosul, împreună cu Lazăr și cu surorile acestuia, Marta și Maria, împreună cu Luca și Cleopa în Emaus și laolaltă cu ucenicii Săi pe malul Ghenizaretului. Faptul acesta extraordinar poate fi găsit într-un colind din Țara Loviștei, care sună așa:

Ci-mi aștept pe Dumnezeu
Să mi-l ospătez și eu
Cu vin roșu ovășit,
Dumnezeu fie sosit!
Intră-n casă după masă
Găsi-n casă masa-ntinsă
Și pe masă vatra plină.
Și ședea și Se-ospăta,
Ședea azi și ședea mâine,
Săptămâna, luna plină.
Dacă luna se-mplineară,
Dumnezeu afar-ieșeară,
Sus la cer se ridicară,
Lasă-n casă sănătate
Și prin curte bogătate.

Așadar, timpul pe care Domnul îl petrece în casa creștinului este o lună, ceea ce ar însemna de la Sfântul Nicolae, când încep copiii să învețe și să repete colindele, până la Sfântul Ion, când se cântă ultimele colinde. După aceea El Se ridică la cerul din care Se pogorâse pe o scară de argint, încheind astfel ciclul marilor Sărbători. Aici e bine să mai observăm ceva: potrivit acestui colind, Oaspetele intră în casă ca un Dumnezeu la singular, dar iese și Se înalță la cer ca un Dumnezeu la plural, ca și cum pe durata șederii Sale li s-ar fi descoperit gazdelor ca Dumnezeu treimic. Iată că și de data aceasta colindul se întâlnește cu Scriptura, căci e peste putință să nu vedem în el, transfigurată, ospația patriarhului Avraam, la stejarul Mamvri, când Dumnezeu S-a revelat pentru prima oară ca fiind în trei persoane. Și așa cum El l-a răsplătit pe Avraam cu binecuvântare și cu toate bunătățile pământului, tot astfel și pe gazda lui de acum, lăsând în urmă-I sănătate și bogăție. Dacă a fost primit cu cinste, iubire și mărinimie, Dumnezeu nu rămâne niciodată dator.

Am socotit de cuviință să vă spun aceste lucruri cu gândul la răuvoitorii care ne învinuiesc pe noi, ortodocșii, și mai cu seamă pe noi, românii, că practicăm un creștinism fcloric, lipsit de osârdia lecturilor biblice și de adâncimea meditațiilor teologice. Vi le-am spus pentru ca voi să cunoașteți că, tocmai dimpotrivă, creștinismul nostru a ieșit dintre scoarțele Bibliei și s-a revărsat, cântând, în viața caselor noastre, că la noi el este trăit nu

numai cu mintea și buna purtare, ci cu sufletul întreg. Așa l-am moștenit de la strămoșii noștri: prin Biserică, dar și prin colinde, prin zugrăveli, prin troițe și prin fântânile apelor vii. În colindele noastre nu veți găsi nici o abatere de la dreapta credință și nici o lunecare spre mândria deșartă, ci numai adevărul lui Dumnezeu și buna-cuviință a unui neam creștin. În anii dictaturii ateiste, când colindele au fost alungate din drumuri și cărări, ele s-au refugiat în biserică, acolo de unde pleaseră, ca în adăpostul lor firesc. Acum, în libertate, ele răsună din nou în văzduhul românesc ca tot atâtea mărturii ale creștinismului nostru plenar.

Vă spuneam la început că Dumnezeu i-a lăsat mântuirii noastre toate căile deschise. Iată, acum, în ceasul de față, când ne-am adunat aici, în sfânta biserică, pentru ca împreună să prăznuim Crăciunul liturgic, noi suntem oaspeți, iar Dumnezeu ne este gazdă. În același timp, cei ce ne-am împărtășit am devenit, la rândul-ne, gazdele lui Dumnezeu. Și tot gazde Îi suntem în casele noastre, unde ni L-au adus și ni-L aduc colindătorii. În felul nostru de a fi nu există nici un zid între bucuria din biserică și cea de acasă, ele fiind unite printr-o punte a colindelor și-a cântărilor de stea.

Întru lumina acestor bucurii vă doresc din toată inima să petreceți Sfintele Sărbători în pace, sănătate și sporuri duhovnicești. La mulți ani!

*Drumul dintre Eden și Betleem*¹

Iubiții mei fii sufletești,

Unul din vechile noastre colinde de Crăciun sună așa, în prima lui strofă :

Adam dacă a greșit,
Domnul din rai l-a gonit,
Din raiul cel din Eden,
Osândit cu greu blestem.

Așa a fost ; cântecul nu face altceva decât să rostească altfel, în versuri, un adevăr al Sfintei Scripturi.

Dumnezeu însă, în marea Sa bunătate și în părinteasca Sa milostivire, S-a îndurat de om chiar și atunci când acesta L-a supărat. Adam și Eva Îl mâniaseră prin păcatul neascultării, Dumnezeu i-a pedepsit alungându-i din rai, dar tot atunci, în chiar clipa aceea, le-a făgăduit că, la vreme potrivită, le va trimite un Mântuitor care să-i scoată din robia diavolului (cf. Fc 3,15). Atunci a început lungul și anevoiosul drum al omenirii de-a lungul propriei sale istorii, atunci a început și drumul acestei făgăduințe prin conștiința oamenilor, când ca o flăcăruie mică de opaiț, când ca o torță adânc luminoasă, străbătând veacurile și mileniiile.

Pentru ca însă această lumină să nu se rătăcească prin hățișurile timpului, tot Dumnezeu a fost Acela Care i-a rânduit calea, și anume prin poporul lui Israel pe care l-a ales dintre neamuri și căruia i-a încredințat făgăduința. La porunca lui Dumnezeu și-a părăsit Avraam patria mesopotamă și a

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 1996.

călătorit cu turmele până ce s-a așezat în țara Canaanului; la porunca lui Dumnezeu i-a chemat Iosif pe frații săi în Egipt, unde poporul lui Israel avea să se înmulțească foarte; din porunca lui Dumnezeu i-a scos Moise pe israeliți din robia Egiptului și i-a făcut să rătăcească, vreme de patruzeci de ani, prin pustia Sinai; o generație a murit, o alta i-a luat locul, dar făgăduința și-a purtat flacăra din neam în neam, întreținută de însuși Moise. Cu ea, cu această făgăduință s-a întors poporul lui Israel în țara Canaanului, țară în care se afla și orașelul Betleem, locul de naștere al regelui și proorocului David, autorul Psalmilor, cel mai mare, mai puternic și mai limpede purtător al făgăduinței lui Dumnezeu. Și tot din porunca Domnului s-au ridicat profeții Vechiului Testament, atât cei mai mari, cât și cei mai mici, cei care, insuflați de Duhul Sfânt, L-au vestit cu graiuri înalte, uneori până la amănunt, pe Mesia cel așteptat. Dintre ei, Miheia este cel ce, cu șapte secole înainte, avea să rostească chiar și numele localității unde Acesta Se va naște: „Și tu, Betleeme, nu ești mai mic între căpeteniile lui Iuda, căci din tine va ieși Povățuitorul Care-L va păstori pe poporul Meu Israel” (Mi 5,1). Se poate spune, iubiții mei, că toată istoria Vechiului Testament nu este altceva decât un drum între Eden și Betleem, o călătorie de la Adam la Hristos. Ultima porțiune a acestui drum a fost parcursă, în chiar noaptea nașterii Domnului, de către păstorii ce primiseră vestea de la îngeri și care s-au grăbit să străbată distanța dintre turmele lor și ieslea din peșteră. Așadar, un drum încheiat.

Toate acestea s-au petrecut în conștiința mesianică a poporului ales.

Ce s-a întâmplat însă cu celelalte popoare ale pământului, mai numeroase și mai răspândite decât acela al lui Israel? E adevărat: ele erau păgâne, nu credeau într-un singur Dumnezeu, se închinau la idoli, aveau o moralitate scăzută; dar și ele se trăgeau din aceiași protopărinți, Adam și Eva, cărora Dumnezeu le făgăduise un Mântuitor. Desigur, Iisus Hristos avea să vină și pentru ele; dar, dacă și ele aveau drept la mântuire prin același Mântuitor, nu aveau ele și puțința de a nădăjdui în venirea Acestuia? Erau ele osândite să-și trăiască o istorie searbădă, lipsită de orice speranță?

Iubiții mei, Dumnezeu a avut grijă și de aceste popoare. În marea Sa bunătate și înțelepciune, El a sădit sămânța cuvântului Său în mințile cele mai luminate de pe fața pământului, așa încât o seamă de înțelepți să poată deveni un fel de profeți în mijlocul neamurilor lor. Se știe că, înainte de ivirea creștinismului, filosoful Platon ajunsese la credința că există un singur Dumnezeu și că El este Cel ce a făcut lumea. Câteva credințe și practici religioase care veneau din Asia și pătrundeau în Europa ajunseseră la concluzia că omul are suflet nemuritor, că există o viață veșnică, de dincolo de moarte, că în viața de dincolo omul poate să fie fericit dacă trăiește după anumite reguli morale și se curățește pe sine de păcatele grele. În Grecia, cărțile Sibilelor (un fel de preotese păgâne) ajunseseră chiar să prevestescă venirea unui Povățuitor. Prin toate acestea,

Dumnezeu pregătea omenirea păgână pentru marele eveniment ce avea să se petreacă prin nașterea Domnului. Știm, de asemenea, că strămoșii noștri daci credeau într-un singur Dumnezeu, credeau în existența sufletului și în nemurirea lui; iată unul dintre motivele pentru care poporul daco-roman a primit cu mare ușurință religia creștină, fără împotrivirile sau întârzierile cu care s-au creștinat alte neamuri, și iată de ce noi putem spune fără șovăire că poporul român s-a născut creștin.

Acum, iubii mei, putem înțelege mai bine de ce printre cântecele noastre de Crăciun se află și unul pe care îl știe toată lumea și care începe așa:

Trei crai de la Răsărit
Spre stea au călătorit
Și-au mers, după cum citim,
Până la Ierusalim.

Cine erau acești „crai”? Sfântul Evanghelist Matei îi numește „magi”, dar prin aceasta nu trebuie să înțelegem „vrăjitori”, ci astrologi, adică înțelepți care studiau mișcarea stelelor, a constelațiilor și, în general, a fenomenelor cerești, pe care însă le și tâlcuiau într-un anume fel. Astrologia era jumătate știință și jumătate superstiție, dar din ea s-a născut, cu vremea, știința exactă a astronomiei. Tradiția ne spune că cei trei se numeau Gașpar, Baltazar și Melhior și că veneau din Persia sau Arabia. Cercetând cerul, la un moment dat au văzut că una din stele (care nu era o stea căzătoare) se mișcă spre apus, ca într-un semn de călătorie. Prin aceea sămânța a cuvântului dumnezeiesc de care v-am vorbit, ei au legat acest fenomen de profețiile asupra nașterii unui Împărat universal și mântuitor, vestiri care vor fi ajuns la ei încă din vremea celor 60 de ani de robie a Evreilor în Babilon. Așa se face că magii, călăuziți de stea, au străbătut depărtările până la Ierusalim și de acolo până la locul unde se afla Dumnezeiescul Prunc, Căruia I s-au închinat și Căruia I-au adus daruri de aur, smirnă și tămâie.

Strofa pe care v-am citat-o nu spune că magii călătoreau „după stea”, sau „cu steaua”, sau „sub stea”, ci „spre stea”, ca și cum steaua nu le-ar fi fost călăuză, ci țintă. Într-adevăr, ei vor fi avut în minte, ca într-un ecou îndepărtat, profeția lui Balaam: „O stea va răsări din Iacob, un Om se va ridica din Israel” (Nm 24,17). Metafora profetică devenea realitate: Pruncul pe care-L căutau era însăși steaua la care trebuiau să ajungă.

Iată așadar că nu numai fiii lui Israel călătoreau spre Betleem, prin profeți și păstori, ci și fiii neamurilor pământului, prin cei trei magi. Betleemul devenise punctul spre care se îndreptau năzuințele omenirii întregi, locul de popas al tuturor așteptărilor, neliniștilor și aspirațiilor lumii.

Iubiții mei fii sufletești,

Acum e momentul să vă spun că nu numai omenirea călătorea spre Dumnezeu, ci și Dumnezeu spre omenire. Cel mai cunoscut și mai îndrăgit colind al nostru, *O, ce veste minunată*, se rostește așa:

Că la Vifleem Maria,
Săvârșind călătoria,
Într-un mic sălaș
Lângă-acel oraș
Născu pe Mesia.

Cunoaștem din Sfintele Scripturi, dar și din alte documente istorice, că la vremea aceea s-a făcut un recensământ poruncit de la Roma, care-i obliga pe toți cetățenii să se înscrie în localitatea de unde li se trăgea neamul. Știm că atât Sfânta Fecioară Maria, cât și Dreptul Iosif se trăgeau din spița regelui David, și mai știm că acesta se născuse în Betleem, unde tatăl lui fusese păstor. Aceasta a fost pricina pentru care Maria, însoțită și ocrotită de Iosif, a trebuit să facă o lungă călătorie de la Nazaret la Betleem, un drum cu atât mai lung și mai anevoios cu cât ea se afla în stare binecuvântată și în preajma sorocului de a naște. Dar, iubiții mei, adevărata, mântuitoarea călătorie nu era a Mariei, ci a Pruncului Care se afla în pânțele ei; El pornise din Nazaret, El străbătea văile și colinele Țării Sfinte, El se îndrepta spre Betleem, pentru ca acolo, în ieslea săracă, Dumnezeu cel nevăzut să Se facă printr-Însul văzut. Betleemul devenise astfel locul de întâlnire între om și Dumnezeu, între cei ce așteptau mântuirea și Cel ce venea să-i mântuiască, o întâlnire totală, deplină, de sus în jos, de jos în sus și din toate laturile. Dumnezeu și omul alergau să se întâmpine unul pe altul, ca două rude înstrăinate care nu s-au văzut de multă vreme și care au tânjit după marea lor regăsire. Acolo, la Betleem, păstorii și magii se întâlneau în ochii lui Iisus.

La numai patruzeci de zile de la naștere, Pruncul Iisus a fost dus în templul de la Ierusalim, pentru cele rânduite de Lege, și acolo a fost întâmpinat de Dreptul Simeon, fapt pentru care sărbătoarea din 2 februarie se numește „Întâmpinarea Domnului”. Dar nimeni nu poate întâmpina decât pe cel care vine, pe cel ce se apropie.

Este ceea ce va face Domnul Iisus de-a lungul propovăduirii Sale pe pământ. Toată viața Sa publică a fost o drumeție a lui Dumnezeu printre oameni. Încă înainte de venirea Sa la Iordan, Sfântul Ioan Botezătorul plinea o profeție a lui Isaia: „Glasul celui ce strigă în pustie: Gătiți Calea Domnului, drepte faceți-I cărările!” (Mt 3,3). În fapt, calea Domnului era „calea lui Dumnezeu” (Mt 22,16). Mai mult, El era nu numai Cel ce mergea pe cale: El era însăși Calea. Înainte de Patimă a fost întrebat de Toma:

„Doamne nu știu unde Te duci; iar calea, cum o putem ști? Iisus i-a zis: Eu sunt Calea, Adevărul și Viața. Nimeni nu vine la Tatăl decât prin Mine” (In 14,5-6).

Sfinții Apostoli au preluat acest adevăr și l-au dus mai departe; atât de departe și atât de puternic, încât cuvântul „Cale” a început să fie folosit în loc de „Biserică”. În Faptele Apostolilor ni se spune că Saul, înainte de convertire, îi căuta în Damasc pe cei ce „merg pe Calea aceasta” (FA 9,2), adică pe aceea a lui Iisus, pentru ca mai târziu să mărturisească în fața iudeilor, cu părere de rău: „De moarte-am prigonit această Cale” (FA 22,4), adică Biserica lui Hristos. Despre ucenicul Apollo din Efes ni se spune că era „școlit în Calea Domnului” și că doi creștini mai vechi „i-au arătat mai cu de-amănuntul Calea lui Dumnezeu” (FA 18,25-26).

Și era firesc să fie așa: Hristos este capul nevăzut al Bisericii, Biserica este trupul Său, așa încât ei nu pot merge decât împreună. Cel ce merge pe o altă cale decât aceea a Bisericii nu merge împreună cu Hristos. Oare nu știm că viața omului este o călătorie între leagăn și mormânt? Oare nu știm că istoria întregii omeniri nu e decât o călătorie între cele două raiuri, unul pe care l-a pierdut prin Adam și altul pe care l-a câștigat prin Hristos? Oare nu știm, tot de la Domnul, că strâmtă e calea pe care merg dreptii și că larg este drumul pe care merg păcătoșii?

Dar dacă, iubii mei, vrem să avem o imagine mai limpede a ceea ce este sau poate fi călătoria noastră mântuitoare, să ne aducem aminte că atât viața omului, cât și viața omenirii au fost comparate cu o mare întinsă și agitată, ale cărei ape sunt deseori bănuite de furtuni. Aceste furtuni sunt nu numai molimele și războaiele, ci și propriile noastre patimi. Cea mai întinsă mare pe care o cunoaștem a fost cea din vremea lui Noe, născută din potop, în care s-au înecat toți oamenii pământului, în afară de cei puțini care, prin porunca lui Dumnezeu, au intrat în corabia anume făcută pentru aceasta. Corabia lui Noe nu avea țință, de aceea nu avea nici cârmă și nici cârmaci; menirea ei era doar să se țină deasupra apelor și să le asigure celor dinlăuntru supraviețuirea, pentru ca ei să-i pună omenirii un nou început.

Dumnezeu S-a hotărât apoi să nu mai nimicească lumea prin potop. Într-adevăr, potop n-a mai fost, dar marea vieții a continuat să existe, deseori înălțându-se de viforul ispitelor. Potop n-a mai adus Dumnezeu peste omenire; în schimb, i-a dat omenirii o nouă corabie, și anume Biserica întemeiată de Fiul Său, Iisus Hristos, prin Sfinții Apostoli. Menirea ei este aceea de a străbate istoria; țința ei este sfârșitul veacurilor, pragul împărăției lui Dumnezeu; direcția ei este spre Răsăritul cel de sus; la cârmă ei nu este altcineva decât Cel ce a și întemeiat-o, Hristos Domnul. Ea îi poartă pe toți cei ce se botează în numele Sfintei Treimi, Îl mărturisesc pe Iisus Hristos ca Dumnezeu și Mântuitor, cred în poruncile Lui și se străduiesc să le împlinească, recunosc și respectă regulile interioare de navigație, reguli

care au fost statornicite de Duhul Sfânt prin Sfinții Apostoli și Sfinții Părinți. Noi toți, iubiții mei, ne aflăm în această corabie a Bisericii lui Hristos, singura care ne poate purta și mântui pe valurile vieții și istoriei. Simbolul acesteia este însuși locașul nostru de închinare, care are formă de navă. Domnul Hristos euharistic stă la cârmă pe Sfântul Prestol. Uitați-vă pe bolta altarului: acolo e zugrăvită Maica Domnului, Sfânta Fecioară Maria, cu fața îndreptată către noi, cei dinlăuntru. Ea parcă ne spune: „Valurile vieții sunt puternice, furtunile sunt năprasnice, corabia uneori se clatină, dar voi să nu vă temeți; Fiul meu e la cârmă, El vă va duce la limanul cel bun. Cândva, în vremurile de demult, oamenii și Fiul meu călătoreau unii către alții și s-au întâlnit la Betleem. De atunci, din clipa Betleemului, atât oamenii, cât și Fiul meu merg împreună. Aveți credință și încredere și vă veți mântui!”.

Este îndemnul pe care și eu vi-l dau astăzi, iubiții mei fii sufletești, odată cu binecuvântarea mea și cu cele mai bune urări de a petrece Sfintele Sărbători în pacea și bucuria Domnului.

Nașterea Domnului într-o cuprindere mai largă¹

Iubiții mei fii sufletești,

Scrisoarea pastorală sau, pe scurt, Pastorală este predica pe care episcopul o rostește nu numai în catedrala unde oficiază slujba, ci și, prin gura preoților, în toate bisericile din eparhia sa. Ea este cuvântul său de învățătură la sărbătorile mai însemnate ale calendarului bisericesc, dar mai ales la Crăciun și la Paști, când prezența credincioșilor la biserică e mult mai numeroasă decât în restul anului. De fiecare dată – și pe cât se poate – același eveniment religios este în alt fel apropiat și tâlcuit, într-atât de mare, nesfârșită, e bogăția învățăturilor ce se pot desprinde din paginile Sfințelor Scripturi și ale Sfinților Părinți. Cine ar putea pretinde vreodată că s-a spus totul și că n-a mai rămas nimic?

Iată de ce, iubiții mei, de data aceasta mi-am propus să vă înfățișez Nașterea Domnului într-o cuprindere ceva mai largă decât cea obișnuită; și aceasta pentru că ea nu începe cu sosirea Mariei în Betleem și nu se încheie cu închinarea magilor sau cu fuga în Egipt. Adâncimea ei duhovnicească și tâlcul ei adevărat se cuprind în trei momente cruciale, petrecute în trei locuri diferite și pe spații din ce în ce mai largi, care se nasc unul din altul.

Momentul dintâi se petrece în taina unei căsuțe din Nazaretul Galileii și ne este cunoscut sub numele de Buna-Vestire. Tânăra Fecioară Maria, crescută și educată la templu, în frica de Dumnezeu, se află în rugăciune. Pogorât printr-un snop de lumină, Arhanghelul Gavriil i se înfățișează ca

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 1997.

trimis al cerului și-i adresează o salutare care ar fi uimit chiar o principesă, necum o copilă simplă, de la țară. Apoi îi vestește că va naște un fiu care se va numi Iisus, Fiu al Celui-Preaînalt, veșnic stăpânitor pe tronul regelui David. Copleșită de mirare, Maria nu are timp să se gândească la legătura dintre viitorul ei Fiu și Fiul Celui-Preaînalt; ea se mărginește să întrebe, nedumerită, cum poate fi vorba de nașterea unui copil, de vreme ce ea nu e căsătorită și nici nu știe de bărbat. Îngerul mai face un pas înainte și-i descoperă taina: „Duhul Sfânt Se va pogori peste tine și puterea Celui-Preaînalt te va umbri” (Lc 1,35).

Aici, iubii mei, vreau să mă opresc o clipă, în dorința de a vă tâlcui două lucruri. Mai întâi, ca una ce-și petrecuse ani buni la templu, printre preoți învățați și printre cărți sfinte, Maria știa ce înseamnă a se pogori Duhul Sfânt peste cineva, și anume: a-l umple de darurile lui Dumnezeu, a face din acel cineva ființă aleasă, deosebită de oamenii obișnuiți. În al doilea rând, e de bănuț că ea, de asemenea, cunoștea înțelesul special al cuvântului „a umbri” în limbajul biblic: prezența sau acțiunea prin care harul sau puterea lui Dumnezeu lucrează asupra oamenilor. Astfel, în vremea lui Moise, un nor al lui Dumnezeu se oprea deasupra cortului mărturie și „îl umbrea”, adică făcea să locuiască în el mărirea Celui-Preaînalt (Nm 9, 18, 22, 10, 36). Bindecuvântând seminția lui Veniamin, Moise i-a proorocit că Dumnezeu „va umbri” zilnic deasupra ei, adică o va ocroti cu putere de sus (Dt 33,12). Mai târziu, în vremea Noului Testament, vom ști că un nor luminos i-a „umbrit” pe cei trei apostoli care văzuseră minunea schimbării la față în muntele Taborului, prin aceasta înțelegându-se că ei înșiși se împărtășeau de lumina cea neînserată ce izvora din ființa transfigurată a lui Iisus (Mt 17,5; Mc 9,7). Așadar, depășindu-și nedumerirea de a se vedea mamă în afara legăturii firești dintre bărbat și femeie, Maria înțelege că e vorba de o naștere suprafirească, a cărei zămislire nu e altceva decât plinirea puterii lui Dumnezeu prin lucrarea Duhului Sfânt. Maria însă mai pricepe ceva: spusa îngerului e doar o vestire, nu și o poruncă. Cu alte cuvinte, Dumnezeu a hotărât că acum e momentul – „plinirea vremii” (Ga 4,4) – să-și trimită Fiul în lume, printre oameni, ca Fiu al Omului, având asupra-Și toată firea omenească, în afară de păcat. Pentru aceasta, Fiul trebuia să Se nască dintr-o mamă care era ea însăși o fiică a neamului omenesc; și S-a oprit asupra Mariei din Nazaret. Dar Maria, ca orice ființă omenească, avea într-însa și darul dumnezeiesc al libertății, adică pe acela de a alege singură între o cale și alta. Era limpede că Dumnezeu o alesese pe ea, cea binecuvântată între femei, dar tot atât de limpede era și faptul că El, în același timp, îi respecta libertatea; în principiu, ea putea să spună „nu”. Or, tocmai prin această neînțeleasă înțelegere pe care ea, Fecioara, căuta să o înțeleagă¹, tocmai prin aceasta

1. Cf. Acatistul Bunei-Vestiri, icosul.

s-a luminat ea că, de vreme ce Dumnezeu Se poartă cu ea domnește, ea nu se poate purta altfel. Și, în fața îngerului care aștepta din partea-i un „da” sau „nu”, Maria și-a rostit alegerea: „Iată, roaba Domnului; fie mie după cuvântul tău!”. Din clipa aceea, îngerul nu mai avea nimic de făcut, misiunea lui se încheiase, nu avea decât să se întoarcă în cer; ceea ce a și făcut. Și tot atunci, în clipa aceea, Duhul Sfânt S-a pogorât în pântecul Fecioarei, sub umbrirea Celui-Preaînalt: Maria avea să devină mamă. Năpădită de bucurie, ea aleargă spre munte la rudenia ei, Elisabeta, în al cărei pântec se afla, în luna a șasea, cel ce va deveni Sfântul Ioan Botezătorul; acesta, de cum simte vecinătatea lui Iisus, tresaltă în sânul mamei sale, prefigurând astfel marea lor întâlnire de la apa Iordanului.

Al doilea moment: după aproape nouă luni, împăratul Octavian August poruncește un recensământ al evreilor din Palestina, care se aflau sub ocupație romană, ceea ce însemna o numărătoare pentru stabilirea impozitelor. Fiecare cetățean, bărbat sau femeie, trebuia să se prezinte la locul de baștină, unde să-și facă înscrierea în registrele imperiale. Maria din Nazaret, deși de condiție socială modestă, poartă într-însa sânge regesc: se trage din neamul lui David; aceluiași neam îi aparține și Iosif, logodnicul și ocrotitorul ei. Locul de baștină al lui David fusese localitatea Betleem. Așadar, cei doi pornesc la drum lung și anevoios. Împovărată de sarcină, în luna a noua, Maria ajunge la Betleem tocmai când i se apropie sorocul. Atunci, la Buna-Vestire, Dumnezeu întrebese; acum, la naștere, împăratul nu întreabă: ordonă; dar Dumnezeu rânduiește. Ce se mai petrece știm: negăsind nici un loc pe la hanuri (și, trebuie să adăugăm, nici o poartă deschisă pe la casele oamenilor), Maria își află adăpost într-o peșteră, unde Îl naște pe Fiul lui Dumnezeu și-L culcă, înfășat, în iesle. Îngerii cântă de bucurie-n cer, unul din ei le vestește păstorilor din preajmă, aceștia aleargă la staul și I se închină Pruncului; ceva mai târziu vor apărea magii de la Răsărit, călăuziți de stea, Îl vor afla pe Cel ce Se născuse „rege al Iudeilor” (Mt 2,2) și I se vor închina cu daruri de aur, smirnă și tămâie. Fiul lui Dumnezeu S-a întrupat pe pământ, Fecioara Maria e Născătoare de Dumnezeu, oamenii au dreptul să se bucure de plinirea unei străvechi făgăduințe (Fc 3,15). Trei lumi și-au dat mâna pentru plinirea ei: cerul a dat îngerii, pământul a dat peștera, oamenii au dat-o pe Sfânta Fecioară.

Al treilea moment, iubiții mei, se petrece după treizeci de ani. Puțini au fost cei ce știuseră că Fiul lui Dumnezeu se află pe pământ; acum nu mai e nimeni: îngerii s-au cufundat în azur, păstorii au plecat la oi, magii s-au întors în Răsărit; Dreptul Simeon a murit încă de-atunci; și proorocița Ana; nu mai erau nici Elisabeta, nici Zaharia; întors în Nazaret, Dreptul Iosif a murit și el, lăsând-o pe Maria împreună cu Fiul ei, să-L ajute și să fie ajutată, să-L ocrotească și să fie ocrotită. Între timp s-a ridicat Ioan Botezătorul, fiul Elisabetei, care propovăduiește la apa Iordanului, vestește apropierea împărăției cerurilor și împarte botezul pocăinței. La un moment

dat se apropie de el un tânăr cu plete castanii și-i cere să-L boteze. Ioan șovăie, Acesta stăruie, și iată-L pe Cel nou-botezat ieșind din apă; și iată că din cerurile deschise vede Ioan cum Duhul lui Dumnezeu Se pogoară în chip de porumbel deasupra lui Iisus; și din aceleași ceruri aude glasul lui Dumnezeu mărturisind despre Cel-Botezat că este Însuși Fiul Său Cel Iubit. La rândul său, Ioan va mărturisi în fața oamenilor, cu voce de tunet, că Iisus este Cel-Așteptat, Cel ce deschide Împărăția cerurilor, Cel ce ia asupra-Și păcatele lumii. De acum, calea Domnului e deschisă; Ioan i-a pregătit-o, misiunea lui e încheiată, Înaintemergătorul se va retrage din fața Mergătorului, pe care-L va mai întâlni la învierea Acestuia din morți. De acum e rândul lui Iisus să-Și înceapă misiunea pentru care fusese trimis de către Tatăl.

Acum vedeți, iubiții mei, cum cerul s-a descoperit treptat în cele trei momente? La Buna-Vestire, printr-un singur înger; la Naștere, prin mai mulți; la Botez, prin Însăși Sfânta Treime. Și vedeți cum ni s-a rostit Dumnezeirea nouă? La Buna-Vestire, unui singur om; la Naștere, mai multora; la Botez, omenirii întregi.

Iubiții mei fii sufletești,

În primele trei secole și jumătate, creștinătatea răsăriteană prăznuia Nașterea Domnului în aceeași zi cu Botezul, la 6 ianuarie, într-o singură sărbătoare care se numea Epifania, adică Arătarea Domnului. Aceasta însemna că cele două momente, deși distanțate în timp și spațiu, alcătuiesc una și aceeași descoperire a unuia și aceluiași Dumnezeu, văzut în trup. Dacă în această scrisoare pastorală am adăugat și momentul Bunei-Vestiri, e pentru ca noi, cei de astăzi, să avem o cuprindere mai largă, cât mai largă, a propriei noastre credințe.

E adevărat că, atunci când ne închinăm, noi rostim numele Tatălui și pe al Fiului și pe al Sfântului Duh; dar Sfânta Treime trebuie gândită întreagă, în sensul că cele Trei Persoane alcătuiesc un singur Dumnezeu, că ele sunt și rămân nedespărțite. E adevărat că omul e alcătuit din trup și din suflet; dar el se cere gândit întreg, fără primejdia de a crede că e numai trup sau numai suflet. E adevărat că textul Sfintei Scripturi e împărțit, convențional, în cărți, capitole și versete; dar versetul nu e un spațiu în sine, independent de celelalte, care poate fi tâlcuit separat, așa cum fac creștinii rătăciți, ci trebuie citit, interpretat și înțeles numai laolaltă cu ceea ce se spune înainte și după el, și chiar laolaltă cu alte versete foarte îndepărtate, dar înrudite cu el. E adevărat că Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu și El Însuși Dumnezeu; dar mintea, gândul, simțirea și evlavia noastră nu o pot lăsa deoparte pe Sfânta Sa Maică, pururea Fecioara Maria, cea în care El S-a zămislit și care I-a dat naștere, nici pe sfinții

îngeri care L-au slăvit deasupra Betleemului, nici pe Sfântul Ioan Botezătorul, cel ce a primit mărturia Tatălui ceresc și care, la rându-i, L-a mărturisit în fața lumii, nici pe Sfinții Apostoli și nici Biserica pe care El a întemeiat-o printr-înșii.

Așadar, vă îndemn să vă trăiți credința în întregul ei: în întregul ei adevăr, în întreaga ei putere, în întreaga ei frumusețe, în întreaga ei sfințenie. Să vă fie ea în suflet ca un fagure de miere în care se regăsesc toate florile câmpului, ca o rază albă care cuprinde în sine toate culorile curcubeului. Să vă fie ea, credința, luminare și bucurie și să rodească-n viața voastră prin roada iubirii celei lucrătoare, care este fapta bună. Nu-i uitați pe săracii și sărmanii lui Dumnezeu; nu-i uitați pe pruncii orfani sau părăsiți; nu-i uitați pe bătrânii singuri; nu-i dați uitării pe cei ce zac în suferință; nu-i ocoliți pe copiii condamnați la moarte prin teribila SIDA, ci faceți-i să simtă că și pentru ei S-a arătat Domnul, că și lor le surâde Sfânta Fecioară. Trăindu-vă astfel credința în plinătatea ei, bucuria Sărbătorilor voastre va fi deplină. Să le petreceți în pace, sănătate și cântec de colindă.

Nașterea Domnului în două ipostaze¹

Iubiții mei fii sufletești,

Iată, sărbătoarea Nașterii Domnului se află iarăși în mijlocul nostru, cu tot alaiul ei de icoane, colinde, cântece de stea, pregătiri, alergături, îngrijorări și speranțe, cu tot belșugul ei de lumini și de umbre. Iată că și în anul acesta ne-am adunat în peștera din Betleem, la ieslea în care S-a născut dumnezeiescul Prunc, ca să-L regăsim, să-L învăluim cu privirea, să-I aducem laudă și închinare. Fiecare din noi am venit de undeva și ne-am întâlnit aici. Unii am pornit tocmai din Nazaret, am călătorit împreună cu Maria și Iosif, am intrat cu ei în oraș; dar pentru noi s-au găsit locuri la han, ne-am odihnit, și numai a doua zi am aflat că printre noi fusese Dumnezeu și că noi n-am fost în stare să-L vedem, și nici măcar să-L bănuim, după cuvântul Evanghelistului: „În lume era și lumea printr-Însul s-a făcut, dar lumea nu L-a cunoscut; întru ale Sale a venit, dar ai Săi nu L-au primit” (In 1,10-11). Pe alții ne-au trezit păstorii și am alergat împreună cu ei să-I adiem Pruncului cântare îngerească. Alții, mai de departe, am călătorit împreună cu magii, călăuziți de stea, și-I așternem la picioare ofrandele inimilor noastre. Unii am sosit mai devreme, alții mai târziu, cu gândul la cei ce n-au venit deloc, fie din neputință, fie din nepăsare. Dar, iubiții mei, de oriunde și oricând vom fi poposit aici, trăim laolaltă imensa bucurie de a fi, în același timp, martori și părtași ai unui eveniment cosmic: Dumnezeu Se pogoară în lume și devine om în persoana lui Iisus Hristos, Fiul Său. Da, acesta este sentimentul obștesc, măreț, copleșitor: bucuria. Pruncul de acum ne va spune mai târziu prin pana Evanghelistului Ioan: „Femeia, când e să nască, se întristează pentru că i-a sosit ceasul; dar după

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 1998.

ce naște copilul nu-și mai aduce aminte de durere, pentru bucuria că s-a născut om pe lume” (In 16,21). Or, dacă bucuria este aceea care însoțește nașterea unui simplu om, cum să nu fie tot ea aceea care însoțește întruparea lui Dumnezeu? În sărbătorile Crăciunului se bucură nu numai creștinii, dar și mulți dintre necreștinii; nu numai credincioșii, dar și necredincioșii: aceștia, de pildă, nu sunt în stare să creadă că Iisus Hristos a înviat, dar cred, cel puțin, că S-a născut; nu cred în dumnezeirea Sa, dar nu-I tăgăduiesc existența; nu cred în Crăciun ca sărbătoare religioasă, dar îl acceptă ca sărbătoare tradițională, onorată cel puțin cu un brad împodobit și cu o masă îmbelșugată. Iar acum, în anii din urmă, când Nașterea Domnului a redevenit sărbătoare legală, bucuriei spirituale i se adaugă și aceea a unui răgaz de odihnă. Sărbătoarea e un ospăț la care sunt chemate toate făpturile lui Dumnezeu.

Iubiții mei,

Ca orice sentiment adevărat, bucuria acestui praznic e deplină numai dacă este și înțeleasă; și anume, înțeleasă cu înțelegere lăuntrică, duhovnicească. Iată de ce vă adresez acum această scrisoare pastorală: să încerc a scoate la lumină faptul că Nașterea Domnului are un sens mult mai adânc și o cuprindere mult mai largă decât acelea cu care suntem obișnuiți, că ea este legată nu numai de Betleemul Iudeii din vremea lui Irod cel Mare, ci și de alte două ipostaze: una care o precedă și alta care-i urmează.

Pentru aceasta mă voi sprijini pe Sfântul Apostol Ioan. Iată ce spune el în deschiderea Evangheliei pe care a scris-o sub inspirația Duhului Sfânt: „Întru-nceput era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Cuvântul Dumnezeu era. Toate printr-Însul s-au făcut și fără El nimic nu s-a făcut din ceea ce s-a făcut” (In 1,1,3).

Așadar, e vorba de un personaj pe Care Evanghelistul Îl numește „Cuvântul” (vă rog să rețineți: nu „Cuvânt”, ci, articulat, „Cuvântul”), Care nu numai că se află la Dumnezeu (adică împreună cu Dumnezeu), dar Care este El Însuși Dumnezeu. „Cuvântul” în limba greacă se cheamă „Logos”, iar filosofii din vechime înțelegeau prin el „puterea creatoare a lui Dumnezeu”. Evanghelistului însă i s-a descoperit că Logosul nu e o simplă putere divină sau doar un mod al dumnezeirii de a se manifesta, ci o Persoană divină Care are, printre altele, puterea de a Se rosti, de a fi Cuvântul Care cuvântă și creează. Ei bine, prin Ioan ni s-a descoperit un adevăr extraordinar: Logosul sau Cuvântul nu este altcineva decât cea de a doua Persoană a Sfintei Treimi, Fiul lui Dumnezeu, Cel născut în eternitate din sânurile Tatălui, „mai-nainte de toți vecii”. Acest adevăr fusese prefigurat cu mult înainte de către profetul David în unul din psalmii săi, punând rostirea nu pe seama lui, ci a altor două persoane: „Zis-a Domnul către Mine: Fiul Meu

ești Tu, Eu astăzi Te-am născut” (Ps 2,7). Înțelegem limpede că Fiul este Cel ce vorbește, citând mărturia Tatălui cum că L-a născut „astăzi”, adică într-un „astăzi” perpetuu, într-un prezent continuu, care nu are nici trecut, nici viitor. Tot prin descoperire știm că Fiul, trimis de Tatăl, S-a întrupat în persoana lui Iisus Hristos și că Acesta, înainte de patimă, I Se ruga Părintelui Său astfel : „Și acum, preamărește-Mă Tu, Părinte, la Tine Însuși, cu slava pe care am avut-o la Tine mai înainte de a fi lumea” (In 17,5). De aceea Sfinții Părinți au ținut să precizeze în Simbolul Credinței că Fiul lui Dumnezeu este „născut, iar nu făcut”, adică nu creat în timp, ci născut din Tatăl mai înainte de apariția timpului, a spațiului și a lumii.

Întorcându-ne acum la Evanghelistul Ioan: vorbind despre Cuvântul (sau Logosul sau Fiul) lui Dumnezeu, ne spune că „toate printr-Însul s-au făcut”, cu precizarea fermă că „fără El nimic nu s-a făcut din ceea ce s-a făcut”. Altfel spus, Fiul a participat nemijlocit, împreună cu Tatăl, la crearea lumii: „a cerului, a pământului, a tuturor celor văzute și nevăzute”. Acum înțelegem mai bine spusa Sfântului Ioan : „Întru-nceput era Cuvântul”. El folosește verbul „era”, ceea ce înseamnă: la începutul lumii, atunci când a fost ea creată, Fiul se afla în ființă, ca Unul ce Se născuse din Tatăl, repet, „mai înainte de toți vecii”.

Și acum, iubii mei, să revenim la Betleem. Întreaga Sfântă Scriptură nu lasă nici o urmă de îndoială că Cel născut din Sfânta Fecioară Maria era Fiul lui Dumnezeu. O știa, cu mult mai bine și mai înainte de toți contemporanii și urmașii ei, Fecioara însăși. În casa ei din Nazaretul Galileii i se arătase îngerul Gavriil cu bunăvestirea că va naște un fiu. Nedumeririi ei că nu e cu putință să nască, de vreme ce nu e căsătorită și nu știe de bărbat, îngerul îi răspunde : „Duhul Sfânt Se va pogori peste tine și puterea Celui-Preaînalt te va umbri; pentru aceea, și Sfântul Care Se va naște din tine Fiul lui Dumnezeu Se va chema” (Lc 1,35). Așadar, iată-L născându-Se în timp din Tatăl pe Cel ce, din același Tată, Se născuse mai înainte de timp. Înseamnă oare aceasta că El S-a născut de două ori? Nicidecum! Cel născut din Maria este una și aceeași Persoană cu Cel născut din Tatăl, numai că „atunci”, „mai înainte de toți vecii”, El era doar duh, „Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat”, pe când acum, în Betleem, El este, prin întrupare, Dumnezeu adevărat și om adevărat. Acest adevăr îl făcea pe Sfântul Vasile cel Mare să afirme că Domnul nostru Iisus Hristos S-a născut „din Tată fără mamă și din mamă fără tată”¹.

Aici, în ieslea din Betleem, Dumnezeu Se face om pentru ca omul să devină Dumnezeu, după o celebră zicere a Sfântului Atanasie cel Mare. Creatorul ni se înfățișează în chipul creaturii, dar fără să fie altcineva decât Cuvântul creator. Prin buzele acestui Prunc, care acum scâncesc sau surăd, s-a rostit cândva porunca : „Să fie lumină!” (Fc 1,3). Ochișorii aceștia

1. În Liturgia ce-i poartă numele.

care acum se uită, mirați, împrejur au văzut cândva lumina dintru început. Mănuțele acestea fragede, care acum se adună în scutec și fașă, au croit cândva universul și, printr-un singur gest, l-au adus la existență. El, Cuvântul, Cel ce-n veșnicie strălucea în slava Tatălui ca-n propria Lui slavă, acum Se înfățișează ca o făptură plăpândă și slabă, umil în ieslea săracă și-n scutecul sărac. Aceasta, de dragul nostru și numai al nostru: Stăpânul devine rob pentru ca să ne dezrobească pe noi din robia păcatului și a morții.

Dar, iubii mei, dacă Ziditorul a devenit zidire, a încetat El oare să mai fie Ziditor? Aș putea să umblu prin multe pagini de teologie spre a vă arăta că, prin întrupare, Cuvântul lui Dumnezeu a creat lumea din nou. N-o voi face; dar vă pun înainte o colindă transilvană pe care eu am auzit-o de curând și despre care încă nu știu dacă a fost culeasă de cineva și tipărită în vreo colecție. Iată cum sună:

De când Domnul S-a născut,
tot pământul l-o făcut
și cerul l-o ridicat
între stâlpi de argint
și frumos l-o mpodobit
tot cu stele mărunțele,
pe de lături mai mărele.

Vă asigur că în această strofă superbă se află mai multă teologie decât în toate tratatele noastre academice.

Iubii mei, să continuăm lectura din Sfântul Evanghelist Ioan: „Și Cuvântul trup S-a făcut și S-a sălășluit întru noi; și noi văzutu-I-am slava ca pe slava Unuia-Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr” (In 1,14). Prima parte e limpede: prin întrupare, Fiul lui Dumnezeu S-a așezat în mijlocul nostru pe toată durata vieții Sale pământești, fiindu-ne Învățător, Tămăduitor și Mântuitor. Dar slava? Când și unde l-am văzut-o, de vreme ce El a umblat printre noi păstrându-și aceeași condiție smerită cu care Se și născuse în Betleem? Cu excepția momentului schimbării la față, când Și-a arătat slava înaintea a numai trei dintre ucenicii Săi (între care, e adevărat, se afla și Ioan), Domnul Iisus nu Și-a lepădat înfățișarea de om asemenea nouă, cu toate slăbiciunile și lipsurile noastre, în afară de păcat. Cununa supremă a umilinței Sale a fost cea diademă de spini, așezată cu cruzime de către om pe fruntea unui Dumnezeu cu mâinile legate, judecat, bătut, scuipat, batjocorit, condamnat la moarte, purtat cu crucea-n spate pe drumul Golgotei, răstignit în cuie, mort în chinuri și părăsit, înfășurat în giulgiuri și îngropat la repezeală spre asfințitul soarelui. Aici e minunea: umilințele supreme nu făceau altceva decât să-I pregătească evidența slavei prin învierea cea de a treia zi, o slavă pe care aveau s-o vadă, cu ochii lor, nu numai apostolii toți și sfintele femei, dar și mulți din martorii fără nume

ai arătărilor Sale de după înviere. Este slava Celui ce Și-a părăsit mormântul așa cum nou-născutul părăsește pântecul maicii sale și se scaldă-n lumină. Să ne amintim că Domnul Se pregătea de patimă, moarte și înviere atunci când le vorbea ucenicilor despre întristarea și bucuria femeii care naște; legătura e cât se poate de evidentă și de grăitoare. Dacă, întrupându-Se din Sfânta Fecioară, Fiul lui Dumnezeu a mai creat o dată lumea prin transfigurare, ridicându-Se din mormânt, El Și-a mai creat o dată trupul, tot prin transfigurare, pregătindu-Și astfel înălțarea la ceruri și întoarcerea la Tatăl.

Iubiții mei fii sufletești,

Vedeți acum că sărbătoarea Nașterii Domnului e mult mai adâncă și mai cuprinzătoare decât părea la început? Cel născut în Betleem din Fecioară e una și aceeași Persoană cu Cel născut în veșnicie din Tatăl; Cel răstignit și mort pe cruce e una și aceeași Persoană cu Cel născut în Betleem; Cel înviat din morți e una și aceeași Persoană cu Cel mort pe cruce și așezat în mormânt. Unul și Același Fiu al lui Dumnezeu Se pogoară din veșnicie, străbate istoria și Se înalță apoi în veșnicie, lăsând în urmă-I o poartă deschisă: aceea a Împărăției Cerurilor.

V-ați uitat vreodată mai bine la icoana ortodoxă a Nașterii Domnului? Spre deosebire de alte tradiții, Pruncul Iisus nu e reprezentat gol sau într-o cămașuță, ci înfășat în scutece, așa cum ni-L prezintă și colindele noastre:

mititel și-nfășeșel,
în scutec de bumbăcel.

Aceasta pentru că scutecele de astăzi, de pe trupul Nou-Născutului, vor fi giulgiurile de mâine, de pe trupul Aceluiași Iisus Care va fi pogorât în mormânt.

Același dublu înțeles îl au, în Liturgia noastră ortodoxă, și acoperămintele sfintelor vase, pe care le vedeți atunci când preotul iese cu Cinstitele Daruri: ele simbolizează scutecele Pruncului Iisus și fac drumul din firida altarului, care închipuie peștera Betleemului, până pe Sfânta Masă, care închipuie mormântul Domnului, unde vor deveni giulgiurile Celui ce S-a jertfit pe cruce pentru noi. Betleemul se strămută în Ierusalim, iar aci, pe Sfântul Prestol, pâinea și vinul se vor preface, prin transfigurare, în Înсуși Trupul și Sângele Domnului, cu care noi ne cuminecăm astăzi întru bucuria Nașterii Sale. El, Același Hristos, ni se oferă astăzi în chipul „Pâinii care S-a pogorât din cer”; în limba ebraică, cuvântul „Betleem” înseamnă „Casa Pâinii”. Hrana noastră duhovnicească începe în Betleem și se desăvârșește în Ierusalim.

Iubiții mei, bucuria noastră însă n-ar fi deplină dacă ar rămâne numai a noastră. Dacă astăzi în casele noastre e cald, lumină și belșug, să nu uităm că, aseară, fetița cu chibrituri a murit de frig, chircită și înghețată la marginea străzii, din pricină că nimeni din cei ce treceau pe lângă ea, grăbiți după ultimele cumpărături, nu a luat-o în seamă.

Sărbătorile de-abia au început. Dacă n-ați făcut binele, încă îl mai puteți face. Bucuriei voastre adăugați-i bucuria, văzută sau nevăzută, a orfanului, a văduvei, a bătrânului singuratic, a sărmanului, a suferindului din spital, a copilului rătăcitor. Fiți încredințați că bucuria acestora e bucuria lui Dumnezeu.

Cu aceste gânduri și îndemnuri vă urez să petreceți Sfintele Sărbători în pace și îndeostulare, acum și la mulți ani!

*De ce un post al Nașterii Domnului?*¹

Iubiții mei fii sufletești,

Suntem în plină sărbătoare: la ferestre, colinde; pe ulițe, steaua; în văzduh, toacă și clopote; în biserici: laude, Domnului; în case, lumină; pe mese, bunătăți; la mese, oaspeți; la prieteni, cântec și voie bună. Până și-n locuința săracului a pătruns ceva din mulțumirea obștească. În școli e vacanță, uneltele de lucru se odihnesc; totul e o chemare universală la pace și bucurie.

Crăciunul este, într-adevăr, una din marile sărbători ale anului creștin. Mai mult, el este începutul unui șirag de sărbători, care se încheie cu aceea a Sfântului Ioan Botezătorul. Și cum n-ar fi el, oare, mare praznic? Dacă nașterea unei ființe omenești obișnuite e un prilej de bucurie pentru cei din preajmă, cum să nu fie nașterea Fiului lui Dumnezeu, a cărei preajmă merge pân' la marginile lumii?

În biserici se cântă:

Hristos Se naște, măriți-L!
Hristos din ceruri, întâmpinați-L!

Copiii, pe de altă parte, cântă și ei:

Astăzi S-a născut Hristos,
Mesia, chip luminos:
Lăudați și cântați
Și vă bucurați!

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 1999.

Așadar, omenirea iese cântând în întâmpinarea Celui ce S-a născut în Betleem și Care acum Își află sălaș în fiecare suflet de creștin.

Se pune însă întrebarea: dacă Nașterea Domnului este o sărbătoare numai a bucuriei și veseliei, de ce s-a rânduit ca ea să fie precedată de post? Și nu e vorba de un post mărunț, de câteva zile, ci de unul care durează nu mai puțin de șase săptămâni, și într-o perioadă în care nu sunt la îndemână nici verdețuri și nici fructe proaspete. Dacă ne gândim bine, postul Sfințelor Paști își are un rost bine lămurit: învierea Domnului a fost precedată de patimile, răstignirea și moartea Sa, evenimente care cer o participare de doliu. La capătul postului Sfinților Apostoli Petru și Pavel stă suferința martirică a celor doi, ceea ce îndreptățește o părtășie pe măsură. Cât despre postul Sfintei Marii, el pregătește sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului, a cărei slujbă cuprinde și un Prohod. Cum se justifică însă postul Crăciunului?

Iubiții mei fii sufletești,

Oricine va admite că o sărbătoare presupune și un strai sărbătoresc: costumul de Duminică e un costum de Duminică, haina de nuntă e o haină de nuntă, ținuta de recepție e o ținută de recepție și așa mai departe. În cele mai multe cazuri, dobândirea straiului sărbătoresc este rezultatul unor renunțări – și chiar sacrificii – împletite însă cu bucuria anticipată de a avea ceea ce-ți dorești și cu care vei fi în stare să cinstești momentul festiv la care ești chemat să iei parte (fiindcă, să ne înțelegem, orice sărbătoare e un fenomen social; ea nu este niciodată a unui singur). În părțile – din ce în ce mai puține – unde încă se mai păstrează tradiția portului popular, tinerele fete se adună în postul Crăciunului la o vecină sau alta, în grupe mici, și cu mâinile lor își cos sau împletesc straiile cele noi, în seri lungi, ca niște șezători ale hărniciei și cântecului. Așa se petrecea și în vremea copilăriei mele. Straiile vechi par din ce în ce mai ponosite, vrednice de aruncat, locul lor luându-l cele noi, cu toate împlinirile și făgăduințele lor.

Mântuitorul Hristos ne spune într-o parabolă că un împărat a invitat oaspeți la nunta fiului său. Cum însă aceștia n-au vrut să vină, el i-a adunat pe toți nevoiașii de pe drumuri și i-a silit să intre la ospăț. Văzând însă că unul din ei nu purta haină de nuntaș, l-a dat afară și l-a pedepsit (Mt 22,2-13). La suprafață, întâmplarea pare de domeniul absurdului: de vreme ce omul se pomenise luat pe sus, pe nepregătite, și adus cu sila, cum de i se pretindea strai de sărbătoare?... În realitate, împăratul i se uitase în suflet și constatase că, deși i se făcuse o mare și neașteptată cinste, insul se mulțumea să mănânce și să bea, fără ca inima lui să participe la bucuria casei. Aceasta înseamnă, dragii mei, că pe lângă straiul sărbătoresc de care v-am vorbit, văzut, materialnic, făcut pentru trup, există și un strai al

sufletului, menit să-i asigure omului participarea la sărbătoarea lăuntrică. Din păcate, există încă destui creștini care cred că sărbătorile de iarnă se reduc la un pom împodobit, la sarmale, caltaboși, cârnați și băutură, uitând că înaintea ospățului de acasă li se îmbie ospățul euharistic, al sfintei cuminicări, care e incomparabil mai important decât belșugul de bucate. Ei bine, pentru acest ospăț duhovnicesc se cere strai duhovnicesc, iar straiul acesta, cu toate podoabele virtuților lui, nu poate fi pregătit decât prin post, adică prin renunțările și jertfele acestuia. Postul nu este un scop în sine, ci mijlocul prin care sufletul leapădă de pe el zdrențele păcatelor și se primește, încetul cu încetul, prin pocăință, mărturisire și faptă bună. Postul cuprinde în el nu numai renunțare, dar și o bucurie a renunțării, ca o pregustare a bucuriei finale.

Dar, iubii mei, să privim lucrurile mai la adânc. Dacă biruința învierii Domnului a fost precedată de suferință, nici nașterea Sa nu a fost lipsită de dureri premergătoare. E adevărat că Sfânta Fecioară Maria s-a bucurat atunci când îngerul i-a binevestit vrerea lui Dumnezeu; e adevărat că ea, aflându-se, ceva mai târziu, în vizită la ruda sa Elisabeta, avea deplină conștiință că este aleasa Creatorului și că de acum o vor ferici toate neamurile. Dar nu e mai puțin adevărat că tot ea avea să treacă printr-o seamă de încercări numai ale ei, pe care nici o altă femeie nu le-a avut și nu putea să le aibă.

Acestea sunt strâns legate de taina Întrupării. Dumnezeu deplin devine om deplin, asumându-Și toate slăbiciunile omenești în afară de păcat. El însă trebuia să Se nască mai presus de fire, și anume dintr-o fecioară neprihănită, spre a-Și atesta propria Sa dumnezeire și spre a arăta că omul Iisus este una și aceeași persoană cu Fiul pe care Dumnezeu Tatăl Îl născuse mai înainte de toți vecii.

Maria însă nu trăia undeva în singurătate, ci într-o comunitate umană; acolo, în orașelul Nazaret, avea o casă, avea vecini, rude, cunoscuți, în mijlocul cărora își ducea viața de zi cu zi. Tânăra nu era căsătorită atunci când semnele stării binecuvântate au început să devină evidente. Acum putea începe drama: primele sușoteli, primele priviri peste gard, primele chicote nerușinate, primele arătări cu degetul, primele bârfe, totul urmând să se amplifice în batjocură publică și, în cele din urmă, potrivit legii lui Moise, într-o condamnare la moarte. Cum era să-i convingi pe oameni că sarcina ei era de la Duhul Sfânt?... Cine ar fi crezut-o? Adevărul ei nu putea deveni și adevărul celorlalți. Însământător e faptul că primul care se îndoiește de neprihana fecioarei este însuși Iosif, logodnicul și protectorul ei. Cu sufletul involburat într-un „vifor de gânduri necredincioase” (așa cum se rostește Imnul Acatist), el se pregătește s-o părăsească într-ascuns, spre a nu fi părtaș la rușinea propriei sale logodnice.

Fuga lui Iosif ar fi însemnat începutul dezastrului. Dar Iisus, Care Se află în pântecul Mariei și Care, peste ani, va îngădui ca El Însuși să fie

arătat cu degetul, defăimat și batjocorit, nu permite același lucru pentru Sfânta sa Maică. În pragul hotărârii lui Iosif se petrece intervenția divină: îngerul lui Dumnezeu i se arată în vis și-i spune adevărul. Dacă pe Maria n-o crezuse, pe înger îl crede; venindu-și în fire, el va deveni tatăl adoptiv al lui Iisus, legitimându-i astfel, atât pe El, cât și pe mama Lui, în fața legii și a societății.

Să nu creadă cineva că aceasta-i o poveste inventată de Evanghelistul Matei spre a-și îmbogăți opera cu un episod palpitant; drama Mariei e înfățișată cu un realism desăvârșit, aproape crud, din care vom înțelege, o dată mai mult, nesfârșita iubire a lui Dumnezeu față de propria noastră omenitate. Realismul istorisirii nu e altceva decât expresia realismului lui Dumnezeu, Părintele tuturor realităților văzute și nevăzute.

Înainte de a-L naște pe Iisus, Fecioara Maria mai trece printr-o încercare dureroasă: drumul obligatoriu de la Nazaret la Betleem, ca urmare a unui ordin general al cezarului din Roma. Ea se află în ultima fază a sarcinii când trebuie să călătorească în condițiile vremii de atunci, de-a lungul drumurilor prăfuite ale Palestinei, pe spatele răbdător al unui asin. La capătul drumului dă peste un Betleem inospitalier și, în cele din urmă, e nevoită să nască într-o iesle săracă.

Fiul ei însă, după treizeci și trei de ani, le va spune ucenicilor Săi la Cina cea de Taină, în ajunul Patimilor Sale: „Femeia, când e să nască, se întristează pentru că i-a sosit ceasul; dar după ce naște copilul, nu-și mai aduce aminte de durere, pentru bucuria că s-a născut om pe lume” (In 16,21). Iubiții mei, dacă adevărul acesta se potrivește oricărei femei, cu atât mai mult i se potrivește Maicii Domnului, care știa pe Cine poartă în pânțele, știa Cine este Acela pe care Îl va naște. Dar, odată cu ea, știm și noi. Pe durata postului Crăciunului, noi nu facem altceva decât s-o însoțim pe Sfânta Fecioară în încercările, tristețile și-n călătoria ei, să poposim împreună cu ea în peștera de lângă Betleem și să-L facem pe Pruncul Iisus să simtă că-n sufletul fiecăruia din noi Și-a găsit o iesle caldă. Atât în post, cât și în Sărbătoare ne facem părtașii Maicii Domnului, nu numai în lacrimă, ci și în bucurie.

Vă rog însă, iubiții mei, să nu uitați că bucuria creștinului e o bucurie recunoscătoare; prin ea Îi mulțumim lui Dumnezeu că ni L-a dăruit pe Fiul Său. Dar ea este și o bucurie a împlinirii, prin aceea că noi am răspuns inițiativei Creatorului. Una din Cântările Nașterii Domnului spune că întreaga creație a ieșit în întâmpinarea gândului lui Dumnezeu de a-Și trimite Fiul să Se întrupeze, fiecare dăruind câte ceva: îngerii, cântarea; cerul, steaua; magii, darurile; păstorii, minunarea; pământul, peștera; iar noi, oamenii, pe Sfânta Fecioară. Poate fi ceva mai înălțător decât sentimentul părtașiei la opera mântuitoare a lui Dumnezeu?

Iubiții mei fii sufletești,

În lumina Duhului Sfânt, Maica Domnului știa nu numai Cine este Acela pe Care L-a născut, ci și rânduiala vieții Lui: aceea de a suferi pentru păcatele noastre. În tradiția ortodoxă există o icoană numită „Dulcea Sărutare”, în care Maica și Pruncul stau obraz lângă obraz, fiecare uitându-se undeva departe în durerea viitoare a celuilalt.

Tot în iconografia răsăriteană, Pruncul din iesle este întotdeauna înfășat în scutece, acestea prefigurând giulgiurile în care același Trup va fi înfășurat și așezat în mormânt.

În Sfântul Altar, firida Proscomidarului simbolizează peștera din Betleem, iar acoperămintele de pe sfintele vase închipuie scutecele dumnezeiescului Prunc. La ieșirea și intrarea cu Cinstitele Daruri, scutecele acestea fac drumul de la Betleem la Ierusalim, pe Sfântul Prestol, unde se transformă în giulgiuri, deasupra Antimisului care închipuie mormântul deschis, mormântul din care Domnul va învia.

Toate acestea arată că bucuria creștină nu e altceva decât biruința luminii care a trecut prin filtrele neguroase ale suferinței. A te bucura în suferință pentru ca să nu mai suferi în bucurie, iată unul din sensurile profunde ale vieții creștine. Domnul Iisus a îndurat pe cruce suferințe reale și crâncene, dar în mijlocul lor a avut cel puțin două momente de bucurie: atunci când i-a deschis tâlharului raiul și atunci când Și-a iertat călăii.

Iată, peste un an vom sărbători două milenii de la nașterea Mântuitorului și ne vom pregăti pentru intrarea în secolul următor. Dar inima ni se strânge la gândul că în lume încă mai există atâta trufie, nedreptate, asuprire, lăcomie, hoție, jaf, intrigă, ură, crimă materială și morală, dispreț față de aproapele, nepăsare față de Dumnezeu, sărăcie, foamete, golătate, boală și moarte. Din păcate, și noi, românii, trecem prin suferințe pe care nu le merităm, dar pe care, totuși, trebuie să le îndurăm. Avem un singur îndemn de la Dumnezeu: bucurați-vă creștinește în suferințele noastre, pentru că numai astfel le veți putea depăși, în așa fel încât bucuria voastră finală să nu mai poarte într-însa urmele durerilor prin care ați trecut!

Din repertoriul colindelor transilvane nu lipsesc niciodată câteva care o înfățișează pe Maica Domnului în Betleem

căutând din casă-n casă,
ca pe Fiul ei să-L nască...

dar fără ca cineva s-o audă și să-i deschidă. Acest motiv folcloric le este propriu românilor din Ardeal, care, de-a lungul secolelor, de prea multe ori au avut sentimentul că sunt străini în propria lor țară, așa cum Sfânta Fecioară îl va fi avut în orașul strămoșilor ei. E un sentiment dureros, care însă nu osândește, ci iartă; un sentiment care-i aduce creștinului aminte

că odihna și bucuria lui sunt vecine cu neodihna și tristețea altuia. Profetul Moise îi îndemna pe fiii lui Israel să fie buni și îngăduitori cu străinii, aducându-le aminte că și ei fuseseră cândva străini în Egipt. Ce este oare, în zilele noastre, un om sărman decât un străin printre semenii săi? Faceți-l, iubiții mei, să se simtă mai puțin străin printre voi! Dacă din Transilvania vine sentimentul înstrăinării, de dincolo de Carpați îl întâmpină îndemnul la bucurie:

...Și-acum, te las, fii sănătos
Și vesel de Crăciun,
Dar nu uita, când ești voios,
Române, să fii bun!

Eternul Dumnezeu intră în istorie¹

Iubiții mei fii sufletești,

În fiecare an, Crăciunul vine cu o mireasmă anumită, care este numai a lui și care se înfiripă pe străzi, pe uliți, în magazine, în prăvălii, în curțile și-n casele oamenilor. De la Sfântul Nicolae începe „să miroasă a Crăciun”. Atunci încep copiii să învețe ori să-și repete colindele, de atunci începe freamătul cumpărăturilor, de atunci încep gospodinele să-și deretice odăile și gospodarii să se îngrijească de îndestularea mesei. Serviciile poștale sunt supraîncărcate de mulțimea mesajelor festive, rafturile unităților comerciale sunt doldora de bucuria celor ce vor primi cadouri. Totul e mișcare, pregătire, speranță.

Crăciunul e numele popular al praznicului Nașterii Domnului, dar e și numele unui personaj legendar, mult îndrăgit de copii, care se cheamă Moș Crăciun. El vine dintr-un văzduh al său, care poate fi sus în cer sau undeva pe la Polul Nord, se strecoară pe furiș, noaptea, în casele creștinilor, purtând cu el nelipsitul sac din care copiii cuminiți vor primi daruri. Fiecare din noi are o vârstă la care crede că Moș Crăciun există cu adevărat, iar când începe să nu mai creadă, nu-i pare rău: a rămas în el amintirea suavă a bătrânului cu barbă albă, tunică roșiatică și glugă cu moț, bun, blând și darnic, care-i va hrăni pe viață nostalgiile purității sufletești. Comuniștii atei n-au fost în stare să-l alunge, dar i-au schimbat numele în „Moș Gerilă”; în tot acest timp, Biserica a fost singura instituție care a continuat să-l cheme pe Moș Crăciun cu numele lui adevărat, așa cum era el, de veacuri, în conștiința poporului român; și e păcat că în zilele noastre se încearcă „demitizarea” lui Moș Crăciun prin apariția unor „crăciuni” caricaturizați sau a unor tinere decoltate care-și spun „crăciunițe”; să fie oare democrația vinovată de lipsa bunului-gust și a bunului-simț?

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 2000.

Pe de altă parte, Crăciunul e singura sărbătoare care are și un Ajun cu totul aparte; e atât de special încât, prin contaminare de la Moș Crăciun, a căpătat și el un nume: Moș Ajun. Îl întâlnim mai ales în colinde:

Bună dimineața la Moș Ajun!

sau:

În seara de Moș Ajun
Toți copiii se adun'
Și ascultă cu folos
Ce se spune de Hristos.

„Seara de Ajun” este, de fapt, noaptea dintre 23 și 24 decembrie, în timp ce „seara lui Crăciun” este aceea dintre 24 și 25 decembrie, adică noaptea în care S-a născut Domnul Hristos. Cu toate acestea, în unele părți ale țării „seara lui Ajun” este una și aceeași cu „seara de Crăciun”, adică sfârșitul zilei de 24 decembrie. Oricum ar fi, Ajunul este, prin excelență, spațiul colindelor, al acestor splendide odrasle ale geniului nostru popular, transmise, de-a lungul secolelor, din generație în generație și menite să binevestească nașterea Domnului.

În cele mai multe zone ale țării, creștinii mai au un colindător: în Ajunul Crăciunului, preotul intră în casa fiecăruia din enoriașii săi cu icoana și troparul Nașterii Domnului.

A doua zi: haine de sărbătoare, toacă, clopote, slujba din biserică, cu luminatele ei cântări:

Hristos Se naște, măriți-L!
Hristos din ceruri, întâmpinați-L!
Hristos pe pământ!
Înălțați-vă,
cântați Domnului tot pământul
și cu veselie
lăudați-L, popoare, că S-a preamărit!

Astfel, binecuvântați de Dumnezeu, creștinii se întorc la casele lor, în jurul mesei încărcate, cu membrii familiei laolaltă și nu rareori împreună cu neamurile și prietenii.

Iubiții mei,

Dacă aceasta este sărbătoarea obișnuită a fiecărui an, astăzi Crăciunul are o însemnătate cu totul deosebită: se împlinesc, în cifră rotundă, două

mii de ani de când în Betleemul Iudeii S-a născut, din Sfânta Fecioară Maria și prin zămislire de la Duhul Sfânt, Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos. Toată creștinătatea, prin capii ei din Răsărit și din Apus, a hotărât ca întregul an 2000 să fie an jubiliar: de-a lungul lui s-au petrecut numeroase slujbe solemne, conferințe naționale și internaționale, simpozioane, expoziții, concerte, procesiuni religioase și, mai ales, pelerinaje la Locurile Sfinte, totul culminând cu Sfânta Liturghie săvârșită astăzi de către toți întâistătătorii Bisericii Ortodoxe în Catedrala Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol.

Așadar, poate fi vorba de aniversarea zilei de naștere a Domnului.

Cu toate acestea, iubiții mei, ea în nici un caz nu poate și nu trebuie socotită în rândul aniversărilor obișnuite. În ordinea omenească, o aniversare nu este altceva decât sărbătorirea unui număr de ani de la data nașterii: se face o rugăciune de mulțumire, se aduc daruri, se petrece la o masă îmbelșugată și se cântă: „Mulți ani trăiască!”. Un astfel de eveniment se poate petrece nu numai în familie, ci și la scară națională: întregul neam își cinstește oamenii de seamă care au trăit în vremile trecute: atâți ani – mai ales la date rotunde – de la nașterea unui mare scriitor, a unui mare muzician, a unui mare artist sau om politic sau inventator sau erou național; în aceste cazuri, aniversarea se cheamă comemorare, fiind vorba de un om care nu mai este viu.

Dar în cazul Domnului Iisus? Oare nu știm noi că El este Fiul lui Dumnezeu, a doua persoană a Sfintei Treimi? Știm și mărturisim că El „S-a născut din Tatăl mai înainte de toți vecii”. Aceasta înseamnă că S-a născut mai înainte de facerea lumii și deci mai înainte ca timpul să se fi născut, că nu a fost cândva un timp în care El să nu fi existat. Ne-o spune și Sfântul Apostol Pavel: „El este mai înainte decât toate și toate-ntru El se țin împreună” (Col 1,17). Și atunci, dacă nașterea cuiva este începutul unei vieți, cum să aniversezi începutul Celui ce nu are început? Cum să socotești anii Celui ce nu are vârstă? Cum să numeri ceea ce nu poate fi numărat? Cum să cuprinzi în categoria timpului pe Cel ce este dincolo de timp?

Așadar, iubiții mei, jubileul de acum nu poate fi socotit o „aniversare” în înțelesul obișnuit al cuvântului; și cu atât mai puțin o „comemorare”, știut fiind că Iisus Hristos a fost, este și rămâne veșnic viu.

Cu toate acestea, în Sfânta Scriptură ni se vorbește de un început, dar nu al Fiului lui Dumnezeu, ci cauzat de Acesta. Sfântul Evanghelist Ioan Îl numește „Cuvântul” sau „Logosul”. Iată cum sună deschiderea Evangheliei Sale: „Întru-nceput era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Cuvântul Dumnezeu era” (In 1,1). Cu alte cuvinte: întru-nceput era Fiul lui Dumnezeu și Fiul lui Dumnezeu era împreună cu Dumnezeu și Fiul lui Dumnezeu era El Însuși Dumnezeu. Acest „întru” din expresia „întru-nceput” nu e totuna cu „la început”; dacă ar fi așa, ar însemna că, după ce începutul s-a consumat,

Cuvântul n-ar mai fi fost; „întru” înseamnă „înăuntrul” sau „în interiorul” începutului, adică în veșnicie. Ce a fost însă acest „început?” Ne-o spune același Evanghelist, vorbind tot despre Cuvânt: „Toate printr-Însul s-au făcut și fără El nimic nu s-a făcut din ceea ce s-a făcut” (In 1,3). Ce anume s-a făcut atunci? Lumea; cerul cu tot ce e în el, pământul cu tot ce cuprinde el, îngerii în ceruri și omul pe pământ. Așadar, Fiul lui Dumnezeu a participat nemijlocit, împreună cu Tatăl, la crearea lumii din nimic. De îndată ce a apărut creația, a apărut și mișcarea; această mișcare s-a făcut în trepte, pe durata celor șase zile ale creației, după un anume plan și cu un anume scop. Numai că Fiul, cauzând începutul, a devenit El Însuși început, așa cum un artist, creând o operă de artă, se încorporează în ea și devine El Însuși operă de artă, el rămânând, în același timp, deasupra ei și înăuntrul ei. Acest adevăr Îl va face pe Fiul să spună, prin Duhul Sfânt, în Cartea Apocalipsei: „Eu sunt Alfa și Omega, Începutul și Sfârșitul” (Ap 21,6). Cu alte cuvinte, dacă Fiul a fost „începutul zidirii lui Dumnezeu” (Ap 3,14), adică al lumii, tot El va fi și sfârșitul ei, cândva, când lumea se va transfigura, morții vor învia și Fiul – Iisus Hristos – va veni să judece și să întemeieze veșnica împărăție a lui Dumnezeu.

Dar, iubii mei, Fiul va veni, într-adevăr, să judece lumea, dar nu înainte de a fi încercat s-o mântuiască. Din ce s-o mântuiască? Din robia păcatului și a morții, în care au aruncat-o neascultarea și trufia protopărinților noștri, Adam și Eva. Știm că pentru aceasta ei au fost izgoniți din rai. Numai că, chiar îndată după izgonire, lui Dumnezeu-Tatăl i s-a făcut milă de nefericiții Săi copii și le-a făgăduit că le va trimite un Mântuitor care să-i elibereze, pe ei și pe urmașii lor, din păcatul de a-și fi folosit prost libertatea cu care-i înzestrase Dumnezeu (vezi Fc 3,14-15). Cu această făgăduință a început istoria mântuirii neamului omenesc; prin ea a fost anunțată întruparea Fiului lui Dumnezeu, Care va deveni om în persoana lui Iisus Hristos.

Iubii mei fii sufletești,

Dacă Dumnezeu a creat lumea după un anume plan, venirea Fiului Său – care, de fapt, a însemnat a doua facere a lumii, sub domnia Harului – a făcut-o tot după un plan. Pentru aceasta, cu aproape două mii de ani înainte, El Și l-a ales pe patriarhul Avraam și pe urmașii acestuia să-I devină popor ales, monoteist, a cărui istorie să devină printre neamurile păgâne o parte luminoasă spre peștera din Betleem. Făgăduința făcută lui Adam și Evei, intrată în conștiința poporului ales, dar subțiată prin curgerea vremii și prin slăbiciunea firii omenesti, trebuia să devină speranță, așteptare și certitudine. Iată de ce, la răstimpuri, Dumnezeu i-a trimis în lume mai întâi pe profeții Săi, care, sub inspirația Duhului Sfânt, au vestit venirea

Fiului lui Dumnezeu în chip și fire de om. Primul dintre ei a fost Moise, care, cu o mie două sute de ani înainte, îi spunea poporului Israel: „Prooroc ca mine îți va ridica Domnul, Dumnezeul tău, dintre frații tăi; de El să ascultați!” (Dt 18,15). Ultima propoziție este îndemnul pe care Însuși Dumnezeu-Tatăl îl va rosti asupra Fiului Său în momentul schimbării la față pe muntele Tabor: „De El să ascultați!” (Lc 9,15). De la Moise și până la Agheu, vreme de peste nouă secole, Dumnezeu n-a încetat să-i amintească lumii că „la plinirea vremii” îi va veni Mântuitorul. Astfel:

Profetul Isaia vestește că Mesia Se va naște din neamul lui Iesei, tatăl regelui David: „Toiag din rădăcina lui Iesei se va ivi și floare din rădăcina lui se va ridica”. Și, ca într-o străfulgerare, adaugă: „Duhul lui Dumnezeu Se va odihni peste El” (Is 11,1-2), prefigurând astfel imaginea de la botezul Domnului.

Ieremia e și mai direct, pomenind numele însuși al lui David: „Iată, vin zile – zice Domnul – când îi voi ridica lui David o Odraslă-ndreptătită; un Rege va domni și va înțelege și va face judecată și dreptate pe pământ” (Ir 23,5). Să nu uităm că Sfânta Fecioară Maria se trăgea din spița regelui David.

Nașterea lui Iisus din fecioară e prevestită de Isaia prin cuvintele: „Iată, fecioara va purta în pântece și va naște fiu și-L vor chema cu numele de Emanuel” (Is 7,14) („Emanuel” înseamnă „Cu noi este Dumnezeu”).

Extraordinara viziune a lui Miheia vestește că locul nașterii lui Mesia va fi Betleemul (care se mai numea și Efrata); iată cum Se rostește Dumnezeu-Tatăl prin gura profetului: „Iar tu, Betleeme, casa Efratei, mic ești a fi-ntre miile lui Iuda; dar din tine Cineva Îmi va ieși în Israel să-i fie lui Cărmuitor”. Expresia „Îmi va ieși” înseamnă „Mi Se va naște”. Și, ca să nu fie vreo îndoială asupra identității Celui ce Se va naște, profeția adaugă: „Ieșirile Lui însă erau dintru-nceput, din zilele veacului” (Mi 5,1). V-am explicat că „întru-nceput” sau „dintru-nceput” înseamnă „în veșnicie” sau „din veșnicie”; același înțeles îl are expresia „din zilele veacului”. Așadar, Cel ce Se va naște în Betleem este Cel ce S-a născut în veșnicie din Tatăl și Cel ce, împreună cu Tatăl, a participat la facerea lumii, în acel „întru-nceput” de care v-am vorbit.

Venirea și închinarea magilor sunt vestite de profetul David în unul din psalmii săi: „Regii Tarsisului și Insulele vor aduce daruri, daruri vor aduce regii Arabilor și cei din Saba, și Lui I se vor închina toți regii pământului și neamurile toate Lui Îi vor sluji” (Ps 71,10).

Apariția în lume a dumnezeiescului Prunc e prevestită de Isaia într-o extraordinară tresăltare a duhului, ca un strigăt de bucurie: „Că Prunc ni S-a născut, Fiu, și ni S-a dat, a Cărui Stăpânire Și-o poartă pe umăr; și numele Lui se cheamă «Înger-de-mare-sfat», «Sfetnic minunat», «Dumnezeu tare, biruitor», «Domn păcii», «Părinte al veacului ce va să fie». [...] Mare va fi stăpânirea Lui, și păcii Lui nu-i va fi hotar” (Is 9,6-7).

Uciderea pruncilor de către Irod și durerea mamelor, urmașele Rahelei, sunt anunțate de Ieremia prin cuvintele: „Glas în Rama s-a auzit, plângere și tânguire și jale; Rahela nu vrea să-și înceteze plânsul pentru copiii ei, fiindcă nu mai sunt” (Ir 31,15).

Se știe că, pentru a-L salva de mânia lui Irod, Dumnezeu-Tatăl Și-a refugiat Pruncul în Egipt, după care L-a adus acasă; nici acest eveniment nu le-a scăpat profeților; el se află prevestit în cartea lui Osea: „Din Egipt L-am chemat pe Fiul Meu” (Os 11,1).

Fiul acesta avea să crească și, la vârsta de 30 de ani, să iasă la propovăduire în mijlocul unei lumi care-L va cunoaște sub numele de „Iisus” sau „Iisus Hristos” sau „Fiul lui David” sau „Fiul omului”, dar și „Fiul lui Dumnezeu”. Ca și ebraicul „Mesia”, grecescul „Hristos” înseamnă „Uns”, iar această calitate e vestită de Isaia printr-un text pe care Însuși Iisus îl va cita ca referindu-se la El (Lc 4,21): „Duhul Domnului e peste Mine, pentru că El M-a uns; El M-a trimis să le binevestesc săracilor, să-i vindec pe cei zdrobiți la inimă, robilor să le vestesc libertate și orbilor vedere” (Is 61,1).

Domnul Iisus va spune despre Sine: „Eu sunt Păstorul cel bun; Păstorul cel bun sufletul său și-l pune pentru oi” (In 10,11). Iezechiel Îl văzuse cu cinci secole și jumătate înainte, prin cuvintele Tatălui referitoare la oile Sale, oamenii: „Eu Îmi voi mântui oile Mele. [...] Și Păstor voi ridica peste ele, și le va paște robul Meu David, și El le va fi păstor” (Iz 34,22-23).

Cum însă Își mântuiește Dumnezeu oile? Prin suferința, jertfa, moartea și învierea Fiului Său. În această privință, patimile Domnului sunt prevestite de Isaia cu atâta luciditate și cu atâtea amănunte, încât nu s-ar zice că le-a scris cu șapte secole înainte, ci că ar fi fost contemporan cu ele; acesta e motivul pentru care el a fost supranumit „Evanghelistul Vechiului Testament”. Ar fi mult prea mult să citez totul; mă voi mărgini la următorul fragment: „El păcatele noastre le poartă și pentru noi rabdă durere. [...] El pentru păcatele noastre a fost rănit și pentru fărădelegile noastre a pătimit; pedeapsa păcii noastre asupra Lui era, și noi prin rana Lui ne-am vindecat” (Is 53,4-5). Comentând această ultimă propoziție, „și noi prin rana Lui ne-am vindecat”, scriitorul bisericesc Teodoret al Cirului va exclama: „Iată o extraordinară și stranie modalitate de a tămădui: doctorul se supune operației și pacientul se vindecă!”¹. Iar Sfântul Grigore de Nazianz, aruncând o privire mai largă asupra modului cu totul neobișnuit în care Iisus Își împlinește lucrarea mântuitoare, conchide: „El Se roagă, dar ascultă rugăciuni; El plânge, dar șterge lacrimi; ca om întreabă unde e Lazăr, dar ca Dumnezeu îl învie; El e vândut ieftin, pe numai treizeci de arginți, dar răscumpără lumea cu neprețuitul preț al sângelui Său; ca o oaie la înjunghiere se aduce, dar El e Păstorul lui Israel și al lumii; tăcut ca un miel, El e, prin excelență, Cuvântul; e ridicat și pironit pe Lemn, dar prin Lemnul

1. Teodoret al Cirului, *Comentariu la Isaia*.

Vieții ne readuce pe noi la starea cea dintâi; moare, dar dă viață; moare, dar prin moartea Lui nimicește moartea; e îngropat, dar se ridică; Se pogoară în iad, dar aduce suflete deasupra; Se înalță la cer, dar iarăși va să vină să judece viii și morții”¹.

Iubiții mei fii sufletești,

Poate că, de data aceasta, scrisoarea mea pastorală e mai încărcată decât în alți ani și încearcă să vă ofere mai mult decât se obișnuiește în asemenea împrejurări. Am făcut-o însă cu gândul de a vă feri de o ispită: aceea de a crede că sărbătorirea a 2.000 de ani de la Nașterea Mântuitorului s-ar reduce la manifestările de care vă vorbeam la început, adică la conferințe, simpozioane, slujbe solemne, procesiuni, pelerinaje și multe altele. Pe lângă acestea, foarte bune și necesare, e de trebuință – spre folosul nostru sufletesc – să-i facem gândului un popas mai la adânc și să înțelegem evenimentul în toată plinătatea lui, cu tot ceea ce l-a precedat și cu tot ceea ce îi urmează, adică din veșnicie până-n veșnicie, idee teologică pe care o străveche colindă maramureșană o rostește în numai două stihuri extraordinare:

Astăzi S-a născut
Cel fără de-nceput.

Așadar: Eternul Dumnezeu S-a hotărât să intre de-a dreptul în istorie, strămtorându-Se la dimensiunea umană, numai de dragul unei făpturi pe care a creat-o, care L-a înfruntat și pe care El o iubește într-o nesfârșită bunătate: omul. E prilejul de a-I arăta lui Dumnezeu că, măcar cât de cât, prin credința și faptele noastre, suntem vrednici de iubirea și jertfa Sa.

Aceasta cu atât mai mult cu cât, iată, omenirea se pregătește să intre în secolul și mileniul următor. Nu știm ce vor aduce vremile viitoare, dar lumea de acum e prea neliniștită spre a nu ne oferi semne de îngrijorare: lupte care nu se mai termină, foame de putere, poftă de dominație, sete de bani, nemilă pentru aproapele, intoleranță, violență, asuprire, sărăcie, mizerie, disperare, nesiguranță, nestatornicie, lehamite, migrații masive, slăbirea instinctului de conservare; pe lângă toate acestea, se pare că omul e pe cale de a-și distruge propria planetă, aceea pe care Dumnezeu pentru el a făcut-o și pe care i-a dăruit-o la vremea când era, toată, un rai. Marile ramuri creștine încearcă să refacă unitatea Bisericii lui Hristos, dar se strecoară unii care le abat din drum și alții care le fărâmițează și mai mult. Uneori se prefigurează, în contururi din ce în ce mai clare, Antihristul.

1. Sf. Grigore de Nazianz, *A patra Cuvântare Teologică* XX.

Toate acestea există; nu avem dreptul să ne facem că nu le vedem. Dar, tocmai de aceea, nu avem nici dreptul să dezarmăm. Or, arma biruinței asupra răului din lume nu poate fi alta decât credința în Dumnezeu, aceea care face ca harul lui Dumnezeu să prisosească acolo unde s-a înmulțit păcatul, aceea care face ca speranța să se nască atunci când nu mai e nici o speranță, acea credință în stare să ne redea încrederea și să ne taie drum prin imposibil.

Cu fața spre viitor, avem nevoie să-L reîntâlnim pe Dumnezeu. Iată de ce am hotărât ca în bisericile din Arhiepiscopia noastră pragul dintre secole și milenii să ne afle în stare de rugă. La ora 23 se va începe slujba privegherii; la ora 23,30 se va rosti o rugăciune specială; la ora 0 se vor trage clopotele, după care, în încheiere, se va cânta Doxologia mare.

Fie ca lumina Nașterii Domnului și speranța Anului Nou să rodească în țara noastră și-n rotundul pământului întreg!

La mulți ani!

*Iisus Hristos – Păstor și Miel*¹

Iubiții mei fii sufletești,

În Ierusalimul lui Irod cel Mare era o zi obișnuită, cu ulițele fremătând de trecători, cu oameni care se duc sau se întorc de la lucru, cu piețe pentru vânzători și cumpărători, cu ostași care stau de pază sau merg în treburile lor, cu copii care se joacă în drum sau se uită pe la porți, cu străini care vin din toate părțile lumii, negustori cu straie ciudate, purtându-și marfa pe catări și lăudând-o cât îi ține gura.

Așadar, nimic neobișnuit ca pe străzile orașului să apară încă trei călători străini. Numai că, după îmbrăcăminte, cai și cămile, păreau a fi oameni învățați, de neam mare, și că veneau de prin părțile Eufratului, adică de acolo unde, cu câteva secole înainte, profeții Iezechiel și Daniel prevestiseră în exil că din neamul Iudeilor Se va naște Mesia, Mântuitorul lumii. Mai mult, cei trei magi întrebau unde se află palatul regelui și se îndreptau într-acolo. Încă și mai mult, în tot orașul se răspândește vestea că străinii își motivează prima întrebare printr-o alta: „Unde este Cel ce S-a născut rege al Iudeilor?” (Mt 2,2).

Sfântul Evanghelist Matei ne spune că, „auzind acestea, regele Irod s-a tulburat, și tot Ierusalimul împreună cu el” (Mt 2,3).

De ce s-a tulburat Irod? Omul acesta domnea în Ierusalim de peste 37 de ani, ocupase tronul prin uzurpare și uneltiri și se menținea pe el prin bani și prin slugărnice față de cezarul de la Roma, al cărui vasal era. Înstrăinat de neam și urât de popor, el era regele Iudeii, dar nu și al Iudeilor; aceștia se răsculasera de mai multe ori, iar el îi potolise prin puterea armelor. Crud și bănuitor, cu ochii și inima la pândă asupra oricărui posibil rival, el nu

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 2001.

șovăise să-i condamne la moarte și să-i execute pe propriii săi fii, Alexandru și Aristobul, sub învinuirea că, împreună cu mama lor, ar fi uneltit să-l răstoarne de pe tron. Ceva mai târziu, același tiran nu va șovăi să-i treacă prin ascuțișul săbiei pe toți pruncii din aria Betleemului, bănuind că printre ei se afla și Principele de care întrebau magii.

Pe de altă parte, aceeași întrebare pricinuisese tulburare în popor. Oamenii de rând înțelegeau că e vorba de un „os domnesc”, născut de curând, dar acesta nu putea fi al lui Irod; mai întâi, pentru că regele, la cei 77 de ani ai săi, nu avea copii mici; în al doilea rând, monarhia ereditară era specifică Iudeilor, începută cu David și stinsă cu Sedechia. Nimeni – nici regele, nici poporul – nu bănuia că spița lui David supraviețuia într-un modest orașel din miazănoapte, Nazaretul Galileii, prin Dreptul Iosif și Fecioara Maria. Cu toate acestea, să fi fost oare întrebarea magilor și începutul unei raze de speranță? E posibil, având în vedere că venirea lui Mesia era centrul orizontului de așteptare al poporului iudeu.

Magii însă nu căutau să afle dacă noul Rege S-a născut sau ba; pentru ei, nașterea Acestuia era o certitudine; o căpătaseră prin ecoul profețiilor iudaice și prin steaua care-i călăuzise până la Ierusalim. Prin urmare, ei nu întrebau dacă Acela S-a născut, ci unde. Cărturari de viță nobilă – poate că ei înșiși suverani în țările lor –, știau că un prinț moștenitor se naște într-un palat, că vestea se răspândește cu iuțeala fulgerului, că tatăl iese în foișor cu pruncul pe brațe și că poporul, adunat anume, aclamă pruncul și se așterne pe joc. Nimic din toate acestea în Ierusalim. Poporul freamătă, nedumerit, iar regele, și mai nedumerit, se întreabă dacă nu cumva se repetă istoria lui David, care fusese uns rege, în taină, la vremea când Saul încă domnea pe tron. Așa se face că Irod, folosind acea viclenie care-i devenise a doua natură, îi îndeamnă pe magi să afle ei locul cu pricina, pentru ca prin ei să-l afle și el.

Prin vrerea lui Dumnezeu, magilor le-a apărut din nou steaua minunată, care i-a călăuzit până la casa în care L-au aflat pe Iisus, împreună cu Maria, mama Sa; acolo, într-o casă modestă, simplă, I s-au închinat și I-au adus daruri ca unui Stăpân, după care s-au întors de-a dreptul în patriile lor, fără să știe că ei, păgânii, în numele neamurilor pământului, făcuseră ceea ce fiii lui Avraam nu vor face nici în timpul vieții lui Iisus, nici după învierea Lui din morți.

Iubiții mei fii sufletești,

Magii L-au aflat pe Domnul într-o casă, dar El nu acolo Se născuse. Din Sfintele Evanghelii și din Sfânta Tradiție știm că Iisus S-a născut într-o peșteră, că în peșteră se afla un staul și că primul Său leagăn a fost o iesle. Dacă peștera e rece și întunecoasă, dacă staulul e umed și răumirositor, ieslea, în schimb, e tot ce poate fi mai curat; dacă nu-i curată, vitele nu

mănâncă din ea. Fecioara Maria și Dreptul Iosif ajunseseră acolo, la marginea Betleemului, pentru că la han nu mai aflaseră loc și pentru că, fără îndoială, dintre toate porțile la care bătuseră, nici una nu li se deschisese; inimile oamenilor se împietriseră. Sfântul Ioan Evanghelistul va spune mai târziu despre Fiul lui Dumnezeu că „în lume era și lumea printr-Însul s-a făcut, dar lumea nu L-a cunoscut. Întru ale Sale a venit, și ai Săi nu L-au primit” (In 1,10-11). Pruncul din pânțele Fecioarei venise în cetatea strămoșilor Săi, dar toate porțile i-au rămas închise; și astfel a pătruns în simbol: peștera e spațiul unei omeniri înstrăinate de Dumnezeu, staulul e văzduhul răumiroșitor al păcatelor omenești, în timp ce ieslea e sălașul curat al celor puțini și buni, despre care același Ioan Evanghelistul ne spune: „Dar celor câți L-au primit... le-a dat putere să devină fii ai lui Dumnezeu” (In 1,12). Culcat în floare de fân, dumnezeiescul Prunc luminează peștera și alungă miasmele; peștera devine cer, miasmele devin miresme; aceasta e transfigurarea pe care o vor afla păstorii.

Iubiții mei, Sfântul Evanghelist Luca ne spune că atunci, în noaptea aceea, niște păstori din apropiere își vegheau turmele pe câmp. Vestiți și îndemnați de un înger, ei au alergat la peștera Betleemului și L-au aflat pe Iisus Hristos, Domnul, culcat în iesle. Împărtășind bucuria îngerilor care cântau în cer, ei I s-au închinat Pruncului și i-au vestit, la rândul lor, dumnezeirea, devenind astfel primii Săi apostoli.

Acum e timpul să vă amintesc că David, strămoșul după trup al Domnului, era fiul păstorului Iesei din Betleem și că el însuși, în frageda sa tinerețe, pascăse oile tatălui său. Dar însuși Iesei se trăgea din Avraam, ciobanul care plecase cu turmele din părțile Eufratului și se așezase, pe totdeauna, în Canaan. La rândul său, Avraam era părintele și strămoșul a patru generații de păstori; chiar și când au intrat în Egipt, au făcut-o cu turme cu tot. Iar după alte multe generații, însuși marele Moise a fost la început cioban la oi și numai după aceea, chemat de Dumnezeu, a devenit păstorul fiilor lui Israel. Vedeți acum, iubiții mei, cum se leagă lucrurile? Dacă Pruncul Iisus nu a fost primit și prețuit de contemporani, în schimb, prin păstorie din preajma Betleemului primea omagii străbunilor Săi; El, Cel ce avea să fie, în același timp, Păstor și Miel!

Iubiții mei fii sufletești,

Cu șapte sute de ani înainte, profetul Miheia prevestise că Mesia Se va naște în Betleem și că El va fi Păstorul Care va paște turma lui Israel (cf. Lc 2,8-17). Așadar, trimițându-L în lume, Dumnezeu-Tatăl rânduisese ca Fiul Său să-Și cheme la staul oile risipite și să le îndrume la pășunea cea bună.

La rândul lor, Evangheliștii se grăbesc să-i definească această calitate, spunând: „Văzând El mulțimile, i S-a făcut milă de ele, că erau necăjite și

rătăcite ca niște oi care n-au păstor” (cf. Mt 2,6 [Mi 5,1]). După aceea S-a definit El Însuși, direct, fără echivoc, într-un capitol de mare frumusețe al Evangheliei după Ioan: „Eu sunt Păstorul cel bun!” (vezi In 10,1-16), prin aceasta înțelegând că El e Păstorul cel adevărat. În timp ce hoțul, apropiindu-se de staul, sare gardul pe undeva prin spate, Păstorul intră pe ușă și numai pe ușă. Mai mult, El Însuși devine ușa prin care oile pot să intre, să iasă la păscut și să revină acasă. Când le duce la iarbă sau la adăpost, El merge înainte, iar oile Îl urmează; El le vorbește, iar ele Îl ascultă, ca unele care-i cunosc glasul și-L recunosc ca Stăpân. Dar marea calitate a adevăratului Păstor – și garanția autenticității Lui – este capacitatea de a se jertfi de dragul oilor Sale; spre deosebire de păstorul tocmit cu simbrerie, al cărui gând nu e la turmă, ci doar la banii și interesele lui și care, în fața primejdiei, își părăsește oile și fuge, adevăratul Păstor este oricând gata să-și pună sufletul pentru oile Sale: pe de o parte, El pune suflet în tot ceea ce face, înțelegând că misiunea Lui nu e o simplă obligație de serviciu, ci însăși rațiunea Lui de a fi; pe de altă parte, înfruntând primejdia, El Își dă viața pentru oile Sale, dar nu silit de cineva, ci din propria Sa voință și dăruire, oile încetând să mai fie turmă, ci, fiecare în parte, prieteni; o va spune Domnul în cuvântarea prin care Se despărțea de ucenicii Lui: „Mai mare iubire decât aceasta nimeni nu are: să-și pună cineva viața pentru prietenii Săi” (In 15,13).

Cu toate acestea, de vreme ce Păstorul nu fuge din fața primejdiei, el poate fi prins. De cine poate fi prins? De „lupul cel înțeleghător”, adică de Diavolul. Dacă hoțul – care vrea să fure oi – sare gardul prin spate, Diavolul poate veni la ușă și atacă direct, pe față. Iisus știa acest lucru și, chiar în pragul patimilor Sale, Și-a prevenit ucenicii. Atunci, la Cina cea de Taină, a intrat Satana în Iuda (cf. In 13,27), care i-a devenit unealtă; Iuda avea să-i călăuzească pe ostași în grădina Ghetsimani, unde Domnul va fi arestat; recunoașterea persoanei lui Iisus s-a făcut prin semnul trădării: sărutarea. Atunci, la Cina cea de Taină, Domnul le-a spus ucenicilor Săi: „În această noapte voi toți vă veți poticni într-o Mine, că scris este: Bate-voi păstorul și se vor risipi oile turmei” (Mt 26,31). Știm ce a urmat: de îndată ce ucenicii Și-au văzut Păstorul cu mâinile legate și îmbrâncit de uneltele Diavolului, toți – absolut, toți! – au luat-o la fugă și au dispărut în beznă. Păstorul – Bunul Păstor – a rămas singur, judecat, palmuit, scuipat, batjocorit, osândit, dus la moarte. Nici măcar Petru nu l-a rămas alături, el, care se jurase că nu-L va părăsi!

Și totuși, fugarii aceștia erau rânduiți să devină urmașii Bunului Păstor după ce Acesta Se va fi întors, prin înălțare, la Tatăl Său. Și dacă Însuși Iisus, Care ar fi putut să-Și cheme în ajutor legiunile de îngeri, Se supunea umilinței și slăbiciunii omenesti, cu atât mai mult bieții ucenici, care nu erau decât oameni! Domnul știa că, de-a lungul istoriei, atât Sfinții Apostoli, cât și urmașii lor – episcopi, preoți și diaconi – vor îndura prigoane, arestări, surghiunuri, procese, chinuri și chiar moarte din partea vrăjmașilor lui

Hristos și ai Evangheliei Sale; unii se vor poticni, alții vor cădea, alții vor birui. Dar ei nu trebuiau lăsați singuri, neajutorați, doar pe seama puterilor lor omenești. Pentru aceasta, Marele și Bunul Păstor le-a pus la îndemână o armă formidabilă, pe care nici un strateg din lume, oricât de inteligent și de îndrăzneț, nu ar fi fost în stare s-o imagineze: Sângele Mielului.

Când Domnul Și-a făcut apariția în viața publică, la râul Iordanului, Sfântul Ioan Botezătorul L-a arătat mulțimii prin cuvintele: „Iată Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii!” (In 1,29). Așadar, în una și aceeași Persoană a lui Iisus Hristos sălășluiau, deopotrivă, Mielul și Păstorul. De-a lungul a trei ani și jumătate, pe durata propovăduirii Evangheliei, Mielul a stat în umbra Păstorului. Acum, la Cina cea de Taină, Mielul a ieșit în față și S-a oferit pe Sine, în pâinea și-n vinul transfigurate prin binecuvântare: „Luați, mâncați, acesta este Trupul Meu...”; „Beți dintru acesta toți, acesta este Sângele Meu...”; „aceasta să faceți întru pomenirea Mea” (Mt 26,26-28; Lc 22,19-20). Instituirea Euharistiei este momentul în care Păstorul devine Miel și, prin aceasta, creează nevinovata – și puternica – armă defensivă prin care viitorii păstori se vor ține laolaltă și cu care vor aduna oile risipite. Și pentru ca Euharistia să nu rămână un simplu simbol, ci o realitate vie și veșnică, El Însuși a confirmat-o prin Trupul și Sângele Său frânt și vărsat pe cruce.

Puțin mai târziu, înainte de a Se despărți de ucenicii Săi prin înălțarea la cer, El le va spune acestora: „Iată, Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului” (Mt 28,20). Nu e o făgăduință: „voi fi”, ci o realitate deja existentă: „sunt”; cât despre „în toate zilele”, aceasta înseamnă „în fiecare zi”. Prin urmare, e vorba de permanenta prezență și lucrare a lui Hristos Euharistic în Biserica păstorită de Sfinții Apostoli și de urmașii acestora.

Că Sfinții Apostoli au fost rânduiți de Domnul să devină urmașii Săi întru păstoriarea turmei celei cuvântătoare nu există nici un fel de îndoială. După învierea Sa din morți, luând act de căința sinceră a lui Petru pentru întreita lui lepădare, Iisus i-a poruncit: „Paște oile Mele!” (In 21,16). La rândul său, Petru le va spune preoților cărora li se adresează în Epistola Întâi: „Păstoriți turma lui Dumnezeu ce vi s-a dat în seamă. [...] Iar când Se va arăta Mai-Marele păstorilor, veți primi cununa cea neveștejită a mării” (1 Ptr 5,2,4). De asemenea, Sfântul Apostol Pavel le va spune „preoților Bisericii” pe care-i convocase în orașul Milet: „Luați aminte la voi înșivă și la toată turma în care Duhul Sfânt v-a pus pe voi episcopi, ca să păstoriți Biserica lui Dumnezeu, pe care El a câștigat-o cu însuși sângele Său”. Și, desigur, cu gândul la Iisus Care-Și pregătise ucenicii pentru marea despărțire, va adăuga: „Eu știu bine că după plecarea mea vor intra între voi lupi înverșunați care nu vor cruța turma” (FA 20,28-29). Și același Pavel, referindu-se la jertfa de pe cruce a Păstorului Care devenise Miel tocmai ca prin aceasta să devină Păstorul păstorilor, le va spune Evreilor

din Ierusalim că Domnul nostru Iisus Hristos este „Marele Păstor al oilor prin sângele unui testament veșnic” (Evr 13,20). Așadar, în lumea aceasta a noastră, de acum, lucrează Mielul, Cel ce alină, vindecă, iartă, suferă și Se jertfește pentru păcatele oamenilor. Chiar și Apocalipsa este o împărăție a Mielului; în înverșunatele lupte dintre bine și rău, răul are în frunte Fiara, dar în numele binelui luptă Mielul, Cel care, în final, va învinge. Biruitorii ieșiți din încheștare „și-au spălat veșmintele și le-au înălbit în sângele Mielului” (Ap 7,14). Mielul este Cel ce stă în mijlocul tronului, și de acolo „îi va paște” pe cei mântuiți, într-o extraordinară transfigurare prin care Mielul redevine Păstor, așa cum la Cina cea de Taină Păstorul devenise Miel.

Iubiții mei, în mijlocul Sfintei Mese din altarul oricărei biserici ortodoxe se află Sfânta Evanghelie; ea Îl simbolizează pe Domnul Iisus Hristos în calitatea Sa de Păstor-Învățător. După ce se citește din ea pericopa zilei, Evanghelia se retrage în spate, făcându-I loc Mielului Euharistic. După ce preotul și credincioșii se împărtășesc cu Trupul și Sângele Mielului, Evanghelia revine la locul ei. Ceea ce se petrece acolo, în spațiul liturgic, se petrece și aici, în spațiul istoric. Împărăția Mielului e șansa pe care Dumnezeu le-o acordă oamenilor de a se aduna din risipire și de a-și reface conștiința unității lor primordiale; e șansa lui Irod de a le cere iertare pruncilor, e șansa lui Israel de a-și recunoaște Împăratul, e șansa neamurilor de a descoperi drumul magilor, e șansa creștinilor de a se regăsi într-o singură turmă a Aceluiași unic Păstor, Iisus Hristos.

V-am spus toate acestea, iubiții mei, pentru ca să vă bucurați. Bucurați-vă, că vă aflați în Împărăția Mielului, adică în Biserica Lui! Bucurați-vă, că Mielul vi se îmbie în fiecare Sfântă Liturghie și ori de câte ori aveți nevoie de El! Bucurați-vă întru mireasma peșterii din Betleem, a imnurilor și colindelor voastre! Bucurați-vă întru bogăția voastră duhovnicească și întru mila pentru cei săraci! Bucurați-vă întru încercările istoriei și întru speranța de mai bine a omenirii! Bucurați-vă întru bucuria de azi a Maicii Domnului, bucurați-vă și cântați-i:

Bucură-te, Maica Mielului și a Păstorului,
bucură-te, Mireasă pururea Fecioară!¹

Amin!

1. Din Imnul Acatist al Bunei-Vestiri.

Zămislirea de la Duhul Sfânt și paternitatea lui Dumnezeu¹

Iubiții mei fii sufletești,

Nașterea Domnului este unul din cele mai cunoscute evenimente din viața Domnului Iisus. Deși neînțeleasă de minte, ea are întotdeauna o cale deschisă către inimă, poate și pentru aceea că orice nou-născut de pe lume iradiază o duioșie pe care nici insul cel mai împietrit nu și-o poate stăpâni. Cu atât mai mult când e vorba de nașterea Fiului lui Dumnezeu.

Taina aceasta însă, a Fiului lui Dumnezeu născut din fecioară, o știm noi, cei de astăzi, din tot ceea ce am aflat și am învățat, dar n-o știau și contemporanii ei. Potrivit Sfintelor Evanghelii, nimeni în vremea aceea nu a afirmat că Pruncul din Betleem este Fiul lui Dumnezeu.

Ceva mai înainte de aceasta, îngerul îi destăinuise lui Iosif că Pruncul ce Se va naște din Maria, logodnica sa, S-a zămislit de la Duhul Sfânt (Mt 1,20); atât și nimic mai mult.

Îndată după naștere, îngerul le-a vestit păstorilor că li S-a născut, lor și poporului întreg, un Mântuitor (Lc 2,11). Tot așa, la rândul lor, L-au vestit și ei mai departe (Lc 2,17).

Ceva mai târziu, magii de la răsărit îi spuneau lui Irod că-L caută pe „Cel ce S-a născut rege al Iudeilor” (Mt 2,1-3).

Or, „zămislirea de la Duhul Sfânt” nu înseamnă, neapărat, și paternitatea lui Dumnezeu. Dreptul și nevinovatul Iosif trebuia să știe doar atât, pentru liniștea lui sufletească, anume că Maria nu avusese nici o legătură cu un alt bărbat, că ea este fecioară și că Pruncul pe care-L purta în pânțe este rodul suprafiresc al unei minuni ce nu poate să încapă în tiparele minții omenești.

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 2002.

Mântuitorul vestit păstorilor și pe Care ei L-au văzut culcat în iesle era, într-adevăr, pricina unei bucurii universale; era plinirea unei așteptări de veacuri. După căderea primilor oameni și îndată după izgonirea lor din rai, Dumnezeu le-a făgăduit că va trimite un Mântuitor (Fc 3,15). Această făgăduință a fost preluată de profeții Vechiului Testament și intrată atât de puternic în conștiința întregului popor evreu, încât el nu-și mai concepea istoria decât în funcție de venirea Celui-Așteptat. Acesta, în limbajul profeților, era definit prin cuvântul „Mesia” sau „Hristosul”, adică „Unsul”; numai că un uns al lui Dumnezeu putea fi un preot sau un rege, adică alesul Său, dar în nici un caz Fiul Său. Acesta e motivul pentru care, cu vremea, ideea mesianică și-a pierdut sensul duhovnicesc al unui Mântuitor care va izbăvi omenirea din păcat și a căpătat sensul politic al unui Mântuitor care-i va elibera pe evrei de sub stăpânirea romanilor.

Tot așa l-a înțeles și Irod. După ce magii i-au spus pe cine caută, el i-a întrebat pe sfetnicii săi: „Unde este să Se nască Hristos?”. Iar ei, citându-l pe profetul Miheia, i-au spus că în Betleemul Iudeii, căci de acolo „va ieși Cărmuitorul care-l va păstori pe poporul Meu Israel” (Mi 5,1). În acord cu întrebarea magilor, dar și cu mentalitatea sfetnicilor săi, Irod a înțeles că acest „Cărmuitor” nu era altcineva decât un „os de domn”, adică un descendent al regelui David, care ar fi urmat să-i răpească tronul; de aici, sângeroasa lui prigoană împotriva tuturor copiilor din ținutul Betleemului.

Așadar, din nici o mărturie contemporană cu nașterea lui Iisus nu reiese că El era Fiul lui Dumnezeu. Nici chiar Dreptul Simeon, venit a opta zi la templu să-L întâmpine pe Prunc, și care era înсуflat de Duhul Sfânt, nici el nu s-a rostit răspicat asupra a ceea ce era în realitate Pruncul, ci mai mult asupra evenimentului, într-adevăr, duhovnicesc: mântuirea menită să le descopere tuturor neamurilor Lumina lui Dumnezeu (Lc 2,29-32).

Cu toate acestea, iubiții mei, exista o singură ființă care cunoștea această taină: Mama lui Iisus. Cu nouă luni înainte, în Nazaret, îngerul îi binevestise că ea fusese aleasă de Dumnezeu să nască un fiu. Nedumerită, fecioara l-a întrebat: „Cum va fi aceasta, de vreme ce eu nu știu de bărbat?”. La care îngerul i-a răspuns: „Duhul Sfânt Se va pogori peste tine și puterea Celui-Preaînalt te va umbri: pentru aceea și Sfântul Care Se va naște din tine Fiul lui Dumnezeu Se va chema” (Lc 1,30-35). De data aceasta nu mai încape nici o îndoială. În Vechiul Testament, Dumnezeu este deseori numit „Cel-Preaînalt”, dar îngerul Îi rostește și numele știut de toată lumea: Dumnezeu. Minunea zămislirii s-a produs în clipa când Maria și-a dat consimțământul: „Fie mie după cuvântul tău!”. Din scurta relatare a Evanghelistului Luca vom observa, cu emoție, că atunci, în clipa aceea, în ființa Sfintei Fecioare s-a aflat Sfânta Treime: Duhul pogorându-Se, Tatăl umbrind, Fiul zămislindu-Se. Această prezență va mai fi întâlnită doar la Botezul Domnului: Tatăl rostindu-Se din cer, Duhul confirmând în văzduh, Fiul descoperindu-Se pe pământ. La Iordan, revelația se va petrece în văzul

lumii; aici, în Nazaret, totul s-a petrecut în taină: pântecelul Fecioarei devenise cer.

Iubiții mei fii sufletești,

Zămislirea și nașterea lui Iisus mai poartă și numele de „Întruparea Domnului”. Cu alte cuvinte, a doua Persoană a Sfintei Treimi, Fiul lui Dumnezeu, Cel de o ființă cu Tatăl și, prin urmare, El Însuși Dumnezeu, a devenit om pentru ca nouă, oamenilor, să ne ofere șansa de a deveni dumnezei prin îndumnezeire, adică prin participarea noastră la lumina cea necreată și neînserată a lui Dumnezeu. Prin întrupare, Fiul a devenit Iisus Hristos, om într-un tot asemenea nouă, în afară de păcat. El, Cel ce făcuse legile universului, S-a supus acestor legi; El, Cel ce crease femeia, S-a chircit în pântecelul unei femei; El, Cel ce făcuse cerul, S-a născut într-o peșteră; El, Cel ce crease timpul, S-a supus vârstelor timpului; El, Cel ce făcuse pământul, S-a lăsat îngropat în pământ. S-a smerit pentru ca pe noi să ne înalțe; a suferit pentru ca noi să fim liberi; a murit pentru ca noi să fim vii. Asemenea nouă, a flămânzit, a însetat, a ostenit, S-a odihnit, S-a ferit de primejdia inutilă, a tremurat în fața morții și a murit pentru ca să învie.

În același timp însă El era și Dumnezeu. Ca Dumnezeu, a pătruns prin cuvânt în mintea și inima oamenilor, a potolit furtuni, a vindecat bolnavi, a înviat morți, S-a schimbat la față pe Tabor, a înviat a treia zi, i-a dezrobii pe cei din iad și S-a înălțat la cer, unde va rămâne până la cea de a doua venire.

Calitatea Sa de *Fiul lui Dumnezeu* a fost mărturisită de ucenicii Săi, de cei vindecați ai Săi, de sutașul care-L răstignise, dar și de El Însuși. Nu a fost însă mărturisită, în timpul vieții Lui, de Maica Sa, adică tocmai de aceea care o știa cel mai bine și înaintea tuturor. E de-ajuns să ne gândim la nunta din Cana Galileii (In 2,1-11): când Maica Sa L-a rugat să prefacă apa în vin, ea știa că Fiul ei este Fiul lui Dumnezeu și că, prin urmare, avea puterea de a săvârși minunea; dar de spus nu a spus-o, fiindcă rostul ei nu era acela de a mărturisi, ci de a păstra tainele, așa cum ea însăși era o taină. Știm că Maica Domnului, văzând și auzind tot ce se petrecea cu ea și în preajmă, „păstra totul în inima ei” (Lc 2,19,51), o inimă care devenise o splendidă vistierie a lucrurilor care nu se spun.

Dar despre firea dumnezeiască a lui Iisus știa nu numai de la îngerul care-i binevestise, ci și de la Însuși Fiul ei. Iată un moment, iubiții mei, asupra căruia aș vrea să ne oprim puțin.

După moartea lui Irod cel Mare, Maria, Iosif și Pruncul Iisus au plecat din Egipt, unde se refugiaseră de frica regelui, și s-au întors în Nazaret. În acest oraș din Galileea Și-a petrecut Domnul viața de până la treizeci de ani, când a ieșit la propovăduire. Despre această perioadă nu știm nimic,

în afară de ceea ce ne spune Sfântul Evanghelist Luca: acolo, „Iisus sporea cu înțelepciunea și cu vârsta, și cu harul la Dumnezeu și la oameni” (Lc 2,52). Prin aceasta trebuie să înțelegem că Iisus creștea pe potriva firii Sale omenești; pe măsura fiecărei vârste i se dezvolta nu numai trupul, ci și mintea, capacitatea de a percepe, de a pricepe și de a evalua realitatea. E sigur că a învățat să scrie și să citească; mai târziu, la maturitate, va citi în sinagogă texte din Sfintele Scripturi (Lc 4,16-17) – pe care le asimilase nu numai în literă, ci și în duh – și că a scris o dată, ceva, cu degetul, pe nisip (In 8,6,8). Totodată, simțea cum bunăvoința lui Dumnezeu, dar și aceea a oamenilor sporeau, treaptă cu treaptă, asupra Lui.

Acestea erau condițiile în care s-a petrecut un eveniment relatat, în continuare, de Sfântul Luca. Citez textul: „Și părinții Lui mergeau în fiecare an la Ierusalim de sărbătoarea Paștilor. Iar când era El de doisprezece ani, s-au suit la Ierusalim după obiceiul sărbătorii. Și dacă s-au sfârșit zilele, în timp ce ei se întorceau, Copilul Iisus a rămas în Ierusalim; și părinții Lui nu știau. Dar ei, socotind că El este printre călători, au mers cale de o zi; și L-au căutat printre rude și cunoscuți. Și, negăsindu-L, s-au întors la Ierusalim, căutându-L. Și a fost că după trei zile L-au aflat în templu, stând în mijlocul învățătorilor, ascultându-i și întrebându-i. Și toți cei ce-L auzeau se minunau de priceperea și de răspunsurile Lui” (Lc 2,41-47). Din această relatare înțelegem că Iisus era un copil precoce, cultivat și inteligent, care cunoștea Scripturile atât de bine și le tâlcuia cu atâta iscusință, încât izbutea să-i uimească chiar pe dascălii îmbătrâniți deasupra cărților. În limbajul nostru de acum, era un copil supradotat, așa cum îi avem și noi, în zilele noastre, pe olimpicii care-și depășesc profesorii. Faptul acesta era de natură să-i uimească și pe părinții Săi, care L-au surprins în această ipostază.

Acum e momentul, iubiții mei, să vă amintesc că Iosif era, de fapt, tutorele lui Iisus, dar că în fața legii și a societății își asumase rolul de părinte, pentru ca atât Maria, cât și Fiul ei să aibă un statut de stare civilă. Toți îl știau pe Iosif drept tată al Copilului, iar Iisus nu făcea excepție. Opinia publică nu ridicase nici un semn de întrebare, de vreme ce, încă de la început, toți cei din Nazaret îl știau pe Iosif ca fiind logodnicul Mariei.

Iată însă ce s-a petrecut mai departe, acolo, în templu: „Și văzându-L, au rămas uimiți, iar mama Sa i-a zis: «Fiule, de ce ne-ai făcut una ca asta? Iată, tatăl Tău și eu Te-am căutat îngrijați». Și El le-a zis: «Cum se face că Mă căutați? Oare nu știați că întru cele ale Tatălui Meu trebuie să fiu?»” (Lc 2,48-50). Și acum, iubiții mei, să lămurim lucrurile. Maria știa bine că Iosif nu era tatăl Copilului; tot așa de bine o știa și Iosif. Dar ea, folosind cuvântul convențional „tatăl Tău”, descoperă cu uimire că Fiul ei, la numai doisprezece ani, știe că este și Fiul lui Dumnezeu, pe care și-L mărturisește drept „Tatăl Meu”. Unde? Acolo, în templul din Ierusalim, care era „casa lui Dumnezeu” și unde erau dezbătute prevestirile profeților, mai ales cele

privitoare la mult-așteptatul Mesia. Dacă, până acum, Sfânta Fecioară cunoștea firea dumnezeiască a Fiului ei doar din cuvintele îngerului Gavriil, de data aceasta o știa din însăși gura Lui. Din întrebarea: „Oare nu știați...?” reiese că El, acum, știa că ei știau, dar că era vremea ca și ei să știe că El o știe. Cât despre Sfânta Fecioară, ea a continuat să păstreze taina în inima ei până când, la bătrânețe, avea să i-o încredințeze Evanghelistului.

Tot de la Luca știm că Iisus, după această reîntâlnire cu „părinții Săi”, s-a întors cu ei în Nazaret și că „le era supus” (Lc 2,51).

Iubiții mei fii sufletești,

Avem în față modelul dumnezeiesc – dar și omenesc – al unei vieți de familie; o familie modestă, fără averi, fără acareturi și fără slugi, ducând un trai liniștit într-o comunitate pașnică. Știm că Iosif era dulgher și că lucra pentru întreținerea celor doi, pe care-i avea în grijă. Sfânta Fecioară și-a crescut Pruncul ca orice mamă bună și iubitoare, cu dăruire și jertfelnicie. Ca orice gospodină, făcea toate trebile casei. „Copilul creștea și Se întărea cu duhul, plin de înțelepciune.” Înțelepciunea unui copil înseamnă cumințenie, dar și capacitatea timpurie de a distinge între rău și bine, preferând întotdeauna ceea ce e bun. Întru aceasta era și ajutat de sus, deoarece „harul lui Dumnezeu era peste El” (Lc 2,40). Sârguincios, agonisea belșug de învățătură, dar nimeni nu L-a văzut vreodată mergând la vreo școală. Avem motive să credem că însăși Maica Lui L-a învățat să scrie și să citească; Maria își petrecuse copilăria la templu, iar acolo, în mod sigur, existau școli pentru toate vârstele; la întâlnirea ei cu Elisabeta, rostise un imn presărat cu citate din Sfânta Scriptură (Lc 1,46-55). Spun aceasta pentru că eu însumi cunosc o mamă care, având doar două clase primare, și-a învățat copilul să scrie și să citească la vârsta de șase ani; țesea pânză la război și, la răstimpuri, oprea suveica și-i mai așternea fiului ei, pe un caiet, încă o literă din alfabet. Binecuvântată fie-i veșnicia!

Cât de firească a fost spaima Mariei și a lui Iosif când au băgat de seamă că Iisus nu se afla printre călători! Și cât de firească le-a fost uimirea când L-au văzut în templu discutând cu dascălii ca un om mare! Și cât de dumnezeiască le-a fost mirarea când au văzut că El Își descoperise obârșia și chemarea!

Să nu uităm însă că, chiar și după aceea, adică după ce copilul *știa* că este Fiul lui Dumnezeu și că, prin urmare, Iosif nu era tatăl Său, chiar și după aceea „le era supus”; amândurora le era supus, nu doar mamei Sale. Așa cum ascultător era față de Tatăl Său Cel ceresc, care-L trimisese să devină om și să-i mântuiască pe oameni, cu aceeași ascultare S-a purtat și față de omul care, pe pământ, Îi ținea loc de tată. Nici o urmă de îngâmfare, ci doar o cuviincioasă conștiință de Sine.

Iubiții mei, în vremea Vechiului Testament, sub domnia lui Iosia, a fost descoperită în templu cartea Deuteronomului, adică Legea dată de Dumnezeu lui Moise. Iar regele, după ce a citit-o, și-a dat seama cu durere de enorma distanță ce se produsese între poruncile lui Dumnezeu și comportamentul poporului pe care el, regele, îl cârmuia. Așa s-a hotărât să stârpească idolatria și relele moravuri, restaurând ordinea morală în societate (4 Rg 22,1-23,25). Așa s-ar cuveni să fie și-n zilele noastre: Biblia din parlament ar trebui să existe nu doar ca obiect în fața căruia demnitarii își depun jurământul, ci și ca îndreptar pentru legile pe care aceștia le plănuiesc, le votează și le promulgă. Dacă ei ar deschide Biblia numai la paginile pe care vi le-am tâlcuit eu astăzi, atunci în țara noastră nu ar mai exista acte normative menite să legifereze sau să permită pornografia, prostituția, homosexualitatea, concubinajul, practici care nu sunt altceva decât tot atâtea căi deschise spre dezintegrarea familiei și disoluția societății. E inadmisibil să juri cu mâna pe Biblie și să faci legi împotriva Bibliei! De aceea ne vom ruga neîncetat pentru ei, aleșii noștri, pentru ca Dumnezeu să le lumineze mintea și să le încline inima doar spre ceea ce este drept, bun și de folos acestui popor, așa cum a făcut, pe vremuri, regele Iosia.

Până atunci, îi rog fierbinte pe părinți să aibă grijă de copiii lor. Știu că avem multe familii adevărate, cu părinți iubitori și copii cuminți. Dar tocmai de aceea vă rog și vă îndemn, părinților, să fiți veghetori, ca nu cumva copiii voștri buni să încapă pe mâna celor ce-i strică sau să aibă la îndemână ceva ce le poate întina ființa. Nu-i lăsați doar pe seama școlii, căci într-o școală pot exista programe perverse sau o directoare care, în schimbul câtorva cadouri ieftine, le permite traficantilor să-și etaleze scârboasele mărfuri în văzul copiilor. Ajutați-vă odraslele să învețe cu drag și să se poarte frumos! Cutremurați-vă de familiile destrămate și de copiii lor rămași pe drumuri, bântuiți de mizerie și de vicii precoc. Oferiți-le pruncilor voștri mai puțin televizor și mai multă lectură: din cărțile frumoase și, pe cât se poate, pagini alese din Sfintele Scripturi. Eu cunosc un copil care a citit Biblia, în întregime, la vârsta de zece ani; nu e important ce și cât a înțeles, ci faptul în sine că a citit-o și n-a uitat-o. Faceți din Fiul Mariei un prieten al copiilor voștri; și fiți siguri că Pruncul Iisus vă va surâde din iesle, iar Copilul Iisus va merge spre Nazaret ținându-vă de mână.

*Paradoxurile creștinismului*¹

Iubiții mei fii sufletești,

Nașterea unui copil într-o familie este un eveniment dureros care devine, imediat, sărbătoare. Mama a uitat de chinuri și trăiește nespusa bucurie de a-și simți pruncul la sân. Când tatăl merge la primărie să-și anunțe odrasla, nu uită să-și trezească vecinii și să se laude pe drum; dacă se află la serviciu, își cinstește colegii cu un păhărel; dacă se află undeva, departe, în misiune, vestea i se prinde de umeri ca niște aripi. Botezul e urmat de o petrecere cu mâncare, băutură, muzică și joc, ca la nuntă. Pe alocuri se mai păstrează datina ca, la un an, copilul să fie dus la nași, unde primește prima tunsoare a părului, în fața icoanelor, cu colac și urări de sănătate. De pretutindeni, mama primește felicitări, prevestindu-i-se un viitor fericit și sprijin la bătrânețe.

Nici nașterea Domnului nu e văzută altfel decât ca o imensă, luminoasă sărbătoare. Momentele grele, precum anevoioasa călătorie a Sfintei Fecioare, inospitalitatea orașelului de baștină în care ea devenise o străină, porțile închise ale hanului, singurătatea peșterii, nașterea tainică, reacția lui Irod, pribegia egipteană, toate acestea au pălit, copleșite de certitudinea că, prin ceea ce s-a petrecut în Betleem, Însuși Dumnezeu S-a întrupat în persoana Fiului Său pe care-L născuse mai 'nainte de toți vecii, făcând aceasta numai și numai din iubire pentru noi, oamenii, și pentru propria noastră mântuire. Umbrele s-au destrămat, bucuria a năpădit universul, totul e transfigurat: peștera a devenit cer, ieslea s-a prefăcut în leagăn, pântecul Fecioarei e tron de heruvimi. Toată această revărsare de lumină adie și prin colindele noastre. La nașterea Mântuitorului

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 2003.

Îngerii cântau,
Păstorii fluierau,
Magii se-nchinau,
Toți se bucurau.

Natura însăși se poartă cu mare gingășie față de Dumnezeuiescul Prunc,
ocrotindu-L de intemperii:

Vântu-L bate,
Nu-L răzbate,
Neaua ninge,
Nu-L atinge.

În calendarul creștin, Crăciunul este, prin excelență, o sărbătoare a florilor dalbe. V-am spus-o cu alte prilejuri. Iată că v-o amintesc și azi.

În văzduhul istoric al nașterii Domnului există însă un moment care tulbură seninătatea celor spuse până acum. Momentul este istorisit de Sfântul Evanghelist Luca, și asupra lui aș vrea să mă opresc în anul acesta (Lc 2,22-35).

La patruzeci de zile de la nașterea lui Iisus, Sfânta Fecioară Maria, însoțită de Iosif, a mers cu Pruncul la templul din Ierusalim ca să aducă jertfa de curățire prescrisă de legea lui Moise. În Sfânta Cetate locuia pe atunci și un om foarte bătrân, anume Simeon, despre care ni se spune că „era drept și temător de Dumnezeu”, adică un om cu viață curată și sfântă. Nu e de mirare deci că „Duhul Sfânt era peste el”, ceea ce înseamnă că bătrânul avea darul profetic, însușirea de a vedea ceea ce oamenii obișnuiți nu sunt în stare. Mai știm că el se număra printre cei ce așteptau „mângâierea lui Israel”. Cunoaștem din Sfânta Scriptură că întreaga omenire decăzuse din cauza neascultării primilor oameni, Adam și Eva, și că însuși poporul ales fusese pedepsit de Dumnezeu pentru repetatele lui abateri din calea poruncilor divine. Cu toate acestea, profeții Vechiului Testament, inspirați de Duhul Sfânt, anunțaseră că va veni o vreme când Dumnezeu îi va trimite omenirii – inclusiv lui Israel – un Mântuitor care să aline suferințele și să curme răul din lume. În virtutea acestor profeții, cei mai buni și mai luminați dintre fiii lui Israel se aflau într-o permanentă stare de veghe, așteptare și speranță. În ceea ce-l privește pe Simeon, lui anume i se descoperise că „nu va vedea moartea până ce nu-L va vedea pe Hristosul Domnului”. Foarte bătrân, Simeon trăia acea vârstă când anii îi devin omului o povară din ce în ce mai greu de purtat; pentru un asemenea om, „a vedea moartea”, adică a ști limpede că i-a sosit sfârșitul, însemna o adevărată eliberare dintr-o viață care-i devenise temniță.

Ei bine, la o vreme când ședea în casă, bătrânul a primit îndemnul Duhului Sfânt de a se duce de îndată la templu. Acolo, în așteptare, a

văzut-o pe Maria intrând cu Pruncul în brațe. Atunci el L-a întâmpinat pe Prunc cu sfântă iluminare, L-a luat din brațele Mamei și L-a trecut în brațele lui tremurânde, mulțumind lui Dumnezeu și rugându-L ca, de acum, să-l elibereze, de vreme ce ochii lui, după atâta așteptare, văzuseră Lumina prin care toate neamurile lumii – inclusiv Israel – aveau să-și descopere puțința de a se mântui. Cuvintele de atunci ale lui Simeon au pătruns în cultul creștin, iar noi le putem auzi la fiecare slujbă a vecerniei, spre sfârșit.

Dacă lucrurile s-ar fi încheiat aici, am rămâne în spațiul senin al momentului. Dar nu s-au terminat aici. Înapoiind Pruncul în brațele Mamei, Simeon a binecuvântat-o și i-a spus aceste cuvinte: „Iată, Acesta [adică Pruncul] este pus spre căderea și spre ridicarea multora din Israel și spre semn de împotrivire – și chiar prin sufletul tău va trece sabie – pentru ca gândurile din multe inimi să se descopere”.

Iubiții mei fii sufletești,

M-aș opri mai întâi, pe foarte scurt, la verbul „a binecuvânta”, cu substantivul „binecuvântare”, de vreme ce numeroși creștini nu au o idee foarte clară asupra lor. Binecuvântarea este o rostire, de obicei însoțită de un gest. Când Dumnezeu binecuvântează un om sau o comunitate umană, înseamnă că acel om sau acea comunitate a intrat sub protecția divină. Când un om sau o comunitate umană Îl binecuvântează pe Dumnezeu, înțelesul este, pe de-o parte, că omul vorbește despre Dumnezeu – sau lui Dumnezeu – numai de bine și, pe de alta, că Îl laudă și-I mulțumește pentru binecuvântările – sau binefacerile – revărsate asupra omului. Când un părinte își binecuvântează copilul, înseamnă că-i dorește prosperitate și fericire. Când un arhiereu sau preot binecuvântează pe cineva, rostirea și gestul binecuvântării nu sunt o simplă urare, ci invocarea harului dumnezeiesc asupra celui binecuvântat. Când însă e vorba de un om cu viață sfântă, binecuvântarea cuprinde în ea și profeția că urarea de bine se va plini, că va deveni o realitate. Sfânta Fecioară auzise acest cuvânt din gura îngerului care-i binevestise chemarea lui Dumnezeu: „Binecuvântată ești tu între femei” (Lc 1,28), dar și din gura Elisabetei, mama Sfântului Ioan Botezătorul, îndată după buna-vestire: „Binecuvântată ești tu între femei și binecuvântat este rodul pântecelui tău” (Lc 1,42). Maria avea toate motivele să creadă că viața ei va fi lipsită de umbre.

Dar, în cazul de față, ce observăm? Pe de-o parte, Simeon o binecuvântează pe Mama Pruncului, dar, pe de alta, îi prevestește o sabie care-i va străbate sufletul, adică viitoarea durere de a-și vedea Fiul răstignit pe cruce, ceea ce ar fi totuna cu un blestem. Or, după cea mai limpede judecată omenească, binecuvântarea și blestemul se exclud reciproc, ele fiind în evidentă contradicție.

Aici însă, dragii mei, am ajuns la miezul cuvântului meu de astăzi. Dacă Simeon îi prevestește Mariei o sabie a durerii, despre Prunc el spune că a fost pus – adică rânduit de Dumnezeu – să fie spre *semn de împotrivire*. Or, în acest verset al Noului Testament, „împotrivire” înseamnă „contradicție”. A fi în contradicție cu spusele cuiva sau cu o anumită stare de lucruri înseamnă a fi în dezacord cu acel cineva sau cu acea stare de lucruri, a avea nu numai o altă părere, dar și o altă poziție, atitudine sau activitate. Dacă starea de lucruri e bună, contradicția nu poate fi decât rea: Adam și Eva, trecând de partea diavolului, au intrat în contradicție cu porunca lui Dumnezeu și au plătit cu fericirea. Dacă însă starea de lucruri este rea, contradicția nu poate fi decât bună: Sfântul Ioan Botezătorul a intrat în contradicție cu adulterul din casa regelui și a plătit cu viața. Așadar, contradicția e o stare de tensiune între două părți, la capătul căreia cineva plătește. Ea nu trebuie pusă pe seama oamenilor cu „spirit de contradicție”, adică a celor ce au năravul de a contrazice numai de dragul contradicției. Ea e o provocare, o reacție la o anumită așezare care trebuie schimbată sau în care trebuie introduse schimbări. În cazurile pozitive, contradicția e un factor de progres.

În cele ce urmează voi încerca să lămuresc ce anume a vrut să spună Dreptul Simeon prin afirmația că Fiul Mariei a fost rânduit de Tatăl Său „spre semn de împotrivire”, adică de contradicție.

În vremea Mântuitorului, viața publică a iudeilor din Palestina era dominată de o clasă socială distinctă, alcătuită din farisei, saducheii, cărturari și preoți. Fariseii și saducheii erau două partide politico-religioase, alcătuite din oameni bogați și foarte influenți, care afișau o evlavie excesivă și pretindeau onoruri din partea celor mulți. Cărturarii erau învățații care cunoșteau legile lui Moise, dar și pe cele civile, și care îi instruiau pe tinerii învățaței meniți să li se alăture sau să le urmeze. Preoții erau casta sacerdotală în descendența lui Aaron, fratele lui Moise; exercitau cultul divin, iar dintre ei se alegeau marii preoți sau arhieriei, care prezidau sinedriul, adică tribunalul religios, politic și social. Preoția era ereditară, se moșteneau din tată-n fiu și se bucura de numeroase și importante privilegii materiale.

În rest, populația era alcătuită din negustori, zarafi, mici meseriași, muncitori agricoli, dar și din funcționari publici; aceștia din urmă formau categoria „vameșilor”, percepatorii care încasau taxele și impozitele datorate statului, adică imperiului roman care stăpânea pe atunci Palestina; urâți de popor și disprețuiți de conducători, vameșii aveau proasta reputație de oameni corupți, tot atât de păcătoși ca și desfrânații. Desigur, ca oriunde în lume, mișunau și aici cerșetori, invalizi, vagabonzi, hoți și tâlhari, săraci și dezmoșteniți ai sorții.

Într-o astfel de lume se ivește Iisus, un bărbat ca la treizeci de ani, care răsare din gloată și e prezentat de către Ioan Botezătorul drept „Mielul lui

Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii” (In 1,29). Extraordinară recomandare, dacă ținem seama de marea personalitate a lui Ioan și de uriașul său prestigiu. Așadar, Mielul e pus în relație directă cu Dumnezeu, iar misiunea Lui este aceea – nici mai mult, nici mai puțin – de a mântui lumea (întreaga lume!) de păcat. O provocare nemaiîntâlnită în istoria omenirii și în aceea, mai strânsă, a lui Israel. De la bun început, anunțul contrazice starea de fapt; de la bun început, cei doi poli ai contradicției se conturează: pe de-o parte, Ei, adică fariseii, saducheii, cărturarii și preoții, înțepeniți în ale lor; pe de alta, El, Cel ce contrariază prin noutate.

Ei, cei cu nume de rezonanță socială; El, un anonim.

Ei, cu câte un arbore genealogic în spate: El, un nimeni.

Ei, școliți în tradiția rabinică; El, un autodidact.

Ei, de origine nobilă; El, despre care se spune că e fiul unui dulgher.

Până acum, toate acestea sunt doar nepotriviri, dar lucrurile se complică pe măsură ce acest Iisus pare că vrea să întoarcă totul pe dos, să conteste datini și obiceiuri adânc înrădăcinate.

Ei obișnuiesc să se roage în public, pe ulițe și-n piețe; El pretinde că adevărata rugăciune se face în taină (Mt 6,6).

Ei, când postesc, arborează ținută de doliu; El, dimpotrivă, cere post luminat (Mt 6,16-18).

Ei consideră că e obligatoriu să-ți speli mâinile înainte de masă; El propovăduiește tocmai contrariul: nu ceea ce intră în gură îl spurcă pe om, ci ceea ce iese din gură (Mt 15,1-10).

Un mare scandal se aprinde pe seama Sâmbetei: ei știu că ea trebuie ținută cu sfințenie; El, dimpotrivă, spune că nu omul e făcut pentru Sâmbătă, ci Sâmbăta pentru om (Mt 12,1-8; Mc 2,27).

Ei socotesc că săracii sunt vrednici de milă; El afirmă că sunt vrednici de fericire (Mt 5,3; Lc 6,20).

Ei știu că legea bogaților este aceea de a-și spori averile; El răstoarnă totul și le poruncește să renunțe la ele în favoarea săracilor (Mt 19,16-26).

Ei au moștenit legea răzbunării, a talionului: ochi pentru ochi și dinte pentru dinte; El impune iertare nelimitată și – culmea – iubirea de vrăjmași (Mt 18,21-22).

Ei se țin la distanță de plebe, de vulg, de păcătoși; El, în văzul tuturor, stă la masă cu vameșii și primește cu încântare ofranda desfrânatelor (Mt 9,10; 26,6-13; Lc 7,36-50).

Ei pretind că dețin monopolul cinstei, corectitudinii, respectării legii; El îi preferă pe vameși, ca fiind mai buni (Lc 18,9-14).

Ei știu că sunt fiii lui Avraam, ucenicii lui Moise și exponenții poporului ales; El stârnește o adevărată furtună afirmând că împărăția lui Dumnezeu le va fi transferată păgânilor (Mc 12,1-9).

O prăpastie de netrecut: ei cred într-un singur Dumnezeu, al lui Avraam, al lui Isaac și al lui Iacob; El pretinde că Dumnezeu are un Fiu și că Acesta

nu e altcineva decât chiar El, Iisus, Căruia Tatăl I-ar fi încredințat și puterea dumnezeiască de a face minuni (In 12,23-50).

Iată, dragii mei, atâtea laturi ale contradicției dintre Iisus și pătura conducătoare a lui Israel. An de an și lună de lună, ea se va întărâta și va deveni conflict. Confruntările vor fi directe, fără ocolișuri. Iisus îi va denunța pe cărturari și pe farisei ce pe niște nebuni, orbi, hrăpăreți, lași, ipocriți, fățarnici, morminte văruite, șerpi, pui de vipere și le va promite focul gheenei (Mt 23,1-36). La rândul lor, aceștia Îl vor condamna la moarte și-L vor răstigni; la piciorul crucii, mama Sa va simți sabia cum îi străpunge sufletul.

Iisus însă s-a aflat în contradicție și cu propriii Săi ucenici, cu mentalitatea, interesele și aspirațiile lor.

Ei cred că vor cuceri lumea strivind-o cu minuni; El îi trimite ca pe niște miei în mijlocul lupilor (Mt 10,16-22; Lc 10,3).

Ei, care pentru El părăsiseră totul, întreabă de răsplată; El le făgăduiește viața viitoare (Mt 19,27-29).

Doi dintre ei Îi solicită înalte ranguri boierești; El le poruncește să devină slugi (Mc 10,34-35).

Ei Îl numesc Domn și Învățător; El, ca o slugă, le spală picioarele (In 13,1-17).

Iisus îl contrariază chiar și pe Înaintemergătorul Său, justițiarul Ioan Botezătorul, când acesta îi reproșează că întârzie să-i stărpească pe cei păcătoși: Acum nu lucrează securea care rănește, ci Mielul Care vindecă (Lc 7,19-23).

Iubiții mei fii sufletești,

Din toate cele spuse până acum reiese limpede că Domnul Iisus venise să zgâlțâie și să trezească o lume amorțită în mentalități învechite, în formalism, în rutină, în suficiență de sine, într-un conformism nivelator, materialist, care nu-i puneă omului nici un fel de problemă pentru viața lui lăuntrică, în care chiar noțiunea de „suflet” fusese degradată la un înțeles grosolan: „Suflete – își zicea omul suprasaturat de belșug –, ai multe bunătați strânse pentru mulți ani; odihnește-te, mănâncă, bea, veselește-te!” (Lc 12,19). Așadar, era imposibil ca Domnul să nu deschidă frontal problema existenței sufletului ca entitate spirituală, a nemuririi și veșniciei lui, a stării lui în viața viitoare. E motivul pentru care a rostit parabola bogatului nemilostiv, din care se vede cu limpezime că, în viața de după moartea fizică a omului, sufletul trăiește într-o stare de fericire sau nefericire pe măsura sensibilității sau nesimțirii lui din această lume.

Iată însă că, abordând și noi această problemă, ne trezim în fața unei mari nedumeriri: dacă citatele biblice de până acum ne-au făcut să înțelegem că

Iisus intrase în contradicție cu mai-marii poporului, cu propriii Săi ucenici și cu propriul Său Înaintemergător, de data aceasta El pare să fi intrat în contradicție chiar cu Sine Însuși. El, care fusese prevestit de către profeți ca „Domn al păcii”. El, Cel care le spunea ucenicilor Săi: „Pace vă las vouă, pacea Mea v-o dau”, El, Cel care-i îndemna pe semeni: „Trăiți în pace unii cu alții” (Mc 9,50), El, Cel care saluta cu cuvintele: „Pace vouă”, tot El este Cel care, la un moment dat, spune: „Să nu socotiți că am venit să aduc pace pe pământ; n-am venit să aduc pace, ci sabie” (Mt 10,34-39). Evident, aici nu putea fi vorba de lupte sau războaie sângeroase, în care cad morți sau răniți sub sabie de oțel. Domnul folosește aici cuvântul „sabie” în sensul metaforic în care Îl folosise și Dreptul Simeon în fața Sfintei Fecioare, adică acela de „durere”, „suferință”. Pentru aceasta, El spune mai departe: „Căci am venit să-l despart pe fiu de tatăl său, pe fiică de mama sa, pe noră de soacra ei”. Acum vă rog să rețineți nuanța acestei rostiri. Ea nu spune că Domnul a venit să despartă pe tată de fiu, ci pe fiu de tată; nu pe mamă de fiică, ci pe fiică de mamă; nu pe soacră de noră, ci pe noră de soacră. Rostirea vestește faptul că absoluta noutate a mesajului evanghelic e menită să-i provoace pe semeni la o clară opțiune între vechi și nou și că această opțiune, la rândul ei, va provoca inerente dispute și rupturi nu numai în societate, ci și în sânul aceleiași familii. Or, în timp ce vârstnicii, de obicei, sunt și rămân conservatori, noile generații (fii, fiice, nurori) vor opta pentru mesajul cel nou, pentru Legea cea nouă, pentru Testamentul cel nou. Alegerea noului înseamnă despărțire de ceea ce e vechi și învechit, iar despărțirea nu se face fără prețul suferinței (amintiți-vă de suferințele tânărului Pavel în urma despărțirii de părinții săi spirituali, care-l socoteau trădător; amintiți-vă și de tânăra muceniță Varvara, prigonită de propriul ei tată, care rămăsese păgân).

Și, pentru ca să dea mai multă putere spuselor Sale – dar și pentru a le da vârstnicilor șansa mântuirii –, Domnul continuă: „Cel ce-și iubește pe tatăl său ori pe mama sa mai mult decât pe Mine nu este vrednic de Mine; cel ce-și iubește pe fiul său ori pe fiica sa mai mult decât pe Mine nu este vrednic de Mine”. El, Iisus, Cel care spune: „N-am venit să stric legea, ci s-o plinesc” (Mt 5,17), acum pare că vrea să desființeze porunca a cincea din legea lui Moise: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta” (Iș 20,12). Cu toate acestea, El nu desființează porunca. Legea îi cerea omului să-și „cinstească” părinții. Iisus însă nu pretinde cinstire, ci iubire; – și anume, iubire totală. Potrivit propriilor Sale spuse, iubirea poate fi cantitativă: „Celui ce iubește mult i se iartă mult, iar celui ce iubește puțin i se iartă puțin” (Lc 7,36-50). Când însă vine momentul ca omul să aleagă între Iisus și contrariul Său, El, Iisus, solicită o iubire pe care nu înțelege s-o împartă cu nimeni. Oricât ți-ai iubi părintele sau copilul sau fratele, dacă acesta se împotrivesc opțiunii tale pentru Iisus și-ți cere să rămâi de partea cealaltă, atunci ești dezlegat de iubire; îi poți păstra însă cinstirea.

Dar Iisus nu se oprește aici, ci continuă: „Cel ce nu-și ia crucea sa și nu-Mi urmează Mie nu este vrednic de Mine”. Aici, dragii mei, am ajuns în culmea urcușului nostru de astăzi, la ceea ce se cheamă îndeobște „paradoxul crucii”: pe de-o parte, crucea este contradicție, întrucât cele două brațe ale ei au direcții opuse; pe de alta, ea este armonie, întrucât cele două brațe se unesc la mijloc și alcătuiesc un singur semn; pe de-o parte, ea înseamnă suferință și moarte; pe de alta, biruință și înviere. Cunoaștem că drumul Domnului spre înviere a trecut prin cruce, știm că în Duminica Paștilor nu se poate ajunge decât trecând prin Vinerea Patimilor. Acesta este adevărul care străbate întreaga istorie a mântuirii noastre. A-ți lua crucea ta și a-I urma lui Hristos înseamnă ca, din iubire pentru El, să-ți asumi partea ta de suferință și moarte, așa cum a făcut-o El pentru tine. Paradoxul crucii constă în aceea că Hristos, Cel răstignit pe ea, le-a fost iudeilor „piatră de poticnire”, păgânilor semn de „nebunie”, iar creștinilor „Puterea-lui-Dumnezeu-și-Înțelepciunea-lui-Dumnezeu” (1 Co 1,23-24); din pricina crucii vor fi creștinii prizoniți, dar prin ea își vor dobândi mântuirea; pe de o parte, batjocură și rușine, pe de alta, onoare și mândrie. Opțiunea pentru Hristos înseamnă opțiunea pentru cruce, iar opțiunea pentru cruce înseamnă opțiunea pentru viața veșnică. Numai așa putem înțelege, laolaltă cu miile de martiri ai Bisericii, angajarea totală pe care Hristos i-o cere fiecărui creștin, atribuind cuvântului „viață” cele două valențe contradictorii ale crucii: „Cel ce va vrea să-și scape viața [de aici], O va pierde [pe cea de dincolo]; dar cel ce pentru Mine își va pierde viața [de aici], O va afla [pe cea de dincolo]” (Mt 16,25).

Iubiții mei, pe toate acestea vi le-am spus din dorința de a vă ajuta să înțelegeți că, de fapt, întreaga noastră credință ortodoxă își are profunzimea și frumusețea tocmai în acest semn al contradicției, Iisus Hristos, intuit profetic de către Dreptul Simeon. Prin El știm că Dumnezeu este, în același timp, deasupra lumii și în lume, grai și tăcere, taină și revelație; că Iisus Hristos a fost, în același timp, Dumnezeu și om; că Sfânta Maria a fost, în același timp, fecioară și mamă; că Biserica este totodată în cer și pe pământ; că sfânta cruce este, în același timp, rană și balsam, înfrângere și biruință, durere și bucurie, moarte și înviere; că însăși Întâmpinarea Domnului, sărbătorită la 2 februarie – adică la patruzeci de zile de la Naștere –, este ea însăși o uimitoare contradicție: bătrânul Simeon își ține în brațe Creatorul.

Privegherea de noapte a acestei sărbători cuprinde o salbă de cântări, numite catavasii, închinat emoționantei întâlniri dintre Creator și creatură. În câteva din marile mănăstiri din Moldova, aceste cântări erau numite „Legănuțul”, dar nu pentru că Simeon l-ar fi legănat în brațe pe Iisus, ci pentru că ele erau însoțite de „legănarea” celor două candelabre ale bisericii; având toate făcliile aprinse, acestea erau pendulate într-o parte și în alta, dar în sensuri opuse: cel din pronaos, pe direcția est-vest, iar cel din

naos, pe direcția nord-sud, în așa fel încât cele două jerbe luminoase alcătuiau o cruce aeriană, adică semnul contradicției prevestite de Simeon, sprijinit pe cântările celor două strane.

Iată, iubiții mei, imaginea superbă a tainei creștinătății, pe care v-o doresc eu, în sufletele voastre, pe toată durata acestor Sărbători. Fie-vă inimile ca niște lumini zburătoare în văzduhul bucuriilor și veseliei voastre!

Și nu-i uitați pe săraci!

Iisus în calitatea sa de domn¹

Iubiții mei fii sufletești,

Ne sunt cunoscute împrejurările în care S-a născut Iisus Hristos, Mântuitorul nostru.

Îngerul Gavriil îi binevestește Fecioarei Maria din Nazaret că, prin umbrirea Duhului Sfânt, Îl va naște pe Fiul lui Dumnezeu, Căruia i se va da tronul lui David, dar a Cărui împărăție nu va avea sfârșit.

Sfânta Fecioară acceptă mesajul și merge să i-l împărtășească rudei sale Elisabeta, viitoarea mamă a Sfântului Ioan Botezătorul, prima care o salută cu o închinare și o numește „Maica Domnului”.

Când împăratul din Roma poruncește un nou recensământ al populației, Fecioara Maria călătorește la Betleem, orașul lui David, alături de logodnicul și protectorul ei Iosif, ambii fiind descendenți ai marelui rege. Aici i se împlinesc zilele sarcinii și, în lipsa oricărui adăpost uman, naște în ieslea de sub bolta unei peșteri.

Nașterea Fiului lui Dumnezeu este cântată de îngeri și vestită unor păstori din apropiere, care vin la staul și I se închină Pruncului.

La opt zile, Nou-Născutul este tăiat împrejur după rânduiala legii și primește numele de Iisus.

La patruzeci de zile este supus unei alte rânduieli legale și dus la templul din Ierusalim, unde este întâmpinat de către Dreptul Simeon cu emoție, bucurie și viziune profetică.

De acum nu se mai întâmplă nimic. Evenimentul se petrecuse la periferia interesului public, în cercul unui număr foarte restrâns de persoane, nu mai multe de cinci-șase.

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 2004.

După aproximativ doi ani, în Ierusalim apar trei magi din părțile Răsăritului, care întreabă pe uliți: „Unde este Cel ce S-a născut rege al Iudeilor?”. Irod aude, tresare și se înspăimântă. El, rege uzurpator, fără antecedente dinastice, află de existența unui copil care prin naștere poartă o descendență regală legitimă. Începe prigoana. În imposibilitatea de a-L identifica pe Cel căutat, regele ordonă masacrarea tuturor pruncilor de aceeași vârstă din zona Betleemului.

Îl află însă magii, undeva, într-o casă, I se închină ca unui rege, cu daruri, apoi pleacă și dispar.

Maria și Pruncul se refugiază în Egipt, sub ocrotirea lui Dumnezeu și a aceleiași devotat Iosif. De îndată ce vor fi aflat de moartea lui Irod, ei vor reveni de-a dreptul în Nazaret.

După încă zece ani Îl întâlnim pe copilul Iisus în templul din Ierusalim, uimindu-i pe învățații vremii cu știința și înțelepciunea Sa întru ale Scripturii. Avea însă conștiința clară că este Fiul lui Dumnezeu.

Apoi, pentru încă douăzeci și opt de ani, reintră în anonim.

Iubiții mei fii sufletești,

În calendarul nostru creștin ortodox, sărbătoarea pe care o prăznuim acum se numește *Nașterea Domnului*. Tot așa se numesc și altele, precum *Botezul Domnului*, *Intrarea Domnului în Ierusalim*, *Învierea Domnului*, *Înălțarea Domnului*. Urmându-i Elisabetei, pe Sfânta Fecioară Maria o numim, de obicei, *Maica Domnului*, iar marile ei sărbători înscrise în calendar se numesc *Nașterea Maicii Domnului* și, respectiv, *Adormirea Maicii Domnului*. Peste tot, cuvântul *Domn*.

Noi însă, în general, încă nu avem o cunoaștere foarte limpede asupra acestui atribut al Fiului lui Dumnezeu. Pe Iisus Hristos Îl percepem mai mult ca Învățător, adică în dimensiunea Lui profetică, El fiind Calea, Adevărul și Viața. De asemenea, Îl percepem mai mult ca Mântuitor, adică în dimensiunea Lui preoțească, El fiind Cel ce, de dragul nostru și pentru eliberarea noastră din moarte, S-a adus pe Sine jertfă pe cruce. Dar în nici una din aceste două ipostaze nu ne apare ca Domn, ci mai degrabă ca Fiu al Omului, Care n-a venit în lume pentru ca noi să-I slujim Lui, ci pentru ca El să ne slujească nouă, fie învățând, fie murind. Iată de ce mi-am propus ca în anul acesta să vă vorbesc despre *Iisus Hristos ca Domn*.

În limbile biblice vechi, adică în ebraică, greacă și latină, cuvântul „domn” avea înțelesul de suveran, stăpân, stăpânitor, autocrat, conducător deplin, cu drept de judecată, de viață și de moarte asupra supușilor săi.

Limba română a preluat cuvântul din latinescul *dominus*, care însemna: cap de familie, posesor de bunuri, proprietar, stăpân, arbitru, suveran. Împărații romani de după August și Tiberiu purtau titlul de *Dominus*. În

istoria noastră națională de dinaintea anului 1881 (când Carol I a devenit rege), cârmuitorul țării se numea *domn* sau *domnitor*; funcția lui se numea *domnie* și implica verbul *a domni*; el avea un *sfat domnesc*, locuia în *casa domnească*, soția sau mama lui era *doamnă*, iar urmașii săi erau, fiecare, *os de domn*, cu drept de moștenire la tron.

În timpul Vechiului Testament, Domn era Dumnezeu în lucrarea Lui proniatoare, adică chiar mai mult decât Dumnezeu-Creatorul. „Domnul Dumnezeu, acesta-Mi este numele”, iată o definiție pe care o aflăm în profetul Isaia (Is 42,8). Expresia, foarte frecventă, „Și voi veți cunoaște că Eu sunt Domnul” era menită să ateste autenticitatea unor semne și minuni dumnezeiești (doar câteva exemple: Is 6,7; 14,4; Dt 5,6; 3 Rg 20,28). Aceeași expresie era folosită spre a întări o poruncă divină (Lv 19,28-37; Nm 10,10) sau prin care Dumnezeu Își definește și calitatea de Judecător (Iz 7,27). Psalmistul David pune semn de egalitate între *Domnul* și *Împăratul slavei* (Ps 23, 8, 10).

Cu aceasta, am ajuns în Noul Testament. Aici, de vreme ce Dumnezeu este Împărat, iar Iisus Hristos este Fiul și egalul Său (In 17,22), se înțelege de la sine că și Fiul este Împărat. Cu toate acestea, de-a lungul a trei ani și jumătate de propovăduire, Iisus nu Se va numi pe Sine Împărat decât foarte târziu, și nici atunci direct. În schimb, încă de la început intervine noțiunea de *Împărăția Cerurilor* (sau *Împărăția lui Dumnezeu* sau, simplu, *Împărăția*), absolut esențială pentru înțelegerea și asumarea mesajului evanghelic. Apropierea ei este anunțată mai întâi de Sfântul Ioan Botezătorul (Mt 3,2-3), apoi de Însuși Iisus (Mt 4,17; Mc 1,15), iar ea va deveni temelia și finalitatea Întrupării. Împărăția înseamnă, peste tot, devenire ascendentă, desăvârșire, mântuire, sfințenie. Dacă, așa cum afirmă Sfântul Atanasie cel Mare, Dumnezeu a devenit om pentru ca omul să devină Dumnezeu, îndumnezeirea omului nu este altceva decât cetățenia lui în Împărăția Cerurilor, unde Dumnezeu va domni împreună cu sfinții Săi.

În rugăciunea „Tatăl nostru” cerem, printre altele: „Vină împărăția Ta!” (Mt 6,10), adică împărăția Tatălui. Dar împreună cu El domnește și Fiul. Iată ce le spune Acesta ucenicilor Săi, făgăduindu-le veșnicul ospăț duhovnicesc: „Eu vă rânduiesc vouă împărăție, așa cum Tatăl Mi-a rânduit-o Mie, ca să mâncați și să beți la masa Mea întru împărăția Mea” (Lc 22,29-30).

Știm că Domnul Iisus obișnuia să vorbească în parabole. Potrivit acestora, Împărăția ne apare ca o realitate ambiguă, puțin accesibilă înțelegerii de obște, prin aceea că, pe de o parte, ea se proiectează în viitor, ca una ce va să vină (Mt 6,10), iar, pe de altă parte, ca una care a și venit, care „se află înlăuntrul nostru” (Lc 17,23). Cu toate acestea, nu e vorba de două împărății, ci de una singură, în două faze curgătoare: împărăția aici, pe pământ, în devenire, în curs de constituire, și împărăția în faza ei finală, definitiv constituită în ceruri. Asemenea unui drum în urcuș, ea pornește din istorie, odată cu întemeierea Bisericii lui Hristos, și se proiectează în veșnicia Sfintei Treimi. Aici, pe pământ, mergem amestecați, așa cum crește grâul

laolaltă cu neghina ; acolo, sus, vor fi secerișul, trierea și cernerea (Mt 13,24-30). Aici, jos, împărăția o avem prin Liturghie ; acolo, sus, o vom avea prin ea însăși.

Iisus a întemeiat Împărăția. El nu Se declară pe Sine Împărat, dar este. Aceasta se vede mai ales în minunile Sale ; El se poartă ca un stăpân autoritar, înzestrat cu puterea de a porunci. Păcatul a introdus în lume dezordinea, minunea restaurează ordinea. Boala e o stare anormală, minunea restaurează normalitatea. Omul posedat de demon e un sclav, minunea îi redă libertatea. Moartea e o înfrângere, minunea o întoarce împotriva-i, victorioasă. Totul, prin Împărat. Împăratul e puternic și prompt. Înainte de a face o minune, Iisus nu stă pe gânduri, nu ține o cuvântare, nu deliberează, ci se comportă ca un comandant care dă ordine scurte, precise, la obiect, cu efect imediat :

Unui paraltic : „Ridică-te, ia-ți patul și mergi la casa ta !” (Mt 9,6)

Unui om cu mâna uscată : „Întinde-ți mâna !” (Lc 6,10)

Orbului din Ierihon, care vrea să-și capete vederea : „Capătă-ți vederea !” (Lc 18,42)

Către demonul omului din Capernaum : „Taci și ieși din el !” (Lc 4,35)

Duhului necurat dintr-un copil : „Ieși din el, și-n el să nu mai intri !” (Mc 9,25)

Mortului din Nain : „Tinere, ție-ți spun : Scoală-te !” (Lc 7,14)

Fiicei lui Iair, care de abia murise : „Copilă, scoală-te !” (Lc 8,54)

Pe prietenul Lazăr, cadavru în mormânt, îl strigă pe nume : „Lazăre, vino afară !” (In 11,43)

Iisus este și stăpânul naturii, îi poruncește vântului să stea, furtunii să înceteze, mării să se liniștească (Mt 8,23-27 ; Mc 4,35-41 ; Lc 8,22-25).

Totul, de dragul omului.

Cum Îi răspunde omul ? Iisus este arestat prin trădarea lui Iuda și judecat în sinedriu sub acuzația de a fi pretins că este Fiul lui Dumnezeu. El confirmă. Dar printr-o astfel de învinuire nu se poate obține o condamnare la moarte din partea guvernatorului. Procesul religios se transformă în proces politic, Pilat este supus șantajului. Acuzatorii spun : Iisus pretinde că e Hristos-Împărat, ceea ce înseamnă uzurparea cezarului din Roma. La interogatoriu, guvernatorul Îl întreabă dacă El este împărat. Iisus nu neagă, dar Se definește : „Împărăția Mea nu este din lumea aceasta”. Și adaugă : „Eu pentru aceasta M-am născut, și pentru aceasta am venit în lume : să mărturisesc pentru adevăr ; și tot cel ce este dintru adevăr ascultă glasul Meu”. Provoacă astfel, Pilat Îi mai pune o întrebare : „Ce este adevărul ?” (In 18,37-38). La care Iisus nu răspunde. Și vom vedea îndată de ce.

Iubiții mei fii sufletești,

Iată-ne acum reveniți la momentul nașterii Domnului. Atunci, în fața lui Pilat, Iisus afirmă că Împărăția Lui nu este din lumea aceasta. Să reținem

mai întâi amănuntul gramatical: El nu spune „*în* lumea aceasta”, ci „*din* lumea aceasta”. Cu alte cuvinte, Împărăția Lui poate fi și în lumea aceasta, dar obârșia sau cauzalitatea ei e în altă parte, în lumea *cealaltă*, în cerurile din care Se pogorâse. Rânduite mai pe înțelesul nostru, cuvintele Lui ne descoperă că tocmai pentru această Împărăție a venit El aici, pe pământ, ca să o întemeieze mai întâi ca Biserică, și prin ea să Se descopere pe Sine ca Adevăr mărturisitor și mântuitor. Mântuitor pentru cine? Pentru toți cei care se vor naște dintru acest Adevăr prin Taina Botezului. Aceștia Îi ascultă glasul, tocmai pentru că în El se recunosc pe ei înșiși.

Pilat Îl întreabă: „Ce este adevărul?”. Cum să răspunzi la o întrebare nătângă? E nătângă prin aceea că pretinde un răspuns filosofic. Tăcerea lui Iisus poartă într-însa nu un răspuns, ci o blândă mustrare: omule, nu întreba: „Ce este adevărul?”, ci întreabă: „Cine este Adevărul?”. Dacă așa mi-ai fi pus întrebarea, ți-aș fi dat același răspuns pe care l-am oferit ucenicilor Mei cu câteva ceasuri în urmă: „Eu sunt Calea, Adevărul și Viața (In 14,6). Dar pentru că nu astfel M-ai întrebat, iată-Mă aici, în fața ta, răspunzând prin tăcere și înfățișare: EU SUNT ADEVĂRUL! Cel puțin de acum înainte e bine să știi că Adevărul nu e un concept, ci o Persoană, și că această Persoană S-a întrupat din Fecioara Maria ca Fiul lui Dumnezeu, ca Împărat, ca Domn. Domnul are puteri depline, inclusiv pe aceea de a elibera pe cineva din robie. Când Domnul e Dumnezeu, adică Adevărul-întrupat, El îi poate elibera pe oameni din robia păcatului. Tocmai de aceea le va spune: „Adevărul vă va face liberi” (In 8,32).

Iată deci, iubii mei, ce trebuie să înțelegem prin nașterea Domnului: întruparea Împăratului Care S-a împărățit întemeind Împărăția și Căruia Dumnezeu-Tatăl I-a transferat puterea de a împărți dreptatea. Atunci, cândva, la sfârșitul veacurilor, după Judecata de Apoi, Cel ce S-a numit pe Sine Fiul Omului va veni pe norii cerului ca Împărat și le va spune celor de-a dreapta Sa, adică celor mântuiți prin iubire: „Veniți, binecuvântații Părintelui Meu, moșteniți împărăția ce v-a fost pregătită vouă de la întemeierea lumii!” (Mt 25,3).

Cine vor fi mântuiții prin iubire? Toți cei care-L iubim pe Iisus făcându-L voia, toți care-L iubim făcându-ni-L părtaș la propria noastră viață, purtându-ne cu El ca și cum ar fi unul de al nostru.

Noi știm că El, Domnul, S-a născut în umilință și deseori suntem înclinați să-L căinăm, uitând că El a vrut-o și că doar El, Împăratul, putea s-o facă. Și știți de ce a vrut-o? Ca să-i ofere creaturii prilejul de a-și ocroti Creatorul. El a făcut pământul, pământul Îi oferă adăpost. Dumnezeu a făcut omul, Fecioara Maria Îl poartă pe Dumnezeu în pânțece omenesc. El i-a făcut pe îngeri, îngerii Îl cântă, vestindu-L. El a făcut cerul, cerul Îi trimite steaua. El a făcut necuvântătoarele, acestea Îl încălzesc în staul. El

a făcut iarba câmpului, aceasta I se așterne, prietenoasă, în iesle. El a făcut vântul și zăpada, dar iată ce ne spune un colind :

Vântu-L bate,
nu-L răzbate,
neaua ninge,
nu-L atinge.

Când Maica Sfântă suspină și plânge din pricină că

n-are scutec de-nfășat,
nici hăinuțe de-mbrăcat
pentru Pruncul de-Mpărat,

colindul ne spune că vin femeile din apropiere și o alină :

Nu mai plânge, maica mea,
scutecele noi ți-om da,
Pruncul Sfânt de-i înfășa.

El a creat florile, dar iată ce ne spune un alt colind despre una din ele
căreia Maica Domnului i-L aduce-n brațe pe Însuși Dumnezeu :

Florica se-nchina
Și miresme-i aducea.

Iar anonimul autor al colindului adaugă, în încheiere :

Și cu mica floricea
Îi aduc inima mea.

Iubiții mei, vreți să-I aduceți Domnului un dar de Crăciun? Să-I aducă
fiecare inima sa, și e de-ajuns. La mulți ani!

De la dialogul cu stelele, la dialogul cu Dumnezeu¹

Iubiții mei fii sufletești,

De faptul istoric al nașterii Domnului se leagă și episodul magilor de la Răsărit. Iată cum ni-l istorisește Sfântul Apostol și Evanghelist Matei:

Iar dacă-n zilele regelui Irod S-a născut Iisus în Betleemul Iudeii, iată magii de la Răsărit au venit în Ierusalim, întrebând: „Unde este Cel ce S-a născut rege al Iudeilor? Că-n Răsărit văzutu-I-am steaua și am venit să I ne închinăm”.

Și auzind acestea, regele Irod s-a tulburat, și tot Ierusalimul împreună cu el.

Și adunând pe toți arhieriei și cărturarii poporului, i-a întrebat: „Unde este să se nască Hristos?”. Iar ei au zis: „În Betleemul Iudeii, că așa este scris prin profetul: „Și tu, Betleeme din pământul lui Iuda, născut nu ești mai mic între căpeteniile lui Iuda, căci din tine va ieși Cărmuitorul Care-l va păstori pe poporul Meu Israel”.

Atunci Irod i-a chemat în taină pe magi și a aflat limpede de la ei vremea când li se arătase steaua. Și trimițându-i la Betleem, le-a zis: „Mergeți și cercetați cu de-amănuntul despre prunc și dacă-l veți afla, dați-mi și mie de veste, pentru ca să vin și eu să mă închin lui”.

Iar ei, ascultându-l pe rege, au plecat; și iată, steaua pe care o văzuseră în Răsărit mergea înaintea lor, până ce a venit și a stat deasupra locului unde era Pruncul. Și văzând ei steaua, s-au bucurat cu bucurie mare foarte. Și intrând în casă, L-au văzut pe Prunc împreună cu Maria, mama sa; și

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 2005.

căzând la pământ, I s-au închinat; și deschizându-și vistieriile, I-au adus daruri: aur, tămâie și smirnă. Dar luând prin vis înștiințare să nu se mai întoarcă la Irod, pe altă cale s-au dus în țara lor (Mt 2,1-12).

Din această relatare nu cunoaștem nici numărul magilor, nici numele lor și nici țara din care veneau. Din tradiție însă, consemnată de Sfinții Părinți ai Bisericii, știm că erau trei și că țara lor de baștină era, după toate probabilitățile, Persia.

De asemenea, știm că, în antichitate, „magi” erau numiți acei înțelepți, nu mulți la număr, care se ocupau în special cu astrologia, cu ceea ce se cheamă „cititul în stele”, cu observarea corpurilor și fenomenelor cerești pe care le interpretau în sensul că o anume stea sau o anume constelație determină și patronează destinul unei ființe umane. Astrele deveneau astfel obiecte de adorație religioasă, iar magii erau primii lor închinători. Cu toate acestea, în istoria culturii și civilizației umane, superstiția astrologiei și-a avut partea ei benefică: din ea s-a născut astronomia ca știință, așa cum, pe alt plan, știința chimiei a fost precedată de alchimie.

În general, magii erau oameni din clasa nobililor, unii chiar de viță regească, și astfel își puteau permite să învețe carte, să studieze cu cele mai avansate mijloace ale vremii și să devină sfetnici apropiați ai suveranilor lor.

Așa stând lucrurile, se naște întrebarea: ce rost au avut magii în iconomia mântuirii noastre? Voi încerca să vă lămuresc în cele ce urmează.

Iubiții mei fii sufletești,

De la Sfântul Evanghelist Luca știm că cei dintâi oameni care au aflat de nașterea lui Hristos au fost păstorii din apropierea Betleemului, iar ei au știut-o din gura unui înger luminos.

În aceeași clipă, la mii de kilometri depărtare, magii persani aflau de la o stea că s-a născut Regele Iudeilor.

Nu e greu să înțelegem că prima veste li se adresa iudeilor și că cea de a doua le era menită păgânilor. Dar, mai departe, se pune întrebarea: dacă aceeași veste s-a dat în două locuri diferite, de ce s-a dat în două chipuri diferite? Cu alte cuvinte, de ce în Iudeea a vorbit un înger, iar dincoace, în Persia, a vorbit o stea? Explicația stă în aceea că, mai presus de toate, o astfel de veste trebuia receptată și crezută. Or, păstorii iudei credeau în îngeri, iar un înger era perfect credibil, în timp ce magii credeau în stele, iar pentru ei numai o stea putea fi credibilă. Dumnezeu, în înțelepciunea Lui, a ales pentru fiecare calea de acces cea mai potrivită. Să presupunem că lucrurile s-ar fi petrecut invers: dacă păstorilor le-ar fi vorbit o stea, și-ar fi scuipat în sân; iar dacă magilor li s-ar fi adresat un înger, și-ar fi clătinat bărbile. Așa, fiecăruia i s-a vorbit pe limba lui.

Acum intervine o altă posibilă nedumerire: cum poate vorbi o stea? Și, la urma urmelor, ce fel de stea? Una desprinsă de pe firmament și intrată în zona de jos a atmosferei terestre? Imposibil de admis, de vreme ce se știe că o stea are o mărime gigantică, și e de ajuns să cunoaștem că soarele nostru este el însuși o stea. Textul evanghelic ne spune clar că, după întâlnirea magilor cu Irod, steaua li s-a arătat din nou acestora și că i-a călăuzit până la destinație, unde a stat deasupra locului unde era Pruncul. Dacă ar fi fost una din stelele cerului, conul ei de acoperire ar fi cuprins o jumătate din globul pământesc; dacă însă a indicat cu exactitate locuința în care se aflau Pruncul și mama sa, atunci steaua nu putea fi mai voluminoasă decât o torță aprinsă.

În decursul timpului s-au făcut diverse supoziții, dintre care nu a lipsit aceea că, de fapt, „steaua” nu era altceva decât o cometă. În realitate, astrul cu pricina nu putea fi o stea propriu-zisă, deoarece o stea se mișcă pe direcția est-vest, în timp ce călătoria magilor avea direcția nord-sud. El nu putea fi nici cometă, deoarece o cometă se mișcă în sens invers față de planete, adică pe direcția vest-est. Atunci, care era natura stelei magilor?

Sfântul Ioan Gură de Aur este cel care face o revelatoare paralelă între călătoria magilor spre Iudeea și drumul evreilor după plecarea lor din Egipt¹. Ca să ajungă în Canaan, aceștia trebuiau să străbată imensa pustie a Sinaiului. De-a lungul acestui drum lung, întortocheat și anevoios, Dumnezeu i-a călăuzit printr-un stâlp de nor, care le mergea înaintea ziua, dar care devenea stâlp de foc la lăsarea întinericului, pentru ca drumeții să poată merge și noaptea, pe răcoare (Iș 13,21-22). Când stâlpul se oprea, acolo era locul de popas; când pornea el, se mișca și poporul.

Ei bine, Sfântul Ioan Hrisostom crede că acesta era și rolul stelei de care vorbim. Creată anume de Dumnezeu, ea avea menirea de a-i călăuzi pe magi spre locul unde se afla Dumnezeiescul Copil. Mai mult, nimic nu ne împiedică să credem că, din porunca lui Dumnezeu, un înger a luat chipul unei stele, tocmai pentru ca astfel să aibă acces la deschiderea, înțelegerea și angajarea magilor. Să ne amintim de Sfântul Apostol Pavel în Areopag. Dacă el le-ar fi vorbit atenienilor de la început despre Hristos Cel înviat, nimeni nu l-ar fi luat în seamă. El a început însă a le vorbi despre zeul lor necunoscut, a cărui statuie o văzuse în oraș, un zeu în care el nu credea, dar în care credeau ei. Doar așa a izbutit să fie ascultat, cel puțin o vreme. Așa e și cu îngerul care devenise, aparent, o stea.

Pe de altă parte, limbajul curent folosește cuvântul „stea” nu doar pentru astrele pe care noi le vedem lunecând pe firmament, ci și pentru categorii mult mai mici de corpuri cerești. Astfel, cometele sunt numite și „stele cu

1. Sf. Ioan Gură de Aur, *Scrieri*, partea a treia, „Omiliile la Matei”, trad. rom., de Pr. D. Fecioru, colecția PSB, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, pp. 76-83.

coadă”, iar despre meteoriți se spune că sunt „stele căzătoare”. În numeroase cazuri, realitatea care se ascunde în spatele unui nume se descoperă treptat. Să ne amintim de cei trei Oaspeți ai lui Avraam la stejarul Mamvri. La început, Avraam i-a văzut ca Oameni. Îndată după aceea și-a dat seama că erau îngeri. În realitate, erau chiar cele trei Persoane ale Sfintei Treimi (Fc 18).

Revenim acum la magi. Ca niște buni cunoscători ai corpurilor cerești, pe care le urmăreau noapte de noapte, ei au înțeles de la bun început că ceea ce li se arăta sub chipul unei stele nu era un astru obișnuit al firmamentului, ci un semn luminos cu totul aparte, anume rânduit pentru ei să-i dea crezare și să-l urmeze pe căi necunoscute, fără teama că ar putea fi victimele unei înșelăciuni diavolești. Pentru ei, steaua avea o identitate proprie. Spunându-i lui Irod că-L caută pe Regele-Prunc, ei precizează: „Că-n Răsărit văzutu-I-am steaua și am venit să I ne închinăm”. Așadar, nu o stea oarecare, ci steaua Lui, în sensul că ea le fusese trimisă anume pentru El.

Cât despre modul în care steaua le-a grăit magilor, acesta nu putea fi decât lăuntric, prin iluminarea minții. De altfel, vestirea nu avea în față un vid intelectual, ci un câmp deja pregătit. Să nu uităm că în acele părți ale Asiei, cu vreo cinci-șase secole înainte de Hristos, printre robii evrei deportați din Țara Sfântă se aflaseră și profeții Iezechiel și Daniel, că acolo și-au scris ei cărțile și acolo au propovăduit că Mesia va veni din neamul iudeilor. E sigur că în toate coloniile iudaice din Asia, care nu erau puține și care au dăinuit până târziu, ideea mesianică s-a transmis din generație în generație, și tot atât de sigur este că magii noștri, oameni foarte instruiți, se aflau deja într-un orizont de așteptare; dovada este marea bucurie care i-a cuprins în clipa când au știut că se află în locul căutat. Așadar, la început, când steaua li s-a arătat pentru prima dată, nimic mai simplu decât o străfulgerare mintală: „Acum S-a născut! Dacă vreți, vă pot duce la El”. Și, după îndelungate pregătiri, au purces la drum lung, cu târhatele încărcate pe cămile. Și, asemenea stâlpului de nor sau de foc din pustia Sinaiului, steaua i-a purtat pe căile cele mai bune, atât ziua cât și noaptea, le-a arătat locurile de popas și le-a îndrumat pașii prin nehotărârea răscrucilor.

Tot din pagina Evanghelistului putem deduce că drumul magilor a durat un an – un an și jumătate. Cam aceasta trebuie să fi fost vârsta lui Iisus la vremea când Irod a calculat-o din spusele lor. Oricum, Iisus și Maria se aflau nu în peșteră (aceea fusese doar sălașul nașterii), ci într-o casă. Nu cunoaștem localitatea, dar nici nu putem exclude presupunerea că aceasta era chiar Nazaretul. Știm că acolo s-a așezat Sfânta Familie după revenirea din Egipt și tot pe acolo, prin Galileea, trecea drumul de întoarcere al magilor spre țara lor (altul decât acela pe care veniseră).

Se mai poate pune întrebarea: de ce nu i-a călăuzit steaua pe magi de-a dreptul la locul căutat, ci i-a purtat în Ierusalim, unde le-a dispărut din

vedere, obligându-i astfel să întrebe ici și colo, pe străzile orașului, până ce întrebarea a ajuns în urechile regelui?

Știm că Domnul S-a născut într-un loc izolat și că singurii martori ai Nou-Născutului au fost câțiva bieți păstori. În rest, nu știa nimeni. Magii însă, pe străzile unui oraș foarte aglomerat, întrebau precis: „Unde este Cel ce S-a născut rege al Iudeilor?”. Și ne mai spune Evanghelistul că, de îndată ce a auzit această întrebare, regele Irod s-a tulburat, și tot Ierusalimul împreună cu el. Nici Irod și nici Ierusalimul nu au izbutit să afle unde anume era vlăstarul trupesc al regelui David, dar vestea în sine s-a răspândit ca fulgerul și a continuat să rămână în conștiința poporului vreme de aproape treizeci de ani, când Ioan Botezătorul avea să-L arate mulțimilor pe Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii (In 1,29).

Acum de abia revenim la prima noastră întrebare, și esențială: ce rost au avut magii în iconomia mântuirii noastre, adică a neamului omenesc?

Dragii mei, magii de la Răsărit sunt simbolul și mărturia universalității creștinismului. Religia creștină, într-adevăr, s-a născut în Iudeea și printre iudei, dar nu numai lor le era destinată, ci și neamurilor păgâne. Ca Mântuitor, Fiul lui Dumnezeu a venit ca să răscumpere, prin jertfa de pe cruce, greșala lui Adam. Adam însă nu a fost strămoșul doar al lui Israel, ci al întregului neam omenesc.

Universalitatea creștinismului este clar atestată în Noul Testament. Pornind de la faptul că reprezentanții iudeilor, anume cărturarii și arhierii, refuzau cu obstinație să accepte mesajul Evangheliei, Mântuitorul a rostit mai multe parabole, dintre care cea mai importantă este aceea a lucrătorilor nevrednici. Um om a sădit vie, a înzestrat-o cu toate cele de trebuință și, înainte de a pleca departe pentru multă vreme, a dat-o pe seama lucrătorilor. Aceștia însă au pus stăpânire pe ea, și de trei ori au refuzat să-I dea stăpânului, prin trimișii săi, roadele cuvenite. În cele din urmă, l-a trimis pe însuși fiul său, dar lucrătorii, văzându-se față-n față cu însuși moștenitorul, l-au omorât. Drept urmare, când stăpânul se va întoarce, îi va nimici pe lucrătorii îndărătnici, iar via o va da altora (Lc 20,9-19). Mesajul parabolei e cât se poate de transparent: stăpânul e Dumnezeu, via e Împărăția Cerurilor, lucrătorii sunt iudeii refractari, trimișii sunt profeții, fiul este Însuși Iisus Hristos, Cel ucis pe cruce, iar lucrătorii cei noi sunt popoarele păgâne, care vor prelua moștenirea cerească, desăvârșind-o.

Ei bine, din aceste popoare păgâne făceau parte și magii, care, călăuziți de stea, au ajuns în fața Dumnezeiescului Copil. Acolo și-au pus genunchii la pământ și I s-au închinat, după care și-au deschis vistieriile încărcate pe cămile și I-au oferit daruri de preț, anume aur, tămâie și smirnă. Sfântul Ioan Gură de Aur interpretează în felul următor semnificația acestor daruri: aurul, Împăratului; tămâia, Dumnezeului; smirna, Omului care va suferi chinuri.

Toate acestea, dragii mei, echivalează cu o convertire. Carevasăzică, trei păgâni din Persia, cititori în stele, au în memorie o profeție despre un

Mesia care va să Se nască, află printr-o stea că S-a și născut, pleacă să-L găsească, luând cu ei și daruri ca pentru o față imperială cu nimb divin, se lasă călăuziți de aceeași stea până ce Îl văd cu ochii, I se închină și-I oferă daruri. Ce vrem mai mult? De aceea ei sunt reprezentați și în icoana Nașterii Domnului, într-un plan mai îndepărat, ceea ce sugerează adevărul că în momentul nașterii ei erau de abia pe drum. Dar ei sunt aici, în icoana creștină, ca unii care au înțeles că vechea lor credință fusese o eroare și că, dacă vor să-și păstreze vechea lor pasiune pentru corpurile cerești, acum e timpul ca ei, astrologii, să devină astronomi, iar cititorii cosmosului să devină cititorii Celui ce l-a creat. Este ceea ce ni se spune prin troparul Nașterii Domnului: „[ei, magii] cei ce se închinau stelelor, de la stea s-au învățat să se închine Ție, Soarelui Dreptății, și să Te cunoască pe Tine, Răsăritul cel de Sus”.

Iubiții mei fii sufletești,

Ați observat, desigur, că abordarea acestui episod evanghelic, al magilor călăuziți de stea, nu e nici simplă și nici ușoară. Ea însă are menirea de a ne face pe noi, creștinii, mai luminați asupra legăturii omului cu ceea ce este deasupra lui.

Acest univers de deasupra noastră îl numim, la singular, cer, atunci când ne referim la cel material (*cerul înstelat*), și, la plural, ceruri, prin care-l înțelegem pe cel spiritual (*Tatăl nostru Carele ești în ceruri*; sau: *Împărăția cerurilor*). Sunt cazuri însă când ele sunt folosite și unul în locul celuilalt.

Să ne oprim mai întâi asupra singularului cosmos alcătuit din astre. Din păcate, astrologia face o carieră strălucită și-n zilele noastre, de vreme ce sunt ziare care, în scopuri comerciale, publică frecvent harta zodiacului și prezicerile horoscopului, superstiție care se situează în aceeași categorie cu ghicitul în ghioc sau în palmă sau în cărți sau în cărbune, cu vrăjile, farmecele și descântecele de care sunt pline revistele de senzație, dar și numeroase ecrane de televiziune. Oare trebuie să vă spun eu că toate acestea nu sunt altceva decât amăgiri și că toate se fac pentru bani? Oare trebuie să vă spun eu că toate acestea sunt, pe de-o parte, iraționale, și, pe de alta, blasfemiatoare? Ele nu se întemeiază pe credința celor ce le practică, ci pe credulitatea celor ce le caută. Dacă se întâmplă uneori ca o prezicere să coincidă cu niște date reale din viața beneficiarului, admirația acestuia se îndreaptă spre persoana prezicătorului, care l-a luat și banii.

Haideți acum să contemplăm spuza stelelor de pe cerul unei nopți senine și să ne minunăm, împreună cu filosoful Immanuel Kant, nu doar de splendoarea spectacolului, ci și de ordinea lui, de liniștea și precizia cu care miliardele de astre se mișcă pe orbitele lor. Și ne vom aduce aminte de cuvintele psalmistului: „Cerurile povestesc mărirea lui Dumnezeu și facerea

mâinilor Lui o vestește tăria” (Ps 18,1). Așadar, admirația noastră Îl are ca obiect pe Dumnezeu.

Haideți acum să-i întrebăm și pe astronomi și să aflăm de la ei ceea ce Sfântul Vasile cel Mare afirma cu șaisprezece secole în urmă, anume că, înainte ca Dumnezeu să fi făcut lumea, El i-a rânduit mai întâi legile care s-o guverneze. Savanții de astăzi, cei de la NASA sau cei din spatele telescoapelor electronice, știu că universul are o structură și o funcționalitate rațională și că numai astfel, prin calcule raționale, poate fi lansată în cosmos o sondă spațială care se deplasează în spații enorme cu precizie matematică. Or, de vreme ce universul este rațional, Autorul lui nu poate fi decât o ființă rațională, adică Dumnezeu.

Nu stărui în acest domeniu, el putând fi prea abstract. Să vă pun în față un exemplu mai la îndemână.

Ați auzit, desigur, de gravitație și știți că ea este forța prin care astrele și planetele universului se atrag unele către altele și se țin laolaltă în sisteme solare, galactice sau de altă natură. Știți că forța de atracție a Lunii și a Soarelui asupra Pământului este cauza mareelor, adică a fluxului și refluxului din mări și oceane. Gravitația este aceea care ne ține cu picioarele pe pământ; fără ea, am rătăci prin aer ca niște fulgi de păpădie, mânați de vânt încoace și încolo.

Ei bine, iată că într-un schit, undeva, paracliserul și-a impus un canon în săptămâna lui de rând, anume să aprindă zilnic candela fixată pe un arc de metal la Crucea Răstignirii, sus de tot, în vârful tâmplei. Tâmpla nu suportă o scară, așa încât el pune mai întâi o masă, pe masă urcă un scaun, el se aburcă pe scaun cu toate cele de trebuință și își începe treaba: înlocuiește fitilul, înlătură zgura, toarnă untdelemn dintr-o sticlură, scoate din buzunar cutia cu chibrituri și aprinde candela. Toată această treabă presupune o serie de mișcări complexe ale corpului, ale mâinilor și ale picioarelor, acestea din urmă având să se miște, succesiv, când înălțându-se pe vârfuri, când lăsându-se pe călcâie, după cum cere trebuința. O mișcare greșită îl poate face pe paracliser să cadă jos, pe podeaua de piatră. Aceasta datorită faptului că gravitatea pământului îl atrage în jos, iar el, prin toate mișcărilor lui, nu face altceva decât s-o neutralizeze. Forța de atracție a pământului însă este determinată de raportul ei cu forța Lunii, a Soarelui, a planetelor, a întregului sistem solar. La rândul ei, forța de atracție a sistemului solar este condiționată de gravitatea Căii Lactee, adică de cele câteva milioane de stele care o alcătuiesc, soarele fiind doar una din ele. La rândul ei, forța de atracție a acesteia este determinată de forța gravitațională a celor 125 de mii de milioane de galaxii ale întregului cosmos. Și iată, dragii mei, cum la gestul banal al unui călugăraș dintr-un schit obscur, acela de a aprinde zilnic o candelă, participă întregul univers, iar mișcărilor lui de a-și menține echilibrul aerian nu sunt altceva decât un dialog al omului cu cerul de deasupra. Nu e minunat? Iar asta se petrece cu fiecare

din noi, de la pruncul care învață să meargă până la alpinistul care cucește crestele.

Cât privește cerurile spirituale, ne vom întoarce iarăși la magi. Și ei au dialogat cu universul stelar ori de câte ori s-au urcat pe cămile ori s-au coborât, când s-au rugat cu mâinile ridicate ori s-au odihnit în așternuturi. Dar, de îndată ce s-au aflat în fața lui Iisus și L-au adorat ca pe un Dumnezeu, dialogul lor cu stelele a devenit un dialog cu Cel care le-a făcut. E greu de spus dacă erau sau nu conștienți de această nouă relație în toată plinătatea ei, dar închinarea lor, însoțită de o imensă bucurie, o atestă. Și dacă Dumnezeu a fost în stare să creeze miliardele de stele ale universului, cu atât mai rațional este să fi creat una specială, anume pentru ei, spre a le descoperi că dincolo de materie – și deasupra ei – există o galaxie a Duhului Sfânt.

În încheiere, dragii mei, v-aș da un îndemn: ori de câte ori veți fi ispitiți de amăgirile ghiciturilor de orice fel, alăturați-vă celor trei magi de la Răsărit și mergeți împreună cu ei, călăuziți de steaua lui Iisus. Și dacă eu nu am fost în stare să vă lămuresc pe deplin ce anume era această călăuză, fac apel la geniul poetic al poporului român. Iată cum o definește el într-un cântec-colindă: „Steaua sus răsare/ ca o taină mare”. Da, o taină tot atât de mare și de adevărată cum este aceea a nașterii Domnului din Sfânta Fecioară Maria. Și veți descoperi că ea, taina, nu e altceva decât Soarele Dreptății, Răsăritul cel de Sus, Căruia îi vom cânta întru bucuria Crăciunului: „Nașterea Ta, Hristoase, Dumnezeul nostru, răsărit-a lumii lumina cunoștinței”.

Din pragul Anului Nou, tuturor: La mulți ani!

*Chipul sărbătoririi Crăciunului*¹

Iubiții mei fii sufletești,

De data aceasta îmi propun să vă vorbesc despre adevăratul chip în care se cuvine a sărbători Nașterea Domnului.

E necesar să vă reamintesc că orice praznic de acest fel are două trepte: una religioasă, liturgică, prin care creștinul se pune în legătură cu Dumnezeu, și o alta omenească, prin care același creștin se înfruptă din bunătățile pământului. Amândouă sunt legitime și necesare, având în vedere dubla alcătuire a omului, din trup și suflet, așa cum a fost el zidit de Creator (Fc 2,7). Prin trup, omul se bucură de roadele pământului, dar prin suflet devine conștient că acestea sunt un dar al lui Dumnezeu și că bunul-simț îl îndeamnă să-I mulțumească. Însuși Domnul Hristos, înainte de a săvârși minunea înmulțirii pâinilor în pustie, Și-a ridicat ochii la cer și I-a mulțumit Tatălui Său (Mc 8,6). Și să nu uităm că Euharistia (care înseamnă *mulțumire*) a fost instituită de Domnul la ultima cină pe care a avut-o cu ucenicii Săi, cunoscută sub numele de *Cina cea de Taină* (Mt 26,26-28).

Pe de altă parte, aș vrea să vă relatez că poporul american păstrează cu sfințenie una din cele mai frumoase tradiții ale recunoștinței omului față de Dumnezeu. Ea le reamintește tuturor americanilor că strămoșii lor, adică primii europeni sosiți pe țărmul estic al Noului Continent, au fost întâmpinați de o iarnă foarte grea, în care mulți din ei au murit de foame și de frig. După ce, în primăvară, supraviețuitorii s-au apropiat prietenește de băștinașii numiți „indieni” și după ce aceștia i-au învățat cum să cultive porumbul, cartoful și bobul, au avut parte de o toamnă foarte bogată, care i-a îndestulat cu de toate. Oameni religioși, ei au început ospățul prin a-I

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 2006.

mulțumi lui Dumnezeu pentru tot ceea ce El le-a dat. Atunci, în anul 1621, a fost instituită *Ziua Recunoștinței*, celebrată și astăzi, după mai bine de patru secole, în cea de a patra joi din luna noiembrie, când toți membrii familiei se adună în jurul aceleiași mese îmbelșugate, pe care mai-marele lor o deschide printr-o rugăciune de mulțumire adresată Tatălui ceresc, în legea fiecăruia. Unii vor zice că e o sărbătoare laică. Așa este, dar nu fără Dumnezeu.

Iubiții mei, v-am spus toate acestea la gândul că mulți dintre noi așteaptă Crăciunul doar pentru bunătățile lui cele pământești. Este adevărat că și acestea își au rostul lor, că ele sunt menite să întrească lumina sărbătorii, că pentru procurarea lor se cere multă cheltuială și alergătură. La oraș, bradul cu toate podoabele lui, cadourile, felicitările, goana după alimente prin magazine și piețe, ghirlande de becuri colorate, jucării dosite la dispoziția lui Moș Crăciun; la țară, tăierea porcului cu toate ale ei, curățenia casei și curții, nerăbdarea copiilor, daruri pentru colindători, pregătiri pentru oaspeți. Toate acestea sunt lumești, dar toate se înobilează printr-un element comun, anume dorința fiecăruia de a-i oferi celuilalt o bucurie. Ceea ce nu e puțin.

Nu e puțin, dar nici îndeajuns.

Iubiții mei fii sufletești,

Pentru ca sărbătoarea Nașterii Domnului să fie trăită pe deplin, e de neapărată trebuință ca fiecare din noi să participe și la dimensiunea ei liturgică, chiar și creștinii care nu se duc la biserică decât la Crăciun și la Paști. Pentru aceștia, dar și pentru cei ce frecventează sfântul locaș cu mai multă sau mai puțină regularitate, vreau să precizez că simpla prezență devine o simplă formalitate dacă ea nu se transformă în participare activă la tot ceea ce se petrece în spațiul liturgic. La rândul ei, participarea presupune, neapărat, cunoaștere. Cu alte cuvinte, fiecare din noi trebuie să știe și să înțeleagă totul, atât ceea ce se vede și se aude, cât și ceea ce nu se vede și nu se aude în biserică, părțile arătate și cele nearătate, Liturgia Nașterii ca reprezentare și ca taină. Nu e suficient să știm că în vremea cezarului August S-a născut Iisus din Sfânta Fecioară Maria în peștera din Betleem, că îngerii L-au preamărit ca pe Fiul lui Dumnezeu, că păstorii L-au aflat, că magii I s-au închinat cu daruri, că Dreptul Simeon L-a mărturisit ca Mântuitor. Aceasta este, simplu, istorie.

Important este să pătrundem în înțelesul profund al evenimentului istoric și să descoperim că nașterea lui Iisus Hristos reprezintă, de fapt, nașterea din nou a lumii. Prima citire de la vecernia praznicului este din Cartea Facerii. Citez: „Întru-nceput a făcut Dumnezeu cerul și pământul. Dar pământul era nedeslușit și ne-mplinit; și întuneric era deasupra genunii; și Duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor” (Fc 1,1-2). (Vă spun,

în treacăt, că prin genune se înțelege un adânc nepătruns, o prăpastie căreia nu i se vede fundul, un gol absolut.) Așadar, precum facerea lumii a fost precedată de o genune, tot astfel zămislirea lui Iisus a fost precedată de candoarea Fecioarei din Nazaret, căreia nici prin minte nu-i trecea că va deveni mama Fiului lui Dumnezeu. Nici chiar după prima parte a vestirii îngerului, ideea era încă nedeslușită în cugetul ei, de vreme ce nu se vedea mamă fără să fi cunoscut bărbat. Și precum „întru-nceput”, „Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor”, tot așa, acum, îngerul îi va vesti Mariei că „Duhul Sfânt Se va pogori peste tine și puterea Celui-Preaînalt te va umbri” (Lc 1,35). Este ceea ce Sfinții Părinți ai Sinodului Ecumenic de la Niceea vor mărturisi în Crezul pe care-l rostim și noi astăzi, anume că Fiul lui Dumnezeu „S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria și S-a făcut om”.

Dacă nașterea lui Hristos înseamnă nașterea din nou a lumii ca univers, ea înseamnă și nașterea din nou a lumii ca omenire. Știm că urmarea imediată a păcatului săvârșit de primii oameni, strămoșii noștri, a fost intrarea lor sub stăpânirea morții și alungarea lor din rai. De îndată, însă, lui Dumnezeu i S-a făcut milă de ei și le-a făgăduit că le va trimite un Mântuitor (Fc 3,15). Dar până atunci raiul le va fi închis, cu poarta străjuită de heruvimi, iar drumul spre pomul vieții va fi păzit cu sabie de pară rotitoare. Iată însă ce ne spune o cântare din aceeași vecernie a Nașterii: „Veniți să ne bucurăm întru Domnul, povestind taina ce ne stă în față. De acum, zidul cel despărțitor cade, sabia de foc se îndepărtează, heruvimul nu mai stă de pază la pomul vieții, iar eu sunt părtaș al dulceții celei din rai, de la care prin neascultare m-am îndepărtat”. Această revenire a omului la starea paradisiacă I se datorează Fiului lui Dumnezeu, Cel care, întrupându-Se, a rămas ce era și a luat ce nu era, cum spune imnograful, adică a rămas Dumnezeu adevărat și a luat trup omenesc adevărat¹.

Ființa prin care Dumnezeu-Tatăl a instrumentat întruparea Fiului Său a fost Fecioara Maria, supranumită „Eva cea nouă”, așa cum Iisus Hristos este supranumit „noul Adam”. Ei bine, slujba Nașterii face legătura și între cele două Eve, ambele fiind prototipuri ale femeii. Iată ce spune, în acest sens, o altă cântare din aceeași vecernie: „Astăzi s-a dezlegat străvechea legătură a osândirii lui Adam, raiul ni s-a deschis și șarpele s-a surpat; că pe [femeia] pe care el cândva o amăgise, acum a văzut-o maică a Ziditorului; ea [femeia], care a fost vestitoarea morții tuturor și organ al păcatului, prin Născătoarea de Dumnezeu devine începătoarea mântuirii. Cel care prin ea S-a născut Dumnezeu desăvârșit, prin naștere a pecetluit fecioria, prin scutece a dezlegat legăturile păcatelor și prin pruncie a vindecat durerile Evei”².

1. Vecernia Nașterii, prima stihiră de la „Doamne, strigat-am”, facerea lui Ghermano. (Textele liturgice sunt reproduse aici după ediții vechi, cu îmbunătățiri de limbă română.)
2. Vecernia Nașterii, Slava Stihoavnei, facerea lui Ioan monahul.

Sfântul Apostol Pavel spune că dacă printr-un om, Adam, a intrat păcatul în lume, tot printr-un om, Hristos, a venit eliberarea (*cf.* Rom 5,15). Într-o perfectă paralelă putem spune că, așa cum printr-o femeie a murit Adam, tot printr-o femeie S-a născut și a înviat Hristos, ceea ce înseamnă anularea păcatului originar și restaurarea raiului.

Noi știm de la Sfântul Apostol Pavel că natura, solidară cu căderea omului, s-a degradat odată cu ea și aspiră la restaurarea stării primordiale. Noi, cei de astăzi, prin mijlocirea micului ecran știm foarte multe din viața animalelor sălbatice și deseori ne lăsăm înrăuțiți de realizatorii care ne pun în față cu precădere ferocitatea acestora, sub genericul „Făcut pentru a ucide”. Dar adevărații oameni de știință cunosc adevărul, în sensul că o ființă sălbatică nu ucide de dragul de a ucide, ci pentru a supraviețui. Dovada este că marea lor majoritate ucid numai când le este foame; un leu sătul merge liniștit în fruntea unei cirezi de vite, în pas cu ele, fără să le sperie. Pe de altă parte, interdevorarea speciilor asigură și echilibrul ecologic; dacă păsările nu s-ar hrăni cu insecte, toată planeta ar fi sufocată de muște.

Nu așa însă se petreceau lucrurile în rai. Raiul, iubiții mei, nu era altceva decât mediul în care trăiau oamenii fericiți, de dinainte de cădere, bucurându-se de prietenia celorlalte viețuitoare, așa cum și acestea se bucurau de prietenia lor întreolaltă. Raiul era un imperiu al păcii universale, care nu cunoștea rivalitatea, dușmănia, ura, crima, tendința unei specii de a o desființa pe cealaltă sau imboldul unui animal de a devora pe un altul din aceeași specie. Să nu uităm că primul omor din lume a fost săvârșit nu de un animal, ci de un om; cunoaștem cum Cain, fiul lui Adam, l-a ucis pe fratele său Abel. Sălbăticiunile n-au făcut decât să-l imite, dar nu din invidie, ci din trebuință.

Ei bine, praznicul liturgic al Nașterii Domnului ne sugerează și restaurarea paradisului primordial. Una din paremiile vecerniei citează un fragment din cartea profetului Isaia, care prefigurează pacea universală prin venirea lui Mesia, o pace în care carnivorele nu-și vor mai devora „dușmanii naturali”, cum se spune astăzi, ci toate vor redeveni ierbivore, așa cum fuseseră cândva. (De altfel, chiar omul paradisiac era menit să se hrănească numai din produsele vegetale ale pământului.) Citez din Isaia: „[Atunci] lupul va paște împreună cu mielul, iar leopardul se va odihni împreună cu iedul; vițelul și leul și taurul împreună vor paște și un copilaș îi va păzi; boul și ursul împreună vor paște și puii lor vor fi laolaltă, iar leul întocmai ca boul se va hrăni cu paie; un copilaș își va pune mâna pe culcușul aspidelor și pe cuibul puilor de aspidă, iar ele nu-i vor face rău și nici nu vor putea să nimicească pe cineva în muntele Meu cel sfânt, fiindcă totul s-a umplut de cunoașterea Domnului, așa cum apa cea multă acoperă mările” (Is 11,6-9).

Să reținem, dragii mei, și faptul că la vremea ideală, când omenirea se va renaște în raiul pierdut, totul se va umple de cunoașterea Domnului. Într-adevăr, Adam și Eva Îl cunoșteau pe Creatorul lor prin însuși actul

creației și, nemuritori cum erau, comunicau cu El față către față. Așa va fi și în raiul recâștigat, unde oamenii vor redeveni nemuritori. Ne-o spune Însuși Domnul Iisus în rugăciunea Sa către Tatăl: „Iar viața veșnică aceasta este, [ca ei] să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat, și pe Iisus Hristos, pe Care L-ai trimis” (In 17,3).

Bucuria mântuirii nu e parțială, fragmentară, făcută din bucăți, ci integrală, totală, desăvârșită. Iată ce ne spune una din cântările utreniei de la Nașterea Domnului: „Văzând Ziditorul că piere omul pe care El, cu mâinile Lui, îl zidise, S-a pogorât aplecând cerurile și, întrupându-Se din dumnezeiasca Fecioară, cu adevărat și pe de-a-ntregul îl zidește din nou”¹.

Iubiții mei fii sufletești,

Iată, v-am poftit la un ospăț duhovnicesc. Vedeți câte bunătăți ne oferă Dumnezeu prin sfinții și imnografii care au alcătuit cântările bisericești? Ați văzut cum ni se deschid ochii minții și cum ni se luminează înțelegerea unor lucruri pe care nici nu le-am bănuț? Credeți oare că sunt ele mai puțin prețioase decât bucatele care ne îndestulează masa praznicului? Mai mult, pe acelea le-am agonisit, cum spuneam, cu multă cheltuială și alergătură, în timp ce acestea ni se oferă pe de-a gata. Nu ni se cere decât o mică jertfă de timp, atât cât să venim în biserică nu doar la Liturghie, dar și la vecernia din ajun și la utrenia de dimineață. Repet, este esențial ca fiecare credincios să cunoască slujbele liturgice și să le înțeleagă. Acesta este motivul pentru care preoții din Mitropolia noastră au fost îndatorați ca în toate Duminicile din acest post al Crăciunului să înlocuiască obișnuitele predici cu tâlcuirea Sfintei Liturghii pe înțelesul tuturor. Iar roadele au început să se vadă.

Vă vorbeam la început despre sentimentul de bun-simț al recunoștinței. El nu lipsește din Sfânta Liturghie, deoarece în centrul acesteia se află euharistia, adică mulțumirea noastră pentru toate darurile lui Dumnezeu. Darul Său cel mai prețios a fost acela de a-L trimite pe Fiul Său pe pământ pentru ca, de dragul nostru și al mântuirii noastre, să Se întrupeze, să Se nască, să învețe, să sufere, să moară și să învieze. Dar, de vreme ce Fiul a acceptat ca de bună-voie să facă toate acestea, înseamnă că și El ni S-a dăruit pe Sine, laolaltă cu harul Său mântuitor. Or, când primești un dar, spui „mulțumesc”. Când darul este Însuși Fiul lui Dumnezeu, Cel ce împreună cu Tatăl a făcut lumea cu toate ale ei, atunci toate creaturile Îi aduc cântare de recunoștință. Iată cum ne-a lăsat-o, din vechimea Bizanțului, imnograful Anatolie în vecernia Nașterii, cântare de o neasemuită frumusețe, cu care îmi închei cuvântul: „Hristoase, oare ce-Ți vom aduce Ție pentru aceea că

1. Utrenia Nașterii, Cântarea a treia din Canonul întâi.

de dragul nostru Te-ai arătat ca un om pe pământ? Fiecare din făpturile zidite de Tine Îți aduce mulțumire: îngerii, cântarea; cerurile, steaua; magii, darurile; păstorii, minunea; pământul, peștera; pustiul, ieslea; iar noi, pe Maica Fecioara. Dumnezeuule, Cel ce ești mai înainte de veci, miluiește-ne pe noi!”¹. Amin.

1. Vecernia Nașterii, a patra stihiră de la „Doamne, strigat-am”.

Cum îl laudă îngerii pe Dumnezeu ?¹

Iubiții mei fii sufletești,

Când Domnul Hristos le-a amintit ucenicilor Săi că I se apropie patimile și moartea, ei s-au întristat. Spre a-i duce însă cu gândul la învierea ce va urma, El le-a pus în față un exemplu din viața obișnuită a omului: „Femeia, când e să nască, se întristează, pentru că i-a sosit ceasul; dar după ce naște copilul nu-și mai aduce aminte de durere, pentru bucuria că s-a născut om pe lume. Așadar, și voi sunteți triști acum, dar Eu iarăși vă voi vedea și inima voastră se va bucura și bucuria voastră nimeni nu o va lua de la voi” (In 16,21-22).

Iată deci o legătură directă între naștere și înviere, ca și cum pântecul mamei ar fi un mormânt în care s-a zămislit, se dospește și biruie viața.

Și iată de ce nașterea unui prunc iradiază bucurie nu doar în familia pe care o sporește, ci și la vecini, la rude și chiar în satul întreg, acolo unde încă se mai păstrează solidaritatea comunitară. Iar bucuria explodează în veselie atunci când pruncul primește baia nașterii celei de a doua, din apă și din Duh (cf. In 3,5), prin Taina Sfântului Botez. Știm cu toții ce înseamnă o cumetrie, ospățul însoțit de daruri, cântece, jocuri și voie bună.

Dacă pruncul se naște într-o curte domnească, din viță regală sau imperială, și mai ales dacă e băiat, sărbătoarea se desfășoară la scară națională. Suveranul are un moștenitor, evenimentul e vestit prin trompete, tobe și fanfare, clopotele bat în plin, poporul se adună cântând și jucând în fața palatului, tatăl iese în balcon cu pruncul ridicat pe brațe, mulțimile aclamă, văzduhul vibrează.

Dragii mei, acum două mii și șapte ani în Betleemul Iudeii Se naștea Fiul lui Dumnezeu, Regele regilor și Împăratul împăraților, Mântuitorul

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 2007.

lumii. Știm că fusese zămislit de la Duhul Sfânt în pântecele Fecioarei Maria din Nazaret, știm că Iudeea se afla pe teritoriul imperiului roman, știm că cezarul poruncise un recensământ general pentru evidența populației și estimarea impozitelor, știm că fiecare cetățean trebuia să fie recensat în localitatea de baștină a neamului său, știm că Maria făcea parte din descendența betleemică a regelui David, ca și Iosif, cel rânduit de Dumnezeu să-i legitimizeze Pruncul ca stare civilă și s-o ocrotească de ignoranța oamenilor, știm că amândoi au călătorit greu spre Betleem în timp ce Maria se afla în stare binecuvântată, știm că tocmai atunci, la sosire, Mariei i-a venit vremea să nască.

Numeroase colinde populare din Transilvania ne-o înfățișează aici pe Maica Domnului rătăcind prin oraș și bătând din poartă-n poartă, cu nădejdea că se va găsi cineva să-i deschidă și să-i ofere o ospitalitate atât de necesară unei femei care din clipă-n clipă urmează să devină mamă. Nimeni însă nu-i deschide, ceea ce creează imaginea unor locuitori reci, nepăsători, egoiști, indiferenți la trebuința altuia. E posibil ca aceste colinde să fie expresia literară a sentimentului care i-a apăsât pe ardeleni vreme de o mie de ani, acela că sunt tratați ca străini în propria lor patrie. Nu poate fi însă exclusă nici ideea că Iosif va fi încercat să afle niscaiva rudenii printre locuitorii Betleemului și că, în cele din urmă, a trebuit să renunțe. Ceea ce știm sigur este relatarea Sfântului Evanghelist Luca, anume că cei doi călători au încercat să afle un loc la han, dar că toate erau ocupate, ceea ce e plauzibil, de vreme ce la recensământ veneau iudei din toate laturile imperiului. Or, Luca este intelectualul de formație istorică și rigurozitate științifică, singurul evanghelist care istorisește în amănunt Buna-Vestire, vizita Fecioarei Maria la ruda sa Elisabeta, întâmpinarea și profetia Dreptului Simeon, episoade cu totul speciale, aflate chiar din gura Maicii Domnului, pe care, după tradiție, a cunoscut-o personal și căreia, în calitate de pictor, i-a făcut și primul portret.

Așa se face că, negăsind loc la han și făcându-se seară, cei doi au nimerit într-un staul, unde Sfânta Fecioară L-a născut, în aceeași noapte, pe Pruncul Iisus. Evanghelistul nu-i spune staul, dar din tradiție știm că era vorba de o peșteră, adică adăpostul natural cu temperatură constantă în care erau adăpostite vitele pe timp de vară sau iarnă. Evanghelistul nu-i spune nici staul, nici peșteră, dar pomeneste de trei ori cuvântul „iesle”, adică jgheabul de scânduri în care se pune nutrețul pentru hrana vitelor. Ei bine, această iesle cu paie curate și fân binemirositor a fost patul în care Maica Sfântă L-a înfășat pe Fiul lui Dumnezeu.

Așa L-au găsit păstorii, în aceeași noapte. Aceștia făceau de strajă oilor pe câmp, când deodată cerul s-a luminat și un înger le-a spus că în cetatea lui David li S-a născut, lor și poporului întreg, *un Mântuitor, Hristos Domnul*. L-au văzut, I s-au închinat și, întorcându-se, le-au spus și altora ce au auzit de la înger. Cât vor fi priceput ei și ceilalți din toate acestea nu știm. Știm însă că Iisus a intrat în anonimat, și așa va rămâne până

la vârsta de treizeci de ani, când va ieși la propovăduire și va fi arătat mulțimilor de către Ioan Botezătorul.

Iubiții mei fii sufletești,

Iată, am pus în paralelă fastul care însoțește nașterea unui suveran pământesc și simplitatea în care a binevoit să Se nască Fiul lui Dumnezeu. De o parte, unul din împărații Bizanțului va fi supranumit Porfirogenetul, adică născut în așternuturi mătăsoase de porfiră; de alta, un Nou-Născut în iesle săracă; de o parte, gloate în delir; de alta, câțiva ciobani uimiți; de o parte, lumină, muzică, trâmbițe și clopote; de alta, nopți liniștite.

Noaptea era liniștită și-n câmpul unde se odihneau oile păstorilor, numai că aici era o liniște a muzicii cerești: bolta se deschisese larg și-n cuprinderea ei cânta – ne spune Evanghelistul – „mulțime de oaste cerească, laudându-L pe Dumnezeu și zicând: «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoie!»”.

Deși am mai făcut-o și altă dată, în alte împrejurări¹, voi încerca și acum să răspund la întrebarea: cui îi cântau îngerii și de ce?

Pentru aceasta trebuie să deschidem Biblia chiar la Cartea Facerii, capitolul 1, versetul 1, unde ni se spune: „Întru-nceput a făcut Dumnezeu cerul și pământul”. Prin „cer” se înțelege lumea nevăzută, spirituală, alcătuită din îngeri, iar prin „pământ” se înțelege lumea materială, alcătuită din toate elementele universului și ale planetei pe care trăim. Așadar, îngerii sunt primele creaturi ale lui Dumnezeu, iar menirea lor este aceea de a-L slăvi, laudându-L și preamărindu-L într-o neîncetată doxologie. Aceasta este slujba lor, Liturgia lor, de la început și-n veșnicie.

E posibil să se nască întrebarea: trebuie cumva să credem că Dumnezeu are nevoie de laudători, asemenea suveranilor pământești, și că anume pentru aceasta i-a făcut? Nicidecum, dragii mei! Făcuți înaintea lumii materiale, ei au fost martorii tuturor celor șase zile în care universul, pământul și viața de pe el au fost făcute în trepte, de la simplu la compus, culminând cu omul. În număr incomensurabil, ei au trăit surpriza de a vedea de fiecare dată ceva nou și nebănuit, iar reacția lor era pe măsură. Cei ce locuiau în orașe ați văzut, desigur, jocurile de artificii cu care se încheie, seara, marile sărbători naționale, jerbele de flăcări colorate care împânzesc văzduhul și cad și se topesc ca o ploaie părelnică, incandescentă. Când două sau trei rachete sunt aruncate simultan și din întâlnirea lor irump tot atâtea stele ale căror raze se întretaie fără să se ciocnească, spectacolul devine atât de măreț, încât privitorii de pe margini strigă de plăcere și izbucnesc în aplauze.

1. Vezi *Cartea deschisă a Împărăției – O însoțire liturgică pentru preoți și mireni*, în prima parte a volumului de față.

Imaginați-vă, vă rog, miriadele de îngeri ai cerului care urmăreau apariția astrelor gigantice dintr-un grăunte de materie, ca o explozie a infinitului mic în infinitul mare. O știm chiar din Sfânta Scriptură, prin cuvintele lui Dumnezeu adresate lui Iov:

Unde erai tu, atunci, într-unceput,
când stele se nașteau
și îngerii Mei toți Mă preamăreau în cor? (Iov 38,7)

Într-adevăr, Iov nu exista, dar îngerii vedeau aurora universului, vedeau cum răsar lumile din bezna nimicului. Vedeau și tresăreau. Vedeau și se mirau. Vedeau și se minunau. Vedeau și se bucurau. Surpriza, mirarea, minunarea, bucuria, iată treptele repezi care stârnesc lauda. Preamărirea Creatorului nu e altceva decât bucuria de a fi a creaturii.

Cui și de ce cântau îngerii deasupra Betleemului? Vedeau ei cum se nasc astre noi? Desigur, le puteau vedea, de vreme ce Dumnezeu Își continuă opera prin ceea ce un poet francez numea, metaforic, „început perpetuu”¹. Dar ochii lor nu erau îndreptați spre largul cerului, ci spre umila iesle în care Îl descopereau pe Fiul lui Dumnezeu înfășat în scutece omenești. Fiul lui Dumnezeu, Cel născut din Tatăl mai înainte de toți vecii, Cel care împreună cu Tatăl crease lumea și toate ale ei, Cel despre care Evanghelistul Ioan avea să spună că „toate printr-Însul s-au făcut și fără El nimic nu s-a făcut din ceea ce s-a făcut” (In 1,3), pe El Îl vedeau acum surâzându-le dumnezeiește din scutece. Îl vedeau și se mirau. Îl vedeau și se minunau. Îl vedeau și se bucurau. Se bucurau și cântau: „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoire!”. Nașterea Domnului a fost marea surpriză a celor fără de trup. Planurile de taină ale lui Dumnezeu le erau ascunse chiar puterilor cerești de rang înalt, și cu atât mai mult îngerilor de rând, așa cum avea s-o spună Sfântul Apostol Pavel (vezi Ef 3,10 și nota). Arhanghelul Gavriil, care-i binevestise Sfintei Fecioare că-L va naște pe Fiul lui Dumnezeu, avusese o misiune specială și un mesaj concret, el nefăcând parte din tagma îngerilor, ci din aceea a superiorilor lor. Pe de altă parte, profeții Vechiului Testament, în majoritatea lor, prevestiseră venirea unui Mântuitor, dar spusele lor erau doar o proiecție în timp, pe când îngerii de deasupra Betleemului se aflau în fața faptului împlinit. Ei pricepeau de pe acum ceea ce o cântare bisericească avea să rostească mai târziu, anume că întruparea lui Dumnezeu nu era altceva decât „taina cea din veac ascunsă și de îngeri neștiută”, descoperită prin Fecioara Maria.

1. E vorba de Charles Péguy, citat de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae în *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, ed. a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004, p. 263.

Și acum, dragii mei, revenind la trâmbițele, fanfarele, lăutarii, ospetele, jocurile și ovațiile care salută nașterea unui om, fie el chiar fecior de împărat, ce rămân toate acestea pe lângă sublima cântare a îngerilor din Betleem, care Îl slăvesc pe Dumnezeu exact cum o făcuseră la crearea lumii? Oare nu trebuie să înțelegem că nașterea lui Hristos înseamnă o nouă facere a lumii, cu tot alaiul ei de stele născânde, inclusiv aceea care-i călăuzea pe magi?

Născându-Se într-un staul, Domnul nu S-a smerit pe Sine forțat de împrejurări, ci pentru că așa a vrut El, în deplin acord cu Tatăl Său. Nimic nu a fost întâmplător, nici recensământul poruncit de cezar, nici data acestuia, nici sosirea Mariei în Betleem tocmai când trebuia să nască, nici porțile închise, nici aglomerația de la han, nici accesul într-un staul murdar cu iesle curată. Totul a fost plănuir, măsurat, împlinit. În smerenie S-a născut, în smerenie a trăit, în smerenie a pățimit și a murit, știind că prețul smereniei este biruința asupra morții prin înviere și asupra timpului prin înălțare.

Iubiții mei fii sufletești,

Să ne reamintim cântarea îngerilor la nașterea Domnului: „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoire”.

Ea cuprinde nu doar preamărirea Creatorului, ci și un mesaj pentru noi, muritorii, cei de aici și de pretutindeni, cei de acum și dintotdeauna.

Rostirea „pe pământ pace” se referă la relația dintre popoare. Ele sunt cele care provoacă neastâmpărul istoriei prin foamea de putere, prin setea de dominație, prin lăcomie, prin orgoliul și iresponsabilitatea conducătorilor, prin neodihna de cuget a celor ce cred că neamurile nu-și pot afirma identitatea decât bătându-se între ele. Îndemnul îngerilor este la pacea universală, după propriul lor model. Și ei sunt diferiți, în cete ierarhice, în număr, în slujiri, în responsabilități, dar trăiesc în armonie universală. Un singur accident s-a petrecut înainte de facerea lumii văzute. Lucifer a căzut, dar coada lui sfredelește și azi prin toate cotloanele pământului, trezește ura și urnește războaie. Și totuși, chiar și războaiele au niște norme de conduită și anumite limite de combativitate, cum ar fi apărarea populației civile prin nefolosirea armelor nucleare, chimice sau bacteriologice. În ultima vreme însă a apărut un război care neagă orice fel de norme: terorismul. Dacă un război de agresiune este opera diavolului, terorismul – agresiv prin definiție – este diavolul însuși. Trăim deschideri apocaliptice, iar mesajul pacific al îngerilor se cere mai treaz ca oricând.

Rostirea „între oameni bunăvoire” se referă la relația dintre persoane și grupuri sociale, acestea din urmă fiind familia, satul, comuna, orașul, provincia, țara, religia, etnia, cultura. Bunăvoirea nu este altceva decât îngăduință, deschidere către celălalt, credința că identitatea ta ca persoană

sau grup se definește prin a celuilalt, că *ego*-ul se oglindește în alteritate, că ai în tine destulă putere să-ți păstrezi intactă credința religioasă fără s-o disprețuiești pe a celuilalt.

Totul începe de la familie și de la educația celor șapte ani de acasă. Aceasta este criza zilelor noastre. Pierde sfințenia căsătoriei, pierde legătura dintre căsătorie și nașterea de prunci. Familii destrămate, copii lăsați de izbeliște – atunci când nu au fost uciși înainte de a se naște –, adolescență maculată, tinerețe incertă, căminul cultural înlocuit cu discoteca, guma de mestecat înlocuită cu drogul, cartea înlocuită cu televizorul, meciul de fotbal unde se joacă mai puțin cu mingea și mai spectaculos cu pumnii și bătele, o lume în care indecența, vulgaritatea, parvenitismul și corupția devin instituții ale binelui comun.

Dragii mei, e posibil ca tabloul acesta să pară sumbru, dezolant, exagerat, pesimist și, oricum, nepotrivit pentru un final de scrisoare pastorală. M-am gândit și eu la asta, dar nu puteam să-l ocolesc. Când îngerul Domnului s-a pogorât noaptea la păstori, aceștia nu dormeau, ci, rezemați în toiege, vegheau asupra oilor rumegânde, ca nu cumva să le surprindă lupii. Dacă fiarele s-ar fi ivit, ei ar fi strigat. Păstor de veghe, și eu am această îndatorire. Când oștile îngerești rosteau cuvintele „pe pământ pace, între oameni bunăvoire”, pacea și bunăvoirea – cel puțin în integralitatea lor – nu erau o realitate, ci un deziderat. Rostirea îngerească era, pur și simplu, o urare.

În saivanele Bisericii au intrat lupii. Cei mai mulți sunt îmbrăcați în piele de oaie – atunci când nu pătrund într-o catedrală să jure îngenuncheați sub sabia lui Irod –, iar datoria fiecărui păstor este să strige. Eu o fac către oile mele, știind însă că ele sunt oi cuvântătoare, adică înzestrate de Dumnezeu cu rațiune, discernământ și voință, însușiri care le oferă capacitatea de a se apăra și singure, dar toate împreună, ca unele care cunosc glasul păstorului.

Iar dacă rostirea îngerilor este urare, să ne amintim și de faptul că orice urare naște speranță. Cu această speranță în mai binele țării și al poporului nostru vă doresc un An Nou plin de lumină, sănătate și belșug. La mulți ani!

Minunea din pântecele Fecioarei¹

Iubiții mei fii sufletești,

Omenește vorbind, nașterea Domnului nu a avut în ea nimic extraordinar. Sfinții Evangheliști Matei și Luca ne relatează faptele (Lc 1,1-20; Mt 1,18-25): la un moment dat, cezarul de la Roma a poruncit să se facă un recensământ al tuturor cetățenilor din imperiu, o operație de rutină, periodică, al cărei principal scop era stabilirea și evidența impozitelor. Recensământul însă se făcea în localitatea de baștină a fiecărui cetățean, adică acolo unde își avea rădăcinile. Maria din Nazaret, ca și Iosif, ocrotitorul ei, se trăgeau din neamul regelui David, care se născuse în mica localitate Betleem. Așadar, era normal ca, în calitate de cetățeni ai imperiului, cei doi să se supună. Ca urmare, au avut de străbătut un drum lung, din provincia Galileea până spre marginea Iudeii, traversând Samaria, îndurând arșița zilei, asprimea nopții și îmbulzeala gloatelor care mergeau în aceeași direcție. Maria însă purta și povara stării binecuvântate, adică a sarcinii care se apropia de sfârșit.

Odată ajunși la destinație, Maria a simțit că i-a venit vremea să nască. Cei doi aveau neapărată nevoie de un adăpost. Ni se spune că au încercat la han (de unde se vede că era singurul „hotel” din localitate); acolo nu mai era nici un loc liber, ceea ce nu e de mirare, dată fiind mulțimea celor ce soseau în fiecare clipă. Nu știm dacă au bătut la poarta cuiva și că aceasta nu li s-a deschis. În unul din colindele noastre întâlnim reproșul:

Viflaime, Viflaime,
De ce n-ai primit în tine
Pe Fecioara Maria
Să nască pe Mesia?

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 2008.

Mustrarea pică bine sensibilității noastre de astăzi, a celor ce știm cine era Maria și pe Cine purta ea în pântece, dar e lesne de înțeles că nici unui locuitor al Betleemului de atunci nu i-ar fi trecut prin minte așa ceva; îngerul Domnului îl înștiințase pe Iosif, dar pe nimeni altcineva.

Așa se face că, în cele din urmă, cei doi au poposit într-un staul de vite, unde Maica Domnului L-a născut pe Iisus. Nici faptul în sine nu poartă în el ceva extraordinar. Nu știm dacă mai era cineva de față; iconografia ne arată câteva femei scâldând Pruncul, dar altă mărturie nu avem. Nu știm nici dacă Mama a trecut sau nu prin durerile nașterii. Unii Sfinți Părinți presupun că, dacă Maria nu a cunoscut plăcerea, era firesc să nu cunoască nici durerea, dar aceasta e o simplă presupunere, nu o certitudine. Chiar dacă a trecut prin chinurile nașterii, acestea intră în firescul fenomenului.

Singurele scene minunate relatate de Evanghelist sunt corul îngerilor și închinarea păstorilor, dar ele sunt adiacente, fără o legătură directă cu fenomenul în sine al nașterii.

Și totuși, dragii mei, minunea se petrecuse, și anume cu nouă luni în urmă. Orice naștere este precedată de zămislire, iar aceasta s-a săvârșit în ziua pe care noi o prăznuim calendaristic la 25 martie, sub denumirea de Buna-Vestire. Fecioara Maria se afla singură în locuința ei din Nazaret când îngerul Domnului i-a adus vestea că Dumnezeu a ales-o să devină mama Fiului Său. Neînțelegând cum poate fi mamă fără să fi cunoscut vreodată un bărbat, tânăra copilă aude o explicație pe care nu o înțelege nicicum: „Duhul Sfânt se va pogori peste tine și puterea Celui-Preaînalt te va umbri”. Nu înțelege, dar se supune.

Dragii mei, o minune nu se cere explicată, ci crezută. Nici eu nu voi încerca să v-o explic, ci doar să vă introduc în unul din înțelesurile ei ascunse. Prima parte din spusa îngerului e mai la îndemâna priceperii: „Duhul Sfânt Se va pogori peste tine...”. Știm că S-a mai pogorât pe creștetul lui Iisus în clipa botezului din Iordan (Mt 3,13-17), știm că S-a pogorât peste Sfinții Apostoli în ziua Cincizecimii (Fapte 2,1-4).

Mai greu de priceput este partea a doua: „puterea Celui-Preaînalt te va umbri”. Cheia înțelesului se află în cuvântul *a umbri*. În tot cuprinsul Sfintei Scripturi, verbul acesta are o conotație cu totul specială, prin el înțelegându-se acțiunea prin care Dumnezeu își exercită puterea sau își revarsă harul asupra uneia sau mai multor persoane sau chiar asupra unui simbol. În Vechiul Testament, și anume în cartea Ieșirii, ni se descrie obiectul de cult care se chema chivotul mărturie, pe al cărui capac erau înfățișați doi heruvimi ingenuncheați față-n față, cu aripile *umbrind* acoperământul. Din această *umbră*, adică din spațiul cuprins între aripile heruvimilor și fața capacului, Dumnezeu îi va vorbi lui Moise.

Pe muntele Tabor, în timpul schimbării la față a Domnului Iisus, un nor luminos *i-a umbrît* pe cei trei apostoli, iar din el s-a auzit vocea lui Dumnezeu rostind mărturie pentru identitatea Fiului Său (Mt 17,5; Mc 9,7). Să reținem

că norul dumnezeiesc poate fi și „luminos”, a cărui umbră nu poate fi decât lumină, lumina cunoașterii.

În Faptele Apostolilor, „umbrirea” are puteri tămăduitoare. Când Petru mergea la templu, bolnavii erau scoși pe târgi și înșirați pe marginea drumului, pentru ca „măcar umbra lui să umbrească pe vreunul din ei” și să se vindece (FA 5,15).

În cazul Sfintei Fecioare, în momentul când, concomitent cu pogorârea Duhului Sfânt, puterea lui Dumnezeu i-a *umbrît* trupul, atunci, în clipa aceea, Fiul Său cel născut din Tatăl „mai înainte de toți vecii”, atunci S-a întrupat în pântecele ei și a devenit om. Acum putem înțelege mai bine stihurile colindului:

Astăzi s-a născut
Cel fără de-nceput,

adică minunea din pântecele Fecioarei, prin care eternitatea intră în istorie.

Aici, dragii mei, sunt dator să mai fac o lămurire, și anume asupra unui cuvânt care poate duce chiar la erezie. Sfântul Evanghelist Matei afirmă că nașterea Domnului este plinirea unei previziuni a profetului Isaia, pe care îl citează textual: „Iată, fecioara va avea în pântece și va naște Fiu...”. Expresia „*va avea* în pântece” (sau, mai grav, „*va lua* în pântece”¹) este incorect tradusă din grecește în toate edițiile românești ale Bibliei de până în 2001. Ea poate sugera ideea (copios preluată de sectanți) că zămislirea lui Iisus a fost efectul unei legături trupești între o fecioară și un bărbat, ceea ce, după socotința noastră, e o blasfemie. Or, verbul original nu este „a avea” sau „a lua”, ci *a purta*² (așa cum se poartă un măr în palmă, un șal pe umeri, o haină pe corp, o sabie la șold). Uneori se traduce și cu „a avea”, dar tot în sensul de „a purta”, precum porumbelul trimis de Noe să cerceteze scăderea apelor; acesta s-a întors la corabie „având [adică purtând] în cioc o ramură verde de măslin”. Așadar, versiunea corectă (și ortodoxă) a citatului din Isaia este: „Iată, fecioara va purta în pântece și va naște Fiu”, ceea ce e în deplină concordanță și cu relatarea lui Matei că, la un moment dat, Sfânta Fecioară „s-a aflat pe sine (adică s-a pomenit) având în pântece de la Duhul Sfânt”. Or, despre natura zămislirii știa de la înger, dar despre ea și-a dat seama doar când au apărut primele semne ale sarcinii.

Iubiții mei fii sufletești,

Minunea zămislirii a durat o clipă, istoria vieții lui Iisus va curge în ritmurile normale ale timpului: sarcina celor nouă luni, nașterea propriu-zisă,

1. Ediția din 1988, reeditată în 2008.

2. *ého* (cu flexiunea *éxei* la persoana a treia singular feminin).

alăptarea, fuga în Egipt, copilăria și tinerețea din Nazaret, întâlnirea cu Ioan Botezătorul, activitatea de trei ani și jumătate, patimile, răstignirea și moartea. Toate acestea, așa cum sunt consemnate în Sfintele Evanghelii, atestă o perfectă autenticitate umană, confirmând faptul că Fiul lui Dumnezeu, devenit om prin întrupare, și-a asumat toate ale omului, în afară de păcat: a flămânzit, a însetat, a obosit, a fugit din fața primejdiilor timpurii, S-a întristat, a plâns, S-a bucurat, a mâncat și a băut, a postit, S-a mâniat, a osândit, a binecuvântat, S-a rugat, a șovăit în fața morții, a disperat pe cruce, a urlat de durere – totul, absolut totul fiind profund omenesc. A săvârșit nenumărate minuni asupra altora, dar niciodată asupra Sa. Conștient că la nevoie poate folosi supranaturalul, a preferat să se mențină în limitele naturii umane. Arestat în grădina Ghetsimani, legat la mâini și înconjurat de soldați, și-a rostit convingerea că Tatăl îi poate trimite legiuni de îngeri care să-l scape, dar El preferă să plinească până la capăt rostirea profețiilor care-i prevestiseră patimile și moartea. Ca un om a șovăit în fața morții, ca un om și-a înfrânt slăbiciunea și ca un om și-a acordat voința cu aceea a Tatălui. Chinurile de pe cruce au fost reale, moartea și îngroparea au fost acelea ale unui om, dar ale unui om născut prin înomenirea lui Dumnezeu, al cărui sânge era menit să ne răscumpere nouă păcatele. Răstignit pe cruce, a refuzat să guste dintr-o substanță anestezică oferită într-un burete din vârful unei sulite; durerea răscumpărătoare trebuia îndurată întreagă, fără compromisuri. „Dacă ești fiul lui Dumnezeu”, Îl batjocoreau fariseii, „coboară-te de pe cruce!”. Nu S-a pogorât de pe cruce. Unde era Fiul lui Dumnezeu, făcătorul de minuni?

Dragii mei, Iisus ca Fiu al lui Dumnezeu avea să se arate, dar de abia începând cu a treia zi de la îngropare, printr-o minune care îi va ului mai întâi pe ucenici și apoi, de-a lungul veacurilor, pe toți cei care se vor îndoi de ea, asemenea lui Toma: minunea învierii. Aceasta a fost minunea, singura minune asupra Lui și, din toată durata vieții Sale pământești, încununată cu aceea a înălțării le cer.

Iată, v-am pus în față, alăturate, cele două ipostaze din viața Mântuitorului nostru: nașterea omenească, precedată de zămislirea supraomenească, și moartea omenească, urmată de învierea supraomenească. Această alăturare arată limpede că viața de pe pământ a Domnului s-a petrecut omenește, dar între două minuni: minunat a fost începutul, minunat a fost sfârșitul, minunată va fi veșnicia noastră întru același Iisus Hristos. Vi le-am spus pentru ca voi să vă întăriți în credință, să credeți fără șovăire în pururea-fecioria Maicii Domnului și în dumnezeirea Fiului său, să credeți și să-i faceți și pe alții să creadă, în această vreme când se fac din ce în ce mai simțite bântuielile lui Veliar. Sărbătoriți Crăciunul în lumina Paștilor, așa cum veți sărbători Paștile în lumina Crăciunului!

Hristos este Unul și Același, acum și în veac. Amin!

*Fecioara Maria și cuvântul mântuitor*¹

Iubiții mei fii sufletești,

Nașterea Domnului este unul din cele mai cunoscute evenimente din viața Domnului Iisus. Deși neînțeleasă de minte, ea are întotdeauna o cale deschisă către inimă, în care se descoperă cel mai mult tainele lui Dumnezeu. Înainte de a deveni istorie, nașterea pruncului Iisus s-a zămislit în taina inimii Fecioarei Maria, prin vestea cea bună pe care arhanghelul Gavril i-a adus-o. Această prăznuire a bucuriei se leagă tainic de un alt moment din istorie, când Maicii Domnului i se descoperă vestea nașterii Fiului lui Dumnezeu, moment consumat între îndoială și asumare, despre care vreau să vă vorbesc.

Există în viața Maicii Domnului un moment de mare răscruce, atât pentru propria ei rânduială, cât și pentru istoria mântuirii noastre. Acest moment se întrupează într-un singur cuvânt. Fără el, ceea ce Dumnezeu intenționa în Buna-Vestire ar fi fost un eșec divin; prin el, conlucrarea dintre Dumnezeu și om se dovedește biruitoare, iar consecințele ei răzbat până la sfârșitul veacurilor.

Așadar, tânăra Fecioară se află în rugăciune, iar îngerul Domnului i se arată la un moment dat, o salută: „Bucură-te!” (Lc 1,28) și-i vestește că va naște fiu. Maria îi răspunde prin uimire; ea este numai logodită, nu știe de bărbat, nu pricepe cum, în condiția ei de absolută puritate, i s-ar putea întâmpla aceasta. Îngerul face un pas mai departe: zămisirea va fi de la Duhul Sfânt, Pruncul ce se va naște se va chema Fiul lui Dumnezeu (Lc 1,29-33). Uluirea Mariei e totală, puterea oricărei înțelegeri e copleșită de mister. Mai mult, asemenea momente sunt pândite, în mod obișnuit, de

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 2009.

îndoială și de necredință. În fața veștilor năprasnice, colosale, spiritul reacționează întâi negativ. El s-a obișnuit cu întâmplările comune și acceptă cu foarte mare greutate faptul extraordinar. Vestea, de pildă, că ți-a murit cineva drag e întâmpinată, mai întotdeauna, cu exclamația: nu se poate, așa ceva nu pot să cred! Așa va exclama o mamă care află că i-a murit fiul pe front, deși de mult s-a obișnuit cu războiul și cu posibilitatea unei asemenea pierderi. Dar tot așa va exclama și peste câțiva ani, aflând că, de fapt, prima veste exprimase o eroare, că fiul ei a fost doar prizonier și că s-a întors acum acasă. Imposibil! E îndoiala, vecină cu necredința, cu care ucenicii Domnului au întâmpinat vestea învierii Lui; de aceea nu le venea să creadă, ne spune Evanghelia, de bucurie mare. E prea frumos ca să fie și adevărat!

Îndoiala însă e imponderabilul din care te poți înclina fie într-o parte, fie în alta, e punctul neutru al cumpenei, e acea muchie de cuțit care te poate salva sau te poate prăbuși. Pe o asemenea lamă subțire se află, iată, acum sufletul Fecioarei. Cât va fi știut ea din Sfintele Scripturi? Cât va fi cunoscut ea din proorocia Isaiei (Is 7,14)? În ce măsură aștepta și ea, ca întregul Israel, venirea lui Mesia (Lc 2,25-32)? Iar dacă Mesia, ca Fiu al lui Dumnezeu, urma să Se nască dintr-o fecioară, de ce tocmai ea trebuie să fie aceea? E prea frumos ca să fie și adevărat! Dar, dincolo și mai presus de aceasta, cum poate fi o zămislire de la Duhul Sfânt, în ce chip poate Dumnezeu să umbrească¹ o femeie pământească spre a-I naște Lui un Fiu? Înțelegerea în sine șovăie și se poticnește. Maria stă în cumpănă, dar îngerul nu-i dă răgaz și-i oferă un exemplu de putere a lui Dumnezeu: bătrâna Elisabeta, de o viață cunoscută ca stearpă, se află în cea de a șasea lună a unei sarcini binecuvântate (Lc 1,36-37). Asemenea întâmplări, așadar, nu trebuie judecate la măsura omului, ci la aceea a lui Dumnezeu, nemăsurată.

Exemplul Elisabetei poate fi convingător, dar, pe de altă parte, e de o concretețe brutală. O femeie însărcinată în luna a șasea poartă toate semnele apropiatei maternități, cu toate implicațiile ei intime, familiale și sociale. Or, ceea ce îngerul îi vestește tinerei Fecioare este tocmai o viitoare maternitate. Imaginea Elisabetei se proiectează, năprasnică și nemiloasă, asupra nevinovatei adolescente. Elisabeta însă e o femeie căsătorită, cu legământ legiuit înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor, iar faptul că va naște la bătrânețe e de natură să stârnească, cel mult, uimire. Dar ea, Maria?... Dacă va trebui să poarte semnele sarcinii, cine o va scuti de bănuiala logodnicului, de osânda rudelor, de batjocura satului, de tot ceea ce se poate chema oprobriu? Cine o va apăra de condamnarea legii, care o poate târî la poarta cetății și ucide cu pietre? Dacă e vorba de un mister, cine va fi în stare să-l propună înțelegerii și, mai ales, cine va fi în stare

1. Puterea prin care Dumnezeu Se descoperă și creează, asemenea norului luminos de pe muntele Sinai (Is 24,16-18) sau a celui de pe Tabor (Lc 9,34).

să-l accepte, când el vine din gura unei tinere care nu vădește într-însa nimic extraordinar? Iar dacă ea va avea destulă putere să îndure toate umilințele și va ajunge mamă, cine-L va scuti pe Fiul ei de stigmatul unui copil de pripas, al unui bastard căruia societatea îi refuză un statut normal?...

Cuvântul îngerului nu este o poruncă. Poruncile se dau în vis, așa cum le va primi, ceva mai târziu, logodnicul Iosif. Cuvântul îngerului nu este nici vestirea unui fapt împlinit, așa cum o avusese preotul Zaharia lângă altarul tămâierii. Buna-Vestire anunță, deocamdată, doar faptul că Dumnezeu o alesese pe ea, Maria, să devină mama Fiului Său. Îngerul poartă un mesaj, dar și o invitație. E un apel la libertatea Fecioarei de a decide, de a se pronunța între două alternative, între un da sau un nu. Pentru ca libertatea ei să nu fie într-un nimic viciată, i se pun în față cele două perspective: pe de-o parte, harul de a deveni Născătoare de Dumnezeu, pe de alta, jertfa de a purta o sarcină aparent reprobabilă. Spre a-i înlesni hotărârea, îngerul ar fi putut s-o asigure că Iosif, prin revelație, va lua totul asupra lui și că, în fața societății și a legii, el va trece drept tatăl Celui ce Se va naște dintr-însa. Dar Mariei nu i se face o astfel de făgăduială, e lăsată să cumpănească singură, în deplină libertate a cugetului. Un nu ar însemna o amânare a planului dumnezeiesc, un da, împlinirea lui imediată. Îngerul așteaptă din gura Mariei un singur cuvânt. Îl așteaptă Dumnezeu, dar în același timp îl așteaptă toată suflarea, căci, întrebând-o pe ea, Dumnezeu ne întreabă pe noi, iar prin răspunsul ei urmează să se rostească întreaga omenire. „Iată, Eu stau la ușă și bat!” (Ap 3,20) E clipa când Fecioara însumează într-însa setea universală de libertate.

„Fie! Să-mi fie mie după cuvântul tău!” (Lc 1,38)

În acea clipă s-a petrecut Întruparea.

Din acest moment îngerul nu mai are nimic de spus și se face nevăzut.

Iubiții mei fii sufletești,

Buna-Vestire nu e o idilă divină, nici capitolul romanțat al unei biografii, ci actul dramatic prin care Dumnezeu consultă libertatea omului și o invită la participare. Dacă, prin Adam și Eva, omul se pronunțase împotriva lui însuși, prin Fecioara Maria el se reazăază la unison cu Creatorul și-și restaurează propria-i libertate, redându-i, în același timp, direcția pentru care îi fusese, într-un început, dăruită. Printr-un singur cuvânt, Maria e purtătoarea de cuvânt a tuturor risipiților ce aspiră la un destin comun, obștea mântuiților Domnului.

Prin același cuvânt însă Maria își asumă, în mod conștient și deliberat, o rânduială personală cu totul aparte, care va face din ea un unicat al neamului omenesc. Totul decurge din faptul că, între toate fecioarele lumii, ea este singura hrănitoare de prunc. Dar faptul acesta nu se petrece undeva,

într-un spațiu indefinit și atemporal, ci aici, pe pământ, într-un anume context social și într-un anume timp istoric, ceea ce îi conferă un caracter de profundă autenticitate umană și, totodată, o notă de dureroasă dramă personală. În această privință, realismul aproape brutal al relatării din Evanghelia după Matei (Mt 1,18-25; 2,1-23) este de-a dreptul zguduitor. Maria nu e scutită de bănuieli, iar primul care se îndoiește de ea este însuși Iosif, ocrotitorul și garantul ei în fața societății. E de crezut că el va fi fost cel dintâi căruia ea i-a mărturisit despre dumnezeiasca vestire și suprafireasca întrupare, despre uluitoarea zămislire din pântecele ei sau, mai simplu și mai omenește, despre faptul că era însărcinată. Dar Iosif nu are nici pe departe capacitatea unei asemenea înțelegeri, așa după cum nici însăși Maria nu o avusese după cele dintâi cuvinte ale îngerului. Cine va întâmpina un asemenea adevăr fără să încerce mai întâi să se scuture de el? Dreptul bărbat se crede victima unei mistificări, iar întâia sa reacție este aceea de a repudia impostura și, mai mult, poate chiar de a o denunța (Mt 1,19-20). Spusele Mariei încearcă, desigur, să învăluiească o greșeală, dar în cazul acesta vina ei este îndoită: mai întâi, greșeala în sine, în al doilea rând, refuzul de a o mărturisi, tendința de a o ascunde tocmai față de el, care îi acordase logodnicei o încredere totală. Este aici un „vifor de gânduri necredincioase”, care face din sufletul lui Iosif un adevărat iad, și e de presupus, tot omenește, că acest vifor va fi dezlănțuit nu numai în cuget, ci și în lungi și dureroase aruncări de cuvinte. Totuși, este posibil ca, până la urmă, el să fi acceptat adevărul Mariei, chiar dacă nu era în stare să înțeleagă nimic, și să fi făcut din el și adevărul lui. Dar acest adevăr, al lui, putea oare să devină și adevărul societății? Cine va fi dispus să creadă măcar o făptură din povestea cu îngerul? Două alternative îi stau în față: să se creadă că el este făptașul și să fie osândit ca unul care a încălcat puritatea logodnei sau să se creadă că făptașul este altcineva, un necunoscut, iar el să fie arătat cu degetul ca un credul naiv, luat în răs de semeni și pus în rândul netrebnicilor. Și într-un caz, și în altul, integritatea lui morală e compromisă, nu există nici o soluție de a o salva în fața opiniei publice, atâta vreme cât el va continua să rămână logodnicul Mariei. În cele din urmă, Iosif alege soluția disperării: s-o părăsească pe Maria pe ascuns, fără nici o explicație, să-și piardă urma, să rămână fiecare cu destinul său. E un act de lașitate, într-adevăr, dar singurul care îl poate salva. Îl poate salva, desigur, pe el. Dar cu Maria ce se va întâmpla? Ea va rămâne complet descoperită în fața societății, căci nimeni nu va crede că logodnicul a părăsit-o fără pricini foarte evidente. Fecioara e pândită de o singurăătate fără margini.

E adevărat că, în final, Iosif primește în vis revelația adevărului, se hotărăște să devină soțul legal al Mariei și să ia asupra-și, în fața oamenilor și a legii, Pruncul ce Se va naște, ceea ce face ca Acesta să fie numit, îndeobște, fiul lui Iosif și al Mariei (Mt 1,24-25). La nivelul comun, faptul extraordinar nu poate gesta decât îmbrăcând veșmântul vieții comune. Fiul

lui Dumnezeu își asumă condiția umană încă înainte de a Se naște din Fecioară. Dar, până la acest final, câtă dramă! O dramă ce se născuse dintr-un singur cuvânt: „Fie!”.

Nu avea să fie singura. Rânduiala Fecioarei Maria este aceea a unei maici îndurerate. Nașterea umilă din Betleem (Lc 2,1-20), spaima de Irod (Mt 2,12-13), pribegia în Egipt (Mt 2,14-15,19-23), singurătatea de după ieșirea lui Iisus la propovăduire (Mc 1,9-12), drumul Crucii (Mt 27,31-35), răstignirea Fiului sub propria ei privire (In 19,25-27, Mt 27,56), jalea îngropării (In 19,38-42), toate acestea sunt tot atâtea ascuțișuri de sabie care trec prin inima ei. Toate, dintr-un singur cuvânt: „Fie!”.

Maica Domnului pare tot atât de singulară și în ipostaza ei cerească. Nu e greu de înțeles de ce ea este mai cinstită decât heruvimii și mai mărită fără de asemănare decât serafimii: aceștia, neavând trupuri, nu sunt supuși ispitei și căderilor trupești, dar Sfânta Fecioară, purtătoare de trup, i-a păzit curăția neîntinată și l-a păstrat ca pe un potir de aur lămurit în focul dumnezeiesc. Dar ea sălășluiește, totuși, undeva mai presus de îngeri, în spațiul unei eternități care este numai al ei. În cerul nostru creștin, totul e obștesc, sfinții sunt în cete, îngerii sunt în soboare, până și Dumnezeu e în Treime, numai Fecioara Maria este singură, ca un lucefăr de dimineață plutind între soare și stele, așa cum luminează și părticica ei de pâine de pe discul proscomidierii. Totul, dintr-un singur cuvânt: „Fie!”.

Iubiții mei fii sufletești,

Este Fecioara Maria o conștiință tragică? În ordinea omenescului, da. Dar ea este și purtătoarea unei ordini suprafirești, iar aceasta se face cu luciditate, cu o anume conștiință de sine. Cât timp trăiește pe pământ, misterul Mariei nu poate fi înțeles și acceptat de nimeni, dar ea „îl poartă în inima ei” (Lc 2,19), ca pe o dulce povară. Nu este exclus ca episodul dramatic dintre ea și Iosif, povestit de Evanghelistul Matei (Mt 1,19), ca și teama de o nelămurită curiozitate publică să fi determinat vizita ei, de trei luni, la Elisabeta (Lc 1,39-56). Dar extraordinarul episod istorisit de Evanghelistul Luca ne dă măsura conștiinței de sine a Sfintei Fecioare, poate că de abia acum dobândită pe deplin. Emoționanta întâlnire dintre cele două femei are dimensiunile unui poem ceresc. Elisabeta este cea care se simte deodată năvălită de Duhul Sfânt și are revelația Celui pe care Maria Îl poartă în pânțe (Lc 1,43). Salutarea ei este, în același timp, și mărturisirea acestei revelații, ceea ce face ca răspunsul Mariei să capete o rezonanță de harpă cosmică. El este nu numai un rezumat al mesajului evanghelic, ci și prefigurarea unei apoteoze tragice, a faptului că ea, Fecioara, va fi fericită de toate neamurile ca rezultat al jertfei sale de a se smeri (Lc 1,46-53). Salutarea îngerului: „Bucură-te!”, de neînțeles în suita suferințelor Mariei, își dobândește acum înțelesul plenar. Lacrimile Mamei, vărsate din

belșug de-a lungul a treizeci și trei de ani, sunt răscumpărate de bucuria launtrică a Fecioarei, căreia Puternicul i-a hărăzit mărire în veci. Urmare a unui singur cuvânt: „Fie!”.

Oare este Maica Domnului chiar atât de singură?... Iată, ea tămâiază mormântul împreună cu femeile mironosițe (Mt 27,56), se bucură împreună cu ucenicii de învierea lui Iisus (In 19,19), tot împreună cu ei îi urmărește înălțarea la cer (Lc 24,51-53) și, mai târziu, va trăi extazul Cincizecimii (FA 2,1). Adormirea i-o cântă apostolii, trupul îi este ridicat la cer de către Însuși Fiul ei. Toate acestea însă sunt evenimente. Deasupra tuturor este un fapt, și anume că Fecioara Maria, deși mai presus de îngeri, rămâne solidară cu noi, oamenii, și cu a noastră mântuire. Potrivit uneia din cântările Crăciunului, Nașterea Domnului a fost întâmpinată de fiecare cu câte ceva, ca o mărturie a participării la vrerea lui Dumnezeu; îngerii au trâmbițat cântări, cerul a pogorât steaua, magii au adus daruri, păstorii au venit cu închinarea, pământul a oferit peștera, iar noi, oamenii, am dat-o pe Fecioara Maria. Omenirea devine astfel născătoarea Născătoarei de Dumnezeu, genealogiile capătă sens și adâncime, ele mărturisind, pe de o parte, implicarea dramatică a lui Iosif în smerenia Mariei, iar, pe de alta, implicarea apoteotică a neamului omenesc în actul Întropării.

Maica Domnului plutește singulară undeva, în spațiul cerului creștin, dar în același timp ea este și rămâne împreună cu noi, căci prin ea ne-am rostit opțiunea pentru mântuirea prin Iisus Hristos și tot prin ea nădăduim întru neputințele noastre. Poate că de aceea Maica Domnului ne și este atât de dragă. În vreme ce pentru Domnul Hristos avem un dublu sentiment, de iubire pentru Mântuitor, dar și de teamă pentru Judecător, pentru ea nu avem decât unul, cel de iubire, pentru aceea care niciodată nu va judeca, ci pururea se roagă pentru noi. În numele nostru, Fecioara Maria s-a rostit cândva în fața lui Dumnezeu: „Fie!”. În numele ei, la rându-ne, vom aștepta, prin rugăciune, o supremă rostire a lui Dumnezeu: „Fie!”.

Vă doresc din toată inima să petreceți Sfintele Sărbători în pace, sănătate, belșug de lumină și spor de bucurii duhovnicești. Amin.

La mulți ani!

Nașterea Domnului și puritatea tinereții¹

Iubiții mei fii sufletești,

Trăim realitatea unor vremuri în care și la noi în țară, la fel ca peste tot în lume, Crăciunul se arată foarte devreme, scăldat într-o uriașă risipă de lumini și culori. Ai crede că toate jocurile de artificii ale lumii, țâșnite-n văzduh și sparte în milioane de jerbe sclipitoare, s-au aninat în copaci, pe balcoane, pe stâlpi, prin grădini, pe acoperișurile clădirilor, în ghirlande de văpăi sărbătorești.

Firește, întâia și marea bucurie e a copiilor. Moș Crăciun, pe cât de bătrân, pe atât de ispititor, surâde din desagă și făgăduiește la nesfârșit. Părinții i se supun cu mare lepădare de sine și-i mută sacul sub crengile bradului festiv, coalizați într-o universală și superbă amăgire a vârstei de cristal.

În nici o altă sărbătoare tradiția nu e atât de strâns îngemănată cu izvorul ei religios. Mai înainte icoanei rituale și a slujbei liturgice, colinda cântă la fereastră și-L vestește pe Dumnezeu-Pruncul. În credință și datină, copiii sunt înaintemergătorii preoților și, poate, cei mai autentici ambasadori ai veșnicului Betleem, purtătorii adevăratei tradiții a colindelor, care ne oferă o tainică înțelegere a sufletului acestei superbe sărbători.

Cei vechi ai noștri aveau o mai dreaptă înțelegere a Crăciunului decât o avem noi, mulți din cei de azi. Copleșiți de atâta simț al istoriei, suntem tot mai aplecați să observăm pe un Iisus al ei, care s-a născut cândva cu aproape două mii de ani în urmă, o dată pentru totdeauna, a cărui întrupare o celebrăm printr-o amintire liturgică și, eventual, printr-un ospăț la care El nu a fost poftit. Imnografii Bizanțului știau mai mult decât pricepem noi din cântările lor, și anume că Nașterea Domnului, anuală, e mai mult decât

1. Pastorală la praznicul Nașterii Domnului, 2010.

o comemorare, mai mult decât un praznic, mai mult decât o noapte festivă; ea e nu numai amintirea evenimentului, ci evenimentul însuși, tot atât de real ca și acela din Betleem, petrecut acum la măsura transfigurărilor inaugurate de Înviere. Misterul euharistic presupune mai întâi prezența pâinii ce se va prefăce în Trup; nu în zadar proscomidiarul are chipul Peșterii și nu fără un înțeles al întrupării este purtată pâinea, încă nesfințită, în procesiune solemnă, ca un Trup în devenire¹.

Când Roman Melodul² cânta: „Fecioara astăzi pe Cel mai presus de ființă naște”³, el credea în acel *astăzi* ca într-un moment în care întruparea se repetă aidoma, pentru noi, la modul tainic, dar nu mai puțin real. Imnografia Nașterii Domnului abundă în asemenea limpezimi.

Când însă vorbeam de cei vechi ai noștri, mă gândeam la vechile noastre colinde de Crăciun, una din moștenirile cele mai prețioase pentru înțelegerea noastră ca oameni ai locului și neam de durată. Colindele de Crăciun, opere colective ale creatorilor anonimi, evocă sentimentul Nașterii Domnului în versuri de mare adâncime și frumusețe, al căror lirism e alimentat de certitudinea credinței și de participarea afectivă directă. La vremea când se nășteau colindele, Roman Melodul încă nu cânta la noi în grai românesc, și totuși ele îi seamănă printr-o ortodoxie care nu era a teologiei și nici măcar a științei de carte. După ele, istorică e nu numai întruparea care s-a petrecut cândva, ci și aceea care se petrece acum, sub ochii noștri, înnoită perpetuu de un prezent continuu. Iată numai câteva exemple:

Astăzi s-a născut Hristos,/ Mesia chip luminos...;
Nouă azi ne-a răsărit/ Mesia cel mult dorit...;
Preacurata/ Naște astăzi pe Hristos.

S-ar putea însă ca unii grămăticii ai limbii să bănuie că în aceste expresii nu e vorba de nimic altceva decât de ceea ce se cheamă, în stilistică, prezentul istoric. Ca și cum s-ar fi temut de o asemenea împotrivire, cei vechi ai noștri, anonimii făcători de colinde, ne-au lăsat această bijuterie lirică, de a cărei frumusețe eu, unul, nu mă pot sătura în veac:

Mare-i seara de-astă seară,
Dar nu-i seara de-astă seară,
Ci e seara lui Crăciun,
Lui Crăciun celui bătrân
Când s-a născut Fiul Sfânt,
Fiul Sfânt pe-acest pământ.

1. Vezi p. 67 în volumul de față.

2. R.J. Schork, *Sacred Song From the Byzantine Pulpit: Romanos the Melodist*, University Press of Florida, 1995.

3. Condacul Nașterii Domnului, glas 8. A se vedea și R.J. Schork, *op. cit.*, pp. 49-60.

Las la o parte extraordinara măiestrie a versurilor, pe care orice mare poet ar putea fi gelos, și mă mărginesc la a pofti pe oricine să găsească ceva asemănător în tot folclorul popoarelor lumii. Colindul începe printr-o afirmare a momentului de acum, urmat îndată de o negare a lui prin invocarea momentului de atunci, dar negarea e doar aparentă, căci ea nu numai că nu anulează realitatea imediată, ci, dimpotrivă, o potențează prin reiterarea evenimentului originar. Seara aceasta de Crăciun e mare, într-adevăr, dar ea ar risca să rămână o simplă sărbătoare dacă într-însa nu s-ar întrupa același Fiu care s-a născut în Betleem. Poemul are atâta adâncime și pe marginea lui s-ar putea scrie atât de mult, încât aş îndrăzni să cred că, chiar dacă autorul lui ar fi cunoscut imnele inspiratului Roman Melodul, le-a întrecut. Anonimul vizionar preia dimensiunea unei sărbători anuale și, prin numai câteva versuri, o proiectează, uriaș, în ciclul cosmic, conferindu-i atât atributul prezentului continuu, cât și pe acela al sfințeniei.

În urmă cu mai mulți ani, pe când mă aflam în Detroit, în timpul unei convalescențe, reciteam cartea lui Mircea Eliade *Mitul eternei reîntoarceri* (*Le mythe de l'Eternel retour*)¹. Fascinat, o dată mai mult, de erudiția savantului care mă copleșea cu citate din folclorul universal, din Tibet până-n Peru și din Scandinavia până-n inima Africii, dar dezamăgit, în același timp, de absența unei cât de mici incursiuni prin cultura noastră populară, i-am scris imediat autorului (pe care-l cunoscusem cu un an în urmă, la Paris), semnalându-i – pentru o eventuală ediție revăzută – începutul acestei superbe colinde românești care, după părerea mea, ilustrează perfect tema cărții – convertirea timpului istoric în timp mitic, prin care omul devine contemporan cu fenomenul original.

Imnografia Nașterii Domnului pune în lumină și faptul că întruparea a unit cerul cu pământul și că, prin aceasta, cel din urmă a căpătat o anume transfigurare. În timp ce Fecioara îi oferă Logosului un trup, pământul îi oferă o peșteră în care El să se întrupeze. Adăpostindu-l pe Fiul ceresc, peștera devine ea însăși cer, așa după cum Fecioara devine scaun de heruvimi. Este o intimitate stihială pe care numai misterul întrupării a putut-o realiza.

Colindele noastre merg mai departe și localizează evenimentul în spațiul românesc. Ultimul vers al colindului citat mai sus afirmă că Fiul s-a născut „pe-acest pământ”. Evident, nu e vorba de pământul ca planetă, de vreme ce în univers nu mai există o alta cu același nume, ci de acest pământ, al nostru, al poporului care-și asumă rolul de gazdă a lui Dumnezeu. Un alt colind se rostește gingaș:

La Vitleem colo jos
Cerul arde luminos...

1. Mircea Eliade, *Mitul eternei reîntoarceri. Arhetipuri și repetare*, trad. rom. de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, Univers Enciclopedic, București, 2008.

Betleemul nu mai este undeva în Palestina, ci în chiar inima țării românești, e pe undeva pe-aci, „colo jos”, mai devale, la îndemâna ochiului fizic, ce poate fi arătat cu mâna prin fereastră. El e transfigurat de un cer care îl inundă cu lumină, căci tocmai aici, în bătaia vederii noastre,

Preacurata
Naște astăzi pe Hristos.

Maica este nefericită, plânge, căci e săracă și nu are cu ce să-l înfeșe pe Fiul de Împărat. Dar femeile din preajmă se implică în lacrimile ei și sunt gata pentru un act de participare :

Nu mai plânge, Maica mea,
Scutecèle noi ți-om da,
Pruncul Sfânt de-i înfășa.

Scena acestui Betleem românesc e populată așadar nu numai cu îngeri, cu păstori și magi, ci și cu localnicele care aleargă să-și asume acest moment de superbă maternitate. Pământul devine cer, dar transfigurarea îi cuprinde și pe locuitorii lui, părtași la misterul Nașterii.

Așa stând lucrurile, cum să nu iubești un neam care și-a înnobilat sentimentul duratei prin credință în perpetuitatea Întropării? Și cum să nu iubești un pământ în ale cărui scutece și-a încălzit Dumnezeu sfintele Lui piciorușe?

În sfârșit, e cazul să ne oprim și asupra uneia din cele mai gingașe poezii izvorâte din lirica poetului nostru Mihai Eminescu, *Colinde, colinde!*, pe care, pentru marea ei frumusețe și prospețime, o vom cita întreagă:

Colinde, colinde!
E vremea colindelor,
Căci ghiața se-ntinde
Asemeni oglindelor
Și tremură brazii
Mișcând rămurelele.
Căci noaptea de azi-i
Când scânteie stelele.
Se bucur' copiii.
Copiii și fetele
De dragul Mariei
Își piaptână pletele,
De dragul Mariei
Și-al Mântuitorului

Lucește pe ceruri
O stea călătorului¹.

Orice comentariu ar arunca peste ea o umbră nemeritată.

Iubiții mei fii sufletești,

Sărbătorile de iarnă sunt, așa cum am văzut zugrăvit în universul colindelor noastre, o superbă celebrare a purității. Nașterea Domnului din Preacurata Fecioară, prospețimea Anului Nou, apele sfințite ale Bobotezei, îngerescul chip al Sfântului Ioan, colindele, datinile, bradul de Crăciun, toate sunt menite să ne sustragă mizeriilor endemice și să ne aducă aminte că, cel puțin două săptămâni din an, putem fi mai buni la inimă, mai frumoși în gândire și mai curați la suflet.

Din păcate, există printre noi destui creștini care sărbătoresc un Crăciun fără Iisus, o Bobotează fără agheasmă, un Sfânt Ion fără Ioan și, mai ales, un An Nou într-un revelion perpetuu, fără sfârșit, condimentat cu narcotice vapoaroase, straie impudice și aburi etilici. Nimic alarmant, dacă o astfel de petrecere în lanț nu s-ar contura ca mod de viață al multora din tinerii noștri de azi, fără nici o apărare legiuită într-un mediu din ce în ce mai agresiv și mai dizolvant.

Pornind de la premisa că planeta noastră este opera lui Dumnezeu, sunt un partizan al mișcărilor ecologiste, care nu-și propun altceva decât refacerea și menținerea pământului în toată puritatea, frumusețea și rodnicia lui. Nu am auzit însă de un ecologism spiritual, de un curent împotriva poluării sufletelor tinere, sistematic agresate de libertinajul mediatic care le inculcă gustul pentru vulgaritate, pornografie, violență și desfrâu. Or, gustul viciat devine mentalitate, iar mentalitatea deviată răstoarnă valorile, consfințind anormalitatea drept normalitate, în interiorul unei libertăți prost înțelese și rău folosite. Aceasta însă nu exclude neputința de a înțelege libertatea în sensul ei profund și adevărat. Cum am înțelege-o noi? Libertatea de a nu mai respecta regulile de circulație rutieră, libertatea de a devasta adăposturile din stațiile de autobuz, libertatea de a fi dezmațați, libertatea televiziunii de a afișa nerușinarea, libertatea presei de a cultiva limbajul mitocănesc, calomnia și asasinatul moral, libertatea copilului de a-și sfida părinții, libertatea mamei de a-și ucide pruncul nenăscut, libertatea legii de a consfinți anormalul drept normal, libertatea sindicalistului de a impune legea ciomagului, libertatea patronului de a-și ascunde veniturile, libertatea frontierelor de a înstrăina bunuri culturale și de a asigura invaziile nocive de tot felul, libertatea insului de a crede că poate oricând să facă ce vrea...

1. M. Eminescu, *Opere*, vol. V, Editura Academiei, București, 1989.

Nu este liber cel care poate să facă și să spună ce vrea, ci este liber cel care spune și face ceea ce trebuie și ceea ce este cuviincios.

Iubiții mei fii sufletești,

Avem o lege pentru protecția copilului, dar ea nu se resimte și pe micul ecran și cu atât mai puțin în școlile publice unde funcționează, obligatoriu, așa-zisele programe de sănătate care-i învață pe copii cum să îmbătrânească vertiginos prin depravare planificată. Avem o lege antidrog, dar nu și una antidezmăț. Avem o lege anticorupție, dar nu și una antiseducție. Avertismentul antialcoolic devine timid și neputincios în vecinătatea imediată a bețivului proclamat erou. Ora de religie nu poate face mare lucru dacă eforturile Bisericii nu sunt sprijinite de instituțiile statului, de societatea civilă și, nu în ultimul rând, de presă. Ne interesează copiii străzii, dar nu avem dreptul să-i uităm pe copiii maidanului moral. Astăzi suntem într-o febrilă căutare de soluții împotriva crizei și a sărăciei, dar nu vom face nimic fără remediile spirituale împotriva acestei crime lente și bine studiate care distruge conștiința tinerilor.

Zadarnic curățim pământul de gunoaie dacă-l vom lăsa populat cu oameni deformați și mutilați sufletește. Vă rog, părinților, ocrotiți-vă copiii! E vorba de viitorul nostru ca neam, popor și patrie.

Un gând bun, și copiii noștri vor primi cel mai frumos cadou de Sfintele Sărbători. La mulți ani!

Dimensiunea universală a Învierii

*Suferința răscumpărătoare*¹

Iubiții mei fii sufletești,

De ce a trebuit să sufere Hristos? Și de ce a trebuit să moară? Și de ce, anume, să moară pe cruce? V-ați întrebat vreodată dacă Ziditorul lumii este și Atotțiitorul ei? Și dacă da, cum se face că Ziditorul se lasă strivit de propria Sa zidire, că Dumnezeu se lasă omorât de propria Sa făptură?

Iată întrebări în fața cărora mulți înțelepți ai veacului ridică din umeri, dar ale căror răspunsuri ne sunt cât se poate de limpezi nouă, celor ce credem. Căci dacă știm că Dumnezeu a creat lumea, atunci știm că El o și iubește – că doar din iubire a făcut-o. Și dacă o iubește, El o iubește asemenea unui părinte, atât în starea ei de neprihană, cât și în starea ei de păcat. Așa se face că, de îndată ce strămoșii noștri Adam și Eva au păcătuit și au căzut sub blestem, Cerescul Părinte le-a și făgăduit un Mântuitor. Această făgăduință a intrat nu numai în memoria sufletească a generațiilor, ci și în conștiința profeților care L-au vestit, de-a lungul veacurilor, pe Mesia Cel-ce-va-să-vină. Și El a venit, ca întrupare a lui Dumnezeu pentru omenirea de sub păcat, în persoana Domnului Iisus Hristos, Cel născut de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria.

Atunci, cum de spun unii că El, Creatorul, Și-a părăsit creația de-ndată ce a creat-o? Cum s-o părăsească, de vreme ce, dimpotrivă, El S-a pogorât într-însa prin întruparea Fiului Său? Mai mult, într-atât S-a făcut pe Sine

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 1993.

solidar cu semenii, încât a devenit întru totul asemenea lor, în afară de păcat; El și-a luat asupra-Și întreaga noastră frumusețe, dar și toate neputințele noastre: foamea, setea, frigul, oboseala și chiar tremurul în fața durerii. Fiind El Dumnezeu deplin, prin întrupare S-a făcut și om deplin. Or, din deplinătatea ființei omenești nu poate lipsi suferința.

Există pe lume suferințe care se nasc din păcat, cum ar fi aceea a unui alcoolic desfrânat care-și degradează trupul și ajunge în spital; și există suferințe care se nasc din iubire, cum ar fi aceea a unui bărbat care s-a aruncat în flăcările unui incendiu pentru a salva viața unui copil și ajunge-n spital. Între acestea două există o lege: suferința păcatului nu poate fi răscumpărată decât printr-o altă suferință, aceea a iubirii. Or, suferința răscumpărătoare, asumată de bunăvoie, se numește jertfă. Ei bine, toate patimile Mântuitorului Iisus, de care ne-am amintit în zilele trecute: sudorile de sânge, palmuirile, scuiările, batjocurile, biciuirea, cununa de spini, drumul Golgotei, răstignirea și moartea pe cruce, toate la un loc alcătuiesc jertfa prin care suferința lui Hristos ne-a răscumpărat pe noi din suferința păcatului.

Vedeți acum înțelesurile cum se desprind și se limpezesc? Din iubire ne-a creat Dumnezeu întru neprihană; din iubire ne-a făgăduit Mântuitor întru păcatul nostru; din iubire ni L-a trimis, întrupat, pe Însuși Fiul Său; din iubire S-a jertfit Hristos pentru răscumpărarea și mântuirea noastră. Există oare-n lumea aceasta o iubire mai puternică și mai cuprinzătoare decât a lui Dumnezeu? Și dacă Dumnezeu Își trăiește iubirea în maximă deplinătate, în aceeași maximă plenitudine a înțeles să-Și trăiască și suferința. Iată de ce Și-a asumat El moartea pe cruce, cea mai groaznică și mai umilitoare din câte se pot imagina. Vă aduceți aminte că lui Iisus cel răstignit I S-a întins un burete înmuiat în vin amestecat cu fiere. Aceasta, în fapt, era o băutură anestezică pe care femeile miloase o pregăteau pentru cei crucificați, să le amortească măcar în parte durerile. Domnul a refuzat anestezia și n-a vrut să bea. A refuzat-o pentru că a înțeles să-și asume suferința totală și curată, așa cum numai Dumnezeu o poate face. În dureri Și-a dat duhul, iertându-i, din iubire, pe cei ce-L răstigniseră. În fața unei asemenea mărturii, cum poate cineva să se mai îndoiască de dumnezeirea lui Iisus?

Dacă misiunea Domnului Hristos s-ar fi oprit aici, la Evanghelie, jertfă și moarte, noi, creștinii, n-am avea parte decât de tristețe și plângere. Dar nu, nu aici s-a oprit! Toate acestea aveau un singur drum și mergeau către unul și același deznodământ: Învierea. Dacă Domnul Iisus S-a manifestat plenar prin moarte, tot plenar S-a manifestat și prin viață. Viața însă, în puterea ei desăvârșită, nu este cea firească, pe care o trăim cu toții între leagăn și mormânt, ci aceea care se manifestă prin înviere, căci numai învierea este aceea care biruie moartea și-i tăgăduiește puternicia. Până la înviere, moartea e o realitate: după înviere, moartea nu mai există; Cel

înviat nu mai poate muri a doua oară: el nu mai are-n față decât veșnicia. Domnul a murit și a înviat o singură dată cu unul și același trup, același cu care S-a înălțat apoi la cer și cu care va veni la Marea Judecată.

Dar Învierea Domnului, iubirii mei, nu a fost un scop în sine, o performanță personală ca aceea a unui atlet care vrea să-și dovedească sieși și altora că a fost în stare să învingă un obstacol. Învierea Domnului e mai mult decât un eveniment: e o lucrare. Părăsindu-și giulgiurile din mormânt și mișcându-și trupul îndumnezeit prin transfigurare, întâiul drum al Domnului a fost acela de a Se pogori la iad și de a-i dezlega din legăturile morții pe cei ce-L așteptau acolo, începând cu Adam și Eva și terminând cu Ioan Botezătorul. Domnul nu a murit spre a învia, ci pentru ca prin învierea Lui să-i elibereze pe oameni din robia morții. Dacă pentru noi, oamenii, S-a pogorât din cer și S-a întrupat, dacă pentru noi a suferit, dacă pentru noi S-a răstignit și a gustat moartea, El tot pentru noi, oamenii, a și înviat; și nu numai pentru cei de dinainte, ci și pentru toți cei de după El, care mor întru numele Său și care tot întru El vor și învia. Prin învierea Sa, Domnul S-a făcut începătură, model și arhetip al propriei noastre învieri.

Iată de ce, iubirii mei, praznicul de astăzi este o sărbătoare universală a luminii: pentru că Domnul e „Lumina lumii”, prin „lume” înțelegând tot ceea ce există în cer, pe pământ și sub pământ. Luminându-și, prin înviere, propriul Său mormânt, El le-a luminat și pe ale noastre, începând cu iadul în care S-a pogorât și terminând cu mormintele celor care vor învia la a doua Sa venire. De aceea, troparul pe care-l cântăm cu toții la Paști cuprinde în el mențiunea că Domnul a înviat... „și celor din morminte viață dăruindu-le”.

Viața e lumină, iar lumina e bucurie. Așadar, bucurați-vă de viața lui Hristos, bucurați-vă întru Lumina lui Hristos! Bucurați-vă împreună cu Maica Domnului, bucurați-vă laolaltă cu apostolii Domnului! Bucurați-vă cu sfinții lui Iisus, bucurați-vă cu frații lui Iisus! Și pentru ca bucuria noastră, a tuturor, să fie deplină, lumina lui Iisus ne-o vom vesti unii altora spunându-ne: Hristos a înviat!

Învierea ca devenire¹

Iubiții mei fii sufletești,

Nimeni nu L-a văzut pe Domnul înviind, dar mulți au fost cei ce L-au văzut înviat.

Poate învierea să aibă martori?

Răspunsul corect cere să mai cercetăm o dată Sfintele Scripturi. Să ne amintim mai întâi de fiica lui Iair, moartă la vârsta de doisprezece ani. Domnul Iisus a înviat-o în prezența părinților ei, de față fiind și trei dintre ucenicii Săi (Mt 9,18-26; Mc 5,22-43; Lc 8,41-56).

Să ne mai amintim de fiul văduvei din Nain. Mortul era pe năsălie când îl duceau spre groapă. Așadar, un cortegiu funerar cu lume destulă, oamenii satului, mama, rudele și prietenii celui răposat. Mântuitorul, întâlnind alaiul, l-a înviat pe tânăr în văzul tuturor și l-a dat mamei sale (Lc 7,12-15).

Să aducem acum în amintire învierea lui Lazăr, cea mai dramatică minune pe care a săvârșit-o Domnul. Lazăr murise de patru zile și se afla înmormântat într-o peșteră a cărei intrare era astupată cu o lespede de piatră. Cadavrul începuse să se descompună și răspândea-mprejur mirosul putred. Când Domnul S-a apropiat de mormânt, erau de față nu numai cele două surori ale mortului, Marta și Maria, dar și foarte mulți iudei care veniseră să le aline durerea. În prezența tuturor acestora a poruncit Iisus să fie dată piatra la o parte și l-a strigat pe Lazăr: „Vino afară!”. Sub ochii tuturor a apărut mortul în gura peșterii, legat în feșe de pânză și cu marama pe față; în văzul tuturor s-au dus câțiva și l-au dezlegat, lăsându-l să umble. Așa stând lucrurile, când anume s-a produs învierea? În clipa-n care mortul a executat porunca Domnului de a ieși afară. Piatra de pe ușa peșterii era dată la o parte, lumina pătrunsese înăuntru, toți cei de față

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 1994.

l-au putut vedea pe Lazăr ridicându-se și apărând în ușă. Așadar, și aceasta a fost o înviere cu martori (In 11,1-45).

Dar învierea Domnului? A avut ea martori? Întrebăm pentru că mai sunt unii care întreabă. Ei zic: dacă a avut, care sunt? Dacă n-a avut, cum anume să credem?

În bună măsură, confuzia vine de la un tablou religios care a apărut în Occidentul creștin și care, încetul cu încetul, a pătruns și la noi, ispitindu-i pe mulți pictori să-l ia drept icoană și să-l zugrăvească-n biserici. El se intitulează „Învierea Domnului” și-L înfățișează pe Iisus Hristos înălțându-Se ușor deasupra mormântului, înveșmântat în alb și ținând în mână un steag al biruinței; alături, îngerul care a ridicat piatra de deasupra mormântului, precum și ostașii de pază, cu fețele la pământ. Imaginea sugerează mai întâi că îngerul a înlăturat piatra pentru ca Domnul să poată ieși din mormânt, adică ceva asemănător învierii lui Lazăr; în al doilea rând, că ostașii L-ar fi văzut pe Iisus ieșind din groapă și că, văzându-L, s-au înspăimântat și au căzut cu fețele la pământ. Altfel spus, singurii martori ai învierii Domnului și, prin urmare, cei dintâi cărora li s-a oferit privilegiul de a-L vedea pe Iisus înviat ar fi fost tocmai ostașii din solda celor ce-L răstigniseră!... Nimic nu poate fi mai greșit.

Adevărul e că momentul însuși al învierii Domnului nu a avut martori; acesta e unul din elementele prin care ea se deosebește radical de celelalte învieri pe care le-am pomenit. Trupul mort al lui Iisus se afla în mormântul săpat în stâncă, cu o piatră mare deasupra și cu pecetea pe piatră, străjuit de ostași. Atunci, în noaptea aceea de sâmbătă spre Duminică, totul s-a petrecut într-o singură clipă: giulgiurile de pânză care înfășurau trupul s-au pomenit fără trup; partea lor de deasupra a căzut, moale, pe partea lor de jos; așa au fost găsite dimineața, întinse, odihnindu-se pe locul de odihnă al trupului ce le părăsise. Ce s-a întâmplat cu trupul? Ne-o spune, indirect, Sfântul Apostol Pavel, vorbindu-le Corintenilor despre învierea cea de obște (1 Co 15,42-55): într-o clipire de ochi, trupul firesc se prefăcea-n trup duhovnicesc. Or, învierea obștească va urma întocmai modelul învierii Domnului, fiindcă aceasta, tocmai ea, constituie începutul, arvuna și garanția învierii noastre. Așadar, acolo, în bezna mormântului, trupul firesc al Domnului, pe care-l primise de la Sfânta Fecioară Maria prin zămislire de la Duhul Sfânt, s-a transfigurat în trup duhovnicesc, îndumnezeindu-se prin înviere.

E bine de știut, iubiții mei, că trupul duhovnicesc nu e un alt trup, ci tot cel dinainte, numai că a trecut într-o altă stare. Spre a înțelege mai bine, să ne gândim puțin la ordinea naturală. Chiar și în această ordine, materia poate să treacă dintr-o stare în alta, cum este, de pildă, apa: ea poate fi în stare solidă, ca gheață, în stare lichidă, ca șuvoi, sau în stare gazoasă, ca abur. Mai mult, există unele cristale, cum ar fi camforul, care pot să treacă direct din starea solidă în cea gazoasă, adică să se facă

nevăzute fără să devină altceva decât ceea ce sunt. Aceste sărmame analogii ne ajută să gândim, pe cât e omeneste cu putință, ce anume și cum s-a întâmplat cu trupul Domnului în ordinea supranaturală. Trupul duhovnicesc al învierii e același trup firesc în care Domnul S-a născut și a trăit, cu care a suferit pe cruce și S-a pogorât în mormânt, numai că de acum înainte el a căpătat însușirile pe care le cunoaștem din arătările Sale de după înviere: însușirea de a pătrunde prin materia compactă (de a intra într-o încăpere cu ușile încuiate [In 20,19-26]), aceea de a mânca fără să-i mai fie foame (In 21,12-15), aceea de a-și schimba înfățișarea (ca-n fața lui Luca și Cleopa [Lc 24,16]), aceea de a apărea sau dispărea după voie (precum în fața mironosițelor sau în casa din Emaus [Mt 28,9; Lc 24,31]), aceea de a se oferi ca realitate palpabilă (precum lui Toma [In 20,27]), aceea de a fi imponderabil (prin înălțarea la cer [Mc 16,19; Lc 24,51]). Date fiind aceste însușiri, e de la sine înțeles că trupul cel înviat nu mai avea nevoie de o „ușă deschisă” prin care să părăsească mormântul; el l-a părăsit prin toate părțile deodată, prin toți pereții, prin toată lespede, prin toți grăunții materiei, într-o dumnezeiască izbucnire de lumină. Piatra a fost apoi înlăturată de înger cu un singur scop: acela de a le deschide sfintelor femei și sfinților apostoli calea de acces în interiorul mormântului, spre a se convinge că e gol. Cât despre ostași, ei s-au prăbușit nu la vederea lui Iisus, ci la vederea îngerului; textul evanghelistului e clar (Mt 28,2-4).

Așadar, învierea Domnului a fost cu totul deosebită de aceea a fiicei lui Iair, a tânărului din Nain și a lui Lazăr. Prin învierea acelor, materia trupului se întorcea la starea cea dintâi; prin învierea lui Iisus, ea a trecut într-o altă stare. În primele trei cazuri e vorba de *revenire*; în acela, unic, al Domnului, e vorba de *devenire*. Aici, între *revenire* și *devenire*, este hotarul dintre lucrarea lui Dumnezeu asupra oamenilor și lucrarea lui Dumnezeu asupra Sa Însuși.

Dacă Domnul S-a pogorât din cer și S-a născut „pentru noi, oamenii, și pentru a noastră mântuire”, tot pentru noi și mântuirea noastră a și înviat. Iar mântuirea noastră, a oamenilor, a început chiar atunci, odată cu învierea, prin două mari deschideri: pe de-o parte, Domnul Cel înviat a deschis raiul, în care l-a primit pe tâlharul care se pocăise pe cruce; pe de altă parte, același Domn înviat a deschis iadul, din care i-a eliberat pe cei legați din veac, părinții și protopărinții neamului omenesc. Iată de ce adevărata icoană a învierii Domnului, pe care noi, ortodocșii, o moștenim din vechimea noastră creștină, este aceea care-L înfățișează pe Domnul Iisus pogorând la neamuri, ca biruitor al iadului: porțile acestuia, cu zăvoarele sparte, zac la picioarele Lui, în timp ce El, Domnul, și-a întins mâinile și-i trage afară pe strămoșii Adam și Eva, urmați de imensa mulțime a celor ce așteptau acolo, prizonieri ai păcatului nostru dintâi.

Domnul a înviat nu de dragul paznicilor care aveau să-I tăgăduiască învierea, ci de dragul celor ce aveau să i-o adeverească prin învierea

propriilor lor trupuri, devenite duhovnicești. Aceasta este icoana Învierii: Domnul între neamuri, Domnul în mijlocul lumii pe care a creat-o, Domnul Cel ce prin moarte a biruit moartea, Domnul Cel ce Și-a dat viața pentru ca printr-însa să avem noi viață.

Dacă întunecatul mormânt al Domnului s-a luminat într-o clipă prin înviere, lumina învierii a pătruns odată cu Domnul și în bezna iadului descătușat, și în cenușul raiului deschis. Lumina izvora din însăși ființa Domnului, a Celui ce strigase: „Eu sunt lumina lumii!” (In 8,12). O singură dată Își mai arătase El această lumină, în clipele schimbării Sale la față pe muntele Taborului, în mod cu totul tainic și numai pentru trei din ucenicii Săi. De data aceasta El o arată lumii-ntregi și o revarsă peste-ntreaga făptură. Cântările noastre pascale sunt ele însele scăldate în belșugul acestei lumini. Ascultați: „Acum toate s-au umplut de lumină, și cerul și pământul și cele dedesubt”; sau: „Hristoase, Cel ce cu patima Ta ai întunecat soarele și cu lumina învierii Tale ai luminat toate”; sau: „Ziua Învierii, popoare, să ne luminăm!”; sau: „Luminează-te, luminează-te, noule Ierusalime, că slava Domnului peste tine-a răsărit”. Totul se bucură-n lumină, căci „lumina lui Hristos luminează tuturor”. Așadar, „veniți de primiți lumină!”.

Nimic mai firesc, iubii mei, decât ca și noi, cei ce credem în învierea Domnului, să ne bucurăm întru lumina ei. Pentru aceasta însă mai e nevoie de ceva, iar acest ceva ne este înfățișat tot de o cântare pascală: „Să ne curățim simțirile și să-L vedem pe Hristos strălucind cu neapropiata lumină a Învierii”. Așadar, Hristos Cel înviat nu poate fi văzut oricum și de oricine, ci numai de cei ce s-au pregătit curățindu-și simțirile. Prin „simțiri” se înțeleg atât simțurile, cât și sentimentele; e vorba deci nu numai de purificarea trupului prin înfrânare, ci și de aceea a sufletului prin rugăciune. Șansa acestei curățiri ne-a fost oferită, prin Biserică, de sfântul și marele Post, pe care, iată, l-am trecut cu bine spre a ne regăsi laolaltă în marea bucurie a Învierii. Iată, „Paștile cele sfințite astăzi nouă s-au arătat, Paștile cele de taină, Paștile cele preacinstite, Paștile cele fără de prihană, Paștile cele mari, Paștile credincioșilor, Paștile care ne-au deschis ușile raiului, Paștile cele ce-i sfințesc pe toți credincioșii!”.

Încă o dată, tuturor celor de față și celor ce din binecuvântate pricini nu s-au întâmplat aici: Hristos a înviat!

Sfintele Femei, adevărații apostoli ai Învierii¹

Iubiții mei fii sufletești,

În scrisoarea pastorală de anul trecut vă spuneam că nimeni nu L-a văzut pe Domnul înviind, dar mulți au fost cei ce L-au văzut înviat. Cu alte cuvinte, secunda aceea a învierii ca fapt petrecut în mormânt, când întunericul acestuia a fost dintr-odată năpădit de lumină și când pereții lui au fost pătrunși de trupul duhovnicesc al Celui-Înviat, secunda aceea nu a avut martori. Îndată după aceea însă Domnul a socotit de cuviință să li se arate oamenilor care-L cunoscuseră mai înainte, spre a-i convinge, pe de-o parte, de adevărul în sine al învierii și, pe de altă parte, că Iisus Cel ce a înviat este una și aceeași persoană cu Iisus Cel ce fusese răstignit. Adevărul învierii trebuia să devină temelia credinței și vieții creștine, așa cum o va spune Sfântul Apostol Pavel în Întâia sa Epistolă către Corinteni: „Dacă Hristos n-a înviat, atunci zadarnică este propovăduirea noastră, zadarnică-i și credința voastră” (1 Co 15,14). Potrivit aceluiași Sfânt Apostol – care deținea mărturii directe de la contemporanii săi –, numărul celor ce-L văzuseră pe Iisus înviat depășea cinci sute de persoane. Așadar, o mulțime de martori!

În ordinea judecăților omenești ne-am aștepta să aflăm că Domnul li S-a arătat mai întâi ucenicilor Săi, ca unora ce-I fuseseră mai apropiați – atât de apropiați încât îi numise „prieteni” (In 15,14-15) –, ca unora ce-I auziseră nemijlocit și repetat rostirea că Fiul Omului va fi răstignit, dar că a treia zi va învia. Judecățile lui Dumnezeu însă nu sunt ca judecățile noastre: Domnul-Cel-Înviat li S-a arătat mai întâi Sfintelor Femei, și numai după aceea ucenicilor. De ce, vom încerca să deslușim în cele ce urmează.

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 1995.

În general, prin „Sfintele Femei” înțelegem grupul celor câteva galileence pe care Domnul le vindecase „de duhuri rele și de alte boli” (Lc 8,2) și care, în semn de recunoștință, s-au hotărât să-L urmeze pe Învățător și pe ucenicii Săi, slujindu-le prin munca și din averea lor. Putem vedea în ele prefigurarea celor ce mai târziu aveau să se numească diaconi – și chiar diaconese –, al căror devotament și a căror jertfă îi scuteau pe Sfinții Apostoli și pe episcopi de grijile mărunte, gospodărești, ei putând astfel să se dedice pe de-a-ntregul principalelor misiuni, propovăduirea Evangheliei și împărtășirea Tainelor. Sfintele Femei L-au urmat pe Mântuitorul în tot drumul Său din Galileea până-n Iudeea. Nu știm când anume și unde au întâlnit-o pe Maica Domnului; e posibil ca Sfânta Fecioară să fi fost împreună cu ele de-a lungul drumului întreg; sigur este că în Ierusalim se aflau împreună, că împreună au văzut judecarea lui Iisus de către Pilat, împreună L-au însoțit pe Domnul în urcușul spre Golgota, împreună L-au văzut răstignit și apoi așezat în mormânt. Ele se numără printre martorii Patimilor.

Sfinții Evangheliști au consemnat numele câtorva dintre ele. O cunoaștem astfel pe Maria Magdalena, pe care Domnul o scosese de sub stăpânirea demonilor. Alături de ea, Sfântul Matei o pomeneste pe „cealaltă Marie” (Mt 27,61; 28,1), în care o putem identifica pe mama lui Iacob cel Mic și a lui Iosif. Mai știm că printre ele se aflau Salomeea și Suzana, precum și Ioana, femeie de condiție socială mai înaltă, de vreme ce fusese soția unui oarecare Huza, demnitar la curtea regelui Irod. Sfintele Evanghelii o pomenesc și pe „mama fiilor lui Zevedeu”, adică a lui Iacob și Ioan, căreia însă nu i se dă numele. Tuturor acestora trebuie să le adăugăm pe Marta și Maria, surorile lui Lazăr din Betania, cel pe care Domnul l-a înviat din morți.

Așadar, aceste Sfinte Femei – sau, cel puțin, o parte din ele – au fost de față când Iosif din Arimateea și Nicodim cel cu bun chip au dat jos de pe cruce trupul lui Iisus, l-au înfășurat în giulgiuri înmiresmate și l-au așezat în mormânt, punând deasupra-i o piatră cu pecete. Deși zdrobite de durere, ele au știut chiar de atunci ce vor avea de făcut, care adică este menirea unei femei într-o asemenea împrejurare: să meargă o vreme la groapă și să tămâieze mortul. E motivul pentru care Sfintele Femei au fost numite și „Mironosițe”, adică purtătoare de miruri pentru cei răposați, pricină pentru care Sfânta noastră Biserică le cinstește în cea de a doua Duminică de după Paști. Ei bine, Sfântul Luca ne spune că ele s-au întors de îndată la casele lor și au pregătit miresme și miruri – fie că le-au cumpărat, fie că le aveau în cămări. Aceasta fiindcă era Vineri seara și începea Sâmbăta, zi în care Iudeii nu aveau voie să lucreze nimic.

Așa se face că Duminică, foarte de dimineață, cam când se îngâna ziua cu noaptea, ele s-au dus în grădina unde se afla mormântul Domnului. Maria Magdalena a ajuns cu puțin înaintea celorlalte. Spre marea ei mirare, a văzut că piatra fusese răsturnată, că mormântul era gol și că golul

mormântului era străjuit de doi îngeri. Uluită, și-a întors capul, și iată că-n aburul dimineții a zărit statura unui bărbat; ea a crezut că e grădinarul locului și l-a întrebat dacă nu cumva știe cine anume luase din groapă trupul Domnului și unde anume îl dusesese, pentru ca ea să meargă să-l afle. În clipa următoare Omul a chemat-o pe nume și de-ndată ea și-a dat seama că se află chiar în fața Învățătorului Însuși, pe Care L-a recunoscut mai întâi după voce și apoi după chip. Trimisă de Domnul, ea a alergat în cetate să le dea de veste ucenicilor.

În acest timp, celelalte Sfinte Femei au ajuns și ele la mormânt și au trecut prin aceleași trepte ale uimirii: piatra răsturnată, mormântul gol, îngerul care le-a vestit că Iisus înviase și care le-a trimis să le spună ucenicilor. În timp ce ele se îndreptau în goană către cetate, iată că Domnul Însuși le-a ieșit înainte, le-a vorbit, iar ele I s-au închinat, numai după aceea, încă necrezându-și auzului. Petru și Ioan au dat fuga la grădină să se încredințeze de spusa femeilor. Mai tânăr și mai sprinten, Ioan a ajuns primul, dar n-a cutezat să intre singur în mormânt; mai bătrân și mai greoi, Petru a sosit al doilea, trăgându-l și pe Ioan înlăuntru; amândoi au văzut giulgiurile pe care trupul Celui mort le părăsise și care se odihneau în locul unde însuși trupul Domnului se odihnise. Dar pe Domnul nu L-au văzut atunci, nici în grădină, precum Maria Magdalena, nici pe drum, precum celelalte Femei, ci numai după ce s-au întors acasă, înlăuntru, în odaia cu ușile încuiate, împreună cu ceilalți apostoli.

Acestea au fost faptele învierii Domnului, așa cum putem noi să le realcătuiim după istorisirile Sfinților Evangheliști. Din tot ceea ce știm, un lucru e limpede: nimeni – dar absolut nimeni – nu dăduse crezare cuvintelor Domnului că a treia zi va învia din morți; în minunea Învierii nu au crezut nici ucenicii, nici Sfintele Femei. Dar, spre deosebire de bărbați, ele nu L-au părăsit pe Domnul, nici în viață, nici în moarte. Când cei unsprezece și-au văzut Învățătorul cu mâinile legate, noaptea, la lumina făcliilor într-o pădure de suliți, s-au speriat și au fugit; toți au fugit, lăsându-L singur; din apostoli ce se aflau, frica i-a făcut să redevină oameni de rând. Însuși Petru, cel ce se jurase că nu se va dezlipi de El, în fața primejdiei a ajuns să se jure că nici măcar nu-L văzuse vreodată. Cât de repede uitaseră ei cuvintele Învățătorului, anume că El, Iisus, „pe ai Săi iubindu-i, până-ntru sfârșit i-a iubit” (In 13,1), adică până la ultima consecință a iubirii: jertfa de Sine! Ceea ce însă uitaseră ei nu uitaseră Mironosițele: că dacă-ți propui să-L urmezi pe Iisus, trebuie să-L urmezi până la capătul drumului; să rămâi cu El pentru ca și El să rămână cu tine; să înduri cu El pentru ca și El să îndure cu tine; să mori împreună cu El pentru ca El, cu moartea pe moarte călcând, să te învie și pe tine.

Și acum, iubirii mei, se pune întrebarea: devotamentul acesta nețărmarit al Sfintelor Femei, se cerea el oare răsplătit? Fără nici o îndoială! Dacă-i așa, putem noi oare să vedem această răsplată în faptul că Domnul li S-a arătat mai întâi lor? Desigur!

Totuși, ar fi prea puțin să ne oprim aici, la acest răspuns. Continuând să le punem pe Sfintele Femei în cumpănă cu Sfinții Ucenici, vedem că aceștia din urmă, îngroziți de moartea Învățătorului, se încuiaseră în odaie și nu cutezau să iasă, în timp ce ele Îl căutau pe Domnul. Da, atâta vreme cât El fusese viu, ele Îl urmaseră; acum, când era mort, ele continuau să-L urmeze căutându-L. Veniseră să-L caute la mormânt ca să-L tămâieze, iar Maria Magdalena întreba de El, căutându-L, chiar și după ce văzuse mormântul gol. Țineți minte: Dumnezeu li Se descoperă mai întâi celor ce-L caută! Chiar și Saul, mai târziu (după socotința unui mare teolog: Gala Galaction), în timp ce prigonea Biserica lui Hristos, de fapt Îl căuta pe Iisus fără s-o știe; și tocmai de aceea Iisus i S-a arătat pe drumul Damascului, pentru ca Saul să devină Apostolul Pavel.

Cât despre Maria Magdalena, cea care a ajuns prima la mormânt, nimic mai firesc decât să credem că Domnul i-a răsplătit hărnicia prin aceea că ei i S-a arătat mai întâi. Să privim însă lucrurile mai la adânc. Cei mai mulți tălmăcitori ai Sfintei Scripturi sunt de părere că Maria Magdalena este una și aceeași persoană cu femeia păcătoasă care a venit la Iisus în casa lui Simon Leprosul din Betania (Mt 26,6-13), I-a turnat pe cap mir de mare preț, I-a spălat picioarele cu lacrimile pocăinței și le-a șters cu părul capului ei. Domnul a primit această ofrandă ca pe o prefigurare a morții și îngropării Sale: străluminată de iubire duhovnicească, femeia a prevăzut singurătatea-n moarte a Domnului și, luându-și rânduială de mironosiță, a săvârșit de mai 'nainte cele ce se săvârșesc la îngroparea mortului. De aici înțelegem, pe de-o parte, că Dumnezeu se bucură mai mult de un păcătos ce se pocăiește decât de un drept care nu are nevoie de pocăință; pe de altă parte, că o lacrimă vărsată la căpătâiul unui mort poartă-ntr-însa lumina învierii.

Mai este o întrebare pe care nu trebuie s-o ocolim. În Sfintele Evanghelii nu există nici un semn că Domnul I s-ar fi arătat, după înviere, și Maicii Sale. Dacă-i așa, e firesc să ne întrebăm: de ce? Arătările Domnului n-au adus decât bucurie în sufletele celor ce L-au văzut. O astfel de bucurie nu i se cuvenea oare și aceleia care-L născuse?... Răspunsul e simplu: toate arătările Domnului de după înviere au avut un caracter demonstrativ: să-i încredințeze pe cei ce se îndoiseră de adevărul învierii. Ei bine, Maica Domnului era singura care nu se îndoise; ca urmare, ea nu avea nevoie de dovadă. Și dacă trebuie să credem că secunda din mormânt a învierii Domnului a avut, totuși, un martor – un singur martor –, acesta a fost sufletul Sfintei Fecioare: ea L-a „văzut” pe Fiul ei înviind, pentru că inima ei întru credință nu se despărțise niciodată de El. E motivul pentru care ea nu s-a dus la mormânt să-și plângă mortul: cum să-L plângi pe Acela despre care *știi* că a înviat? Dar și cele ce-au plâns s-au bucurat, căci mare-i bucuria lacrimii ce se tămăduiește-n Dumnezeu.

Iată de ce astăzi, în această Sărbătoare a Sărbătorilor, bucuria e a noastră a tuturor, deopotrivă, a celor ce credem în învierea Domnului. Nu

se va supăra însă nimeni dacă vom aminti că urmașele Femeilor Mironosițe au temeiuri să se bucure în chip deosebit, ca unele care, asemenea lor, au stat mai aproape de Iisus și nu L-au părăsit la vreme de necaz. În această privință, o laudă creștină cu totul aparte I se cuvine femeii românce, mai ales pentru modul în care a știut să străbată cele patru decenii de teroare ateistă. Lăsând pe seama bărbatului politica de supraviețuire socială, deseori bântuită de compromisuri, lașități și ambiguitate, ea și-a asumat rolul de a înfrunta vitregia istoriei, de a învinge frica, de a-și boteza copilul, de a-l învăța o rugăciune și semnul crucii, de a-i aduce aminte că alături e un înger care-l păzește și deasupra un Dumnezeu Care veghează. Mai presus de toate însă, femeia româncă și-a luat rânduială de mironosiță: chiar atunci când nu a putut merge la biserică și când nu s-a putut cununa cu preot, ea s-a strecurat în cimitir și a aprins o lumânare la crucea morților ei; o lumânare, o lacrimă, o floare, o rugăciune. Din acest drum n-a putut nimeni s-o oprească, din drumul care, printr-însa, leagă veacurile trecute cu cele viitoare și i-a făcut pe tinerii din Decembrie '89 să strige că adevărata noastră libertate e dincolo de moarte, în Înviere.

Întru bucuria ei, întru bucuria noastră, a tuturor, încă o dată: Hristos a înviat!

Istoria Mântuirii în trei cuvinte¹

Iubiții mei fii sufletești,

Hristos a înviat!

Cuvintele acestea, „Hristos a înviat”, cuprind în ele întreaga istorie a mântuirii noastre, așa cum zbuciumul multimilenar al pământului se adună undeva într-un bulgăraș de diamant. Dacă Dumnezeu, după căderea primilor oameni în păcat și alungarea lor din rai, a pus la poarta acestuia un înger de strajă, tot printr-un înger le-a vestit oamenilor că poarta raiului s-a deschis. Atunci, în acea Duminică dis-de-dimineată, când Femeile Mironosițe au venit, după rânduială, să-L tămâieze pe Domnul în mormântul Său de piatră, au văzut lespedeza prăvălită de pe mormântul gol, iar de deasupra ei le-a vorbit îngerul Domnului grăind: „Iisus cel răstignit, pe care voi Îl căutați, nu este aici; mergeți degrabă și spuneți-le ucenicilor Săi că S-a sculat din morți!” (Mt 28,5-7). Femeile au luat cuvintele din gura îngerului și le-au pus în propria lor gură, și astfel noutatea a ajuns în auzul Sfinților Apostoli.

Așadar, „Hristos a înviat” a fost mai întâi o *veste*; o veste căreia i-a urmat arătarea însăși a Domnului către sfinții Săi ucenici și apostoli ce se aflau în cetate.

Cam în aceeași vreme însă, Domnul S-a arătat la încă doi ucenici, mai răzleți, anume Luca și Cleopa, pe drumul acestora către Emaus și apoi în chiar casa lor, la cină. Îndată după aceasta ei au alergat la cei unsprezece apostoli, să le ducă vestea că Hristos a înviat, dar aceștia o aflaseră înaintea lor și le-au spus că „Domnul cu adevărat a înviat și i S-a arătat lui Simon” (Lc 24,34).

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 1996.

Iată deci, iubiții mei, cum vestea a devenit *mărturisire*. Fiindcă ce altceva poate fi aceasta decât confirmarea răspicată a unui fapt real? Mai mult, vestea venise mai întâi de la Dumnezeu, prin graiul îngerului, iar mărturisirea venea acum de la oameni, prin graiul apostolilor. Cerul vestește, pământul adeverește.

Curând, foarte curând după aceea, cele două rostiri ale Învierii au fost preluate de alții și de alții, atât din gura Sfinților Apostoli, cât și din aceea a Sfințelor Femei, și duse mai departe, din om în om și apoi din generație în generație. Și iată deci cum vestea-mărturisire a devenit *salutare*; o salutare în care cel ce salută spune „Hristos a înviat!”, iar cel ce răspunde rostește „Adevărat a înviat!”, ceea ce înseamnă: „cu adevărat” sau „într-adevăr” a înviat.

Această veste-mărturisire-salutare a intrat atât de adânc în conștiința creștinilor, încât ea, încetul cu încetul, a pătruns în slujba liturgică și a devenit *rugăciune*; o rugăciune de laudă, fie că se cântă în forma unui imn, fie că se rostește sub forma unui stih. Dar alcătuirea ei cea mai cuprinzătoare este însuși troparul Învierii, care sună astfel: „Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcând, și celor din morminte viață dăruindu-le”.

Iubiții mei fii sufletești,

Să ne oprim puțin asupra acestui tropar și să căutăm a desprinde câteva din înțelesurile lui mai adânci, spre folosul și hrana noastră sufletească.

Să reținem mai întâi expresia: „cu moartea pe moarte călcând”. E bine de știut că verbul „a călca” are aici sensul de „a călca în picioare” sau „a zdrobi sub picioare”. Aceasta era expresia pe care în vechime o foloseau războinicii biruitori. Dacă lupta se da între două oștiri călare, învinșii erau zdrobiți sub picioarele cailor; dacă ea se da între oștiri pedestre, biruitorii călcau cu tălpile peste leșurile celor învinși. La sfârșitul unei lupte de gladiatori în arena romană, cel învins zăcea întins la pământ, iar biruitorul, cu talpa piciorului pe grumazul acestuia, aștepta semnul împăratului, dacă trebuie să-l ucidă sau nu. În același fel erau înfățișați și prizonierii de război, ce urmau să devină sclavi. Imaginea este folosită și de psalmistul David: „Șezi de-a dreapta Mea până ce-i voi pune pe vrăjmașii Tăi așternut picioarelor Tale” (Ps 109,1), text profetic pe care Sfântul Apostol Pavel îl citează ca referindu-se la Iisus Hristos (Evr 1,13): aceste cuvinte au fost rostite de Dumnezeu-Tatăl către Fiul Său, Cel ce avea să devină biruitor asupra morții și a slujitorilor ei, care sunt demonii.

Așadar, prin învierea Sa, Hristos a zdrobit moartea sub picioarele Sale, asemenea învingătorului într-o luptă. Știm deci că Iisus e biruitorul și că moartea este învinsul. Ne rămâne acum să lămurim înțelesul expresiei „cu moartea pe moarte călcând”. Aceasta poate fi rostită și altfel: „moartea zdrobind-o cu moartea” sau: „moartea zdrobind-o prin moarte”. Cu alte

cuvinte, arma cu care Învingătorul învinge moartea este moartea însăși. Altfel spus, pentru ca Învingătorul să învingă moartea, a trebuit ca El Însuși să treacă prin moarte.

Iată-ne dar, iubii mei, în fața uneia din cele mai cutremurătoare taine ale credinței noastre creștine, prin care faptul Învierii capătă dimensiuni universale. Spre a înțelege aceasta însă e nevoie să ne întoarcem iarăși la începuturi, adică la păcatul primilor oameni pe care Dumnezeu îi crease și-i așezase în rai, dar care, prin neascultarea lor față de Creator, și-au pierdut fericirea. Sfântul Apostol Pavel e cel ce ne spune că prin Adam a intrat păcatul în lume, iar prin păcat a intrat moartea (Rm 5,12). De ce moartea? Pentru că păcatul nu e altceva decât despărțirea omului de Dumnezeu; Dumnezeu fiind Viața prin excelență, despărțirea de El înseamnă despărțirea de Viață, iar această despărțire nu e altceva decât moartea sufletului. Așa cum moartea fizică desparte sufletul de trup, tot astfel moartea sufletească, a celui ce a păcătuit, desparte sufletul de Dumnezeu. E motivul pentru care și Apocalipsa ne spune că la sfârșitul veacurilor, după Judecata de Apoi, va fi vorba de două morți: aceea a trupului, care le este comună tuturor oamenilor, și aceea a sufletului, rezervată numai celor păcătoși și nepocăiți, osândiți la chinurile veșnice.

Sfântul Apostol Pavel merge mai departe și face legătura între Adam și Hristos: dacă prin neascultarea lui Adam față de Dumnezeu a intrat moartea în lume și a pus stăpânire pe ea, prin ascultarea lui Hristos față de același Dumnezeu, Părintele Său, a fost moartea alungată din lume și omorâtă.

Odată ajunși aici, avem în față două întrebări. Prima: cum anume a hotărât Dumnezeu să învingă moartea? Prin moarte; dar, desigur, prin moartea fizică, de vreme ce Fiul lui Dumnezeu, fiind El Însuși Dumnezeu și deci fără păcat, nu putea să cunoască o moarte a sufletului. Și acum, dintr-odată, totul se luminează: iată de ce a trebuit ca Fiul lui Dumnezeu să se întrupeze din Sfânta Fecioară Maria: pentru ca să devină om și, devenind om, să poată muri, să poată trece adică prin moarte; trecând prin moarte, să poată învinge moartea; învingând moartea, să-l readucă pe om la Viață, la Dumnezeu, la Izvorul vieții.

A doua întrebare: dacă moartea poate fi de mai multe feluri, ce fel de moarte și-a ales Fiul Omului spre a învinge moartea? O știm limpede din Sfintele Scripturi: moartea pe cruce. De ce pe cruce? Pentru că, dacă Adam păcătuisese prin roada lemnului, a pomului oprit, gustându-i dulceața, Hristos trebuia să-i răscumpere păcatul tot prin roada lemnului, crucea, gustându-i amarul; și dacă lemnul cel de demult se afla în mijlocul raiului (Fc 3,3), ca o axă a lumii în jurul căreia trebuia să se rotească viața omenirii întregi, și lemnul răstignirii lui Hristos a trebuit să se afle tot în centru, ca o *axis mundi* pentru mișcarea întregului nostru univers spiritual. Și dacă Adam și-a luat asupra-și ce era mai bun și, prin aceasta, ne-a lăsat nouă ce e mai rău, Iisus Hristos, dimpotrivă, Și-a luat asupra-Și ce e mai

rău pentru ca să ne dea nouă ce e mai bun, așa cum spune o cântare bisericească¹. Și-a luat ce e mai rău, pentru că nimic nu putea fi mai rău decât răstignirea pe cruce, cea mai groaznică și mai umilitoare moarte din câte se puteau imagina.

Desigur, moartea lui Iisus pe cruce a fost prilej de mare sminteală pentru Iudei, ca și pentru păgâni, fiindcă toți aceștia, dacă socoteau că moartea în sine e o cădere, moartea pe cruce e o prăbușire. Nu așa însă o vedea Mielul lui Dumnezeu, Cel ce de bunăvoie Se hotărâse să Se jertfească pentru păcatele oamenilor. Ori de câte ori Domnul Își vestea moartea în fața ucenicilor Săi, El nu folosea verbul „a cădea”, ci verbul „a înălța” sau „a se înălța”. Voi da numai câteva exemple. Știm din Vechiul Testament că, străbătând pustia Sinai, la un moment dat Evreii ieșiți din Egipt au fost năpădiți de șerpi veninoși. Atunci Moise, la porunca lui Dumnezeu, a făcut un șarpe de aramă pe care l-a ridicat pe un stâlp înalt de lemn, pentru ca cei mușcați de reptile să se uite la el și să se vindece (Nm 21,6-9). Referindu-Se la acea întâmplare, Domnul Iisus a grăit: „Și după cum Moise a *înălțat* șarpele în pustie, tot așa trebuie să *Se înalțe* Fiul Omului, pentru ca tot cel ce crede într-Însul să nu piară, ci să aibă viață veșnică” (In 3,14-15). Nu încapă nici o îndoială că e vorba de înălțarea pe cruce. Altă dată: „Când *Îl veți fi înălțat* pe Fiul Omului, atunci veți cunoaște că Eu sunt și că nimic nu fac de la Mine Însumi, ci precum Tatăl M-a învățat, așa vorbesc” (In 8,28). Aceasta vrea să spună că de abia când Iisus va fi răstignit pe cruce, atunci dumnezeirea Sa li se va descoperi oamenilor, așa cum avea s-o mărturisească sutașul. În altă împrejurare: „Iar când *Mă voi înălța* de pe pământ, pe toți îi voi trage la Mine”. La prima vedere, aceste cuvinte par a vesti înălțarea Domnului la cer, de după înviere. Dar Evanghelistul, vrând parcă să prevină o asemenea lectură de suprafață, se grăbește să adauge: „Iar aceasta o zicea arătând cu ce moarte avea să moară” (In 12,32-33). E limpede că, și aici, cuvântul „a se înălța” stă în strânsă legătură cu acela de „cruce”.

Această legătură, iubirii mei, poate fi înțeleasă mai întâi în planul material, al faptului în sine, așa cum se petrecea el. Răstignirea era executarea condamnării la moarte. Crucea, făcută din lemn masiv, cioplit grosolan, era întinsă pe pământ, la locul execuției. Osânditul era apoi întins pe ea, tot jos, și acolo i se băteau piroanele în mâini și în picioare. Apoi crucea era ridicată la vertical, cu trup cu tot, și așezată cu piciorul în groapa făcută dinainte, unde era fixată bine cu pietre. Acum, prin această „înălțare”, începea moartea condamnatului, o agonie care putea să dureze câteva ore. Dincolo de aceasta, însă, „înălțarea” pe cruce are un înțeles duhovnicesc. Crucea lui Iisus devine altar de jertfă pentru răscumpărarea păcatului omenesc, o jertfă în care El, Iisus, este în același timp preotul care jertfește

1. „Slavă” la „Doamne strigat-am”, Sâmbătă în a cincea săptămână din Marele Post.

și victima care este jertfită. Dacă sângele lui Iisus înroșește crucea și se scurge pe pământ, sfințindu-L, mireasma duhovnicească a jertfei se înalță la ceruri și mai presus de ele, sfințind lumea în întregul ei. La aceasta se gândește Sfântul Apostol Pavel când spune: „Un Arhiereu (adică un Mare Preot) ca Acesta ne și trebuia nouă: sfânt, lipsit de răutate, fără pată, osebit de cei păcătoși și devenit mai înalt decât cerurile” (Evr 7,26).

Să ne amintim, iubii mei, că și învierea este tot o înălțare. Limba originală a Noului Testament folosește deseori unul și același cuvânt pentru „a se scula”, „a se ridica”, „a se înălța” și „a învia”. Iată cum ni se descoperă acum legătura strânsă, de nezduncinat, dintre cruce și înviere. Pentru ca să ajungă la înălțarea prin înviere, Hristos trebuia, neapărat, să treacă prin înălțarea pe cruce. Aceasta însă nu înseamnă că ea, crucea, este doar o treaptă depășită, pe care învierea a lăsat-o în urmă; dimpotrivă, învierea atrage întru sine și crucea, aceasta încorporându-se în înviere și alcătuind amândouă o singură realitate. Ele nu pot sta decât împreună. Este și motivul pentru care învierea nu are un simbol numai al ei, aparte, crucea fiind simbolul atât al înălțării prin moartea pe cruce, cât și al înălțării prin înviere. Taina de care vorbeam ni se descoperă acum în și mai multă lumină. Din punct de vedere cronologic, învierea Domnului s-a petrecut în clipa în care trupul Său, în mormânt, a părăsit giulgiurile. Dar din punct de vedere duhovnicesc învierea Sa a început în clipa când trupul Său a fost înălțat pe cruce. Această primă înălțare era așteptată de cealaltă, a învierii, pentru ca amândouă să se îmbrățișeze în acea taină prin care suferința devine bucurie, înfrângerea devine biruință, moartea devine viață. Așa a înviat Hristos, „cu moartea pe moarte călcând”.

Iubiții mei fii sufletești,

Partea de la urmă a troparului e mai lesne de înțeles: „și celor din morminte viață dăruindu-le”.

Dacă expresia „cu moartea pe moarte călcând” înseamnă cauza sau condiția învierii, ceastălaltă înseamnă scopul sau finalitatea ei. Iisus nu a murit și a înviat de dragul Său, ci de dragul nostru, al oamenilor. Prima lucrare a învierii a fost aceea că Iisus S-a pogorât la iad și i-a dezlegat pe cei ferecați din veac, începând cu Adam și Eva, așa cum se arată în adevărata icoană a Învierii, despre care v-am vorbit altă dată. Să nu credem însă că e vorba doar de morții de atunci, din vremea aceea, care au ieșit la viață din mormintele lor, așa cum ne spune Sfântul Evanghelist Matei (Mt 27,52-53), ci și de toți morții veacurilor de după Hristos, care vor învia tocmai pentru că El, Hristos, a înviat. Toți cei ce credem în El și murim întru El la capătul acestei vieți trecătoare vom primi din parte-I viața veșnică, dar nu ca o răsplată pentru bieteale noastre merite, ci ca un dar al iubirii Sale față de noi. De aceea se spune: „viață dăruindu-le”.

De câte ori avem în față crucea pe care Domnul este răstignit, să avem în minte și icoana învierii Lui; și de câte ori avem în față icoana învierii Domnului, să avem în minte și crucea jertfei Sale. Numai așa bucuria Paștilor noastre liturgice poate fi deplină, dacă pe dinlăuntrul nostru se alcătuiesc și Paștile duhovnicești. Este pricina pentru care vă doresc tuturor, din toată inima, să petreceți această mare și luminată sărbătoare întru plinătatea ființei voastre și să vă bucurați de înțelesul cel adânc al cântării: „Crucii Tale ne închinăm, Stăpâne, și sfântă învierea Ta o lăudăm și o mărim”.

Ultima îmbrățișare a lui Hristos¹

Iubiții mei fii sufletești,

Hristos a înviat!

Ne bucurăm de lumină numai dacă cerul este senin și însorit, dacă văzduhul este limpede, dacă ochiul nostru este curat și inima noastră e deschisă. Bucuria luminii înseamnă deschiderea cerului către noi, dar și deschiderea noastră către cer. Și nu ne-am bucura de lumina Învierii Domnului dacă n-am ști ce este lumina lui Dumnezeu.

Pentru aceasta, să redeschidem Sfânta Scriptură la Cartea Facerii și să ne amintim că înainte de a fi fost lumea a fost lumina și că mai înainte de a fi fost lumina a fost întunericul. Față-n față cu bezna universală, a zis Dumnezeu: „Să fie lumină! Și a fost lumină”. Lumina însă nu venea de la soare, fiindcă era ziua întâi, iar soarele și celelalte astre aveau să fie create de abia în ziua a patra. Lumina venea din Însuși Dumnezeu; e ca și cum ea ar fi fost ghemuită și ascunsă în ființa Creatorului, ca și cum Acesta ar fi ținut-o închisă în Sine ca într-o învelitoare. Atunci, când a zis „Să fie lumină”, El S-a deschis pe Sine spre lumea ce avea să fie, iar lumina cea necreată, adică cea fără de început, cum e și ființa lui Dumnezeu, a tășnit dintr-Însul și s-a revărsat pretutindeni, izgonind întunericul. Aceasta pentru că Dumnezeu nu a vrut să facă lumea la-ntuneric; la sfârșitul fiecăreia din cele șase zile ale creației, Creatorul avea să vadă că toate erau bune foarte; or, lucrurile bune se fac numai la lumina zilei.

Ca Fiu al lui Dumnezeu, Domnul nostru Iisus Hristos, venit pe pământ și intrupat de la Duhul Sfânt și din Sfânta Fecioară Maria, a purtat și El

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 1997.

într-Însul aceeași lumină necreată, ascunsă sub haina smereniei. El nu Și-a arătat-o nici la naștere, nici la botez, nici la nunta din Cana și nici în vreo altă împrejurare, în afară de una singură: atunci când, înaintea a trei dintre ucenicii Săi, S-a schimbat la față pe muntele Taborului. Atunci ucenicii L-au văzut îmbrăcat într-o lumină strălucitoare, albă ca zăpada, dar o lumină pe care nu o primea din afară, ci care izvora din ființa Sa lăuntrică. Asemenea Tatălui Său într-unceput, El se deschidea spre lumea pe care avea să o re-creeze și s-o desăvârșească prin patima și Învierea Sa. Căci ce altceva este mântuirea lumii, dacă nu re-crearea ei prin jertfă și har? Schimbarea la față a Domnului nu a fost altceva decât prefigurarea Învierii Sale, vestirea luminii ce avea să inunde mormântul de la picioarele Crucii.

Iată de ce, dacă cercetăm încă o dată viața de pe pământ a Mântuitorului, băgăm de seamă că ea a fost o permanentă deschidere a lui Dumnezeu față de noi, oamenii. Prin El și-a deschis Dumnezeu inima, pentru ca noi să-I simțim iubirea; prin El și-a deschis gura, pentru ca noi să aflăm adevărul; prin El și-a deschis brațele, pentru ca noi să primim iertare, binecuvântare și sfințenie. Așa cum Părintele Său strigase într-unceput: „Să fie lumină!”, tot astfel avea El să strige pe pământ: „Eu sunt lumina lumii; cel ce-Mi urmează Mie nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieții” (In 8,12). Lumina Lui era de-acum lucrătoare și se revărsa, ca bunătate, din toate deschiderile Sale către suferințele, neputințele și neîmplinirile noastre; ea izvora din ochii Săi blânzi și lucra prin sfintele Sale mâini, mâinile acelea pururea deschise să ierte păcatele, să vindece bolile, să aline durerile, să mângâie tristețile, să șteargă lacrimile, să-i binecuvinteze pe copii și să-i cheme la viață pe cei morți. Când El a strigat: „Veniți la Mine toți cei osteniți și împovărați, și Eu vă voi odihni” (Mt 11,28), nu ni-L putem imagina decât cu brațele larg deschise, așa cum va fi fost bătrânul tată din parabola Fiului Risipitor, îmbrățișându-și copilul revenit acasă și plângându-i pe grumaz.

Iubiții mei,

Dacă astfel a fost trecerea Domnului prin lume, ne-am pune o întrebare: de ce dușmanii Săi, cei ce plănuiseră să-L omoare, I-au hotărât moartea pe cruce? O, nu numai pentru că ea, crucea, era cel mai cumplit și mai umilitor mijloc de tortură și execuție! Noi trebuie să vedem aici un înțeles mai adânc: prin aceasta, ucigașii voiau de fapt să-I oprească deschiderea spre oameni, pironind-o pe lemn; au vrut s-o bată în cuie pentru ca ea niciodată să nu mai lucreze asupra noastră; răstignindu-I Trupul, ei urmăreau să-I răstignească și lucrarea. L-au pironit pe cruce și au ridicat crucea pe vârful Golgotei.

Atunci s-a petrecut minunea unei îndoite descoperiri, pe care noi de-abia astăzi, târziu, căutăm s-o înțelegem. Și o înțelegem dacă ne vom aminti de

spusa Psalmistului: „Adânc pe adânc se cheamă în vuietul cascadelor Tale” (Ps 41,9).

Cascada e apa de înălțime, al cărei adânc se prăvălește în adâncul apei de jos, răscolind-o și scoțându-i la suprafață tainele. Așa se întâmplă și cu adâncurile înțelepciunii lui Dumnezeu când clocotesc în adâncurile noastre de conștiință și ne descoperă înțeleșuri ascunse. Crucea Domnului trebuia mai întâi să se înalțe pe Golgota; iar această înălțare fusese vestită de Însuși Mântuitorul Iisus atunci când le-a spus ucenicilor Săi: „Când Îl veți fi înălțat pe Fiul Omului atunci veți cunoaște că Eu sunt” (In 8,28). Înțelesul acestor cuvinte se limpezește printr-o altă împrejurare: „Iar Eu, când Mă voi înălța de pe pământ, pe toți îi voi trage la Mine”. Și pentru ca să nu existe nici o îndoială asupra înțelesului, Evanghelistul precizează: „Iar pe aceasta o zicea arătând cu ce moarte avea să moară” (In 12,32-33); așadar, pe crucea înălțată de pe pământ. Răstignirea însă trebuia să aibă o lucrare. Aceasta a fost vestită de Domnul cum nu se poate mai limpede, amintindu-le ascultătorilor de ceea ce se petrecuse cu multă vreme înainte, când Evreii ieșiți din robia Egiptului străbăteau pustia și s-au trezit cu o năvală de șerpi veninoși, a căror mușcătură era mortală; atunci, la porunca lui Dumnezeu, Moise a făcut un șarpe de aramă și l-a înălțat pe un stâlp de lemn: cei ce priveau la el se vindeau de mușcătura șerpilor. Iar acum cuvintele Domnului: „După cum Moise a înălțat șarpele în pustie, tot așa trebuie să Se înalțe Fiul Omului, pentru ca tot cel ce crede într-Însul să nu piară, ci să aibă viață veșnică” (In 3,14-15). Altfel spus, cei ce se vor uita cu credință și evlavie la Iisus cel înălțat pe cruce se vor vindeca de mușcăturile diavolului, care sunt păcatele.

Din înălțimea crucii a șiroît cascada sângelui lui Hristos, care a pătruns până în adâncul pământului unde zăcea, în așteptare, Adam; mâinile, picioarele și coasta Răstignitului deveniseră izvoare de viață, în vuietul lăuntric, neauzit din afară, al reîntâlnirii omului cu Dumnezeu. Iar El, Răstignitul, ale cărui brațe fuseseră legate de stâlpul biciuirii, acum și le deschidea din nou, pentru ca de acolo, de sus, din înălțime, să îmbrățișeze cu iubire lumea care-L răstigne: „Părinte, iartă-le lor, că nu știu ce fac!” (Lc 23,34).

Iubiții mei fii sufletești,

Coborât de pe cruce, trupul Domnului a fost înfășurat în giulgiuri și așezat în mormânt. Brațele Sale s-au strâns din nou, cu palmele pe piept, în așteptarea învierii. Iar ea, învierea, s-a petrecut acolo, în adâncul ascuns al mormântului, când trupul și-a părăsit giulgiurile și, transfigurat, îndumnezeit, izvorând lumină și năpădind cu lumină, s-a pogorât la iad, i-a sfărâmat porțile și a izgonit întunericul din împărăția morților. Atunci brațele lui Iisus iarăși s-au deschis, de data aceasta către Adam și Eva și către toți

cei ce așteptau acolo, luându-i de mână și trăgându-i afară. Învierea devenea lucrătoare, mântuitoare.

În acest timp, femeile mironosițe veniseră la mormânt, îl văzuseră gol, aflaseră de la înger că Iisus a înviat și se duseră în fugă spre cetatea Ierusalimului, să le dea de veste apostolilor. Domnul însă le-a ieșit înainte pe cale și le-a salutat prin cuvântul: „Bucurați-vă” (Mt 28,9). Nu încapă îndoială că salutarea a fost însoțită de ridicarea și deschiderea brațelor, mâinile acelea pe care femeile le văzuseră pironite pe cruce și care acum, purtându-și încă rănilor, se adiau în limpezimea dimineții. Era ca și cum o pasăre și-ar fi strâns aripile-n cuib odată cu amurgul, pentru ca să și le deschidă iarăși în văzduhul zorilor.

Timp de patruzeci de zile, de acum înainte, Domnul avea să li se arate ucenicilor în repetate rânduri. De fiecare dată El le apare în față și-i salută prin cuvintele: „Pace vouă!”. În fapt, aceasta este o binecuvântare prin grai și gest: gura rostește în timp ce brațele se deschid și se înalță, împărtășind sfințenie. Aceasta va fi și ultima imagine pe care El le-o va lăsa apostolilor înainte de a Se întoarce la Tatăl; ne-o spune limpede Sfântul Evanghelist Luca: „Și i-a dus afară până spre Betania și, ridicându-Și mâinile, i-a binecuvântat. Și a fost că-n timp ce-i binecuvânta, S-a depărtat de ei și S-a înălțat la cer” (Lc 24,50-51). Vedeți cum toate se leagă și se împlinesc? Dumnezeu merge printre oameni cu brațele deschise, moare pentru ei cu brațele deschise, învie și-i învie cu brațele deschise, pleacă dintre ei cu brațele deschise. Și pentru că brațele Sale sunt și la urmă deschise, în fapt El nu pleacă. „Iată”, le spune El apostolilor, „Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului” (Mt 28,20). E motivul pentru care apostolii nu s-au întristat, așa cum omenește ar fi trebuit, ci „s-au întors în Ierusalim cu bucurie mare” (Lc 24,52).

Iubiții mei fii sufletești,

Dacă Dumnezeu arată atâta deschidere față de noi, oamenii, cuvine-se ca noi, oamenii, să nu rămânem închiși față de El. Deschiderea noastră față de Dumnezeu se face, îndeosebi, prin rugăciune. Ați văzut că există momente liturgice când preotul își ridică brațele spre cer și se roagă cu voce înceată. La vecernie există un moment în care și noi, credincioșii, cântăm prin strană cuvintele Psalmistului: „Ridicarea mâinilor mele, jertfă de seară” (Ps 140,2). Această deschidere a brațelor e un simbol al deschiderii inimii, căci dacă rugăciunea nu se face din inimă, din toată inima, ea rămâne o simplă formalitate, un simplu ritual. Jertfa Vechiului Testament era o ardere; rugăciunea inimii trebuie să fie ea însăși o ardere, o jertfă duhovnicească pe care I-o înălțăm lui Dumnezeu, și atunci când Îi cerem, și atunci când Îi mulțumim, și atunci când Îl lăudăm.

Dar iubirea noastră pentru Dumnezeu nu ar fi întreagă dacă ne-ar lipsi iubirea față de semenul nostru, mai ales față de cel ce se află în suferință. E de neconceput ca tu, omule, să-ți deschizi brațele către cer, dar să rămâi cu ele încrucișate față de nevoile aproapelui tău, să-ți fie inima arzândă pentru Dumnezeu, dar seacă și rece pentru lacrima celui de lângă tine. Iubirea creștină nu e un simplu sentiment, ci o putere lucrătoare, iar lucrarea ei se numește milă. Despre samarineanul milostiv nu se spune că „a avut milă” de cel căzut între tâlhari, ci că a făcut milă cu el, adică simțământul s-a prefăcut în faptă.

Iată, iubiții mei, străbatem o vreme în care ni se cer apăsătoare sacrificii materiale. Știm și auzim de peste tot că în țara noastră sunt numeroși oameni care trăiesc sub pragul sărăciei, că există tot mai mulți bătrâni fără ajutor, copii abandonati sau fugiți de acasă, bolnavi fără medicamente, orfani fără sprijin, văduve fără adăpost. Toată această suferință poate fi un câmp al milei creștine, șansa fiecăruia dintre noi de a-I arăta lui Dumnezeu și nouă înșine că nu suntem creștini doar de formă, ci angajați cu toată ființa noastră în a-L păstra cu noi pe Iisus-Cel-Înviat. Creștinul care crede că are ceva mai mult decât celălalt, să-l ajute cu ce poate. Există forme de ajutor individual, de la om la om. Există și forme de ajutor organizat, fie direct prin Biserică, prin catedrale, prin comitete parohiale, fie prin asociații filantropice de felul „Christianei”. Există forma milei discrete, tăcute, după porunca: „Să nu știe stânga ce face dreapta” (Mt 6,3); există însă și forma milei publice, după porunca: „Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, încât ei să vadă faptele voastre cele bune și să-L slăvească pe Tatăl vostru cel din ceruri” (Mt 5,16). Mila nu cunoaște hotare sau piedici; dacă vrei și poți s-o faci, fă-o oricum.

Nu uitați că la Judecata din Urmă vom fi întrebați dacă și în ce măsură am făcut milă cu aproapele nostru.

Nu uitați că Dumnezeu e deschidere, că deschiderea e lumină, că lumina e iubire, că iubirea e faptă bună, că fapta bună ne face „fii ai luminii” (In 12,36) și că fiii luminii, atunci, la a doua venire a Domnului, Îl vor întâmpina cu aceleași brațe deschise cu care și-au îmbrățișat frații pe pământ.

„Bucurați-vă!” „Pace vouă!” Hristos a înviat!

Trupul morții și trupul slavei¹

Iubiții mei fii sufletești,

Iată, sunt șapte săptămâni de când ne pregătim să întâmpinăm marea și luminata sărbătoare a Învierii Domnului; șase săptămâni ale Postului Mare, căruia poporul nostru îi spune și Păresimi – de la cuvântul latin *quadra-gessima*, adică patruzeci de zile – și Săptămâna Patimilor, premergătoare Sfintelor Paști.

Pentru această pregătire, creștinul ortodox nu face altceva decât să intre în propriul său suflet ca într-o livadă primăvara, să și-l grădinărească gospodărește și să-l scoată la lumină curat și înfrumusețat, cu vlăstarele gata de rod. Dacă pământul e năpădit de buruieni și mărăcini, smulge păcatele dintr-însul, le aruncă peste gard sau le arde-n foc; dacă e înțelenit, îl sapă cu hârlețul și lasă aerul să pătrundă-n brazdă așa cum cercetarea de sine pătrunde într-o conștiință adormită; dacă e tare și bolovănos, pune grapa să-i netezească asprimile și-l face gata să primească semințele cuvântului bun; dacă pomii au ieșit din iarnă cu ramuri ciolănoase, tot ce e de prisos se taie și se aruncă, lăsând loc virtuților tinere să-și cheme din adâncuri mugurii; dac-au rămas pe răzoare lujere arse de brumă, ele sunt smulse din rădăcină pentru ca-n locul lor să răsară florile faptelor bune. Totul, sub soarele și binecuvântarea lui Dumnezeu.

Așadar, o pregătire prin rugăciune și prin post. O rugăciune mai adâncă și mai stăruitoare decât de obicei, prin care omul stă de vorbă cu Dumnezeu mai pe-ndelete, spunându-I necazul și ascultându-I povața.

Rugăciunea însă se împletește cu postul. Desigur, noi știm că postul este abținerea de la unele mâncăruri, numite „de dulce”, dar și abținerea de la

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 1998.

orice faptă rea. El însă ne ajută să-L percepem pe Dumnezeu cu mai multă ușurință și cu mai mult folos. Sfântul Prooroc Ilie, stând pe munte, a postit; prin post și-a subțiat trupul; prin subțierea trupului și-a ascuțit simțurile; prin ascuțirea simțurilor a fost el în stare să-L perceapă pe Dumnezeu trecând pe lângă el într-o adiere de vânt lin (3 Rg 19,12). Așadar, prin postire îți ridici mâinile în rugăciune și-L simți pe Dumnezeu adiindu-ți ca un zefir printre degete și, prin ele, până în inimă.

Zic unii rătăciți că postul nu e de trebuință, și cu atât mai puțin Spovedania, de vreme ce omul, după ce și-a mărturisit păcatele și a dobândit iertarea, păcătuiește din nou... Desigur, ideal ar fi ca el să nu mai păcătuiască; dar, muritor fiind și supus greșelii, poate să cadă iarăși, cu voie sau fără voie, cu fapta sau cu gândul. Nu e bine să cazi, dar e important să te ridici; Fiul Risipitor din parabolă n-a făcut bine că și-a părăsit Tatăl, dar, Doamne!, câtă biruință prin aceea că s-a întors! Grădina ți-o deretici primăvara, datorită faptului că peste ea a trecut o iarnă cu toate ale ei. Dacă Domnul Iisus ți-a poruncit să-l ierți pe fratele tău de șaptezeci de ori câte șapte, aceasta înseamnă că fratele îți poate greși tot de atâtea ori. A te lăuda că, odată pocăit, ești în afara oricărui păcat sau a oricărei putințe de a păcătui este ca și cum neîncetat L-ai minți pe Dumnezeu, i-ai minți pe oameni și chiar pe tine însuși. Iată de ce Biserica ne-a rânduit și această vreme a Postului Mare, pentru ca fiecare creștin, după râvna, puterile și îngrădirile lui, să se pregătească pentru Ziua Învierii.

Dacă te pregătești pentru această zi, înseamnă că o aștepti; iar dacă o aștepti, înseamnă că și crezi în ea, că anume va veni și te va bucura.

Iubiții mei, dacă astfel stai lucrurile cu noi, cei de azi, nu tot așa s-au petrecut cu ucenicii Domnului. Oameni fiind, cu înțelegerea mărginită, atâta vreme cât nu L-au avut pe Duhul Sfânt ei n-au fost în stare să priceapă că Învățătorul lor va muri și va învia. De nenumărate ori Și-a prevestit Domnul patimile, răstignirea pe cruce și scularea din morți, și tot de atâtea ori pescarii au dat din cap, și-au încrețit frunțile și s-au uitat unul la altul, nedumeriți. E de-ajuns să vă amintesc o singură împrejurare, istorisită de Sfântul Evanghelist Marcu: „Că-i învăța pe ucenicii Săi și le spunea că Fiul Omului Se va da în mâinile oamenilor și-L vor ucide, iar după ce-L vor ucide, a treia zi va învia. Ei însă nu înțelegeau cuvântul și se temeau să-L întrebe” (Mc 9,31-32). Știm că după îngroparea Domnului ucenicii, cuprinși de spaimă, ședeau încuiați în casă, iar alți doi, mergând pe drum, erau triști (Lc 24,17). Chiar și Sfintele Femei, atât de curajoase în vremea patimilor, erau acum abătute și triste, gândindu-se doar că-n revărsatul zorilor vor tămâia un mort. Așadar, nimeni nu credea în Înviere; și unde nu-i credință, nu e nici așteptare; iar unde nu-i așteptare, nu e nici pregătire. Cei de atunci nu credeau în ceea ce avea să se întâmple; noi, cei de azi, credem în ceea ce s-a întâmplat. Să nu ne mândrim, ci doar să ne bucurăm.

Iubiții mei fii sufletești,

După Învierea Domnului, Sfinții Apostoli și Sfintele Femei aveau să înțeleagă un fapt extraordinar: Iisus înviase, dar nu pentru Sine. Cu alte cuvinte, omorând moartea cu însăși arma morții, El nu Și-a propus să facă o simplă demonstrație de putere, așa cum face un luptător în arenă, cu gândul la premii și laude. Iisus Cel înviat Se poate asemăna mai degrabă cu un împărat care se întoarce victorios dintr-o luptă în care și-a eliberat prizonierii, adică pe propriii săi cetățeni care fuseseră ținuți în robia dușmanului. Sfântul Apostol Petru avea să știe, în sfârșit, că prima mișcare a lui Iisus Cel înviat a fost aceea de a Se pogori la iad și de a-i elibera pe toți prizonierii din lagărele Satanei, de la Adam și Eva până la Ioan Botezătorul. Așa ni-L înfățișează sfânta Sa icoană, așa se mișcă El în credința noastră.

Ceva mai târziu, prin iluminare de la Duhul Sfânt, Apostolii aveau să afle un alt fapt extraordinar: Iisus a înviat nu numai pentru cei ce muriseră înaintea Lui, ci și pentru cei ce vor muri după El. Orice pământean trece mai întâi prin viață și apoi prin moarte. Murind, trupul său este redat pământului din care fusese alcătuit, iar sufletul merge în viața de dincolo, unde îl așteaptă o judecată particulară și provizorie, în așteptarea celei ultime și definitive. Starea sa de fericire sau nefericire îi este rânduită de Dumnezeu, pe potrive faptelor lui de pe pământ, dar și pe potrive rugăciunilor pe care cei vii le fac pentru el.

Va veni apoi un timp al sfârșitului lumii învechite, când Dumnezeu o va transfigura în cer nou și pământ nou (Ap 21,1), așa cum meșterul topește-n foc un fier învechit și din aceeași topitură făurește ceva care nu mai seamănă cu ce-a fost. Un Sfânt Părinte¹ e de părere că universul de după sfârșitul lumii va fi transparent și imponderabil; corpurile cerești ni le imaginăm astfel ușoare și străvezii, ca niște nori de cristale vapoase plutind în lumina lui Dumnezeu.

Dar dacă la început Dumnezeu a creat lumea pentru om, tot pentru om o va transfigura la sfârșit. Atunci se va petrece învierea cea de obște, a tuturor celor din veac adormiți, ca să-L întâmpine ei pe Hristos Cel ce va veni pe norii cerului. Aceasta va fi, în fapt, nu o venire, ci o revenire – sau a doua venire –, făgăduită de El Însuși ucenicilor Săi. Atunci sufletul omului va pune capăt așteptării, își va chema trupul cu care a viețuit pe pământ și se va uni cu el, refăcându-și astfel ființa întreagă, cu întreaga ei identitate pe care a avut-o înainte de moarte.

Cum va fi trupul omului înviat în obște? Ne-o spune Însuși Domnul Iisus prin metafora bobului de grâu: se seamănă-n pământ o sămânță; din ea răsare o plantă care nu e altceva decât sămânța putrezită (cf. In 12,24). Sfântul Apostol Pavel reia această idee și o dezvoltă în câteva versete de

1. Sf. Grigorie de Nyssa.

o mare adâncime : „Așa-i și cu învierea morților : se seamănă (trupul) într-o stricăciune, învie într-o nestricăciune; se seamănă într-o necinste, învie într-o slavă; se seamănă într-o slăbiciune, învie într-o putere; se seamănă trup firesc, învie trup duhovnicesc” (1 Co 15,42-44). Cum va fi acel trup duhovnicesc? Asemenea trupului cu care a înviat Iisus. Cu deosebirea că trupul Său nu a cunoscut în mormânt stricăciune – adică putrezire, descompunere sau vreo alterare de orice fel –, pe când trupul omului trece obligatoriu prin descompunere. Trupul Domnului de după înviere avea însușirea de a se face văzut sau nevăzut, de a străbate prin materie fără ca aceasta să sufere, de a mânca și bea fără să mai simtă foamea sau setea, de a face ca cineva să-l recunoască sau să nu-l recunoască, de a se înălța la cer fără să părăsească pământul, rămânând între oameni prin Taina Euharistică. Cum va arăta trupul omului de după înviere? Cu excepția însușirilor dumnezeiești, care sunt numai ale lui Iisus, el va arăta asemenea trupului cu care Acesta a înviat. El nu va mai cunoaște schimbare, nici slăbiciune, nici îmbătrânire, nici moarte, nici putrezire; din trup firesc, materialnic, devine trup duhovnicesc, capabil de îndumnezeire prin participarea la lumina cea fără de început a lui Dumnezeu.

Iată de ce, iubiții mei, învierea lui Hristos nu trebuie gândită și trăită doar prin ea și pentru ea, ci în strânsă legătură cu propria noastră Înviere. Învîind din morți, Hristos a devenit „pârgha celor adormiți”, pârgha fiind întâiul fruct care se coace și care dă semnul că toate celelalte vor veni după el; înviind din morți, El a deschis calea oricărui trup către învierea cea de obște; înviind din morți, El a devenit și „Întâiul-Născut” din morți, ca să fie El cel dintâi într-o toate” (Col 1,18), cap de coloană pentru toți cei ce de-a lungul istoriei se îndreaptă spre final. În legătură cu aceasta, tot marele Pavel spune lămurit, îndeosebi pentru auzul celor ce în vremea lui nu credeau în învierea morților : „Dacă morții nu învie, atunci nici Hristos n-a înviat” (1 Co 15,16). „Iar dacă Hristos n-a înviat, atunci zadarnică este propovăduirea noastră, zadarnică și credința voastră.” (1 Co 15,14) „Iar dacă noi numai pentru viața noastră nădăjduim în Hristos, suntem mai de plâns decât toți oamenii.” (1 Co 15,19) Cu alte cuvinte, cel ce nu crede în înviere trăiește degeaba.

Iubiții mei fii sufletești,

Am dorit să vă spun toate acestea pentru că mișună printre voi profeți mincinoși care prin tot felul de amăgiri caută să vă îndepărteze de la credința cea dreaptă. Unii dintre ei Îl mărturisesc pe Hristos, dar tăgăduiesc învierea morților. Alții, în numele aceluiași Hristos, caută să vă sperie prin vestirea unei iminente catastrofe universale, legată în special de anul 2000, care va însemna sfârșitul lumii; aceiași profeți vă asigură că nu vor supraviețui decât cei aleși, adică ei și adepții lor botezați a doua

oară. Alții cred într-un fel de înviere, dar numai a sufletelor, care vor deveni îngeri, tăgăduind astfel transfigurarea duhovnicească a trupurilor și refacerea ființei umane în identitatea ei proprie. Alții, mai noi, spun că toate religiile sunt la fel și că la sfârșit ființele umane vor fi absorbite în Totul universal, adică în Nimic.

V-am spus toate acestea pentru ca să nu vă înșelați. Dacă profeții mincinoși se folosesc de drepturile omului pentru a vă amăgi, de aceleași drepturi folosiți-vă și voi spre a vă apăra. Rămâneți tari în credința voastră, care este aceea a Sfinților Apostoli și a Sfinților Părinți! Cât despre sfârșitul lumii, nici măcar îngerii nu-l știu; numai Dumnezeu-Tatăl îl știe și numai El îl va hotărî, atunci când va crede; o știm lămurit de la Însuși Domnul Iisus. Orice calcul pe această temă e pierdere de vreme și o spaimă în plus. De ce trebuie ca sfârșitul lumii să fie, neapărat, în anul 2000, dacă el poate fi chiar mâine? Sau peste multe mii de ani? De aceea ne poruncește Domnul: „Privegheați, că nu știți ziua și nici ceasul în care Fiul Omului va veni” (Mt 25,13).

Vă spuneam la început că noi ne-am pregătit pentru Învierea Domnului pentru că o așteptăm; și o așteptăm pentru că și credem în ea. Iată că acum ne-am întărit și credința în învierea morților; de vreme ce credem în ea, o așteptăm; și dacă o așteptăm, ne și pregătim.

Toți vor învia, dar nu toți se vor mântui; toți vor învia, dar nu toți se vor bucura; toți vor învia, dar nu toți vor moșteni împărăția cerurilor. Rămâneți în Hristos, pentru ca să înviați după Hristos, să vă bucurați cu Hristos și să vă înveșniciți întru Hristos! Pentru noi, oamenii, S-a pogorât El și S-a întrupat, pentru noi, oamenii, a murit și a înviat.

Au înțeles Apostolii Învierea ?¹

Iubiții mei fii sufletești,

Hristos a înviat !

Faptele s-au petrecut așa :

Coborât de pe cruce, trupul Domnului a fost așezat în mormânt vineri spre seară, înainte de apusul soarelui. Mormântul era nou, săpat în piatră, iar pe gura lui a fost așezată o lespede grea, pe care cei ce-L răstigniseră au avut grijă să o pecetluiască și s-o pună sub pază militară.

Printre puținii martori ai punerii în mormânt se aflau cele câteva sfinte femei, ucenice ale Domnului, care urcaseră, împreună cu El, drumul Crucii. Într-o astfel de împrejurare, ele știau care le va fi datoria : să tămâieze mortul la groapă. N-o puteau face însă decât Duminică dimineața, deoarece sâmbăta evreiască era și nelucrătoare, când nimeni nu ieșea din casă. Acesta a fost motivul pentru care ele și-au cumpărat cele de trebuință încă de vineri seara. Pe sfintele femei le cunoaștem și sub numele de mironosițe, adică purtătoare de miruri sau miresme.

Sâmbătă, toată ziua, liniște : Domnul, în mormânt ; femeile, triste ; ucenicii, înspăimântați și zăvorăți pe dinlăuntru.

Duminică dimineața, foarte devreme, când mijeau zorile și se îngâna ziua cu noaptea, sfintele femei au ajuns în grădina unde se afla mormântul, purtând miresmele și întrebându-se dacă vor găsi pe cineva care să le răstoarne lespede. (Aici trebuie să vă amintesc că mortul nu era pus în sicriu ; trupul său era înfășurat în giulgiuri, adică în feșe mari de pânză îmbibată cu mirodenii ; mirodeniile însă erau rășinoase, ceea ce făcea ca

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 1999.

giulgiurile să se lipească de trup. Mortul era astfel așezat de-a dreptul pe piatră, culcat, cu o maramă pe față și-n jurul capului.)

Iată însă că, odată ajunse la mormânt, au văzut că lespedeau fusese deja dată la o parte. Lângă ea, un înger îmbrăcat în haină strălucitoare le-a spus să nu-L mai caute zadarnic pe Iisus, căci Acesta înviase din morți. Într-adevăr, mormântul era gol!

Îndemnate de înger, dar cuprinse de spaimă, femeile au alergat spre cetatea Ierusalimului, să le spună ucenicilor ce văzuseră și ce auziseră. Numai Maria Magdalena a rămas în grădină, tânguindu-se și întrebându-se cine va fi luat trupul mortului din groapă și unde anume îl va fi dus. Întrebarea aceasta i-a pus-o și unui necunoscut, pe care ea l-a luat drept grădinar și care i se ivise înainte, în boarea dimineții. Necunoscutul însă a strigat-o pe nume, iar ea de îndată L-a recunoscut pe Domnul. Într-adevăr, Acesta era viu!

Domnul li S-a arătat și celorlalte femei cam la aceeași vreme, în drumul lor spre cetate; L-au recunoscut și I s-au închinat. Într-adevăr, Acesta era viu!

Ucenicii, care ședeau ascunși în aceeași casă, de frica Iudeilor, n-au crezut o iotă din ceea ce, pe nerăsuflăte, le spuneau femeile. Mai mult, le-au spus în față că se scrântiseră la cap și nu-și mai dădeau seama ce vorbesc. Cu toate acestea, doi dintre ei au ieșit din casă și au dat fuga spre grădină. Ioan, care era cel mai tânăr și deci mai sprinten, a ajuns cel dintâi, dar n-a avut curajul să intre în mormânt. Petru, mai bătrân și deci mai greoi, a ajuns după el și l-a încurajat să intre împreună. Într-adevăr, mormântul era gol!

Totuși, mormântul nu era cu totul gol. Pe jos se odihneau giulgiurile în care fusese înfășurat trupul lui Iisus. Dar ele nu erau răvășite, ca ale cuiva care și-a dezbrăcat hainele în neorânduială, ci așternute pe jos, așa cum fusese și Domnul; era ca și cum trupul mortului s-ar fi topit ca un abur, lăsându-și îmbrăcămintea să cadă, moale, înlăuntrul ei. Numai marama era puțin mai la o parte, singură. Într-adevăr, giulgiurile erau goale!

În fața acestei priveliști, mult s-au mirat cei doi, rămânând pe gânduri. Și e ușor să pricepem de ce. Prima – și singura – bănuială era aceea pe care o avusese în minte și Maria Magdalena: că anume cineva a furat trupul mortului și l-a dus în altă parte. Numai că Maria se aflase la mormânt foarte de dimineață, când lucrurile însă nu se deslușeau bine; ea văzuse mormântul gol, dar nu și giulgiurile. Acum însă se făcuse ziuă, răsărise soarele și totul era limpede. De aci, mirarea celor doi: dacă trupul mortului era furat, atunci hoții l-ar fi luat cu giulgiuri cu tot, mai ales că asemenea treburi se fac repede, noaptea. Pe de altă parte, dacă furii ar fi avut vreun motiv să ia numai trupul, ei ar fi trebuit ca mai întâi să desfacă giulgiurile de pe el, lucru greu de crezut: mai întâi, prin mirodeniile cleioase cu care erau feșele îmbibate, acestea se lipiseră de piele (era a treia zi de la îngropare); pe de altă parte, presupunând că desprinderea lor ar fi fost

posibilă, nu era cu putință ca ele să fi fost așezate întocmai cum fuseseră pe trupul mortului. Într-adevăr, nu numai mormântul era gol, nu numai giulgiurile erau goale; însăși rațiunea omenească se golise de conținut! Nu mai rămânea decât credința!

Credința – însoțită de încredințare – avea să vină curând, când Domnul li Se va arăta și ucenicilor în Galileea, când va frânge pâinea la cina celor din Emaus, când îl va chema pe Toma să-I pipăie rănila.

Iubiții mei,

Din toate acestea reiese că învierea Domnului a început printr-o tăgadă care cuprindea într-însa o afirmație.

Să încercăm să ne lămurim. Venirea Domnului pe pământ și arătarea Sa în lume fuseseră însoțite numai de afirmații. „Iată, fecioara va purta în pântece și va naște fiu!”, strigase profetul Isaia cu aproape șapte secole înainte (Is 7,14). „Iată, în pântecele tău vei zămisli și vei naște fiu și numele Lui îl vei chema Iisus!”, i-a spus îngerul Gavriil Sfintei Fecioare Maria în clipa Bunei-Vestiri (Lc 1,31). „Veți găsi un Prunc înfășat și culcat în iesle!”, a grăit îngerul către păstorii de lângă Betleem (Lc 2,12). „Iată, Mielul lui Dumnezeu!”, a strigat Ioan Botezătorul la apa Iordanului, arătându-L pe Iisus (In 1,36). „L-am aflat pe Mesia!”, a exclamat Andrei către fratele său Petru (In 1,41). Aceeași exclamație a avut-o, tot atunci, și Filip (In 1,45). Peste tot, afirmații, deseori însoțite de cuvântul „Iată!”, ceea ce înseamnă certitudine maximă.

Dincoace, la înviere, începutul a fost altfel: „Nu vă temeți!... Nu-L mai căutați!... Nu este aici!...” (cf. Mt 28,5-6), spune îngerul către femei. „Nu vă credem!”, răspund ucenicii către aceleași femei. „Nu te atinge de Mine!...”, o oprește Domnul pe Maria Magdalena (In 20,17). „Nu voi crede!...”, va exclama și Toma (In 20,25). Așadar, întâiul argument al învierii a fost negația: mormânt gol, giulgiuri părăsite, minte omenească golită de înțelegere. Chiar și după aceea sufletele parcă pluteau între credință și nedumerire. Când Domnul li S-a arătat ucenicilor în Galileea, Evanghelistul ne spune că ei au crezut, dar că unii s-au îndoit (Mt 28,17). Ceva mai târziu, la o nouă arătare, pe țărmul Mării Tiberiadei, „nici unul din ucenici nu îndrăznește să-L întrebe: Cine ești Tu?, știind că este Domnul” (In 21,12).

Iubiții mei, dacă nașterea Domnului din Fecioară a fost „taina cea din veac ascunsă și de îngeri neștiută”, învierea Sa din morți a fost și rămâne o taină incomparabil mai adâncă și mai de nepătruns. Profetii Vechiului Testament au vestit venirea lui Mesia, unde anume Se va naște, când și din cine, cum Îi va fi înfățișarea, cum va lua asupra-Și păcatele omenirii și cum va suferi pentru ele; i-au prevestit limpede patimile și moartea, dar nu și învierea. Astfel, înțelegem de ce nașterea Domnului s-a petrecut într-un orizont

de așteptare al omenirii, pe când învierea nu a fost așteptată de nimeni. Domnul Însuși, în timpul propovăduirii Sale, a afirmat în repetate rânduri că Fiul Omului va suferi moarte pe cruce și că a treia zi va învia (Mc 9,31), dar S-a mărginit doar la enunțul în Sine, fără să dea lămuriri și fără să îngăduie întrebări, așa cum a făcut, de pildă, cu înălțarea Sa la cer, pe care și-a anunțat-o ca pe o întoarcere la Tatăl și ca pe o condiție a venirii Duhului Sfânt (*cf.* In 16,5-7).

Să nu credem însă că aceasta se datorează neputinței omenești de a pricepe un fenomen cu totul nou și copleșitor. Neputința, desigur, exista, dar deasupra ei lucra iconomia divină, o anumită pedagogie a lui Dumnezeu care-Și pregătește învățăceii ca pe școlari; nu dintr-odată, ci în trepte de cunoaștere. Sfântul Evanghelist Marcu ne spune că, la un moment dat, după ce Domnul Și-a vestit patimile și învierea, ucenicii „nu înțelegeau cuvântul și se temeau să-L întrebe”. Dar Sfântul Evanghelist Luca, istorisind aceeași împrejurare, ne dă o lămurire: „Dar ei [ucenicii] nu înțelegeau cuvântul acesta, că era ascuns pentru ei, ca să nu-l priceapă, și se temeau să-L întrebe”. Tot așa s-a întâmplat în chiar ziua învierii, Duminică spre seară: când ucenicii Luca și Cleopa mergeau triști pe drumul spre Emaus, „Iisus Însuși, apropiindu-Se, mergea împreună cu ei; dar ochii lor erau ținuți să nu-L cunoască”. Într-adevăr, ei, care nu credeau în zvonurile cum că Iisus ar fi înviat, aveau să se încredințeze de abia când Necunoscutul Drumeț, poftit de ei la cină, avea să frângă pâinea euharistică și să Se facă nevăzut.

Iubiții mei fii sufletești,

Am socotit de cuviință să vă spun toate acestea pentru că uneori suntem ispitiți să-i judecăm prea aspru pe ucenicii Domnului, cum că nu L-au înțeles, că nu L-au urmat până la capăt, că la greu s-au speriat și L-au părăsit, că Petru s-a lepădat de El și că Toma s-a îndoit. Dacă privim lucrurile numai omenește, așa este. Dar dacă le privim din unghiul credinței, atunci vom înțelege că nimic nu s-a petrecut la întâmplare și că totul s-a desfășurat după o anume rânduială dumnezeiască. Sfântul Evanghelist Ioan ne spune că, pregătindu-I Domnului intrarea triumfală în Ierusalim, apostolii făceau aceasta fără să-și dea seama că împlinesc o profeție, că deveniseră instrumente ale planului divin. Dacă ei nu întotdeauna știa ce fac, Dumnezeu, în mod sigur, știa. Lepădarea lui Petru fusese prevăzută de Domnul cu câteva ceasuri înainte, ca și fuga apostolului. Dar, dacă ne gândim bine, tocmai această preștiință dumnezeiască a făcut posibilă căința lui Petru și devotamentul de mai târziu al apostolilor. Nici nu suntem siguri că, aflând de învierea Domnului sau văzându-L aievea pe Cel înviat, se îndoiseră de-a binelea; în astfel de situații năprasnice, când cineva aude

o veste extraordinară, exclamă cu uimire, de-abia ținându-și respirația: „E prea frumos ca să fie și adevărat!”. Bucuria adusă de înviere era prea nouă și prea copleșitoare pentru ca să fi fost întâmpinată cu aplauzele și uralele unei victorii scontate. Ea a zdruncinat la început, pentru ca după aceea, în timp, să se statornicească definitiv în sufletele celor ce cred.

Dacă, pentru motivele arătate, cei de atunci nu așteptau învierea, noi, cei de azi, avem în ea nu numai certitudinea mântuirii, ci și încununarea unei pregătiri. De aceea am postit, de aceea ne-am spovedit, de aceea ne-am amintit de patimile Domnului și ne-am făcut părtași ai crucii, pentru ca bucuria noastră astăzi să fie nu numai deplină, dar și înțeleasă.

Învierea lui Hristos este centrul credinței noastre, coloana vertebrală a ființei creștine, sistemul de existență al edificiului eclesial. Fără ea, totul s-ar prăbuși. Sfântul Apostol Pavel ne spune că dacă Hristos n-a înviat, atunci „zadarnică e propovăduirea noastră, zadarnică e și credința voastră” (1 Cor 15,14). Învierea Domnului este pârga și siguranța propriei noastre învieri. Dacă cei de atunci, din vremea lui Ponțiu Pilat, nu așteptau învierea lui Hristos, noi, cei de acum, privim înainte cu nădejde spre sfârșitul veacurilor, ceea ce-l face pe oricare creștin să mărturisească în Simbolul Credinței: „Aștept învierea morților”.

Așadar, iubiții mei, fruntea sus! Dacă ați dormitat, treziți-vă!; dacă ați greșit, îndreptați-vă!; dacă v-ați poticnit, ridicați-vă!; dacă v-ați îndoit, credeți!; dacă v-ați adumbrit, luminați-vă!

Fie-vă Sărbătorile pașnice și fericite!

Și nu-i uitați pe cei sărmani!

Al vostru de tot binele voitor și rugător către Domnul.

*Bucuria ospățului lăuntric*¹

Iubiții mei fii sufletești,

Hristos a înviat!

Intrați toți întru bucuria Domnului nostru; și cei dintâi și cei de după ei, primiți-vă răsplata! Bogații și săracii, împreună bucurați-vă! Cei ce v-ați înfrânat și cei ce v-ați lenevit, cinstiți această zi! Cei ce ați postit și cei ce n-ați postit, veseliți-vă astăzi! Masa este plină, ospătați-vă toți! Vițelul este mult, nimeni să nu iasă flămând! Gustați toți din ospățul credinței!; împărtășiți-vă din belșugul bunătății!

Cuvintele acestea le-ați mai auzit; nu sunt ale mele, ci ale Sfântului Ioan Gură de Aur, cel ce înfățișează sfânta și luminata sărbătoare a Paștilor ca pe un ospăț duhovnicesc; un ospăț universal, al tuturor creștinilor, indiferent de condiția fiecăruia; un ospăț pe care Dumnezeu, prin nemărginita Sa generozitate, ni-l îmbie tuturor în strălucita zi a învierii Fiului Său; un ospăț prin care Dumnezeu le oferă celor vrednici răsplată, iar celor nevrednici bunătate.

Vă mai amintiți de întoarcerea Fiului Risipitor? Tatăl său l-a primit cu bucurie și a poruncit să se pregătească, în cinstea sa, un mare ospăț, la care l-a poftit și pe fiul rămas acasă și devenit, dintr-odată, invidios pe mântuirea fratelui său (Lc 15,28). Ospățul acela nu era doar mâncare și băutură, ci, mai ales, simbolul iertării, al împăcării, al păcii, al momentului în care oamenii se regăsesc laolaltă în jurul aceleiași mese, față către față, ochi către ochi, inimă către inimă, speranță către speranță.

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 2000.

Aceasta pentru că ospățul nu este o masă obișnuită, la care oamenii se hrănesc. El are întotdeauna un caracter festiv, sărbătoresc, însoțind un eveniment important din viața familiei sau a societății: o naștere, o cununie, o aniversare, o comemorare, o vizită, o despărțire, o înmormântare, o pomenire a morților, un hram, o sfințire de biserică, o sărbătoare națională.

În Sfânta Scriptură, atât Vechiul, cât și Noul Testament ne oferă numeroase împrejurări în care ospățul era mai mult decât mâncare și băutură, el alcătuind cadrul unui eveniment deosebit. Astfel, patriarhul Avraam i-a ospătat pe cei trei călători la stejarul Mamvri, dar prin ei i s-a descoperit Sfânta Treime și tot prin ei a aflat că va fi strămoșul poporului ales (Fc 8). Iacob a avut o ceartă cu socrul său Laban, dar până la urmă au căzut la înțelegere și au pecetluit împăcarea printr-un ospăț (Fc 31,46). Domnul nostru Iisus a luat parte la ospățul de nuntă din Cana Galileii, dar acolo a săvârșit întâia Sa minune și tot acolo a binecuvântat Taina Căsătoriei (In 2,1-11). Poftit la masă în casa Martei și Mariei, surorile prietenului Său Lazăr, ne-a descoperit primatul duhului asupra materiei (Lc 10,38-42). Tot acolo, la un alt ospăț, a primit ofranda de mir a femeii păcătoase, prefigurându-și propria Sa înmormântare (In 12,1-8). Un prinos asemănător a primit, tot la un ospăț, în casa fariseului Simon (Lc 7,36), iar în casa altui fariseu a vindecat un bolnav de hidropică (Lc 14,1). În casa lui Zaheu vameșul S-a poftit singur, dar nu neapărat să mănânce și să bea, ci să arate că nu cei sănătoși au trebuință de doctor, ci cei bolnavi (Lc 19,1-10). Și dacă fariseii Îl învinuiau că stă la masă cu vameșii și cu păcătoșii (Mc 2,16), El o făcea într-adins, ca să arate că vindecarea sufletului nu se face cu bisturiul mustrării, ci cu balsamurile comuniunii. Iertând păcatele unuia și pe ale altuia, El se pregătea să le ia asupra-Și pe ale tuturor.

Iubiții mei fii sufletești,

Într-adevăr, la trei ani și jumătate după ce ieșise din Nazaret spre a-Și propovădui Evanghelia, Domnul Hristos a cunoscut că se apropie ceasul jertfei Sale. Dacă până atunci, în absolut toate împrejurările, Domnul participase la ospetele oferite de alții, avându-i alături pe ucenicii Săi, de data aceasta El este Cel care-i pofteste pe ucenici la un ospăț cu totul aparte, ospăț *care se va numi, în memoria veacurilor*, „Cina cea de Taină”. Această Cină a fost pregătită cu grijă, din vreme, și a avut loc în foisorul din casa unor prieteni apropiați, cu trei zile înainte de Paștile Iudeilor. Aici e bine să vă amintesc, iubiții mei, că Paștile Iudeilor era o sărbătoare legată de eliberarea acestora din robia Egiptului și că ea se alcătuia dintr-un ospăț: membrii fiecărei familii se înfruptau din mielul pascal, anume jertfit pentru această împrejurare. Prin Cina cea de Taină, Domnul a anticipat serbarea tradițională, arătând că de data aceasta – și pentru totdeauna –

Mielul de jertfă este El Însuși. Atunci, la Cină, a frânt pâinea și le-a dat-o ucenicilor Săi, zicând: „Luați, mâncați, acesta este Trupul Meu, cel ce se frânge pentru voi, spre iertarea păcatelor”. Atunci, după Cină, a luat paharul și l-a dat ucenicilor Săi, zicând: „Beți dintru acesta toți: Acesta este Sângele Meu, al Legii celei noi, carele pentru voi și pentru mulți se varsă, spre iertarea păcatelor”¹. E cât se poate de limpede că pâinea și vinul, reale ca hrană și simbol, deveneau acum o altă realitate, mult mai adevărată decât prima: Trupul mistic și Sângele mistic al lui Iisus Hristos, instituindu-se astfel Taina Euharistiei. Trupul ce se frânge și Sângele ce se varsă sunt ale Aceluia ce Se va sui, va pătimi și va muri pe cruce, împovărat cu păcatele noastre, ale tuturor, iertându-le astfel prin jertfa de Sine.

Ospățul acesta, al Cinei celei de Taină, avea să fie și ultimul. Încă de la început, Domnul le-a spus celor de față: „Cu dor am dorit să mănânc aceste Paști cu voi mai înainte ca Eu să pătimesc. Că vă spun Eu vouă că de acum nu le voi mai mânca până când se vor plini întru împărăția lui Dumnezeu” (Lc 22,15-16). Așadar, era masa de despărțire.

Într-adevăr, după învierea Sa din morți, Domnul nu S-a mai ospătat cu apostolii Săi. Cina din Emaus, oferită de ucenicii Luca și Cleopa, nu a avut loc; încă de la început, după ce Domnul a frânt pâinea și a fost astfel recunoscut de cei doi, El S-a făcut nevăzut (Lc 24). Fusese, pur și simplu, o Cină euharistică. Nici după aceea, când li S-a arătat ucenicilor Săi la Marea Tiberiadei, nu a avut loc un ospăț; pescuirea minunată, poruncită de El, nu a fost altceva decât semnul prin care ucenicii aveau să-L recunoască pe Iisus Cel înviat. Iar dacă a mâncat în fața lor a făcut-o spre a le dovedi că trupul Său, deși nu mai avea nevoie de mâncare, era un trup real, nu o închipuire (In 21,1-13).

Iubiții mei fii sufletești,

Dacă atunci, la Înviere – și nici după aceea –, nu s-a petrecut nici un fel de ospăț, de ce Sfântul Ioan Gură de Aur ne înfățișează Paștile ca pe un ospăț duhovnicesc?

Răspunsul constă în aceea că odată cu învierea Domnului ni s-a deschis împărăția lui Dumnezeu. Or, împărăția cerurilor a fost de mai multe ori asemănată, chiar de Domnul, cu un ospăț. Dar, vai, să nu-și imagineze cineva că viața viitoare a celor mântuiți ar fi cumva mâncare și băutură, o petrecere fără sfârșit; aceasta ar fi o mare necredință și o mare blasfemie. Se știe că un ospăț poate fi și de altă natură decât cea materială: o carte bună, un concert de muzică, o expoziție de artă pot alcătui adevărate festinuri spirituale, uneori atât de cuceritoare, încât cei ce se înfruptă din

1. Sinteză liturgică după Evangheliile sinoptice.

ele nici nu mai simt nevoia hranei propriu-zise. Platon, marele filosof al antichității grecești, a asemănat dialogul înțelepților cu un ospăț al minților luminate, ceea ce l-a făcut să-și intituleze una din cărțile sale *Banchetul*. Atunci, cum am gândi noi oare ospățul din împărăția lui Dumnezeu altfel decât un ospăț duhovnicesc?

Vă amintiți de parabola istorisită de Sfântul Evanghelist Matei? „Asemănatu-s-a împărăția cerurilor cu un împărat care i-a făcut nuntă fiului său. Și i-a poftit pe oaspeți, zicând: Iată, mi-am pregătit ospățul, juncii mei și cele îngrășate s-au înjunghiat și toate sunt gata. Veniți la nuntă!” (Mt 22,2-4).

O parabolă asemănătoare se află și în Evanghelia după Luca: un om a făcut cină mare și i-a poftit pe toți să vină la ospăț, dar unii n-au vrut. Spunând acestea, Domnul Iisus se identifică cu gazda și rostește o sentință: „Că vă spun Eu vouă: Nici unul din bărbații aceia care au fost chemați nu va gusta din cina Mea” (Lc 14,16-24).

De altfel, Domnul le va spune ucenicilor Săi la Cina cea de Taină: „Eu vă rânduiesc vouă împărăție așa cum Tatăl Meu mi-a rânduit-o Mie, ca să mâncați și să beți la masa Mea întru împărăția Mea” (Lc 22,29-30). Or, împărăția lui Dumnezeu are două dimensiuni: împărăția ce va să vină, la sfârșitul veacurilor, după Judecata de Apoi, și împărăția care a și venit și care se află, prin Biserica lui Hristos, înlăuntrul nostru (Lc 17,21). În virtutea acestui fapt, sfinții apostoli și primii creștini săvârșeau „Cina Domnului”, urmată de o agapă (1 Co 11,20), adică de o masă frățească, de obicei Duminică, adică în ziua învierii lui Hristos. Și dacă Domnul i-a poftit la Cina cea de Taină pe sfinții Săi ucenici și apostoli, El nu va înceta s-o facă și pentru noi toți, de-a lungul secolelor: „Iată, Eu stau la ușă și bat; de-Mi va auzi cineva glasul și va deschide ușa, voi intra la el și voi cina cu el și el cu Mine” (Ap 3,20). Așadar, iubiții mei, Domnul ne poate fi și gazdă, și oaspete; depinde de fiecare din noi să-I accepte invitația sau să-L invite. Poate fi ceva mai emoționant decât această dublă perspectivă pe care ne-o deschide Hristos? Poate fi ceva mai înălțător decât această conlucrare dintre Dumnezeu și om? Dar dacă ea este posibilă în istorie, în eternitate se restabilește sensul unic: „Fericiti cei chemați la cina de nuntă a Mielului” (Ap 19,9), ne făgăduiește Apocalipsa lui Ioan, referindu-se la uniunea perfectă și definitivă dintre Hristos și Biserica Sa. Până atunci însă, Biserica luptătoare înfruntă valurile istoriei, deseori amenințatoare, ca o corabie zgâlțâită de furtuni, dar sigură de sine, pentru că la cârma ei se află Însuși Iisus Hristos. Pe pământ, Biserica e anticamera împărăției cerurilor, cea care ne oferă, prin Sfintele Taine, ospețele duhovnicești ale marilor noastre bucurii.

Bucuria, iubiții mei, e un sentiment al ființei noastre lăuntrice, o lumină care ne năpădește inima și care, în cele mai multe cazuri, e vecină cu fericirea. Ea poate fi însoțită și de veselie, ca expresie văzută, revărsată în afară, a bucuriei. În concluzia celor Nouă Fericiri, Mântuitorul ne spune:

„Bucurați-vă și vă veseliți, căci plata voastră multă este în ceruri” (Mt 5,12). De ce vă spun acestea? Ca să înțelegeți deosebirea dintre bucurie și veselie. Dacă veselia e izvorâtă din bucurie, atunci ea e frumoasă, ziditoare, legitimă. Dar dacă veselia are alte cauze decât bucuria duhovnicească, ea nu poate fi decât o expresie a superficialității, necredinței și dezmățului. Ca rod al bucuriei, veselia e cumpătată și decentă; în afara acesteia, ea devine excesivă și nerușinată. În parabola nunții fiului de împărat, de care v-am pomenit mai sus, ni se spune că unii invitați au fost siliți să vină la ospăț, dar că unul din ei nu avea haină de nuntă, fapt pentru care împăratul l-a pedepsit. Se pune întrebarea: de ce să fie pedepsit, de vreme ce el fusese forțat să vină, pe nepregătite, adunat din drum, așa cum se găsea? Iubiții mei, haina de nuntă e un simbol al stării lui lăuntrice, pe care Împăratul-Dumnezeu i-a citit-o în suflet: ajuns la masă, el nu s-a făcut părtaș la bucuria obștească a nuntașilor, ci s-a mulțumit să mănânce bine și să bea bine, veselindu-se ca un simplu petrecăreț. Aceasta i-a fost vina, pentru aceasta și-a luat osânda.

Parabola, iubiții mei, se potrivește și zilelor noastre, când încă mai sunt destui creștini care cred că Paștile nu sunt altceva decât o masă îmbelșugată, bine gătită și bine stropită. Din fericire, există încă și destui creștini care cred și trăiesc după rânduială. Sunt absolut convinși că cei mai mulți care vă aflați acum în biserică, ascultând această scrisoare pastorală, v-ați pregătit și v-ați împărtășit de bucuria ospățului duhovnicesc al Sfintei Cuminecături, ceea ce vă îndreptățește să mergeți la casele voastre și să vă veseliți la ospățul bucatelor; aceasta cu atât mai mult cu cât, din mila și avutul vostru, v-ați îngrijit ca nici oamenii săraci să nu fie lipsiți de ospățul pascal. Vă încredințez că merticul pe care l-ați așezat astăzi pe masa sărmanilor vă va aștepta înmiit la ospățul împărăției cerurilor.

Mulțumindu-i Sfântului Ioan Gură de Aur pentru gândul cel bun de a vă vorbi astăzi pe marginea spuselor lui, vă doresc tuturor, din toată inima, Sărbători luminate, întru cea mai frumoasă mărturisire și confirmare pe care a cunoscut-o vreodată istoria omenirii: Hristos a înviat!

*Prezența în lume a lui Hristos cel Înviat*¹

Iubiții mei fii sufletești,

Hristos a înviat!

A trecut postul, au venit Paștile, ne bucurăm și ne veselim și prăznuim învierea lui Hristos cu gândul la propria noastră înviere.

Așa vom face an după an, generație după generație; Paștile vor veni și vor trece, noi ne vom petrece și ne vom împlini și vom îmbătrâni și vom adormi și ne vom odihni și vom aștepta și-n așteptare vom nădăjdui.

Și va veni o vreme când vremea se va poticni și când trâmbița va suna și vom învia și Domnul va veni și ne va judeca: Domnul în strai împărătesc, Domnul pe tron de aur, Domnul cu apostolii și sfinții, Domnul în constelații de îngeri, Domnul îmbrăcat în slava pe care o avusese la Tatăl mai înainte de a fi lumea (In 17,5), Domnul pe care istoria nu-L va cunoaște și nu-L va recunoaște, Domnul pe care noi înșine Îl vom cunoaște și-L vom recunoaște numai din slavă, din icoană și, uneori, din vedenie.

Domnul va face un semn și semnul ne va rândui, pe unii de-a dreapta, pe alții de-a stânga Sa. Și toți vom înțelege: buni și răi.

Și ne va spune celor de-a dreapta: „Veniți, binecuvântații Părintelui Meu, moșteniți împărăția cea pregătită vouă de la întemeierea lumii. Că am flămânzit și Mi-ați dat să mănânc, am însetat și Mi-ați dat să beau; străin am fost și M-ați primit; gol și M-ați îmbrăcat; bolnav și M-ați cercetat; în temniță am fost și ați venit la Mine” (Mt 25,34-36). Ne va spune și celor din stânga: „Duceți-vă de la Mine, blestemaților, în focul cel veșnic, care este gătit diavolului și îngerilor lui. Că am flămânzit și nu Mi-ați dat

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 2001.

să mănânc; am însetat și nu Mi-ați dat să beau; străin am fost și nu M-ați primit; gol, și nu M-ați îmbrăcat; bolnav și în temniță, și nu M-ați cercetat” (Mt 25,41-43).

Atunci se va petrece, pentru noi toți, nedumerirea, mirarea, uimirea, uluirea, marea buimăceală; cu ochii ținți la Domnul de pe tron, ni-L vom aminti pe Domnul din Scripturi și nu vom ști să-L fi văzut vreodată bolnav într-un spital sau închis într-o temniță sau neavând pe trup un strai ca lumea; și dacă uneori a fost flămând sau însetat sau călător întârziat, El niciodată nu Și-a întins mâna să cerșească. Unde să-L căutăm? Unde să-L găsim? Unde să-L identificăm pe măsura spuselor Lui? Și, cel puțin pentru o clipă, ni se va părea că măsura e strâmbă: pentru păcătoși, un iad nedrept; pentru cei buni, un rai nemeritat... Și ne vom dezmetici și vom cuteza și vom întreba; iar Domnul, de pe tronul slavei, ne va răspunde simplu, cu o simplitate tot atât de uluitoare: „Adevăr vă spun, întrucât ați făcut – sau nu ați făcut – unuia dintr-acești foarte mici frați ai Mei, Mie Mi-ați făcut – sau nu Mi-ați făcut”. Cuvintele se vor rosti ca o sentință a propriilor noastre fapte; ele sunt cele ce ne-au judecat; ele au ajuns la Tatăl, Tatăl i le-a spus Fiului, Fiul le-a auzit și, judecând, a făcut dreptate. Între El și faptele noastre nu mai poate fi decât rugăciunea mijlocitoare a Maicii Sale.

Iubiții mei fii sufletești,

De ce vi le spun pe toate acestea tocmai acum, în ziua de Paști? Pentru că, așa cum pomeneam la început, noi prăznuim învierea lui Hristos cu gândul la propria noastră înviere; o înviere în care credem, pe care o mărturisim și pe care o așteptăm de-a lungul veacurilor.

Atunci, la învierea cea de obște, toate se vor lămuri, dar nouă ne rămâne, acum, o întrebare: Cine sunt acești „frați foarte mici” ai Domnului? Căci nu e vorba de creștini în general, care pot deveni „frați” ai lui Hristos (vezi Rm 8,29), ci de niște „frați” nu numai „foarte mici”, dar cu care El, Domnul, Se identifică: „Cine l-a ajutat pe acest suferind, pe Mine M-a ajutat!”... Desigur, nu poate fi vorba de una și aceeași persoană – căci o persoană e unică –, ci de două persoane, dar în aceeași ipostază: aceea de suferință. E ca și cum Domnul S-ar ascunde în spatele sau în ființa unui suferind și așteaptă să-L identificăm, pentru ca noi să-L alinăm prin mijlocirea aceluia. Așadar, suferința e un semn prin care Dumnezeu poate fi identificat în om. Dar ce știm noi despre legătura dintre semn și Dumnezeu? Să încercăm o lămurire.

Din cei treizeci și trei de ani și jumătate cât a trăit Domnul pe pământ, în primii treizeci de ani El S-a ocultat pe Sine, trăind într-un adevărat anonim în orașelul Nazaret din Galileea; în afară de Sfânta Sa Maică, nimeni n-a știut cine era acest Iisus în realitate. La treizeci de ani iese în

lume și merge spre Iordan, laolaltă cu mulțimile. Atunci Dumnezeu-Tatăl îi spune lui Ioan Botezătorul că tânărul care va veni și se va boteza și peste care Duhul Se va pogori din cer, Acela este Cel ce trebuie să vină. Iisus intră în apă și Se botează, Duhul Sfânt vine asupra-I în chip de porumbel, Ioan vede semnul, își îndreaptă fața spre mulțime și-L descoperă pe Nou-Venit: „Iată Mielul lui Dumnezeu, Cel Ce ridică păcatul lumii!” (In 1,29 și contextul). De acum, Iisus va fi cunoscut și recunoscut după chipul Său, așa cum ni S-a păstrat și nouă în icoană. În următorii trei ani și jumătate, Domnul nu-Și va părăsi niciodată înfățișarea omenească, cu o singură excepție: momentul schimbării la față, dar și atunci în prezența a numai trei dintre ucenicii Săi și sub pecetea tainei: ei nu vor spune nimănui ceea ce văzuseră – adică înfățișarea dumnezeiască a lui Iisus – decât după învierea Acestuia.

Iată însă, iubii mei, că îndată după înviere Domnul Se ocultează uneori, ascunzându-Și înfățișarea în spatele semnului; mai precis, punând semnul să meargă înaintea chipului.

În lumina zorilor, Maria Magdalena e prima ființă care Îl întâlnește pe Iisus Cel înviat, dar nu-L recunoaște, crezând că e grădinarul; e nevoie ca Iisus să emită un semn, adică s-o cheme pe nume, pentru ca ea să-L recunoască și să I se închine (In 20,14-18).

În aceeași zi, în lumina asfințitului, ucenicii Luca și Cleopa vin de la țarină îndreptându-se spre satul lor, Emaus, abătuți și triști. Li se alătură un „drumeț” care le vorbește despre ceea ce îi doare: Fiul Omului, Care a trebuit să moară pentru ca să învie. Ajunși în dreptul casei, ei Îl poftesc la cină, El primește, Se așază la masă, ia pâinea și o frânge; ei recunosc semnul euharistic de la Cina cea de Taină, își dau seama că „străinul” e Iisus, dar în aceeași clipă El se face nevăzut. Cum de nu-L recunoscuseră pe drum? Ne-o spune evanghelistul: „ochii lor erau ținuți să nu-L cunoască” (Lc 24,13-35; Mc 16,12-13).

După mai multe zile, șapte dintre ucenici, care își reluaseră meseria de pescari, se întorceau dimineața din largul mării, după o noapte de trudă zadarnică. Un „străin” îi întâmpină de pe țărm și-i întreabă dacă au ceva de mâncare. Ei răspund că n-au izbutit să prindă nimic, El îi îndeamnă să arunce mreaja în partea dreaptă, ei o aruncă, o scot plină de pește, Ioan recunoaște în aceasta semnul pescuirii minunate pe care ei, ucenicii, o mai trăiseră o dată (Lc 5,4-28) și exclamă: „Domnul este!”. Așadar, în spatele semnului se află Iisus. Ucenicii se reped la el, pe țărm, dar văd că „străinul” Care le ceruse de mâncare frigea pește pe jăratec, având alături și pâine; înseamnă că, de fapt, El era gazda. Ajuns aici, Evanghelistul Ioan ne relatează un fapt extraordinar: în timp ce prânzeau, „nici unul dintre ucenici nu îndrăznește să-L întrebe: Cine ești Tu?, știind că este Domnul” (In 21,1-14). Această superbă ambiguitate e menită să ne arate că, deși ucenicii încă nu erau în stare să-I deslușească chipul, nu se îndoiau de

prezența reală a lui Iisus ; ceea ce înseamnă că, cel puțin în această situație, semnul e mai puternic decât înfățișarea, credința e mai puternică decât experiența ; de altfel, între cei șapte se afla și Toma !

După alte câteva zile, Domnul Își adună ucenicii pe un munte ; acolo le dă ultimele porunci, acolo îi binecuvintează și de acolo Se înalță la cer, dar nu înainte de a le spune un lucru esențial : „Și iată, Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului” (Mt 28,20). Nu e o făgăduință, ci atestarea unui fapt ; nu spune : „voi fi cu voi”, ci : „sunt cu voi” ; înălțarea e o despărțire și nu e o despărțire : Iisus Se întoarce la Tatăl de la Care plecase, dar rămâne cu oamenii pentru care venise ; El, același, ieri și azi și în veci.

Iubiții mei fii sufletești,

În ce anume fel se află Domnul cu noi ? Știm cu certitudine că El e prezent în rugăciunea curată, puternică și fierbinte, în experiența mistică și, mai presus de toate, în actul liturgic care se cheamă Euharistie, când ni Se dăruiește, întreg și real, spre sfințire și luminare.

Iată însă că la Judecata din Urmă vom afla că printre noi a existat și un Iisus pe Care nu L-am văzut, pe Care nu L-am bănuț, pe Care nu L-am recunoscut, un Iisus anonim, tăinuit în spatele unui semn ce se cheamă suferința umană. Atunci, la Judecată, Îl vom privi pe Iisus Împăratul, pe tronul slavei Sale, dar El ne va întreba dacă în viața noastră am recunoscut vreodată un Iisus flămând, un Iisus însetat, un Iisus în zdrențe, tremurând de frig, un Iisus înnoptat la o poartă care nu I se deschide, un Iisus gemându-Și durerea pe un pat de spital, un Iisus singuratic în spatele unor gratii, un Iisus schilod sau paralytic sau orb sau gârbov sau lepros, un Iisus ca oricare din miile de betegi pe care-i vindecase, un Iisus împovărat de bătrânețe sau un Iisus Care ne imploră prin ochii unui copil de pripas. Atunci vom fi întrebați și ne vom uita în urmă, în propriile noastre vieți, și vom ști sau nu vom ști dacă am întâlnit și un alt Iisus decât pe Cel din apa Botezului sau din Rugăciune sau din Extaz sau din Cuminecătură, un Iisus care Se descoperă nu numai prin revelație, ci și prin ocultare. Da, iubiții mei, Iisus este Cel care stă în fața ușii tale și bate, dar și Cel care stă în spatele ușii Sale și așteaptă să-ți deschidă. El a venit să-l caute și să-l mântuiască pe cel pierdut, dar îl și așteaptă pe cel pierdut să-L caute și să-I ceară mântuirea. Credeți oare că Dumnezeu există doar pentru cei ce stau cu mâinile-n sân ? Nu, dragii mei, roua cerului nu va străluci decât pe florile care și-au deschis cupa ca s-o primească ! Mergi și caută-L și găsește-L pe Iisus prin fapta ta cea bună, care nu e altceva decât întruparea iubirii tale de Dumnezeu prin aproapele !

Îndemnul acesta e mai necesar acum decât oricând, într-o țară bântuită de criză economică și morală, de sărăcie, mizerie, dezgust, disperare și

violență. Zilnic descoperim că în societatea noastră există copii orfani, copii fără identitate, copii abandonati în spitale, în șanțuri sau în lăzi de gunoi, copii maltratați de propriii lor părinți, copii pe care groaza i-a alungat de-acasă, copii răătăcitori pe stradă sau adăpostiți prin canale, pândiți de abuzuri și vicii precoce, copii hămesiți, copii cu ochii triști și suflete pustii. Toți aceștia au nevoie de ajutorul nostru. Fiecare din noi poate și trebuie s-o facă, fie direct, fie prin Biserică, fie prin asociațiile de profil și demne de încredere. Guvernul a elaborat un vast program de asistență maternală, asigurând și fondurile necesare; Biserica s-a oferit să participe prin servicii și cadre specializate. Se pune la cale un parteneriat fructuos, în care responsabilitatea, cinstea, devotamentul și dăruirea să se constituie în principii de neclintit. Arhiepiscopia noastră are la dispoziție Sectorul Misionar-Social, Asociația „Christiana”, Societatea Femeilor Ortodoxe, ASCOR-ul și echipe de voluntari. Fiecare din noi se poate implica în această mișcare duhovnicească, chiar acum, de Paști, începând cu o simplă făgăduință intimă față de sine și față de Dumnezeu, că va încerca să descopere și să-și apropie unul din miile de Iisusi anonimi care trăiesc și suferă printre noi.

Trăind bucuria învierii lui Hristos, fiecare își poate anticipa și arvuni bucuria propriei sale învieri, când la picioarele Împăratului va aduce pe unul din frații foarte mici ai Acestuia și va spune:

— Doamne, nu știu cât m-am rugat, nu știu cât am postit, nu știu cât am privegheat, nu mai știu de câte ori m-am cuminecat, dar am izbutit să-i redau acestui copil limpezimea ochilor și surâsul buzelor.

Atunci Împăratul, cu ochii limpezi de bunătate, îți va surâde și-ți va binecuvânta învierea.

*Curățirea ființei noastre lăuntrice*¹

Iubiții mei fii sufletești,

Hristos a înviat!

„Să ne curățim simțirile și să-L vedem pe Hristos strălucind cu neapropiata lumină a învierii.” Așa sună unul din imnurile ce se cântă la utrenia Paștilor, prin care noi ne îndemnăm pe noi înșine să ne pregătim pentru o experiență duhovnicească fără seamăn: aceea de a vedea „lumina cea neapropiată” a învierii Domnului. Iată așadar tema pe care mi-am propus-o pentru această nouă Scrisoare Pastorală.

Mai întâi însă trebuie să vă spun că, în limba noastră liturgică, „lumina cea neapropiată” este expresia prin care înțelegem lumina inaccesibilă – sau greu accesibilă – a lui Dumnezeu, aceea de care văzul – chiar duhovnicesc – al omului nu se poate apropia cu ușurință. Dacă ochiul fizic al omului nu se poate uita direct în soare fără să orbească (deși lumina acestuia ajunge pe pământ împlânzită de filtrele straturilor atmosferice), cu atât mai puțin poate creatura să se apropie de esența Creatorului, adică de strălucirea Lui.

Ca Fiu al lui Dumnezeu, Iisus Hristos este și El „Lumina lumii”, așa cum singur S-a definit pe Sine, cu voce răspicată, de mai multe ori (In 8,12; 9,5; 12,46). Cu toate acestea, prin întrupare, El a luat chipul omului smerit, renunțând la lăuntrica strălucire a slavei Sale, cu o singură excepție: schimbarea la față, pe muntele Tabor, când cei trei ucenici ai Săi, singurii martori ai evenimentului, au căzut cu fețele la pământ de îndată ce „neapropiata lumină” i-a năpădit, iar vocea Tatălui le-a grăit dintr-un „nor luminos”

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 2002.

(Mt 17,1-9; Mc 9,2-8; Lc 9,28-36). Aceasta a fost înainte de înviere. Dar și după înviere s-a petrecut la fel: Domnul, deși cu trupul transfigurat, îndumnezeit, nu Și-a folosit slava spre a-i convinge pe oameni că Se sculase din morți, ci mai degrabă Și-a folosit omenitatea: a mers ca un călător pe drumul spre Emaus (Lc 24,13-35), l-a îndemnat pe Toma să-I pipăie rănila (In 20,27), a mâncat cu ucenicii pe țarm (In 21,9-13). Așadar, mai mult omeneste S-a purtat, cu o singură excepție: pe drumul Damascului, când i S-a arătat lui Saul dintr-o lumină atât de strălucitoare, „neapropiată”, încât acela, nefiind în stare s-o suferă, a orbit. Și dacă din lumină s-a auzit glasul Domnului: „Eu sunt Iisus, Cel pe care tu Îl prigonești” (FA 9,5), aceasta a fost pentru ca Saul să priceapă că, prigonindu-L pe Iisus, adulmecându-L, urmărindu-L, de fapt, fără s-o știe, Îl căuta; și dacă L-a căutat, L-a aflat. Acesta a fost momentul când prigonitorul Saul avea să devină Apostolul Pavel.

Între aceste două momente – schimbarea la față și arătarea pe drumul Damascului – s-a petrecut învierea. Or, învierea, ca fapt real, petrecut în intimitatea mormântului, nu a avut martori. Mulți L-au văzut pe Iisus Cel înviat, dar nimeni nu L-a văzut înviind. Știm doar că trupul, transfigurându-și materia și părăsindu-și, ca un abur, giulgiurile, a ieșit din mormânt prin pereții acestuia, așa cum va intra, în seara aceleiași zile, prin pereții odăii unde se aflau apostolii. Și mai trebuie să credem că acolo, în intimitatea mormântului, a avut loc o explozie de lumină, a dumnezeirii care Se pogorâse de pe cruce, intrase în groapă și se pogora, biruitoare, la iad. Aceasta e lumina învierii, pe care cântarea bisericească o numește „neapropiată”, adică inaccesibilă ochiului omenesc în condiții obișnuite.

Cu toate acestea, îndemnul cântării e cât se poate de limpede: „...să-L vedem pe Hristos strălucind cu neapropiata lumină a învierii”. Cu alte cuvinte, la lumina la care nu au avut acces contemporanii învierii putem avea acces noi, cei de astăzi. Putem avea, dar cum? Curățindu-ne simțirile.

Iubiții mei fii sufletești,

Curățenia corpului, a locuinței și a mediului înconjurător e una din trebuințele elementare ale omului, iar importanța ei este subliniată și de faptul că Vechiul Testament îi acordă o atenție cu totul aparte. Legea lui Moise face din ea un ritual obligatoriu. În același timp, ea are și o altă dimensiune: curățenia fizică trebuie însoțită, neapărat, de curăția morală. Dacă cea fizică depinde numai de om, cea morală depinde, în egală măsură, de om și de Dumnezeu, prin armonioasă conlucrare; dacă omul o vrea și o cere, Dumnezeu i-o acordă. Amintiți-vă doar de Psalmul 50, prin care David I se roagă Domnului: „Spală-mă-ntru totul de fărâdelegea mea, și de păcatul meu mă curățește” (Ps 50,2). Aceasta pentru că păcatul este acela care, după gravitatea lui, întinează, murdărește sau spurcă ființa omului.

Cu toate acestea, iudeii din clasa politico-religioasă a fariseilor și cărturarilor s-au îndepărtat din ce în ce mai mult de sensul spiritual al curăției, înlocuindu-l cu cel material. Așa se face că în vremea Mântuitorului ajunseseră la un formalism extrem, îngrijindu-se doar de latura exterioară, văzută, a actului ritual, atenți și cărtitori la orice abatere. Ei nu uitau niciodată să-și spele mâinile înainte de masă (ceea ce, desigur, nu era deloc rău), dar uitaseră cu desăvârșire că și sufletul se cerea curățit, cel puțin din când în când (ceea ce, desigur, ar fi fost cu mult mai bine). Iată de ce Mântuitorul nu le-a cruțat ipocrizia și i-a mustrat cu vorbe aspre: „Vai vouă, cărturari și farisei fățarnici!, că voi curățiți partea din afară a paharului și a blidului, dar înlăuntru ele sunt pline de răpire și de ne-nfrânare. Fariseu orb, curăță-ntâi partea dinlăuntru a paharului și a blidului, pentru ca și cea din afară să fie curată. Vai vouă, cărturari și farisei fățarnici, că semănați cu mormintele văruite, care se arată frumoase pe dinafară, dar înlăuntru sunt pline de oase de morți și de toată necurăția. Așa și voi, pe dinafară vă arătați drepti oamenilor, dar pe dinlăuntru sunteți plini de fățarnicie și fărădelege” (Mt 23,25-28). În aceeași împrejurare, Domnul spunea, mai direct și mai lămuritor, că nu ceea ce intră în gură îl spurcă pe om (adică mâncarea, care nu e altceva decât un aliment care trece prin corp, hrănește și iese netrebnic), ci ceea ce iese din gură (adică „din lăuntru, din inima oamenilor”); de acolo „ies cugetele rele, desfrânările, hoțiile, omorurile, adulterul, lăcomiile, vicleniile, înșelăciunea, nerușinarea, invidia, desfrânarea, trufia, ușurătatea; toate relele acestea ies din lăuntru, și ele îl spurcă pe om” (Mc 7,21-23). Așadar, alimentul care a intrat în gură a lucrat înlăuntru, iar afară nu mai înseamnă nimic; dimpotrivă, răul care iese din gură a izvorât din inimă spurcată, iar afară lucrează și-i spurcă și pe alții. Sfântul Apostol Pavel îi spune lui Tit: „Toate sunt curate pentru cei curați. Dar pentru cei întinați și necredincioși nimic nu e curat; dimpotrivă, lor li s-au întinat și mintea, și conștiința” (Tit 1,15).

Dar, iubiții mei, dacă ne gândim bine, nici un om de pe lumea aceasta nu-i cu desăvârșire curat. Iată ce spune psalmistul: „Întru fărădelegi m-am zămislit și în păcate m-a născut maica mea” (Ps 50,5). Omul vine pe lume cu păcatul moștenit de la Adam, se curăță prin Botez, dar după aceea păcătuiește din nou, repetat, mai mult sau mai puțin, ceea ce-l făcea pe același Psalmist să exclame cu amărăciune: „Toți s-au abătut, împreună netrebnici s-au făcut, nu-i nimeni care să facă binele, nu, nici măcar unul nu este!” (Ps 13,3). Însuși marele Pavel se plângea că instinctul păcătos al omului e atât de puternic și dominant, încât deseori paralizează voința; „căci nu fac binele pe care-l vreau – zice el –, ci răul pe care nu-l vreau, pe acela îl săvârșesc” (Rm 7,19). Tot el însă adaugă: „Iar dacă fac ceea ce nu vreau, nu eu fac aceasta, ci păcatul care locuiește în mine” (Rm 7,20).

Cu toate acestea, iubiții mei, dacă diavolul a inventat păcatul, Dumnezeu îi opune iertarea; iar aceasta s-a obținut mai întâi prin jertfa lui Iisus, pentru toți oamenii, și se dobândește de fiecare-n parte prin pocăință.

„Sângele lui Hristos” le spune Pavel Evreilor, „cel ce fără prihană prin veșnic Duh I s-a adus lui Dumnezeu, acela va curăți conștiința voastră de faptele cele moarte, ca să-I slujiți Dumnezeului-Celui-Viu” (Evr 9,14). Așadar, dacă în vremea Vechiului Testament se aduceau jertfe de purificare prin sacrificarea unor animale cu al căror sânge se stropeau oamenii, adevărata purificare s-a făcut, o dată pentru totdeauna, prin sângele lui Iisus Hristos, „Cel ce pe Sine S-a dat pentru noi ca să ne răscumpere din toată fărădelegea și să-Și curățească Sieși popor ales, râvnitor de fapte bune” (Tit 2,14).

Dar pentru ca jertfa lui Hristos să devină lucrătoare în fiecare om, e necesar ca fiecare om să și-o împrăție prin credință și s-o evalueze prin fapte. Pentru aceasta însă e nevoie de efort. Să ne imaginăm că un om locuiește în odaia lui și că fereastră camerei e murdară pe ambele fețe, cu straturi de impurități depuse pe geam. Dumnezeu aruncă ploaie pe cea din afară, o spală și apoi o usucă cu razele soarelui. Dar dacă omul nu va curăți geamul și pe dinlăuntru, atunci fereastră va continua să rămână doar un penibil decor într-o cameră întunecoasă; dacă însă el va da dovadă de voință, hărnicie, efort și interes pentru propria sa viață, o va curăți cum știe el mai bine, iar lumina de afară va năpădi odaia. În acest fel, jertfa lui Iisus, urmată de lumina învierii, devine operantă și aici. E ceea ce spune și Sfântul Evanghelist Ioan în prima sa Epistolă: „Dacă umblăm întru lumină, așa cum [Dumnezeu] Însuși este lumină, atunci avem părtășie unul cu altul, și sângele lui Iisus, Fiul Său, ne curățește pe noi de tot păcatul” (1 In 1,7).

Și acum, iubiții mei, să ne întoarcem la cântarea pascală cu care am început: „Să ne curățim simțirile și să-L vedem pe Hristos strălucind...”. Aici însă nu e vorba de curățirea simțurilor, ci de mult mai mult. Curățirea simțurilor înseamnă purificarea simțurilor, a sentimentelor, a gândurilor, a cugetelor, a amintirilor, a intențiilor, a proiectelor, a relațiilor cu semenii. Este ceea ce recomandă și poruncește Sfântul Apostol Pavel în una din Epistolele sale: „Să ne curățim de toată întinarea trupului și a duhului, desăvârșind sfințenia în frica de Dumnezeu” (2 Co 7,1). În altă epistolă devine și mai lămurit, folosind aluatul ca metaforă pentru coca ce înăcrește dospitura, stricându-i puritatea și dulceața. Le spune el creștinilor din Corint: „Curățiți-vă de aluatul cel vechi, ca să fiți frământătură nouă [...], căci Hristos, Paștile nostru, S-a jertfit pentru noi. De aceea să prăznuim nu cu aluatul cel vechi, nici cu aluatul răutății și al viclesugului, ci cu azimile curăției și ale adevărului” (1 Co 5,7-8).

Dar ne vom întreba: cum putem să ne curățim simțirile?

Mai întâi prin rugăciune, pentru ca acolo unde s-a înmulțit păcatul omului să prisosească harul lui Dumnezeu (cf. Rm 5,20). Însuși psalmistul David se ruga în acest fel: „Inimă curată zidește întru mine, Dumnezeule!” (Ps 50,10). Într-o rugăciune de dimineață către Mântuitorul Hristos cerem: „Sufletele noastre [Doamne] le sfințește, cugetele îndreptează-le, gândurile curățește-le și ne izbăvește pe noi de tot necazul cel din rele și durere”. Iar după Sfântul Efrem Sirul, creștinul se roagă astfel: „Doamne și Stăpânul

vieții mele [...], duhul curăției, al gândului smerit, al răbdării și al dragostei dăruiește-mi-l mie, robului tău!”. Această rugăciune se spune în timpul Postului Mare.

În al doilea rând, prin cercetarea cugetului și mărturisirea păcatelor, adică prin Taina Spovedaniei. La aceasta ne îndeamnă nu numai Sfântul Apostol Iacob (*cf.* Iac 5,14-16), ci și Sfântul Evanghelist Ioan: „Dacă ne mărturisim păcatele, credincios este El [Dumnezeu] și drept ca să ne ierte păcatele și să ne curățească de toată nedreptatea” (1 In 1,9).

În al treilea rând, prin iubire sinceră față de aproapele, așa cum ne poruncește Sfântul Apostol Petru: „Avându-vă voi sufletele curățite prin aceea că vă supuneți adevărului spre nefățarnică iubire de frați, din toată inima cu ardoare iubiți-vă unii pe alții” (1 Ptr 1,22). Dar iubirea față de aproapele este autentică și întreagă numai dacă devine lucrătoare, dacă sentimentul se convertește în faptă bună, o faptă bună care, la rândul ei, se mai cheamă și milostenie. Cu privire la aceasta, Sfântul Apostol Iacob intervine astfel: „Cucernicia curată și neîntinată înaintea lui Dumnezeu-și-Tatăl este aceasta: să-i cercetezi pe orfani și pe văduve în necazul lor și să te păzești pe tine nepătat din partea lumii” (Iac 1,27).

Iată deci cum se poate ajunge la curățirea simțirilor și, prin aceasta, la imensa bucurie de a-L vedea pe Hristos strălucind cu neapropiata lumină a învierii; și nu numai pe El, acum, în Sărbătoare, ci și pe Tatăl Său, atunci, în veșnicie: „Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu” (Mt 5,8).

Iubiții mei fii sufletești,

Veți spune, poate, că această temă, a curățirii simțirilor, ar fi fost mai nimerită la începutul Postului decât acum, în miezul Praznicului.

Las la o parte că imnul pe care mi-am construit această Scrisoare se află printre cântările Paștilor; vă voi spune că m-am gândit la ceva mai mult: purificarea ființei noastre lăuntrice trebuie să fie un proces continuu, iar nu unul de circumstanță. Aceasta pentru că și procesul de întinare a spiritului e unul continuu, de fiecare zi, inclusiv aceea a Paștilor.

Există întinarea lăuntrică a omului rău din fire, primitiv, needucat, pervertit, gata să mintă, să fure, să ucidă, să se desfrâneze, să se îmbogățească pe seama altora, să-l asuprească și despoaie pe cel sărac și neputincios, să nu se dea în lături de la nici o nelegiuire. Inima lui – cum spune Mântuitorul – e un izvor al răului care lucrează în afară și-i lovește pe cei buni. Așadar, dacă el e călăul, cei care-i suferă loviturile sunt victime. La aceste victime m-am gândit, care pot fi oricare din noi, oriunde și oricând.

Există în lume o îngrijorare crescândă asupra repeziciunii cu care ne sunt otrăvite pământul, apa și aerul. Nu e un secret pentru nimeni că uriașele defrișări ale pădurilor – în special ale celor tropicale –, giganticele

deversări de reziduuri toxice în apele fluviilor și mărilor, neconținutele fumegări ale noxelor industriale în toate straturile atmosferei – inclusiv în cel de ozon – reprezintă o amenințare crescândă la adresa sănătății și vieții omenirii. Fenomenul se cheamă poluare, iar combaterea lui stă pe umerii mișcărilor ecologiste, deseori neputincioase în fața vidurilor legislative și a lăcomiei pecuniare.

Din nefericire, în paralel cu poluarea naturii se desfășoară și o uriașă campanie de poluare a spiritului. Profitând abuziv de toleranța democratică, viciind noțiunea de libertate și folosind-o ca adăpost al corupției și abjecției, o mulțime de agenți ai răului pătrund insidios în conștiințele tinerilor, adolescenților, puberilor și chiar în acelea ale copiilor, colportând o mare varietate de materiale poluante, pe cât de atrăgătoare, pe atât de nocive. În școli își fac apariția și se dezvoltă lenea, indecența, fumatul, alcoolismul, viciile precoce și, mai nou, consumul de droguri. Sub masca unor programe educaționale se promovează libertinajul, care, la rândul său, anulează instinctul matern și duce la disoluția conceptului de familie. Reclama nerușinată se răsfăță în paginile unor ziare de mare tiraj, în timp ce o seamă de reviste cultivă deriziunea mitocănească și asasinatul moral. Televiziunea, mass-media cu cel mai mare impact asupra populației, a devenit principalul agent prin care se inoculează apetitul pentru violență, sălbăcie, vulgaritate și umor de cea mai joasă speță. De pretutindeni, mintea și inima omului sunt supuse unui continuu bombardament al răului deghizat, atât de persistent încât, în cele mai multe cazuri, sfârșește prin a deveni o a doua natură. Toate acestea, în numele drepturilor omului și al libertății de exprimare!

E vremea ca și pentru noi, ortodocșii, abordarea acestor triste realități să nu mai fie un tabu, nici chiar în ziua de Paști! Vă adresez această Pastorală tocmai pentru că v-ați pregătit pentru Marele Praznic prin rugăciune, post, spovedanie și milostenie. V-ați curățit simțirile și, iată, trăiți bucuria de a-L vedea pe Hristos strălucind. Dar Paștile trec repede, vă duceți acasă și veți fi întâmpinați de neostoita canonadă a poluării spirituale. Rețineți însă un fapt esențial: dacă agresorul are dreptul de a ataca, și tu, cel agresat, ai dreptul să te aperi: nu mergând spre el, ci tăindu-i lui calea către tine. Al tău e banul cu care cumperi ziarul, în mână ta e butonul televizorului, al tău e copilul de la școală și al tău e dreptul de a vorbi în sfatul părinților. Apără-te cuviincios, dar cu fermitate. Adu-ți aminte de tinerii din Decembrie '89 în fața celor ce încă mai erau de partea dictaturii: „Voi cu arme, noi cu flori!”. Și au învins florile. Citește în Apocalipsă lupta dintre Fiară și Miel: învingător va fi Mielul. Și pune la inimă îndemnul Sfântului Apostol Iacob, pe care l-am citat mai sus: „Să te păzești pe tine neîntinat din partea lumii”. Așa te vei apăra pe tine, îți vei apăra copiii și neamul care te-a zămislit.

Și acum, dintru curăția inimilor noastre și întru lumina strălucirii dumnezeiești: Hristos a înviat!

Lumina cea neapropiată a Învierii¹

Iubiții mei fii sufletești,

[Hristos a înviat!]

Și totuși, nu cu această salutare, „Hristos a înviat!”, se deschide sărbătoarea Sfintelor Paști, ci cu o chemare pe care cu toții o cunoașteți bine. Cu puțin înainte de miezul nopții, toate luminile din biserică se sting și, pe câteva momente, totul e cufundat în tăcere și întuneric, ca în haosul primordial – cel de dinainte de facerea lumii –, când Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor și aștepta cea dintâi poruncă a Creatorului: „Să fie lumină!” (Fc 1,3). Nimic nu lucește în biserică, în afară de flacăra mărunță a unei candelă din sfântul altar, pe sfânta masă; la rândul ei, sfânta masă e așternută cu sfântul epitaf – cel în fața căruia ați cântat prohodul vineri seara, care a fost purtat împrejurul bisericii și care nu e altceva decât simbolul mormântului Domnului –, în timp ce plâpânda flacăra a candelă simbolizează lumina învierii Sale. La ora Zero, preotul aprinde din ea o făclie, iese în ușile împărătești și cheamă cu voce înaltă: „Veniți de primiți lumină!”.

Fiecare credincios a venit la Înviere cu o lumânare în mână. Cei ce sunt mai aproape de preot și le aprind din făclia acestuia; cei mai de departe și le aprind de la cei mai apropiați, și tot așa, din om în om, până la marginile adunării. În numai câteva minute, întunericul s-a risipit, credincioșii se revarsă din biserică asemenea unui râu sclipitor, un râu care, lățindu-se prin cei ce așteaptă afară, devine o mare de lumină, în apele căreia parcă se răsfrâng stelele cerului. Totul a pornit de la minuscula

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 2003.

flăcăruie a candelii din altar (iar nu de la o alta, aprinsă cu amnarul de un oarecine). Totul se alcătuieste ca o prefigurare a împărăției lui Dumnezeu, așa cum o cunoaștem din parabola grăuntelui de muștar: din cea mai mică sămânță de legumă a crescut un pom al păsărilor cerului (Mt 13,31-32). Tot astfel, din obscura peșteră a Betleemului s-a lășit pe tot pământul lumina lui Hristos, Cel ce mai înainte de toți vecii S-a născut din Tatăl ca „lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat”. Prin toate acestea, dragii mei, oare nu sunt Paștile o sărbătoare, prin excelență, a Luminii și luminilor?

Iubiții mei fii sufletești,

Una din cântările Învierii sună așa: „Să ne curățim simțirile și să-L vedem pe Hristos strălucind cu neapropiata lumină a învierii”¹. Vreau să precizez că textul acesta este opera Sfântului Ioan Damaschin și că, prin urmare, constituie un izvor al credinței noastre ortodoxe.

Există în această cântare o expresie rară, pe care autorul a preluat-o din Noul Testament, și anume din Întâia Epistolă a Sfântului Apostol Pavel către Timotei; vorbind despre Dumnezeu-Tatăl, Apostolul afirmă că Acesta „locuiește întru lumină neapropiată” (1 Tim 6,16). Expresia se află numai aici, în Sfânta Scriptură; o traducere foarte exactă ar fi „lumină inaccesibilă”, adică aceea la care omul nu are nici o cale deschisă, la care el nu poate ajunge. Așadar, pe de o parte, Sfântul Pavel o raportează la Dumnezeu-Tatăl, iar, pe de alta, Sfântul Ioan Damaschin o pune în relație cu Dumnezeu-Fiul în persoana lui Iisus Hristos Cel înviat din morți. Îmi propun ca, în cele ce urmează, să vă vorbesc despre această „lumină neapropiată” ca dar al lui Dumnezeu față de noi, oamenii.

Pentru aceasta mă voi întoarce la prima zi a creației, când a zis Dumnezeu: „Să fie lumină!” și când, într-adevăr, „a fost lumină”. Această lumină însă nu era de natură materială, întrucât soarele, luna și ceilalți luminători de pe cer au fost creați de abia în ziua a patra. Deoarece știm că „Dumnezeu este lumină” (1 In 1,5), aceea nu era altceva decât lumina necreată care până atunci se afla în stare latentă și pe care Dumnezeu, într-o singură secundă, a activat-o prin cuvânt, poruncindu-i să inunde întunericul primordial. Prin această lumină spirituală a instituit Dumnezeu mediul în care avea să-l facă pe om ca singura ființă spirituală a universului, dar, în același timp, și mediul împărăției cerurilor, de după sfârșitul veacurilor, pregătită oamenilor încă de la început, „de la întemeierea lumii” (Mt 25,34), și hărăzită celor mântuiți prin Iisus Hristos.

Din aceasta însă trebuie să înțelegem că și întunericul primordial era tot de natură spirituală. Lumina necreată l-a inundat și l-a copleșit, dar nu

1. Din Cântarea întâi.

l-a nimicit. El va continua să existe și va deveni mediul nu numai al diavolului, ci și al slujitorilor săi, adică al oamenilor care s-au făcut robi ai păcatului. Această coexistență a luminii și întunericului face parte din rânduiala lui Dumnezeu; ele însă nu sunt supuse unor mișcări ritmice, ca acelea ale zilelor și nopților naturale; în ordinea spirituală, întunericul nu e absența luminii, ci refuzul deliberat al diavolului și al omului de a o accepta; e ca și cum cineva ar sta în plină amiază, dar s-a legat la ochi: lumina soarelui există, îl învăluie, dar în om e întuneric. Între ele e o luptă permanentă – în fond, lupta dintre bine și rău; întunericul e agresiv și tinde să cuprindă lumina, dar aceasta, ca dar al lui Dumnezeu și, mai ales, ca lucrare a lui Iisus Hristos, îl înfruntă și-l covârșește. Importantă însă este și voința omului ca expresie a libertății de a alege între bine și rău. Dacă el optează pentru rău, sufletul i se înnegurează și se întunecă. Iată ce spune, în acest sens, Mântuitorul: „Luminătorul trupului este ochiul; deci, dacă ochiul tău e curat, tot trupul tău va fi luminat; dar dacă ochiul tău e rău, tot trupul tău va fi întunecat. Deci, dacă lumina care se află-n tine e întuneric, cu cât mai mult întunericul!” (Mt 6,22-23). În această luptă există situații în care omul se înșală pe sine însuși și începe să creadă că răul din el e ceva bun. Este cam ceea ce se întâmplă și-n zilele noastre de confuzie și dezmăț, când totul parcă se întoarce pe dos: minciuna devine adevăr, strâmbătatea devine dreptate, păcatul devine virtute, locul lui Dumnezeu îl ocupă banul, lăcomia și crima; chiar și Dumnezeu e aruncat în ceață: dreapta credință e taxată drept înapoiere, înțepenire și obscurantism, în timp ce ereziile și mișcările sectare, agresive ca și întunericul din ele, se pretind a fi credința cea dreaptă. Dintr-o asemenea ispită nu se poate ieși decât prin rugăciune, iar aceasta ne este oferită de către Psalmistul David: „Tu luminezi ceea ce mă luminează,/ Tu, Doamne, îmi vei lumina mie întunericul” (In 1,5; Ps 17,28). Repet, întunericul agresează lumina, dar nu o covârșește; lumina iese întotdeauna biruitoare (In 1,5; Ecc 2,13).

Iată de ce lumina spirituală a fost întotdeauna asociată cu viața. Dacă, în ordinea naturală, despre un nou-născut se spune că „a văzut lumina zilei”, cu atât mai mult despre Iisus Hristos se spune că „viață era într-Însul, și viața era lumina oamenilor” (In 1,4); or, la Sfântul Evanghelist Ioan, cuvântul „viață” nu înseamnă niciodată ființarea biologică, ci viața cea adevărată, adică modalitatea omului de a exista în Dumnezeu. Însuși Psalmistul exclamă cu fața către Dumnezeu: „Că la Tine este izvorul vieții,/ întru lumina Ta vom vedea lumină” (Ps 35,9).

Lumina face bună pereche cu adevărul și dreptatea: tot ceea ce e ascuns va ieși cândva la lumină (Is 2,14; 1 Co 4,5; Lc 12,3). În ea se plinesc poruncile lui Dumnezeu (Pr 6,23; Is 26,9), ea este izvor și văzduh al cunoașterii și al ordinii în lume (Ps 118, 130; Ps 42,3) și tot în ea își are sălaș înțelepciunea, după spusa Ecclesiastului: „Înțeleptul își are ochii în cap,/ dar nemintosul umblă în întuneric” (Ecc 2,14). Dăruită de Dumnezeu,

„Părintele luminilor” (Iac 1,17), ea uită cât e de plăpândă și devine nebănuită de puternică, înzestrată cu forța de a pătrunde până în tainițele cele mai ascunse ale realității, ca un fel de laser al zilelor noastre; iată, în acest sens, ce spune unul din Proverbele lui Solomon: „Sufflare oamenilor le este lumina Domnului, cea care sfredește adâncurile” (Pr 20,27).

Dacă lumina este sălașul a tot ce e bun, întunericul e adăpostul tuturor relelor. În umbra lui se zămislesc și lucrează gândurile nelegiuite, cugetele spurcate, viclenia, ura, lăcomia, nedreptatea și tot ceea ce-l poate duce pe om la pierzanie (Ps 81,5; Ef 5,11; Sir 11,16; Mi 7,14; Am 5,18; Ecc 2,14). Dar păcatul cel mai greu, rod al întunericului, este închinarea la idoli, fie că idoli se cheamă chipuri cioplite, fie că se cheamă aur, argint, putere lumească sau ambiție demonică. Idolatria, sub diferitele ei forme, era religia generalizată a popoarelor din antichitate: lipsite de cunoașterea, prezența și lucrarea lui Dumnezeu, ele își duceau viața într-o beznă perpetuă, luminată ici și colo de câțiva înțelepți. Iată de ce Dumnezeu, din iubire față de omul pe care îl crease, a așezat în mijlocul acestor neamuri un popor monoteist, ca o galerie luminoasă prin mijlocul unui munte de-ntuneric. Dar, din păcate, poporul ales, cel născut din coapsa lui Avraam, s-a lăsat el însuși ademenit de atrăgătoarele ritualuri idolatre ale popoarelor păgâne și, prin acea ciudată răsturnare a valorilor de care vorbeam, a adoptat întunericul ca fiind lumină. Dar Dumnezeu a intervenit din nou, de data aceasta tăind o galerie prin mijlocul propriului Său popor: aceea a profeților. Începând cu Moise și terminând cu Ioan Botezătorul, pe durata a douăsprezece secole, sub inspirația Duhului Sfânt, ei au revărsat lumina în toate formele ei de manifestare, de la scripirea licuriciului la flacăra care biciuiește și văpaia care mistuie. În centrul prevestirilor lor se află un singur Personaj, Iisus Hristos, El Însuși fiind Lumină. Iată cum Îl prevestește Isaia: „Poporul cel ce umbla în întuneric/ a văzut lumină mare;/ voi, cei ce locuiți în latura și în umbra morții,/ lumină va străluci peste voi” (Is 9,1). Și în altă parte: „Iată, întuneric va acoperi pământul/ și negură groasă va fi peste neamuri;/ dar peste tine Domnul Se va arăta/ și slava Lui peste tine se va vedea” (Is 60,2). Dar, spre a spulbera impresia că prevestitul Mesia va veni doar pentru Israel, același Isaia devine complet: Dumnezeu-Tatăl I Se adresează Fiului: „Mare lucru-i pentru Tine că Te numești Fiul Meu, ca să întărești semințiile lui Iacob/ și să-i întreci pe cei împrăștiați ai lui Israel;/ iată, spre legământ Te-am dat unui neam/ și neamurilor spre luminare,/ ca să fii spre mântuire pân' la marginea pământului” (Is 49,6). Așadar, la capătul culoarului profetic se află Mântuitorul, dar nu numai ca restaurator al poporului ales, ci și ca întemeietor al Bisericii Universale, prin care li se va oferi tuturor neamurilor lumina Adevărului. Să reținem că expresia „și neamurilor spre luminare” din această profeție va fi reluată, după șapte secole, de Dreptul Simeon care, în templul din Ierusalim, ținându-L în brațe pe Pruncul Iisus, Îi va mulțumi lui Dumnezeu pentru mântuirea pe care El a pregătit-o

„înaintea feței tuturor popoarelor, lumină spre descoperire neamurilor” (Lc 2,31-32). Ce anume sau Cine trebuia să li Se descopere neamurilor? Singurul Dumnezeu adevărat, Creatorul a tot ce există și Proniatorul tuturor oamenilor. Prin această descoperire, neamurile păgâne, care zăceau în întunericul idolatriei, urmau să devină monoteiste și astfel să poată primi mai ușor mesajul evanghelic.

Iubiții mei fii sufletești,

Dacă Dumnezeu este lumină și viață, atunci și Fiul Său, Cel de o ființă cu El, este tot lumină și viață. Profeții Vechiului Testament L-au vestit pe Iisus Hristos ca pe o lumină, dar o făceau într-o lume a întunericului, un întuneric persistent și dușmănos. Iată ce ne spune Sfântul Ioan Evanghelistul despre Dumnezeu-Cuvântul: „Viață era într-Însul, și viața era lumina oamenilor; și lumina întru întuneric luminează, și întunericul nu a cuprins-o” (In 1,4-5).

În mijlocul acestui întuneric universal a venit Domnul Hristos ca Mântuitor al universului. El Însuși, acum, avea să spună despre Sine: „Eu sunt Lumina lumii!” (In 8,12).

Cu toate acestea, El a trăit printre oameni ca un om simplu, obișnuit, lipsit de slavă, de strălucire. A făcut o singură excepție: schimbarea la față, de pe muntele Tabor. Acolo, în singurătate, i-a luat pe cei mai apropiați ucenici ai Săi, Petru, Iacob și Ioan, și li S-a arătat în toată slava Lui, avându-i alături pe Moise și Ilie. Ei bine, acești doi profeți nu-L percepuseră pe Dumnezeu decât prin auz; acum Îl percepeau și prin văz. Prin văz Îl percepeau și cei trei ucenici, dar ei erau încă oameni în trup, iar slava dumnezeiască li se oferea printr-un filtru comparativ: „fața Lui a strălucit *ca* soarele, iar veșmintele I s-au făcut albe *ca* lumina” (Mt 17,2). Chiar și așa, ceea ce vedeau era prea mult; cuprinși de spaimă (în înțelesul sfânt al cuvântului), ei au căzut cu fețele la pământ, dar chiar atunci „un nor luminos i-a umbrît”. Prin această „umbrire luminoasă”, care se va numi „lumina taborică”, ei deveneau părtași la „lumina cea neapropiată”, fără ca prin aceasta să fie vătămați în vreun fel, ci tocmai dimpotrivă. Lumina taborică, prin care inaccesibilul devine accesibil, este aceea pe care o vor vedea, ca dar al lui Dumnezeu, călugării isihăști, în practicarea smerită a rugăciunii inimii; dar nici chiar aceia nu vor avea acces la lumina care face parte din însăși ființa lui Dumnezeu, ci la lucrările ei, lucrări pe care Sfântul Grigore Palama le va numi energiile divine¹.

Așadar, vedeți cum, prin Iisus Hristos, lucrurile se schimbă radical. În Legea Veche, nimeni nu putea să-L vadă pe Dumnezeu fără să moară, adică fără să fie aruncat în întuneric; în Legea Nouă, e tocmai dimpotrivă: „Cel

1. Filocalia 7, pp. 263-424.

ce-Mi urmează Mie”, zice Domnul, „nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina Vieții”. Mai mult: „Cât aveți Lumina [adică pe Mine], credeți în Lumină, ca să deveniți fii ai luminii” (In 12,36). Auziți, dragii mei, și minunați-vă: nu numai că, prin Iisus Hristos, lumina cea neapropiată ni se face apropiată, dar între ea și noi se așază duioasa legătură dintre mamă și copilul ei, ea învăluindu-l cu iubire ocrotitoare, iar el simțindu-se iubit și ocrotit. Dar să vă spun ceva mai uluitor: cel ce primește Lumina devine el însuși lumină și izvor de lumină. Același Iisus, Care spusese despre Sine: „Eu sunt Lumina lumii!”, le spune ucenicilor care crezuseră în El: „Voi sunteți lumina lumii; [...] așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, încât ei, văzând faptele voastre cele bune, să-L slăvească pe Tatăl vostru Cel din ceruri” (Mt 5,14-16). Credeți cumva că acest privilegiu le-a fost rezervat doar sfinților apostoli, ca unei elite a societății creștine? Nu, iubiții mei, această părtășie ne-a fost hărăzită și nouă, urmașii direcți și indirecti ai sfinților apostoli, adică ierarhilor, preoților și vouă, mirenilor. Iată ce le scria Sfântul Apostol Pavel creștinilor din Efes: „Altădată erați în întuneric, dar acum lumină sunteți întru Domnul” (Ef 5,8). Vă rog să rețineți nuanța: nu se spune: „erați în întuneric”, ci „*erați* în întuneric”; nu se spune: „acum sunteți în lumină”, ci „*sunteți* lumină”. Ea, lumina, nu mai este doar mediul spiritual al devenirii omului, ci parte intimă din însăși alcătuirea lui ființială. Să fii tu însuși lumină din lumină pentru ca, la rândul tău, să-i luminezi pe alții, iată neprețuitul dar pe care ni l-a făcut Dumnezeu prin Iisus Hristos!

Darul acesta îl simțim acum, în sărbătoarea Sfințelor Paști, când fiecare din voi și-a aprins lumina de la vecin pentru ca, la rândul său, să i-o ofere celui de lângă el. În această superbă revărsare de lumină ați ascultat cântarea pe care v-am pomenit-o la început și care ne îndeamnă să *ne curățim simțirile* spre a-L vedea pe Hristos strălucind cu neapropiata lumină a învierii. Dacă schimbarea la față a Domnului era prefigurarea învierii Lui și dacă accesul la lumina cea neapropiată – prin lucrările ei – le-a fost îngăduit doar la trei din cei doisprezece apostoli, iată că acum, prin înviere, nouă tuturor ni se îmbie posibilitatea de a-i fi părtași; cu o singură condiție – dar esențială: aceea ca, în prealabil, să ne curățim simțirile, adică să alungăm din noi orice roadă a întunericului și să ne împodobim cu tot ceea ce este roadă a luminii: credința, speranța, iubirea, răbdarea, bunătatea, fapta cea bună. În acest fel, lumina învierii vă va năpădi sufletele cu o imensă bucurie, bucuria pe care au avut-o sfințele femeii când L-au văzut pe Domnul înviat.

Așadar, fiii și frații mei, cei ce sunteți fii ai luminii, bucurați-vă!
Bucurați-vă și veseliți-vă!
Bucurați-vă și tresălați!
Bucurați-vă și lăudați-L pe Domnul!
Bucurați-vă și credeți!
Bucurați-vă și sperați!

Bucurați-vă și înfrățiți-vă!

Bucurați-vă, voi, cei îmbrăcați în lumină și cei ce sunteți lumină!

Bucurați-vă împreună cu Preasfânta Născătoare de Dumnezeu și pururea fecioară Maria!

Bucurați-vă împreună cu îngerii și arhanghelii!

Bucurați-vă laolaltă cu toată firea cea văzută și nevăzută!

Bucurați-vă, și-ntru bucuria voastră rugați-L pe Cel-Înviat-din-morți:

„Hristoase, lumina cea adevărată care, venind în lume, luminează și sfințește pe tot omul, să se însemneze peste noi lumina feței Tale, ca într-însa să vedem lumina cea neapropiată!”. Amin.

*Învierea – suprema biruință asupra morții*¹

Iubiții mei fii sufletești,

Hristos a înviat!

Orice biruință naște bucurie, bucuria naște veselie, iar acestea se adună într-o revărsare de entuziasm, adică într-un clocot curgător al nevoii de comunicare, prin care biruința, la capătul unor lungi și crâncene așteptări, își plinește trebuința de a se face cunoscută până departe. Vă dau câteva exemple.

Cu aproape cinci secole înainte de Hristos, de îndată ce oastea grecilor a raportat celebra victorie asupra armatei persane în bătălia de la Maraton, un ostaș a străbătut, în neconținută alergare, distanța de peste 42 de kilometri până la Atena, unde inima i-a cedat și el a căzut mort, dar nu înainte de a fi spus: „Am învins!”. Imaginați-vă explozia bucuriei în toată cetatea.

Cu trei secole înainte de Hristos, învățatul fizician Arhimele din Siracuza, după îndelungate, răbdătoare și chinute încercări, a descoperit legea fundamentală a hidrostaticii, în timp ce se afla în cada de baie; uitând să se mai îmbrace, a alergat în plină stradă, ca un apucat, strigându-și bucuria: „Am găsit! Am găsit!”.

În secolul al XVII-lea după Hristos, scriitorul francez La Fontaine, după ce a citit pentru prima oară Cartea lui Baruh – din Vechiul Testament –, nu s-a putut abține să nu iasă pe stradă strigându-și bucuria de a se fi întâlnit cu o astfel de operă.

La capătul unui război victorios, generalii și împărații romani organizau entuziasmul poporului prin uriașe serbări, cu cântece și jocuri, încununate

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 2004.

cu trecerea armatelor învingătoare pe sub arcul de triumf. Arcul de triumf s-a perpetuat și în epoca modernă. Și noi, românii, îl avem pe cel din București, pe sub care au trecut, la sfârșitul primului război mondial, armatele române în frunte cu regele Ferdinand I.

Mai aproape de zilele noastre, foarte mulți din noi își amintesc de fuga dictatorului și de frenezia cu care mulțimile au însuflețit atunci, de îndată, străzile orașelor.

Și, pentru că Sfântul Apostol Pavel folosea deseori exemple din lumea atletismului, voi da și eu un exemplu la îndemâna tuturor: fotbalul. Cine oare nu cunoaște ce se întâmplă imediat după ce s-a înscris golul victoriei?: Jucători îmbrățișându-se, tribune în delir, trâmbițe, torțe, petarde și mulțimea fanilor revărsată pe străzi.

Sfânta Scriptură ne oferă și ea exemple asemănătoare, cu implicații religioase și dimensiuni liturgice. După ce israeliții au trecut prin Marea Roșie ca pe uscat, lăsându-i pe urmăritorii egipteni înecați în adâncul apelor, Moise a compus un imn de preamărire a Atotputernicului Dumnezeu, pe care poporul l-a cântat chiar atunci, în popasul de pe țărm, la marginea pustiului, în timp ce femeile, în frunte cu proorocița Miriam, dănțuiau repetând refrenul în sunetul timpanelor (Iș 15,1-21).

Visul cel mai drag al regelui David era acela de a aduce în Ierusalim chivotul Domnului, de multă vreme rătăcitor în popasuri răzlețe. Când l-a adus, a organizat o impresionantă procesiune de bărbați și femei care cântau cu mare răsunet din trâmbițe și instrumente muzicale, în frunte cu însuși regele, care dănțuia bătând din palme și legănându-și trupul în ritmurile tamburinelor (*cf.* 2 Rg 6,12-15).

Nu putem trece cu vederea nici intrarea triumfală a Domnului în Ierusalim, aclamat cu osanale de mulțimile care aflaseră de învierea lui Lazăr și care vedeau în El pe mult-așteptatul eliberator (Mc 11,7-11; In 12,12-19).

Și, cu aceasta, am ajuns la Sărbătoarea Sfintelor Paști: O noapte a Învierii, cu mii și milioane de oameni adunați la slujbe, cu mărețe procesiuni în jurul bisericilor, cu belșug de făclii aprinse și dangăt de clopote, cu salutarea și imnul Învierii rostite deopotrivă de slujitori și credincioși, cu luminoase curgeri de cântări biruitoare, precum: „Ziua Învierii, popoare, să ne luminăm! Paștile Domnului, Paștile! Că din moarte la viață și de pe pământ la cer, Hristos Dumnezeu ne-a trecut pe noi, cei ce cântăm cântare de biruință”¹.

Și acum, dragii mei, să aruncăm o scurtă privire asupra celor patru exemple biblice. Cântarea lui Moise dăinuie și azi în cultul mozaic și oglindește întocmai episodul de lângă Marea Roșie. Dansurile davidice se păstrează și astăzi în Biserica Etiopiei și oglesc întocmai străvechea sărbătoare a chivotului sfânt. Ramurile de finic cu care Domnul Hristos a fost întâmpinat

1. Canonul Învierii, Cântarea întâi.

la intrarea Sa triumfală în Ierusalim trăiesc și astăzi în crenguțele noastre de salcie de la Florii și oglindesc bucuria poporului din vechime.

Iată însă că, ajunși la felul în care sărbătorim noi învierea Domnului, mintea compară fulgerător ceea ce se petrece *acum* cu ceea ce s-a petrecut *atunci* și ridică întrebarea: este praznicul nostru oglinda credincioasă a evenimentului originar? Dacă da, să vedem cum; dacă nu, să vedem de ce.

Iubiții mei fii sufletești,

Să presupunem că paginile evanghelice referitoare la Învierea Domnului – și la contextul ei – nu ni s-ar fi păstrat și că noi am putea reconstitui faptele din felul cum o sărbătorim acum, de Sfintele Paști. Dacă ar fi așa, ar trebui ca noi să ni-L închipuim pe Domnul țâșnind viu din mormânt și ridicându-Se în aer cu steagul biruinței în mâna dreaptă, așa cum ni-L înfățișează o icoană occidentală care nu are nimic în comun cu realitatea. Tot astfel ar trebui să ni-L imaginăm arătându-Se ucenicilor Săi care, la rândul lor, și-ar fi trezit rudele și vecinii și s-ar fi năpustit pe ulițele Ierusalimului și-n piețele publice, cuprinși de frenezia victoriei, cântând asemenea lui Moise și dănuind asemenea lui David. Cu atât mai mult am fi îndreptățiți să credem așa, cu cât cunoaștem învierea lui Lazăr. Când i s-a spus de moartea acestuia, Domnul Se afla undeva departe de Betania, și într-adins a întârziat acolo, știind ce și cum trebuie să facă. De abia după două zile a sosit în satul prietenului său, când mulți iudei din Ierusalim veniseră să le consoleze pe îndureratele surori. Atunci, în fața unei mari mulțimi de martori, a săvârșit cutremurătoarea minune (In 11,1-44), a cărei veste s-a răspândit ca fulgerul în oraș și în împrejurimi. Cu atât mai mult – am crede noi – s-ar fi convenit ca Iisus să învie în văzul tuturor – al prietenilor și al dușmanilor –, ca unul Care biruise nu moartea unui om, ci propria Sa moarte. Atunci gloatele care strigaseră în fața lui Pilat: „Răstignește-l! Răstignește-l!” și-ar fi regăsit însuflețirea cu care-I cântaseră „Osana!” pe ulițele Ierusalimului și L-ar fi aclamat acum ca pe Supremul Învingător. Așa oare să fi fost?

Iată că deschidem paginile sfintelor evanghelii și nu aflăm nimic din ceea ce am putea presupune, ci tocmai dimpotrivă. Dacă Domnul îl înviase pe Lazăr la lumina zilei, într-un spectacol de dumnezeiască măreție, propria Sa înviere s-a petrecut în taină desăvârșită, în stricta intimitate a mormântului, unde trupul Său – transfigurat, îndumnezeit – și-a părăsit giulgiurile și a ieșit prin materia pereților de piatră. Lespedea prăvălită de inger nu avusese menirea de a-I deschide o cale, ci pe aceea de a le arăta femeilor și ucenicilor că mormântul era gol. Paștile biblic începe printr-o atotcuprinzătoare absență.

Icoana ortodoxă a învierii Domnului ni-L înfățișează pogorât la iad, sfărâmându-i porțile și ridicându-i din moarte pe Adam, pe Eva și pe

dreptii Vechiului Testament. Faptul însă se petrece sub pământ. Tot în taină e de crezut că i S-a arătat Maicii Sale, de vreme ce ea, știind bine Cine este Fiul ei, nu s-a îndoit nici o clipă că El va învia.

La suprafață, Domnul i Se arată Mariei Magdalena în revărsatul zorilor, dar aceasta nu-L recunoaște decât după ce El o cheamă pe nume (In 20,11-18).

În drum spre Emaus, ucenicii Luca și Cleopa vorbesc cu El fără să-L recunoască; aceasta pentru că chiar El hotărâse așa; seara, la cină, Îl recunosc în frângerea pâinii, dar El li Se face nevăzut (Lc 24,13-35).

Femeilor mironosițe li Se arată pe drumul lor de întoarcere în Ierusalim, dimineața, și le adresează salutarea: „Bucurați-vă!” (Mt 28,9-10). Ele aveau nevoie de bucurie, ca unele care-L jeliseră.

În acest timp, cei unsprezece ucenici stau încuiați în casă, cu frica-n oase și disperarea-n cuget. Când vin femeile și le spun că Domnul a înviat, ei nu ies în oraș strigând de bucurie, ci clatină din capete și căinează scrânteala femeilor (Lc 24,9-11).

Când Domnul Însuși li Se arată în Ierusalim, în aceeași încăpere încuiată, îi salută cu: „Pace vouă!”, o pace de care ei aveau nevoie, ca unii a căror conștiință era încărcată de vinovăție și remușcări. Dar ei – cel puțin o parte din ei – nu-și pot ascunde îndoiala, iar El încearcă să le-o alunge arătându-le mâinile și picioarele cu semnele cuielor (Lc 24,36-40). Același lucru se va face, peste câteva zile, cu Toma (In 20,24-29).

Altă dată, când cei unsprezece șed la masă, El li Se înfățișează din nou și-i dojenește „pentru necredința și împietrirea inimii lor”, dar ei încă nu-și revin în fire (Mc 16,14). Unde e Petru cel de dinainte, care se jurase că e gata să moară pentru Învățătorul său și care scosese sabia să-L apere?

După o vreme, șapte din cei unsprezece încearcă o noapte întreagă să pescuiască în Marea Tiberiadei și se întorc la țărșm fără nici o izbândă, osteniți și înfometați. Iisus li Se arată de pe mal și-i întreabă dacă au ceva de mâncare, dar ei nu-L recunosc decât după semnul pescuirii. Nici atunci când El îi pofteste la masă și le dă să mănânce din pâinea și peștele pe care nu ei, ci El le pregătise, nici atunci ei nu capătă o convingere clară despre identitatea Învățătorului, ci continuă să mănânce plutind între credință și îndoială. Ca ultim argument, Iisus îl reabilitează pe Petru cel ce se lepădase, în timp ce lui Ioan îi conferă primatul iubirii în perspectiva celei de a doua veniri (In 21,1-19).

Iată, așadar, că faptul extraordinar al învierii Domnului nu a produs în ființa ucenicilor schimbări radicale. Izolați de lume, stăpâniți de neliniști, întrebări, îndoieli și spaime, bucuria lor e șubredă și vremelnică, credința lor e ca o frunză plutitoare pe o apă tulbure, speranța lor nu cunoaște nici un liman. O bucurie reală nu cunosc decât după ce Domnul, înălțându-Se la cer, le făgăduiește că rămâne cu ei până la sfârșitul veacurilor.

Prin urmare, e evident că chipul strălucit în care sărbătorim noi învierea Domnului nu oglindește chipul sărăcăcios cu care au întâmpinat-o ucenicii. De ce?

Iubiții mei fii sufletești,

Noi știm din Sfintele Scripturi că nu întotdeauna ucenicii pricepeau spusele Învățătorului lor, că nu înțelegeau de ce Acesta trebuia să pătimească și să moară, că erau departe de a crede în învierea Lui, că la vreme de primejdie s-au purtat ca niște bieți muritori stăpâniți de frică, lașitate și trădare. Aceleași neîmpliniri le arată și după învierea Domnului, așa cum am văzut. Dar nu e mai puțin adevărat că, potrivit aceluiași Scripturi, Însuși Domnul-Cel-Înviat Se poartă cu o anume ambiguitate ce nu pare menită să insuflă o credință imediată și totală. Iisus niciodată nu spune: „Am înviat”, ci vrea doar să demonstreze că El e una și aceeași persoană cu Cel mort pe cruce și așezat în mormânt. El însă acum apare și dispare, intră prin pereți și Se lasă pipăit, mănâncă fără să aibă nevoie de hrană, Își schimbă înfățișarea, se lasă recunoscut sau nu, Își ascunde ființa în spatele semnului spre a dovedi că, în fapt, El și semnul Său sunt una și aceeași realitate. Ucenicii nu-L recunosc pentru că *El* vrea să nu fie recunoscut, Îl scapă printre degete pentru că *El* vrea să le scape, bucuria le este reținută pentru că *El* vrea să le-o rețină; ei nu trăiesc sentimentul exploziv al victoriei pentru că El este Cel care pune frâna.

De ce? Pentru că, dragii mei, deși învierea lui Hristos este suprema biruință asupra morții, ea nu este și ultimul cuvânt al planului divin.

Domnul își anunțase în repetate rânduri ucenicii că după înviere Se va înălța la cer. De ce să Se înălțe? Nu numai pentru ca astfel să Se întoarcă la Tatăl Său, ci și pentru ca, acolo, să le pregătească locuri pentru viața veșnică. De acolo, mai ales, li-L va trimite pe Duhul Sfânt, pentru ca ei să se desăvârșească în cunoaștere, credință și comportament. Le-a amintit-o și-n ultima clipă, înaintea înălțării: „Iată, Eu trimit peste voi făgăduința Tatălui Meu; voi însă rămâneți în cetate până ce vă veți îmbrăca cu putere de sus” (Lc 24,49). E limpede că făgăduința Tatălui nu e altceva decât Duhul Sfânt Care, pogorându-Se, îi îmbracă pe ucenici cu putere de sus, adică cu un spor de putere pe care nu o avuseseră până atunci.

Ceea ce, iubiții mei, s-a și întâmplat. La patruzeci de zile după înălțare, în plin praznic al Cincizecimii, când Ierusalimul gemea de iudei veniți din toate părțile lumii să se închine, Duhul Sfânt S-a pogorât în chip de limbi de foc peste ucenicii ce se aflau adunați la un loc în aceeași încăpere și i-a îmbrăcat cu putere de sus. Atunci s-a produs transformarea radicală a ucenicilor care, dintr-odată, deveneau apostoli. Izolații de lume au deschis larg ușile către pridvoare și au ieșit la lume; lașii s-au pomenit îndrăzneți,

fricoșii s-au simțit învăpăiați de curaj, uitucii se trezeau că au memorie, greii de cap descopereau că li se limpezesc Scripturile, Petru le-a vorbit mulțimilor ca un mare teolog, rostirea fiecăruia se făcea auzită în toate limbile pământului, primele trei mii de oameni s-au botezat pe loc. Atunci, cu primii botezați, a luat ființă Biserica lui Hristos, prin ale cărei Taine avea să lucreze, până la sfârșitul veacurilor, puterea sfințitoare a Duhului Sfânt.

E limpede acum că scopul final al întrupării nu este învierea lui Dumnezeu, ci mântuirea omului. Cele cincizeci de zile dintre Înviere și Rusalii nu sunt altceva decât dumnezeiescul interludiu dintre temeii și întemeiere, dintre Sângele înviat și Biserica vie, al cărei cap nevăzut este Însuși Iisus Hristos. Cei ce se aflau sub Lege se află acum sub har. Domnul spusese despre Ioan Botezătorul că este cel mai mare dintre cei născuți din femei; dar – a adăugat – „cel mai mic întru împărăția lui Dumnezeu este mai mare decât el” (Lc 7,28). Or, împărăția lui Dumnezeu – sau împărăția cerurilor – a luat ființă odată cu întemeierea Bisericii, la Cincizecime.

Așa se face că noi, cei de astăzi, prăznuim Învierea cu o strălucire pe care n-au cunoscut-o cei de demult; pe vremea lor încă nu exista Biserica, în timp ce noi suntem în Biserica lui Hristos, ca beneficiari ai harului dumnezeiesc. Învierea Domnului e pârga și garanția propriei noastre învieri. Dar învierea noastră obștească nu reprezintă finalul. Ei îi urmează Judecata de Apoi, după care se va deschide „viața veacului ce va să fie”, adică împărăția cerurilor în faza ei finală, desăvârșită, veșnică. Anticamera împărăției ce va să vină este Biserica lui Hristos, iar Biserica lui Hristos adăpostește Sfânta Liturghie ca împărăție a cerurilor care a și venit înlăuntrul nostru și care, asemenea unei corăbii pe oceanul involburat al istoriei, ne poartă spre limanul cel neînviforat al vieții veșnice.

Pentru noi, praznicul Învierii cuprinde atât faptul în sine, cât și lucrarea lui. Sărbătorim cu bucuria și veselia pe care numai harul ni le poate inspira. Acum și cei de demult, ucenicii, apostolii, prietenii Domnului și sfințele femei prăznuiesc împreună cu noi în deplinătatea trăirii: ei, Biserica triumfătoare, împreună cu noi, Biserica luptătoare. Acum, după ce noi ne-am primenit sufletele prin spovedanie și ni le-am luminat prin cuminecare, putem cânta împreună cu îngerii: „Paștile cele sfințite astăzi ni s-au arătat. Paștile cele noi și sfinte, Paștile cele de taină, Paștile cele preacinstite, Paștile Hristos-Izbăvitorul; Paștile neprihănite, Paștile cele mari, Paștile credincioșilor, Paștile care ne-au deschis ușile raiului, Paștile cele ce-i sfințesc pe toți credincioșii”.

Harul Domnului nostru Iisus Hristos, dragostea lui Dumnezeu-Tatăl și împărțășirea Sfântului Duh să fie cu voi cu toți. Amin.

*Iuda printre noi*¹

Iubiții mei fii sufletești,

În Scrisoarea Pastorală de anul trecut v-am vorbit despre prietenii Domnului care s-au bucurat de învierea Lui și despre felul în care ei și-au trăit bucuria.

De data aceasta îmi propun să vă vorbesc despre un prieten care nu s-a bucurat de învierea Domnului său. E un personaj pe care toți îl știu, despre care mulți au scris, dar pe care foarte puțini îl cunosc. E vorba de Iuda Iscarioteanul, unul din cei doisprezece ucenici ai lui Iisus.

Cuvine-se însă ca mai întâi să ne aducem aminte de faptul că sentimentul bucuriei, alături de acela al iubirii, face parte din însăși esența istoriei și trăirii creștine. Mai mult, bucuria în sine, bucuria elementară de a trăi este un dar pe care Dumnezeu i l-a dat și omului, și viermelui, și păsării, și firului de iarbă. A nu mai fi în stare să te bucuri înseamnă să exiști fără să și trăiești. Trebuie să credem că după ce Dumnezeu l-a plăsmuit pe Adam din lut, prima reacție a omului înzestrat cu suflet viu a fost aceea de a se bucura de viață.

Bucuria este fiorul sfânt al vieții creștine. Iată doar câteva exemple extrase din Sfânta Scriptură:

Îngerul Gavriil i s-a închinat Sfintei Fecioare din Nazaret, la buna-vestire, cu salutarea: „Bucură-te!” (Lc 1,28).

Magii de la răsărit, când au văzut steaua oprită deasupra locului unde Se afla dumnezeiescul Prunc, „s-au bucurat cu bucurie mare foarte” (Mt 2,10).

Bucuria este mângâierea cerească a tuturor celor năpăstuiți aici, pe pământ: „Bucurați-vă și vă veseliți, că plata voastră multă este în ceruri” (Mt 5,12).

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 2005.

Când păstorul își găsește oaia rătăcită și o aduce în staul, „se bucură de ea mai mult decât de cele nouăzeci și nouă care nu s-au rătăcit” (Mt 18,13).

La întoarcerea fiului risipitor, tatăl ține să-l convingă pe fratele acestuia că acum, în acest moment de răscruce din viața unui om, „trebuia să ne veselim și să ne bucurăm” (Lc 15,32).

La rândul său, Zaheu vameșul I-a deschis lui Iisus ușa casei sale „și L-a primit bucurându-se” (Lc 19,6).

Servul care și-a folosit bine talanții sfârșește prin a intra „întru bucuria Domnului său” (Mt 25,14-23).

Poruncindu-le ucenicilor Săi să se iubească unii pe alții după modelul iubirii dintre Tatăl și Fiul, Domnul conchide: „V-am spus acestea, pentru ca bucuria Mea să fie întru voi și bucuria voastră să fie deplină” (In 15,11).

Bucuria învierii Domnului a fost cu atât mai mare cu cât nimeni – absolut nimeni – dintre apropiații Domnului nu crezuse că El Se va scula din morți. Așadar, ea era sporită prin contrast.

Duminică dis-de-diminează, femeile mironosițe au venit la mormânt să tămăduieze. Ce poate fi mai trist decât să jalești un mort? Iată însă că un înger le-a arătat că mormântul era gol prin aceea că Iisus înviase din morți. Ele au plecat de acolo „cu frică și cu bucurie mare”, dar, fiind încă pe drum, Însuși Iisus le-a întâmpinat cu salutarea: „Bucurați-vă!” (Mt 28,8-9).

Ucenicilor li S-a arătat în Galileea, iar ei „s-au bucurat văzându-L pe Domnul” (In 20,20).

Chiar și în exclamația finală a lui Toma: „Domnul meu și Dumnezeuul meu!” (In 20,28) trebuie să citim, neapărat, bucuria.

Dar dacă bucuria învierii a devenit mai puternică tocmai prin aceea că fusese precedată de necredință și întristare, o lectură atentă a Sfintei Scripturi ne mai descoperă un fapt extraordinar, anume că și necredința poate surveni în cazul că e precedată de o bucurie. Sfântul Evanghelist Luca este cel ce notează că, îndată după înviere, Iisus li S-a arătat ucenicilor și că aceștia erau uimiți, încremeniți, încă necrezând de bucurie (Lc 24,41). Este ceea ce se poate întâmpla cu oricare din noi atunci când pe neașteptate, de năprasună, se pomenește cu o veste bună și exclamă: „E prea frumos ca să fie și adevărat!”... Ei bine, Iuda nu a trecut prin nici una din aceste experiențe umane. Să vedem de ce.

Iubiții mei fii sufletești,

Iuda Iscarioteanul apare pe scena biblică în vremea ultimelor zile ale Domnului. Știm că Iisus și cei doisprezece ucenici ai Săi trăiau viață de obște, că se mulțumeau cu puțin și că acest puțin provenea în special din anumite danii. Așa stând lucrurile, Iuda era casierul comunității. La el veneau daniile în bani, tot prin el se făcea plata cumpărăturilor și din

aceeași pungă se făceau daniile către săraci. Desigur, totul se petrecea pe încredere, nimeni nu-i cerea socoteală, deși unii îl bănuiau de oarecare necinste, în sensul că el „vămuia” punga comună, reținând pentru sine câte ceva. Se pare însă că faptul acesta nu era de natură să tulbure. Neavând simțul proprietății, apostolii nu-l aveau nici pe acela al pagubei.

Năravul lui Iuda devine semnificativ într-o împrejurare puțin obișnuită. Iisus Se află în Betania, împreună cu ucenicii Săi, ca oaspete al prietenului Său Lazăr, pe care tocmai îl înviase din morți. În timpul mesei I se apropie Maria, sora lui Lazăr, purtând un vas de alabastru cu mir de nard (adică un ulei foarte scump, preparat cu esență extrasă din rădăcină de nard, o plantă aromatică din India), și revarsă mirul pe picioarele lui Iisus. Toți cei de față sunt surprinși, nedumeriți, dar Iuda are o reacție de împotrivire: „De ce nu s-a vândut mirul acesta cu trei sute de dinari și să-i fi dat săracilor?”. Reacția lui Iisus e cu totul alta: „Las-o, că pentru ziua îngropării Mele l-a păstrat; că pe săraci îi aveți pururea cu voi, dar pe Mine nu Mă aveți pururea” (In 12,1-8).

Gestul Mariei, prin gingășia și semnificația lui, e unul din cele mai emoționante din câte pot fi întâlnite în istoria omenirii. Prin nu știm ce revelație sau intuiție, această splendidă femeie a presimțit că Iisus nu va avea parte de ritualul obișnuit al înmormântării și, asumându-și rânduială de mironosiță, a uns picioarele ce aveau să poarte semnul cuielor. Domnul îi oferă lui Iuda această explicație, dar ucenicul nu o acceptă. Gândul lui se îndreaptă în altă parte, și nu prea departe. El știe că învierea lui Lazăr, săvârșită în văzul unei mulțimi de martori, împinsese până la culme ura preoților iudei față de Iisus. Condamnarea Lui la moarte fusese deja hotărâtă la un sfat de taină în casa arhiereului Caiafa (Mt 26,3-5). Singura lor grijă este aceea ca arestarea acestui Iisus, care se bucură acum de o imensă popularitate, să nu se facă la lumina zilei, în văzul mulțimii. Ei contează pe labilitatea psihologiei maselor: când victima e amenințată, îi sar în apărare; când o văd în cătușe, o părăsesc. Este exact ceea ce vor face înșiși ucenicii în grădina Ghetsimani.

Această grădină („grădină” e un fel de a spune; în fapt, era un crâng) se afla undeva în afara Ierusalimului, dincolo de pâraul Cedrilor. Se pare că acolo era locul de taină unde Iisus obișnuia să meargă, din când în când, cu ucenicii Săi. Evident, Iuda îl cunoaște. Planul e croit la repezeală. Disidentul se furișează în casa arhiereilor și le face oferta de colaborare: el promite că le va deconspira locul unde Iisus poate fi arestat fără martori incomozi, iar ei acceptă ca pentru acest serviciu să-i plătească suma de treizeci de arginți (Mt 26,14-16; Mc 14,10-11; Lc 22,3-6).

Următorul episod dramatic se petrece la Cina cea de Taină. Iisus Își vestește încă o dată patima și moartea. Și tot atunci enunță legea iubirii, îndemnându-și ucenicii să rămână întru iubirea Lui (In 15,9,12; 13,35).

Unsprezece apostoli ascultă înfiorați, dar de inima lui Iuda nu se lipește nimic. Iisus i-o cunoaște și găsește că e momentul s-o și spună: „Unul

dintre voi Mă va vinde”. Apostolii se zbat între uimire și neliniște și se întreabă unii pe alții cam cine ar putea fi. Vestea pare incredibilă, greu de suportat. Iuda are neobrăzarea de a întreba și el: „Nu cumva sunt eu, Învățătorule...?”. Iisus îi răspunde: „Tu ai zis” (Mt 26,25), ceea ce în limbajul vremii înseamnă: „Așa e, ai spus-o chiar cu gura ta”.

Dar cei unsprezece încă nu se dezmeticesc, nu-și cred auzului. Acum Iisus i Se adresează de-a dreptul lui Iuda: „Ceea ce vrei să faci, fă mai degrabă!...”. Dar – ne spune Evanghelistul – nimeni din cei ce ședea la masă n-a înțeles pentru ce i-a zis aceasta; fiindcă unii, deoarece Iuda avea punga, gândeau că Iisus îi spune: „Cumpără ceea ce ne trebuie la sărbătoare!”... sau să dea ceva la săraci (In 13,27-29).

Ca să fie și mai explicit, Iisus adaugă: „Acela este, căruia Eu, întingând bucătura de pâine, i-o voi da”. „Și întingând bucătura de pâine, a luat-o și i-a dat-o lui Iuda, fiul lui Simon Iscarioteanul.” (In 13,26) Evanghelistul Ioan, care a fost de față, încheie astfel acest episod: „Deci, după ce a luat acela îmbucătura de pâine, îndată a ieșit. Și era noapte”.

Într-adevăr, iubiții mei, noapte era. Înnoptate erau sufletele apostolilor; chiar atunci, la Cină, Iisus le spusese: „Rămâneți întru iubirea Mea!”. Și acum, unul dintre ei plecase copleșit de ură. Noapte este acum și în sufletul lui Iuda. El aleargă prin beznă la arhieriei, le descoperă locul unde Iisus poate fi arestat în aceeași noapte. Iar pentru cazul că nimeni nu l-ar fi recunoscut sau că nu ar fi fost sigur asupra persoanei, stabilește consemnul: „Cel pe care-l voi săruta, acela este; prindeți-l” (Mt 26,48).

Noapte este în crângul din marginea Ierusalimului. Iisus Se desprinde de ucenici, Se roagă singur, tremură pentru o clipă în fața crucii care I se apropie, Se întoarce la ai Săi, îi trezește din noaptea somnului, clipa a sosit. Crângul e invadat de ostași înarmați care, la lumina faclelor, caută pe cineva. Îl caută și adunătura de preoți care-i însoțeau pe ostași. „Pe cine căutați?”, îi întreabă Cel-Căutat. „Pe Iisus Nazarineanul”, răspund ei. „Eu sunt!”, le răspunde Acesta. Ei, deprinși să caute un hoț care se ascunde, minte și încearcă să fugă, se descumpănesc în fața Acestui infractor neobișnuit și ezită să pună mâna pe El. Acum țâșnește din beznă Iuda Iscarioteanul. Se apropie de Iisus și dă să-L sărute pe obraz. Iisus tresare și-l muștră: „Iuda, prin sărutare Îl vinzi tu pe Fiul Omului?” (Lc 22,47-48). Iuda însă nu șovăie. Prin noaptea sa, un fulger din iad îi scapără din gură: „Bucură-te, Învățătorule!”. Și-L sărută. Acum, o altă muștrare: „Prietene, pentru ce ai venit?” (Mt 26,49-50). Cu alte cuvinte: „Nu pentru o sărutare te afli tu aici, ci ca să dai o mână de ajutor la arestarea Mea. Lasă jocul și fă-ți treaba!”.

Iisus este legat, dus în cetate, judecat și condamnat la moarte pe cruce. Iuda află, are o scurtă muștrare de conștiință, aleargă la arhieriei și vrea să le înapoieze banii: „Greșit-am vânzând sânge nevinovat”. Aceștia rânjesc a batjocură, nu-i primesc banii și-i spun cu cinism: „Ce ne privește pe noi? De-acum e treaba ta...”. Umilit de moarte, trădătorul aruncă banii în templu, după care merge undeva și se spânzură (Mt 27,3-5).

Dragii mei, așa s-au petrecut faptele. Iuda rămâne până astăzi un personaj nu numai tragic, dar și controversat, de vreme ce nimeni nu poate preciza motivul real al trădării.

Unii cred că el nu a fost altceva decât instrumentul prin care trebuiau să se plinească profețiile; așadar, fusese predestinat morții, ceea ce îi prezumă nevinovăția. Numai că profețiile se puteau plini nu neapărat prin el, ca persoană, ci prin altcineva sau prin alte mijloace. Singurul interes al arhierilor era să cunoască locul secret al lui Iisus, iar pentru aceasta puteau să angajeze un spion care să-L urmărească.

Alții cred că Iuda, fiind singurul negalileean din ceata apostolilor, nu era de acord cu mesianismul universalist al lui Iisus, ci cu mesianismul naționalist al căpeteniilor iudaice. Acestui argument i se poate răspunde că pentru așa ceva nu era nevoie de calea trădării, ci de aceea, mult mai simplă, a despărțirii.

Alții, dimpotrivă, îi atribuie lui Iuda chiar intenția sublimă de a provoca arestarea lui Iisus pentru ca Acesta să-și poată demonstra dumnezeirea în fața judecătorilor. Dacă însă acesta ar fi fost scopul, de ce nu și l-a urmărit până la capăt? Suprema demonstrație a dumnezeirii lui Iisus, așa cum în batjocură o invocau arhierii (Mt 27,39-44), ar fi fost ca El să Se coboare de pe cruce. Or, la vremea răstignirii Mântuitorului, Iuda era deja mort.

Se încearcă absolvirea lui Iuda și prin temporara sa căință. Desigur, aceasta ar fi fost salvatoare dacă el ar fi alergat la Învățătorul său și i-ar fi cerut iertare. Dacă ar fi cerut-o, e sigur că i s-ar fi dat. Dar n-a făcut-o, ci a preferat să se sinucidă.

Cea mai populară și mai acreditată ipoteză este aceea a lăcomiei. Având punga, Iuda se obișnuise să ciupească din banii comunității apostolice, punându-și-i deoparte pentru el. Așa se explică reacția lui negativă la ungerea din Betania. Se risipea un mir aromat care prețuia trei sute de dinari, adică plata unui lucrător pentru un an de muncă. Dacă acești bani ar fi intrat în punga comună, el își putea însuși întreaga sumă sub pretextul că a împărțit-o la săraci. Unde-i hoție e și minciună. Nimeni nu l-ar fi controlat. Această sumă însă s-a risipit pe picioarele Învățătorului. Iuda are sentimentul că Iisus, acceptând gestul femeii, i-a furat banii.

Acum îi trece prin minte gândul trădării. Inițiativa nu le aparține arhierilor. Ca instituție judiciară, sinedriul putea folosi metoda recrutării unui informator. Inițiativa îi aparține lui Iuda. El este cel ce se oferă. Dar nu pentru rațiunile politice ale unui naționalist dezamăgit. Dacă ar fi fost așa, o făcea, bucuros, pe gratis. Nu. El cere bani. Arhierii „se învoiesc” să-i dea bani și îi oferă treizeci de arginți (Lc 22,4-6; Mt 26,14-16). Arestarea lui Iisus însă era o miză uriașă; arhierii ar fi pus în joc o sumă pe măsură. Ei însă oferă ceea ce oferă spre a-L umili pe Iisus (care, în ochii lor, n-ar merita mai mult) și, pe de altă parte, își dau seama pe cine au în față. Iuda nu este un negustor abil. Furtișagurile lui nu au nimic spectaculos. Atât prin

ciupelile din pungă, cât și prin prețul derizoriu al trădării, Iuda pare mai mult un biet găinar, un prostănac care se înșală pe sine. Dacă presupunem că prin trădare vrea să-și recupereze banii pierduți prin mirul din Betania, și aici se înșală. Știm că vasul de alabastru conținea o litră de mir de nard curat, un produs foarte rar și extrem de scump. Iuda acceptă treizeci de arginți, adică suma cu care se vindea un sclav în piață.

Slăbiciunea lui Iuda este, într-adevăr, lăcomia, dar lăcomia nu este un procedeu comercial, ci un viciu. Lacomul nu urmărește îmbogățirea posibilă, ci adaosul necesar. Când băutorul devine alcoolic, se îmbată din te-miri-ce. Dependent de propriul său viciu, omul și-a pierdut libertatea și poate fi vânat de oricine. Aici cred eu că se află cheia trădării lui Iuda.

Cei mai mulți comentatori emit tot felul de presupuneri, precum cele pomenite mai sus, dar ocolesc un fapt extrem de important: Iuda este un om demonizat. Doi sunt evangheliștii care menționează acest fapt: Luca și Ioan. Demonizarea lui Iuda ca trădător al lui Iisus s-a făcut pe fondul propice al lăcomiei. Ea cunoaște două faze. Prima se petrece îndată după ungerea din Betania, când lui Iuda i se strecoară gândul de a intra în legătură cu arhieriei. Acest gând îl stăpânește și în prima parte a Cinei celei de Taină. Așa se explică impertinența cu care întreabă dacă nu cumva el este cel care Îl va vinde pe Iisus, știind bine că el va fi. Sângele rece atinge culmea în clipa în care Iisus îl anunță ca trădător pe cel căruia îi va întinde îmbucătura de pâine. I-o întinde lui Iuda, iar acesta o ia fără nici o tresărire de conștiință, confirmând astfel că el este trădătorul. Sfântul Ioan precizează: „După îmbucătura de pâine, atunci a intrat Satana într-însul” (In 13,27).

După ce i-a bântuit gândul, diavolul intră acum în posesia lui totală și ireversibilă. De ce ireversibilă? vă veți întreba; dacă Domnul vindecase atâtea demonizați, oare nu putea să-l vindece și pe el?... Diferența e radicală: cei vindecați erau victime, Iuda e complice. Între el și Satana s-a făcut un pact. Înainte de a-l vinde pe Iisus, Iuda își vânduse propria-i libertate. Dumnezeu nu-l mântuie pe om împotriva libertății lui.

Iuda are acum un alt statut moral decât al celorlalți oameni. El nu e doar un ins viclean, ipocrit, șiret, prefăcut, duplicitar, fățarnic, ca mulți alții; el este un om corupt, pervers, perfid, modelat pe talia celui ce-l stăpânește. Numai așa se explică incredibilul, cutremurătorul gest din grădina Ghetsimani: sărutarea. Există situații în care omul Îl surprinde chiar pe Atotștiutorul Dumnezeu. Amintiți-vă de sutașul din Capernaum care-I ceruse lui Iisus să-i vindece servul chiar de la distanță, ca un comandant cu porunci executorii. La auzul acestor cuvinte, care descopereau credința unui păgân, Iisus, pur și simplu, S-a minunat (Mt 8,5-10). Aici, în Ghetsimani, Iuda Îl surprinde pe Iisus prin gestul său de a-l săruta. Era oare sărutarea necesară pentru identificarea lui Iisus? Nicidecum. Semnul era pur convențional, putea fi un deget arătător, o mână pe umăr, atingerea cu o crenguță sau orice altceva. Mai mult, nici nu era nevoie de un semn

de recunoaștere, oricare ar fi fost el, de vreme ce împreună cu ostașii veniseră și arhierii, bătrâni și căpetenii care-L văzuseră de atâtea ori pe Iisus în templu și-L cunoșteau (Lc 22,52-53). Și în cazul acesta, ca și în acela al trădării, Iuda era cel ce avusese inițiativa. El inventase trebuința unui semn, el stabilise, ca semn, sărutarea. Iisus știa că Iuda îl va trăda, o spusese răspicat și explicit, dar sărutarea e de natură să-L surprindă. Întrebarea pe care i-o pune are în ea, deopotrivă, uimire și dojană: „Iuda, prin sărutare Îl vinzi tu pe Fiul Omului?...”.

Dar faptul e mult mai grav. Înainte de a-L săruta, Iuda Îl salută mios prin cuvintele: „Bucură-te, Învățătorule!”. Nu se poate, nu se poate ceva mai pervers! Cuvântul „Bucură-te!”, care ieșea din gura lui Iisus ca un balsam, din gura lui Iuda iese ca un șarpe. Țineți minte: fapta care l-a condamnat definitiv pe Iuda nu a fost trădarea negociată, ci sărutarea perfidă. Satana i-a inspirat-o, și tot Satana îl va împinge la sinucidere. Și putem anticipa că-n clipa când Iuda își va da duhul cu lațul de gât, Satana îi va șuiera, dulce, în ureche: „Bucură-te!”.

Iubiții mei fii sufletești,

Din nefericire, Iuda nu e doar personajul unui anume moment istoric, ci și un personaj al istoriei de după el, multiplicat peste tot, la scară planetară, în ipostaza sărutării care acoperă trădarea.

Printre noi, cei ce beneficiem de civilizație, de cultură, de progres științific, de libertate, de bunurile pământului și de harurile cerului, printre noi se instaurează, încetul cu încetul, un duh perfid care răstoarnă valorile și pervertește limbajul. Anormalul devine normal, viciul devine virtute, minciuna devine adevăr, furtul inteligent devine profesie onorabilă, sodomia se cheamă orientare comportamentală, cuvinte nobile precum „prietenie”, „prieten”, „prietenă” se degradează în conotații dubioase, pervertirea tineretului se intitulează program de sănătate anti-SIDA, destrămarea familiei se numește planificare familială, crimele ingineriei genetice se fac în numele vindecărilor miraculoase, prostituția se legitimează prin libertatea femeii de a face ce vrea cu propriul ei trup, proxenetismul se reclamă de la meditația transcendentă, sărăcirea spiritului devine globalizare, invadarea unei țări se cheamă război preventiv, terorismul își reclamă valențe divine, înfeudarea economică se numește credit bancar, pomana politică devine act de caritate. Și multe altele.

Iuda se plimbă nestingherit prin societate, prin istoria omenirii, dar și prin creștinătate. Isprava lui cea mai mare este aceea că dintr-o singură Biserică a făcut mai multe. Din mai multe a făcut o puzderie. Și continuă s-o facă, prin ceea ce îi este propriu: lăcomie, invidie, orgoliu. Se adaptează ușor, și-a rafinat metodele. Lucrează la lumina nopții și comunică prin

unde herțiene. E un iscusit importator de religie, oferind-o concurențial pe piața bunurilor de consum. Altfel, e un ecumenist convins. Când nu lucrează pe furiș, te invită la dialog frățesc. Dacă-l refuzi sau dacă te aperi, te pomenești intolerant, conservator, fundamentalist, retrograd.

Cunoaște bine Biblia, are studii universitare, vorbește câteva limbi străine. El știe că Iscarioteanul era unul din cei doisprezece care au ascultat și memorat învățătura lui Iisus. Dacă ar fi avut curăție și talent, putea să scrie o Evanghelie tot atât de bogată ca a lui Matei.

A scris-o postum, în cheia sărutării perverse. Iuda e un excelent teolog, așa cum este și patronul său din Qarantania, care Îi oferea lui Iisus citate din Scriptură (Mt 4,1-11).

Iuda e tot atât de zelos printre ai săi, de vreme ce instinctul dezbinării îl mobilizează peste tot, oriunde s-ar afla. Partenerul trebuie mai întâi sedus, dominat și numai după aceea nimicit. Iuda își abordează semenul cu grația cobrei care, întâlnind o viperă în junglă, o invită la un dans aerian, fascinant, amețitor, pe durata căruia își calculează cu precizie secunda mușcăturii mortale. Iuda e un maestru al crimei perfecte.

Iubiții mei fii sufletești,

Duhul necurat al sărutării lui Iuda, oricât ar fi el de perfid și stăruitor, nu ne poate umbri bucuria pascală, așa cum dramatica experiență a ucenicilor nu i-a lipsit de bucuria învierii Domnului lor; dimpotrivă, le-a sporit-o. Noi suntem urmașii celor unsprezece apostoli, ai celor șaptezeci, ai sfințelor femei, ai tuturor celor ce l-au rămas Domnului credincioși și prieteni. Poate că și noi, asemenea lui Iacob și Ioan, am râvnit la slavă lumească; poate că și noi, asemenea lui Petru, ne-am lepădat de Domnul prin lașitate și frică; poate că și noi, asemenea lui Toma, ne-am îndoit în credință. Dar dacă Ioan s-a învrednicit de prietenia Răstignitului, dacă Petru s-a căit plângând, dacă Toma a îngenuncheat crezând și dacă toți au trăit bucuria învierii, părtași ai bucuriei lor suntem și noi, cei de astăzi.

Fie ca bucuria pascală să ne facă mai treji, mai atenți, mai curați, mai curajoși și mai încrezători în biruința finală a Mielului Înjunghiat (Ap 21,22-27). Hristos a înviat!

Învierea lui Hristos și propria noastră Înviere¹

Iubiții mei fii sufletești,

Hristos a înviat!

Iată, se pare că eu v-am dat o veste și că voi v-ați grăbit să mi-o confirmați. Altfel spus, eu v-am adus o noutate, iar voi mi-ați răspuns că, de fapt, vă era cunoscută și că nu rămânea decât să știu și eu că voi o știți. Dacă așa ar sta lucrurile, eu aș fi stânjenit de faptul că v-am oferit ceea ce nu vă trebuia, iar voi ați avea motive să surâdeți. E ca și cum eu v-aș anunța în răsăritul soarelui că s-a făcut ziua, iar voi mi-ați răspunde în gura mare că așa e.

Dar schimbul acesta de cuvinte („Hristos a înviat!” – „Adevărat a înviat!”) nu se petrece o singură dată, la slujba de Înviere, ci de-a lungul celor patruzeci de zile dintre Sfintele Paști și Înălțarea Domnului. În acest sens, el nu este altceva decât o binețe creștinească, o salutare care ține loc de „Bună dimineața”, „Bună ziua”, „Bună seara”. În sinea ei, binețea este, de fapt, o urare, cu înțelesul de: „Bună (să-ți fie) ziua!”, motiv pentru care răspunsul poate fi: „Bună să-ți fie inima!” (ceea ce e foarte frumos). Numai că salutarea „Hristos a înviat” nu poate fi o urare, întrucât ea nu exprimă o dorință a cuiva pentru celălalt.

Ea nu poate fi nici rugăciune, întrucât prin aceste cuvinte nu-L laudăm pe Hristos Dumnezeu, nu-I mulțumim pentru ceva și nici că-I cerem ceva.

Și atunci, dragii mei, dacă expresia „Hristos a înviat” nu e vestire, nu e salutare și nici rugăciune nu e, atunci, ce este? Ei bine, cu acest răspuns

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 2006.

am voit să-mi încep scrisoarea pascală din anul acesta: „Hristos a înviat” este o mărturisire de credință. Eu, cel care o rostesc, îmi mărturisesc credința că Hristos a înviat, iar voi, cei ce răspundeți, roștiți o mărturisire întăritoare, aceea că, într-adevăr, El a înviat.

Dar noi, cei de astăzi, de unde avem această credință? De la cei de dinaintea noastră, care ne-au mărturisit-o, fie prin viu grai, fie prin cărți. O credință religioasă poate fi și un fapt intim, consumat în tăcere, știut doar de cel care-l poartă în ființa lui lăuntrică. Dar ea nu este întreagă și lucrătoare dacă nu devine și mărturisire. O știm cu toții din rugăciunea de dinaintea cuminăcării: „Cred, Doamne, și mărturisesc că Tu ești cu adevărat Hristos, Fiul lui Dumnezeu Cel viu”.

Cei de dinaintea noastră au dobândit-o, tot prin mărturisire, de la cei care i-au precedat și așa mai departe, din generație în generație, până la sfinții apostoli.

Dar dacă însumarea acestei credințe pare simplă și ușoară pentru noi, cei ce ne-am împropriat-o ca pe o moștenire, nu tot așa s-a petrecut cu sfinții apostoli, care nici nu auziseră și nici nu citiseră undeva că un om mort ar fi înviat prin el însuși. Ei cunoșteau trei învieri săvârșite de Dumnezeiescul lor Învățător: a fiului văduvei din Nain, a fiicei lui Iair și, cea mai spectaculoasă, a lui Lazăr. Toate erau minuni operate de Iisus asupra cuiva, dar ei nu puteau concepe o minune făcută de Iisus asupra Lui Însuși, deși El le spusese în repetate rânduri că Fiul Omului, adică El, va fi dat în mâinile oamenilor, care Îl vor batjocori, Îl vor omorî, dar că El va învia.

Să deschidem câteva pagini ale Noului Testament și să ascultăm mărturiile sfinților evangheliști (dintre care doi, Matei și Ioan, erau ei înșiși ucenici direcți ai Domnului). Ce aflăm mai întâi din aceste pagini? Că sfintele femei au fost singurele ființe care au crezut de la început, fără nici un fel de îndoială, în învierea lui Iisus. Ele au venit Duminecă dis-de-dimineată să-L tămâieze pe Cel ce fusese îngropat, chiar sub ochii lor, cu trei zile înainte. Vestea învierii le-a fost dată de un înger care le-a arătat mormântul gol, spunându-le că Cel-Viu nu mai trebuie căutat printre cei morți. Cuprinse de spaimă sacră, dar și de bucurie duhovnicească, ele au alergat spre cetate să le dea de veste ucenicilor, dar pe drum au fost întâmpinate de Însuși Iisus, pe Care L-au recunoscut și Căruia I s-au închinat. Dar când le-au spus ucenicilor ceea ce ele însele auziseră și văzuseră, aceștia, clătînând din capete, le-au luat drept niște biete femei scrântite, care-și ieșiseră din minți și vorbeau în dodii (cf. Lc 24,9,11).

În cele din urmă, Iisus li S-a arătat chiar lor, celor unsprezece, despre care Sfântul Matei ne spune că, „văzându-L, I S-au închinat, iar unii s-au îndoit” (Mt 28,16-17).

Vi-l mai amintesc pe Toma, despre care toată lumea știe că, îndoindu-se de realitatea învierii lui Iisus, a pretins ca el însuși să-I pipăie rănila de la răstignire (In 20,24-29). Aici însă aș vrea să mă opresc puțin. Iisus Își

deschide brațele și-l îndeamnă, aproape poruncitor, să-i atingă rănilor din palme și din coastă. Dar o spune cu atâta fermitate și siguranță de Sine, încât Toma nu mai simte nevoia s-o facă, ci I se aruncă la picioare exclamând: „Domnul meu și Dumnezeu meu!”. Spun asta pentru acei tineri din vremea noastră care socotesc că o credință religioasă se obține doar prin experiență. În cazul lui Toma, experimentul nu i-ar fi fost de nici un folos. Toți ucenicii, inclusiv el, porneau de la premisa că ființa aceasta care li se arăta dându-se drept Iisus era de fapt o nălucă, o entitate acorporală, și nicidecum una și aceeași persoană cu Iisus Cel răstignit pe cruce. De aici, dilema lui Toma devenea insolubilă: dacă „acest” Iisus este real, cum de a pătruns în casă prin ușile încuiate? Iar dacă este nălucă, cum de se lasă pipăit? Așadar, singura soluție era credința pură, adică nu o relație logică între subiect și obiect (cum ar fi, de pildă: „Cred în constelația Orion”, în care constelația rămâne exterioară celui ce crede), ci relația duhovnicească prin care subiectul își încorporează obiectul. Toma nu exclamă: „Acum cred că Tu ești Domnul Dumnezeu”, ci: „Domnul *meu* și Dumnezeu *meu*!”. Fostul obiect al tăgădei devine acum parte din ființa lui lăuntrică, de care nu se va mai despărți niciodată. Este, prin excelență, o credință mărturisitoare, așa cum o vor avea și toți cei unsprezece laolaltă, când le vor spune colegilor lor, Luca și Cleopa, veniți din Emaus, că „Domnul cu adevărat a înviat” (Lc 24,34). Atunci, în acel moment apostolic, atunci a luat ființă zicerea noastră de astăzi: Luca și Cleopa, în fața celor unsprezece și a celor împreună cu aceștia, vestesc și mărturisesc: „Hristos a înviat!”. Iar aceștia răspund, mărturisind: „Cu adevărat a înviat!”.

Iubiții mei fii sufletești,

Dacă noi credem în învierea lui Hristos și o mărturisim, oare ce credem și ce mărturisim despre propria noastră înviere? Aceasta este, de fapt, tema pe care mi-am propus-o pentru scrisoarea pastorală din acest an. Iar motivul este pe cât de simplu, pe atât de esențial: Domnul nu a înviat pentru Sine, ci pentru noi. Dar nu doar așa, pentru noi, ca un fel de demonstrație a dumnezeirii Sale (așa cum o făcuse schimbându-Se la față în muntele Taborului), ci cu un scop mult mai înalt, mai adânc și mai general. Noi mărturisim în Simbolul Credinței că El, Domnul, „pentru noi, oamenii, și pentru a noastră mântuire S-a pogorât din cer și S-a întrupat [...] și a pățimit și S-a îngropat și a înviat a treia zi”. Așadar, *pentru a noastră mântuire*.

Dar ce este, oare, mântuirea? Eliberarea dintr-o robie. Care anume robie? Robia morții. Și care este pricina acestei robii? Păcatul primilor oameni.

Voi știți, dragii mei, că, atunci când Dumnezeu i-a făcut pe Adam și Eva, le-a dat pe mână raiul și i-a înzestrat cu nemurire. În același timp, i-a

avertizat: „Să nu-mi călcați o anume poruncă; dacă Mi-o veți călca, negreșit veți muri”. Cedând ispitei diavolului, ei au călcat porunca Făcătorului lor, săvârșind astfel primul și cel mai greu păcat din lume, acela al neascultării de Dumnezeu. Iar *plata păcatului* – așa cum va spune mai târziu Sfântul Apostol Pavel – *este moartea* (Rm 6,23). Consecința nu a întârziat: izgonirea omului din rai și intrarea lui în robia morții. Aceasta e condiția de existență a omenirii întregi și a fiecărui ins în parte. Moartea e singura noastră certitudine. De-a lungul unei vieți ne putem îndoi de orice, în afară de faptul că vom muri; și putem spera în orice, în afară de nemurire. Oricât ar fi căile vieții de multe și de întortocheate, ele merg, în mod sigur, într-o singură direcție: mormântul.

Ce se petrece însă dincolo de mormânt? Materialiștii, atei, estropiații spiritului spun că dincolo de groapă nu mai e nimic, că totul se cufundă în neant. Mai sunt și astăzi ziaristi care, păstrând tarele comunismului și anunțând decesul cuiva, spun că „a trecut în neființă”, ceea ce e o prostie. Ar fi groaznic să fie așa: viața și-ar pierde sensul, totul ar cădea sub incidența absurdului; dacă după moarte nu mai e nimic, ce rost are să mai trăiești, să te zbați, să iubești, să urăști, să lupți, să speri?...

Ei bine, noi, creștinii, noi știm că omul este alcătuit nu numai din trup, ci și din suflet, și că aceste două componente, trupul și sufletul, trăiesc împreună din momentul zămislirii în pântecul mamei și până la ultima suflare. Ele nu se despart decât prin moartea fizică: trupul merge și se descompune în pământul din care a fost alcătuit, în timp ce sufletul, nemuritor, își ia zborul către ceea ce numim lumea „de dincolo”, unde, laolaltă cu cei ce încă trăiesc vii pe pământ, așteaptă ceea ce așteptăm cu toții mărturisind în Crez: „învierea morților și viața veacului ce va să fie”.

Așadar, la sfârșitul veacurilor, într-o vreme pe care numai Dumnezeu o știe și pe care doar El o va rândui, va avea loc învierea generală a morților. Ea a fost prevestită de Profetul Iezechiel (care a trăit cu vreo 600 de ani înainte de Hristos) printr-o vedenie asupra unui câmp imens plin de oase omenesti care, la o anume poruncă dumnezeiască, se adună din risipire, se realcătuiesc din încheieturi și redevin trupurile care au fost (Iz 37). În aceeași epocă, Profetul Daniel prevestește și el o înviere a morților, cu mențiunea că, după faptele lor, unii „se vor trezi la viață veșnică”, iar alții „la ocară și rușine veșnică” (Dn 12,2).

Credința în învierea generală a morților capătă rădăcini adânci în spusele Mântuitorului Iisus Hristos. El a afirmat-o în repetate rânduri în convorbirile Sale cu fariseii, saducheii, preoții și cărturarii poporului (Mt 22,30-32; Mc 12; Lc 20,27), dar mărturia cea mai limpede o aflăm în Evanghelia Sfântului Ioan. Din ea știm că învierea morților va fi precedată de a doua venire a Domnului și urmată de Judecata de Apoi. Dumnezeu-Tatăl este Acela care I-a dat Fiului puterea de a învia morții, dar și pe aceea de a-i judeca. Iată chiar cuvintele Sale: „Vine ceasul când toți cei din morminte

Îi vor auzi glasul; și cei ce au făcut cele bune vor ieși spre învierea vieții, iar cei ce au făcut cele rele, spre învierea osândei” (In 5,28-29).

Să lăsăm acum Judecata deoparte și să ne oprim asupra învierii. V-am amintit că ființa umană este alcătuită din cele două componente, suflet și trup. Dacă știm că trupul, prin moartea fizică a omului, trece în lumea „de dincolo”, adică în cea spirituală, unde rămâne întreg, el nefiind divizibil, tot atât de bine știm că trupul se descompune până se face una cu pământul. Mai mult, el poate fi înghițit și digerat de sălbăticiuni, mistuit în foc, sfârtecat de obuze sau, pur și simplu, pulverizat de explozii nucleare. Dacă profetul Isaia vedea oase omenesti, un profet apocaliptic nu mai vede nimic. Așadar, se pune întrebarea: cum anume va învia trupul descompus al unui om spre a se reuni cu propriul său suflet? Aceasta deoarece, să fim înțeleși, prin înviere se recompune omul în ființa lui întreagă, pentru ca astfel să se înfățișeze la Judecata care urmează. Și e firesc să fie așa, de vreme ce trupul și sufletul și-au trăit împreună viața de pe pământ și împreună au făcut bune și rele.

Răspunsul ni-l dă, magistral, Sfântul Apostol Pavel în prima sa Epistolă către Corinteni. El face mai întâi o deosebire între trupurile animalelor, care nu supraviețuiesc morții, și între acela al omului, supus unui alt regim de existență. (Să nu uităm că, dintru început, Dumnezeu a făcut animalele ca specii și numai pe om l-a făcut în mod special, ca persoană, „întru suflet viu” [Fc 2,7].) În al doilea rând, Sfântul Pavel face o distincție între ceea ce el numește „trupul carnal” și „trupul duhovnicesc” al omului. Nu e vorba de două trupuri, ci de unul și același trup în două moduri de existență. Trupul carnal este acela cu care omul viețuiește pe pământ și care se risipește prin moarte; trupul duhovnicesc este tot același trup, dar transfigurat prin înviere. Cum, adică, transfigurat? Realcătuit după o altă lege, a „cerului nou” și a „pământului nou”, o lege prin care întregul univers se transfigurează, adică se schimbă la față și se desăvârșește, se sfințește, se îndumnezeiește, iese din devenirea timpului și intră în echilibrul veșniciei. Sfântul Pavel aseamănă moartea și învierea trupului cu o sămânță îngropată în pământ; din ea răsare o plantă, care însă nu mai seamănă cu ea, dar nici nu este altceva, ci are chipul pe care Dumnezeu i l-a rânduit dintru început, atunci când a făcut și planta, și sămânța ei. Zice Pavel: „Se seamănă trup firesc, învie trup duhovnicesc” (1 Co 15,44).

Ei bine, dragii mei, trupul omului de la înviere are ca model trupul cu care a înviat Domnul. Prin întrupare din Sfânta Fecioară, Iisus a purtat trup întocmai ca al nostru, cu toate virtuțile și slăbiciunile lui, în afară de păcat: a simțit și a înfruntat foamea, setea, oboseala, durerea, chinurile, moartea și îngroparea. Dar trupul lui Iisus Celui înviat era unul și același cu cel răstignit și mort pe cruce, numai că acesta de acum, transfigurat și îndumnezeit prin înviere, avea alte legi: putea să pătrundă prin materie, să mănânce fără să-i fie foame, să bea fără să-i fie sete, să străbată

fulgerător distanțele fără să obosească, să se înalțe la cer fără să aibă aripi. Devenise trup ceresc, cel care avea să șadă de-a dreapta Tatălui. E motivul pentru care Sfântul Pavel, vorbind de trupurile duhovnicești ale oamenilor de după înviere, le numește și „trupuri cerești” (1 Co 15,40). Trupul ceresc îl transcende pe cel carnal, așa cum capilaritatea transcende gravitația.

Cineva însă ar putea spune: trupul Domnului a rămas întreg în mormânt și tot întreg a înviat. Nu așa stau lucrurile cu trupurile oamenilor-oameni: ele se risipesc, își pierd forma și, așa cum ați observat, pot fi chiar pulverizate de o explozie nucleară. Cum se pot alcătui dintr-o asemenea dispersare? Nu trebuie să uităm că trupul omului e materie și că, prin descompunere sau pulverizare, din el rămân moleculele sau atomii. Spre a înlesni, cât de cât, o înțelegere mai apropiată a acestui fenomen, voi lua un exemplu din fizica pe care o învață elevii la școală. Dacă pe o coală de hârtie presăram pilitură de fier, minusculele particule ne apar împrăștiate și informe. În momentul însă când le apropiem o bară magnetică, ele se mișcă și se organizează rapid după cum le poruncește fluxul magnetic al barei, luând o anume formă care poate fi desenată sau fotografiată. Cam așa trebuie să se vor petrece lucrurile cu atomii trupești ai fiecărui om în clipa când sufletul – care-și caută trupul – va emite un flux magnetic care-i este propriu, individual, personal și care nu poate fi confundat cu un altul. Desigur, reunirea prin înviere a sufletului cu trupul este o taină pe care nu o știm, dar pe care o putem intui prin această asemănare, menită să ne alimenteze credința.

Se mai naște însă o întrebare. Învierea cea de obște se va petrece la o vreme când pământul va fi încă locuit de oameni vii. Morții, am înțeles, vor învia, dar ce se va petrece cu aceștia din urmă? Vor muri instantaneu spre a învia în același chip? Ne-o spune tot Sfântul Pavel, în Epistola sa către creștinii din Tesalonic. La semnalul venirii lui Hristos, cei dintâi care se vor mișca vor fi morții. Imediat după aceea, oamenii vii vor fi răpiți în nori spre a-L întâmpina pe Cel ce vine întru putere, și astfel toți, împreună, cu Domnul vor fi (1 Tes 5,13-17). Desigur, și aceasta este o taină, pe care Apostolul o știa prin descoperire dumnezeiască, dar eu mă aflu în fața unor creștini din secolul raționalismului și al științelor exacte, și iarăși mă simt dator să ofer o punte de înțelegere. Materia ni se înfățișează în una din cele trei stări posibile: solidă, lichidă și gazoasă. Apa, de pildă, este solidă în forma unui bulgăre de gheață, devine lichidă prin topirea acestuia și gazoasă prin evaporarea lichidului, ea păstrându-și aceeași compoziție chimică. Ceara dintr-o lumânare este solidă prin structură, devine lichidă prin aprindere și gazoasă prin ardere. Cam așa ar fi trupul care moare, se descompune și învie. Există însă în natură și corpuri care trec de-a dreptul din starea solidă în cea gazoasă, adică fără să mai treacă prin starea intermediară, cea lichidă. Un exemplu la îndemâna noastră este cristalul de camfor, ascuns în tubul cu care ne desfundăm narile răcite; el este solid,

dar de îndată ce intră în contact cu aerul se volatilizează și pătrunde în nără de-a dreptul în stare gazoasă. Ei bine, cam așa se va petrece cu trupurile celor vii la înviere. Și dacă o astfel de excepție de la regulă există în fizică, de ce nu poate exista și în minune? Așa putem avea o cale de acces la fantastica, uriașa praveliste a omenirii transfigurate, plutindu-și prin văzduh urcușul spre cerul cel nou, în pragul căruia așteaptă, biruitor asupra morții, Iisus Hristos, Mântuitorul.

Iubiții mei fii sufletești,

Vă spuneam la început cât de greu le-a fost sfinților apostoli să creadă în învierea Domnului și cât de ușor ni se pare nouă, celor de astăzi, să credem și să mărturisim. Ei bine, tocmai de aici ne pândeste primejdia, din faptul că noi credem prea ușor. Apostolii au crezut prin motivație, noi credem prin inerție. Motivația e profundă, duhovnicească, inerția e superficială, comportamentală. Motivația își are temeiul în ceea ce se arată, inerția se sprijină pe ceea ce am apucat.

Eu am încercat să vă pun în față singura motivație posibilă, învierea lui Hristos legată de propria noastră înviere. Sensul însă e dublu: dacă credem că Hristos a înviat, credem că și noi vom învia. Și invers: dacă credem că noi vom învia, credem și că Hristos a înviat.

Acest dublu sens îl avem tot de la Sfântul Pavel, care li se adresează astfel Corintenilor: „Dacă se propovăduiește că Hristos a înviat din morți, atunci cum de zic unii dintre voi că nu există înviere a morților? dacă nu există înviere a morților, atunci nici Hristos n-a înviat. Iar dacă Hristos n-a înviat, atunci zadarnică este propovăduirea noastră, zadarnică e și credința voastră” (1 Co 15,12-14).

El însă pune problema și altfel, introducând splendida metaforă a primului fruct care începe să se coacă, numit în românește „pârgă”, adică semnul și garanția că toate celelalte îl vor urma. De asemenea, el introduce și binomul Adam-Iisus ca arhetip al morții și arhetip al învierii. Iată chiar cuvintele marelui Apostol: „Hristos a înviat din morți, pârgă celor adormiți. Că de vreme ce printr-un om a venit moartea, tot printr-un om a venit și învierea morților. Că după cum toți mor în Adam, tot așa toți vor învia întru Hristos. Dar fiecare în ceata sa: Hristos, ca pârgă; apoi *cei ai lui Hristos*, la Venirea Lui. Apoi vine sfârșitul, când Domnul Îi va preda lui Dumnezeu-și-Tatăl împărăția” (1 Co 15,20-24).

Așadar, iubiții mei, să sărbătorim Paștile întru bucuria de a crede și a mărturisi că Hristos a înviat, dar și întru bucuria de a anticipa, tot prin credință și mărturisire, propria noastră înviere. Doar așa vom fi în stare să cântăm împreună cu Sfântul Ioan Damaschin: „Ziua învierii, popoare, să ne luminăm! Paștile Domnului, Paștile! Că din moarte la viață și de pe

pământ la cer Hristos Dumnezeu ne-a trecut pe noi, cei ce cântăm cântare de biruință”¹.

Și tot astfel vom fi în stare să rostim împreună cu Sfântul Ioan Gură de Aur: „Înviat-a Hristos, și se bucură îngerii. Înviat-a Hristos, și viața stăpânește. Înviat-a Hristos, și nici un mort nu este în groapă; că Hristos, sculându-Se din morți, pârgă celor adormiți S-a făcut”².

Iubiții mei, în plină sărbătoare a Sfintelor Paști, noi, *cei ai lui Hristos*, credem și mărturisim: Hristos a înviat!

1. Canonul Învierii, Cântarea întâi.

2. Cuvânt de învățătură în sfânta și luminata zi a slăvitei și mântuitoarei Învieri a lui Hristos.

*Învierea Domnului și Codul lui Da Vinci*¹

Iubiții mei fii sufletești,

Nimeni nu L-a văzut pe Iisus înviind, dar mulți au fost cei care L-au văzut înviat. Faptul în sine al învierii nu a avut martori. El s-a petrecut în intimitatea mormântului, fără ca vreun ochi omenesc să fi avut acces la singura minune pe care Domnul Și-o anunțase în repetate rânduri, dar căreia nimeni nu-i dăduse crezare.

Momentele de dinaintea învierii s-au petrecut astfel: moartea pe cruce a Domnului a avut loc vineri spre seară. Trupurile celor trei răstigniți trebuiau îngropate, neapărat, tot atunci, deoarece la apusul soarelui începea Sabatul, sfânta zi de odihnă a iudeilor, în care nimeni nu avea voie să facă nici un fel de lucrare. Totul se cerea făcut în grabă. Nicodim și Iosif, prieteni de taină ai Mântuitorului, care obținuseră o autorizație specială din partea guvernatorului Pilat, i-au coborât trupul de pe cruce, l-au înfășurat în giulgiuri, după datină, și l-au așezat în mormânt. Sfintele femei, care, împreună cu Maica Domnului și cu Sfântul Ioan Evanghelistul, fuseseră martorele patimilor și morții lui Iisus, priveau de la oarecare depărtare, întrucât autoritățile le interzisese participarea la actul îngropării. Ele însă știau că e de datoria lor să respecte datina de a merge la mormânt ca să tămâieze mortul, iar aceasta nu se putea face decât Duminică dimineața, când se încheia Sabatul. Cum însă în dimineața aceea ar fi fost prea devreme să meargă la prăvălii ca să cumpere tămâia și celelalte arome, s-au grăbit s-o facă tot vineri seara, în ultima frântură de ceas. Astfel pregătite, au mers la casele lor.

În acest timp, căpeteniile iudeilor i-au amintit lui Pilat că mortul de pe cruce se lăudase în repetate rânduri că el va învia și i-au cerut să le

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 2007.

permite măsuri de siguranță împotriva unei eventuale înșelăciuni. Așa se face că guvernatorul i-a autorizat să sigileze mormântul și, mai mult, să pună lângă el ostași de pază

Toate acestea ne sunt relatate de către toți cei patru sfinți evangheliști, ca și cele ce urmează.

Duminică dimineața, în revărsatul zorilor, sfintele femei au venit la mormânt ca să-și facă datoria. Pe drum, singura lor grijă era aceea de a găsi un om care să le ajute să prăvălească piatra de la intrarea mormântului. Mare le-a fost însă uimirea când, odată ajunse, au constatat că piatra era deja prăvălită, iar lângă ea ședea un înger care le-a dat de veste că Iisus înviase, așa încât nu era cazul ca pe Cel-Viu să-l mai caute printre morți. Cât despre ostașii de pază, aceștia zăceau cu fețele la pământ, ca niște duși de pe lume.

Cuprinse de bucurie și spaimă, femeile s-au grăbit să alerge în cetate spre a le da de veste ucenicilor, dar pe drum li S-a arătat însuși Iisus, Care le-a salutat prin cuvântul „Bucurați-vă!”. Ele I-au căzut la picioare și I s-au închinat.

În acest timp, stăpâniți de groaza celor întâmplate cu Domnul lor, dar și cu sentimentul că rămăseseră singuri, fără nici o apărare dumnezeiască, ucenicii stăteau încuiați într-o casă din cetatea Ierusalimului, cu grija de a nu lăsa nici un semn că s-ar afla acolo. Imaginați-vă starea lor de spirit când femeile le-au bătut în ușă, le-au cerut să deschidă și le-au spus, cu râsuflarea tăiată, ceea ce auziseră și văzuseră. De-a dreptul uluiți, eliminând de la început orice credibilitate a ideii de înviere, ei au presupus că bietele femei căzuseră pradă cine știe căror halucinații și n-au găsit să le spună ceva mai bun decât că se scrântiseră la cap. În cele din urmă, doi dintre ei s-au hotărât să alerge la mormânt și să vadă cu ochii lor ceea ce era de văzut. Fiind mai tânăr și mai sprinten, Ioan a ajuns primul, dar nu a avut curajul să intre singur, ci l-a așteptat pe Petru care venea din urmă gâfâind, și astfel au intrat amândoi. Într-adevăr, mormântul era gol. Se putea presupune că trupul lui Iisus fusese strămutat în altă parte (idee pe care o avusese, în aceeași dimineață, și Maria Magdalena), numai că o astfel de strămutare nu putea fi făcută decât de niște prieteni ai lui Iisus, iar ei, ucenicii Săi cei mai apropiați, nu știau nimic. O a doua ipoteză, că în mormânt ar fi umblat nicaiva răufăcători, străini de comunitatea apostolică, era infirmată de simplul fapt că în groapă fusese așezat trupul gol al unui răstignit de abia coborât de pe cruce, care nu avea asupra-i nimic de preț, care să poată fi furat.

Iubiții mei fii sufletești,

Din toate acestea se desprinde faptul că învierea Domnului nu era expresia unei prezențe, ci, dimpotrivă, a unei absențe. Icoana de tip occidental

care-L înfățișează pe Iisus ușor înălțat deasupra mormântului, cu steagul biruinței în mână, nu are nimic de-a face cu realitatea. Piatra răsturnată de pe mormânt nu avusese menirea de a deschide calea Celui înviat, ci de a arăta că El nu mai este acolo. Icoana ortodoxă este aceea care-L înfățișează pe Iisus Cel înviat pogorându-se la iad și eliberându-i pe strămoșii Adam și Eva, care Îl așteptau laolaltă cu dreptii Vechiului Testament. Aceasta însă se petrecea jos, sub pământ. Deasupra, mormântul gol.

Dar dacă, iubiții mei, din acest gol s-a născut credința în adevărul învierii, tot din el s-a născut și minciuna care i se va opune. Martori ai mormântului gol fuseseră nu doar sfintele femei și cei doi apostoli, ci și ostașii care-l păzeau. Știm însă că paza îi fusese cerută guvernatorului de către arhieriei iudeilor tocmai pentru a dejuca prezumția că ucenicii lui Iisus ar putea să-L fure din groapă spre a demonstra că El a înviat. Străjerii însă vegheaseră corect, văzuseră piatra răsturnată de înger și pe femeile uimite de ceea ce auzeau și vedeau. Or, prima lor datorie a fost aceea de a merge în cetate și de a le raporta arhieriei adevărul, cum că nimeni nu venise să fure trupul Mortului, ci că acesta, pur și simplu, pierise în chip tainic. Atunci s-a născut marea minciună. În contextul social al vremii, nimic nu era mai simplu decât corupția. Arhieriei i-au mituit pe soldați cu bani grei, cerându-le ca în schimb să declare că-i biruise somnul și că-n timp ce ei dormeau au venit ucenicii mortului și l-au furat. Desigur, o astfel de declarație era menită să-i pună în culpa de a nu-și fi făcut datoria, ceea ce era foarte grav pentru cariera unui ostaș. Banii au lucrat și aici, odată cu asigurarea că ei, arhieriei, sunt atât de influenți pe lângă guvernator (o dovediseră obținând condamnarea la moarte a lui Iisus), încât vinovaților nu li se va întâmpla nimic. Și, povestind acest episod, Sfântul Evanghelist Matei conchide: „Iar ei [ostașii], luând arginții, au făcut așa cum au fost învățați. Și s-a răspândit cuvântul acesta între iudei, până în ziua de astăzi” (Mt 28,15).

Dragii mei, expresia „până în ziua de astăzi” se referă, desigur, la anul 65, când Sfântul Matei și-a scris Evanghelia în limba greacă. Ea însă acoperă o perioadă de două mii de ani, timp în care învierea lui Iisus nu a încetat să fie negată, nu doar în mediile iudaice radicale, ci și în cele ateiste, liber-cugetătoare, teribiliste, mercantile, precum și în segmentele gnostice ale creștinismului. Iată că fenomenul se petrece și în zilele noastre, într-o avalanșă de știri și reportaje care nu par deloc a fi întâmplătoare, încă nu s-a potolit eoul blasfemiator al romanului *Codul lui Da Vinci*, nici cel provocat de *Evanghelia lui Iuda*, că a și izbucnit „senzaționala” știre despre descoperirea unor sicrie din preajma Ierusalimului, care ar conține nici mai mult și nici mai puțin decât osemintele lui Iisus și ale familiei sale (prin „familie” înțelegându-se soția, rude apropiate și chiar un fiu cu numele... Iuda!). Nu a contat faptul că chiar o seamă de specialiști evrei au denunțat falsul, că nu există probe în favoarea a ceea ce se numește „o

descoperire epocală”, că totul nu este altceva decât o invenție menită, pe de o parte, să aducă foarte mulți bani (ca și cartea lui Dan Brown, de altfel) și, pe de alta, să producă un cutremur în conștiințele binecredincioșilor creștini. „Știrea” a fost preluată imediat de ziare, de posturile de televiziune, de cinematografe, care au răspândit-o cu foarte mare zgomot în toată lumea, inclusiv în mass-media românească, din care nu au lipsit dezbateri publice, cu argumente pro și contra. Ca de obicei, naivii s-au lăsat antrenați în această mascaradă mediatică, în timp ce adevărații creștini au înregistrat încă o încercare a diavolului de a le zdruncina temeiul credinței, așa cum a făcut-o de nenumărate ori de-a lungul a două mii de ani.

Or, temeiul credinței noastre, dragii mei, este tocmai învierea lui Hristos. Aici bate dușmanul. Toate celelalte, cum că Iisus a fost un om obișnuit, cu nevastă, cu copii și cu urmași care trăiesc și astăzi, toate acestea nu sunt decât învelișurile unui singur scop, acela de a le inocula creștinilor ideea că Omul Iisus nu a fost și Dumnezeu și că, prin urmare, a murit (fie și pe cruce!), dar nu a înviat. Totul, pornind de la refuzul de a admite că în Ierusalim există un mormânt din care Mortul a dispărut fără urmă, lăsându-l gol. Acest „vid dumnezeiesc” este astăzi piatra de scandal a raționalismului postmodernist pe care-l trăim.

Iubiții mei fii sufletești,

Că trupul lui Iisus a dispărut din mormânt fără să lase vreo urmă e un argument la îndemâna neștiutorilor. În realitate, el a lăsat o urmă, și încă una esențială: giulgiurile în care fusese înfășurat după datina iudaică. Acestea erau niște pânzături îmbibate cu uleiuri aromatate, obținute din substanțe rășinoase, care se lipeau de trup, întârziindu-i descompunerea. Dacă trupul lui Iisus ar fi fost strămutat în altă parte, el nu putea fi dus decât împreună cu giulgiurile, de vreme ce ele erau strâns lipite de el.

Dacă, omeneste vorbind, nu exista nici o rațiune pentru separarea giulgiurilor de trup, în ordinea dumnezeiască ele și-au avut un rost crucial. Așa cum le-au văzut apostolii și cum ni le descrie Sfântul Evanghelist Ioan, ele „se odihneau” (acesta este cuvântul exact), „se odihneau” pe piatra rece, nu învălătucite sau aruncate în neorânduială, ci păstrând forma trupului care le părăsise; era ca și cum acesta s-ar fi topit și ar fi ieșit prin ele ca un abur, lăsându-le acolo ca pe singurele martore ale trupului îndumnezeit prin însăși învierea lui, așa cum li se va arăta sfinților apostoli și sfințelor femei. Alături de giulgiuri „se odihnea” marama care fusese pe capul lui Iisus, dar nu turtită la pământ, ci păstrând forma ovală a feței care o părăsise. Așadar, plinătatea credinței în înviere se reazimă pe golul giulgiurilor din mormântul gol. Pe acestea le-au văzut apostolii Petru și Ioan (In 20,3-10).

Și atunci, iubiții mei, de ce l-aș crede eu mai mult pe Dan Brown, autorul talentat al unui roman polițist, și nu l-aș crede pe Sfântul Apostol

Petru, cel care mărturisea în casa lui Corneliu Sutașul că „noi, apostolii, suntem martorii faptelor și cuvintelor lui Iisus, noi, cei ce am mâncat și am băut cu El după ce a înviat din morți” (FA 10,41)? De ce l-aș crede eu mai mult pe fictivul „Evanghelist Iuda” și nu l-aș crede pe Sfântul Evanghelist Ioan, cel care cu pana lui mărturisește că, împreună cu Petru, a văzut giulgiurile goale și a crezut în învierea lui Iisus? De ce l-aș crede eu mai mult pe Cameron și montajele lui artificiale asupra „senzaționalelor” sicrie și nu l-aș crede pe Sfântul Evanghelist Luca, istoric de rigoare științifică, a cărui operă „Faptele Apostolilor” a înfruntat, timp de două milenii, toate analizele critice posibile? De ce i-aș crede eu pe toți impostorii, pe toți aventurierii culturali, pe toți veleitarii gloriilor spectaculare, pe toți samsarii vânzători de cele sfinte, pe toți falsificatorii de documente și nu l-aș crede pe Sfântul Pavel, apostolul prin excelență al credinței în înviere? Dacă sfintele femei, ucenicii și apropiații lor L-au văzut pe Iisus în dubla Sa ipostază, înainte și după înviere, Pavel a fost singurul apostol căruia Domnul i S-a arătat doar în cea de a doua, într-o slăvită lumină a Celui Înviat.

Iubiții mei, l-am citat pe Sfântul Pavel mai la urmă pentru că vreau să opresc puțin asupra lui. Saul era evreu născut în Asia Mică. Om cu vocația culturii, vorbind curent ebraica și greaca, s-a stabilit de tânăr în Ierusalim, unde a fost educat în școala rabinică a lui Gamaliel. Excelent cunoscător al Legii Vechi și zelos apărător al iudaismului, a adoptat cu rezevizie și convingere poziția anticreștină a fariseilor. Solidar cu cei care-l uciseseră cu pietre pe Sfântul Arhidiacon Ștefan, s-a calificat pentru funcția de procuror al sinedrului și a început o campanie sistematică de identificare, urmărire și arestare a creștinilor. La un moment dat, informat că ultimii adepți ai lui Iisus Nazarineanul fugiseră din Ierusalim și se ascuseseră în Damasc, a obținut o gardă militară și a pornit în căutarea fugarilor. Pe drum însă s-a petrecut un eveniment absolut crucial pentru viața lui, ca și pentru istoria creștinismului: o lumină strălucitoare i s-a arătat, iar din mijlocul ei, un glas: „Saule, Saule, de ce Mă prigonești?” – „Cine ești, Doamne?” – „Eu sunt Iisus, Cel pe care tu îl prigonești” (FA 9,3-5). Acesta a fost scurtul dialog prin care Saul a devenit Pavel, prigonitorul a devenit apostol, călăul a devenit martir. Minunea de pe drumul Damascului inaugurează uriașa operă de transformare a omului prin Biserica lui Hristos.

În legătură cu acest dialog, Părintele Gala Galaction, cunoscutul profesor și scriitor, a emis o interpretare care, cred eu, trebuie reținută și cunoscută. El afirmă că verbul ebraic, tradus de obicei cu „a prigonii”, poate fi tradus cu „a căuta”, ceea ce mie mi se pare plauzibil, de vreme ce prigonirea cuiva nu este o simplă persecuție, ci presupune un vinovat absent, care trebuie mai întâi urmărit, identificat, cercetat și denunțat. Or, tocmai acesta era cazul pe care procurorul Saul trebuia să-l rezolve. Așa cum știm, creștinii afirmău că Iisus a înviat, iar proba era mormântul gol. În paralel, pe baza mărturiei paznicilor, arhieriei adoptaseră teza că trupul lui Iisus fusese

furat de către adepții Săi și ascuns undeva. Saul, prin interogatoriile severe luate creștinilor, urmărea să descopere acel „undeva”, adică locul unde se află „corpul delict”. Odată descoperit, trupul lui Iisus era dovada că învierea Lui fusese o pură invenție. Așadar, teza Părintelui Galaction aruncă o lumină nouă asupra lecturii și interpretării scurtului dialog de pe drumul Damascului: – „Saul, Saul, de ce mă cauți?” – „Cine ești, Doamne?” – „Eu sunt Iisus, Cel pe care tu Îl cauți”. E limpede: Saul Îl căuta pe Iisus în întunericul unui mormânt, iar Acesta i Se descoperea în lumina învierii. De fapt, în forul său lăuntric Saul Îl căuta pe Iisus, dar fără să știe că Iisus îl aștepta pe el, că încă din pântecul maicii sale fusese ales de Dumnezeu, pus deoparte și ținut în rezervă până la momentul Damascului. Își va da seama mai târziu, când avea să le-o spună Galatenilor (Ga 1,15).

Pavel, fostul Saul, va deveni apostolul prin excelență al doctrinei hristocentrice, al cărei pilon de susținere va fi învierea. Dar – vă rog să rețineți – nu doar învierea lui Hristos, ci și învierea morților, adică a noastră, a tuturor, deoarece între ele există o legătură indisolubilă. Dacă morții nu învie, cum susțin unii, atunci nici Hristos n-a înviat. Și „dacă Hristos n-a înviat – le scria el Corintenilor –, atunci zadarnică este propovăduirea noastră, zadarnică e și credința voastră” (1 Co 15,14). Cu alte cuvinte, dacă nu crezi în învierea Domnului, nu crezi în nimic. Și dacă nu crezi că și tu vei învia, atunci viața ta cade sub incidența absurdului, a unui om care vine din nimic și se îndreaptă spre nimic. Totul devine lipsit de sens.

Și atunci, dragii mei ascultători, revin la gândul meu de adineauri și mă întreb împreună cu voi: când e vorba de Hristos, de ce să-l cred eu pe un nenea din lume și nu l-aș crede pe Pavel, personaj biblic real, aproape palpabil, care de două milenii traversează istoria lumii și rezistă tuturor negărilor? La urma urmelor, Pavel și scrierile lui fac parte din Sfânta Scriptură, care este „insuflată de Dumnezeu” (2 Tim 3,16). Or, dacă cred în Scriptură, cred și în Pavel; iar dacă cred în Pavel, cred și în Iisus Hristos; și dacă cred integral în Iisus Hristos, cred și în învierea lui. Credința nu e analitică, nu se întemeiază pe argumente raționale și nici pe ADN-uri de laborator. Ea există sau nu există. Desigur, ea poate fi mai puternică sau mai slabă, se poate confrunta cu întrebări, îndoieli, șovăiri, poticniri, dar ea, în sine, există, căci rădăcinile ei sunt ancorate în profunzimea tainei. Ea nu e teorie, ci trăire. Dacă o ai și n-o trăiești, ai trăit degeaba.

Iată de ce, iubiții mei, vă îndemn să credeți cu tărie în învierea Domnului și s-o trăiți întru lumina bucuriei pascale, rugându-vă pentru cei ce nu cred și nădăjduind în propria voastră înviere. Așadar, o salutare a vestirii și un răspuns mărturisitor: Hristos a înviat!

*Lumina și întunericul*¹

Iubiții mei fii sufletești,

Una din cântările de la slujba Vecerniei începe așa : „Hristoase, Cel ce cu patima Ta ai întunecat soarele și cu lumina învierii Tale ai luminat toate...”. În numai câteva cuvinte sunt evocate cele două momente de la sfârșitul vieții pământești a Domnului Iisus : moartea, precedată de convulsiile suferințelor, și învierea, precedată de moarte și îngropare. Este aici confruntarea dintre două stihii antagoniste, care adică nu pot conviețui împreună, întunericul și lumina.

Sfântul Evanghelist Luca, în concordanță cu ceilalți doi sinoptici, ne relatează astfel momentul și cadrul cosmic în care s-a petrecut moartea pe cruce a Mântuitorului nostru : „Și era acum ca la al șaselea ceas (adică în jurul amiezii), și întuneric s-a făcut peste tot pământul până la ceasul al nouălea (adică pe la trei după-amiază); și s-a întunecat soarele. [...] Și Iisus, strigând cu glas mare, a zis : Părinte, în mâinile Tale Îmi pun duhul. Și aceasta zicând, Și-a dat duhul” (Lc 23,44-46).

Așadar, bezna cuprinde pământul în plină zi, soarele devine neputincios, Iisus Își dă duhul pe cruce, în timp ce cosmosul îi devine solidar.

Când e vorba de dispariția luminii, cuvântul cel mai frecvent este verbul *a stinge*, în forma tranzitivă : a stinge o lumânare, o lampă, o candelă, un bec electric, a stinge un incendiu și, la modul generic, a stinge lumina ; iar în forma reflexivă, *a se stinge* : s-a stins lumânarea, lampa, candela, becul electric, s-a stins focul din vatră.

Același verb însă este folosit și când e vorba de viața unui om : dacă e în agonie, *se stinge încet*, dacă a murit, *s-a stins din viață*.

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 2008.

Este exact ce se petrece pe Golgota: în timp ce Iisus se stinge pe cruce, lumina se stinge de pe fața pământului.

Noi știm însă că lumina pământului, în timpul zilei, vine de la soare. Dacă ar fi să tâlcuim fenomenul de pe Golgota după știința și rațiunea noastră, ar trebui să abordăm întâi cauza și apoi efectul și să citim: soarele s-a stins, și întuneric mare s-a făcut peste tot pământul. Dar ordinea din Scriptură e răsturnată: ni se oferă efectul, adică întunericul, dar nu și cauza.

Să observăm însă, încă o dată, că soarele nu s-a stins, ci doar s-a întunecat, adică a pălit sub împresurarea întunericului. Chiar dacă am presupune că întunericul a fost cauzat de o eclipsă de soare, aceasta nu putea să dureze mai mult de trei minute, dar aici e vorba de trei ore. În cazul acesta se naște întrebarea: de unde a venit întunericul, dacă el nu e altceva decât absența luminii?

Ei bine, dragii mei, gândul ne duce la momentul de dinainte de facerea lumii, când, așa cum ne spune Sfânta Scriptură, totul era o genune, adică un haos întunecat al materiei create din nimic, dar încă informe: „Și întuneric era deasupra genunii; și Duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor. Și a zis Dumnezeu: Să fie lumină! Și a fost lumină” (Fc 1,2-3). Dar de unde venea lumina, de vreme ce ne aflăm în ziua întâi, iar soarele și luna vor fi create doar în ziua a patra? Ei bine, aceasta era lumina necreată, latentă în ființa lui Dumnezeu și pe care El a activat-o prin cuvânt. Revenind pe Golgota, avem motive să credem că Dumnezeu-Tatăl Și-a resorbit lumina pentru trei ore, adică pe durata agoniei lui Iisus, făcându-Și simțită prezența și răspunzând astfel strigătului disperat al Fiului Său: „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, de ce M-ai părăsit?” (Mt 27,46; Mc 15,34, Ps 21,1). Nu, Tatăl nu-Și părăsise Fiul. Dimpotrivă, El participă, atotputernic și deasupra oricărei suferințe, la patima și moartea Fiului Său, pe care Acesta și le asumase – depășindu-și clipa de șovăială din grădina Ghetsimani –, și acceptase să soarbă paharul amărăciunii până la fund.

Întunericul primordial precedase lumina creației; lumina învierii este precedată acum de un doliu la scară cosmică.

Dreptmăritori creștini,

Iată-ne ajunși în Duminica Paștilor, când preotul iese în fața credincioșilor ținând în mână o făclie aprinsă și îi îndeamnă: „Veniți de primiți lumină!”. Urmează cântările pascale, în care abundă cuvintele „lumină”, „luminos”, „strălucire”, „strălucitor”, precum: „Să ne curățim simțirile și să-L vedem pe Hristos strălucind cu neapropiata lumină a învierii”; sau: „Luminează-te, luminează-te, noue Ierusalime, că slava Domnului peste tine a răsărit!”. Dacă ne întoarcem la cântarea Vecerniei, cu care am

început, vom auzi din nou: „Hristoase, Cel ce cu patima Ta ai întunecat soarele și cu lumina învierii Tale ai luminat toate”.

Nedumerirea noastră însă vine din aceea că verbele „a lumina”, „a străluci”, sau derivatele lor, nu se află în nici una din relatările celor patru Sfinți Evangheliști asupra învierii Domnului. De la ei știm, de pildă, că schimbarea la față de pe muntele Taborului L-a înfățișat pe Domnul transfigurat, cu veșmintele strălucitoare (Lc 9,29), că îngerul care I-a vestit învierea avea înfățișarea unui fulger (Mt 28,3), dar nici o mențiune despre propria Sa strălucire. Dimpotrivă, Maria Magdalena l-a confundat cu grădinarul, ucenicii Luca și Cleopa L-au luat ca pe un drumeț oarecare, tot ca unui drumeț I s-au adresat cei șapte ucenici ai Săi (inclusiv Petru și Ioan) pe malul Mării Tiberiadei (In 21,1-14); așadar, nimic care să arate strălucirea unui Înviat din morți, nimic care să contrabalanseze, triumfător, întunericul din jurul Crucii.

Și totuși, dragii mei, învierea Domnului nu a fost lipsită de strălucire, dar nu exterioară, în văzul lumii, asemenea unui spectacol de senzație – așa cum ni-L înfățișează neinspirata iconografie occidentală –, ci în intimitatea mormântului, când pereții de piatră s-au pomenit inundați de lumina trupului care se subtiliza prin îndumnezeire, își părăsea giulgiurile păstrându-le forma și ieșea prin toți porii materiei stâncoase. În aura acestei lumini a pogorât Hristos mai întâi în iad, de unde i-a tras afară pe morții care-L așteptau în întuneric, începând cu Adam și Eva, așa cum ni-L înfățișează tradiția răsăriteană în singura reprezentare iconografică a învierii.

Revenit printre ai Săi, El se reconstituie într-un Iisus pe Care propriii Lui ucenici, stând la masă cu Cel pe care-L crezuseră un străin, nu îndrăzneau să-L întrebe: „Cine ești Tu?”, știind că este Domnul (In 21,12). Lumina învierii nu a avut martori, dar o cunoaștem prin credință.

Toate arătările Domnului de după înviere au avut un singur scop, anume să-i convingă pe oameni, începând cu ucenicii Săi, că El, Cel capabil acum să intre într-o casă cu toate ușile încuiate, dar totodată să-i ofere lui Toma proba simțului tactil, este una și aceeași Persoană cu Cel care murise pe cruce: același Iisus, același Hristos, același Fiu al lui Dumnezeu, același fiu al Mariei, același Mântuitor.

Pe toate acestea le făcea în pregătirea apostolilor pentru următorul mare eveniment din viața Sa pământească, înălțarea la cer.

Iubiții mei, aș vrea să știți că Înălțarea Domnului este o sărbătoare tot atât de importantă ca și Învierea și că ele, deși prăznuite la date calendaristice diferite, nu pot fi gândite decât împreună. Așa cum, în iconomia divină, Vinerea Patimilor a fost necesară pentru Duminica Paștilor, tot astfel Duminica Paștilor a fost necesară pentru Joia Înălțării, iar Joia Înălțării a fost necesară pentru cea de A Doua Venire, Judecata de Apoi și constituirea Împărăției Cerurilor. Înălțarea era menită să încheie ciclul

pământesc al Domnului și fusese anunțată de El cu mult înainte. I-a spus-o și Mariei Magdalena, îndată după înviere: „Nu te atinge de Mine, că încă nu M-am suit la Tatăl Meu; ci mergi la frații Mei și spune-le: Mă voi sui la Tatăl Meu și Tatăl vostru și la Dumnezeuul Meu și Dumnezeuul vostru” (In 20,17).

Pe de o parte, era normal ca Iisus să Se Întoarcă în cer, de unde venise, și, pe de alta, era normal ca El, odată întors, să pregătească locuri pentru noii veniți de pe pământ. Înălțarea înseamnă imponderabilitate. Iisus își arătase această însușire dumnezeiască în două momente, umblând pe apa mării și transfigurându-Se pe Tabor, dar acestea erau circumstanțiale, nu permanente și definitive; înălțarea propriu-zisă va fi permanentă și definitivă. El și-a chemat ucenicii într-un loc anume, spre Betania, le-a poruncit să răspândească Evanghelia în toată lumea, Și-a ridicat mâinile asupra-le și i-a binecuvântat, după care S-a înălțat la cer.

Învierea nu a avut martori, dar înălțarea a avut. Învierea a fost receptată cu îndoieli și necredință. Iată de ce noi sărbătorim Paștile cu aserțiunea „Hristos a înviat!”, la care ni se răspunde cu confirmarea „Adevărat a înviat!”. Înălțarea însă a fost o despărțire izvorătoare de lumină, de vreme ce ucenicii s-au întors în Ierusalim „cu bucurie mare”. Iată de ce în cărțile noastre de slujbă nu există o salutare similară cu aceea de la Paști. Nu se spune „Hristos S-a înălțat! [Adevărat, S-a înălțat!]”, pentru că asupra înălțării nu au existat îndoieli sau necredință. Faptul că unii creștini folosesc această salutare, din neștiință sau exces de evlavie, nu este atestat de Biserică.

Să mai reținem o rânduială a economiei dumnezeiești. La patruzeci de zile de la naștere, Pruncul Iisus era întâmpinat în templu de către Dreptul Simeon, care, luându-L în brațe, L-a mărturisit ca Mântuitor trimis de Dumnezeu-Tatăl. La patruzeci de zile după înviere, Iisus era întâmpinat de către Însuși Dumnezeu-Tatăl, care Și L-a așezat, întru slavă, de-a dreapta Sa. Iată o emoționantă simetrie divină!

Iubiții mei fii sufletești,

Am început cu nedumerirea că bucuria, veselia, lumina, strălucirea, jubilația pe care le avem noi în sărbătorirea Paștilor nu se regăsesc și în paginile Sfinților Evangheliști. Și totuși, ele există, într-un text al Sfântului Luca. La una din întâlnirile pe care Domnul le-a avut cu ucenicii Săi între înviere și înălțare, le-a spus: „Acestea sunt cuvintele pe care vi le-am grăit pe când încă eram împreună cu voi, că toate cele scrise despre Mine în legea lui Moise, în profeți și în psalmi trebuie să se plinească. Atunci *le-a deschis mintea* ca să înțeleagă Scripturile” (Lc 24,44). Or, a-i deschide cuiva mintea înseamnă, de fapt, a i-o lumina. Există și expresia curentă a insului care, în sfârșit, a înțeles ceea ce nu înțelesese până atunci: „Acum, da, m-am luminat!”.

Înțelegerea este în primul rând o virtute a minții, a intelectului. Noi, cei de astăzi, nu mai plutim în întunericul ignoranței celor de demult, ci cunoaștem, chiar dacă doar elementar, ce înseamnă patimile, moartea și învierea Domnului Iisus.

Dar, pe lângă înțelegere, mai e ceva, trăirea. Nu e destul să prăznuiești Paștile, ca o petrecere oarecare; important e să simți sărbătoarea vie în interiorul tău sufletesc, că ea face parte din ființa ta lăuntrică. Pentru aceasta însă e nevoie de pregătire, de post, de rugăciune, de spovedanie, de milostenie. Numai astfel putem intra în duhul unei cântări pascale pe care v-o repet: „Să ne curățim simțirile și să-L vedem pe Hristos strălucind cu neapropiata lumină a învierii”. Așadar, curățirea simțirilor, aceasta e condiția esențială pentru accesul fiecăruia din noi la inaccesibila lumină a învierii; doar așa imposibilul devine posibil, minunea învierii se petrece în chiar sufletul tău.

Fie ca și în anul acesta să simțim în Sărbătoare nu numai lumina soarelui, dar și strălucirea Celui ce a făcut soarele, și să cântăm laolaltă: „Ziua Învierii”, și să ne luminăm cu prăznuirea, și unii pe alții să ne îmbrățișăm; să zicem fraților și celor ce ne urăsc pe noi, să iertăm toate pentru Înviere, și așa să strigăm: „Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcând, și celor din morminte viață dăruindu-le”.

*Capătul drumului*¹

Iubiții mei fii sufletești,

Dacă aruncăm o privire panoramică asupra istoriei universale, vom observa că, încă de la început, omenirea a fost atrasă mai puțin de dimensiunea pozitivă a existenței și mai mult de cea negativă.

Primii oameni, Adam și Eva, au avut de ales între binecuvântare și blestem; l-au preferat pe ultimul.

Această preferință s-a perpetuat de-a lungul veacurilor, atât la eroii de pe scenă, cât și la spectatori.

În vremea noastră, programele de televiziune se întocmesc în funcție de preferințele spectatorilor. Micile ecrane oferă din abundență lupte sângeroase, scene de cruzime, bătăi, violuri, crime, dezastre naturale sau provocate. Uneori, astfel de emisiuni au efecte sociale; într-o pivniță, un copil și-a ucis prietenul izbindu-i capul de perete; întrebât de ce a făcut-o, a răspuns că așa a văzut el la televizor... Până și programele presupuse a fi instructive, cum sunt cele referitoare la viața animalelor sălbatice, cad în același păcat; scenele de tandrețe maternă sunt rarități, în timp ce ni se oferă scene cu fiare care se sfâșie între ele.

Să intrăm însă într-un stadion. El este expresia modernă a vechilor arene romane, unde doi gladiatori se băteau între ei cu spada, pe viață și pe moarte, în văzul a mii de spectatori, dornici de sânge. Cu vremea, spada a fost înlocuită cu o minge, iar crima înlocuită cu pătrunderea acesteia în poartă. Nimic mai pașnic, nimic mai frumos, nimic mai civilizat. La sfârșit, învingătorii se îmbrățișează, învinșii se aștern, tăcuți, pe iarbă. Ce ne facem însă cu suporterii? Învinșii se năpustesc asupra unor oameni din

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 2009.

aceeași tribună, care însă nu au altă vină decât că și-au încurajat echipa, și totul se transformă într-o uriașă scenă de sălbăticie, cu vânătași pe fețe și capete sparte. Se mai cheamă asta civilizație? Că de cultură nu putem vorbi.

Adevărul e că ne-am dezobișnuit să vedem viața în desfășurarea ei, ci ne oprim la segmente, refuzând să anticipăm urmările sau să evaluăm întregul. E adevărat că, pe vreme de furtună, fulgerul poate ucide un om, dar tot el este cel care fertilizează ploaia și, prin ea, pământul. E adevărat că o corabie se poate scufunda în apa oceanului, dar nu e mai puțin adevărat că una ca ea a descoperit America. E adevărat că pe câmpul de luptă cad soldați în bătălie, dar tot atât de adevărat este că supraviețuitorii asigură victoria.

De ce ne poticnim noi la mijloc, unde se petrece impasul, și nu anticipăm capătul drumului? Ucenicii Domnului se aflau noaptea în corabie, când Iisus li S-a arătat umblând pe apă. Spre a se convinge că nu vede o nălucă, ci pe Însuși Învățătorul său, Petru îi cere Acestuia puterea de a merge la El umblând pe apă. Primește încuviințarea, dar pe la mijlocul drumului, uitându-se în jos și văzând valurile amenințătoare împrejurii, începe să se scufunde și strigă după ajutor. Iisus îl salvează (Mt 14,24-33). De aici tragem concluzia că niciodată nu trebuie să te sperii de dificultatea drumului, ci s-o depășești păstrându-ți privirea spre ținta finală.

Sfântul Evanghelist Matei ne istorisește că, la un moment dat, aflându-se Iisus laolaltă cu ucenicii Săi, le-a făcut următoarea mărturisire despre Sine: „Fiul Omului va să fie dat în mâinile oamenilor și-L vor omorî și a treia zi va învia”. În final, Evanghelistul adaugă: „Și ei foarte s-au întristat” (Mt 17,22-23). Se naște întrebarea: de ce oare s-au întristat, de vreme ce Iisus le vestea învierea? Normal ar fi fost ca, auzind vestea uciderii, pentru o clipă să li taie respirația, pentru ca imediat după aceea, la vestea învierii, să răsufle ușurați. Iată însă că ei au rămas încremeniți în spațiul tenebros al evenimentului, incapabili să vadă mai departe.

În altă parte, același Evanghelist Matei ne relatează o altă convorbire dintre Iisus și ucenicii Săi, în cursul căreia le-a vestit că „El trebuie să meargă la Ierusalim și să pătimească multe de la bătrâni și de la arhierei și de la cărturari și să fie omorât și a treia zi să învie. Și Petru, luându-L deoparte, a început să-L dojenească zicându-i: Fie-Ți milă de Tine, Doamne, asta să nu Ți se întâmple! Iar El, întorcându-Se, i-a zis lui Petru: Mergi înapoia Mea, Satano!; piatră de poticnire-Mi ești, că nu le cugești pe cele ale lui Dumnezeu, ci pe cele ale oamenilor!” (Mt 16,21-23). Așadar, există o mare diferență – uneori o prăpastie – între gândirea omenească și cea dumnezeiască.

Dragii mei, a porni la drum înseamnă a avea o țintă, ceea ce denotă existența unui scop. De cele mai multe ori, între tine și țintă se interpun unul sau mai multe obstacole, numărul acestora depinzând de distanța

dintre punctul de pornire și cel la care vrei să ajungi. Orice obstacol e un punct de poticnire; dacă el e masiv, înalt, puternic, te poate descuraja. Știți care e cheia succesului? Să faci din el un obstacol transparent, adică să vezi prin el sau pe deasupra lui ceea ce e dincolo. Obstacolul poate fi negura, întunericul, necunoscutul. Ținta poate fi sigură sau nesigură, ipotetică, dar întotdeauna revelatoare.

Să ne amintim de experiența poporului lui Israel. După ce au fost eliberați din robia egipteană și au trecut de Marea Roșie, au luat drumul prin pustia Sinai, o călătorie care a durat nu mai puțin de patruzeci de ani, în cursul căreia pribegii au întâmpinat numeroase obstacole, precum zăduful zilei, frigul nopții, furtunile de praf, foamea, setea, oboseala, disperarea, nervozitatea, răskoalele, certurile interne, amintirea morților căzuți pe drum. Pe toate însă le-au biruit, datorită faptului că aveau în minte un singur scop: să ajungă în Țara Făgăduinței. Și au ajuns.

Și istoria profană ne oferă destule exemple. Ați auzit, desigur, de spaniolul Cristofor Columb, care în anul 1492 a pornit spre vestul Oceanului Atlantic, crezând că acesta e drumul spre India. Călătorie de durată, ziua și noaptea, pe vreme bună sau bântuită de furtuni, înaintând spre necunoscut. Pe vremea aceea, mulți credeau că oceanul se termină undeva într-o prăpastie fără fund, ceea ce i-a făcut pe oamenii săi de pe corabie să se răskoale, bântuiți de frica unei morți năprasnice. Columb însă nu s-a clintit, el avea un țel, să ajungă undeva. Și, până la urmă, a ajuns pe țărmul unui continent necunoscut, descoperind America.

Peste trei secole, americanul Robert Peary și-a propus să descopere Polul Nord. L-a atins de abia la 6 aprilie 1909, după 17 ani de calcule, exerciții și tatonări, în cursul cărora a traversat pe jos Nordul Groenlandei pe o distanță de 800 de kilometri, învingând nenumărate obstacole.

Peste numai doi ani, Roald Amundsen a înfipt steagul norvegian în gheața Polului Sud, după o călătorie de trei luni și jumătate, în cursul căreia el și echipajul său au înfruntat cețuri, viscole și temperaturi de minus 50 de grade Celsius, având de parcurs câte 25 de kilometri pe zi.

Ați observat, desigur, că la capătul fiecărei încercări se înscrie o victorie.

În zilele noastre se afirmă tot mai des că trăim „vremuri apocaliptice”. Pentru evocarea acestora nu voi deschide Cartea Apocalipsei, ci un fragment dintr-o cuvântare a lui Iisus consemnată în Evanghelia după Matei: „Luați aminte să nu vă amăgească cineva. Că mulți vor veni în numele Meu, zicând: Eu sunt Hristos!, și pe mulți îi vor amăgi. Și veți auzi de războaie și de zvonuri de războaie; luați seama să nu vă-nspăimântați, căci toate trebuie să fie, dar încă nu-i sfârșitul. Că neam peste neam se va ridica și-mpărăție peste-mpărăție, și va fi foamete și ciumă și cutremur mare pe-alocuri. Dar *toate acestea sunt doar începutul durerilor nașterii*. Atunci vă vor da pe voi la chinuri și vă vor ucide și veți fi urâți de toate neamurile din pricina numelui meu. Atunci mulți se vor poticni și unii pe alții se vor

vinde și unii pe alții se vor urî. Și mulți profeți mincinoși se vor scula și pe mulți îi vor amăgi. Iar din pricina înmulțirii fărădelegii, iubirea multora se va răci. Dar *cel ce va răbda până la sfârșit, acela se va mântui*” (Mt 24, 4-13).

În vremea noastră, nu puțini sunt tinerii curați la suflet, bine intenționați și dornici să se inițieze în tainele vieții religioase, dar care nu merg direct la izvoare, adică la literatura de specialitate sau la duhovnici cu experiență, bine pregătiți și gata să-i asiste pe cei neajutorați, ci preferă să se cultive prin internet sau televizor, unde nu de puține ori apar profeți improvizați, cu evidentă poftă de publicitate sau stăpâniți de un duh al cabotinajului stilizat. Unii cer organizarea unor rugăciuni generale, colective, cu mare răsunet în popor, pentru evitarea apocalipsei care mijeste de pe o zi pe alta, uitând că apocalipsa va veni oricum, ea făcând parte din iconomia divină, și că grija noastră nu este aceea de a o evita, ci de a o traversa nevătămați de propriile noastre păcate. De obicei, o furtună se anunță prin întărirea vântului, prin fulgere la orizont, prin spulbere de praf, prin dispariția luminii soarelui în spatele norilor negri, prin tot ceea ce poate produce panică și spaimă. Așa se anunță și vremurile apocaliptice. Eu nu știu dacă ele mijesc sau vor pieri înainte de a se naște, dar știu sigur că noi nu împotriva apocalipsei trebuie să luptăm (căci ea va veni oricum), ci pentru capacitatea noastră, a fiecăruia, de a o traversa fără vătămări sufletești, fără vina fraților de a-și fi vândut fratele, așa cum s-a întâmplat în istoria lui Iosif.

Or, pentru aceasta există o singură armă: răbdarea.

Răbdarea însă trebuie însoțită, neapărat, de conștiința că tot începutul are un sfârșit și că acesta nu poate fi decât luminos. Cartea Apocalipsei e înfiorătoare, dar ea se termină anunțând „Cerul cel nou și pământul cel Nou”; și, în final, „Noul Ierusalim”.

Iubiții mei ascultători,

În viața noastră bisericească, Postul cel Mare poate fi pentru unii o piatră de poticnire, mai ales prin rigoarea de a nu permite alimentarea cu bucate de dulce sau abateri grave de la conduita morală. Dar, așa cum vă spuneam, important este să traversăm totul cu bine și să ajungem la capătul încercărilor.

Iată că Dumnezeu ne-a ajutat să prăznuim luminata înviere a Fiului Său, în numele Căruia vă împărtășesc, tuturor, arhieresti binecuvântări, adresându-vă tradiționala salutare: Hristos a înviat!

Învierea a început în iad¹

Iubiții mei fii sufletești,

Se îngâna ziua cu noaptea când Maria Magdalena, probabil cu puțin înaintea celorlalte sfinte femei, a găsit piatra răsturnată de pe mormântul Domnului. Însăpăimântată, mironosița aleargă în cetate și le spune ucenicilor ce a văzut. Petru și Ioan se reped într-un suflet către grădină, urmați îndeaproape de aceeași Marie. Mai sprinten, Ioan ajunge întâiul, dar, tânăr fiind, nu îndrăznește să intre în mormântul din peretele de piatră decât însoțit de Petru care, mai vârstnic, îl ajunge găfâind. Cutremurătorul adevăr le stă în față: Domnul nu este acolo! În cugetul lor foarte omenesc, aceasta înseamnă că trupul Învățătorului a fost sustras de necunoscuți, pentru pricini de neînțeles. Cu această tulburare se întorc în cetate.

Maria rămâne și plânge. Plânge chiar și în fața îngerilor: „Au luat pe Domnul meu și nu știu unde l-au pus!” (In 20,14). Plânge și în fața Celui care, în semiobscuritatea dimineții, i se pare a fi grădinarul: „Dacă tu l-ai luat, spune-mi unde l-ai pus și eu îl voi lua de acolo” (In 20,15). În clipa următoare Grădinarul o cheamă pe nume. Ea își recunoaște Învățătorul, viu și întreg, îi rostește numele, îi ascultă cuvintele, îi primește porunca și făgăduința. Ea e primul martor al învierii.

De ce tocmai ea? De ce nu i S-a arătat Domnul mai întâi lui Petru, cel atât de înflăcărat în credințele și necredințele lui? De ce nu l-a preferat pe Ioan, cel mai iubit dintre ucenici, singurul care-L însoțise pe drumul Crucii? Iar dacă preferințele trebuiau să se îndrepte către o femeie, de ce nu i-a acordat acest privilegiu propriei Sale Maici, indiferent unde s-ar fi găsit ea

1. Pastorală la praznicul Învierii Domnului, 2010.

în acel moment? De ce, neapărat, în socotința dumnezeiască a trebuit să fie Maria Magdalena?

Doctorul nu vine pentru cei sănătoși, spusese El, ci pentru cei bolnavi. Păstorul își părăsește turma în căutarea oii celei pierdute. Părintele tânjește după fiul rătăcitor și-i celebrează, cu brațele deschise, întoarcerea. Maria Magdalena e prototipul omului pentru care Domnul a venit în lume. Întâi și mai întâi pentru ea S-a întrupat, pentru ea a propovăduit, pentru ea a săvârșit minuni, pentru ea a suferit, pentru ea și-a vărsat sângele pe Cruce, pentru ea și pentru toată suflarea păcătoșilor lumii, asemenea ei căzuți și asemenea ei chemați. Nu, nu e vorba de un primat al credinței. Asemenea ucenicilor, și Maria se îndoiește de perspectiva învierii, și ea o primise ca pe o simplă metaforă, și ea gândise că trupul Domnului fusese strămutat în altă parte.

Dar dacă Petru și Ioan s-au întors îngândurați în cetate, Maria continua să-și caute Învățătorul. Ceva mai târziu, Iisus avea să i Se arate lui Saul, pe drumul Damascului, tocmai pentru că acesta Îl căuta, alerga după El. „Bateți și vi se va deschide, căutați și veți afla.” (Mt 7,7). Întru nădejdea deznădăjduitului, Maria vedea acum, poate mai mult decât oricând, superba dominantă a sufletului ei: iubirea. Din iubire pot izvorî cunoașterea și credința.

Dacă pe Maria Magdalena trebuie s-o vedem în păcătoasa care i-a uns Domnului picioarele în casa fariseului Simon și asupra căreia El a rostit parabola celor doi datornici, atunci iubirea ei e mai puternică și mai grăitoare chiar decât aceea a fiului rătăcitor. În logica parabolei, femeia iubește mult pentru că i s-a iertat mult; în deznodământul întâmplării, Domnul îi iartă mult pentru că mult L-a iubit. Să mai citim odată textul din Luca 7,36-50 și ne vom convinge că iubirea e lucrătoare. Și dacă pe aceeași Marie trebuie s-o recunoaștem în Betania săvârșind, simbolic și anticipativ, ritualul de înmormântare a Domnului, prin aceeași emoționantă ungere cu mir, iubirea ei capătă dimensiuni cosmice. De moartea lui Iisus se întuneacă soarele, de învierea Lui se bucură îngerii. Maria Magdalena e cea dintâi care-I gătește Domnului îngroparea, ea va fi și cea dintâi care să se pătrundă de bucuria Învierii. E suprema Bucurie, aceea care încununează Iubirea.

Iubiții mei fii sufletești,

Totuși, nu Maria Magdalena este primul martor al învierii. Părintele Stăniloae spune – superb – că Învierea a început în iad¹. De pe Cruce El se pogoară întru cele mai de jos ale adâncului și li se arată protopărinților Adam și Eva, pe care-i ridică împreună cu cei asemenea încătușați. Și

1. Pr. Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, ed. a II-a, Omniscop, Craiova, 1993, p. 333.

pentru ei murise pe Cruce, și față de ei avea de împlinit o făgăduință. Singura imagine potrivită este aceea a pogorării Lui la neamuri, izvorâtă din geniul iconografiei bizantine și atât de frumos rafinată în vechile noastre fresce și miniaturi. Nimeni nu L-a văzut pe Domnul înviind, dar mulți sunt cei ce L-au văzut înviat.

Deasupra, în rai, mai aștepta un martor: tâlharul răstignit de-a dreapta lui Iisus. Nu mai avusese timp pentru îndreptare, dar în ultima clipă se răscumpăraseră prin simpla recunoaștere a vinovățiilor sale și a Nevinovatului de alături. Bucuria învierii i se oferă și celui ce s-a trezit în ultima clipă din somnul – sau somnolența – cugetului.

Că învierea „a început” în iad e un fel de a spune, la măsura rostirii și priceperii noastre. Nu e vorba de momente succesive, ci de simultaneitatea prezenței lui Dumnezeu. În același timp, Iisus era „în mormânt cu trupul, în iad cu sufletul, în rai cu tâlharul și pe scaun împreună cu Tatăl și cu Duhul”, după cum spune o rugăciune de taină a Sfintei Liturghii, care rezumă simultaneitatea evenimentului învierii ca întreg. Învierea nu e o mișcare în sine, ci un act operativ, un început perpetuu.

E adevărat că evenimentul pogorării la iad nu se bucură de popularitate biblică, singurul său temei scripturistic fiind acela din Întâia Epistolă Sobornicească a Sfântului Apostol Petru¹, dar acest temei, departe de a fi o dobândă a timpului, e contemporan cu Evangheliile. El face parte integrantă din doctrina noastră asupra învierii, exprimând prima mișcare pe care a făcut-o Domnul îndată după moartea Sa pe cruce. Motivul pogorării e foarte frecvent în iconografie. „Porțile iadului le-ai sfărâmat, Doamne”, exclamă o stihiră din vecernia glasului al patrulea, iar una din cântările Sfintelor Paști o spune mai pe larg: „Pogorātu-te-ai întru cele mai de jos ale pământului și ai sfărâmat încuietorile cele veșnice care-i țineau pe cei legați, Hristoase”².

Iubiți credincioși,

Într-o frescă a bisericii Mănăstirii Clocociov Hristos este înfățișat pogorât undeva în subteran – sub nivelul colinelor din preajmă, dar nu liniștit ca în scena Botezului, ci viguros, dinamic, biruitor, cu tălpile pe porțile de aramă ale iadului, sfărâmate. Din două morminte îi ridică de mână pe Adam și pe

-
1. 1 Pt 3,18-20: „Că și Hristos o singură dată a suferit moartea pentru păcate, El, Cel drept pentru cei nedrepti, ca să ne aducă pe noi la Dumnezeu, omorât în trup, dar viu făcut în duh, întru care [duh] pogorându-Se, le-a propovăduit și duhurilor ținute-n închisoare, celor ce odinioară fuseseră neascultătoare, atunci când îndelunga-răbdare a lui Dumnezeu aștepta, în zilele lui Noe, pe durata pregătirii corăbiei în care puține suflete, anume opt, s-au mântuit prin apă”.
 2. *Slujba Învierii*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, Cântarea a șasea, p. 31.

Eva, eliberați acum din lunga lor așteptare, în timp ce Ioan Botezătorul Îl arată – ca și odinioară: „Iată Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii” (In 1,29) –, iar dreptii Vechiului Testament, de-o parte și de alta, mântuiți și ei, îl contemplă. Dedesubt, diavolul zace legat în lanțuri, sub stăpânirea unui înger care – în cazul nostru – îl ține de coarne, ca un semn că Belzebut nu mai are nici o putere și că neputința lui e veseliea celor eliberați. Scena e reprezentarea cea mai autentică a învierii Domnului și o găsim nu numai în fresce, ci și în numeroase ferecături ale Evangheliei, pe coperta din față.

Erminiile recomandă, totuși, și o reprezentare mai directă a învierii: Iisus Hristos deasupra mormântului puțin deschis, în haine albe, strălucitoare, binecuvintează cu dreapta și ține în stânga un steag cu cruce de aur, întru bucuria celor doi îngeri de alături și spre spaima ostașilor ce-L străjuiseră, căzuți cu fețele la pământ. E interesant să notăm că această reprezentare e cultivată mai ales de pictura bisericească mai nouă – din care nu lipsește suflul Occidentului –, pe când cealaltă, a Pogorârii la iad, a prins rădăcini foarte puternice în arta bizantină.

Hristos nu numai că le dăruiește celor morți viața (lumina), ci, mai mult, le-o duce El Însuși, personal, prin actul pogorârii în iad, împlinindu-le așteptarea, în care ne regăsim și noi, cei de astăzi.

Iubiții mei fii sufletești,

După ce a fost văzut de Maria Magdalena, Domnul li S-a arătat, de mai multe ori, și ucenicilor Săi. La un moment dat le-a apărut Cineva la țarm și le-a poruncit să arunce mreaja și ei l-au ascultat și au prins mulțime mare de pești. Nimic nu S-a petrecut fulgerător, halucinant, totul s-a petrecut la lumina zilei, cu calm, gospodărește, atât de pe îndelete încât pescarii și-au luat timp chiar să-și numere vânatul și să observe că mreaja nu se rupsesse de atâta belșug. În cele din urmă, poftiți să prânzească împreună, ucenicii se uitau la El și (ascultați bine!): „Nici unul nu îndrăznește să-l întrebe: cine ești Tu?, știind că Domnul este” (In 21,12). Pagină extraordinară! Dacă Biblia nu ar fi opera Duhului Sfânt, atunci Evanghelistul Ioan ar trece drept cel mai mare scriitor al lumii.

Domnul înviază pe rând, ca un val de lumină purtat pe rotundul pământului, de douăsprezece ori triumfător la stele, din Ierusalim până-n Ierusalim. Un văzduh de clopote se stinge aici și un altul izbucnește dincolo, către apus, mereu pe urma soarelui, din prag în prag, pe rotund.

E o înviere pentru noi, oamenii; pentru cei din orizontul satului și al cetății și al țării și al pământului. Noaptea Învierii nu cunoaște somn; ea e numai veghe, împlinire și așteptare, întru bucuria nemărginită a biruinței asupra morții.

Fie ca această așteptare și bucurie să vă fie sporite de toate bunătățile lui Dumnezeu și să vă devină o necurmată înviere lăuntrică.

Duminica Ortodoxiei

*Icoana e scrierea lui Dumnezeu*¹

Iubiții mei fii sufletești,

Sărbătoarea de astăzi e trecută în calendar sub numele de „Duminica Ortodoxiei” și a fost așezată în ziua de 11 martie 843, adică acum 1.154 de ani, când în Biserica Răsăritului a fost reasezată închinarea la sfintele icoane. Cuvântul „ortodoxie” înseamnă „dreaptă mărire”, „dreaptă credință”, „dreaptă închinare” lui Dumnezeu. De ce „dreaptă”? Pentru că poate fi și una strâmbă. E bine să știți că oamenii, în general, se împart în credincioși și necredincioși. Lăsându-i la o parte pe necredincioși, cei credincioși se împart, la rândul lor, în două categorii: binecredincioși și răucredincioși. Binecredincioșii sau ortodocșii sunt aceia care păstrează, fără nici o știrbire sau adăugire, credința cea dreaptă, așa cum le-a fost ea lăsată de Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos și cum li s-a transmis de-a lungul secolelor prin Sfinții Apostoli și prin Sfinții Părinți; sunt aceia care se împărtășesc de harul Sfântului Duh prin cele șapte Sfinte Taine ale Bisericii și a căror închinare este expresia dreptei lor credințe. Răucredincioșii sunt aceia care, deși se pretind și se mărturisesc creștini, au strâmbat adevărurile de credință și practică o falsă închinare, pe potrivă rătăcirii lor.

Răucredincioșii s-au ivit chiar din primele vremuri creștine, dar ei s-au osebit mai ales în secolul al VIII-lea, când împăratul Leon al III-lea Isaurul, deși creștin, a pornit lupta împotriva icoanelor. Această luptă s-a prelungit

1. Scrisoare Pastorală la Duminica Ortodoxiei, 1997.

și sub urmașii săi și a durat aproape o sută douăzeci de ani, în care timp sute și mii de icoane au fost smulse de prin biserici și din casele oamenilor, sfărâmate cu toporul sau arse în piețele publice, iar cei ce le apărau, adevărați martiri ai dreptei credințe, au fost arestați, schingiuiți, arși de vii sau omorâți cu sabia.

Prigonitorii icoanelor pretindeau că, de vreme ce Dumnezeu e duh și nu poate fi văzut, El nu poate să fie nici zugrăvit; drept urmare, spuneau ei, închinarea la icoane înseamnă închinare la idoli. Apărătorii icoanelor însă deschideau mai întâi Sfânta Evanghelie după Ioan, la capitolul 14: „Filip i-a zis [lui Iisus]: Doamne, arată-ni-L nouă pe Tatăl și ne e de-ajuns. Iisus i-a zis: De atâta vreme sunt cu voi, Filipe, și nu m-ai cunoscut? Cel ce M-a văzut pe Mine L-a văzut pe Tatăl”. Așadar, Dumnezeu Cel nevăzut S-a făcut văzut prin Fiul Său, Care a devenit om prin întrupare și S-a arătat ca un om, având chip omenesc. Or, „icoana” e un cuvânt grecesc care înseamnă „chip”, „imagine”, „portret”, „înfățișare vizibilă”. Un chip omenesc poate fi zugrăvit. Prin urmare, dacă Fiul e chipul Tatălui, icoana e chipul Fiului și, prin aceasta, chip văzut al lui Dumnezeu. Și dacă Dumnezeu, în felul acesta, poate fi zugrăvit în icoană, cu atât mai mult Maica Domnului și sfinții Săi.

Părinții Bisericii ne învață că, cinstind o icoană, noi nu ne închinăm materiei din ea, adică lemnului sau vopselelor, ci persoanei care stă în spatele ei și pe care ea o înfățișează, așa după cum fotografia cuiva care îți este drag e prețioasă nu prin hârtie, ramă sau chimicale, ci prin persoana pe care ea o reprezintă. Icoana devine sfântă atât prin sfințenia chipului dintr-însa, cât și prin sfințirea pe care i-o face preotul, cu puterea Duhului Sfânt. În anumite cazuri binecuvântate de Dumnezeu, o icoană împrumută atâta sfințenie de la sfântul sau sfânta din spatele ei încât devine făcătoare de minuni.

Acestea, iubiții mei, sunt principalele temeuri ale credinței noastre în cinstirea icoanelor. Ele au fost consfințite de către Sinodul al VII-lea Ecumenic și devenite obligatorii pentru viața noastră creștină. Luptele împotriva icoanelor au luat sfârșit de abia în anul 843, sub împărăteasa Teodora, când s-a și hotărât ca Duminica întâia din Postul Mare să fie numită „Duminica Ortodoxiei”, adică „Duminica dreptei credințe”.

Iubiții mei fii sufletești,

Cred că nu este casă de creștin ortodox în care să nu se afle una sau mai multe icoane. E bine ca acestea să fie procurate prin magazinele noastre bisericești, prin mănăstiri, protopopiate sau parohii, iar nu de prin piețe și târguri, unde se vând falsuri sau produse neortodoxe. Când cineva nu știe să facă deosebirea între icoana religioasă și tabloul religios, să ceară sfatul preotului, căci acesta, la rândul său, știe ce anume trebuie să sfințească și

ce nu. Icoana din casă e sfințenia casei, semnul prezenței lui Dumnezeu, martorul văzut al faptelor noastre de fiecare zi. În fața ei ne spunem rugăciunile încă de când suntem copii și chipul ei îl purtăm în amintire de-a lungul unei vieți. Gândul omului nu se poate vedea; dar dacă omul și-l așterne în scris pe o hârtie, el devine văzut. Dacă scrierea este icoana gândului, icoana e scrierea lui Dumnezeu. Iată de ce, de-a lungul veacurilor, mai ales în vremurile când oamenii nu știau carte, icoanele erau adevărate cărți în care ei citeau învățătura Domnului, hrănindu-și din ele credința și evlavia.

Cele mai multe icoane se află în biserică, după o anumită rânduială hotărâtă de Sfinții Părinți. Fie că se află zugrăvite pe pereți, fie că se înalță pe tâmpla altarului, ele sunt acolo nu numai pentru a înfrumuseța locașul, cât și pentru ca, împreună cu noi, să participe la actul liturgic. Noi îi rugăm pe sfinții din icoane, iar aceștia, la rândul lor, se roagă pentru noi și împreună cu noi. Dacă noi, cei de jos, suntem Biserica luptătoare, ei, cei de sus, reprezintă Biserica triumfătoare, amândouă alcătuind una singură, într-un singur Domn, într-o singură Credință, într-un singur Botez. Ce poate fi oare mai minunat decât să ne aflăm laolaltă cu sfinții lui Dumnezeu în însuși Dumnezeu?

Iubiții mei fii sufletești,

Dacă o biserică, văzută din lăuntru, e purtătoare de icoane, văzută din afară ni se arată ea însăși ca o icoană, ca un chip al casei lui Dumnezeu. Așa cum icoana din casă este o mărturie a prezenței lui Dumnezeu în familie, tot astfel biserica unei parohii este semnul văzut al prezenței lui Dumnezeu într-o familie creștină mai mare, fie la sat, fie la oraș. În fapt, biserica e nu numai o trebuință, ci și mărturia obștească a enoriașilor, pentru a cărei ființare ei nu precupețesc nici o jertfă. Iată de ce prima grijă a enoriașilor este să-și construiască o biserică, dacă nu o au, sau s-o repare, s-o picteze, s-o prenoiască pe aceea pe care o au. În cuprinsul Arhiepiscopiei noastre există acum nu mai puțin de 52 de șantiere parohiale și mănăstirești, în care se construiesc sau se prenoiesc biserici. Pentru a vedea cât de mari sunt jertfele noastre, e de-ajuns să vă spun că în decursul anului trecut, 1996, toate aceste șantiere au primit de la stat aproape o jumătate de miliard de lei, în timp ce credincioșii noștri, din sărăcia și mărinimia lor, au dăruit aproape patru miliarde, adică de opt ori mai mult. Pe lângă contribuțiile directe, locale, există și o formă organizată mai generală, hotărâtă cu mult timp înainte de către Sfântul Sinod pentru întreaga Biserică Ortodoxă Română: Fondul Central Misionar, care se alimentează prin colecta ce se face în toate bisericile, o dată pe an, anume în Duminica Ortodoxiei. Vă amintiți că parohiile și protopopiatele noastre au fost de fiecare dată la datorie, cu rezultate dintre cele mai bune.

De data aceasta, iubiții mei, doresc să vă fac cunoscut că mai există un locaș de închinăciune care are nevoie de sprijinul nostru, al tuturor: este vorba de Catedrala noastră arhiepiscopală din Cluj-Napoca, primul și cel mai important monument de artă românească din această zonă a Transilvaniei. Operă a vrednicului de pomenire Nicolae Ivan, întâiul episcop al Clujului, începută în 1923 și sfințită după zece ani, la 5 noiembrie 1933, ea este, totuși, o lucrare neterminată. Ctitorul ei nu a mai apucat să construiască cele patru turnuri mai mici prevăzute să încadreze turnul cel mare și nici să finiseze o seamă de alte lucrări. De atunci au trecut peste șaiszeci de ani, timpul și-a spus și el cuvântul, acoperișul s-a degradat în mai multe locuri, apa a început să pătrundă prin zidărie, instalația de încălzire nu mai funcționează de foarte mulți ani, pereții interiori au nevoie de o pictură demnă de măreția arhitecturală a monumentului. Iată de ce, după o îndelungată chibzuință, printr-o recentă încheiere a Consiliului Eparhial și a Adunării Eparhiale, am hotărât ca în chiar primăvara acestui an să începem lucrările de completare, reparații, prenoire și pictare a Catedralei. Știm că vremurile sunt grele, dar nu ne lipsește încrederea în Dumnezeu și în spiritul de jertfă al credincioșilor noștri. Toate disponibilitățile bugetare ale acestui an au căpătat această destinație. Nu știm cu cât ne vor ajuta Guvernul, Primăria sau bunăvoința unor firme comerciale; unele din acestea ne sprijină, deocamdată, în lucrările de proiectare.

Avem nevoie însă și de sprijinul vostru, al tuturor, avem nevoie de reunirea tuturor eforturilor pentru ca noi, cei de astăzi, să putem termina și desăvârși ceea ce n-au apucat să facă cei de ieri. Dacă biserica locală e mândria satului sau a cartierului, Catedrala centrală este mândria noastră, a tuturor, a celor ce alcătuim Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului.

Iubiții mei, Sfântul nostru Sinod mi-a ascultat rugămintea și a admis ca în anul acesta colecta din Duminica Ortodoxiei să nu mai fie destinată Fondului Central Misionar de la Patriarhie, ci direct Centrului nostru Eparhial de la Cluj, exclusiv pentru lucrările de la Catedrală. Așa se explică și faptul că această Scrisoare Pastorală vă este adresată direct de către Chiriarhul vostru, cu apelul și rugămintea de a vă da obolul pentru această măreață operă ortodoxă și românească. Știu că nu sunteți bogați, dar știu că sunteți generoși. Ați dovedit-o de fiecare dată, pentru Fondul Central Misionar, ați dovedit-o acum un an, în urma inundațiilor, o veți dovedi și acum. Cei ce nu sunteți pregătiți pentru astăzi o puteți face în Duminica viitoare.

Multumindu-vă din toată inima și încredințându-vă că vă am pururea în rugăciunile mele, chem binecuvântarea Domnului peste voi toți, cu al Său har și cu a Sa iubire de oameni.

*Biserica din icoane*¹

Iubiții mei fii sufletești,

Această primă Duminică din Postul Mare se numește „a Ortodoxiei” sau „a Dreptei Credințe”. „Ortodox” înseamnă „dreptmăritor”, adică închinătorul care-L preamărește pe Dumnezeu și I se roagă potrivit dreptei credințe pe care Domnul nostru Iisus Hristos ne-a lăsat-o prin Sfinții Săi Apostoli și prin Sfinții Părinți ai Bisericii. „Ortodox” este un cuvânt grecesc, venit de la Bizanț, după cum tot grecesc este și cuvântul „catolic”, care înseamnă „general”, „universal”, „obștesc”, „sobornicesc”, adică rânduiala care ține comunitățile creștine laolaltă într-o singură, sfântă, sobornicească și apostolească Biserică.

Încă de la început, creștinii au avut icoane. Dar ce este o icoană? Este chipul văzut al lui Dumnezeu. Cum poate însă Dumnezeu să aibă chip văzut, de vreme ce nimeni nu L-a văzut vreodată?... Așa este: Dumnezeu, Care este duh, a fost și rămâne nevăzut. Și totuși, El S-a făcut văzut prin Fiul Său, Cel ce S-a întrupat luând chip de om, Cel ce S-a născut dintr-o ființă omenească, Sfânta Fecioară Maria, Cel ce Și-a ales apostolii de printre oameni, Cel ce prin oameni și pentru noi, oamenii, a întemeiat Biserica Sa, Cel ce a umplut cerul cu sfinții Săi, pe care, tot El, i-a ridicat dintre oameni. Prin urmare, iubiții mei, de vreme ce Fiul lui Dumnezeu a avut un chip văzut, înseamnă că chipul Său poate fi reprezentat într-o icoană, ceea ce, de altfel, a și făcut El însuși, pe drumul Crucii, întipăririndu-și chipul plin de sudoare și sânge pe năframa Sfintei Veronica. Cum rămâne însă cu Dumnezeu-Tatăl? Răspunsul ni l-a dat chiar Domnul Iisus, atunci când apostolul Filip I-a cerut, în numele celorlalți ucenici, să le arate pe Tatăl: „Cel ce M-a văzut pe Mine L-a văzut pe Tatăl” (In 14,9); căci: „Eu și Tatăl una suntem” (In 10,30). Prin urmare, dacă noi ne aflăm în fața unei icoane

1. Scrisoare Pastorală la Duminica Ortodoxiei, 1999.

a Domnului Hristos, aceasta este o cale de acces nu numai către persoana Mântuitorului, Care se află în spatele ei, ci și către persoana lui Dumnezeu-Tatăl, Care niciodată nu Se desparte de Fiul.

Icoana este un chip zugrăvit pe o bucată de materie, care poate fi lemn, hârtie, sticlă, ceramică sau chiar metal. E bine să se știe că noi cinstim icoana, dar nu ei ne închinăm, ci sfintei persoane pe care ea o reprezintă. Materia – adică vopselele și câmpul lor – nu e altceva decât mijlocul prin care simțurile noastre, făcute anume pentru materie, își deschid un drum spre ceea ce e dincolo de materie, adică spre lumea spirituală. Există însă și cazuri cu totul deosebite, când puterea persoanei reprezentate pătrunde în însăși materia icoanei, dându-i o anume lucrare sfântă. În acest fenomen sunt cuprinse icoanele făcătoare de minuni. Printre ele se numără și icoana Maicii Domnului din Mănăstirea Nicula, zugrăvită de Popa Luca din Iclod în anul 1683. În anul acesta se împlinesc 300 de ani de când ochii din icoană ai Maicii Sfinte au plâns, cu lacrimi adevărate, vreme de câteva săptămâni, sub văzul uimit al credincioșilor și necredincioșilor care au consemnat minunea și ne-au lăsat documente asupra ei. Dar, încă o dată, puterea în sine nu e a materiei, ci a Sfintei Fecioare, al cărei chip îl poartă.

Acest adevăr de credință asupra chipului zugrăvit nu a fost înțeles de unii împărați ai Bizanțului, care, cu vreo cincisprezece secole în urmă, deși pretindeau că sunt creștini, au dezlănțuit o lungă și grea prigoană împotriva creștinilor care cinsteau icoanele, acuzându-i de idolatrie. Atunci, vreme de peste o sută cincizeci de ani, icoanele au fost scoase din biserici și arse în piețele publice, iar cinstitorii lor, care-și mărturiseau pe față credința dreptmăritoare, erau arestați, judecați și aruncați în temniță. Cei ce izbuteau să salveze câteva icoane le ascundeau în pereți sau le îngropau în pământ, de unde aveau să le scoată copiii lor, după ce prigoana a luat sfârșit. Încetarea persecuției s-a făcut prin două femei: împărăteasa Irina, care i-a potolit, o vreme, pe prigonitori, și apoi împărăteasa Teodora; în urma Sinodului al VII-lea Ecumenic, din anul 787, care a statornicit învățătura limpede asupra sfintelor icoane ea a mai convocat un sinod, iar icoanele au fost scoase de prin ascunzători și reasezate în biserici și locuințe. Cei mai aprigi apărători ai icoanelor au fost atunci călugării, iar dintre ei s-a desprins cu deosebire Sfântul Ioan Damaschinul, care ne-a lăsat, pe această temă, un tratat teologic. Tot atunci, sub împărăteasa Teodora, s-a hotărât ca prima Duminică din Postul Mare să fie numită „a Ortodoxiei”, căci dreapta mărire a lui Dumnezeu și a sfinților Săi nu e deplină fără prezența și cinstirea icoanelor.

Iubiții mei fii sufletești,

Biserica lui Hristos este totalitatea creștinilor botezați în numele Lui, care-I urmează învățătura și se împărtășesc de Sfintele Taine.

Noi însă numim „biserică” și locașul în care ne rugăm laolaltă lui Dumnezeu, așa cum este și acesta în care vă aflați acum. El este, într-un fel, imaginea în mic a ceea ce există în mare, simbolul în zid a ceea ce există în suflute.

Biserica lui Hristos însă, cea una, sfântă, sobornicească și apostolească, este alcătuită din „Biserica luptătoare”, a creștinilor care sunt încă în viață și se luptă pentru mântuirea sufletului lor, și „Biserica triumfătoare”, a celor ce au trecut cu bine dincolo și dintre care Dumnezeu i-a cules pe sfinții Săi.

Vedeți acum că acest cuvânt, „biserică”, le cuprinde pe amândouă? În locașul de închinare suntem noi, cei vii de pe pământ, ca Biserică luptătoare, în timp ce Biserica triumfătoare se află în icoanele și zugrăvelile de pe tâmplă, de pe bolți și arcade, de pe stâlpii și pereții locașului. Dincolo de frumusețea și podoaba lor, icoanele au o lucrare liturgică: ele ne ajută să simțim că nu suntem nici despărțiți și nici departe de sfinții lui Dumnezeu, ci, dimpotrivă, stăm laolaltă, și împreună ne rugăm și-L lăudăm pe Domnul.

Iată de ce o biserică ortodoxă, ca locaș de închinare, este înzestrată, pe lângă multe altele, și cu pictură. Așa cum Hristos nu e întreg fără sfinții Săi, tot astfel o biserică nu e întreagă fără icoanele ei.

Iubiții mei,

La ora actuală, în Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului avem nu mai puțin de 48 de parohii și mănăstiri în care se zidesc, se repară ori se pictează biserici. Că ele, aceste biserici, sunt proprietatea credincioșilor se vede și din aceea că, așa cum au făcut-o și în trecut, ei sunt aceia care jertfesc cel mai mult pentru locașurile lor. E de-ajuns să vă spun că, în anul 1998, pentru cele 48 de șantiere s-au cheltuit peste 8 miliarde de lei, din care 2 miliarde donate de sponsori, aproape o jumătate de miliard din bugetul statului și 6 miliarde din contribuția benevolă a credincioșilor. Având în vedere greaua situație economică a poporului, faptul e de-a dreptul extraordinar.

Să nu se creadă însă că bunii noștri creștini ortodocși au grijă numai de ziduri. Iată, e timpul să vă spun că la apelul pe care vi l-am adresat la 8 noiembrie 1998, prin care solicitam o colectă în sprijinul maramureșenilor invadați de ape, răspunsul vostru, al celor din eparhia Clujului, a fost suma de 265.483.000, la care se adaugă tone de cereale, îmbrăcăminte și alimente. Toate acestea în numai trei săptămâni!

La noi, în afara celor 48 de șantiere parohiale și mănăstirești, avem și Catedrala din Cluj-Napoca, singurul mare monument de artă românească din inima culturală a Transilvaniei, pe care ne-am propus s-o restaurăm și s-o întregim, dându-i înfățișarea pe care i-a dorit-o ctitorul ei de acum 65 de ani, vrednicul de pomenire Episcopul Nicolae Ivan. Începute acum doi ani,

lucrările înaintează, dar cu destule greutăți și poticniri. Vrem însă ca în anul acesta să isprăvim lucrările de exterior, pentru ca s-o facem gata de zestrea unei picturi iconografice la măsura măreției arhitecturale. Vrem ca ea să devină cu adevărat un locaș al Domnului, în care Biserica luptătoare să stea laolaltă cu Cea biruitoare. Vă amintesc că, încă de acum doi ani, am obținut din partea Sfântului Sinod aprobarea specială ca tradiționala colectă care se face și în eparhia noastră pentru Fondul Central Misionar să nu fie solicitată de Patriarhie, ci să fie destinată exclusiv lucrărilor de la Catedrala noastră din Cluj.

Suma de anul trecut, de 141.239.809 lei, la care se adaugă suma de 136.152.100 lei realizată numai din ceea ce credincioșii Catedralei noastre au binevoit să pună în caseta anume rânduită, ne-a fost de mare ajutor, și vă mulțumesc în numele lui Dumnezeu.

Știu că e greu, dar datoria mă obligă să reînnoiesc apelul, și în anul acesta, acum, în Duminica Ortodoxiei, pentru Catedrala noastră, a tuturor, cea care așteaptă din parte-vă un semn de bunăvoință, iubire și jertfelnicie.

Mulțumindu-vă, încă de pe acum, din inimă, îl rog pe Bunul și Atotputernicul Dumnezeu să vă răsplătească cu milele și binecuvântările Sale!

Al vostru pururea rugător către Domnul.

Biruința frumuseții lui Dumnezeu¹

Iubiții noștri fii sufletești,

Potrivit Sfintei Tradiții, icoanele fac parte din învățătura și practica Bisericii Creștine, iar, potrivit documentelor, ele se aflau pe pereții catacombelor în secolul I și în următoarele două, când creștinii, persecutați de stăpânirea lumească păgână și neputând să se roage la lumina zilei, o făceau în adăposturi subterane.

Odată cu Edictul din anul 313, când împăratul Constantin cel Mare – devenit apoi sfânt împreună cu maica sa, Elena – le-a dat creștinilor libertatea de a-și manifesta credința și cultul, aceștia au ridicat sute și mii de biserici, pe care le-au împodobit cu picturi murale, dintre care unele se păstrează până astăzi. Așa s-a dezvoltat arta iconografică bizantină, a Bisericii Răsăritului, care a cunoscut un nou avânt în secolul al VI-lea, sub împăratul Justinian, și a continuat să înflorească încă două sute de ani, dăruindu-le închinătorilor adevărate monumente de frumusețe sacră.

Totul a mers bine până pe la începutul secolului al VIII-lea, când tronul imperiului a căzut pe mâna dinastiei isaurienilor, care nu aveau nimic în comun cu civilizația și rafinamentele Bizanțului.

Primul dintre ei, Leon al III-lea Isaurul, a pornit o teribilă campanie împotriva icoanelor, rămasă în istorie sub numele de iconoclas (adică „distrugerea icoanelor”) sau iconomahie (adică „lupta contra icoanelor”), o urgie care avea să dureze peste șaptezeci de ani, cu nenumărate victime omenești și imense pierderi patrimoniale.

Principală cauză care i-a determinat pe aceștia să ducă o luptă atât de crâncenă împotriva icoanelor a fost, pe de o parte, puternica influență a

1. Scrisoarea Pastorală a Sfântului Sinod la Duminica Ortodoxiei, din anul 2008, redactată de Mitropolitul Bartolomeu.

monofizismului, erezie care nega dubla natură a Mântuitorului Hristos, dumnezeiască și omenească, afirmând că firea omenească a fost absorbită de cea dumnezeiască și că, prin urmare, nefiind și om, Iisus nu putea fi reprezentat în icoană. Pe de altă parte, împărații isaurieni erau interesați să nu-și deterioreze relațiile politice cu califii musulmani din vecinătatea imperiului, care denunțau arta iconografică drept o abatere de la a doua poruncă a Decalogului, puternic inserată în Coran. Acestei duble cauze i se adaugă cea de ordin psihologic, înverșunarea suveranului care constată că voința lui se lovește de împotriviri; la gândul că ar putea fi înfrânt, el devine bulgărele de zăpadă în rostogolire, care începe prin a speria o pasăre și termină dărâmând o casă.

Pe durata celor șapte decenii s-au născocit cele mai crunte forme ale prigoanei. Toate bisericile au fost golite de icoane, care erau distruse. Toți cetățenii din Constantinopol și Asia Mică au fost obligați să-și aducă icoanele în piețele publice, unde erau arse. Cei care se împotriveau erau arestați, exilați sau omorâți. Cei care încercau să-și salveze icoanele în ascunzători sau îngropându-le în pământ erau spionați, descoperiți și aruncați în temnițe.

În biserici, frescele și mozaicurile iconografice au fost arse și acoperite cu straturi groase de tencuială și var.

S-a recurs și la metoda perfidă a discuțiilor publice între adversarii și adepții icoanelor, pentru ca aceștia din urmă să fie identificați, arestați și supuși torturilor.

De asemenea, moaștele sfinților au fost batjocorite și arse.

Deoarece împotrivirea poporului lua amploare, împăratul Constantin al V-lea a convocat un sinod care să consfințească iconoclasmul din chiar interiorul Bisericii. Au participat 338 de episcopi, dar au absentat patriarhii Ierusalimului, Alexandriei și Antiohiei, precum și episcopul Romei. Sub amenințări, participanții au cedat, așa că marea rezistență a rămas pe seama călugărilor, care, neavând nimic de pierdut, în afară de mântuirea sufletului, erau gata să-și dea viața întru apărarea sfintelor icoane. Dintre aceștia, Sfântul Ioan Damaschin a scris un tratat împotriva iconoclasmului, cu o amplă pledoarie pentru cinstirea icoanelor. Mai mult, el l-a înfruntat direct pe Leon al III-lea pentru abuz de putere, amintindu-i că „nu i se cade împăratului să-și facă de cap în Biserică”. Nu mai puțin importante au fost rolul Sfântului Teodor Studitul, egumenul mării mănăstiri de lângă Constantinopol, ca și acela al Sfântului Nichifor Mărturisitorul. Nu-l putem trece cu vederea nici pe Sfântul Grigorie Decapolitul, ale cărui moaște se află pe pământ românesc, în Mănăstirea Bistrița din județul Vâlcea.

Prigoana a încetat odată cu venirea pe tron a înțeleptei împărătese Irina, împreună cu fiul ei în vârstă de numai 10 ani. Din porunca acestei femei înțelepte și doritoare de pace, fapt pe care-l relevă însuși numele ei, s-a ținut în anul 787, la Niceea, cel de al VII-lea Sinod Ecumenic, la care au participat aproximativ 350 de episcopi, sub președinția patriarhului

Tarasie, și care a restabilit cultul icoanelor, cu precizarea că lor li se cuvine doar cinstire, iar nu venerare precum sfinților sau adorare precum lui Dumnezeu, că prin ele nu cinstim materia din care sunt făcute, ci persoanele pe care le reprezintă, că odată cu ele cinstim sfânta cruce și sfintele moaște, dar în limitele permise, fără exagerări.

Tulburări din partea iconoclaștilor au mai fost și după aceea, până când la cârma imperiului a venit o altă înțeleaptă femeie, împărăteasa Teodora. Sub oblăduirea ei, patriarhul Metodie a convocat un sinod la care i-a invitat pe toți episcopii, egumenii și călugării care avuseseră de suferit în rezistența anti-iconoclastă. Atunci, la 11 martie 842, s-a hotărât ca prima Duminică din Postul Mare să se numească Duminica Ortodoxiei, adică a credinței dreptmăritoare, consacrându-se astfel, o dată pentru totdeauna, cinstirea icoanelor în cultul creștin al Răsăritului.

Dreptmăritori creștini,

Așa cum bine știți, construcția unei biserici ortodoxe se întinde pe durata mai multor ani. Când noul locaș este acoperit, tencuit, pardosit și încălzit, episcopul poate da binecuvântarea de a se sluji în el, dar provizoriu. Biserica e terminată și poate fi sfințită numai după ce a primit podoaba picturii, adică a iconografiei care îmbracă pereții și tâmpla cu scene biblice și cu chipurile sfinților. Spre mijlocul locașului, la îndemâna credincioșilor, se află icoana praznicară.

De asemenea, și în casa fiecărui bun creștin se află cel puțin o icoană, sfințită de preot și așezată, de obicei, pe peretele dinspre răsărit. Chiar și omul cel mai simplu știe că icoana nu este altceva decât reprezentarea vizuală a persoanei pe care o înfățișează și că rolul ei este acela de a înlesni comunicarea și comuniunea cu acea persoană. În acest fel, sfântul din icoană, contemplat zilnic prin cinstire și rugăciune, devine un fel de membru al familiei, unul de-al casei, căruia îi ceri mijlocirea, ajutorul și în preajma căruia te simți bine.

Nu altfel stau lucrurile în locașul de cult, numai că familia Bisericii este incomparabil mai mare, de la dimensiunea unei parohii până la scara universală. Adunați aici, în străduința de a dobândi Împărăția Cerurilor prin asaltul rugăciunii, creștinii se întâlnesc cu sfinții, care deja au cucerit-o. S-a alcătuit astfel o comunitate în care credinciosul de rând, familiar cu icoanele sfinților, nu mai are nevoie de perceperea lor vizuală, acum percepându-i prin sentimentul intim că el nu e singur, că sfinții sunt prezenți aici ca să-l încurajeze, să-l ajute, să-i ofere dovada că, dacă ei au fost ca el, și el poate fi ca ei, că sfinții sunt o punte a posibilului spre ceea ce pare imposibil, mântuirea păcătosului.

Prin icoane, vedem sfinții în biserici, așa cum fac și îngerii – care slujesc împreună cu noi – și împreună slăvesc bunătatea lui Dumnezeu.

Icoana poate avea și un rol pedagogic, atât în familie, cât și în comunitatea elevilor dintr-o clasă școlară. O icoană nu poate fi în contradicție cu principiile educative ale dirigintelui, ci, dimpotrivă, le confirmă și le consfințește, numai că ea nu folosește metoda expozitivă, ci pe aceea a exemplului viu. Icoana Mântuitorului Hristos inspiră sentimentul bunătății, icoana Maicii Domnului, pe acela al purității, icoana Sfântului Nicolae sau aceea a Sfintei Mucenițe Filofteia inspiră virtutea solidarității cu cel nevoiaș, icoana Sfântului Gheorghe îndeamnă la biruința binelui asupra răului, icoana Sfintei Cuvioase Maria Egipteanca oferă gândul că răscumpărarea unui păcat, oricât ar fi el de greu, nu e niciodată prea târzie, dacă luăm jugul pocăinței.

Dreptmăritori creștini,

Până la venirea Mântuitorului Hristos nu era cu puțință reprezentarea lui Dumnezeu, perceput ca spirit pur. Prin trimiterea Fiului Său pe pământ, nevăzutul Dumnezeu a realizat și modalitatea de a fi văzut de oameni. Însuși Domnul le spunea ucenicilor despre Sine: „Cel ce M-a văzut pe Mine L-a văzut pe Tatăl” (In 14,9). Așadar, de vreme ce Fiul a devenit trup prin Sfânta Fecioară Maria, a devenit și materie. Or, materia are consistență, contur, formă, culoare, ea poate fi schițată, desenată, zugrăvită, sau – mai nou – fotografiată. Așa s-a născut, după Tradiție, primul portret al Mântuitorului, cel întipărit pe năframa Sfintei Veronica. Un astfel de portret devine, în Ortodoxie, prin sfințire, icoană. Și dacă icoana a devenit posibilă prin Întruparea lui Hristos, cu atât mai firesc ea poate reproduce chipul Maicii Domnului și pe al sfinților.

Pe de altă parte, în icoana Domnului Iisus ne recunoaștem pe noi înșine și pricepem de ce Dumnezeu, după ce a zidit lumea, a încununat-o cu gândul „Să facem om după chipul și asemănarea Noastră” (Fc 1,26). Acest plural, „să facem”, denotă că în acel moment Fiul, ca Logos, era împreună cu Tatăl și cu Duhul Sfânt. Așadar, dacă omul va avea chipul lui Dumnezeu, și Hristos-Dumnezeu va avea chipul omului, iar aceasta nu doar prin materialitatea trupului primit de la Sfânta Fecioară Maria, ci și prin prototipul creat de cuvintele lui Dumnezeu-Tatăl. Virtual, Dumnezeu-Fiul avea chipul omului încă dintru început, ceea ce înseamnă că El S-ar fi întrupat oricum în chipul omului, chiar dacă Adam nu ar fi căzut din Rai.

Identificarea lui Hristos cu omul va fi și mai evidentă la a doua Sa venire. Principalul criteriu al Judecării de Apoi va fi răspunsul fiecăruia la întrebarea dacă el, în timpul vieții pământești, L-a recunoscut sau nu L-a recunoscut pe Iisus în suferința omului de alături, fie că acesta era flămând sau însetat sau străin sau gol sau bolnav sau întemnițat (Mt 25,34-45). Iisus Hristos se află în fiecare suferință umană și exprimă solidaritatea lui

Dumnezeu cu propria Sa creatură. Problema este dacă fiecare dintre noi L-a recunoscut sau nu pe Iisus Hristos în suferindul de lângă el și dacă, prin urmare, și-a exprimat solidaritatea lui cu Dumnezeu. Păcatul poate fi comisiv, dar și omisiv: dacă poți face binele și-l faci, e o virtute urmată de răsplată; dacă poți face binele și nu-l faci, e un păcat urmat de pedeapsă. Tu, omule, ești cel care te definești și-ți hotărăști soarta.

Iată deci motivul pentru care Biserica noastră a hotărât, încă din vremea Patriarhului Justinian (1948-1977), ca Duminica Ortodoxiei să fie ziua în care se face colecta pentru completarea Fondului Central Misionar. Acest Fond este destinat în exclusivitate ajutorării semenilor noștri aflați în lipsuri, în nevoi sau în suferințe. Știind acum, prin mijlocirea icoanelor, că în fiecare suferință umană se ascunde și așteaptă Iisus Hristos, nu putem rămâne nepăsători. Din păcate, în țara noastră încă există destui sărmani, bătrâni, văduve, orfani, copii abandonați, dar și parohii sărace în mediul rural, care au nevoie de sprijinul nostru. De aceea vă adresăm această Scrisoare Pastorală, rugându-vă și îndemnându-vă să contribuiți, fiecare după puterea și inima lui, la alinarea celor ce așteaptă ajutorul nostru, al tuturor.

Dacă unii dintre frațiiile voastre nu au în Duminica aceasta posibilitatea unei donații sau dacă vor vrea să dăruiască mai mult decât au dat, colecta le rămâne deschisă și în Duminica viitoare.

Dumnezeu să vă binecuvinteze și să vă răsplătească din milele Sale cele bogate!

Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu-Tatăl și părtășia Sfântului Duh să fie cu voi cu toți!

Cuprins

<i>Cronologie</i> (Ștefan Iloaie)	5
---	---

Cartea deschisă a Împărăției. O însoțire liturgică pentru preoți și mireni

<i>Celebrarea credinței sau „Dumnezeieștile noime ale Sfintei Liturghii”</i> (Jan Nicolae)	17
Introducere	43
Rugăciunea, rostire a Împărăției	45
Împărăția în cele trei ipostaze	47
Nava Împărăției ca semn, simbol și sfințenie	53
Slujirea imperială a preoților și mirenilor	59
Împărăția din firidă	65
Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur	74
Ectenia mare	84
Antifoanele și ecteniile mici	98
Intrarea mică	106
Cântarea „Sfinte Dumnezeule”	115
Evangelhia Împărăției	121
Ectenia cererii stăruitoare	126
Ectenia pentru cei adormiți	133
Intrarea mare	149
Ectenia de cerere	163
Simbolul Credinței (Crezul)	169
Aducerea Sfintei Jertfe	174

Anamneza	179
Epicleza	189
Rugăciunea Domnească	197
Împărtășirea	214
Încheierea	224
Lexicon liturgic	227

De la Betleemul Nașterii la Ierusalimul Învierii. Scrisori pastorale

<i>Mitropolitul Bartolomeu – un predicator harismatic</i> (Vasile Gordon)	233
---	-----

Nașterea Domnului – centrul universului și răscrucea istoriei

Crăciunul veșnicului astăzi	245
Pedagogia așteptării optimiste	249
Pogorârea lui Dumnezeu printre oameni	254
Drumul dintre Eden și Betleem	261
Nașterea Domnului într-o cuprindere mai largă	267
Nașterea Domnului în două ipostaze	272
De ce un post al Nașterii Domnului?	278
Eternul Dumnezeu intră în istorie	284
Iisus Hristos – Păstor și Miel	292
Zămislirea de la Duhul Sfânt și paternitatea lui Dumnezeu	298
Paradoxurile creștinismului	304
Iisus în calitatea sa de domn	313
De la dialogul cu stelele, la dialogul cu Dumnezeu	319
Chipul sărbătoririi Crăciunului	327
Cum îl laudă îngerii pe Dumnezeu?	333
Minunea din pânțelele Fecioarei	339
Fecioara Maria și cuvântul mântuitor	343
Nașterea Domnului și puritatea tinereții	349

Dimensiunea universală a Învierii

Suferința răscumpărătoare	355
Învierea ca devenire	358
Sfintele Femei, adevărații apostoli ai Învierii	362
Istoria Mântuirii în trei cuvinte	367
Ultima îmbrățișare a lui Hristos	373
Trupul morții și trupul slavei	378
Au înțeles Apostolii Învierea?	383

Bucuria ospățului lăuntric	388
Prezența în lume a lui Hristos cel Înviat	393
Curățirea ființei noastre lăuntrice	398
Lumina cea neapropiată a Învierii	404
Învierea – suprema biruință asupra morții	411
Iuda printre noi	417
Învierea lui Hristos și propria noastră Înviere	425
Învierea Domnului și <i>Codul lui Da Vinci</i>	433
Lumina și întunericul	439
Capătul drumului	444
Învierea a început în iad	448

Duminica Ortodoxiei

Icoana e scrierea lui Dumnezeu	453
Biserica din icoane	457
Biruința frumuseții lui Dumnezeu	461

În seria de autor „Valeriu Anania”

au apărut :

Amintirile peregrinului apter

Rotonda plopilor aprinși • De dincolo de ape

Străinii din Kipukua

Poeme

Teatru I: Meșterul Manole, Steaua Zimbrului, Hoțul de mărgăritare

Teatru II: Miorița, Du-te vreme, vino vreme!,

Greul pământului, Păhărelul cu nectar

Memorii

Cartea deschisă a Împărăției • De la Betleemul Nașterii

la Ierusalimul Învierii

în pregătire :

Publicistică I

www.polirom.ro

Coperta : Radu Răileanu
Tehnoredactor : Gabriela Ghețău

Bun de tipar : iunie 2011. Apărut : 2011
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iași, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00 ; (0232) 21.41.11 ;
(0232) 21.74.40 (difuzare) ; E-mail : office@polirom.ro
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174
Tel. : (021) 313.89.78 ; E-mail : office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la Tipografia Lidana, Suceava
Tel. 0230/517.518, 0330/401.061 ; Fax: 0330/401.062
E-mail: office@tipolidana.ro
